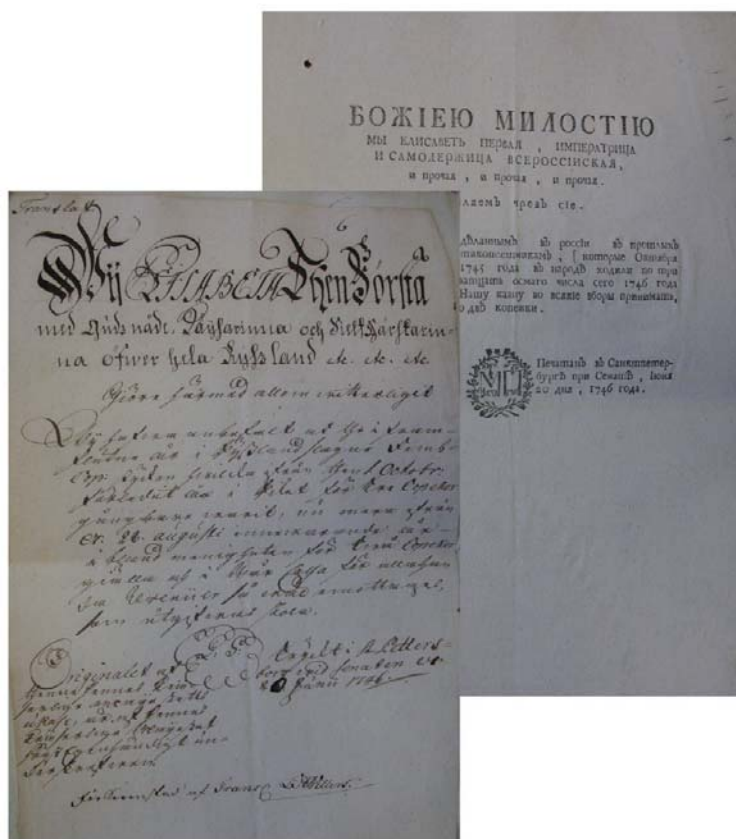

Antti Rähä

Jatkuvuus ja muutosten hallinta

Hamina ja Lappeenranta Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa 1720–1760-luvuilla

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 183

Antti Räihä

Jatkuvuus ja muutosten hallinta

Hamina ja Lappeenranta
Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa
1720–1760-luvuilla

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica-rakennuksen salissa H 320
elokuun 24. päivänä 2012 kello 12.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2012

Jatkuvuus ja muutosten hallinta

Hamina ja Lappeenranta
Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa
1720–1760-luvuilla

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES 183

Antti Räihä

Jatkuvuus ja muutosten hallinta

Hamina ja Lappeenranta
Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa
1720–1760-luvuilla

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

JYVÄSKYLÄ 2012

Editors

Petri Karonen

Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Pekka Olsbo

Publishing Unit, University Library of Jyväskylä

Jyväskylä Studies in Humanities

Editorial Board

Editor in Chief Heikki Hanka, Department of Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Petri Karonen, Department of History and Ethnology, University of Jyväskylä

Paula Kalaja, Department of Languages, University of Jyväskylä

Petri Toiviainen, Department of Music, University of Jyväskylä

Tarja Nikula, Centre for Applied Language Studies, University of Jyväskylä

Raimo Salokangas, Department of Communication, University of Jyväskylä

Cover picture:

Treasure's court in Lappeenranta, received letters (from province secretariat, undated), proclamation dated June 20, 1746, The Provincial Archives of Mikkeli. Photo by Antti Räihä.

URN:ISBN:978-951-39-4821-4

ISBN 978-951-39-4821-4 (PDF)

ISSN 1459-4331 (PDF)

ISBN 978-951-39-4820-7 (nid.)

ISSN 1459-4323 (nid.)

Copyright © 2012, by University of Jyväskylä

Jyväskylä University Printing House, Jyväskylä 2012

ABSTRACT

Räihä, Antti

Continuity and the Management of Change: Hamina and Lappeenranta under Swedish and Russian rule from the 1720s to the 1760s

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2012, 279 p.

(Jyväskylä Studies in Humanities

ISSN 1459-4331; 183)

ISBN 978-951-39-4820-7 (nid.)

ISBN 978-951-39-4821-4 (PDF)

The purpose of this dissertation is to examine state-building processes in the eighteenth century. The research subject is approached through the towns of Hamina (*Fredrikshamn*) and Lappeenranta (*Villmanstrand*) in the frontier area between Sweden and Russia after the peace treaties of Uusikaupunki (*Nystad*) in 1721 and Turku (*Åbo*) in 1743. In 1721 Hamina and Lappeenranta returned to Swedish administration after a decade of Russian military occupation, and in 1743 the towns, as part of the region called Old Finland, were transferred for good to Russian jurisdiction. States in early modern Europe were characterized by their conglomerate structure – a political, judicial and administrative mosaic of territories under one dominion. These conglomerate states had various instruments and methods for taking territories under their control after wars. Irrespective of the local forms of their operations, be they military, economic and administrative, cultural or dictated by the conditions imposed by peace treaties for example, all the measures had one common goal: governance of the territories.

In this dissertation, the state-building process after the two transitional periods in Hamina and Lappeenranta is analyzed from the point of view of the townspeople, in particular the local officials and burghers. The societies of the borderland are approached through three themes; local administrative and judicial structures and practices, the burghers' economic activity in these societies and finally the ways by which the townspeople sought self-identification. Setting my own research side by side with the extensive research literature on early modern Europe offers a comparative insight into what governments and the authorities did after wars and what impacts these measures had on frontier societies.

This research shows that the area that nowadays constitutes south-eastern Finland was during the eighteenth century a part of early modern Europe where state-making was characterized by continual territorial changes. While states were constructed by force, they were often held together by means of agreements and deals concerning local privileges and rights but also burdens.

Keywords: State-building, the early modern period, Sweden, Russia, (Old) Finland, borderlands, urban societies

Author's address Antti Räihä
Department of History and Ethnology
P.O. BOX 35 (H),
FIN 40014 University of Jyväskylä,
Finland

Supervisors Professor Petri Karonen
Department of History and Ethnology
P.O. BOX 35 (H),
FIN 40014 University of Jyväskylä,
Finland

Research Leader, Ph.D. Marko Lamberg
Åbo Akademi / Historia
Fabriksgatan 3
FIN 20500, Åbo,
Finland

Reviewers Researcher, Ph.D. Kari-Matti Piilahti
Dept. of Philosophy, History, Culture and Art Studies
Unioninkatu 38
P.O. BOX 59
FIN 00014 University of Helsinki,
Finland

Adjunct Professor, Ph.D. Charlotta Wolff
Dept. of Philosophy, History, Culture and Art Studies
Unioninkatu 38
P.O. BOX 59
FIN 00014 University of Helsinki,
Finland

Opponent Researcher, Ph.D. Kari-Matti Piilahti
Dept. of Philosophy, History, Culture and Art Studies
Unioninkatu 38
P.O. BOX 59
FIN 00014 University of Helsinki,
Finland

ESIPUHE

Historia toistaa itseään, väitetään. Lähes kaksikymmentä elämäni ensimmäistä vuotta rajaseudulla asuneena ja kotikunnilla edelleen toistuvasti vierailevana eteläkarjalaisena uskon, että pystyn ainakin jollain tasolla samaistumaan elämään 1700-luvun Lappeenrannassa ja Haminassa. Aivan kuten ennen venäläisten määrä ylittää ajoittain kaupungilla vastaan kävelevän paikallisväestön lukumäärän, ja "vieraat" rasittavat toisinaan venyvintäkin sietokykyä. Toisaalta Pietarin sijainti vain kivenheiton päässä tarjoaa rajaseudulle jatkuvaa toimeentuloa ja väriä elämään. Itärintamalta ei siis mitään uutta. Vuodenvaihteesta 2007–2008 alkanut tutkimusmatka 1700-luvun historiaan on avannut eteeni kuitenkin täysin uudenlaisen rajaseudun lukuisine vuorovaikutusmuotoineen, kohtaamisineen ja kipupisteineen.

Voin valehtelematta sanoa, etten vaihtaisi päivääkään pois ajastani tohtoriopiskelijana. Tutkimukseni on Suomen historian lisäksi Ruotsin ja Venäjän historiaa, mikä ilmenee sekä itse työssä että sen kehitysvaiheissa. Väitöskirjatyöni on vienyt minut suomalaisten arkistojen lisäksi muun muassa vierailevaksi tutkijaksi Uppsalan yliopiston historian laitokselle ja FT Jukka Partasen ja professori Tapio Hämysen johtaman "retkikunnan" jäsenenä Viipuriin. Tutkimustyön edistymisen ja työssä viihtymisen kannalta oleellista on ollut Jyväskylän yliopiston historian ja etnologian laitoksen tarjoama virikkeellinen ja innostava tutkimusilmapiiri. Työni pääohjaajana toiminut Suomen historian professori Petri Karonen on kaivanut kalenteristaan aina aikaa ohjattavansa ongelmille. Petrin tukea ja käsittämätöntä tietomäärää varhaismodernin ajan pohjoismaisesta historiasta olen saanut ammentaa perusopiskeluvuosien seminaaritöistä alkaen. Jo tuolloin teksteistä saadut iskevät kommentit, kuten "omapäinen ja omaperäinen" herättävät edelleen ajatuksia. Oliko kyse kehusta vai moitteesta? Väitöskirjani toinen ohjaaja määrääaikainen tutkimusjohtaja Marko Lamberg on sekä avannut tutkimusaiheeni yhteisöhistoriallisia näkökulmia että ollut suurena apuna kielellisissä kommervenkeissä. Kiitos Petri ja Marko! Käsikirjoitukseni kommentoinnista haluan kiittää erityisesti myös yliopistontutkija FT Piia Einosta sekä työni eri vaiheissa opastusta antaneita professori Jari Ojalaa, professori Pirjo Markkolaa, professori Kustaa H. J. Vilkunaa (jonka F1-tietous ansaitsee maininnan) ja dosentti Jari Eilolaa. Väitöskirjani esitarkastajia FT Kari-Matti Piilahtea ja dosentti Charlotta Wolffia kiitän heiltä saamastani asiantuntevasta ja rakentavasta palautteesta.

Lista väitöskirjavuosieni työhuonetovereista on kasvanut laajaksi, sillä erinäisten syiden vuoksi laitoksen käytävillä on käynyt vilkas muuttoliike. Eriytyisen lämpimästi muistelen vanhassa kolhoosissa tutkimustyöni alkuvaiheessa viettämiäni paria vuotta. Kiitos hyvistä muistoista kuuluu FL Kirsi Ojalalle, FT Laura-Kristiina Moilaselle, tutkijatohtori Janne Haikarille ja dosentti Markku Hokkaselle. Vaikka ajat muuttuvat, jokakesäiset kolhoosin "maakuntamatkat" pitävät yllä kolhoosihenkeä. Osallistujiensa toimesta syvällisesti arvioitu, mutta silti Jufon listoilta pois jäänyt, matkojen epätieteellisen annin yhteen kokoava Studia Kolhosica -sarja saanee uusia "niteitä" myös jatkossa. Tutkimuksenteon

yleisiä ongelmia ovat kanssani jakaneet myös dosentit Heli Valtonen ja Olli Matikainen, tutkijatohtorit Antero Holmila ja Ville Sarkamo, FT Jukka Leinonen ja tohtoriopiskelijat Miia Kuha, Pirita Frigren, Antti Malinen ja Tuomas Laine-Frigren. Lista on väistämättä puutteellinen, joten kohdistan kiitokseni kaikille mainituille ja nimeltä mainitsemattomille henkilöille.

Tutkimuksen teon käytännön muodot ovat muuttuneet nykytekniikan myötä vauhdilla. Minulla on ollut kuitenkin ilo saada käsiini muutamia mikrofilmattuja aineistoja lukuun ottamatta alkuperäiset konseptipöytäkirjat, kirjeet, valitukset ja memoriaalit. Niitä olen sekä lukenut arkistoissa että kuvannut tuhansia sivuja. Kiitän Mikkelin maakunta-arkiston, Kansallisarkiston, Jyväskylän maakunta-arkiston ja Ruotsin Valtionarkiston henkilökuntaa asiantuntevasta ja ystävällisestä palvelusta. Samoin kiitän Jyväskylän yliopiston kirjaston väkeä moninaisesta avusta, kuten myös Etelä-Karjalan museota, jonka kuva-arkistoa olen saanut hyödyntää. Taloudellisesti työtäni ovat tukeneet Historiatieteiden tutkijakoulu, Emil Aaltosen säätiö, Jyväskylän yliopisto, Svenska litteratursällskapet i Finland, Suomen kulttuurirahaston Etelä-Karjalan rahasto, Karjalaisen kulttuurin edistämissäätiö sekä Suomalais-ruotsalainen kulttuurirahasto ja Pauli ja Paavo Talkan muistorahastosäätiö. Gerard McAlesteria kiitän työni englanninkielisten osuuskien asiantuntevasta kielentarkastuksesta.

Viimeisenä, mutta eivät vähäisimpänä kiitoksensa saavat kotijoukot. Vanhempieni jatkuva kiinnostus tutkimustyötäni kohtaan on ollut tärkeää. Lisäksi kaakon kulmalla jatkuvasti käynnissä olevat erinäiset "projektit" alkaen uuden talon rakentamisesta ovat antaneet sekä hyviä syitä kotimaanmatkailuun valta-tietä 13 ees ja taas että kaivattua vaihtelua ajatustyöskentelyyn. Valmetin ratissa metsätöistä maansiirtoon maalaisjärki pääsee oikeuksiinsa. Siskoltani perheineen olen saanut vankkumatonta kannustusta ja Pyry-pojan perässä pysymisen tuomaa lapsenmieltä. Samaista äidinkielenopettaja-siskoani olen vaivannut myös lukemattomilla kieliopillisilla kysymyksillä ja oikolukupalveluilla. Teidän kaikkien tuki on ollut korvaamatonta.

Nooraa kiitän rakkaudesta. En osaa sanoin kuvailla, kuinka paljon arvostan Nooran loppumatonta voimaa vetää joskus töihinsä syvälle uppoutunut avomiehensä takaisin arkeen. Yhteisten väitöskirjatyöongelmien, mutta ennen kaikkea yhteisen elämän jakaminen sinun kanssasi tekee arjestakin juhlaa. *pus* t.A

Jyväskylässä 20.7.2012

Antti Räihä

KARTAT

KARTTA 1	Ruotsin valloitukset 1561–1658 ja menetykset 1660–1743	14
KARTTA 2	Viipurin kuvernementin hallintoalueet 1743–1783	49
KARTTA 3	Regiones ad Sinum Finnicum Accuratissime Delineatæ Holmiæ (1742)	154

KUVAT

KUVA 1	Haminan porvarimaksujen jäämäluettelo	140
KUVA 2	Julkisivu- ja pohjakuva Lappeenrannan varuskunnan käyttöön suunnitellusta kuusi-uunisesta leipomosta	158
KUVA 3	Keisarillisen majesteetin määräys hautajaiskäytänteistä.....	197

KUVIOT

KUVIO 1	Hallinto- ja oikeusjärjestelmän rakenne Haminan ja Lappeenrannan näkökulmasta 1720–1760-luvuilla	18
KUVIO 2	Lappeenrannan kämnerinoikeuden käsittelemien tapausten kokonaismäärä (vuosittaisen työn ”rasitus”) 1723–1765.....	88
KUVIO 3	Lappeenrannan kämnerinoikeudessa vuosina 1723–1765 käsitellyt asiat.....	89

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Käytetyt alkuperäislähteet.....	37
TAULUKKO 2	Virkamiehistön palkkaus Haminan v. 1723 menosäännön mukaisesti.....	54
TAULUKKO 3	Virkamiehistön palkkaus Haminan v. 1744 menosäännön mukaisesti.....	61

LYHENTEET

HRO	Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden pöytäkirjat
HTutk	Historiallisia Tutkimuksia
JyMA	Jyväskylän maakunta-arkisto
KA	Kansallisarkisto, Helsinki
KNKNL	Kommission i Nylands, Kymenegårds och Nyslotts län angelägna mål och ärenden
KT	Kirjetoisteet
LKO	Lappeenrannan kämnerinoikeuden pöytäkirjat
mf.	Mikrofilmi
MMA	Mikkelin maakunta-arkisto
RA	Riksarkivet, Tukholma
SAOB	Svenska Akademiens Ordbok
SHS	Suomen Historiallinen Seura
SK	Saapuneet kirjeet
SKS	Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
WSOY	Werner Söderström Osakeyhtiö

SISÄLLYS

ABSTRACT

ESIPUHE

KARTAT, KUVAT, KUVIOT JA TAULUKOT

LYHENTEET

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	11
1.1	Keskusvalta ja rajaseutu	11
1.2	Tutkimuksen rajaus.....	16
1.3	Aikaisempi tutkimus.....	27
1.4	Lähdeaineistot	36
1.5	Tutkimustehtävä ja menetelmät.....	43
2	PAIKALLISHALLINNON JA OIKEUSJÄRJESTELMÄN TOIMIJAT.....	46
2.1	Rauhaan paluu	46
2.2	Kaupunkivirkamiehistön rekrytointi ja toiminta.....	52
2.2.1	Maistraatti muutoksen esikuvana ja jatkuvuuden edustajana...	52
2.2.2	Alemmat virkamiehet ja tullivirkailijat.....	70
2.2.3	Valta, vastuu ja pätevyys	82
2.3	Tuomioistuinten työskentely	87
2.3.1	Riidanratkaisija vai valtionhallinnon käsikassara?	87
2.3.2	Tuomioistuinten edustavuus ja oikeusturvallisuus.....	96
2.3.3	Tuomioistuinten auktoriteetti	105
2.4	Ruotsalainen traditio – venäläinen käytäntö?.....	113
3	PRIVILEGIOIDUN YHTEISÖN PORVARIT	117
3.1	Kaupunkiprivilegiot.....	117
3.2	Porvarina rajakaupungissa.....	123
3.2.1	Polarisoituva porvaristo	123
3.2.2	Privilegioitu kurjuus	137
3.2.3	Erioikeudet repressiona.....	144
3.3	Majoitusvelvollisuus	153
3.3.1	Varuskunnan varjossa	153
3.3.2	Tyytymättömyyden argumentointi	158
3.3.3	Oma tupa – oma lupa?	166
3.4	Oikeuksien puolesta, rasituksia vastaan	173
4	RAJASEUDUN ALAMAINEN	177
4.1	Varhaismoderni identifikaatio.....	177
4.2	”Toisella” identifioiminen	182
4.2.1	Vierauden tematiikka	182
4.2.2	Yhteenkuuluvuuden diskurssi.....	189

4.3	Yhteenkuuluvuuden rajat.....	202
4.3.1	Intressien nationalisointi.....	202
4.3.2	Partikularisoitu alamaisuus.....	212
4.4	Yhteisöjen rajat ja alamaisuus.....	218
5	VALTIO RAJASEUDULLA – RAJASEUTU VALTIOSSA.....	222
	SUMMARY.....	233
	LÄHTEET.....	245
	LIITTEET.....	270
	Liite 1. Haminan ja Lappeenrannan kotitaloudet, henkikirjoitusväkily sekä porvariston ja virkamiesten määrä (1727, 1738, 1750, 1761).....	271
	Liite 2. Lappeenrannan kämnerinoikeudessa vuosittain käsitellyt tapaukset, 1723–1765.....	272
	Liite 3. Lappeenrannan kämnerinoikeuden vuosittaisen työn rasitus, kokoontumisten ja istunnoissa keskimäärin käsiteltyjen tapausten määrä, 1723–1765.....	273
	HAKEMISTO.....	274

1 JOHDANTO

Mitä tapahtuu sen jälkeen, kun paikallisyhteisö siirtyy sotatilan päätyttyä yhden valtakunnan hallinnasta toisen alaisuuteen? Tässä väitöskirjassa tutkitaan valtionrakennusta varhaismodernin ajan Ruotsin ja Venäjän alaisen rajaseudun kaupunkiyhteisöissä. Tutkimuskohteina ovat 1720–1760-lukujen Hamina ja Lappeenranta, joista tuli Suuren Pohjan sodan päättäneessä Uudenkaupungin rauhassa (1721) Ruotsin valtakunnan rajakaupunkeja. Rauha lopetti yli vuosikymmenen kestäneen isonvihan venäläismiehityksen ja palautti kaupungit Ruotsin hallintaan. 1740-luvun alussa käydyn Ruotsille epäonnistuneen hattujen ”revanssisodan” jälkeen kaupungit ympäristöineen liitettiin Turun rauhassa (1743) osaksi Venäjää. Rauhansopimus takasi ruotsalaisten lakien, asetusten ja privilegioiden voimassaolon valloitetulla alueella – ainakin periaatteessa.

Uudenkaupungin ja Turun rauhojen jälkeistä valtionrakennusta analysoidaan työssä kaupunkiväestön näkökulmasta. Tutkimuksessa keskitytään paikallishallinnollisiin ja oikeudenhoidollisiin olosuhteisiin, privilegioidun porvariyhteisön jäsenyyteen ja vuorovaikutusmuotoihin sekä varhaismodernin ajan rajaseudun ihmisten identifikaation problematiikkaan. Tutkimalla paikallista poliittista kulttuuria toiminnan ja kielenkäytön kautta selvitetään, kuinka ihmiset jäsensivät ja pyrkivät hallitsemaan heitä ympäröivää muuttuvaa maailmaa. Työssä otetaan kantaa historiantutkimuksen kahteen peruskysymykseen, mikä säilyi ja mikä muuttui. 1700-luvun Ruotsin ja Venäjän hallitseman rajaseudun haltuunottoon ja sopeutumiseen liittyneet tapahtumat osoittavat, ettei kyse ollut poikkeuksellisista ilmiöistä varhaismodernin ajan Euroopassa.

1.1 Keskusvalta ja rajaseutu

Valtio ymmärretään nykyisessä merkityksessään suvereeniksi vallaksi, tiettyä alueellista (kansallista) kokonaisuutta hallitsevaksi auktoriteetiksi. Valtio rinnastetaan maantieteellisen alueen yhdenmukaisen hallinnollis-oikeudellistaloudellisen järjestelmän perustaksi. Nykyaikaisen kansallisvaltio-termin mer-

kityssisältöjen ymmärtäminen ei anna käsitystä siitä, mitä valtio tarkoitti ennen 1800-lukua alkua¹. Varhaismodernit eurooppalaiset valtiot koostuivat alueista, jotka oli koottu voimalla, mutta joiden yhteensovittaminen perustui tilannekohtaisiin ratkaisuihin. Valtioydinten ulkopuolisilla, lähes poikkeuksetta rajaseuduiksi luokiteltavilla alueilla oli omanlaisensa suhteet keskusvaltaan, omat privilegit ja omat paikallishallinnolliset ja kulttuuriset erityispiirteensä.

Amerikkalainen sosiologi Charles Tilly on lähestynyt varhaismodernin ajan eurooppalaista valtiomuodostusta jatkuvasti läsnä olleen sodan uhan kautta: selvitäkseen naapurialueiden luomassa paineessa hallitsijat tarvitsivat tuekseen vahvan sotilaallinen voiman. Ylhäältä johdetulla valtionrakennusprosessilla oli Tillyn mukaan suora yhteys sotilaspoliittiseen kehitykseen, jonka alisteisuudessa hallittujen ja hallitsijoiden suhteet vaihtelivat pakkovallasta (coercion-intensive) pääomavaltaiseen (capital-intensive) kanssakäyntiin.² Tillyn korostama sota tai sodan uhka ei ollut kuitenkaan uusi ilmiö keskiajalta 1000-luvun jälkipuoliskolle siirtyneessä Euroopassa – pikemminkin pitkä rauhan aika olisi ollut.³

Peter Sahlinsin 1600–1800-lukujen Ranskan ja Espanjan rajaseutua käsittelevä tutkimus tarjoaa vertailupohjaa Tillyn näkemyksille. Sahlinsin mukaan valtionrakentaminen ja kansallisuuksien muodostus oli kaksisuuntainen prosessi. Valtioilla ei ollut resursseja tai mahdollisuutta vain ylhäältä päin tapahtuneeseen normien ja arvojen juurruttamiseen paikallisyhteisöihin. Pikemminkin paikallisyhteisöt, varsinkin rajaseuduilla sijainneet, toimivat alueellisten erojen motivoijina ja kansallisuusrajojen vetäjinä. Valtionrakennus ja varhaismoderni kansallinen identiteetti saivat Sahlinsin mukaan muotonsa rajaseuduilla jo ennen keskushallintojohtoista alueiden integrointia valtioihin.⁴

Konglomeraatti-ideologian mukaisesti hallittujen ja hallitsijoiden vuorovaikutus ei toteutunut missään päin varhaismodernia Eurooppa puhtaasti joko pakko- tai pääomavaltaisena kanssakäyntinä, vaan väistämättä erilaisten toimintamuotojen yhdistelmänä, myös valtakuntien sisällä.⁵ 1500-luvun puolivä-

¹ Yksi esimerkki on keskustelu Porvoon maapäivistä vuonna 1809 – mitä Venäjän keisari Aleksanteri tarkoitti ”Suomen korottamisella kansakuntien joukkoon”. Historiassa, yhteiskuntatieteissä ja sosiologiassa on käyty jatkuvaa keskustelua termien *stat* ja *nation* sisällöstä sekä omana aikanaan että nykyajasta ymmärrettynä. Ks. Kemiläinen 1964, 46–53; Gellner 1983, 3–7, passim; Jussila 1987 & 2004; Nordin 2000, 20–24, 157–167; Eng 2001, 35–41; Nurmiainen 2003, 257, jonka mukaan *natio* ei ollut varhaismodernilla ajalla valtakuntia laajasti yhdistänyt identifikaation kohde tai poliittisen massaliikkeen taustalla vaikuttanut ideologia; Andreas Kappeler on tehnyt varhaismodernin ajan monikansallisen Venäjän osalta saman havainnon. Ks. Kappeler 2001, 6; Poliittisten käsitteiden määrittelystä yleisesti ks. Wolff 2008, 15–19, passim.

² Tilly 1986, 172, 183–184; Tilly 1990, 20–28, 30, 75–76, 99–103, 143–151, passim.

³ Ks. Glete 2002, 42–51.

⁴ Sahlins 1991, 8–9, 127, 164–165, 271, passim; Ks. Kidd 1999, 2.

⁵ Gustafsson 1998, 195–197; Gustafsson 2008, 62–66; Myös Imsen; Ks. vastaavaa analogiaa Elliot 1992, joka käyttää käsitettä ”composite state” (s. 50, passim). Nähdäkseni konglomeraattivaltio- ja komposiittivaltioretoriikassa on kuitenkin hienoisia painotuseroja, jotka tulevat esiin Elliotin todetessa (s. 60) ”Where one component part of a composite monarchy is not only obviously superior to the others in power and resources, but also behave as if it is, the other parts will naturally feel their identities to be increasingly under attack”. 1600–1700-lukujen Ruotsin ja Tanskan konglomeraattivaltioissa vastaava

listä alkaen maantieteellisesti voimakkaasti laajentunut Ruotsi oli konglomeraattivaltio⁶, jolle oli kehittynyt jo 1600-luvun puoleen väliin tultaessa rutiininomaiset menettelytavat, kun kruunun alaisuuteen liitettiin uusia alueita⁷. Samoin Venäjään, joka on jäänyt usein konglomeraattivaltiotematiikan ulkopuolelle, kuului viimeistään 1700-luvulta alkaen niin ”venäläisiä valtioita ja maita” kuin myös muita provinssseja. Venäjä oli suurvalta-ajan Ruotsin kaltainen erinäisiä privilegioituja hallintoalueita sisältänyt monikansallinen imperiumi.⁸

Kyky integroida erilaisia aluekokonaisuuksia osaksi valtakuntaa oli varhaismodernin ajan valtioiden yksi keskeisimmistä ominaisuuksista. Konglomeraattivaltion keskushallinnon tavoitteena ei ollut muodostaa homogeenista valtiota, vaan yhteiskunta, jossa eroavuuksien oli mahdollista toimia yhdessä. Hallintomalli oli keskiaikaisia valtiomuodostelmia keskitetympi ja integroidumpi. Konglomeraattivaltiossa sisäisiä territorioita eivät hallinneet enää ruhtinaat vasalliansa välityksellä, vaan keskitetympään paikallishallinnon kautta alueet tulivat suoraan valtasuhteeseen hallitsijaa kohtaan. Kysymys oli sekä valtasuhteesta että valtakunnanosien kruunulle tarjoamien taloudellisten ja strategispoliittisten resurssien hyödyntämisestä.⁹

Maakuntien ja valtakuntien eri osien toisistaan poikkeavat asemat osana konglomeraattivaltiota perustuivat yksinkertaistettuna integroinnin eroihin sekä taloudellisella ja hallinnollisella että kulttuurisella tasolla. Suomi oli viimeistään 1500-luvulta eteenpäin kiinteä osa Ruotsin valtakuntaa. Suomella ei ollut omia valtiollisia elimiä, jotka olisivat erottaneet sen Ruotsista, sillä oli muun valtakunnan tavoin omat edustajansa valtiopäivillä, ja Pohjanlahden molemmiin puolin vallitsivat samat lait.¹⁰ Myös Tanskalle vuoteen 1658 kuuluneet Skoone, Blekinge, Hallanti ja Bohuslän integroitiin 1600-luvun loppupuolella Ruotsiin. Keskusta-periferia-suhteissa oli kuitenkin aina paikallisia eroavuuksia – esimerkiksi Stolbovan rauhan jälkeen Ruotsiin liitetty Käkisalmen lääni oli siviilihallinnollisesti osa Ruotsia omia valtiopäiväedustajia lukuun ottamatta, kun taas sotilashallinnollisesti se erosi valtakunnan ydinalueista.¹¹

valtioydinten hallitseva asema ei aiheuttanut provinssien asukkaiden keskuudessa huomattavaa pelkoa oman ”identiteetin” menettämisestä.

⁶ Ks. Eng 2001, 80–81. Engin mielestä *konglomeraattivaltio* on aikakauteen liitettyinä liian moderni termi. Engin mukaan sopivampi määritelmä on *konglomeraattivalta*, vaikka hän ei todellisuudessa näe eroa erityisen merkittäväksi. Eng tulkitsee, ettei kyse ollut yhtenäisyydestä, vaan ylhäältä määritellystä yhdenmukaisuudesta.

⁷ Eng tulkitsee Ruotsin konglomeraattiajaksi vuodet 1561–1815, vaikka ei sitä ainoaksi totuudeksi määrittelekään. Eng 2001, 47, 49–50, 79; Myös Rosén 1946, 229; Engman 2009, 30; Vrt. Nordin 2000, 437.

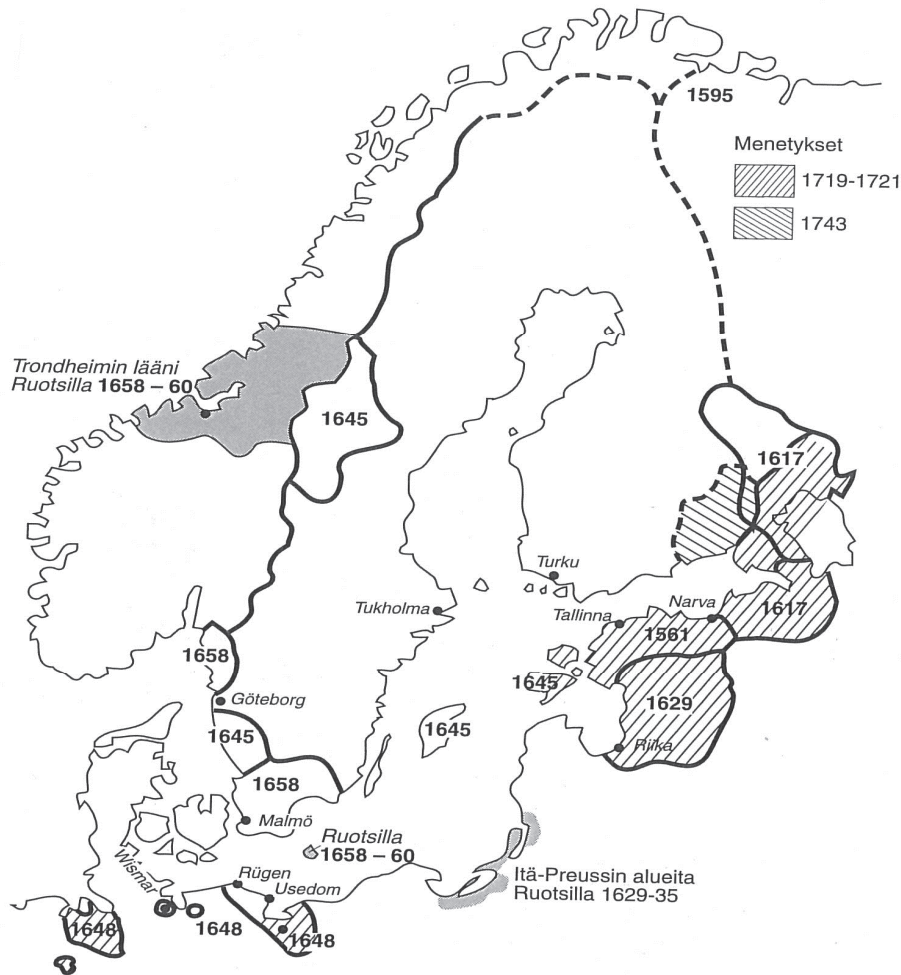
⁸ Thaden 1984; Kappeler 2001; Myös Jussila 1987, 22, 26–30; Jussila 2004, 27–30, 35–39; Hartley 2009, 126; Engman 2009, 94, passim; Andresen 2011.

⁹ Gustafsson 1998, 205; Eng 2001, 41–45; Gustafsson 2003, 32–33; Glete 2002, 28–30; Asker 2009, 38–40; Myös Naber 1995, 103–105, passim.

¹⁰ Lehtinen 1961, 63–64, 74, 78; Gustafsson 1991, 206; Nordin 2000, 44, 47; Eng 2001, 148; Karonen 2008a, 234–243.

¹¹ Eng 2001, 24, 26, 267; Laasonen 2005, 13–16; Katajala 2005, 23–34, 232–238.

KARTTA 1 Ruotsin valloitukset 1561–1658 ja menetykset 1660–1743

Lähde: Karonen 2008a, 31.

Ruotsin suurvalta-aseman hiipuessä Suuren Pohjan sodan vuosina Venäjän vaikutusvalta kasvoi pohjoisen Itämeren piirissä. Pietari Suuri¹² toteutti 1700-luvun alun Venäjällä useita uudistuksia, joiden päähuomio keskittyi ensisijaisesti vallan huipulle. Paikallishallinnon kehittäminen kulki keskushallinnon osa-alueiden jäljessä, vaikkei sekään jäänyt ilman huomiota.¹³ Vaikka keskushallinnon ja oikeudenhoidon uudistaminen käynnistyi Venäjällä jo ennen 1700-luvun alkua, oli Pietari Suuren merkitys Venäjän reformien läpiviejänä

¹² Ks. HRO 21.4.1724, MMA; Turun hovioikeuden kirjeen mukaisesti Venäjän tsaaria oli jatkossa nimitettävä Venäjän keisariksi; Jussila 1987, 20–21; Hosking 2011, 198; Myös Karonen 2012b.

¹³ Kivelson 1996, 131–133, 243; Dixon 1999, 126–127.

kiistaton.¹⁴ Hallintoreformin suunnittelussa ruotsalaiseen hallintojärjestelmään ja sen toimintaan perehtynyt Pietari Suuri jakoi Ruotsin mallia mukaillen vuoden 1719 järjestelmässä valtakunnan ensin yhteentoista, sitten kahteentoista kuvernementtiin, jotka oli jaettu paikallishallinnon perusyksikön muodostaviin provinssihin. Provinssit muodostuivat piirikunnista, joiden hallinnosta vastasivat siviilivirkamiehet. Venäjän provinssireformaatiossa keskitettiin valtaa valtaklikkien toimintaa rajoittamalla ja kehitettiin valtakunnan taloudellista tilaa veronkantoa tehostamalla.¹⁵

Venäjän keisarikunnan keskusta-periferia-suhteet kehittyivät valtion suunnattomasta koosta ja etnisistä, uskonnollisista ja sosiaalisista eroista huolimatta keskusvallan johdolla. Keskushallinto pystyi kontrolloimaan Venäjällä hallinnollisesti tärkeimpiä ja maantieteellisesti keskeisimpiä valtakunnan osia ainakin välttävästi 1600-luvun lopulta alkaen. Kansallinen turvallisuus, verojen keruu ja henkilö- sekä materiaalien resurssien hallinta olivat valtion toiminnan välttämätön tavoite. Vaikka 1600-luvulta periytyneet kuvernöörin toimintaa koskeneet käytänteet jatkuivat myös 1700-luvun alkupuolen Venäjällä, paikallishallinnon virkakunta oli aiempaa tiukemmin vastuussa toiminnastaan ylemmille virkamiehille.¹⁶

Venäjän kannalta nöyryyttävästi alkanut Suuri Pohjan sota kääntyi lopulta Ruotsin tappioksi, kun sen huippuunsa viritetyn valtiokoneiston rajat tulivat vastaan. Pitkä sota, kapea väestöpohja ja kutistunut valtionalous eivät taanneet vihollisvaltojen voimistuessa Ruotsille enää riittäviä resursseja suurvaltaseaman säilyttämiseen.¹⁷ Suomen puoleinen osa valtakuntaa joutui 1710-luvun kuluessa paikoin täydellisen hävityksen kohteeksi venäläisten miehittäessä maata Uudenkaupungin rauhaan asti. Pohjanlahden takainen Ruotsi säästyivät sotatoimilta rauhanneuvottelujen käynnistymiseen asti, joiden vauhdittamiseksi venäläiset ulottivat ryöstö- ja tuhoamisretket Tukholman porteilta Pohjanlahden rannikkoa myötäillen kauas pohjoiseen.¹⁸ Rauhansopimuksen seurauksena entisistä Ruotsin valtakunnan merkittävistä kaupungeista Riika, Tartto, Tallinna, Narva ja Viipuri siirtyivät osaksi Venäjää. Ruotsin uusi itäraja kulki Suomenlahden rannalta Virolahden kirkolta Säkkijärvelle, siitä Viipurin pohjoispuolitse Jääsken halki Aunuksen Karjalaan, jossa se yhtyi vanhaan Stolbovan rauhan rajaan.¹⁹

Uudessakaupungissa elokuun lopussa 1721 Venäjän ja Ruotsin välille solmittu rauha kesti noin kaksikymmentä vuotta. Lappeenrannan linnoituksen edustalla elokuussa 1741 käyty hattujen sodan ainoa pääarmeijoiden todellinen

¹⁴ Kivelson 1996, 183; Hosking 2011, 175–181; Ks. Kliuchevsky 1994, 382, 385.

¹⁵ Peterson 1979, 69–76, 223–229, 291–294; LeDonne 1991, 3–21, passim; Ranta 1991, 138–140; Anisimov 1993, 89–90, 158–159; Kliuchevsky 1994, 388–389; Dixon 1999, 129; Omel'chenko 2002; Ks. Paaskoski 1993, 369–386.

¹⁶ Peterson 1979, 246–258, passim; Ranta 1987, 292; LeDonne 1991, 63–80; Shields Kollmann 2004, 59, 67–68.

¹⁷ Östlund 2007, 117–121; From 2007, 64–89; Karonen 2008a, 307–328; Myös Ericsson, 2002.

¹⁸ Lindeqvist 1919; Hornborg 1931; Ahonen 1988; Kuvaja 1999; Kujala 2001; Vilku 2005; Klingenberg 2009; Ruotsin osalta esim. Bergman 1892, 255–282; Grimberg 1922, 395–413; Sundberg 1998, 314–316; Lagergren 2008, 19–21, 65–70.

¹⁹ Uudenkaupungin rauhansopimus, 4. artikla.

voimainkoitos päättyi Ruotsin tappioon. Taistelun jälkeen Suomen puoleinen osa valtakuntaa oli jälleen avoinna vihollisen valloitukselle. Kaksi vuotta myöhemmin solmitussa Turun rauhassa Venäjän ja Ruotsin välinen uusi raja määriteltiin kulkemaan summittaisesti Kymijokea ja Saimaata pitkin Savonlinnan ympäri ja yhtymään sen jälkeen vanhaan vuoden 1721 rajaan²⁰. Venäläisten jo vuodet 1710–1721 miehittäjä eteläisen Saimaan ja Karjalan kannaksen välinen Suomi liitettiin kaksi vuosikymmentä kestäneen Ruotsin hallinnon jälkeen Venäjän alaisuuteen.

1.2 Tutkimuksen rajaus

Alue ja ajanjakso

Väitöskirjan tutkimuskohteena ovat 1720–1760-lukujen Hamina ja Lappeenranta, jotka sijaitsivat Ruotsin ja Venäjän välisellä rajaseudulla. Kaupungit toimivat kiinteässä yhteydessä maaseutuun, joten tutkimus ulottuu myös kaupunkien lähiympäristöön. Hamina ja Lappeenranta olivat Uudenkaupungin rauhanteon jälkeen maantieteellisesti yhtä kaukana valtakunnan keskuksesta Tukholmasta kuin ennen Suurta Pohjan sota, mutta valtakunnan itärajan siirtyminen kohti länttä kasvatti huomattavasti kaupunkien merkitystä. Haminalla ja Lappeenrannalla oli 1720-luvulta lähtien paitsi sotilaallista painoarvoa linnoitettavina varuskuntakaupunkeina²¹, myös huomattava taloudellinen asema kiristyneessä Itämeren kauppakilpailussa.

Hamina ja Lappeenranta muodostivat syyskesästä 1723 alkaen kokonaisuuden, jossa yhtä on vaikea tarkastella ilman toista. Haminalle 18.7.1723 myönnettyissä kaupunkiprivilegioissa²² se sai Viipurin entiset tapulioikeudet, Viipurin rankinumeron Ruotsin kaupunkien arvojärjestyksessä ja erilaisia veroja tullivapauksia seuraavien viidentoista vuoden ajaksi.²³ Haminasta tuli valtakunnan yhdeksänneksi tärkein kaupunki, vaikka kaupungin koko ja todellinen vaikutusvalta eivät sitä vastanneetkaan. Suomen puoleisessa valtakunnassa vain Turku oli rangissa Haminan edellä.

²⁰ Boëthius 1922, 390–391, Turun rauhansopimus, 5. artikla.

²¹ Juvelius 1919, 64–67; Alanen 1963, 63–67, 165, passim; Halila 1967; Ahonen 1991, 8–16; Ranta 1982.

²² Privilegioissa kaupungin nimi muutettiin Vehkalahdesta Haminaksi. Ks. Haminan kaupungin privilegiot 1723–1869 (18.7.1723), MMA. Tässä tutkimuksessa käytetään nimeä Vehkalahti silloin, kun viitataan Haminaan ennen sen heinäkuussa 1723 saamia privilegioita.

²³ 1: *Emedan denne stad, i anseende till des situation och hamn wid stora siönn, samt att all handelen där å orten till ingen annan siöort kan föras, nu de novo blifwer till en handelsstad wid gräntsen i stället för Wiborg uptagen inrättade. Ty har Kongl. Maj:tt i nåder welat den i samma tillägga stapelrättighet och den rang, för hwilken Wiborg uti den åhr 1664 affattade ordningen under n:o 9 upförd är, att därefter wid riksdagar och andra publique möten hafwa des förmohn i säte och ställen.* Haminan kaupungin privilegiot 1723–1869 (18.7.1723), MMA.

Haminan privilegioiden kuudennessa pykälässä Lappeenranta ja Savonlinna määrättiin Haminan alaisiksi markkinapaikoiksi, minkä vastineeksi haminalaisten tuli varustaa kauppapaikat riittäväillä kauppatavaroilla. Markkinapaikat olivat oikeudenhoidollisesti Haminan alaisia, joskin Lappeenrannan ja Savonlinnan oikeudenhoito järjestyi eri tavalla. Lappeenrannassa aloitti toimintansa syksyllä 1723 Haminan maistraatin alainen alempi kaupunkituomioistuun, kämnerinoikeus, kun taas Savonlinnan oikeudenhoidosta huolehti Säämingin kihlakunnanoikeus. Markkinapaikkojen erilaiseen asemaan Haminan alaisuudessa vaikuttivat kenties Savonlinnan etäisyys Haminasta, heikot kulkuyhteydet Savonlinnaan, Savonlinnan vähäinen asukasmäärä²⁴, sekä maaherran residenssin sijoittuminen Lappeenrantaan.

Monet Ruotsin valtakunnan kaupungit vastustivat Haminalle myönnettyjä, niiden mielestä liian vahvoja privilegioita.²⁵ Heinäkuussa 1724 annetun Haminan privilegioita koskeneen uuden julistuksen myötä Lappeenrannan oikeudenhoito irrotettiin Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden alaisuudesta ja kämnerinoikeus siirrettiin Haminaan. Vuodesta 1725 alkaen Lappeenrannan oikeudenhoidosta vastasi Lappeen kihlakunnanoikeus. Haminan privilegiokysymys järjestettiin lopullisesti vuosien 1726–1727 valtiopäivillä, joiden päätöksellä Hamina sai pitää sille vuonna 1723 myönnettyt privilegiot ja asemansa valtakunnan yhdeksänneksi tärkeimpänä kaupunkina. Kämnerinoikeus jatkoi jälleen toimintaansa Lappeenrannassa ja kaupunki palasi oikeudenhoidollisesti Haminan alaisuuteen.²⁶

²⁴ 6: *Har Kongl. Maj:tt uppå merbem:te fullmäktiges giorde underdånige ansökning samt i anseende till de dervid warande skiähl och omständigheter, för godt funnit att förklara Lappstrand och Nyslotts malm för marknadspatzer under Staden Friedrichshamn, hwaremot bem:te stads Borgerskap skola wara skyldige, att städze försee Lappstrand och Nyslott malm med tillräckelige och för landtmannen nödige wahrer, samt till den ändan hålla hwar lögerdag dersammastädes Torgdag, att landtmannen då kan föryttra des wahrer, och försee sig med hwad han kan behöfva, wid svårt ansvar til giörande där sådant skulle blifva efftersatt och deröfver klagat, kommandes hwad Justicen på förenämde ställen angår, likmätigt förra vahnligheten, samt i anledning af Kongl. Förordningarne dat. d:n 6. Julii 1686 och d:n 18. Martii 1689, densamma i Lappstrand som då sorterat under Wiborg, hädanåth af Magistraten i Friedrickshamn, men uti Nyslott malm af den närmast varande Härads höfdingen att administreras. Haminan kaupungin privilegiot 1723–1869 (18.7.1723), MMA; Ks. Nordenstreng 1909a, 60–66; Saarenheimo 1939, 345–347, 357–363; Koskull 1952b, 130; Toivanen 1979, 342–344.*

²⁵ Nordenstreng 1908, 133–134; Ks. KNKNL, Helsingin maistraatin valitus itäiselle tutkimuskomissiolle (päiväämätön), RA.

²⁶ LKO 15.9.1724, MMA; Haminan kaupungin privilegiot 1723–1869 (7.7.1724, 21.2.1727), MMA; *Borgarståndets riksdagsprotokoll från frihetstidens början 2 (1723) 1951, 311 (7.8.1723); Borgarståndets riksdagsprotokoll från frihetstidens början 3 (1726–1727) 1956, 11–12 (3.9.1726); HRO 23.3.1724, MMA; Nordenstreng 1909a, 66–77.*

KUVIO 1 Hallinto- ja oikeusjärjestelmän rakenne Haminan ja Lappeenrannan näkökulmasta 1720–1760-luvuilla

	<u>1721–1743</u> <i>Siviilihallinto</i>	<u>1743–</u> <i>Siviilihallinto</i>	<u>1721–1743</u> <i>Sotilashallinto</i>	<u>1743–</u> <i>Sotilashallinto</i>
Valtakunnanhallinto	Hallitsija / säädät	Hallitsija Hallitseva senaatti: Pietari	Sotakollegio: Tukholma	Sotakollegio: Pietari
	Hovioikeus: Turku	Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegio: Pietari	Sotilasyli-päällikkö (Suomi)	
Lääninhallinto / kuvernementti- ja provinssihallinto	Maaherra / lääninkanslia: Lappeenranta	Kuvernööri / kuvernementtikanslia: Viipuri Käskynhaltija / provinssikanslia: Lappeenranta		Ylikomendantti: Viipuri
Paikallishallinto	Maistraatti ja raastuvanoikeus: Hamina	Maistraatti ja raastuvanoikeus: Hamina	Komendantti, sota-oikeus: Hamina & Lappeenranta	Komendantti, sota-oikeus: Hamina & Lappeenranta
	Kämnerinoikeus: Lappeenranta & Hamina (1725–1727)	Kämnerinoikeus: Lappeenranta	Komentajat / rykmenttien esikunnat: Hamina & Lappeenranta	Komentajat / rykmenttien kansliat: Hamina & Lappeenranta

Lähteet: Juvelius 1919, 44–48, 136–157; Halila 1967; Ranta 1980, 23–26; Ranta 1982.

Haminan ja Lappeenrannan hallinto- ja oikeudenhoitojärjestelmä toimi muutoksitta 1740-luvun alun hattujen sotaan ja pikkuvihaan saakka. Turun rauhansopimus ja valloitetun alueen hallinnosta vastanneen kenraalikuvernööri Johan Balthasar von Campenhausenin laatimat ja hallitsevan senaatin vahvistamat kuulutukset takasivat vanhojen ruotsalaisten lakien, säädösten ja privilegioiden (ml. uskonnonvapaus) voimassaolon myös jatkossa. Oikeudenhoidollisesti suurin muutos muodostetussa Kymenkartanon provinssissa oli alueen korkeimman vetoomustuomioistuimen viran siirtyminen Turun hovioikeudelta Pietarissa sijainneelle Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegiolle.²⁷ Provinssin kameraaliasioista vastanneen provinssikanslian sijoittaminen Lappeenrantaan oli talouspoliittinen muutos aiempaan.

Lappeenranta oli 1700-luvun loppupuolelle saakka ilman omia kaupunki-oikeuksia. Lappeenrannan linnoitusniemeä kutsuttiin kuitenkin Haminan privilegioiden alaisuudesta (*malm*)²⁸ huolimatta eri aikalaisyhteyksissä toistuvasti kaupungiksi, joten myös tässä tutkimuksessa Lappeenrannasta käytetään Haminan tavoin termiä kaupunki. Lappeenranta oli osa Haminan kaupunkia, jotka yhdessä Savonlinna mukaan luettuna muodostivat yhtenäiskaupungin. Savonlinnan jätän tarkastelun ulkopuolelle, koska sillä ei ollut Lappeenrannan kämnerioikeuden tai Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden kaltaista omaa säännöllisesti ympäri vuoden kokoontunutta kaupunkituomioistuinta.

Hamina ja Lappeenranta olivat molemmat vähäväkisiä. Lappeenrannan henkikirjaväkiluku nousi 1720-luvun alun sadasta hengestä vuosikymmenen puoliväliin noin kahteen ja puoleen sataan henkikirjoitettuun kaupunkilaiseen. Viimeiset henkikirjaväkiluvut ennen pikkuvihaa 1730-luvun lopulta antavat Lappeenrannan väkiluvuksi hieman alle 300 henkilöä. Pikkuvihan jälkeen (1745) kaupungin henkikirjaan merkittiin jälleen vain hieman yli sata veronmaksukykyistä asukasta. Turun rauhan jälkeen hitaasti kasvaneen henkikirjaväkiluvun kaksinkertaistumiseen kului lähes kaksi vuosikymmentä. Haminassa oli 1720-luvun puolivälin jälkeisten henkikirjojen mukaan reilut 400 asukasta ja 1730-luvun lopulla noin 650. Sittemmin jouduttiin tyytymään pienempiin veronmaksajamääriin, sillä vuonna 1750 Haminassa oli henkikirjoitettuja kaupunkilaisia 465, seuraavalla vuosikymmenellä henkikirjaväkiluku tasaantui noin 550 henkilöön.²⁹ Henkikirjaväkiluvut eivät kerro absoluuttisesta väkiluvusta, sillä kaupunkilaisten veronmaksukyky oli heikko. Viha-aikojen jälkeiset Lappeenrannan

²⁷ Boëthius 1922, 385–401, Turun rauhansopimus; Haminan kaupungin privilegit 1723–1869 (8.10.1743, 9.12.1743, 13.1.1744), MMA; Hannikainen 1888, 4–35; Salenius 1915, 11–13; Granfelt 1931, 298–314; Ranta 1986, 84–85; Paaskoski 1997b, 58.

²⁸ Ks. SAOB, 'malm'. SAOB määrittää malmin kaupungille kuuluvaksi maa-alueeksi, jossa asuu kaupunkilaisia: "grusmark osv. som ligger i strax invid en stad; särsk. om dylik mark som tillhör en stad o. som bebyggs av stadsborna". Määritelmä malmista heti kaupungin ulkopuolella sijaitsevana paikkana ei ole Lappeenrannan kontekstissa täysin pätevä. 'Malm' viittaa myös esikaupunkiin: förstad(sområde); Ks. Einonen 2005, 17–18.

²⁹ Lappeenrannan henkikirjat 1722, 1724, 1739, 1745, 1750, 1763, MMA; Soikkeli 1914; Ranta 1978, 159–163; Toivanen 1979, 402–407; Haminan henkikirjat 1725, 1739, 1750, 1761, 1765, MMA; Nordenstreng 1908, 190–191; Nordenstreng 1909a, 170–173, 219–221; Haminan ja Lappeenrannan kaupunkiväestön määrä ja sosiaalinen jakauma henkikirjojen mukaan muutamina tutkimusajan poikkileikkausvuosina ks. Liite 1.

ja Haminan todelliset väkiluvut voidaan olettaa vähintään kaksinkertaisiksi henkikirjaväkilukuihin verrattuna, joskin ajan kuluessa ero kaventui hieman.³⁰ Kumpikin yhteisö toimi varuskuntakaupunkina niin Ruotsin kuin Venäjän valan aikana. Varusväkeä tai Haminassa tilapäisesti majailleita merimiehiä ei kirjattu kaupunkien henkikirjalukuihin.

Tutkimuksessa lähestytään vieraiden kohtaamista osana rajaseudun sopeutumista, arjen toimintamuotoja ja vallankäyttöä. Yleisesti käytettynä termi ”venäläinen” on tutkimuksessa ongelmallinen, sillä vuodesta 1743 alkaen Hamina ja Lappeenranta olivat osa Venäjää ja vallatun alueen asukkaat nimellisesti venäläisiä.³¹ Tutkimuksessa käytetään henkilöistä systemaattisesti alkuperäislähteistön aikalaistermejä.³² Henkilöiden nimen ja alkuperän selvittämisen lisäksi identifiointille asettaa haasteita ammatinharjoittajien ja virkamiesten vaihtuneiden sosiaalisten statusten määrittäminen. Ei ollut yhdentekevää, oliko raatimies virkaa tekevä vai virasta eronnut tai kuuluiko ammatinharjoittaja kauppiaskuntaan vai pikkuporvaristoon. Varhaismodernin ajan kaupunkiyhteisöissä esiintyneiden henkilöiden identifiointi on paikoin haastavaa. Haminan ja Lappeenrannan tapauksessa erityisesti Viipurista ja syvemmältä sisä-Venäjältä saapuneet kauppiaat, marketentit, sotilaat ja muut kulkijat aiheuttivat ongelmia.

Tutkimus käynnistyy Ruotsin valtakunnan rauhaan paluusta Suuren Pohjan sodan jälkeen, jolloin Hamina ja Lappeenranta siirtyivät yli vuosikymmenen kestäneestä Venäjän miehityshallinnosta takaisin Ruotsin alaisuuteen.³³ Tutkimuksen päätekohtana on 1760-luvun puoliväli, joten hattujen sodan pikkuvihan aika 1740-luvun alussa sijoittuu tutkimusjakson keskivaiheille. Kaksi suunnilleen samanpituista ajanjaksoa mahdollistavat muutosprosessien kartoittami-

³⁰ Henki- ja rippikirjojen lähdekriittisestä tarkastelusta ks. Viikki 1966; Lext 1968; Carlsson 1977, 15–23; Stadin 1979, 32, 48–49; Orrman 1980; Jutikkala 1987, 8–11; Viikuna 1996, 37–40; Waris 1999, 207–209; Piilahti 40–41; Kotilainen 2008, 27–30; Myös Lilja 1995; Lilja 1996; Vuoden 1763 Lappeenrannan henkikirjan ja kaupungissa suoritettujen väestönlaskun vertailusta ks. Rähä 2011a, 20, jonka mukaan vuoden 1763 väestönlaskun henkilöistä noin 60 prosenttia löytyy myös henkikirjasta.

³¹ Rähä 2008, 396–397; Ks. Jussila 1984, 17–20; Ranta 1984, 29.

³² Tässä tutkimuksessa esiintyvistä henkilöistä käytetään samoja nimimuotoja, joita heistä käytettiin tuomioistuinten pöytäkirjoissa ja muissa lähteissä. Tämä tarkoittaa, että nimiä ei ole muunnettu niiden suomalaiseen kirjoitusasuun. Mats Erichsson Talcka esiintyy tutkimuksessa lähteiden antamalla alkuperäisellä nimellä eikä suomennettuna Matti Erkinpoika Talkana. Perinteisesti suomalaisessa historiantutkimuksessa henkilönimet on normaalistettu suomalaiseen kirjoitusasuun. Nimien suomentaminen tarkoittaa kuitenkin mahdottomuuden tavoittelua, sillä ennen 1900-luvun alkupuolen Suomessa säädettyjä nimilakeja ei ollut pakollista käyttää yhtä vakiintunutta henkilönnimen kirjoitusasua. Sama mahdottomuuden tavoittelu koskee toki myös lähteiden luomisaikana kirjurin ruotsintamia nimiä. Kirjurin jo tekemän tulkinnan ja siitä edelleen tehtävän tulkinnan välttämiseksi nimet on säilytetty tutkimuksessa ruotsinkielisessä kirjurin esittämässä asussaan. Ks. Alanen 1991, 18–25; Katajala 1994, 6; Nordin 2000, 278, 295; Piilahti 2007, 42; Kotilainen 2008, 18–20, 138–146; Samoin lähteistössä esiintyvät venäläiset nimet on säilytetty lähteiden antamassa ajoittain jopa ruotsin ja venäjän kieltä sokeavassa kirjoitusasussaan. Valinta on tutkimustekninen, mutta sitä tukee tosiasia, että hierarkkisessa yhteiskunnassa kieli oli yksi vallan osoittamisen väline.

³³ Ks. LKO 27.10.1732, MMA, [...] *fastlag tiden då rysken mot påsk hit til Lappstrand kommit, som befinnes wara 1710 [...]*.

sen molempien rauhantekojen jälkeen lähes sukupolven ajalta. Tutkimusajan jakautuminen kahteen noin kahdenkymmenen vuoden pituiseen jaksoon ei tarkoita sitä, että viha-aikojen jälkeiset siirtymäprosessit tulkitaan pituutensa myötä vakioiksi. Siirtymäprosessien ajallinen ulottuvuus ylittää päivistä sukupolviin, joten siirtymäprosessien määrittäminen on aina tapauskohtainen kysymys ilman eksaktia yleispätevää rajausmahdollisuutta. Prosesseja määritettäessä on kiinnitettävä huomiota siihen, keskittyykö tutkimus itse prosessiin vai sen vaikutuksiin. Samassa ympäristössä tapahtuneet, eri näkökulmista tarkastellut, siirtymäprosessit läpäisivät yhteisöt eri nopeuksilla.³⁴ Tutkimuksessa kiinnitetään huomio erityisesti isonvihan ja pikkuvihan jälkeisiin ensimmäisiin rauhanvuosiin, mutta vasta seuraamalla havaittuja hallinnollis-poliittisia muutoksia, toimintakäytänteitä ja diskurssirepertuaareja pidemmällä aikavälillä, saadaan selville, mitä sopeutuminen kahteen siirtymäprosessiin vaati.

Teoriat ja keskeiset käsitteet

Tutkimus perustuu historia- ja yhteiskuntatieteelliselle teoriapohjalle. Tutkimuksen lähtökohtana eivät ole teoriat, joihin tapahtumat sovitetaan, vaan teorioiden avulla pyritään ymmärtämään ympäristön ja sen muutosten merkitystä ihmisten toiminnalle. Työn valtionrakennusprosessiin keskittyvä kysymyksenasettelu lähestyy poliittisen historian ja hallintotieteiden teemoja muun muassa politiikan, talouden, hallinnon ja oikeuden sekä siviiliyhteiskunnan ja niiden välisten ongelmien kautta. Vaikka tutkimuksessa hyödynnettävät sosiologiset ja hallintoteoreettiset lähtökohdat keskittyvät moderneihin aikoihin, ovat sekä erilaisista siirtymäyhteiskunnista että niiden selviytymiskeinoista ja toimintamalleista tehdyt havainnot tärkeitä tälle tutkimukselle.³⁵ Tutkimuksessa yhdistetään pohjoismaisessa historiantutkimuksessa jo yli neljän vuosikymmenen ajan keskustelua herättänyt interaktioteoreettinen tutkimusnäkökulma³⁶ erinäisine keskustelunavauksineen prismaattisen yhteiskunnan teoriaan. Niiden avulla pyritään kuvaamaan ja selittämään rakenteiden ja toiminnan välisiä suhteita Uudenkaupungin ja Turun rauhojen jälkeisissä kaupunkiyhteisöissä.

Hallintotieteilijä Fred Warren Riggsin prismaattisen yhteiskunnan teoria (*theory of prismatic society*) rakentuu menneisyystietoisuuden varaan. Riggs korostaa hallintojärjestelmien vuorovaikutuksellista luonnetta, sillä järjestelmät ovat aina sidoksissa sekä historialliseen, taloudelliseen, poliittiseen että kulttuuriseen ympäristöönsä. Juuri hallintojärjestelmien riippuvuus ympäristöstään, mutta myös Riggsin suorittama prismaattisuuden ja yhteisöjen heterogeenisyyden rinnastus tekevät teorian soveltamisesta 1700-luvun rajaseudun poliittis-kulttuuriseen kontekstiin mielenkiintoista. Interaktioteorian näkökulmasta kysymyksessä on uusi avaus koulukunnan tuottamaan laajaan tutkimuskirjallisuuteen. Hallintojärjestelmien suhde ympäristöönsä tekee järjestelmistä monisäikeisiä ja jatkuvien muutosten alaisia rakenteita, joissa sekoittuvat sekä van-

³⁴ Riggs 1963, 151–155; Riggs 1964, 27; Temmes 2000, 266–267.

³⁵ Ks. Riggs 1964, 10; Temmes 2000, 259–260.

³⁶ Keskustelun avauksena voitaneen pitää Eva Österbergin väitöskirjaa *Gränsbygd under krig* vuodelta 1971. Ks. erityisesti Österberg 1971, 249 ja tämän tutkimuksen luku 1.3.

hat ja uudet mallit että käytänteet. Riggsin mallin lähtökohtana on uusien lakien, asetusten, normien ja käytänteiden rakentuminen vanhojen toimintamallien päälle ilman, että vanhat järjestelmät syrjäytyvät tai unohtuvat hetkessä. Prismaattisessa yhteiskunnassa nykyisyyden legitimointi menneisyydellä oli jokapäiväistä. Prismaattisen yhteiskunnan teoriaan on sisäänrakennettu kysymys järjestelmien osien yhteensovituksista ja yhteensovittamisen vaikutuksista, ja sen avulla lähestytään paikallistason kontekstissa normien ja toiminnan välistä vuorovaikutusta siirtymäprosessien aikaisissa yhteisöissä (*transitional societies*).³⁷

Riggsin mallin lähtökohta on hedelmällinen, vaikka prismaattisen yhteisön suora rinnastaminen siirtymävaiheen yhteisöön ei ole mahdollista.³⁸ Siirtymävaiheen perustana on ulkoisesti vaikuttava muutos. Yhteisö voi sen sijaan prismaattisempaa myös yksin sisäisten voimien vaikutuksesta. Muutosprosessit, varsinkin sisäiset, tapahtuvat vain harvoin vallankumousten tavoin läpäisten yhteisöt nopeasti läpeensä.³⁹ Toisaalta edes huomattava ulkoisten puitteiden muutos ei aiheuta yhteisöjen sisällä välttämättä suuria toimenpiteitä. Toimintamallien ja -käytänteiden avaaminen vaatii aina normien takaisin rakentamiseen pureutumista. Prismaattisen yhteiskunnan teorian ja interaktioteorian yhdistämisen hedelmällisyys tulee selvimmän esiin tilanteissa, joissa interaktioteorian perinteisten selitysmallien anti ei riitä vastaamaan tyydyttävästi kysymykseen, miksi tietyissä tilanteissa toimittiin tietyillä tavoilla. Toisaalta prismaattisen yhteiskunnan teorian yleisluonteisuus vaatii tutkimusnäkökulman rajaamista, mihin interaktioteoria tarjoaa avun.

Tutkitun rajaseudun kontekstissa normatiivinen jatkuvuus ei estänyt käytäntöjen uudelleenmuokkaantumista. Aikakaudesta riippumatta hallintojärjestelmien tutkiminen vaatii järjestelmien paikallisten piirteiden ymmärtämistä. Prismaattinen malli on keino ymmärtää kullakin ajalla ja alueella toimivan hallinnon taustoja⁴⁰. Tässä tutkimuksessa muutos ja prismaattisuus kietoutuvat toisiinsa valtiollisesta lainsäädännöstä alkaen. Ruotsissa järjestyksen ja turvallisuuden perustana ollut valtakunnan laki vaihtui 1730-luvun puolivälissä, kun Kristofferin maanlaki (1442) ja Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki korvattiin vuoden 1734 lailla. Uusi laki ei juuri muuttanut oikeudenhoitoa, sillä se perustui toistuvasti uusilla asetuksilla täydennettyyn vanhaan lakiin⁴¹. Jatkuvuutta rajaseudun kaupungeissa edustaneet laki, asetukset ja privilegit joutuivat viha-aikojen jälkeisten valtiollisten hallintojärjestelmien muutosten haastamiksi.

Suomessa termi *siirtymäprosessi* on vähän käytetty käsite varhaismodernin ajan tutkimuksessa. Ruotsissa vastaavaa ”*övergångsprocess*”-käsitettä on käy-

³⁷ Riggs 1963; Riggs 1964, 12, joka luonnehtii siirtymävaiheen yhteisöjä [...] *mixture of old and new practices, of modern ideas superimposed upon traditional ones* [...] *new administrative systems have displaced but not replaced the traditional systems*; Edelleen Riggs 1964, 27–42, 426–429; Jun 1976; Mälkiä 1995; Stenvall 1995, 22–24; Mälkiä 1996; Ks. Temmes 2000, 263–265.

³⁸ Soveltamisesta historialliseen kontekstiin ks. Karonen 2001, 120–127.

³⁹ Riggs 1964, 34, 41.

⁴⁰ Riggs 1964, 11.

⁴¹ Ylikangas 1983, 174–176; Nousiainen 1993, 332–333, 345–346; Koskivirta 2001, 45; Karonen 2008a, 378–379.

tetty viime vuosina toistuvasti, kun Roskilden rauhansopimuksen 350-vuotisen historian innoittamia Ruotsin suurvalta-ajan valtionrakennukseen linkittyviä tutkimuksia on ilmestynyt runsaasti. Siirtymäprosessi-termiä ei ole kuitenkaan avattu tai problematisoitu⁴², vaikka prosesseja on tarkasteltu eripituisina tutkimusjaksoina enemmän tai vähemmän perinpohjaisesti sekä hallinnollistaloudellisista ja poliittisista että oikeudenhoidollisista, sotilaallisista ja kulttuurisidentiteettisistä näkökulmista. Siirtymäprosesseja ei ole myöskään sidottu poliittisen kulttuurin muutokseen. Tässä tutkimuksessa siirtymäprosessi tarkoittaa aikaa ja paikkaan sidottua tilannetta, jossa vanhat lait, asetukset, privilegiot ja käytänteet turvasivat jatkuvuuden samalla, kun joko jälleen voimaanastunut tai uuden alueen haltuun ottanut keskusvalta loi toiminnalleen perustaa. Kysymys on muutosvaiheesta, jossa siirtymäprosessin eläneet henkilöt ja yhteisöt yrittivät selviytyä ja turvata keskeisiksi koetut elämän perustarpeet.⁴³

Siirtymäprosesseja lähestytään tutkimuksessa kaupunkiväestön sopeutumisen kautta. Psykologisesti ymmärrettynä sopeutuminen tarkoittaa yksilön sekä tietoista että tiedostamatonta pyrkimystä tasapainoon omien tarpeidensa ja ympäristön vaatimusten kanssa⁴⁴. Sopeutuminen ei tarkoita porvariston näkökulmasta yksin tilanteen hyväksymistä, vaan tavoitteiden ja toiminnan yhdistämistä toimintastrategioiksi. Tilannekohtaisen toiminnan ja tietoisien strategisten valintojen yhdistäminen on nähty usein ongelmallisena korostamalla suunnittelun ja spontaanin reagoinnin välistä eroa⁴⁵. Nils Erik Villstrandin mukaan paikallisyhteisön reaktiostategioita olivat sopeutuminen ja protesti. Käsitteet on ymmärrettävä laajasti, joten mustavalkoisen kahtiajaon sijaan kyse on todellisuudessa ääripäiden väliin sijoittuvien toimintamuotojen runsaudesta.⁴⁶

Ensisilmäykseltä spontaaneilta vaikuttavilla toimintakäytänteillä ei ole ohitettu tässä tutkimuksessa miettimättä niiden taustaa ja hakematta selityksiä tapahtumille. Sopeutuminen ei näy lähteistössä avointen ristiriitojen tavoin. Sopeutuminen tarkoitti vähintään jonkinasteista ja -aikaista tilanteen hyväksyntää. Tieto kulki ja sitä oli tarjolla varhaismodernin ajan kaupunkiyhteisöissä, joten asioihin oli mahdollista sekä varautua että vaikuttaa. Paras keino ajaa omia oikeuksia ei ollut välttämättä omien mielipiteiden äänekäs korostaminen, vaan

⁴² Rähä 2011b, 134; Yksittäisiä viittauksia ks. Bergman 2008b, 112–113; Ljungberg 2009, 39–40; Myös Lerbom 2006, 296, joka määrittää siirtymäprosessin ohimennen: [...] *en process som innefattade såväl individualisering av vardagliga politiska kulturen som ett uttalat missnöje och vardagligt motstånd mot överheten*. Siirtymäprosessien ajallisesta määrittämättömyydestä ks. Lerbom 2003, 29, joka ei ota tutkimuksensa kysymyksenasettelun yhteydessä kantaa väitöstyönsä 1500–1600-luvut kattavaan aikarajaukseen. Vrt. Bergman 2002, jonka tutkimuksen aikarajaus käsittää vuodet 1669–1670; Ks. myös Bergman 2008a.

⁴³ Riggsin mukaan [...] *the word "transition" suggest temporary stage between a particular past and a predictable future stage*. Riggs 1964, 4 (lainaus), 10.

⁴⁴ Helkama et al. 1998, 194.

⁴⁵ Ks. Einonen 2005, 27; Vrt. Katajala 1994, 139, jonka mukaan strategian valinta ei tarkoita välttämättä tietoista harkintaa, vaan tilannetta, jossa on olemassa valikoima keinoja.

⁴⁶ Villstrand 1992, 29–32; Ks. Karonen 2008a, 266–270 ja erityisesti sivun 268 laatikkomalli protestista ja sopeutumisesta.

tilannekohtaisen toimintatavan luominen⁴⁷. Ongelmattominta sopeutuminen oli normatiivisesti oikeudenmukaisiksi koettuihin vaatimuksiin.

Käytännön toiminnan ja tavoitteiden yhdistelmä linkittyy *poliittisen kulttuurin*⁴⁸ tutkimukseen. Poliittinen kulttuuri muodostuu alamaisten keskinäisistä horisontaalisista ja alamaisten sekä keskushallinnon välisistä vertikaalisissa vuorovaikutussuhteista. Poliittinen kulttuuri kertoo paitsi vuorovaikutuksen muodoista myös muutoksista. Kysymys on jatkuvuuden, mutta myös lyhyessä ajassa tapahtuneiden muutosten tutkimisesta paikallisessa kontekstissa⁴⁹. Konfliktipainotteisen, henkilöiden, ryhmien ja keskushallinnon väliseen dynamiikkaan perustuvan poliittisen kulttuurin määritelmän vahvuus on siinä, ettei poliittista kulttuuria voi tulkita sen mukaisesti yhtenäiseksi tai selvärajaiseksi⁵⁰. Poliittisen kulttuuri saa tässä tutkimuksessa historiakäsitykseltään marxilais-painotteisen pohjoismaisen yhteiskuntahistoriallisen vuorovaikutustutkimuksen oheen revisionistisempia sisältöjä muistin ja kielenkäytön tutkimuksen kautta. Sopeutuminen edellyttää aina valmiutta muutosten hyväksymiseen. Poliittisen kulttuurin kautta tutkitaan ihmisten konkreettisten tekojen ja heidän ajatusmaailmansa eli arvojen ja normien välistä suhdetta. Poliittinen kulttuuri ei ole tutkimuksen pääkohde, vaan väline käytännön toiminnan taakse jäävien ajatus- ja kehitysketjujen avaamiseen, ymmärtämiseen ja näkyväksi tekemiseen. Se on keino pureutua paitsi tekoihin myös tekojen takaiseen ajatusmaailmaan.⁵¹

Ruotsin 1700-luvun poliittisen kulttuurin tutkimushistoriassa aikakauden politiikaksi on nähty lähinnä valtiopäivätoiminta, säädöissä pidetyt puheet ja kuninkaalliset päätökset, joiden kautta on julistettu ruotsalaisen kansanvaltaisuuden historiaa. Tarkemmin katsoen vallan huipulle keskittynyt poliittisen kulttuurin tutkimus on ensisijaisesti ollut ylimmän vallan harjoittaman toiminnan legitimoimisen tutkimista.⁵² Laajasti tulkittuna uuden kulttuurin historian näkemyksen mukaisesti kaikki varhaismodernia aikaa käsittelevät tutkimukset ovat tavalla tai toisella poliittisen kulttuurin tutkimusta. Esimerkiksi Karl Bergman esittää tutkimuksensa tehtäväksi selvittää, kuinka yksittäisellä talonpojalla tai leskellä oli mahdollisuus saada äänensä keskushallinnon kuuluviin.⁵³

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan poliittista kulttuuria kielen, käyttäytymisen ja tekojen takaisen ajatusmaailman avulla. Poliittinen kulttuuri ei heijastunut vain toiminnassa, vaan myös mielipiteissä. Konkreettisten tekojen taustaa

⁴⁷ Katajala 1994, 139.

⁴⁸ Termin käyttö varhaismoderniin Ruotsin valtakuntaan liittyen sai alkunsa 1980–1990-lukujen taitteessa. Ks. Österberg 1989; Österberg 1992; Aronsson 1992, 337–344; Österberg 1993a, 127–128; Gustafsson 1994, 21–22. Sennefelt 2001, 17–21; Cederholm 2007, 31–41; Petri Karonen puhuu yhdistetystä *hallinto- ja oikeuskulttuurin* (förvaltnings- och rättskultur) termistä, joka ottaa laajasti huomioon hallinto- ja oikeustoimien symbioottisen esiintymisen 1600–1700-lukujen Ruotsissa. Karonen 2001, 125–127.

⁴⁹ Ks. Lerbom 2003, 65–66, joka kritisoi poliittisen kulttuurin liittämistä poikkeuksesta koko valtakuntaa kattavaksi aikakauden maailmankatsomukseksi; Myös Linde 2000, 243; Ks. esim. Österberg 1989, joka käyttää poliittisen kulttuurin termiä kuvaamaan paikallisyhteisöjen pitkän aikavälin muutoksia.

⁵⁰ Baker 1987; Myös Omel'chenko 2002.

⁵¹ Österberg 1987; Katajala 2002, 15; Einonen 2005, 9–10; Karonen 2008a, 22–23.

⁵² Nurmiainen 2009, 33; Ks. Einonen 2005, 11.

⁵³ Bergman 2002, 37.

on mahdoton ymmärtää saati selittää tuntematta toiminnan muotoja ja sen hyväksytyjä rajoja. Rakenteisiin keskittyvä ja poikkeuksetta konfliktien kautta esitetty historiankirjoitus kattaa usein vain osan 1700-luvun poliittisesta kulttuurista. Karl Bergmanin mukaan porvaristolle ja papistolle oli maalaisrahvaasta poiketen arkipäivää keskustella keskushallinnon kanssa heille tärkeistä asioista. Havainto on yleistävä, varsinkin kun toisaalla varhaismodernin ajan kaupunkien poliittisen kulttuurin tutkimusta – mikä tarkoittaa lähinnä kaupungissa vallan käyttäjäksi nähdyn kaupungin raadin tarkastelua – on luonnehdittu melko koskemattomaksi alueeksi.⁵⁴ Sekä kauppiat ja käsityöläiset että talonpojat olivat osa poliittista kulttuuria vallankäytön kohteita ja vallan käyttäjinä.

Keskushallinnon käyttämän vallan täytyi toimiakseen perustua legitimitetin hallintaan ja toisaalta sen säilytykseen. Valta ja mahdollisuus vallankäyttöön olivat riippuvaisia legitimitetistä vallan perustana.⁵⁵ Legitimitetin muodostuksessa vallankäyttäjät oikeuttivat eri tavoin vallankäyttönsä hallittuja kohtaan.⁵⁶ Valtasuhteiden tarkastelussa on tärkeää keskittyä siihen, miksi hallitut yhtäällä tunnustivat valtasuhteen legitimitetin oikeudenmukaisuuden ja miksi toisaalla näin ei taas tapahtunut.

Valta on abstrakti käsite, jonka olemassaolon vahvuutta on mahdoton mitata yleispätevillä metodeilla tai mittareilla. Vallan problematiikka muodostaa paradoksaalin ongelman, sillä vallan jatkuvasta olemassaolosta huolimatta sille ei ole yhtä kattavaa määritelmää⁵⁷. Pohjoismaisessa esimodernia aikaa käsittelevässä historiantutkimuksessa yleisesti hyväksytyyn teesiin mukaan valtiollisen vallan perustana olivat väkivallan monopoli ja sen mukanaan tuomat muut ”mahdollisuudet”, kuten veronkanto, lakien säätäminen ja valvominen sekä mahdollisten lainrikkojien saattaminen edesvastuuseen teoistaan. Lähtökohtana oli valtion ja talouden etu.⁵⁸ Valtiollisten hallinto- ja oikeusjärjestelmien vahvistuminen syrjäytti 1600-luvun Pohjoismaissa hitaasti mutta väistämättä vanhan sukukeskeisyyteen perustuneen, yhteisöjen omaehtoisen harmonian ja järjestyksen palauttamisen varaan rakentuneen maailman.⁵⁹

Valta voi olla sekä tutkimuksen kohde että tutkimuksen konteksti. Tässä tutkimuksessa valta on valtionrakentamisen konteksti. Se tarkoittaa, että huomio kiinnitetään sosiaalisissa käytännöissä tuotettuihin valtasuhteisiin. Valtaa tutkitaan lähteiden valtasuhteen sekä vallan osoittamisen ja vallankäyttöön sopeutumisen kautta. Matti Hyvärisen mukaan ”vallan sanasto ei laajene tai muutu mitenkään yksisuuntaisesti, vaan näyttää sekä ohentuvan että tihentävän ajanjaksosta, henkilöstä ja tekstilajista toiseen”. Vaikka itse käsite olisi muuttumaton, suhteen aktiivisuus ja sen käytön mahdollinen rajaaminen tiet-

⁵⁴ Bergman 2002, 39; Einonen 2005, 11; Ks. Gustafsson 1994, 161.

⁵⁵ Tilly 1986, 175–173; Beetham 1991, 8–10, 23, 49; Harnesk 2002; Cavallin 2003, 15–17.

⁵⁶ Ks. Reuterswärd 2001, 22–24, passim.

⁵⁷ Lennersand 1999, 18; Harnesk 2003a, 10–11; Hyvärinen 2003, 63–64.

⁵⁸ Schmedeman (1706), 13, 134; Ylikangas 1986, 15–32, 45–62; Tilly 1990, 20–21; Taussi Sjöberg 1991, 25–40; Nousiainen 1993, 377–388; Karonen 1995, 57–60; Taussi Sjöberg 1996, 15–20; Pihlajamäki 1997, 61–65; Glete 2002, 4–5, 15, 189–191.

⁵⁹ Taussi Sjöberg 1990; Österberg 1993b, 220; Letto-Vanamo 1995; Hallenberg 2001, 21–23; Koskivirta 2001, 95–97; Matikainen 2002, 66–74; Lindström 2003, 8–9; Cavallin 2003, 10–14.

tyihin diskursseihin on huomionarvoista. Valta oli pitkään oikeuden synonyymi. 1700-luvun nykyajalle vieraassa kontekstissa valtaa ei tule tulkita automaattisesti vastustettavana ja alistavana, sillä valta-sanana etymologia viittaa paitsi hierarkkisiin suhteisiin, myös oikeuteen ja toiminnan vapauteen.⁶⁰ Valta ei ala jostain ja päätty johonkin. Valta ei ala alamaisen ja esivallan kohtaamisesta tuomioistuimessa ja lopu siihen, kun istunto on ohi. Erilaisilla toimintakäytänteillä jatkuvasti toistettu vallan legitimointi oli prosessiluonteista⁶¹ samalla, kun diskurssien jatkuva uusintaminen esti osaltaan vallan staattisuuden. Valta on nähtävä tutkimuksessa osin väistämättä haltuunottoprosesseihin liittyneenä ylhäältä johdettuna voimana, mutta se oli myös alamaisten oikeuksien puolustamista. Lait olivat paitsi toimintaa rajoittavia, myös vapauttavia elementtejä. Ne antoivat alamaisten valtaa toimia tietyllä tavalla, edistää omia asioitaan ja vaatia vääryyksien oikaisua.

Valtatematiikkaan liittyy vallankäytön oikeudenmukaisuus. Anu Koskivirta käsittelee *oikeusvarmuutta*⁶² tutkiessaan henkirikollisuutta 1700-luvun itäisessä Suomessa. Koskivirta liittyy henkirikossyytteiden tuomioistuinkäsittelyt ja rangaistusten ennustettavuuden oikeusvarmuuteen, jota hän pitää Ruotsissa vielä osin heikkona, ja jota vuoden 1734 uusi laki jopa edelleen heikensi. Koskivirta perustelee näkökantaansa heikosta oikeusvarmuudesta sekä leuteraatio-mahdollisuuksien⁶³ ja kuninkaan armahdusvallan että turvakirjekäytännön ja oikeudellisten normien valikoidun julkisuuden kautta.⁶⁴ Koskivirran keskustellun lähtökohdista tutkimaan viralliseen kontrolliin linkitettyä oikeusvarmuus-termin käyttö on perusteltua. Alhaisen rahvaan näkökulmaa sen avulla ei kuitenkaan tavoiteta, sillä kuten Koskivirta toteaa, hovioikeuksien toimintaa henkirikosten yhteydessä koskeva ohjeistus ja toimintakäytänteiden taustat jäivät maallikoilta pimentoon.⁶⁵

Tässä tutkimuksessa käytetään oikeusvarmuus-termin sijasta käsitettä *oikeusturvallisuus*. Oikeusturvallisuus pohjautuu alhaalta päin rakentuvalla ja 1700-luvun maailmankuvaa ja yhteiskuntaa hallinneelle eriarvoisuuden periaatteelle. Oikeusturvallisuus-termi ottaa huomioon eri yhteiskuntaryhmien oikeu-

⁶⁰ Fairclough 1992, 12, 35–36; Hyvärinen 2003, 65, 68; Myös Haikari 2009, 22–23.

⁶¹ Fairclough 1992, 15, 29; Sennefelt 2001, 31–33; Harnesk 2003a, 11–13; Östlund 2007, 19–30; Stadin 2007, 8, 14; Koskinen 2011, 32–33.

⁶² Ks. Hans Anderssonin tulkinta oikeusvarmuudesta. Andersson 1994, 53, ”Rättsäkerhet kan allmänt definieras som att alla individer i ett samhälle skyddas, både till person och egendom, mot övergrepp såväl från myndigheter som andra individer”; Myös Andersson 1998, 137, [...] ”trykhet till liv och egendom, likhet inför lagen [...] så att lika brott ger lika straff och rättspraxis överensstämmer med lagens bokstav”; Kritiikistä Andersonin tulkintoja kohtaan ks. Karonen 1998b, 584–590; Lindström 1999, 732–739.

⁶³ Leuteraatio tarkoittaa hovioikeuksien suorittamaa rangaistusten lieventämistä siitä, mitä laki määräsi. Ks. Thunander 1990, 78–82; Thunander 1993, 195–203; Koskelainen 1997, 86–105; Koskivirta 2001, 114; Keskisarja 2006, 67–73. Kuten Keskisarja (2006, s. 70) toteaa, hovioikeuksilla oli valta lieventää alioikeuksien langettamia kuolemantuomioita ”aiheellisista ja kristillisistä syistä”.

⁶⁴ Koskivirta 2001, 11–16, 97, 114, 158–168, 175; Koskivirta 2003, 15–16; Myös Thunander 1993, 172–175; Matikainen 2002, 158–162, passim; Suomessa valikoituun julkisuuteen liittyy myös kielen merkitys, sillä 1700-luvun Suomessa suomi ei ollut virallinen kieli. Ks. Villstrand 2008, 327–329, 340, 347–348, 353; Villstrand 2009, 186–189; Myös Nordin 2000, 327; Reuterswärd 2001, 60.

⁶⁵ Koskivirta 2001, 16, 196.

det, velvollisuudet ja vaikutusmahdollisuudet alkaen alamaisten erilaisesta maantieteellisestä alkuperästä ja sosiaalisesta asemasta. Kysymys oli tilannekohtaisista toimintatavoista, ei koko yhteiskuntaa läpäissee oikeusvarmuudesta. Oikeusturvallisuus ottaa huomioon myös yhteiskuntajärjestyksen aukot, joiden kautta "sallittu laittomuus" sai esiintymismahdollisuutensa. Giovanni Levin tarkastelemassa feodalismien murentumisen aikaa eläneessä talonpoikaisyhteisössä hallitseva normatiivinen järjestelmä sisälsi aukkoja ja epäjohtamukaisuuksia, joita niin yksilöt kuin ryhmät käyttivät hyödykseen.⁶⁶ Havainto on sidoksissa tässä tutkimuksessa käytettyyn oikeusturvallisuustematikkaan, sillä Levin tutkiman talonpoikaisyhteisön toiminta vastarinnasta vuorovaikutussuhteiden rauhanomaiseen hyväksikäyttöön sai voimansa yhteisön sisältä, ei sen ulkopuolisten voimien vaikutuksesta. Oikeusturvallisuuden tarkastelu ei tarkoita tässä tutkimuksessa tuomioistuimissa esiin nousevien rikostai riitatapauksien yksittäistä arvottamista oikeusturvallisuuden näkökulmasta, vaan pyrkimyksenä on luoda yleiskuva poliittisen kulttuurin muutoksista ja toimintamallien oikeudenmukaisuudesta kaupunkilaisten silmin katsottuna.

1.3 Aikaisempi tutkimus

Olen jakanut väitöstutkimukseni aiheen kannalta relevantin aikaisemman tutkimuskirjallisuuden temaatteisesti kolmeen – rajaseutujen valtionrakennusta, vuorovaikutusta ja toimijuutta – käsittelevään osaan. Jako on osin väkivaltainen, sillä tutkimusten sijoittaminen yhden teeman alle ei tee oikeutta niiden lähestymistavoille. Teemoittamisen lähtökohta ei ole kuitenkaan rajojen luonti vaan yhtäläisyyksien haku eri näkökulmista. Kaikkia teemoja ja niiden alle sijoitettuja tutkimuksia yhdistävät varhaismodernin ajan lisäksi muutoksen ja jatkuvuuden tarkastelu poliittisen kulttuurin kontekstissa.

Rajaseutujen valtionrakennus. 1500-luvun lopun ja 1600-luvun kuluessa saavutettujen aluelaajennusten myötä suurvallaksi kohonneen Ruotsin valtakunnan raja-alueet ovat olleet Ruotsissa ja Suomessa 1980-luvulta alkaen toistuvasti historian tutkimusten mielenkiinnon kohteena. Yhdistävä suurvaltateema on houkuttellut tutkijoita käyttämään erilaisia näkökulmia ja lähestymistapoja esitettyjen kysymyksenasettelujen taustalla. Ruotsiin suurvalta-aikana liitetyillä alueilla harjoitettua politiikkaa on tutkittu laajasti, mutta kokonaisvaltaista esitystä siitä, miten suurvallat hallitsivat varhaismodernilla ajalla raja-alueitaan ja liittivät niitä osaksi valtakuntaa, ei ole vielä saatavilla.

Ruotsin valtakunta oli 1700-luvulle saavuttaessa maantieteellisesti hajainen Itämeren ympärille levittänyt konglomeraattivaltio. Alueiden valloittaminen ja nimellinen liittäminen ovat eri asia kuin uusien alueiden integroiminen osaksi valtakuntaa⁶⁷. 1600-luvun kuluessa valtakunnan sydänmailta kohti

⁶⁶ Levi 1992, 21–23; Ks. Ylikangas 1976, 315–316.

⁶⁷ Gustafsson 1991, 199–201; Lerbom 2003, 13–16.

etelää laajentunut Ruotsi otti Brömsebron rauhassa (1645) haltuunsa muun muassa aiemmin Tanskalle kuuluneen Gotlannin saaren ja Jämtlannin. Seuraavan vuosikymmenen lopussa valtakunta laajeni jälleen, kun entiset ”Itä-Tanskan” maakunnat Skoone, Blekinge, Hallanti ja Bohuslän liitettiin Roskilden rauhassa (1658) Ruotsiin. Ajallisesta läheisyydestä huolimatta alueiden integraatiokehitys osaksi Ruotsia oli erilainen. Skoonen alueesta poiketen Gotlannissa ja Jämtlanissa ruotsalainen laki ja käytänteet syrjäyttivät nopeassa tahdissa vanhan tanskalaisen lain ja sen käytänteet.⁶⁸

Ajanjakso Roskilden rauhasta Skoonen sodan päättymiseen (1679) on Skoonen alueen historiassa niin sanottua provinssiäikää. Maakunnat olivat osa Ruotsia, mutta niiden integroiminen valtakuntaan oli rajoitettua. Roskilden rauhansopimuksen pykälistä huolimatta Ruotsin keskusvalta hyödynsi hallinnollis-taloudellisia välineitä valloitetujen maakuntien haltuunottopolitiikkansa apuna.⁶⁹ Valloitetun alueen taloudellinen eristäminen entisestä valtioyhteydestä, paikallisen virkamiehien virkasijoittelu, tuomioistuinten asettaminen Götan hovioikeuden alaisuuteen ja alueiden omien edustajien lähettäminen Ruotsin valtiopäiville vain muutama vuosi Roskilden rauhan jälkeen sopeuttivat entisiä tanskalaisalueita osaksi Ruotsia.⁷⁰

Ruotsin Tanskalta valloittamalla alueilla harjoittaman ”ruotsalaistamispolitiikan”⁷¹ tutkimus ja alueiden siirtymäprosessi valtakunnasta toiseen antavat hyödyllistä vertailupohjaa kaakkoisen Suomen alueen historian tutkimiselle. Viime vuosikymmenellä ilmestyneistä tutkimuksista Jens Lerbomin väitöskirja *Mellan två rikens* (2003) kuvaa 1500–1600-lukujen integraatio- ja ruotsalaistumisprosessia Tanskalta Ruotsille siirtyneellä Gotlannin saarella. Lerbom käsittelee paikallisia tuomioistuimia integraatioprosessissa sekä konfliktinratkaisun areenoina että poliittisina kohtauspaikkoina saaren asukkaiden näkökulmasta. Vaikka Lerbomin aineistoanalyysi jää osin pinnalliseksi, esivallan ja talonpoikien arkipäiväinen kohtaaminen sisältää myös siihen limittyneen siirtymäprosessin, joka on yksi Lerbomin tutkimuksen kantavista teemoista.⁷²

Lerbomin tavoin siirtymäprosessien aikaista rajaseudun valtionrakennusta tutkinut Karl Bergman kuvaa väitöskirjassaan *Makt, möten, gränser* (2002) paikallisväestön ja uuden keskusvallan välistä kohtaamista. Tutkimusalueena on Tanskan lakien alainen, mutta Ruotsiin kuulunut Blekingen maakunta 1660–

⁶⁸ Rosén 1946, 224–229, 246–267; Åberg 1978, 239–242; Ericson 1984, 32–37, 46–52; Thelander 2001; Lerbom 2003, 38–39, 52–53; Gustafsson 2007, 78; Lennersand 2008, 182–184.

⁶⁹ Rosén 1946, 252–255; Johansen 2003; Sanders 2008, 48–52.

⁷⁰ Rosén 1946, 249–260; Ericson 1984, 33–35; Nordin 2000, 51; Bergman 2002, 247–248; Fagerlund 2002, 77, 79–81.

⁷¹ ”Försvenskning” -termin käyttö ja sisällön merkitys ovat herättäneet viime vuosien aikana Ruotsissa keskustelua. Knud Fabriciuksen (1955–1958), Jerker Rosénin (1946) ja Alf Åbergin (1978) termin politisoinnilla luomat kansallisuusteoreettiset näkökulmat ovat saaneet rinnalle muita termin sisällöllisiä tulkintakehyksiä; Ks. Olsson 1995, 63–66; Bergman 2002, 42; Gustafsson 2003, 31; Lerbom 2003, 25; Alenäs 2003, 21; Bergman 2008b, 106–109; Ks. myös Naber 1995, 8, 120–123, passim. Naber käyttää termiä *svenskhetspolitik*, jolla hän tarkoittaa ruotsalaisen ”nationin” eri tavoin suoritettua korostamista. Lähtökohtaisesti ajatus tarkasti määriteltävissä olevasta varhaismodernin ajan ruotsalaisuudesta on absurdi. Kysymykseen paneudutaan tarkemmin tämän tutkimuksen neljännessä pääluvussa.

⁷² Ks. Harnesk 2004.

1670-lukujen vaihteessa. Bergman käsittelee Skoonen tutkimuskomission toiminnassa esiin nousseita siirtymäprosessin jälkeisiä identiteettiä, integraatioon ja uuden keskusvallan kohtaamiseen keskittyneitä kysymyksiä.

Ruotsin 1600-luvun kuluessa valloittamiin voittomaihin lähestymistavoiltaan eri tavoin painottuneita maininnan arvoisia tutkimuksia on tehty Ruotsissa muitakin.⁷³ Temaattisesti rajaseutujen valtionrakennusta sivuavien tutkimusten kysymyksenasettelut ulottuvat talonpoikien poliittisista vaikutusmahdollisuuksista kenraalikuvernöörien seremoniallisiin strategioihin saattaa valtasuhteet näkyviksi haltuun otetuilla alueilla.⁷⁴ Tutkimuskenttää on leimannut kuitenkin 2000-luvun puolelle saakka näkökulmien rakentuminen lähes poikkeuksetta keskusvallan lähtökohdista käsin.⁷⁵ Valtionhallinnon rakenteen analyysillä pystytään kertomaan vain vähän valtaapitävien vaikutusmahdollisuuksista paikallistasolla, sillä makrotason kuvauksissa valtion korostettu rooli jättää väistämättä paikalliset erityispiirteet syrjään.⁷⁶

Keskushallinnon katsantokannasta rakentuneen näkökulman lisäksi Ruotsin suurvalta-aikaa käsittelevän ruotsalaisen tutkimuskirjallisuuden ongelma on valtakunnan itäosien ja varsinkin Suomen kaakkoisosien erityispiirteiden jääminen vaille huomiota. Torbjörn Eng luonnehtii puutetta sisäruotsalaiseksi näkökulmaksi (*inomsvenkt perspektiv*)⁷⁷. Tutkimuksista löytyy viittauksia talonpoikaislevottomuustutkimuksiin ja Heikki Ylikankaan väkivaltatulkintoihin, mutta lopulta tietoisuus Suomessa tehdystä 1600–1700-lukujen Ruotsin valtakuntaa käsittelevästä tutkimuksesta on heikko. 'Äiti-Ruotsia' on vertailtu sekä Keski- ja Etelä-Euroopan valtakuntiin että englanninkieliseen maailmaan, kun samalla Ruotsin valtakunnan itäosien erityispiirteet ja toisaalta ilmeiset vertailu- ja yhtymäkohdat Venäjän kanssa ovat saaneet vain niukasti näkyvyyttä.⁷⁸

Varhaismodernin ajan Venäjän historiasta on laadittu lukuisia teoksia sekä venäläis-itäeurooppalaisten että pohjoismaisten ja angloamerikkalaisten historian tutkijoiden toimesta. Tämän tutkimuksen kannalta Venäjän rajaseutuja ja venäläistä varhaismodernin ajan valtionrakennusta käsittelevien tutkimusten näkökulmat ovat hyödyllisiä, vaikka Venäjän Suuren Pohjan sodan saati hattujen sodan aikana valloittamien entisten ruotsalaisalueiden näkyvyys laajan imperiumin kokonaiskatsauksissa on jäänyt vähäiseksi. Esimerkiksi hattujen sodan aiheuttama valtakunnan pääkaupungin puolustuksen kannalta tärkeä rajamuutos on jäänyt paikoin huomiotta teoksia havainnollistavissa kartoissa⁷⁹. Tutkimuskirjallisuus mahdollistaa kuitenkin venäläisten toimintakäytänteiden yleislinjojen tuntemisen uusien alueiden haltuunottilanteissa. Siinä merkittä-

⁷³ Esim. Erlandsson 1967; Fagerlund 2002; Alenäs 2003; Larsson 2004; Hazelius 2006; Sanders 2008.

⁷⁴ Bergman 2002; Stadin 2007.

⁷⁵ Kriitikistä näkökulmia kohtaan ks. Lerbom 2003, 15, 27; Sanders 2008, 10.

⁷⁶ Haikari 2009, 24; Myös Nurmiainen 2009, 33.

⁷⁷ Eng 2001, 32–34; Myös Gustafsson 2008, 59–62.

⁷⁸ Poikkeuksia esim. Gustafsson 1994; Lennersand 1999; Nordin 2000; Eng 2001; Halenberg 2001; Holm 2007; Jansson 2009; Yhteispohjoismaisista varhaismodernia aikaa käsittelevistä tutkimusprojekteista on mainittava 1970-luvun lopulta 1990-luvun alkuun ulottuneen *Centralmakt och lokalsamhälle* -projektin tuottamat useat julkaisut; Ks. myös teos *People meet the Law* (2000).

⁷⁹ Ks. esim. Hosking 2011, 232.

vimmiksi tausta- ja vertailuaineistoksi ovat osoittautuneet John P. LeDonnen monografiat varhaismodernin ajan Venäjän yhteiskunnan sisäisestä rakenteesta (1991) ja Venäjän imperiumin territoriaalisesta laajentumisesta 1600-luvun puolivälistä alkaen (2003) sekä Geoffrey Hoskingin teos *Russia and the Russians* (2011). Samoin avuksi venäläisen kontekstin ymmärtämisessä ovat olleet muun muassa Evgenii Anisimovin teos *The Reforms of Peter the Great* (1993) sekä artikkelikokoelma *Finland and Poland in the Russian Empire* (1995).⁸⁰

1600–1800-lukujen Venäjä oli jatkuvasti laajentunut, läntisiltä naapureiltaan hallinnollisia, sotilaallisia ja kulttuurisia piirteitä toimintakäytänteisiinsä omaksunut valtakunta. Käytänteiden siirtymistä venäläiseen hallintoon on tutkittu runsaasti, kun taas Venäjän hallinnon toiminnan motiivit ja tavoitteet sekä ulkoa omaksuttujen muotojen käytännön toimivuus ovat jääneet vähemmälle huomiolle⁸¹. Venäjän valtakunnan laajenemisella kohti länttä Itämerelle ja keskiseen Eurooppaan asti oli merkittäviä vaikutuksia valtakunnan hallinnollis-poliittiselle kehitykselle. Uudet alueet saivat pitää pääosin ”länsimaiset” lakinsa ja toimintakäytänteensä ilman, että alueita yhtenäistettiin Venäjän hallinnon kanssa. Edward C. Thadenin tutkimus (1984) Venäjän valtakunnan 1700–1800-lukujen läntisistä provinsseista ja Andreas Kappelerin teos *The Russian Empire: A Multiethnic History* (2001) ovat varhaismodernin ajan Venäjän aluepolitiikan keskeisimpiä esityksiä talous-, hallinto- ja kulttuuripoliittisine näkemyksineen.⁸² Kappelerin teos on ensimmäinen kattava moderni, osin vertaileva tutkimus monikansallisen Venäjän imperiumin historiasta.

Suomalaisen haltuunottopolitiikkatutkimuksen keskeisin esitys on Erkki Lehtisen väitöskirja *Hallituksen yhtenäistämispoliittikka Suomessa 1600-luvulla* (1961). Lehtinen tutkii Ruotsin Suomea kohtaan harjoittamaa yhtenäistämispoliittikkaa keskushallinnon yhdenmukaisuusperiaatteiden näkökulmasta talouselämän, oikeudenhoidon ja kirkon sekä koulun toimialueilla. Ruotsalaisen lain ja säätyprivilegioiden voimaansaattamisen ja hallinnolliskulttuurisen yhdenmukaistamisen kautta lähestytty tutkimustematiikka ottaa laajasti kantaa Suomen asemaan osana Ruotsia ja liittää Suomen tapahtumat osaksi pohjoismaista aikalaistekstiä, vaikka Lehtisen tutkimus liittyy aikakautensa kansallisen historiankirjoituksen traditioon.

Ruotsin 1500–1600-luvuilla valtaamat niin kutsutut Itämeren provinssit, erityisesti Käkisalmen, Inkerinmaan ja Viron alueet ovat olleet toistuvasti tutkimuksen kohteina. Keskushallinnon valtapoliittisista näkökulmista käsiteltyä ortodoksien ja luterilaisten kanssakäyntiä ja ortodoksiväestön integraatiota on lähestytty pääasiassa uskonnollisten vastakkainasetteluiden⁸³ ja sosioekonomisten kiistakysymysten kautta⁸⁴. Luterilaiseen tunnustukselliseen yhtenäisyyteen pyrkineelle Ruotsille valtakunnan itäisimpien osien kreikkalaiskatoliset venä-

⁸⁰ Ks. LeDonne 1991; Anisimov 1993; Kivelson 1996; Dixon 1999; LeDonne 2003; Hartley 2008; Hartley 2009; Ks. myös Peterson 1979; Ranta 1991.

⁸¹ Omel’chenko 2002, 220.

⁸² Thaden 1984; Kappeler 2001.

⁸³ Laasonen 1967; Isberg 1973; Björn 1993; Laasonen 2005; Sivonen 2007; Myös Akiander 1865; Forsström 1890; Mikkola 1932.

⁸⁴ Naber 1995; Katajala 2005; Katajala 2008.

jänkieliset ortodoksialamaiset olivat ongelmallisia, sillä niin taloudellinen, hallinnollinen kuin poliittinen lojaalisuus ruotsalaiselle valtioaatteelle ja hallitsijalle määrityksi ensi sijassa tunnustetun uskonnon kautta.⁸⁵

Uudenkaupungin rauhan jälkeen ensivaiheen muotonsa saaneen Vanhan Suomen maantieteellinen sijainti yhdistettynä sekä Ruotsin ja Venäjän että myöhemmin Suomen ja Venäjän välisiin kiistoihin on heijastunut historian tutkimukseen. Historiantutkija on paitsi oman aikansa, myös menneisyyden vaikutuksille altis, joten vuosisataisen historian kuluessa muodostettu kuva itäisestä naapurista ei ole vähäisin syy Vanhaan Suomeen liitettyjen historiatieteellisten näkökulmien vinoutumiseen.⁸⁶ 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella Suomessa vilkkaan mielenkiinnon kohteena ollut Vanha Suomi -tutkimusta värittivät kansallisen itsepuolustuksen näkökulmat. Vanhan Suomen takapajuisuus, kehittymättömyys, lainkäytön ongelmat ja kansallisten alueiden silpoutuminen nähtiin tekijöinä, jotka selitettiin alueen venäläisillä vaikutteilla. Myöhemminkin 1900-luvun kuluessa pidemmälle Vanhan Suomen historia on leimattu suurten sekaannusten ja mielivallan kaudeksi, jota jäsenivät lähinnä hallinnon tehottomuus, lahjoitusmaapolitiikka, väestön muuttoliike Pietariin ja erilaiset talonpoikaiset levottomuudet.⁸⁷

Varhaiseen Vanha Suomi -tutkimukseen 1900-luvun lopulla kohdistettu kritiikki on johtunut historian tutkimuksen pyrkimyksestä irrottautua aiemmasesta asenteellisesta suhtautumisesta Vanhan Suomen historiaan. Vaikeilta tuntuja tutkimusongelmia ei selitetty enää keisarikunnan hallinnon sekaannuksiksi tai Venäjän hallitsijoiden oikuiksi, vaan paneuduttiin tarkemmin kysymysten taustoihin⁸⁸. Nykyajasta käsin rakentuva lopputulosten arviointi ja hallintojärjestelmien arvottaminen ei ole mahdollista. Nykytutkijalle poliittisten ja hallinnollisten järjestelmien sisäiset ongelmat näyttävät ensisijassa hallintojärjestelmiin kytkeytyneiden elementtien yhteensopimattomuutena. Niiden perusteella järjestelmiä ei voi asettaa lähtökohtaisesti toinen toistaan paremmiksi. Aikalaisnäkökulma tyrmää myös järjestelmien kokonaisarviointin, sillä rahvas ei arvioinut järjestelmiä tutkijan tavoin kokonaisuutena, vaan heille tärkeiden, kenties varsin yksityiskohtaisten kysymysten kautta.

Vuorovaikutus vai konflikti. Pohjoismaiseen historiaperinteeseen on muodostunut viimeisten vuosikymmenten kuluessa erilaisia näkökulmia, joiden kautta varhaismodernin ajan keskusvallan ja alamaisten (tarkoittaa lähinnä vain talonpoi-

⁸⁵ Lehtinen 1961, 325–326; Isberg 1973, 105–109; Eng 2001, 55, 283; Laasonen 2005, 90, 100; Mickwitz 2007, 118–119; Sivonen 2007, 9–10; Katajala 2008, 156–158.

⁸⁶ Kaukiainen 1969, 184, 199, 202–203; Partanen 2004, 50–53; Myös Tarkiainen 1986; Tengström 1997; Vilku 2005; Vrt. Andresen 2011.

⁸⁷ Varhaisesta hallinnollis-poliittisesta Vanha Suomi -tutkimuksesta ks. Hannikainen 1888; Lagus 1889; Danielson-Kalmari 1894; Kallio 1901; Salenius 1913; Rosénin kokonaisuus (1932) 534/1/11, LOA; Lainkäytön ja oikeudenhoidon ongelmista Vanhassa Suomessa ks. Salenius 1915; Granfelt 1931; Cederberg 1936; myös Ranta 1986, 73–89; Ranta 1987, 413–418; Vrt. edellisistä poikkeava kuva Venäjän ja Suomen suhteista Suuren Pohjan sodan vuosina ja ruotsalaisen hallinnon julmuudesta (esim. loputon verotus ja alituiset väenotot) Šaskolski & Bespjatyh 1983, 15–30.

⁸⁸ Paaskoski 1997a, 12–13; Engman 2009, 36; Einonen 2012; Vrt. Ranta 1986; Myös Tommila 1976, 252–255.

kia) välistä kohtaamista on lähestytty. Yleisesti näkökulmat ovat keskittyneet valtion kontrolliin ja vallankäyttöön, eli kruunun valtaan alamaisia ja pienyhteisöjä kohtaan. Lyhyesti tyypiteltynä valtion valta on tulkittu alamaisiin kohdistuneeksi elämää rajoittaneeksi realiteetiksi, jota vastaan rahvas väki ”kapinoi” käyttäen apunaan niin virallisia kuin epävirallisia vaikutuskanavia.⁸⁹

Kruunun ylivaltaan perustuvan tulkintakehyksen perusta on Suomessa vahva. Heikki Ylikangas ei tunnista 1500–1600-lukujen yhteiskunnallisissa oloissa konsensuksen tai harmonisen dialogin piirteitä, sillä hän rajaa jopa kapinoinnin mahdollisuuden alistetun kansan ulottumattomiin.⁹⁰ Antti Kujalan mukaan ”yhteiskunnalliseen harmoniaan pyrkiminen jäi Kaarle XII:n Suomessa (ja myös Ruotsissa) täysin sellaisen epäsymmetrisen vuorovaikutuksen jalkoihin, missä mahtivaltio yritti parhaansa mukaan ulosmitata sodan vaatimat resurssit väestöltä”. 1700-luvulle siirtynyt mahtivaltio oli kuitenkin heikentynyt, joten se pystyi ulottamaan kurikampanjansa vain pahimpiin järjestelmän niskuroijiin. Samaan aikaan valtio otti jatkuvasti vastaan toimintaansa koskevia valituksia, mikä osoitti halua keskustella ainakin tietyissä rajoissa alamaisiin kohdistetuista rasituksista.⁹¹

Mahtivaltion vastakohtana samaista keskusvalta–alamainen-suhdetta on kuvattu arkisen toiminnan kautta. Kohtaamisen perustaksi on tulkittu ennen rauhanomainen jokapäiväinen vuorovaikutus (interaktio, dialogi) kuin valtion pakkovoalta alamaisia kohtaan. Valtion ja alamaisten välinen suhde on nähty molemminpuolisena riippuvuutena. Valtio ei voinut pysyä pystyssä, ellei suuri osa kansasta tunnustanut keskushallinnon toiminnan legitimitettä. Dialogi osapuolten välillä rakentui niin kompromisseista kuin konflikteista. Kuten Piia Einonen toteaa, ”keskusvallan toimet aiheuttivat usein voimakastakin vastusta, joten neuvottelemalla sekä myöntämällä erilaisia erioikeuksia ja vapauksia alamaisille kruunu saattoi käydä kauppaa tarvitsemistaan resursseista”. Esiin noussutta vastustusta ja konflikteja ei pidä ymmärtää vain väkivaltaisina kapinoina tai mellakoina. Konfliktisuhteeseen sisältyvät myös arkipäiväisen vastarinnan rauhanomaiset toimintamuodot hidasteluista työstä kieltäytymiseen ja hiljaiseen apatiaan, sekä laillisten hallinnollisten ja oikeudellisten kanavien kautta harjoitettu painostus oman aseman puolesta.⁹²

Vuorovaikutusta korostavan lähestymistavan johtohahmoksi voidaan nimetä Eva Österberg, joka on tutkinut laajasti varhaismodernin ajan alamaisten, yhteiskuntaryhmien ja pienyhteisöjen sekä keskusvallan välistä suhdetta. Österbergin luoma kuva kohtaamisesta ja kohtaamiseen sitoutuneesta vallasta perustuu osapuolten väliseen kommunikaatioon, ei loputtomaan ylivaltaan heikompa osapuolta kohtaan. Huolimatta siitä, että Österberg on painottunut

⁸⁹ Ks. Nilsson 1990; Söderberg 1990; Linde 2000; Sennefelt 2001; Ericsson 2002; Hassan Jansson 2002; Linde 2009.

⁹⁰ Ylikangas 1971, 189–196; Ylikangas 1999, 110–119; Ylikangas 2007, 71–88.

⁹¹ Kujala 2001, 154–155, (lainaus s. 154); Ks. Linde 2000, 84–86, 122–124, passim.

⁹² Ks. Österberg 1971, 220–245; Österberg 1987a; Österberg 1989; Österberg 1991a; Österberg 1992; Vastaavia tulkintoja esim. Aronsson 1992; Villstrand 1992; Gustafsson 1994; Furuhaugen 1996; Hallenberg 2001; Einonen 2005, lainaus s. 118, passim; Östlund 2007; Vrt. Scott 1990, 2–7, joka käyttää termejä ”public transcript” ja ”hidden transcript”.

tutkimuksissaan pääasiallisesti agraariseen historiaan ja että hänen luomansa käsitys yhteisöjen ja alamaisten vaikutusmahdollisuuksista varhaismodernissa Ruotsin valtakunnassa on ajoittain liian idealistinen⁹³, Österbergin käsitykset niin laista yhteiskuntia koossa pitävänä voimana kuin myös oikeuslaitoksen tavoitteista ovat lähellä tutkimusnäkökulmaani.

Kahden erilaisen tutkimustradition esiin nostamisen tarkoitus ei ole tutkijoiden leimaaminen lähestymistapojensa orjiksi. Yhtäältä on myönnetty, etteivät kruunu ja talonpoika olleet tasavertaisia osapuolia, toisaalta kruunu oli jatkuvasti kiinnostunut alamaisten suhtautumisesta sen toimintaan, sillä alamaisilla oli tunnustettuja vaatimuksia vallanpitäjiä kohtaan.⁹⁴ Perimmältään on kysymys konsensuksen löytämisestä näkökulmien välille. Keskusvallan ja paikallisyhteisöjen välistä suhdetta voi luonnehtia yhtä vähän täydelliseksi yhteisymmärrykseksi kuin pelkäksi konfliktiksi, sillä hallitsijoiden ja hallittujen yhtenevät intressit tekivät ryhmistä tosistaan riippuvaisia.⁹⁵ Varhaismodernin ajan alamaisten ja keskusvallan välinen kanssakäynti sisälsi sekä rauhallista vuorovaikutusta että rauhattomampia vaikutusmetodeja.⁹⁶ Kuten varhaismodernin ajan valtionmuodostusta tutkinut Jan Glete toteaa, keskushallinto–alamainen suhdetta on tarkasteltava paitsi valtasuhteena, myös taloudellisena toimenpiteenä.⁹⁷

Varhaismodernin ajan Venäjää käsittelevästä laajasta tutkimuskirjallisuudesta ei ole löydettävissä pohjoismaisen tutkimuksen kaltaisia yhtä selkeitä linjoja. Syinä siihen ovat todennäköisesti aihealueen laaja kansainvälinen kiinnostus, mutta myös Venäjän imperiumin suunnaton koko ja keskushallinnon erilaiset toimenpiteet valtakunnan eri kolkissa. Teoksissaan Venäjää ymmärrettävästi kokonaisuutena käsitelleet tutkijat ovat usein joutuneet hyväksymään jo lähtökohtaisesti lähestymistavakseen sekä vuorovaikutuksen että konfliktin tutkimuksen. Venäjää koskevan tutkimuksen mukaan alamaisten vastarinta oli varhaismodernilla ajalla selkeästi vähäisempää läntisessä kuin itäisessä osassa valtakuntaa. Selitystä siihen on haettu sosiaalisen järjestyksen alueellisista eroista ja elämäntyylistä, joilla viitataan Kaukoidän kiertelevien paimentolaiskansojen ja lännen kiinteän asutuksen välisiin eroihin, ja arvomaailmasta.⁹⁸ Tiivistäen kyse oli mahdollisuudesta käyttää normatiivisia vaikutuskanavia.

Rakennanalyysi ja toimija. Esimodernia aikaa käsittelevien tutkimusten pääasiallisena lähdeaineistona usein käytetyt tuomiokirjat ovat olleet ja ovat yhä edelleen hedelmällinen maaperä entistä omintakeisemmille historian tutkimuksen lähestymistavoille ja kysymyksenasetteluille. Tuloksena on ollut tutkimuksen tärkeitä löytöjä, mutta samalla on syntynyt suuri määrä tietoa ja tietoon

⁹³ Keskustelua aiheesta ks. Frohnert 1993, 17–21; Lerbom 2003, 18–23; Lindström 2003, 9–12; Kujala 2001, 16–18, 25–26; Harnesk 2003a, 11; Österbergin näkökulmien kriittisestä tarkastelusta ks. Harnesk 2002, 78–90.

⁹⁴ Österberg 1989, 82–83, passim; Myös Beik 1974, 597–600; Furuahagen 1996, 22–23.

⁹⁵ Villstrand 1992, 36.

⁹⁶ Lennersand 1999, 30–31; Lerbom 2003, 22–23; Holm 2007, 20; Ks. Karonen 2007a.

⁹⁷ Glete 2002, 52–54.

⁹⁸ Kappeler 2001, 153–155; Ks. Anisimov 1993, 82–86; Kamen 2000, 150–152.

perustuvaa ymmärrystä menneestä maailmasta. Tuomiokirjatutkimus on mielletty pitkään ensisijaisesti rikoshistorian tutkimukseksi, mikä on ymmärrettävää, sillä tuomiokirjatutkimuksen ja rikoshistoriallisen lähestymistavan symbioosi on Pohjoismaissa vahva.⁹⁹ Väkivalta- ja tottelemattomuusrikkomukset, siveettömyys sekä muut rikosmuodot ovat olleet pitkään tarkastelujen kohteena. Suomessa tällaista näkökulmiltaan ja tutkimuskysymyksiltään vaihtelevaa rikos- ja kontrollihistoriallista tutkimusta on saatavilla runsaasti.¹⁰⁰

Rakenneanalyysin kannalta henkirikokset on nähty ihanteellisena tutkimuskohteena, sillä tekojen merkittävyyden vuoksi vakavat väkivaltarikokset tallentuivat kattavasti oikeusistuinten tuomiokirjojen sivuille alioikeuksien pöytäkirjoja lukuun ottamatta¹⁰¹. Tuomioistuinaineistojen rakennetutkimus ilman lähteistöjen tarkempaa analyysia paljastaa kuitenkin vain suuret linjat ja tapahtuneet muutokset, ei muutosten syitä. Yhdistämällä rikoshistorialliseen rakenneanalyysiin kysymykset siitä, miten ja mistä ihmisiä rangaistiin ja mitkä olivat vallitsevat rikostyypit, voidaan ymmärtää keskeisiä piirteitä menneen ajan yhteiskunnasta. Keskushallinnon näkökulmasta rakentuvan kontrollitutkimuksen rajojen yli päästään, kun huomio keskitetään paitsi kontrollin syihin, myös sen tehokkuuteen ja rajoihin paikallisyhteisön kontekstissa.¹⁰² Oikeus- ja rikoshistoriallisen rakenneanalyysin voimaa ei pidä kuitenkaan väheksyä, sillä kvantitatiivisen analyysin antama numeerinen fakta tarjoaa rungon menneisyyden maailmankuvan rakentamiselle.

Varhaismodernin ajan vaikutuskanavia ja vallankäyttöä tarkastelleiden pohjoismaisten tutkimusten lähestymistavat ovat painottuneet keskusvaltajohtoisesti, mihin ovat ohjanneet lähteistöjen normatiivinen luonne ja viranomaislähtöisyys. Viime vuosina yhä laajempaa huomiota saaneet, alhaalta päin rakentuvat näkökulmat eivät ole kuitenkaan olleet täysin vieraita varhaisemmillekaan tutkimuksille. Pentti Renvallin tutkimus 1500-luvun ihmisestä oikeuskatosomustensa valossa (1949) on tutkimuskysymystensä puolesta edelleen ajankohtainen, kun tutkitaan menneisyyden ihmisiä ja heidän näkemyksiään itsensä osana ympäristöä.¹⁰³

Uudempi toimijälähtöinen historiantutkimus on laajentunut yksisuuntaista (valta)suhdetta kuvanneesta keskusvaltajohtoisesta tutkimuksesta paikallisyhteistöjen tarkasteluun. Sallitun ja kielletyn toiminnan väliset harmaat raja-alueet ovat tulleet yhä laajemmin tutkimusten käsittelyyn. Sosiaalishistoriallisen näkökulman kautta on mahdollista tutkia eri aikoja ja kulttuureja sekä keskittyä hallinneen poliittisen eliitin ulkopuolisiin, yhteistöjen marginaaleissa eläneisiin

⁹⁹ Karonen 2007a, 27–29, 35, passim; Aiheesta myös Österberg 1993b, 201–226.

¹⁰⁰ Esim. Nenonen 1992; Katajala 1994; Aalto 1996; Koskivirta 2001; (Myös Koskivirta 2003); Katajala 2002; Matikainen 2002; Eilola 2003b; Keskisarja 2006; Historiallinen väkivaltatutkimus, erityisesti rikollisuuden määrällinen selittäminen pitkällä aikavälillä voidaan Suomessa nimetä Heikki Ylikankaan erityisalaksi. Ks. Ylikangas 1976, 1988, 1999; Aiheesta on saatavilla lisäksi lukuisia julkaisemattomia opinnäytetöitä.

¹⁰¹ Österberg & Lindström 1988, 38; Söderberg 1990, 229; Thunander 1993, 130–136; Vrt. Aalto 1994, 29–34 (sakkoluetteloista); Aalto 1996, 43–45; Sirén 1996, 150–152; Koskivirta 2001, 19–21; Matikainen 2002, 38–39.

¹⁰² Aalto 1996, 49–50.

¹⁰³ Renvall 1949; Renvallin historiatieteellisten ajatusten tulkinnoista ks. *Historiallinen Aikakauskirja* 1983:2; Myös Katajala 1995, 99–106; Matikainen 2002, 17–19.

henkilöihin. Rakenneanalyysin yhdistäminen rikoshistoriallisissa tutkimuksissa tutkimusaineiston kvalitatiiviseen tarkasteluun on osoittanut esimerkiksi ”rahvaan” rikkomuksiksi luokiteltujen seksuaali- ja juopumusrikkomusten olleen todellisuudessa koko kansan vitsauksia¹⁰⁴.

Vaikka alamaiset ja jopa poikkeusyksilöt ovat saaneet tutkimuksissa nykyisin yhä enemmän näkyvyyttä, on tutkimuksia leimannut näkökulmien py-syminen talonpoikaiskulttuurissa ja varsinkin talonpoikaisessa vastarintakulttuurissa. Sellaisen rauhallisen poliittisen kehityksen ja vuorovaikutuksen tarkastelu, jonka avulla rakennettiin ja kehitettiin yhteisöllisiä vaikutuskanavia ja toimintamuotoja, on jäänyt usein sota- ja kapina-aikojen poikkeusolojen tutkimuksen varjoon.¹⁰⁵ Suomalaisia urbaaneja yhteisöjä käsittelevien tutkimusten vähäisyyttä on helppo puolustaa, sillä Ruotsi oli 1700-luvulla vielä täysin agraarinen maa. Suomen puoleisessa osassa valtakuntaa kaupunkiasukkaiden väkiluku oli vain runsas viisi prosenttia koko väestöstä, Ruotsin puolella osuus oli muutamaa prosenttia suurempi.¹⁰⁶

Unohtamatta sitä, että varhaismodernin ajan kyläyhteisöt olivat paikoin asukasmäärältään suurempia kuin pienet kaupungit, ei maaseutuja ja kaupunkeja käsitteleviä tutkimuksia voi rinnastaa suoraan toisiinsa. Kaupungit olivat niitä ympäröineestä maaseudusta erottuvia hallinnollisia keskuksia erillisten privilegioidensa, omien säännöllisesti kokoontuneiden tuomioistuimiensa ja rajattujen alueidensa vuoksi. Varhaismoderneissa kaupunkiyhteisöissä tuomioistuimet olivat aina fyysisesti läsnä. Kämnerinoikeudet kokoontuivat pienemmissä kaupungeissa tarvittaessa useamman kerran viikossa, ja raastuvanoikeuksien vähintään kolme viikoittaista kokoontumista oli kirjattu lakiin, vaikka käytännössä oikeutta istuttiin harvoin näin usein¹⁰⁷.

Kaupunkiyhteisöissä tuomioistuinten istunnot eivät olleet kaupunkien asukkaille samanlaisia merkkitapauksia kuin käräjien kokoontumiset pari kertaa vuodessa olivat talonpojille.¹⁰⁸ Kaupungit olivat talouspoliittisesti ensiarvoisen tärkeitä kruunun hyvinvoinnille, minkä vuoksi 1600-luvulta alkaen vahvistunut valtiovallan kontrolli kohdistui erityisesti valtakunnan kaupunkeihin. Kaupunkien kehittäminen tapahtui Ruotsissa ympäri valtakuntaa pitkälti talouselämän näkökulmasta, mutta taloudellisen hyödyn maksimointi oli suoraan sidoksissa kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitosten kehittämiseen.¹⁰⁹ Kaupungit

¹⁰⁴ Mäntylä 1985; Vilkuna 1995, 281, 292, passim; Aalto 1996, 80–82; Lindstedt Cronberg 1997; Rähä 2010, 427–433.

¹⁰⁵ Einonen 2005, 23–25; Kritiikistä ks. myös Österberg 1991b, 168–173; Bergman 2008a, 621; Poikkeuksia kapina-aikoihin keskittyville tutkimuksille Suomessa ja Ruotsissa muodostavat (tutkimuskysymyksiä laajasti yhteisötematiikkaan liittyvä valta ja vaikutuskanavat) esim. Sundin 1992; Ågren 1992; Furuhagen 1996; Simonson 1999; Lamberg 2001; Einonen 2005; Kaukiainen 2005; Haikari 2009.

¹⁰⁶ Turpeinen 1977, 109–123; Ericsson 1977, 119–129; Lilja 1990, 193–228; Lilja 1995; Lilja 1996, 119; Karonen 2008a, 38–40; Ks. myös Heckscher 1936, 384–386.

¹⁰⁷ Ruotsin valtakunnan laki 1734, *Oikeudenkäymiskaari*, 6 luku, *Raastuvanoikeudesta*; 1600-luvun osalta ks. Karonen 1994a, 56–59; Karonen 1995, 109–116; Lindström 2003, 5–6.

¹⁰⁸ Karonen 1996, 62; Cavallin 2003, 53–55; Kimmo Katajala on tarkastellut oikeuden läheisyyttä talonpoikaisyhteisöissä. Katajala 1994, 1996, 2002; Myös Heikkinen 1986, 233–234; Aalto & Johansson & Sandmo 2000, 227–230.

¹⁰⁹ Heckscher 1935, 43–55; Heckscher 1936, 381–401; Karonen 1994a, 40–43; Lindstedt Cronberg 1997, 43–44; On huomattava, että pienilläkin kaupungilla oli merkittävä

olivat myös konglomeraattivaltioiden haltuunottopolitiikan tukikohtia niiden taloudellis-hallinnollisen ja kulttuuripoliittisen painoarvon vuoksi.¹¹⁰

1.4 Lähdeaineistot

Alkuperäislähteistö

Taulukko 1 sisältää tutkimuksessa käytetyt keskeisimmät alkuperäislähteet. Tutkimuksen ensisijaisena lähteistönä ovat Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden sekä Lappeenrannan kämnerioikeuden konseptituomiokirjat. Lappeenrannan kämnerioikeuden pöytäkirjat ovat käytettävissä heti isonvihan jälkeen lähes täydellisenä sarjana koko tutkimusjakson ajan. Kämnerioikeus kokoontui Lappeenrannassa keskimäärin 25–40 kertaa vuodessa, joten tutkimusaineiston laajuus ja käsiteltyjen tapausten kirjo on suuri. Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden pöytäkirjat ovat säilyneet 1700-luvun alkupuolen viha-aikojen välin, mutta vuoden 1744 jälkeen pöytäkirjoja ei ole säilynyt noin kahteenkymmeneen vuoteen. Tutkimuksen laadullista analyysiä tuetaan 1720–1760-lukujen Lappeenrannan kämnerioikeuden toiminnasta kootuilla määrällisillä taulukoinneilla¹¹¹. Haminan raastuvanoikeuden ja maistraatin osalta sen toiminnan vastaava pitkän aikavälin systemaattinen vertailuanalyysi ei ole ollut pöytäkirja-aineiston puutteiden vuoksi mahdollista. Tutkimuksessa osoitetaan Lappeenrannan kämnerioikeudesta tehtyjen määrällisten havaintojen pätevän myös Haminassa.

vaikutus myös niitä ympäröineisiin alueisiin niin talouden, hallinnon kuin esimerkiksi uusien vaikutteiden ja innovaatioiden keskuksina. Ks. Åström 1977, 148–157; Gustafsson 1990; Karonen 1995, 11–14; Myös Karonen 2003, 377–383; Villstrand 2005, 19–22.

¹¹⁰ Ericson 1984, 58–59, passim; Artéus 1988, 25–26, 28; Naber 1995, 6–9, 102–104, 120–124; Bergman 2008a, 621–622.

¹¹¹ Ks. Liitteet 2 ja 3 sekä erityisesti luku 2.3.

TAULUKKO 1 Käytetyt alkuperäislähteet

<u>AINEISTO</u>	<u>HAMINA</u>	<u>LAPPEENRANTA</u>
Tuomioistuinten pöytäkirjat	1723–1741, 1744, 1763–1765	1723–1724, 1729, 1731–1739, 1744, 1746–1765
Tuomioistuinten kirjeenvaihto- ja anomusaineisto	Kirjeenvaihtoaineisto: 1722–1740-luvun alku Saapuneet anomukset: 1722–1740-luvun alku	Kirjeenvaihtoaineisto: 1740–1760-luvut
Maaherran kirjeenvaihto- ja anomusaineisto	1720–1730-luvut	1720–1730-luvut
Valtiopäivävalitukset	1723–1740-luvun alku	1723–1740-luvun alku
Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegion asiakirjat	1740–1760-luvut	1740–1760-luvut
Väestöhistoriallinen aineisto	1720–1760-luvut	1720–1760-luvut

Lähteet: HRO 1723–1741, 1744, 1763–1765 (MMA); LKO 1723–1724, 1729, 1731–1739, 1744, 1746–1765 (MMA); Tuomioistuinten kirjeenvaihto- ja anomusaineisto (MMA); Maaherran kirjeenvaihto- ja anomusaineisto (MMA); Valtiopäivävalitukset (RA); Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegion asiakirjat (KA); Väestöhistoriallinen aineisto (MMA).

Paikallistason vallankäyttö- ja vaikutuskanavat eivät rajoittuneet varhaismodernilla ajalla tuomioistuinkokoontumisiin. Oikeuksien pöytäkirjat hahmottavat systemaattisuudessaan kattavan, joskaan eivät täydellistä kuvaa alamaisten keskinäisistä ja alamaisten ja keskusvallan välisistä kohtaamisista osana siirtymäprosessia¹¹². Lappeenrannan ja Haminan kaupunkituomioistuinten pöytäkirjoja täydentäviä lähdeaineistoja on käytettävissä tutkimusajalta runsaasti. Tärkeimmän pöytäkirja-aineistoja tukevan lähdesarjan muodostavat tuomioistuinten ja maaherran kirjeenvaihto- sekä anomusaineistot. Haminan maistraattiin ja raastuvanoikeuteen saapuneet anomukset sekä raastuvanoikeuden kirjetoisteet ja saapuneet kirjeet ovat säilyneet kattavasti 1720–1730-lukujen ajalta. Pikkuvihan jälkeen vuodesta 1743 eteenpäin puolestaan Lappeenrannan kämnerinoikeuden vastaanottamat kirjeet ja kirjetoisteet ovat käytettävissä vuosittaisina aineistoina. Aineistot sisältävät runsaasti sekä Haminan maistraatin ja Lappeenrannan kämnerinoikeuden välistä että pikkuvihan jälkeen paikallistuomioistuinten ja kuvernementti- ja provinssihallinnon välistä kirjeenvaihtoa.

Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuimiin 1720–1760-luvuilla saapuneista ja niistä lähetetyistä tuhansista kirjeistä suurin osa on viranomaisten tuot-

¹¹² Simonson 1999, 17; Einonen 2005, 29–30, 34.

tamia, yleensä muutaman sivun mittaisia tiedonantoja, mutta joukossa on myös yksityishenkilöiden laatimia kirjeitä. Haminan maistraatille Suuren Pohjan sodan jälkeen saapuneiden anomusten lähettäjien alkuperä on päinvastainen porvaritaustaisten yksityishenkilöiden dominoidessa joukkoa. Lappeenrannan kämnerinoikeuden pikkuvihan jälkeen vastaanottamien kirjeiden vuosittainen määrä nousi lähelle sataa kappaletta, sieltä lähettyjen kirjeiden määrä oli yleensä hieman pienempi¹¹³. Kämnerinoikeuteen heti pikkuvihan jälkeisinä vuosina saapuneista kirjeistä lähes puolet oli peräisin kaupungissa sijainneesta Kymenkartanon provinssikansliasta, mutta ajan kuluessa kanslian merkitys kirjeiden lähettäjänä väheni. Provinssikanslian ohessa Haminan maistraatin ja Lappeenrannan kämnerinoikeuden yhteydenpito oli tiivistä läpi 1740–1760-lukujen. Luonteeltaan kirjeet ovat raportoivia, ja ne liittyivät usein kaupunkien tuomioistuimissa jo käsiteltyihin tai käsittelemään tuleviin tapauksiin.

Tuomioistuinten pöytäkirja-, kirjeenvaihto- ja anomusaineistojen ohella tutkimuksessa hyödynnetään Haminan ja Lappeenrannan kaupunkienvalituksia Suuren Pohjan sodan ja hattujen sodan väliseltä ajalta. Rajaseudun paikallistason vuorovaikutustoiminnasta kertovat myös Kymenkartanon ja Savonlinnan läänin maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset. Maaherra otti 1720–1730-luvuilla vastaan Haminan ja Lappeenrannan porvaristolta ja virkamiehistöltä lukuisan määrän erilaisia valituksia ja anomuksia. Samaan aikaan maaherra oli jatkuvassa yhteydessä Tukholman keskushallintoon¹¹⁴. Kaupunkiväestön ja maaherran sekä edelleen maaherran ja kuninkaallisen majesteetin välinen kirjeenvaihto kuvaa alamaisten mielialoja ja kertoo, kuinka kaupunkilaiset mahdollisesti pyrkivät isonvihan jälkeen hyödyntämään läänin ylintä viranhaltijaa asioidensa edistämisessä.

Paikallistuomioistuinten pöytäkirja- ja kirjeenvaihtoaineistoja täydentävänä lähdesarjana käytetään pikkuvihan jälkeen Haminasta ja Lappeenrannasta Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegioon lähetettyjä lukuisia valitus-, tiedonanto- ja vetoomustapauksia. Oikeuskollegioon Haminan maistraatin ohessa muutamaan kertaan suoraan Lappeenrannan kämnerinoikeudesta lähetetyt jutut liittyivät valtaosin Lappeenrannan ja Haminan kaupunkituomioistuimissa jo esiin nousseisiin kysymyksiin ja kiistoihin. Kaupunkituomioistuinten tavoin Haminan konsistorilla oli kirkollisissa asioissa tiivis yhteys oikeuskollegioon. Oikeuskollegion asiakirjoista on toisinaan suuri hyöty varsinkin Haminan tuomioistuintoiminnan tarkastelussa, sillä oikeuskollegion asiakirjat sisältävät jäljennöksiä tapauskäsittelyistä, jollaisia ei ole säilynyt vuosilta 1745–1763 Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden arkistossa alkuperäisinä pöytäkirjoina tai muuallakaan konseptitalennekokoelmana.

¹¹³ Vertailuaineistoa virkamiehistön kirjeenvaihdon määristä ks. Theland 2001; Jonsson 2005; Lappeenrannan kämnerinoikeus otti vuosina 1744–1765 vastaan yhteensä noin 1500 kirjettä, (luku käsittää säilyneet kirjeet, tosin aineistossa ei ole havaittavaa hävikkiä) joista noin 40 kappaletta oli venäjänkielisiä ja reilut 10 kappaletta saksankielisiä. Osaan niistäkin oli liitetty mukaan ruotsinkielinen kopio. Venäjänkielisten kirjeiden määrä painottui 1760-luvulle; Ranta 1980, 130.

¹¹⁴ Maaherrojen kirjeenvaihdosta ks. Smedberg 1972, 176–177; Bäck 1984, 248–249, 251–252; Jonsson 2005, 190–205.

Tuomioistuinpöytäkirjojen ja erinäisen valitus- ja kirjeenvaihtomateriaalin ohessa¹¹⁵ tutkimuksessa käytetään Haminan ja Lappeenrannan henkikirjoja muuta alkuperäisaineistoa täydentävänä ja selittävänä lähteistönä.

Lähdeaineiston erityispiirteet

Esimodernissa yhteiskunnassa menneisyys oli jatkuvasti läsnä. Sitä käytettiin niin nykyisten kuin tulevien poliittisten tarkoituserien legitimoimisessa paikallistason toiminnasta alkaen. Menneisyyteen vetoavassa argumentoinnissa ei ollut tärkeintä se, mitä muistettiin, vaan se, milloin ja miten menneisyysretoriikkaa käytettiin. Kun menneisyyttä, johon myös lakien ja asetusten ”voima” perustui, käytettiin legitimaationa vaateille tai vaateiden vastustamiselle, oli kyse oikeudenmukaisuudesta ja kollektiiviseen muistiin vetoamisesta.¹¹⁶ Nykyajasta poikkeavien varhaismodernin ajan ajattelu- ja argumentointitapojen tarkastelu on tutkijalle haastavaa muuttuneen maailmankuvan ja käsitysten vuoksi. Historiantutkimuksessa lähteet ovat paikoin johdattaneet tutkijaa aliarvioimaan menneisyyden ihmisen ajatusrakenteita ja tarkoituseriä. Tämä on pääosin seurausta siitä, että ihmisten teot ja ajatukset ovat perustuneet meille vieraisiin arvoihin, asenteisiin ja mentaalisiin kokonaisuuksiin.¹¹⁷

Kaupunkihallinnon ja oikeudenhoidon tuottamat aineistot tarjoavat tutkijalle niukkuuden ja runsaudenpulan kaksijakoisuuden. Perinteisen tapahtumahistoriallisen kuvauksen lisäksi tuomiokirjojen, kirjeenvaihto-, ja anomusaineistojen paljastamat normit ja käytänteet kertovat ihmisten käsityksistä, toimintamuodoista ja paikasta osana yhteisöä.¹¹⁸ Tuomioistuinlaitoksen ja muiden virallisten instituutioiden välityksellä muodostuneet suhteet eivät kuvaa kuitenkaan suoraan yhteisön sosiaalista kanssakäyntiä, vaan toimintaympäristön vaikutus tulee aina huomioida.¹¹⁹ Lähteistöjen kertomusmaailma ei ole myöskään sama kuin henkilöiden kokemusmaailma, sillä kertomusten konstruointi ei tapahtunut tyhjiössä. tarinat ovat aina aika- ja paikkasidonnaisia esimerkkejä siitä, kuinka ihmiset jäsensivät heitä ympäröivää todellisuutta ja kuinka he suhtautuvat ympäröivään maailmaan.¹²⁰ Kun tutkitaan mennyttä aikaa nykyajan ”tir-

¹¹⁵ Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden toimintaan liittyviä lähdeaineistoja löytyy myös Viipurissa sijaitsevasta Leningradin oblastin arkistosta. Näiden hajanaisten arkistomateriaalien merkitys ei nouse väitöskirjan sisällön kannalta suuremman huomion arvoiseksi. 1700-luvun Lappeenranta, Haminaa ja niiden ympäristöä käsittelevät aineistot keskittyvät pääosin Haminan varuskunnan taloushallinnollisiin asioihin ja muutamaan laajaan kuolinpesän selvitykseen.

¹¹⁶ Kallioinen 2000, 21; Harnesk 2003b, 45–47, 55; Villstrand 2005, 86; Vilku 2005, 307–308; Bergman 2008a, 637–639; Einonen 2009, 238–244; Myös Levi 1992, 173–176; Nurmiainen 2009.

¹¹⁷ Katajala 2002, 17; Jari Eilola on viitannut väitöskirjassaan ”toiseuden ongelmaan” eli tutkijan ja tutkittavan kulttuurin välisiin ennako-oletuksiin. Eilola 2003b, 10–11, 21; Pentti Renvall on esittänyt näkemyksiä nykyisen ja menneen maailmankuvan eroista. Hän kirjoittaa menneestä *elämysmaailmasta*, joka edustaa nykyäkökulmasta epämääräisyyttä ja erikoistumattomuutta, mutta joka edusti aikalaisille säännönmukaisuutta. Renvall 1949, 7–14; Myös Brunner 1991, 3–5.

¹¹⁸ Lindström 2005, 9; Einonen 2005, 10.

¹¹⁹ Simonson 1999, 68; Lennartsson 1999, 61.

¹²⁰ Heikkinen 1996, 81; Lipponen 1999, 50, 65; Ks. Sivonen 2007, 37–38.

kistysaukosta”, lopputuloksesta lähtevä selittäminen johtaa helposti tilanteeseen, jossa tapahtumat muuttuvat itsestäänselvyyksiksi. Mennyt aika käsitetään lineaarisesti, jolloin toimijoiden esillä olleet, jopa realistiset vaihtoehdot häviävät näkyvistä ja itse ajasta tulee muusta tutkimuskohteesta irrallinen tekijä.¹²¹

Tuomioistuinpöytäkirjat luovat konfliktitilanteiden leimaaman kuvan sekä yksilöiden välisestä että yksilöiden ja keskushallinnon välisestä vuorovaikutuksesta. Konflikti yhteisöllisenä vaikutusmuotona kiinnittää ymmärrettävästi tutkijan huomion, sillä toimineista vuorovaikutussuhteista löytyy arkistoaineistoista vain vähän viitteitä. Tuomioistuinpöytäkirjojen käyttö varhaismodernin ajan vuorovaikutussuhteiden kuvaajana on kuitenkin perusteltua, sillä toistuessaan, mutta myös ainutkertaisuudessaan konfliktit kertovat enemmän normienmukaisuudesta kuin niiden vastaisuudesta.¹²² Konfliktikontekstin korostamista ei pidä ymmärtää tutkimusta rajoittavana tekijänä, vaan konfliktit, kuten myös kompromissit, ovat yksi vuorovaikutuksen ja vallankäytön muoto.¹²³

Tuomiokirjoihin ja niiden käyttöön historiantutkimuksessa suhtauduttiin pitkään kriittisesti sekä aineiston sisällöllisen konfliktikeskeisyyden että lähdekriittisten ongelmien vuoksi. Tuomiokirjojen tulkintaa on pidetty hankalana ja niiden tietoja sattumanvaraisina ja epätasällisinä¹²⁴. Lähdekriittisten haasteiden korostamisesta on nykyisin siirrytty positiivisempaan lähestymistapaan. Tuomiokirjat on luokiteltu kontrolloiduksi aineistoksi, sillä tuomioistuinten maallikkojäsenten ja istuntoja seuranneen rahvaan paikallistuntemus karsi suurimmat epätarkkuudet ja virheet pöytäkirjojen sivuilta. Tuomioistuinten toimintaa kontrolloivat ylhäältä päin niin hovioikeudet kuin Vanhassa Suomessa Viron, Liivinmaan ja Suomen oikeuskollegio. Niiden huomio keskittyi tosin lainkäyttöön ja prosessikäytänteisiin, eikä hovioikeuksien tai oikeuskollegion toiminnalla ollut suoraa vaikutusta paikallistuomioistuimissa kirjattujen lausuntojen sisältöihin.¹²⁵

Lappeenrannan ja Haminan kaltaisissa pienissä kaupunkiyhteisöissä paikallistuntemus ja oikeuden läheisyys korostuivat. Säännöllisesti kokoontuneissa kaupunkituomioistuimissa osapuolten välisen sovun saavuttamiseen oli mahdollista käyttää aikaa ja tarmoa¹²⁶, kun taas maaseudulla lyhyen aikaa samassa paikassa istuneilla käräjillä ei ollut aina mahdollisuuksia syventyä samalla in-

¹²¹ Kalela 1990, 42–43; Henrik Ågren kirjoittaa menneestä sosiaalisesta ja samalla kollektiivisesta ajasta, jota ei voi erottaa tilanteesta, jossa esiintyy. Kun tutkitaan aikaa, on huomattava, että kiinnostavaa ei niinkään ole se, mitä aika on vaan se, mitä ajalla tarkoitetaan. Ågren 1998, 9–15; Eilola 2003b, 40.

¹²² Katajala 1994, 62; Kokkonen 2002, 44, 212; Myös Einonen 2005, 30, 32–33.

¹²³ Österberg 1989, 75–76, 88–90; Karonen 2002, 151–152; Protesti-sopeutuminen suhteesta Villstrand 1992, 31–35, passim; Harnesk 2009, 252–253.

¹²⁴ Virrankoski 1970, 124–129; Kokkonen 2002, 44–45; Rikostapausten kirjautumisesta tuomiokirjoihin ks. Österberg 1987b, 478–479; Lindström 1988, 73–75; Österberg & Lindström 1988, 37, 75; Söderberg 1990, 230–231; Aalto 1994, 26–34; Suomalaisten pikkukaupunkien tuomiokirjoihin liittyvästä lähdekritiikistä ks. Karonen 1994a, 102–105.

¹²⁵ Sundin 1992, 40–41; Thunander 1993, 12, 70, 177, 280, 286; Koskelainen 1997, 86–88; Karonen 1998a, 136–137; Koskivirta 2001, 174, 182; Ks. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 27.10.1730, myös 25.2.1737, 31.10.1760, 20.1.1761, MMA; LKO 6.6.1736, 11.7.1761, 26.3.1762, MMA.

¹²⁶ Karonen 1994a, 177; Eilola 2003b, 40.

tensiteetillä käsiteltyihin tapauksiin¹²⁷. Lappeenrannassa kämnerinoikeuden neljännesvuosittain vaihtuneet kaksi kämneriä (*bijstare*)¹²⁸, kirjuri (notaari), joka 1750-luvulla hoiti hetken myös toisen kämnerin tehtävää, ja oikeuden puheenjohtaja olivat osa kaupungin elämää sekä tuomioistuimessa että istuntosalin ulkopuolella. Haminassa raatimiehet muodostivat kaupungin maistraatin ja raastuvanoikeuden, joten hallinnollisia ja oikeudenhoidollisia asioita ei erotettu toisistaan. Haminan tavoin Lappeenrannan kämnerinoikeudessa ei tehty vuotta 1744 ja todennäköisesti myös vuotta 1745 lukuun ottamatta eroa tuomioistuimessa käsiteltyjen hallinnollisten ja rikosoikeudellisten juttujen välille¹²⁹.

Tuomioistuinten toimintaan oikeuden puheenjohtajien, raatimiesten ja Lappeenrannassa kämnerien ohessa osallistuneista kirjureista riippui, mitä istunnoista tallentui pöytäkirjoihin.¹³⁰ Kirjurit vastasivat tuomioistuinten asiakirjoista ja osallistuivat tuomioistuimen toimintaan.¹³¹ Vastuullisten kirjureiden eli ”pääkäsien” (huvudhand) identifioiminen on 1720–1760-lukujen Lappeenrannassa ja Haminan raastuvanoikeudessa, jossa tehtävää hoiti ensin kaupunginsihteri ja myöhemmin oma notaari, pääosin ongelmatonta. Kaikkialla tilanne ei ollut näin yksinkertainen¹³². Lappeenrannassa notaari, samoin kuin kauppiaiden, käsityöläisten ja myöhemmin myös pikkuporvareiden joukosta valitut kämnerit identifioitiin lähes poikkeuksetta jokaisen istunnon alussa. Neljännesvuosittainen kämnerien rotaatio oli yhteisesti sovittu, mutta varsinkin kauppiaiden keskuudessa yleinen sijaiskämnerien käyttö, eli säätyveljien tuuraaminen, johti käytännössä kämnerien vaihtuvuuteen paikoin tuhkatihään. Jokainen kämneri oli kuitenkin paikallisyhteisön porvarijäsen. Heidän paikallistuntemuksensa oli osa oikeusturvallisuutta, vaikei kämnerillä ollut juridista koulutusta tehtäviinsä¹³³. Kaupunkiyhteisöissä oikeus oli aina läsnä niin fyysi-

¹²⁷ Ylikangas 1976, 297; Karonen 1994a, 35–36.

¹²⁸ Ks. Karonen 1995, 89–91. 1700-luvun Lappeenrannassa kämnerin tehtävä oli luottamustoimi, ei palkallinen virka. Palkallisena virkana kämneri katosi suomalaisista kaupungeista 1600-luvun puolivälin jälkeen.

¹²⁹ Ks. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 22.6.1751, MMA, joilloin Haminan raastuvanoikeus valitti, ettei kämnerinoikeus ollut lähettänyt sitten vuoden 1745 sen tarkastettavaksi kämnerinoikeudessa käsiteltyjen rikosasioiden pöytäkirjoja (*Justice Protocoller*).

¹³⁰ Lindström 1994; Ginzburg 1996, 100–102; Heikkinen 1996, 81–82; Lindstedt Cronberg 1997, 38; Karonen 1998a, 136–137; Lamberg 2000, 24; Eilola 2003b, 43; Ks. Burke 1994, 67–68, 77, joka näkee ongelmana sen, ettei alamaisten ääni kuulu suoraan lähteistä, vaan se on suodattunut pöytäkirjoihin kirjurin kautta.

¹³¹ Karonen 1994a, 177, huomauttaa kämnerinoikeuksilla olleen raastuvanoikeuksista poiketen aina erikseen kirjuriksi palkattu henkilö; Ks. Karonen 1995, 86–88; Lönnroth 2007, 84–86; Myös Nikula 1981, 208; Haminan maistraatille ja raastuvanoikeudelle nähtiin tarpeelliseksi oma, kaupungin menosäännön ulkopuolinen, kirjuri 1750-luvun alusta lähtien. Ks. Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA; Myös esim. SK (Lappeenranta) maistraatilta kämnerinoikeudelle 30.1.1753, 27.3.1759, 10.5.1760, 11.5.1761, MMA.

¹³² Lönnroth 2007, 99–116; Lappeenrannassa ja Haminassa hankaluuksia oli ainoastaan heti isonvihan jälkeisinä vuosina, jolloin kaupunkien taloudellinen tilanne oli niin heikko, ettei kämnerinoikeudelle ollut varaa palkata vakituista täysipalkkaista viranhoidajaa.

¹³³ Ks. Lindstedt Cronberg 1997, 97; Vrt. Andersson 1995, 183. Andersson mainitsee käräjien talonpoikien lautamiesaseman tuoneen kansanomaisen (rahvaan) sävyn käräjien istuntoihin.

sesti kuin henkisesti, eivätkä esivaltaa tuomioistuimessa edustaneet henkilöt päässeet etäännyttämään kansanomaisesta kulttuurista.¹³⁴ Kaupungeissa tuomioistuimet olivat lähellä asukkaita, joten oikeuteen oli mahdollisuus lähteä maaseutujen käräjiin verrattuna vähäpätöisemmistäkin asioista ilman pitkien käräjämatkojen vaivoja ja kustannuksia.¹³⁵

Vaikka tuomiokirjat ovat normatiivinen lähteistö, on kielentutkimus osoittanut tuomiokirjojen olevan varhaismodernin ajan tutkimuksen käytettävissä olevista tekstilajeista lähimpänä puhuttua ja käytettyä ajan kieltä.¹³⁶ Lähdeaineistossa esitetyt lausunnot olivat tilannearvioita, jotka on tulkittava palasiksi vallitsevasta maailmankuvasta. Kumuloituva tutkimusaineisto toimii kvalitatiivista analyysia rikastuttavana, yksilöllisiä ja yleisempiä linjoja paljastavana materiaalina.¹³⁷ Tuomiokirjojen tavoin tutkittua kirjeenvaihtoaineistoa ei voi irrottaa kontekstistaan. Virallisuonteisen aineiston kieli noudatteli totuttuja ilmaisutapoja. Niiden seasta tutkijan on paikannettava toistuvat fraasit ja mahdollisesti myöhemmin tärkeiksi osoittautuvat yksittäiset lausumat.¹³⁸

Tutkimuksen alkuperäisaineistoja leimaava sisällöllinen piirre on niissä korostuva vaikeuksien julkituonti ja pyrkimys koettujen vääryyksiä osoittamiseen. Lähteiden sisällöllinen muoto on seurausta käytännön menettelytapojen samankaltaisuudesta, sillä alamaisten ja keskusvallan kohtaamisareenat tuomioistuinten valtiopäivävalituksiin olivat osa kontrollijärjestelmää. Niitä yhdisti todistusten taakan säilyttäminen anomusten ja valitusten esittäjille.¹³⁹ Prosessikäytäntöjen ohjaavuus ei kuitenkaan yksin selitä valitusten esittämisen kollektiivista toimintatapaa ja kaupunkiväestön paikoin vahvaa paikallistason yhteistoimintaa. Kollektiivisissa valituksissa oli epäilemättä kysymys eitoivottujen seurausten minimoinnista¹⁴⁰, mutta myös paikallisväen oikeudenmukaisuuden tunteesta ja yhteisesti jaetuista muistoista. Jaetut toisiinsa kytkeytyneet arvot, ideaalit ja muistot muodostivat kokonaisuuden, jota voidaan kutsua menneisyyden sosiaalisiksi muistiksi.¹⁴¹ Menneisyyden tulkinta oli alamaisten osalta rajattua, sillä viha-ajan virallisen kuvauksen muodostamisesta piti huolen keskusjohtoinen virkakoneisto tutkimuskomissioista paikallisiin tuomioistuintiin. Tukholmaan suunnatut kaupunkien valitukset¹⁴² ja komisiokokoontumisissa maaseudun pitäjittäin esittämät ja alamaisten hätää koros-

¹³⁴ Maaseudun ja kaupungin poliittisten kulttuurien erilaisuudesta ks. Harnesk 1998, erityisesti 639–641; Myös Andersson 1998; Lennartsson 1999, 51–52; Lindström 2003; Eilola 2003; Einonen 2005.

¹³⁵ Heikkinen 1986, 232–234; Karonen 1996, 61–62; Eilola 2003b, 40; Taussi Sjöberg 1996, 175; Haikari 2009, 30; Myös Simonson 1999, 237.

¹³⁶ Lindstedt Cronberg 1997, 39–40; Matikainen 2002, 20; Eilola 2003b, 41; Kryk-Kastovsky 2006, 167–168.

¹³⁷ Hassan Jansson 2002, 49.

¹³⁸ Ks. Einonen 2005; Haikari 2009; Koskinen 2011.

¹³⁹ Vrt. Lennersand 1994, 99–100; Vilkuna 2005, 361.

¹⁴⁰ Linde 2000, 121–122; Linde 2009, 71–72.

¹⁴¹ Le Goff 1992, 94–99; Eilola 2003b, 288; Harnesk 2003b, 44, 55–59; Einonen 2005, 271; Vilkuna 2005, 20–21, 28; Einonen 2009, 235, passim.

¹⁴² Valitusaineistoista ks. Ahonen 1988, 48–53, passim; Gustafsson 1994; Bregnsbo 1997; Karonen 2004; Einonen 2005, 140–143, passim; Olsson 2007; Maaseudun osalta esim. Harnesk 2003b; Holm 2007.

taneet valitukset osoittavat kuitenkin, että rahvaan väen rooli oli laajempi kuin pelkkä keskusvallan tarpeisiin soveltunut menneisyyden todistaja¹⁴³.

1.5 Tutkimustehtävä ja menetelmät

Tutkimuksessa keskitytään Uudenkaupungin ja Turun rauhojen jälkeisiin rajaseudun valtionrakennusprosesseihin Haminan ja Lappeenrannan porvariston ja virkamiehistön näkökulmasta. Valtionrakennusta analysoidaan ensinnä paikallishallinnon ja oikeudenhoidon järjestämisen ja toimintakäytänteiden, toisena oikeus-velvollisuus-tematiikan kautta avautuvien porvariyhteisön rakenteiden ja vuorovaikutusmuotojen sekä kolmantena rajaseudun alamaisuuden kautta. Huomio kiinnittyy kriisiaikojen jälkeiseen rauhaan palaamiseen, joten 1700-luvun alkupuolen sota-ajat tai sota-aikojen poikkeusolot jäävät taka-alalle. Rauhaan palaavia yhteiskuntia ovat varsinaisten kriisiaikojen päättymisen jälkeen odottaneet aina uudet ongelmat. Rauhaan palaaminen on aiheuttanut sekä konkreettisia ongelmia että tutkimukselta helposti piiloon jääviä seurausvaikutuksia. Kysymys, ”miten rauhaan palattiin”, on jäänyt usein ”mitä sodan jälkeen tapahtui” -kysymysten varjoon.¹⁴⁴

Tutkimus nojaa lähtökohdiltaan historiallisiin yhteisötutkimuksiin, vaikka pyrkimyksenä ei ole kokonaisvaltaisten etnografisten yhteisökuvien luominen 1700-luvun Hamina- ja Lappeenrannasta.¹⁴⁵ Tutkimuskohteena eivät ole yhteisörakenteet itsessään, vaan prismaattisessa ympäristössä vallinnut ja rakenteiden taustalta paljastuva vuorovaikutus toimintamuotoineen, motiiveineen ja argumentointitapoineen. Tutkimuksessa selvitetään, mitä yhtäläisyyksiä tai eroja kahdella 1700-luvun alkupuolen valtioryhteyden muutoksella oli paikallisyhteisöistä käsin katsottuna. Porvariston ja virkamiehistön sopeutumista tutkitaan yksilöiden ja yhteiskunnan, mutta myös yksilöiden välisten jännitteiden kautta, jotka saivat näkyvyyden paikallistasolla toimineiden vallankäyttö- ja vaikutuskanavien välityksellä. Paikallisyhteisöissä oli yksilöitä ja ryhmiä, jotka sekä hyötyivät että kokivat vanhat etuutensa uhatuiksi voimaanastuneen tai juuri voimaanastuvan valtajärjestyksen myötä. Paikallinen poliittinen kulttuuri rakentui lain ja privilegioiden kunnioittamisen, niihin turvautumisen ja uusien asetusten voimaanastumisen sekä lainkäytön uusien ja vanhojen käytänteiden rinnakkaisuuden varaan.

Tutkimuksessa tehtävän analyysin perustana on suuri määrä tapaustutkimuksia. Rajaseudun oloja tutkitaan alhaalta käsin porvarien ja virkamiehistön toimijuuden ja heidän kielenkäyttönsä kautta. Diskurssianalyysin (myös dis-

¹⁴³ Alho 1940, 131–132, 135–136, 305; Blomstedt 1984, 290; Lennersand 1994, 139; Vrt. Vilkuna 2005, 361, 363.

¹⁴⁴ Karonen 2007b; Karonen 2008b, 203–214; Karonen 2012a; Myös Nilsson 1984, 30–31; Aminoff-Winberg 2007, 335–336, 389–392; Ks. Kujala 2001, joka käyttää termiä kriisi-ilmiö (s. 335).

¹⁴⁵ Ks. Le Roy Ladurie 1985; Heikkinen 1988; Le Roy Ladurie 1990; Levi 1992; Myös Simonson 1999; Piilahti 2007.

kurssintutkimus) lähtökohtia noudatellen käytettyä argumentointia, ajoittain jopa retoriikkaa analysoimalla selvitetään, kuinka sosiaalista todellisuutta tuotettiin erilaisissa tilanteissa. Kielenkäyttöä ja muuta merkitysvälitteistä toimintaa ei tarkastella siltana todellisuuteen, vaan osana todellisuutta. Tuomioistuinpöytäkirjojen ja muun tutkimuksessa käytetyn alkuperäisaineiston informaatio on sellaisenaan epätäydellistä työn tutkimustehtävää ajatellen. Tutkimusaineistoista ei löydy keskusteluja alamaisten sopeutumisesta tai sopeutumattomuudesta uuteen järjestykseen. Aineistoanalyysin avulla tutkimuksessa nostetaan esiin muutamia tutkimustematiikan kannalta keskeisiä diskurssirepertuaareja, mutta ensisijaisesti huomio kiinnitetään diskurssien aktualisoitumiseen erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. Merkitysten tuottaminen on aina sidoksissa kontekstiin, joten muutokset käytetyssä tematiikassa viestivät toimintaympäristön muutoksista. Funktionaalisen kielikäsitteilyn mukaan kielenkäyttöä rajoittavat paitsi kieliopin säännöt, myös diskursiiviset ja sosiaaliset arvot, normit ja käytänteet. Toisin sanoen kielenkäyttäjällä on mahdollisuus valita, miten hän käyttää kieltä kussakin tilanteessa.¹⁴⁶

Diskurssianalyysin hyödyntäminen tutkimuksen metodologisena viitekehystenä vaatii lähdeaineistojen tarkkaa tuntemista ja niihin tukeutumista. Aineistojen lähiluku avaa väitöskirjan tutkimusaineistot tavalla, joka saa jokaisen tapauksen itsessään kertomaan sopeutumisesta tai sopeutumattomuudesta valtionrakennusprosessiin paikallistasolla. Lähdeaineistoista ei ole valikoitu tutkimustematiikkaan parhaiten soveltuvia tai mielenkiintoisimpia esimerkkejä, vaan tutkimusaineistojen systemaattisen läpikäynnin avulla on nostettu esiin ne aihealueet, joista kahden viha-ajan jälkeisissä siirtymäprosesseissa eläneet aikalaiset keskustelivat vilkkaimmin, joissa he puolustivat omia etujaan tai vaativat asioihin muutoksia. Tutkimusaineistoja jäsentämällä paljastetaan 1700-luvun ihmisten elämää ohjanneet säännöt ja rajoitukset sekä erilaiset mahdollisuudet ja oikeudet¹⁴⁷. Alkuperäisaineiston läpikäynti on väistämättä monin paikoin tulkitsevaa ja olemassa olevia aineistoja eri keinoin ”jatkavaa”. Tulkitsevaan lukuprosessiin sisältyy aina ylitulkinnan vaara. Se on pyritty minimoimaan tiedostamalla ongelma ja käymällä tutkittava aineisto systemaattisesti läpi.¹⁴⁸ Väitöskirjan tutkimusmetodinä käytän lähdekritiikkiä, jossa huomioin esimerkiksi asiakirja-aineistojen aikanaan palvelevan tehtävän, lähteiden laatijoiden kenties omat tarkoitukset sekä mahdollisesti nykyajalle vieraat katsomukset, jotka vaikuttivat lähteiden laadinta-aikana niiden todistusvoimaan.

Tutkimuksessa tehdyt johtopäätökset perustuvat alkuperäisaineistojen systemaattiseen lähilukuun, aineistoista tehtyihin analyyseihin ja aihealuetta käsittelevän tutkimuskirjallisuuden kanssa käytyyn keskusteluun. Vertailen omia tutkimushavaintojani ja tutkimuskirjallisuuden antamia tuloksia saman-

¹⁴⁶ Fairclough 1992; Jokila & Juhila & Suoninen 1993; Ilmonen 2007; Pietikäinen & Mäntynen 2009; van Dijk 2011.

¹⁴⁷ Taussi Sjöberg 1990, 168; Vilkkuna 2005, 21, 28.

¹⁴⁸ Katajala 1994, 65; Ågren 1998, 77–78; Eilola 2003b, 41; Rajala 2004, 44; Samalla pitää myös yrittää tulkita, mitä kertomuksilla on toisaalta haluttu ilmaista ja mitä ne todellisuudessa kertovat meille (*express vs. meaning*). Brunner 1991, 4; Myös Haikari 2009, 30.

aikaisesti sekä temporaalisesti ja lokaalisesti että temaattisesti erilaisten sosiaali-ryhmien välillä. Ymmärrettävästi vertailu ei ole kaikilta osin yhteneväistä, sillä tutkimuskirjallisuus vastaa eri teemoihin eri ”intensiteetillä”. Vertailun avulla ymmärretään paremmin valtionrakennusprosessin ajallisaikallisia samankaltaisuuksia ja eroja.¹⁴⁹ Rajaseudun paikallisyhteisöjen alistaisuus tutkimusaikana sekä Ruotsin että Venäjän keskushallinnolle tarkoittaa sitä, että tutkimus on Suomen historian ohessa yhtä hyvin sekä Ruotsin että Venäjän historiaa. Tutkimusalueen ”monikansallisuus” on huomioitu vertailuaineistona käytettävän tutkimuskirjallisuuden avulla, vaikka vuorovaikutusta ja sopeutumista tutkitaan työssä ensisijaisesti ruotsalaisesta näkökulmasta. Kyseinen lähestymistapa oli todellisuutta 1700-luvun haminalaisille ja lappeenrantalaisille, jotka pyrkivät jatkuvasti osoittamaan kuuluvansa normeineen ja käytänteineen ei-venäläiseen kulttuuripiiriin.

Tässä tutkimuksessa osoitetaan laadullisen ja määrällisen analyysin avulla, etteivät 1700-luvulla eläneet ihmiset totelleet tahdottomasti heille ylhäältä annettuja käskyjä ja määräyksiä, vaan sopeuttivat omaa toimintaansa ympäristönsä vastustamalla määräyksiä, puolustamalla oikeuksiaan ja pyrkimällä eri keinoin välttämään uusia rasituksia. Rikoseräkkeen ei selitä sellaisenaan ihmisten käyttäytymistä tai tapahtumien taustoja, mutta rakenneanalyysi toimii tapahtumien ymmärtämisen pohjana. Kuten Janne Haikari toteaa, ”normit eivät ole yhtä kuin todellisuus, mutta (paikallinenkaan) kulttuuri ei muodostu niistä vapaana”¹⁵⁰. Lähteiden perusteella tehtyjen tulkintojen ja tutkimuskirjallisuuden avulla työssä kysytään, millainen mennyt todellisuus oli. Alamaisten esittämät lausunnot ja toimintakäytännöt tulkitaan yksilöiden ja ryhmien näkökulmiksi tapahtumista. Totuuden etsimisen sijaan tutkimuksessa pyritään totuudenmukaisuuteen, jolloin jokainen kertomuksen osa ja toimintamalli tulee ymmärrettäväksi kokonaisuuden kautta.¹⁵¹

¹⁴⁹ Skocpol & Somers 1980; Green 2004; Myös Neunsinger 2010.

¹⁵⁰ Haikari 2009, 26.

¹⁵¹ Lempa 1990, 208–217; Salmi 1992, 253–260; Jerome Brunner käyttää käsitteitä *todellisuuden tuntu* ja *todennäköisyys*, joihin tutkijan tulee pyrkiä käyttäen apunaan hermeneuttista kehää. Brunner 1991, 4–5, 7–11; Kalela 2000, 90–91; Eilola 2003b, 40–41; Vilkkuna 2005, 25–28.

2 PAIKALLISHALLINNON JA OIKEUSJÄRJESTELMÄN TOIMIJAT

Kuinka paikallisen hallinto- ja oikeusjärjestelmän käynnistäminen tapahtui Ruotsin ja Venäjän alaisen rajaseudun kaupunkiyhteisöissä? Minkälaiseksi järjestelmän toiminnan legitimizeetti muodostui? Kysymyksiin vastataan tässä luvussa Haminan maistraatin ja kaupunkien alemman virkamiehistön rekrytoimisen ja viranhaltijoiden työskentelyn sekä paikallisen hallinto- ja oikeusjärjestelmän toimintaan osallistuneiden siviilihenkilöiden välityksellä. Paikalliset ja valtakunnalliset sekä hallinnolliset ja juridiset tehtävät – mutta myös instituutiot – olivat varhaismodernilla ajalla läheisessä vuorovaikutuksessa keskenään, mikä tulee havainnollisesti esiin tuomioistuintyöskentelyn tarkastelun yhteydessä. Tuomioistuinten edustavuus ja tuomioistuinten toiminnan legitimizeetti kertovat oikeusjärjestelmän ja ympäröivän yhteisön suhteesta 1700-luvun siirtymäprosessien aikaisella rajaseudulla.

2.1 Rauhaan paluu

Sota ja sodan uhka legitimoivat varhaismodernin ajan eurooppalaisten valtioiden vallankäytön ja alamaisille esitetyt vaatimukset. Valtion kontrolli ulottui syvälle yhteiskuntaan, sillä valtakunnan kaikkien osien oli tuotettava kruunun kaipaamia resursseja. Sota-aikoja seurannut rauhaan paluu asetti keskushallinnon ja valtakunnanosien väliset suhteet uuteen tilanteeseen. Jerker Rosén on havainnut Ruotsin Tanskalta 1600-luvun puolivälissä valloittamien alueiden haltuunottopolitiikassa alueellisia eroja, joita hän selittää vallattujen alueiden väestön taloudellis-sosiaalisella koostumuksella. Brömsebron rauhassa 1645 Ruotsiin liitetyillä alueilla asui lähes yksinomaan talonpoikia. Aatelistoa oli vähän, samoin porvaristoa. Poliittista kulttuuria hallitsi talonpoikainen eliitti, joka

oli Rosénin mukaan keskushallinnon näkökulmasta vaarattomampi mahdollisten levottomuuksien kannalta kuin aristokraattinen ja urbaani eliitti.¹⁵²

Roskilden rauhassa 1658 Ruotsiin liitetyillä alueilla oli sekä runsaasti porvareita että vahvaa aatelista. Hallannissa tanskalaisylimystön hallussa oli yli kolmannes kaikesta maa-alasta, Skoonessa aatelisto omisti yli puolet maasta.¹⁵³ Aateliston vanhat etuoikeudet, samoin kuin alueen kaupunkien porvareiden vanhat privilegiot ja kauppakäytänteet pysyivät voimassa myös valtakunnanvaihdoksen jälkeen. Ainoa merkittävä taloudellinen uudistus oli voimaan saatettu ruotsalainen tullijärjestelmä.¹⁵⁴ Varhaismodernin ajan Venäjän keskusvaltion valtionrakennus- ja haltuunottopolitiikkaa tutkinut Robert Schweitzer päätyy vastaaviin tulkintoihin pohtiessaan keinoja valloitetujen alueiden pasifiointiin ja rauhallisena pitoon. Rajaseudun lojaalisuuden takaamiseen oli kaksi mahdollisuutta: joko rakentaa luottamus- ja riippuvuussuhteet paikalliseen eliittiin, kuten Venäjä teki Virossa ja Liivinmaalla 1710-luvulla, tai pyrkiä saavuttamaan rahvaan luottamus hallintoa kohtaan.¹⁵⁵ Schweitzer liittää rajaseutujen rauhaanpaluun problematiikkaan pohjoismaisten kollegoidensa tavoin paikallishallinnollisten rakenteiden toiminnan jatkoon mahdolliset edut ja haitat keskushallinnon näkökulmasta. Schweitzerin havainto kahtalaisesta venäläisestä toimintakäytänteestä on nyansoidumpi kuin Edward C. Thadenin esittämä lopputulema, jonka mukaan 1700–1800-lukujen Venäjän hallitsijoiden kesken vallitsi yhteisymmärrys siitä, että imperiumin rajaseutujen erillisoikeudet olivat hyväksytyjä juuri niin kauan, kuin ne palvelivat koko yhteiskunnan intressejä¹⁵⁶. Valinta Schweitzerin esittämien vaihtoehtojen kesken ei ollut kuitenkaan aina niin yksinkertaista, sillä esimerkiksi Venäjään Uudenkaupungin rauhassa liitetyn Viipurin provinssin alueella asunut ruotsalainen aateli jätti pääosin entiset asuinseutunsa sodan aikana¹⁵⁷.

Suurvalta-ajan Ruotsissa oli vahva hallintokoneisto paikallistason virkamiehistöä alkaen. Hallinnon keskipisteessä oli verotuksen ja sotaväenoton tehostaminen kasvavan valtion tarpeisiin. Vaikka valtakunnan integraatiokehitys näyttää 1600-luvun Ruotsissa lineaariselta, jatkuvat sodat pakottivat kruunun yhtäältä hajauttamaan toimintaansa ja toisaalta sitomaan valtakunnan osat yhä tiiviimmin osaksi keskushallintoa. Ristiriidasta kertovat yhtenäistämispolitiikkaa vastaan sotineet kenraalikuvernöörien nimittämiset ja jaetut suurlääni-tykset. Kenraalikuvernöörien tehtävä oli kuitenkin valvoa ja kehittää hallintoa

¹⁵² Rosén 1946, 249–251; Myös Lehtinen 1961, 21–23; Imsen 1997, 29; Gustafsson 1998, 207; Theland 2001, 69–74; Sivonen 2007, 28; Kujala 2011, 145, 148, 157; Ks. Elliot 1992, 57, jonka mukaan komposiittimonarkioiden pysyvyys perustui nimenomaan provinssija hallitsevien yhteiskuntaryhmien ja keskushallinnon keskinäisen suhteen tiiviyteen.

¹⁵³ Larsson 2004, 59; Hazelius 2006, 66; Sanders 2008, 72–73.

¹⁵⁴ Fabricius 1955, 68–84; Fagerlund 2002, 77; Bergman 2002, 223–225, 247–248; Hazelius 2006, 67, 97; Karonen 2008a, 305.

¹⁵⁵ Schweitzer 1995, 93–94; Myös Raun 1989, 55–57, 72; Thaden 1995, 1–2, 12–13; Kappeler 2001, 72–73; LeDonne 2003, 61.

¹⁵⁶ Thaden 1984, 231.

¹⁵⁷ Paaskoski 1997a, 81.

sekä parantaa hallinnon koordinoitua samalla, kun suurläänityksiä jaettiin vain kruunun toimintamalleihin ja tavoitteisiin sitoutuneille henkilöille.¹⁵⁸

Keskushallinnon harjoittama valtiollishallinnollinen haltuunottopolitiikka kohtasi Suuren Pohjan sodan jälkeisessä Suomessa uusia haasteita. Ruotsin yhteyteen paikoin yli vuosikymmenen venäläismiehityksen jälkeen palannutta Suomea koskeneet kysymykset saivat huomattavan näkyvyyden vuoden 1723 valtiopäivillä. Suomen jälleenrakentamista oli käsitelty jo vuoden 1719 valtiopäivillä, jolloin hallitsija määräsi valtakunnan tilan kehittämisen valtiopäivien ja valtaneuvoston yhteiseksi asiaksi. Porvarissäädyn kuva valtakunnan tilasta oli synkkä, ja keinot sen kohentamiseen säädyn mielestä rajalliset. Kehitystyöhön ei ollut suurta halukkuutta. Suomalaisten kaupunkien valtiopäivämiesten toiveissa oli jopa kilpailevien naapurikaupunkien privilegioiden peruuttaminen. Sääd్యillä oli valtuudet sanella vuonna 1723 Suuren Pohjan sodan jälkeisen jälleenrakennuspolitiikan suuntaviivat, mutta joko epätietoisuus tulevaisuudesta, valtasuhteiden hahmottumattomuus itsevaltiuden päätyttyä tai kiinnostuksen puute asioiden edistämiseen heijastuivat poliittisiin ratkaisuihin – tai paremminkin niiden puutteeseen. Toisaalta ensimmäisen kerran yli vuosisataan valtakunnan resurssit olivat käytännössä loppu ja valtion kassa ammennettu tyhjäksi.¹⁵⁹

Hattujen sodan ja pikkuvihan jälkeen muodostetun Kymenkartanon provinssin hallinnon ja oikeudenhoidon järjestäminen edusti monikansallisen Venäjän kykyä sisällyttää itseensä erilaisia hallinto- ja oikeusnormeja sekä uskontoja. Ennen 1700-luvun alkua vain vähäiset länsimaistuneet kulttuuripiirteet ja käytänteet olivat vaikuttaneet venäläiseen yhteiskuntaan. Venäjää hallinnut Pietari Suuri järjesti vuonna 1711 Ruotsin mallin mukaisesti valtakunnan korkeinta hallintoa ja perusti hallitsevan senaatin, kuvernementtien toimintaa valvoneen elimen. Kuvernöörien toimivalta ulottui perinteisesti taloudellispoliittisten asioiden hoidosta rikosoikeudelliseen tuomiovaltaan ilman raportointivelvollisuutta keskushallinnolle. Tätä taustaa vasten hallitsevan senaatin perustaminen oli Venäjällä suuri uudistus ja esimerkki vallan keskittämisestä.¹⁶⁰ Muutamaa vuotta myöhemmin perustetun Svean hovioikeutta vastanneen veetoomustuomioistuimen, valtakunnan oikeuskollegion yksi Pietarin haaraosasto sai nimekseen Viron, Liivinmaan ja Suomen oikeuskollegio. Alkuaikojen toimenkuvaltaan varsin epäselvä oikeuskollegio korvasi lukuisan määrän aikaisempia oikeudellishoidollisia virastoja, joiden toiminnassa oli ollut huomattavia lainmukaisuus- ja legitimititeettiä puutteita.¹⁶¹

¹⁵⁸ Lehtinen 1961, 90–94, passim; Erlandsson 1967, 12–16, 18–27; Villstrand 1992, 76–82; Stadin 2007, 9–10; Karonen 2008a, 234–240, 306–307; Engman 2009, 25; Haikari 2009, 17, 35; Piirimäe 2011; Vrt. Lerbom 2003, 41.

¹⁵⁹ Lindeqvist 1919, 653–654; Ahonen 1988, 42–43; Karonen 2008b, 205–207; Karonen 2012a, 197–201 Myös Sarkamo 2011, 149–160.

¹⁶⁰ LeDonne 1991, 71–73, passim; Shields Kollmann 2004, 55, 57, 62–63.

¹⁶¹ Salenius 1915, 1; Peterson 1979, 311–332; Ranta 1987, 223–224, 430–431; Anisimov 1993, 91, 147–148; Tiihonen 1994, 195–210; Kivelson 1996, 249; Dixon 1999, 142.

KARTTA 2 Viipurin kuvernementin hallintoalueet 1743–1783

Valtion hallinto- ja oikeudenhoitokoneistot konkretisoituivat paikallistasolla niitä edustaneiden virkamiesten läsnäolona. Varhaismodernin ajan paikallishallinnon virkamiehillä oli keskeinen rooli keskushallinnon legitimoidessa valtaansa ruohonjuuritasolla. Paikallishallinnon virkamiesten asema korostui kriisiaikojen jälkeisissä vallan ja auktoriteetin rakennustilanteissa. Siirtymäprosessitematiikkaan liittyviä tutkimuksia virkamiehistä osana vallanvaihto- ja rakennusprosesseja on aikaisemmin tehty vain muutamia. Virkamiesten toiminnan tarkastelun ohessa ei ole juuri problematisoitu sitä, kuinka paikallishallinnon virkamiehistä muodostui. Aikaisempia tutkimuksia ovat hallinneet maaseutulähtöisyys ja keskittyminen korkeimpiin, yleensä läänintason viranhaltijoihin. Paikallistason hallinto- ja oikeuskulttuuri on jäänyt lähes poikkeuksetta valtiopäiväpolitiikan varjoon¹⁶².

Suuren Pohjan sodan jälkeisen Suomen paikallishallinnollisen virkamiehistön muodostumista ei voida tutkia huomioimatta kriisiajan pakolaisuutta. Suomalaisen virkamiehistön pakolaisuus osana muuta isonvihan aikaista joukkoliikkehdintää osoittaa maasta poistumisen olleen sitä yleisempää mitä korkeammalle arvohierarkiaan virkamiehet sijoittuivat. Turun hovioikeuden virka-

¹⁶² Haikari 2009, 23; Myös Linde 2000, 25–26; Hallenberg 2001, 20; Piilahti 2007, 16–18, jonka mukaan tutkimuksen suuntautumista ovat säädelleet sekä tieteenalojen painotukset että lähdetilanne.

miehistö siirtyi jo keväällä 1710 meren taakse Ruotsiin, ja kihlakunnantuomareista valtaosa jätti Suomen ennen 1710-luvun puoliväliä, samoin teki myös lääninhallinto maaherrojen johdolla. Kaikkiaan suomalaisen lääninhallinnon alaisesta virkamiehistöstä pakeni Suuren Pohjan sodan vuosina Ruotsiin ainakin reilusti yli sata henkilöä. Vähäisintä korkeimman paikallishallinnon virkamiesten pakeneminen oli Viipurin ja Savonlinnan läänistä. Kihlakunnanvoudeista virkansa jätti ainakin neljä viidesosaa, samoin nimismiesten pako oli laajaa, joskin suhteessa vähäisempää kuin voutien keskuudessa.¹⁶³

Suomen kaupunkivirkamiehistöstä ei ole saatavilla vastaavanlaista kattavaa tilastoa. Virkamiesten kokonaismäärän suhteuttaminen isonvihan aikana virkapaikkansa jättäneiden määrään vaatisi kaupunkikohtaista aineistojen läpikäyntiä, sillä kaupunkivirkamiehistön miesluku oli aina riippuvainen paitsi kaupungin koosta, myös sen varallisuudesta.¹⁶⁴ Suomen kahdeksantoista kaupungin pormestareista vähintään kuusitoista jätti virkansa.¹⁶⁵ Myös raatimiesten pakeneminen oli varsinkin läntisen Suomen rannikkokaupungeissa lähes täydellistä. Vehkalahden, kuten koko Viipurin ja Savonlinnan läänin raatimiesten osuus pakolaisten joukossa jää pimentoon. Vehkalahdelta ainut tieto koskee pormestaria, joka pakeni 1710-luvun alkupuolella Tukholmaan. Suomalaisen kaupunkien alemman virkamiehistön isonvihan aikaisesta pakolaisuudesta on saatavilla vain hajaviitteitä.¹⁶⁶

Suomalaisissa kaupungeissa oli Uudenkaupungin rauhan jälkeen lukuisia avoimia raati- ja muita virkamiespaikkoja, sillä kaupunkien hallinto palautettiin isoavihaa edeltäneeseen muotoonsa.¹⁶⁷ Paenneista kihlakunnantuomareista palasi virkoihinsa kaksi kolmasosaa, nimismiehistä yli puolet ja kihlakunnantoudeista reilu neljännes.¹⁶⁸ Uudenkaupungin rauha solmittiin elokuussa 1721, kesken käynnissä olleiden kihlakunnantuomareiden kärjäkierrosten, joita he jatkoivat edelleen, vaikka useilta tuomareilta puuttui Ruotsissa toimeen vaadittu koulutus. Tilanne oli ristiriitainen, sillä Ruotsin keskushallinto oli nimennyt suomalaisen paikallishallinnon avoimiin vakansseihin virkamiehiä jo isonvihan Venäjän miehityshallinnon aikana. Keskushallinnon ilmeisenä päämääränä oli helpottaa paikallisyhteisöjen rauhaanpaluuta, kun sen aika joskus koitti.¹⁶⁹ Läntisen Suomen kihlakunnista ensimmäiset järjestäytyivät jo muutama viikko Uudenkaupungin rauhan jälkeen uusien tuomareiden johdolla, mutta itäisem-

¹⁶³ von Koskull 1952a, 73; Kuvaja 1999, 91–95; Vilkuna 2005, 386–390; Aminoff-Winberg 2007, 133–144; Itäisen Suomen virkamiehistön näkymättömyys Ruotsiin paenneiden henkilöiden joukossa ei kuitenkaan aina tarkoita sitä, että he olisivat pysyneet virkapaikoillaan läntisen Suomen virkamiehistöä uskollisemmin. Venäläisten nopeasti valtaamassa Karjalassa virkamiehistöä jäi myös venäläisten käsiin, josta he päätyivät vankeina Sisä-Venäjälle. Ks. esim. HRO 19.6.1723, MMA; Esimerkiksi Savossa pitäjänhallinto säilyi pitkälti kuitenkin entisten viranhoitajien käsissä myös 1710-luvulla. Ranta 1987, 186–189, passim.

¹⁶⁴ Fällström & Mäntylä 1982, 189, 193.

¹⁶⁵ Lindeqvist 1919, 490; von Koskull 1952a, 193.

¹⁶⁶ Nordenstreng 1908, 117–118; Tarkiainen 1990, 254; Aminoff-Winberg 2007, 144–146.

¹⁶⁷ Mäntylä 1977, 37.

¹⁶⁸ Aminoff-Winberg 2007, 366–367.

¹⁶⁹ Ranta 1987, 414; Kuvaja 1999, 195–197; Karonen 2008b, 210–211; karonen 2012a, 199–200; Vrt. von Koskull 1952b, 131.

män Suomen tavoin rannikkoseudulla istuttiin käräjiä vuoden 1721 lopulla vielä entisten sotatuomareiden komennossa.¹⁷⁰

Suomalaisista maaseudun paikallishallinnon alemmista virkamiehistä suuri osa jatkoi toimessaan Uudenkaupungin rauhan jälkeen. Poikkeuksena olivat venäläisten virkoihin nimittämät henkilöt. Heidän oli jätettävä toimensa, vaikka heidät olikin rekrytoitu valtaosin paikallisväestöstä. Samoin, mikäli viran aikaisempi haltija palasi takaisin toimeensa, hän otti haltuunsa vanhan pesinsä.¹⁷¹ Suurinta vaihtuvuus oli virkakunnan alimmille tasoille kuuluneiden veronkannosta vastanneiden miesten joukossa. Kustaa H. J. Vilkun mukaan virkamiehistössä tapahtuneet muutokset olivat selvin merkki vallan vaihtumisesta ja Ruotsin hallinnon paluusta. Uusia tuomareita, vouteja tai viskaaleja kohtaan esitettiin vain harvoin valituksia, mutta samalla alamaisten joukko-poissaolot veronkantotilaisuuksista viestivät viranomaisille rahvaan mielipiteistä.¹⁷²

Venäjän miehittäessä Suomen 1740-luvun alun hattujen sodan ja pikkuvihan aikana väestöä pakeni jälleen joukoittain meren takaiseen Ruotsiin. Turun hovioikeus, muutama kihlakunnantuomari ja maaherrat jättivät Suomen, mutta alempi virkamiehistö pysyi maassa Ahvenanmaata ja Varsinais-Suomea lukuun ottamatta edellistä viha-aikaa tiiviimmin.¹⁷³ Lappeenrannan ja Haminan jätti pakolaiskomission asiakirjojen mukaan reilut neljäkymmentä henkilöä, jotka olivat pääasiassa käsityöläisiä, leskiä ja alemman työväestön edustajia.¹⁷⁴ Haminan kaupungin tilikirjojen mukaan hattujen sodan aikana viholliselta pelastetusta kaupunginkassasta sai elokuun lopussa 1743 tukea itselleen lähes kuusi-kymmentä Tukholmaan pikkuvihan aikana etsiytynttä haminalaista ja lappeenrantalaista. Nimekkäin haminalainen Ruotsiin siirtynyt oli pormestari Friedrich Wittstock, joka jätti kaupungin jo syksyllä 1741.¹⁷⁵

Pikkuvihan isoavihaa vähäisempi pakolaisuus selittyy aikaisempaa paremmin kurissa pysyneellä miehityshallinnolla. Paenneiden virkamiesten määrää vähensi se, ettei Ruotsin keskushallinto ohjeistanut venäläisten hallintaan joutuneiden alueiden virkamiehiä pakenemaan, kuten tapahtui isonvihan aikana. Isonvihan aikana Ruotsiin paenneilla henkilöillä oli myös huonoja muistoja sekä pakolaisuusajastaan että paluustaan takaisin. Suomeen jääneestä omaisuudesta ei todennäköisesti ollut jäljellä mitään, tai jos olikin, palanneen oli kyettävä todentamaan omistusoikeutensa.¹⁷⁶ Suomeen jääneelle omaisuudelle oli aina käyttäjiä, joko luvalla tai ilman. Kauppiaat Johan ja Heino Erich Bruun ilmoittivat Haminan maistraatille olevansa Jacob Johan Teschen Tukholmasta

¹⁷⁰ von Koskull 1952a, 260–261; von Koskull 1952b, 130–131.

¹⁷¹ Schybergson 1875, 8; Ranta 1987, 325; Lennersand 1999, 268–269.

¹⁷² Vilkuna 2005, 377–380.

¹⁷³ Karonen 2008a, 360–361, jonka mukaan pelko viran menettämisestä oli yksi syy siihen, miksi virkamiehistö pysyi Suomessa tiiviisti hattujen sodan aikana; Myös Wirlander 1974.

¹⁷⁴ Tarkiainen 1990, 277–278; Ks. Nikander 1930, 66; Vilkuna 2005, 486–487.

¹⁷⁵ HRO 4.8.1741, 11.8.1741, 17.8.1741, MMA; Kaupungin tilit (25.8.1743), MMA; Nikander 1930, 66; Vilkuna 2005, 486–487.

¹⁷⁶ Ks. Kaupungin tilit (25.8.1743, 1.9.1743), MMA; HRO 25.6.1744, 27.6.1744, MMA; Aminoff-Winberg 2007, 379, passim; Karonen 2008a, 317–318.

lähettämällä kirjeellä oikeutettuja hallinnoimaan ja käyttämään kaikkea Tescheltä jälkeen jäänyttä omaisuutta.¹⁷⁷

Miehittäjän näkökulmasta virkamiehistön pako isonvihan ja pikkuvihan aikana aiheutti miehityshallinnolle ongelmia. Raimo Rannan mukaan pakolaisuus ei silti poista sitä tosiasiaa, että Suomi olisi järjestetty venäläisen sotilashallinnon alaisuuteen 1710-luvulla, vaikka Ruotsin hallinnon aikainen virkamiehistö olisi pysynyt paikoillaan. Toimensa jättäneiden viranhoitajien myötä Suomesta katosi joka tapauksessa Ruotsin mallin mukainen tehokas veronkantojärjestelmä, joka olisi ollut miehityshallinnolle tarpeellinen tulonlähde.¹⁷⁸ Venäjän keskushallinto ei tarkastellut 1700-luvulla valloittamiaan alueita kuitenkaan kiinteänä osana valtakuntaa, mikä selittää sen läntisille rajaseuduille taattuja erioikeuksia valtakunnan keskusalueisiin nähden. Kruunulle oli ensisijaisesti tärkeintä pitää valloitetut alueet rauhallisina puskurialueina Venäjän ja sen naapurivaltojen välissä.¹⁷⁹

2.2 Kaupunkivirkamiehistön rekrytointi ja toiminta

2.2.1 Maistraatti muutoksen esikuvana ja jatkuvuuden edustajana

Suuren Pohjan sodan päättyminen

Tehokkaasti toiminut paikallishallinto oli kruunun verotulojen varmin tae. Läänien korkeimpana viranomaisena maaherrojen ensisijaisina tehtävinä oli valvoa kruunun taloudellisia intressejä ja kehittää paikallista elinkeinoelämää. Taloudellisten intressien ajamiseen liittyi myös maaherran vastuu lääninsä virkamiehistä. Ruotsissa maaherroilla oli 1720-luvulta eteenpäin valta nimittää maaseudun paikallishallinnon virkamiehet ja vastuu tutkia havaitsemansa virrankäytön virheet ja ilmoittaa niistä keskushallinnolle. Kaupunkiyhteisöissä maaherrojen mahti virkamiehistön valinnassa ja toiminnan valvonnassa oli rajallinen. Vuoden 1720 hallitusmuoto ja sitä seuranneet kuninkaalliset päätökset antoivat valtakunnan kaupungeille aiempaa tarkemmin määritellyn vaikutus- ja päätösvallan kaupunkihallinnon virantäytöissä. Normin ylimalkaisuus teki vapauden rajoista silti edelleen tulkinnanvaraisia. Pormestarin valinnassa porvaristolla oli oikeus ehdottaa virkaan kolmea henkilöä, joista hallitsija valitsi mieleisensä. Raatimiesten viroista joko äänestettiin tai suoritettiin porvareiden kesken yksimielinen valinta, joskus myös kaupunginsihteeri valittiin äänestämällä. Äänestystulos ilmoitettiin maaherralle, jonka valtuutuksen uuden raatimiehen nimittäminen vaati. Pormestaria ja raatimiehiä alempien viranhoitajien

¹⁷⁷ HRO 18.7.1744, MMA, *All then egendom, som iag uti Friedrichshamn och Willmanstrand samt på Landet thär samma Städer ägna, och wid min afresa thärå orten qwarblifwit [...]*.

¹⁷⁸ Ranta 1987, 144–150, 170, 291, 323, 430; Kuvaja 1999, 95, passim; Klingenberg 2009; Ks. Cavallin 2003, 226.

¹⁷⁹ LeDonne 2003, 67–70; Myös Thaden 1984, 4.

valinta tapahtui maistraatin päätöksellä. Maaherrojen tuli varmistaa, että maistraatit seurasivat toiminnassaan annettuja asetuksia.¹⁸⁰

Heinäkuun 1723 privilegioiden yhteydessä Haminalle annettu kaupungin menosääntö määrittäi kaupungin virkamiehistön (enimmäis)määrän. Viipurin vuoden 1694 menosääntöä noudatelleessa asiakirjassa vahvistettiin kahden pormestarin lisäksi kuuden raatimiehen – heistä yksi johti kämnerinoikeutta – , kaupunginsihteerin, rahastonhoitajan, kämnerinoikeuden notaarin, viskaalin ja kaupunginvoudin, kuuden kaupunginpalvelijan, kuuden mittaaajan, kellonasettajan, kellonsoittajan ja kahdeksan vartiomiehen palkkaus. Jokaista paikkaa ei tarvinnut täyttää, vaan kaupunkiin tuli palkata sen verran virkamiehiä kuin oli välttämätöntä.¹⁸¹

Menosäännön mahdollistamia vakansseja leikattiin isonvihan jälkeisessä Haminassa sieltä ja täältä. Kaupungin raatimiesten ja kauppiaiden mukaan kaupunki tuli toimeen yhdellä pormestarilla.¹⁸² Raatimiesten paikoista oli yleensä vähintään yksi tyhjänä, viskaalin virka oli ajoittain täyttämättä, samoin kaupunginpalvelijoiden riveissä oli jatkuvaa vajausta. Sigurd Nordenstreng tulkitsee täyttämättömät vakanssit kustannussäästöiksi. Tyhjät virkapaikat ja Haminassa yleinen raatimiesviran yhdistäminen niin kaupunginsihteerin, kaupungin rahastonhoitajan kuin vaakamestarin toimeen viittaa Nordenstrengin mukaan kaupungin varattomuuteen.¹⁸³

Useamman toimen sysääminen yhdelle virkamiehelle oli käytännöllinen keino säästää kaupungin varoja. Haminan raastuvanoikeudessa keväällä 1724 käyty keskustelu raatimies ja kaupunginsihteerin Petter Nymanin palkasta osoittaa, että maistraatin ja kauppiaiden hyväksi havaitseman tavan (*Magistratens och Herrar Handelsmänne gottfinnande sätt*) mukaan kahta vakanssia hoitaneen virkamiehen oli tyydyttävä vain toisesta virasta saatuun palkkaan. Raatimies Nymanilla oli oikeus Haminan kaupunginsihteerin vuosipalkkaan, raatimiehen vuosipalkkaa hän ei saanut. Haminan porvaristolle käytäntö sopi hyvin, koska kaupungit tulot olivat vähäiset.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Modée I, 276, 447; Stiernman III, 2439–2440, 2514–2515; Mäntylä 1977, 34–38; Nikula 1981, 193; Mäntylä 1981, 27–31, 126–128; Fällström & Mäntylä 1982, 187, 197–198; Sundin 1992, 52–54; Nousiainen 1993, 329, 351; Gustafsson 1994, 127–128; Myös Lindström 2003, 21.

¹⁸¹ Kaupungin tilit (18.7.1723), MMA; Haminan kaupungin privilegiot ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (18.7.1723), MMA; SK (Hamina) Lääninsihteerin Malmilta maistraatille 25.11.1723, MMA; KT (Hamina) Maistraatilta pormestari Wittstockille 6.6.1723, MMA; Ruuth 1908, 295 (viite 2); Ks. Mäntylä 1977, 14–15.

¹⁸² Städernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1723), RA; HRO 11.9.1723, MMA; KT (Hamina) Maistraatilta maaherra Frisenheimille 10.10.1723, MMA.

¹⁸³ Nordenstreng 1908, 209, Bilaga IX; Ks. HRO 8.2.1723, MMA; Ks. esim. Halila 1943, 84.

¹⁸⁴ HRO 29.4.1724, MMA, [...] *att wilja bestrija Rådmans och Secreterare tiensterne, allenast emot Secreterare löhnens åthniutande*; Ks. myös HRO 17.9.1723, 11.5.1724, MMA.

TAULUKKO 2 Virkamiehistön palkkaus Haminan v. 1723 menosäännön mukaisesti

Virka	Palkka	
	Taaleria (T)	Äyriä
1 Oikeus- ja kauppapormestari	600	
1 Kunnallis- ja rakennuspormestari	400	
5 Raatimiestä, á 120T	600	
1 Raatimies, kämnerinoikeudessa	200	
1 Kaupunginsihteeri	240	
1 Rahastonhoitaja	200	
1 Notaari, kämnerinoikeudessa	150	
1 Viskaali	50	
1 Kaupunginvouti	66	21.3
6 Kaupunginpalvelijaa, á 33,1/3T	200	
4 Mittaajaa, á 10T	40	
2 Kruununmittaajaa, á 13,1/3T	26	21.3
1 Kellonasettaja	20	
1 Kellonsoittaja	12	
8 vartiomiestä, á 12T	96	
Yhteensä	2901	10.6

Lähde: Kaupungin tilit (18.7.1723), MMA.

Kaupunkien taloudenpito ja kruunun intressit olivat Suuren Pohjan sodan jälkeän ristiriidassa, kun keskushallinto pyrki lisäämään virkapaikkoja kieltämällä viranhoidajien tuplapalkkauksen.¹⁸⁵ Kuninkaallisen asetuksen mukaan yli 120 hopeataalerin vuosipalkkaa saavan ja kahta virkaa hoitavan miehen tuli luovuttaa toinen virka taitavalle, ilman työtä olevalle henkilölle. Ilmoitukset kahden viran ja ylimääräisen palkannautinnan väärinkäytöksistä olivat kuitenkin harvinaisia, vaikka myös Haminan maistraattia patistettiin laatimaan selvitys maistraatin jäsenten viroista.¹⁸⁶ Valitusten puuttuminen ei tarkoittanut sitä, etteivät virkamiehet olisi hoitaneet samanaikaisesti useampaa tointa. Asetusten ja käytännön ristiriidasta huolimatta raatimies Nymanin toivottiin jatkavan Haminan kaupunginsihteerinä, kunnes hänen tilalleen löydettiin toinen kykenevä mies.¹⁸⁷

Kahden viran samanaikainen hoito oli yleistä ympäri isonvihan jälkeistä Suomea. Raatimiehet toimivat sekä tullitarkastajina ja postimestareina että no-

¹⁸⁵ Karonen 2008b, 210; Upseeriston virkasijoittelusta Suuren Pohjan sodan jälkeen ks. Sarkamo 2011, 156–160. Yhtenä mahdollisuutena oli myös, että Suuren Pohjan sodan jälkeen viratta jääneet upseerit liittyivät mukaan kilpailuun siviiliviroista.

¹⁸⁶ SK (Hamina) Lääninsihteeri Printziltä maistraatille 4.1.1724, MMA, [...] *som niuter mer än 120 dr smt utj åhrlig Löhm, skal längre än sidstl. års slut tillåtas något annat ämbete der hoos tillijka at förträda, utan wara förplichtad det ena afstå til någon annan af de ti-enstlöse blefne som dertil skicklig finnas [...].*

¹⁸⁷ HRO 17.9.1723, MMA, [...] *att så länge Secreterare tiensten administrera, som en annan habil man, der till erhålles.*

taareina ja kassanhoitajina.¹⁸⁸ Ilkka Mäntylä tulkitsee kaupunkihallinnon virkojen yhdistelyn kaupunkien varattomuuden sijaan virkojen surkean palkkauksen, ilmentäjäksi. Kun yhdistettiin kaksi tointa, virkamiehen palkka nousi edes siedettävälle tasolle.¹⁸⁹ Pienen palkan yhteys virkojen yhdistämiseen realisoitui kuitenkin vasta, kun hallitsija suositteli vuoden 1727 kaupunkien yleiseen valtiopäivävalitukseen antamassaan vastauksessa enimmillään 200 hopeataaleria vuodessa palkkaa saaville maistraatin virkamiehille korkeintaan 120 hopeataalerin vuosiansion takaavia sivutoimia kaupunkihallinnosta.¹⁹⁰ Kuninkaallinen asetus tehtiin tiettäväksi Haminan porvaristolle lähes samanaikaisesti toisen kuninkaallisen päätöksen kanssa. Sen mukaan pormestarin palkkaa kohennettiin vuotuisella kahdensadan hopeataalerin määrärahalla. Korotus tuli rahoittaa kaupunkien aksiisituloilla, jolloin julkisiin rakennuksiin käytössä oleva rahamäärä ei pienentynyt eikä muun virkamiehistön palkkaus heikentynyt.¹⁹¹

Virkojen yhdistämiseen suhtauduttiin 1720-luvun alkupuolen kaupunkiyhteisöissä myönteisesti. Maistraatin jäsenet eivät kritisoineet työtaakkaansa.¹⁹² Raatimiesten sopeutumista selittää vallinnut kilpailutilanne, sillä virkoihin oli poikkeuksetta useampia kandidaatteja, vaikka Suomesta isonvihan aikana paenneiden raatimiesten kotiinpaluu oli paikoin hidasta. Suomalaisten kaupunkien pormestareista palasi virkoihinsa Uudenkaupungin rauhan jälkeen vain viisi henkilöä. Uusien pormestareiden lisäksi kaupunkeihin valittiin vuosina 1721–1722 lähes neljäkymmentä uutta raatimiestä. Monet heistä olivat kotoisin Venäjän hallintaan siirtyneistä entisistä Karjalan ja Baltian ruotsalaiskaupungeista. Haminassa yksikään isonvihan jälkeisistä raatimiehistä, joista kaksi ensimmäistä nimitettiin syksyllä 1722, ei ollut isoavihaa edeltäneen Vehkalahden raatimiehistössä. Raatimiehistön uusiutuminen oli laajaa myös Pohjanlahden rannikkokaupungeissa.¹⁹³

¹⁸⁸ Nikula 1981, 193, 202; Kangas 1996, 156; 1600-luvun osalta ks. Halila 1942; Halila 1943; Karonen 1995.

¹⁸⁹ Mäntylä 1977, 27; Fällström & Mäntylä 1982, 222–223, 284; Vrt. Carlsson 1977, 55, 62, joka yhdistää viranhoitajien nimittämisen myös raatimieheksi siihen, että he olivat kirjoitustaitoisia. Virkamiehistön palkoista 1700-luvun maaseudulla. Frohnert 1993, 31–32, 85–86; Cavallin 2003, 49–50, 60–61.

¹⁹⁰ Maistraatille saapuneet anomukset 27.3.1738, MMA [...] *at Magistrats personer, som högst hafwa 200 D smt löhn, och thermed omöijeligen kunna hafwa theras nödige utkomst, borde hugnas med andra små beställningar inom Staden [...]*; Gunnar Carlsson näkee palkkojen korotuksen virkoja yhdistämällä porvarissäädyn taitavan ”lobbauksen” tulokseksi. Säädyn valtiopäiväedustajat olivat valtaosin maistraattien jäseniä, jotka ajoivat omaa etuaan. Ks. Carlsson 1977, 148, 152.

¹⁹¹ HRO 15.5.1727, MMA.

¹⁹² Ks. kuitenkin HRO 4.10.1725, MMA; Vrt. HRO 8.2.1727, MMA, jolloin kaupunginsihteeri valitti työnsä paljoutta: [...] *det Magistraten så wäl som Stadhens Äldsta och handelsmän lærer nogsamt hafwa sig bekant, hwad swårt arbete han är underkastad*; Piilotettua kritiikkiä esiintyi laajemmin, kuten esim. vaatimuksia liian pienestä palkasta; Myös Karonen 1995, 116.

¹⁹³ Ks. Kaupungin tilit (24.9.1722, 12.10.1722), MMA; Maistraatille saapuneet anomukset 8.9.1723, MMA; HRO 17.9.1723, jolloin Heino Doest pyrki Haminan raatimieheksi. Maistraatti ilmoitti kuitenkin, ettei sillä ole varaa palkata Doestia kaupungin raatimieheksi; Nordenstreng 1908, Bilaga IX; Ahonen 1988, 70–71; Kangas 1996, 156–157.

Asetelma: Maistraatin virkamiehistön Suuren Pohjan sodan jälkeinen rekrytoiminen Haminassa (1722–1726)

Virka	1722	1723	1724	1725	1726
Pormestari	+1				
Raatiemies	+2	+1*	+1		-1

Lähteet: Kaupungin tilit, MMA; HRO 1723–1726, MMA; LKO 1723–1724, MMA; Maistraatille saapuneet anomukset (1722–1726), MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset (1722–1726), MMA.

* Lisäksi Klas Dufwingia ehdotettiin raatiemieheksi, mutta hän kieltäytyi virasta. Chrysostomus Gahmberg siirtyi loppuvuodesta 1723 kämnerinoikeuden puheenjohtajaksi Lappeenrantaan.

Merkkien selitykset: + = uuden viranhoitajan palkkaus; - = viranhoitajan eroaminen

Haminan ja Lappeenrannan kaupunkihallinnosta huolehtineen raadin virkamiehistön vaihtuvuus oli nopeaa ison ja pikkuvihan välisenä aikana. Määrällisesti raatiemiehistö oli täysijäseninen vain hetkellisesti vuonna 1727, jolloin kaupunkiin valittiin kerralla kolme raati miestä, ja toistamiseen 1730-luvun jälkipuoliskolla. Haminassa ison- ja pikkuvihan välisen ajan raati miesten virkaurissa huomio kiinnittyy poikkeuksellisen lyhyisiin raati miespesteihin. Kauppias ja valtiopäivämies Carl Clayhills oli Haminan raati miehenä lyhimmillään reilun kuukauden ajan vuonna 1740. Myös kaupungin suurkauppiaisiin lukeutuvien Jacob Johan Teschen (raati miehenä 1727), Jobst Dobbinin (1727–1728) ja Hans Carl Sutthoffin (1740–1741) toimikaudet mitattiin kuukausissa.¹⁹⁴

Raati miehen virkaa hoidettiin 1700-luvun Ruotsissa enää harvemmin elinikäisesti.¹⁹⁵ Raati miehen arvo säilyi myös virkaeron jälkeen tai viranhaltijan siirtymä toiseen kaupunkiin. Toisin kuin aiempina vuosisatoina, tärkeintä oli virkanimityksen antama arvonimi, ei toimen pituus. Maistraatin ja porvariston yksimielisellä päätöksellä Haminan raati mieheksi valittu Carl Clayhills erosi raadista jo pian valintansa jälkeen ilmoittaen raati miehenviran rajoittavan hänen taloudellista toimintaansa. Taustalla vaikutti myös Clayhillsin heikko terveys (*min swaga hälsa*), sillä hän kuoli vielä saman vuoden aikana.¹⁹⁶ Lappeenrannassa kaupunginvanhimpiin kuulunut kauppias sanoutui samoin toimeentuloperustein irti luottamustoimestaan.¹⁹⁷ Kauppias Jacob Johan Tesche ei sen sijaan esittänyt perusteluja päätökselleen sanoutuessa irti raati miesvelvoitteis-

¹⁹⁴ Vuoden 1723 lopulla Haminassa oli kolme raati miestä, vuonna 1727 hetkellisesti kuusi, vuonna 1730 neljä ja vuonna 1736 kuusi. Vuonna 1739 raati miesten määrä oli pudonnut kolmeen. Nordenstreng 1908, Bilaga IX; Myös Nordenstreng 1908, Bilaga II; HRO 10.6.1727, 28.6.1727, MMA.

¹⁹⁵ Vrt. Kallioinen 2000, 64–65; Bergman 2002, 244; Einonen 2005, 60–61.

¹⁹⁶ Maistraatille saapuneet anomukset 29.2.1740, MMA, jossa Carl Clayhills ilmoittaa erostaan ja kertoo sen syistä: *Men emedan så wäl mine egne mångfaldige angelägenheter icke lämna mig tid till att utom them bestrida någon annan syssla [...]*; Maistraatille saapuneet anomukset 28.11.1740, MMA; Ks. Nordenstreng 1908, 211 (viite 2), jonka johdopäätelmät varsinkin Clayhillsin osalta ovat turhan yksioikoiset. Myös aikalaiset kiinnittivät kuitenkin Haminassa huomiota raati miehiin, jotka hoitivat virkojaan vain hetken aikaa. Ks. HRO 29.3.1740, MMA.

¹⁹⁷ Maistraatille saapuneet anomukset 5.2.1727, MMA, [...] *iag ser mig til mine egne angelägenheter wara förhindrat [...]*.

taan.¹⁹⁸ Jo aiemmissä tutkimuksissa on osoitettu kaikkein vauraimpien kauppiaiden priorisoineen 1600-luvulta lähtien kaupankäynnin viranhoidon edelle. Myös niukkimmin toimeentulevien pikkukauppiaiden elinkeino oli suoraan riippuvainen henkilökohtaisesta työpanoksesta, joten heikosti palkattu raatimiehen virka oli pikkukauppiaille taloudellinen mahdottomuus.¹⁹⁹

Haminan raatimiesten 120 hopeataalerin vuotuinen palkka oli 1730-luvun lopulle tultaessa maistraatin mielestä liian pieni. Vertailukohtaa valituksille haettiin muista Suomen tapulikaupungeista. Raatimiesten palkkaus nostettiin esiin Haminan 1730–1740-luvun vaihteen valtiopäivävalituksissa, joissa kerrottiin Turun raatimiesten saavan vuodessa huomattavasti suurempaa palkkaa. Haminan raatimiesten palkkojen vertaaminen Turkuun ei kertonut laajemmasta todellisuudesta, sillä Turun raatimiehet olivat huomattavan korkeasti palkattuja koko valtakunnan mittakaavassa. Sydän-Ruotsin kaupungeissa raatimiesten vuosiansiot olivat samaan aikaan usein vain murto-osia turkulaisten virkaveljiensä palkasta.²⁰⁰ Vertaus Turkuun osoittaa haminalaisten kuitenkin tunteneen kaupunkinsa aseman yhtenä valtakunnan tärkeimmistä tapulikaupungeista. Raatimiesten pieni palkka, heidän lopulta vähäarvoiseksi koettu työnsä ja pikkukauppiaiden oman toimeentulon turvaamisen välttämättömyys tarkoittivat sitä, että raatimiehiksi valikoitui porvariston hyvin toimeen tulevaa eliittiä, joiden asemaa raatimiehen virka jollain tavoin tuki.

Kauppiat Jacob Johan Tesche ja Jobst Dobbin, kuten myös yli vuosikymmenen (1728–1741) raatimiehenä ollut nevanlinalainen Mårten Grään saivat raatimiehen arvon lyhimmillään vajaan viiden vuoden Haminassa asumisen jälkeen. He kaikki olivat tällöin kuitenkin jo meritoituneita kaupankäynnin ja hallinnon taitajia. Yhteisymmärrys raatimiehiksi valittujen henkilöiden sopivuudesta viranhoitoon ei ollut saumatonta. Lokakuussa 1723 Haminan ja Lappeenrannan porvaristo ehdotti maaherralle uudeksi raatimieheksi kolmea kauppiasta, jotka kaikki todettiin virkaan soveltuviksi. Ehdokkaista kauppias Mårten Grään kieltäytyi mahdollisesta virasta vetoamalla rauhan jälkeiseen jatkuvaan paikasta toiseen muuttamiseen ja vaikeaan taloudelliseen tilanteeseen. Eniten porvaristolta sai kannatusta kauppias Magnus Govinius, jota ehdotettiin virkaan.²⁰¹

Uudeksi raatimieheksi valittiin kuitenkin yllättäen keväällä 1724 entinen kihlakunnantuomari ja rajakomissaari Anders Methner, mikä herätti keskustelua Lappeenrannassa. Haminassa Methneriä kerrottiin kannatetun yksimielisesti.²⁰²

¹⁹⁸ HRO 16.12.1727, MMA.

¹⁹⁹ Halila 1942, 73; Carlsson 1977, 52–53, 56, 58, 132; Mäntylä 1977, 30, 33, jonka mukaan kuitenkin raatimiehen ”virkojen veto oli suurempi kuin työntö”; Kallioinen 2000, 65, 67; Karonen 2004, 158; Einonen 2005, 70 (viite 237); Vrt. Stadin 1979, 129–130; Ks. KT (Hamina) Maistraatilta raatimies Gahmbergille 17.7.1729, MMA.

²⁰⁰ Maistraatille saapuneet anomukset 27.3.1738, MMA; Maistraatille saapuneet anomukset 25.5.1738, MMA, [...] *till understöd af Stadhens Rådmäns slähta, hvilka som ringa löhn hafwa* [...]; Städnas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1740), RA; Myös kaupunkien yhteiset valitukset 1727 (liite Haminan kaupunkienvallitusten yhteydessä v. 1727), RA; Carlsson 1977, 83–85, Enköpingissä raatimiesten palkka oli 22 hopeataalerialia; Nikula 1981, 199; Fällström & Mäntylä 1982, 208.

²⁰¹ HRO 27.10.1723, 28.10.1723, 2.11.1723, MMA.

²⁰² LKO 27.3.1724, 12.5.1724, MMA.

Vapauden ajan alun Suomessa raatimiesten valinnasta päätettiin yleensä porvariston yhteisymmärryksellä²⁰³, mutta Haminan ja Lappeenrannan yksimielisyys rakoili haminalaisten omavaltaisuuden vuoksi. Haminalaisten asetuttua Metherin taakse Lappeenrannan porvarit ilmoittivat, etteivät he kannata Haminan ja Lappeenrannan raatimieheksi ketään ilman maaherran myöntövyyyttä, eivätkä varsinkaan henkilöitä, joita he eivät tunteneet. Metherin opintojen soveltuvuus ja kokemuksen hyödyllisyys raatimiehen virkaan herätti jopa lääninsihteerissä ja -kamreerissa epäilyjä.²⁰⁴

Haminan maistraatin ja porvariston mielestä Metherin juridisen tietämyksen raadille tuoma lisäarvo oli tarpeen, joten lappeenrantaalaisten tai lääninhallinnon epäilyt eivät estäneet Metherin nimitystä raatimieheksi. Valintaperusteet viittaavat pyrkimykseen luoda raatimiehistölle asiantuntemukseen perustava roolitus. Metherin prioriteettilistalla raatimiehen viranhoito ei ollut kärjessä, sillä hän jätti toimensa jo kesällä 1726 korkeaan ikään ja vaivaisuuteensa vedoten.²⁰⁵ Metherin perusteet korkeasta iästä eivät ole erityisen vakuuttavia, kun huomioidaan se, että hän ehti olla raatimiehenä vain pari vuotta. Lyhyt virkaura viittaisi paremminkin työn paljouteen. Vaikka tapa valita raatimiehet yksin porvariston keskuudesta oli murtunut jo 1600-luvulla²⁰⁶, oli viha-aikojen väliseen Haminan maistraattiin kaikkiaan valituista viidestätoista raatimiehestä yhdeksän kauppiastaustaisia ja loput virkamiehiä. Vuonna 1727 pidetyssä raatimiehenvaalissa kolmelle avoimelle raatimiespaikalle äänestetyistä seitsemästä henkilöstä kaikki olivat haminalaisia kauppiaita.²⁰⁷

Haminan maistraattia ja raastuvanoikeutta johtanutta kaupungin pormestaria ei valittu isonvihan ja pikkuvihan välisenä aikana kertaakaan vaaleilla. Kaupunkia johti Uudenkaupungin rauhasta pikkuvihan alkuun kuninkaallisen majesteetin virkaan nimittämä, aiemmin maaherra Frisenheimin alaisena kielenkääntäjänä toiminut Friedrich Wittstock.²⁰⁸ Kaupungin pormestariudesta oli erimielisyyttä hetken aikaa syksyllä 1723, kun Lappeenrannan isonvihan jälkeinen ”pormestari” Dufwing jäi ilman virkaa Lappeenrannan joutuessa Haminan alaiseksi markkinapaikaksi. Haminan ja Lappeenrannan porvarit suosittelivat korvaukseksi Dufwingia yksimielisesti Haminan raatimieheksi, mutta Dufwing ilmoitti raatimies Nymanin ja kahden kauppiaan välityksellä maaherran valtuuttaneen hänet pormestariksi ([...] *at emedelst han af Hr. Landshöfdingen wore*

²⁰³ Mäntylä 1977, 38–39.

²⁰⁴ LKO 14.4.1724, MMA, [...] *Borgerskapet swarade, att utan Högwälb: Hr. Landshöfdingens samtycka, äro de intet att determinera någon till Rådman och kände samt. honom intet [...]*; Myös LKO 25.4.1724, MMA; SK (Hamina) Lääninsihteeri Malmilta maistraatille 6.5.1724, MMA; Ks. von Koskull 1952a, 131, erityisesti viite 1.

²⁰⁵ HRO 16.3.1724, 12.5.1724, 4.6.1726, MMA; LKO 25.4.1724, MMA; Tosin, kuin Nordenstreng 1908, Bilaga IX epäilee, Anders Mether ei siirtynyt eronsa jälkeen meritulin palvelukseen, vaan siellä toimi kirjurina Jacob Johan Mether. Ks. Kaupungin tilit (1726), MMA.

²⁰⁶ Möller 1954, 69–72; Einonen 2005, 59.

²⁰⁷ HRO 10.6.1727, 28.6.1727, MMA; Ks. Carlsson 1963, 11–12; Mäntylä 1977, 25.

²⁰⁸ Frisenheim KM:lle 12.9.1722, RA; Kaupungin tilit (31.10.1722), MMA; Vuonna 1723 porvarissäädyille antamassaan vastauksessa hallitsija totesi porvaristolle olevan oikeus nimetä kolme pormestariehdokasta, joista hän nimitti virkaan sopivimman. Näin ei kuitenkaan toimittu käytännössä. Nikula 1981, 193.

auctoricerad med Borgmestare fullmachten). Tarjottuun raatimiehen virkaan hän ei ollut tyytyväinen, eikä halunnut ottaa tehtävää vastaan.²⁰⁹ Dufwing ei haastanut Wittstockin asemaa pormestarina lopulta vakavammin, vaan poistui Lappeenrannasta.

Varhaismodernin ajan valtioilla oli erilaisia keinoja ottaa uusia alueita haltuunsa. Yksi keskeisimmistä tavoista oli hyödyntää paikallisia virkamiehiä osana integraatiokehitystä. Virkamiehet olivat hallinnon, oikeudenkäytön ja tiedonkulun instrumentteja. Virkamiehet on perinteisesti nähty henkilöinä, joilla oli henkilökohtainen side hallitsijaan. Ruotsin keskushallinnon isonvihan jälkeisellä rajaseudulla käyttämä vanha toimintamalli, virkamiesten hyödyntäminen kruunun auktoriteetin rakentajana, kohtasi haasteita. Keskushallinnolta puuttui 1700-luvun pitkän sodan jälkeen sekä rahaa ja muita resursseja vanhojen toimintamallien läpivientiin että ideoita uusista paremmin tilanteeseen soveltu-neista käytänteistä.²¹⁰ Hallinnon ensimmäinen tavoite, virkojen antaminen mahdollisimman suurelle joukolle henkilöitä, vaihtui 1720-luvun puolivälin jälkeen riittävän toimeentulon takaamiseen olemassa oleville virkamiehille. Se tapahtui sallimalla aiemmin kielletty useamman paikallishallinnollisen viran samanaikainen hoito.

Raatimiespestejä leimasi Suuren Pohjan sodan jälkeisessä Suomessa kunniavirkamaisuus. Suurkauppiaille tuntui olevan jopa mahdollisuus valituttaa itsensä raatiin niin halutessaan. Maaherran edes muodollinen valta oli rajoitettu raatimiesvalinnoissa, kun maistraatti ja suurkauppiat jyräsivät mielipiteensä läpi porvariyhteisön yksimielisyyteen vedoten. Jos raatimiesvalinnoista järjestettiin vaali, käytti kaupungin johtoeliitti – mikäli vaalin tulos ei ollut sille miellyttävä – tarvittaessa maaherraa toiveidensa läpivientiin. Kesän 1727 raatimiesvaalissa kauppias Jobst Dobbinin raatimiehiltä ja suurkauppiailta saamat äänet riittivät vaalissa vasta viidenteen sijaan. Maaherra nimesi silti tyystin vaille käsityöläisten ja pikkuporvariston ääniä jääneen Dobbinin yhdeksi kolmesta kyseisessä vaalissa valituista raatimiehistä.²¹¹

Kruunu legitimoivat valtaansa paikallishallinnollisissa kysymyksissä eri keinoin. Suuren Pohjan sodan jälkeisessä Haminassa on ilmeistä, että kruunu yritti houkutella korkeilla palkoilla raatimiehiksi päteviä henkilöitä. Valtakunnan itäosan viranhoidon taso jouduttiin turvaamaan lopulta sallimalla tietyin ehdoin kahden viran samanaikainen hoito. Sitä ennen kyseistä toimintaa oli katsottu jo pidempään läpi sormien. Haminalaiset ja lappeenrantalaiset eivät kuitenkaan jakaneet kruunun perinteistä raatimiesideologiaa, sillä paikallisväestölle raatimiehen virka tarjosi 1720–1730-luvuilla ensisijaisesti muita etuja kuin yleisen hyvän edistämistä. Omien etujen edistämisen näkökulmasta raatimiehenvirka ei ollut valtaporvareille välttämätöntä, sillä he saivat äänensä kuuluviin ja tahtonsa läpi myös muuten kuin osallistumalla itse raatimiehenä yhteisten asioiden hoitoon.

²⁰⁹ HRO 17.9.1723, MMA.

²¹⁰ Ks. Vilkuna 2005, 345, joka osoittaa korkeimman esivallan pyrkineen kiistämään rahvaan puheet häädystä. Vilkunan mukaan rauha ymmärrettiin kaiken entiselleen palauttaneeksi tapahtumaksi.

²¹¹ HRO 28.6.1727, MMA.

Hattujen sodan jälkeinen aika

Kenraalikuvernööri Johan Balthasar von Campenhausen asetti Turun rauhaa seuranneena päivänä (8.8.1743) Haminan uudeksi pormestariksi itselleen tutun, hattujen sodan aikaisen kuvernementtisihteerin Mathias Martinsin. Martinsin siirryttyä 1750-luvun puolivälissä Viipurin kuvernementin laamanniksi nimitti hallitseva senaatti seuraavaksi reiluksi vuosikymmeneksi – jälleen kuulematta Haminan ja Lappeenrannan porvariston mielipidettä – Haminan pormestariksi kuvernementtikanslian kielenkääntäjä Anthon Wulfertin.²¹²

Haminan raati oli pikkuvihan päättyessä hajaannuksen tilassa, sillä siihen kuului vain yksi henkilö, 1730-luvun puolivälissä raatimieheksi nimetty entinen kornetti Petter Anander. Kenraalikuvernööri täydensi raatimiehistöä vielä loppuvuonna 1743 nimeämällä uusiksi raatimieheksi luutnantti Niclas zum Felden, kauppias Johan Friedrich Scheelen ja kauppias Wolter Wilhelm Stewenin.²¹³ Edellisten lisäksi Venäjän laskuun hattujen sodassa vakoojana toiminut porvari Diedrich Reinhold Carsten sai raatimiehen arvon. Raatimies Ananderin siirryttyä syksyllä 1744 Lappeenrantaan kämnerinoikeuden puheenjohtajaksi, tituleerattiin Carstenia neljänneksi raatimieheksi, jolle ei maksettu palkkaa.²¹⁴

Haminan porvaristo anoi Turun rauhan jälkeiseltä venäläishallinnolta kaupunkihallinnon paluuta hattujen sotaa edeltäneeseen kuuden raatimiehen vahvuuteen. Vuoden 1744 uudessa menosäännössä raatimiesten määrä asetettiin neljään henkilöön kaupungin porvareiden vähäisyyteen vedoten ([...] *efter ei många Borgare äro*), joskin kaupungille jätettiin vapaus täydentää myöhemmin raatimiehistöä ([...] *Staden frihet lämnas at wälja flera när den kommer i bättre stånd*). Yhden neljästä raatimiehestä tuli johtaa entiseen tapaan kämnerinoikeutta.²¹⁵ Haminan saama menosääntö noudatti pääosin kenraalikuvernööri von Campenhausenin vuoden 1743 lopulla antamaa lausuntoa Haminan virkamiehistön tarpeesta. Ainoa ero oli juuri raatimiesten määrä, joiden tarpeen von Campenhausen katsoi kolmen sijaan neljäksi. Kämnerinoikeutta johtanutta raatimiestä von Campenhausen ei sisällyttänyt tähän lukuun.²¹⁶ Kuten edellä kuitenkin sel-

²¹² Oikeuskollegion arkisto, nro 129 (11.12.1744), KA, [...] *honom Gouvernements Secret Mathias Martins till Borgmästare uti Friedrichshamns Stad, then förra Borgmästare Wittstocks ställe* [...]; Oikeuskollegion arkisto, nro 130 (17.2.1744), KA; Nordenstreng 1909b, 266; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 3.5.1755, MMA, [...] *at Hennes Keijserlige Majestets Hög Dirigerande Riks Senaten behagat i nåder förordna, Titulair Rådet Wulfert till Borgmästare i Friedrichshamn*; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 27.5.1755, MMA.

²¹³ Oikeuskollegion arkisto, nro 130 (17.2.1744), KA (Nimitykset: zum Felde 1.10.1743, Scheele 15.11.1743, Stewen 10.12.1743); Myös HRO 27.4.1744, MMA,

²¹⁴ HRO 23.7.1744, MMA, [...] *berättar Herr Öfwer Commissarien, at ingen lön skall för den 4de Rådmannen bestås*; Ks. HRO 8.10.1744, 18.10.1744, MMA; Läänintilit, ES 2699 (9962), JyMA, 28–29, 245 (Carstenin maksukuitti); Nordenstreng 1909b, Bilaga XII; Carsten hoiti Haminan kaupungin vaakaa jo 1730-luvun puolivälissä. HRO 30.1.1734, MMA.

²¹⁵ Läänintilit, LT 4569 (9975), JyMA, 28; Mahdollisuus raatimiehistön kasvattamiseen on kuitenkin kyseenalaistettava, sillä Haminan maistraatti valitti eri yhteyksissä raatimiesten suuresta työtaakasta. Ks. esim. Oikeuskollegion arkisto, nro 549 (12.1.1750), KA; Toisaalta missään tilanteessa ei vaadittu suoraan raatimiesten määrän lisäämistä.

²¹⁶ Haminan kaupungin privilegiot ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA.

visi, Haminalla ja Lappeenrannalla oli pikkuvihan jälkeen kämnerinoikeuden puheenjohtajan lisäksi neljä raatimiestä, joista yhden virka oli tosin palkaton.

TAULUKKO 3 Virkamiehistön palkkaus Haminan v. 1744 menosäännön mukaisesti

Virka	Palkka ²¹⁷		Huomauksia
	Ruplaa (R)	≈ Taaleria (T)	
1 Oikeus- ja kauppapormestari	211,2	660	+ Lisäansio 64 R = 200 T
1 Kunnallis- ja rakennuspormestari	128	400	Ei tarvetta
3 Raatimiestä, á 51,20 R	153,6	480 (á 160 T)	Mahdollisuus lisätä
1 Raatimies, kämnerinoikeudessa	80	250	
1 Kielenkääntäjä	120	375	Lisäksi muita etuja
1 Kaupunginsihteeri	120	375	
1 Rahastonhoitaja	76,8	240	
1 Notaari, kämnerinoikeudessa	48	150	
1 Viskaali	25	78	
1 Kaupunginvouti	31,4	94	
5 Kaupunginpalvelijaa, á 10,88 R	54,4	170 (á 34 T)	Joista 2/5 Lrannassa
5 Mittaajaa, á 3,20 R	9,6	30 (á 10 T)	Tarvetta vain 3/5
1 Kellonsoittaja	6,4	20	
6 Vartiomiestä, á 7,68 R	46,8	146 (á 24 T)	
1 Profossi	9,6	30	
2 Rummunlyöjää, á 6,40 R	6,4	20	Tarvetta vain yhdelle
Yhteensä	1127,2 R	≈ 3520 T	

Lähde: Läänintilit, ES 2699 (9962), JyMA, 28–31.

Haminan vuoden 1744 menosääntö korotti lähes kaikkien korkeimpien virkamiesten palkkoja. Ruotsissa pääsääntöisesti 1720-luvun alussa voimaan astuneet menosäännöt olivat voimassa poikkeuksetta 1760–1770-luvuille, huolimatta palkkojen ostovoimaa syöneestä voimakkaasta inflaatiosta.²¹⁸ Suomalaisten kaupunkien menosääntöihin tehtiin pikkuvihan jälkeen vain vähäisiä päivityksiä. Uuden Venäjän vastaisen rajan tuntumaan Haminan perilliseksi perustetun Loviisan virkamiehistön palkat olivat isonvihan jälkeisen Haminan tavoin Ruotsin valtakunnan kärkitasoa.²¹⁹

²¹⁷ 1 rupla ≈ 3,125 hopeataaleria / 1 hopeataaleri ≈ 0,32 ruplaa.

²¹⁸ Ks. Haminan kaupungin privilegit 1723–1869 (9.12.1743), MMA, jossa Haminan porvaristo anoi ajan kovuuteen ja kaupungin köyhyyteen vedoten virkamiehille palkkojen korotuksia; Wirilander 1974, 111–112; Carlsson 1977, 152; Fällström & Mäntylä 1982, 192, 207–208; Cavallin 2003, 56, 59–60.

²¹⁹ Nikander 1930, 115–116; Mäntylä 1977, 26; Mäntylä 1981, 10–11.

Haminan virkamiesten korotetuista palkoista huolimatta koko Kymenkartanon provinssin palkkamenot laskivat vuositasolla lähes 700 ruplalla verrattuna pikkuvihaa edeltäneeseen aikaan. Haminan pormestarin palkan korottaminen vajaalla 20 ruplalla (60 hopeataaleria) perusteltiin muista virkamiehistä poiketen yhdistetyn oikeus- ja kauppa- sekä kunnallis- ja rakennuspormestarin työmäärällä, ei vanhan palkan pienuudella. Pormestari säilytti myös oikeuden 64 ruplan (200 hopeataaleria) lisäpalkkaan kaupungin aksiisituloista. Kenraalikuvernööri von Campenhausen oli taannut Mathias Martinsille kyseiset pormestarin vanhat oikeudet nimittäessään hänet tehtävään. Haminan raatimiesten vuosiansiot kohosivat henkeä kohti vajaalla 13 ruplalla (40 hopeataaleria). Lappeenrannan kämnerinoikeuden puheenjohtaja-raatimiehen palkkaa korotettiin 64 ruplasta (200 hopeataaleria) 80 ruplaan (250 hopeataaleria).²²⁰

Turun rauhansopimuksen takaamien vanhojen lakien ja asetusten mukaisesti porvaristolla ja maistraatilla oli Venäjän alaisessa Haminassa ja Lappeenrannassa oikeus valita tai tehdä esitys kaupungin virkamiehistä pormestarista alkaen. Hallitsevan senaatin syyskesällä 1744 antaman ukaasin mukaan kaikki virkanimitykset tuli kuitenkin alistaa kuvernementtikanslialle. Haminan maistraatti vetosi ristiriitatilanteessa oikeuskollegioon, jolle se toimitti kopiot kaupunkien yhteisiin valituksiin annetuista päätöksistä vuosilta 1720 ja 1723.²²¹ Vaikka oikeuskollegio vahvisti vanhat asetukset, oli Haminassa 1740–1750-lukujen vaihteessa useiden kuukausien ajan vain kaksi palkallista raatimiestä, mikä johti maistraatin mukaan leväperäisyyteen kaupungin asioiden hoidossa. Maistraatin mielestä raatimiehistö oli saatettava täysijäseniseksi kruunun ja kaupungin edun nimissä. Erityisesti kritiikki kohdistui käskynhaltija- ja kuvernementtikanslian vitkasteluun virkanimitysten vahvistamisessa.²²²

1750-luvun taitteen Haminassa ei ollut kuitenkaan Uudenkaupungin rauhan jälkeisen Viipurin kaltaista raatimiehistön ”veren vähyyttä”. 1720-luvun alun Viipurissa oli Ruotsin ajan kahdesta pormestarista jäljellä vain toinen ja lisäksi vuoden 1710 raati, joka J. W. Ruuthin mukaan koostui tutisevakätisistä, kivuliaista ikämiehistä, nimitettiin virkavastuuseen lähes sellaisenaan. Ruotsin ajan palkkasäännössä määritellystä kuudesta raatimiehenpaikasta oli 1730-luvulla ajoittain täytettynä vain yksi. Viipurilla ei ollut yksinkertaisesti varaa maksaa raatimiehille palkkaa. Ongelma ruokki itseään, sillä ilman toimivaa hallintoa kaupunki ei saanut kerättyä tuloja. Oikeuskollegion vuonna 1736 antama määräys Viipurin raatimiehistön täydentämisestä kohensi tilannetta, vaikka raati oli jatkossakin vajaajäseninen.²²³ Jatkuvana ongelmana olivat sekä varojen

²²⁰ Läänintilit, ES 2699 (9962), JyMA, 28–31; Myös Oikeuskollegion arkisto, nro 129 (11.12.1744), KA.

²²¹ Oikeuskollegion arkisto, nro 178 (6.9.1744), KA, [...] *utan måste alla äfven de ringaste Stadhens betienter, som för detta af Magistraten till satte blifwit, nu Keijserl. Gouvernements Cancelliet föreslås och af thet samma förordnas*; Ks. esim SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 18.1.1746, MMA, jolloin maistraatti kertoi kuvernementtikanslian vahvistaneen sen esityksen mukaisesti kämnerinoikeuden notaarin virantäytön.

²²² Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA, [...] *til Höga Kronans och Stadens intresses thesse bättre befrämjande* [...].

²²³ Ruuth 1908, 558–560, 562–563; Granfelt 1931, 296–297; von Koskull 1952a, 96–99; Ranta 1987, 272–277, 290.

puute että raadin auktoriteetille vahingolliset toistuvat kieltäytymiset raatimiehenviran vastaanotosta. Vuonna 1749 Viipurissa järjestetyn raatimiehenvaalien voittaneen kauppiaan kieltäytyttyä virasta oikeuskollegio määräsi, ettei yksikään Viipurin kuvernementin porvari voi jatkossa kieltäytyä julkisesta virasta ilman laillista syytä.²²⁴

Ensimmäisessä Haminassa ja Lappeenrannassa pikkuvihan jälkeen pidetyssä raatimiehenvaalissa täytettiin tammikuussa 1747 virastaan eronneen Wolter Wilhelm Stewenin paikka. Äänestäminen tapahtui kaupunkien kauppiaiden, pikkuporvareiden ja käsityöläisten kesken mies ja ääni (per capita) periaatteella. Ruotsissa oli siirrytty heti hattujen sodan jälkeen veroluetteloiden pohjalta laadittujen äyri-lukujen mukaiseen (census) äänten jakautumiseen.²²⁵ Haminasta eniten ääniä saanut kauppias Magnus Giösling ilmoitti kuitenkin ”hyvällä syyllä” (*med goda skiäl afsagt sig the på honom fallne vota*), ettei ota tehtävää vastaan. Toiseksi eniten ääniä Haminassa keräsi kauppias Jacob Kyrcklund.²²⁶

Asetelma: Maistraatin virkamiehistön rekrytoiminen hattujen sodan jälkeisessä Haminassa (1743–1747)

Virka	1743	1744	1745	1746	1747
Pormestari	+1				
Raatimies	+4*	+1**			-/+1

Lähteet: Oikeuskollegion arkisto, nro 129 (11.12.1744), nro 130 (17.2.1744), KA; HRO 1744, MMA; LKO 1744, 1746–1747, MMA; SK (Lappeenranta) 1744–1747, MMA; KT (Lappeenranta) 1747, MMA.

* Raatimies P. Anander oli nimetty jo 1742, siirtyi syksyllä 1744 kämnerinoikeuden puheenjohtajaksi Lappeenrantaan.

** Raatimies D. R. Carsten hoiti virkaa palkatta

Merkkien selitykset: + = uuden viranhoitajan palkkaus; -/+ = entisen viranhoitajan eroamisen/erotus, uuden palkkaus

Lappeenrannassa pidetyssä vaalissa kauppias Kyrcklund sai käsityöläisten tuella yli puolet kaikista annetuista äänistä. Lappeenrannan kauppiaiden suosikki kauppias Daniel Stewen sai käsityöläisiltä vain yhden äänen. Haminasta Stewen sai puolestaan vain yhden äänen, joten Lappeenrannan ja Haminan kauppiaiden mielipide oli ristiriitainen. Kauppias Giöslingin vetäytyttyä kisasta uudeksi raatimieheksi valittiin selvällä äänten enemmistöllä kauppias Kyrcklund. Ilman ehdokasasettelua käydyssä vaalissa sai ääniä kaikkiaan kahdeksan henkilöä.²²⁷

²²⁴ Oikeuskollegion arkisto, nro 455 (23.8.1749), KA.

²²⁵ Mäntylä 1977, 41–42, 56–57.

²²⁶ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 14.1.1747, MMA, *Sedan en Rådmanns beställning härstädes efter then på anhallan föräfskiedade Rådman Stewen blifwit ledig*; Vrt. Nordenstreng 1909b, Bilaga XII, jonka mukaan W. W. Stewen oli raatimiehenä vuoteen 1752.

²²⁷ LKO 23.1.1747, MMA; Vrt. Nordenstreng 1909b, Bilaga XII. Kyrcklund nimitettiin raatimieheksi 1747 eikä 1746, kuten Nordenstreng kirjoittaa; Ks. esim. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeuteen 15.3.1747, 21.3.1747, MMA.

Raatimies Niclas zum Felden kuoltua loppuvuonna 1748 Haminan maistraatti asetti vaaliin ehdolle kolme kauppiasta ja kaupungin rahastonhoitajan Sven Fogelgrenin.²²⁸ Ehdokasasettelua käytettiin Suomessa jo 1720-luvun alusta alkaen, joskin yleisemmin vasta pikkuvihan jälkeen. Useissa kaupungeissa ehdokasasettelua ei suoritettu koskaan, sillä vaalivapautta rajoittaneesta käytänteestä luovuttiin suurelta osin 1750-luvun alussa.²²⁹ Haminassa ehdokasasettelu oli käytössä jo 1720-luvun raatimiehenvaalien yhteydessä.

Kahden kauppiaan pyydettyä Haminassa jälleen vapautusta raatimiehen ehdokkuudesta virantäyttö viivästy. Haminassa ja Lappeenrannassa loppukesällä 1749 uusitussa vaalissa olivat ehdokkaina neljä kauppiasta ja samainen rahastonhoitaja.²³⁰ Haminan maistraatti ilmoitti jo syyskuun alussa 1749 kuvernementtikanslialle rahastonhoitaja Fogelgrenin voittaneen äänestyksen, muttei saanut kanslialta päätöstä uuden raatimiehen nimittämisestä. Oikeuskollegion puoleen kääntynyt maistraatti pyysi sitä vahvistamaan Fogelgrenin valinnan ja sallimaan ruotsalaisten asetusten mukaisesti raatimiehenä vain pientä palkkaa nauttivan Fogelgrenin jatkon myös kaupungin kassanhoitajana – niin olivat toimineet sekä Fogelgrenin edeltäjä zum Felde että Viipurissa raatimies Janisch.²³¹ Oikeuskollegion kuvernementtikanslialle lähettämän ukaasin mukaisesti kassanhoitaja Sven Fogelgren nimitettiin keväällä 1750 Haminan raatimieheksi kuolleen raatimiehen Niclas zum Felden paikalle entisellä palkalla.²³²

Haminan maistraatin auktoriteettiasema virkanimityksissä oli haastettuna sekä yhteisön sisältä että sen ulkopuolelta 1740-luvun taittuessa loppuun. Kaupungin raatimiehinä olivat käsityöläisten ja pikkuporvareiden raatimieheksi äänestämä kauppias Kyrcklund, kenraalikuvernööri von Campenhausenin virkaan nimittämä, suomea taitamaton kauppias Scheele ja ”neljäntenä” ja palkkatomana raatimiehenä entinen vakooja kauppias Carsten. Epävarmuuden tunnetta ei hälventänyt se, että päätös Sven Fogelgrenin raatimiesnimityksestä oli viipynyt jo useita kuukausia korkeimman hallinnon rattaissa.

Keväällä 1752 Haminassa ja Lappeenrannassa järjestettiin jälleen raatimiehen vaalit, kun maistraatti halusi kaupunkiin neljännen raatimiehen virkansa jättäneen Diedrich Reinhold Carstenin paikalle. Ehdokkaiksi maistraatti asetti kaupunginsihteerin, notaarin ja kauppias Daniel Stewenin hänen omasta pyynn-

²²⁸ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 13.5.1749, MMA.

²²⁹ Mäntylä 1977, 42–44.

²³⁰ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 12.8.1749, MMA.

²³¹ Oikeuskollegion arkisto, nro 549 (12.1.1750), KA, [...] *så wäl i afledne Rådman zum Felde som Rådman Janisch i Wiborg hafwas*; Kuvernementtikanslian vahvistus Fogelgrenin nimitykselle viipyi, koska hän oli hakenut samaan aikaan suuren meritullin tarkastajaksi. Asia ratkesi myöhemmin, kun meritullin tarkastajaksi ehdotettiin maistraatin kielenkääntäjää. Oikeuskollegion arkisto, nro 549 (12.1.1750), KA, [...] *Sedermara är Magistratens Translateur Nigraus till denne Contraleur tienst Keijserl. Commerce Collegie förslagen*.

²³² SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 13.5.1749, 12.8.1749, MMA; LKO 29.5.1749, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 14.4.1750, MMA, *I anledning af Keijserl. Riks Justice Collegii [...] til Keiserl. Gouvernements Cancellie under den 27 passati förordna Stadscasseuren Swen Fogelgren til Rådman uti afl. Rådman Niclas zum Feldes ställe med lön som Staten bestås*; Vrt. Nordenstreng 1909b, Bilaga XII, jonka mukaan Fogelgren oli Haminan raatimiehenä vuodet 1752–1754; Ks. Mäntylä 1977, 42–43.

nöstään. Lappeenrannassa porvaristo oli lähes yksimielisesti kaupunginsihteerin takana.²³³ Äänten jakautumisesta Haminassa ei ole tietoa, mutta raatimieheksi valittu kaupunginsihteeriksi Carl Enoch Elfwengren hoiti jatkossa molempia virkoja.²³⁴ Raatimiehenvirka oli entiseen tapaan palkaton.²³⁵

Kauppias Daniel Stewenin tyrkyttäytyminen jopa palkattomaksi raatimieheksi kertoo viran mukanaan tuomista eduista, jotka eivät olleet sidottuja palkkaan – tai sen puutteeseen. Raatimiehen virka korosti sosiaalista asemaa selvemmin kuin varallisuus tai oppineisuus.²³⁶ Haminassa ja Lappeenrannassa havaittava 1750-luvun taitteeseen ajoittuva poliittisen kulttuurin muutos teki maistraatin jäsenyydestä aiempaa tavoitellumman paikan. Venäjän hallinnon alaisuudessa henkilökohtaisten asioiden edistäminen oli haastavampaa, ei vähiten siksi, että vaikutuskanavia oli aiempaa vähemmän.²³⁷ Tehottoman ja omavaltaisen kuvernementti- ja provinssihallinnon käytöstä vaikutuskanavana oli Haminassa ja Lappeenrannassa huonoja kokemuksia, minkä maistraatti toi esiin oikeuskollegiolle tammikuussa 1750 laatimassaan valituksessa.²³⁸ 1750-luvun taitteeseen ajoittuu myös maistraatin pyrkimys luoda Pietarissa toimivien edustajien välityksellä suhteet Venäjän korkeimpaan hallintoon ohi provinssi- ja kuvernementtiviranomaisten.²³⁹ Paikallishallinnon painoarvon nouseminen ei rajoittunut kuitenkaan vain tutkitulle rajaseudulle, vaikka olikin siellä korostunut. Raatimiehen virka oli yleisesti 1700-luvun puolivälistä eteenpäin 1720–1730-lukuja tavoitellumpi, sillä kauppiaiden yleiset vaikutusmahdollisuudet olivat vähentyneet.

Raatimies Swen Fogelgrenin kuoltua keväällä 1755 Haminan raatimiehistössä vapautui jälleen paikka, jonka maistraatti halusi täyttää lainmukaisesti järjestämällä raatimiehen vaalit. Maistraatti asetti ehdokkaiksi kolme haminalaista ja yhden lappeenrantalaisen kauppiaan.²⁴⁰ Myöhemmin syksyllä vaalin ehdokaslistaan lisättiin kuvernementtikanslian päätöksellä maatullin

²³³ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 7.3.1752, MMA; LKO 18.3.1752, MMA; Ks. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 4.9.1752, MMA.

²³⁴ Ks. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 12.10.1756, MMA; Myös SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 21.8.1759, MMA; Vrt. Nordenstreng 1909b, Bilaga XII, jossa hän mainitsee Elfwengrenin raatimieskaudeksi vuodet 1766–1768.

²³⁵ Läänintilit, LT 1631 (10064), JyMA, 1402.

²³⁶ Wirilander 1974, 105–106; Ks. Nikander 1930, 67–68; Vastaavia havaintoja jo myöhäiskeskialjalta. Ks. Lamberg 2001, 46–47; Viran mukanaan tuomia muita etuja, kuten vapautusta sotilasmajoituksesta omaan taloon ei voi myöskään väheksyä; Ks. Haminan kaupungin privilegit ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA; Tosin siinäkin oli poikkeuksia. Ks. Oikeuskollegion arkisto, nro 448 (4.8.1749), KA.

²³⁷ Vrt. Jens Lerbomin Brömsebron rauhan jälkeisessä Gotlannissa havaitsema, joskin kritiikille altis päinvastainen analogia. Lerbomin (2003) mukaan laajemmat kansanosat pääsivät vuorovaikutukseen kruunun kanssa erilaisten ja uusien kanavien kautta Ruotsin hallinnon alaisuudessa verrattuna Tanskan hallinnon aikaan. Lerbom 2003, 120–121, passim. Krtitiikistä Lerbomin näkökulmaa kohtaan ks. Siltberg 2006, 287–290.

²³⁸ Esim. Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA.

²³⁹ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 13.5.1749, 23.6.1749, 18.5.1751, 19.11.1754, 10.12.1754, MMA; LKO 2.5.1751, 4.7.1751, MMA.

²⁴⁰ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 27.5.1755, MMA, [...] och Magistraten till besättiande af the efter honom ledig blefne Rådmanns beställning funnit för godt at Borgerskapet emellan låta anställa at Lag ordenteligit Rådmanns wahl [...].

väliaikaisen lakkauttamisen vuoksi Lappeenrannassa ilman työtä jäänyt varainspehtori Alexander Johan Sundblad.²⁴¹ Ehdokasasettelun muututtua maistraatti muistutti porvareita vapaudesta antaa äänensä siten kuin he omantuntonsa mukaan parhaaksi näkivät (*fritt at sine röster efter bästa samwet disponera*).²⁴²

Haminassa porvaristo äänesti neljän ehdokkaan kesken käydyssä vaalissa tervakiintiöidensä mukaisesti. Raatimiehillä oli kolmesta neljään ääntä, raatimiehen viranhoidon jo vuosia sitten jättäneellä kauppias Wolter Wilhelm Stewenillä kuusi ääntä. Suurkauppiaille oli Stewenin tavoin käytössään neljästä kuuteen ääntä. Jokainen sadan tynnyrin tervakiintiö tiesi kahta lisä-ääntä. Käsi-työläisillä ja pikkuporvareilla oli jokaisella annettavanaan yksi ääni. Sattumaa tai ei, kaupungin pikkuporvaristosta vain puolet oli paikalla äänestyksessä, käsi-työläisistä puuttui neljännes. Tervakiintiötä olleella pormestarilla ei ollut äänioikeutta.²⁴³ Lappeenrannassa järjestetyssä vaalissa äänestettiin entiseen tapaan mies ja ääni -periaatteella. Tulos oli yksimielinen, sillä kaikki kahdeksantoista lappeenrantalaista porvaria äänestivät lappeenrantalaista Adam Weckströmiä. Haminassa raatimiesten ja kauppiaiden äänet jakautuivat kaikkien kauppiaiden kesken, mutta Weckström sai suurkauppiaiden tuella selvän äänienemmistön. Tulli-inspehtori sai vain yhden äänen.²⁴⁴

Haminassa sovellettu vaalitapa oli vastaus alemman porvariston lukumäärää ja kasvanutta vaikutusvaltaa kohtaan, olivathan pikkuporvarit ja käsi-työläiset vuoden 1747 vaalissa äänestäneet oman suosikkinsa raatimieheksi ohi kauppiaiden suosiman ehdokkaan. Haminan vaalijärjestelmä mukaili vapaasti Ruotsissa lokakuussa 1743 lanseerattua veroäänijärjestelmää. Yhteistä oli se, että päätösvalta siirrettiin valtaporvaristolle, erityisesti suurkauppiaille.²⁴⁵ Siirtyminen enemmistövaaleista census-periaateeseen oli Haminan valtaporvariston hetkellinen vastareaktio valta-aseman menetystä kohtaan, varsinkin, kun jatkossa palattiin takaisin mies ja ääni -käytäntöön.

Vuoden 1755 raatimiehenvaalit voittaneesta Adam Weckströmistä tai Viipurin kuvernementtikanslian virkaan ehdottamasta Alexander Sundbladista ei tullut uutta raatimiestä, sillä oikeuskollegio nimesi keväällä 1756 virkaan vaalissa kolmanneksi tulleen kauppias Daniel Stewenin. Stewenin valinta raatimieheksi vaikuttaa ensisilmäyksellä venäläisen hallinnon omavaltaisuudelta, mutta vastaavista virkanimityksistä Ruotsissa vastanneiden maaherrojen ad hoc-toimenpiteet eivät olleet sen poikkeuksellisempia, edes Haminassa.²⁴⁶ Viran-

²⁴¹ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 26.3.1754, MMA, [...] *nu efter theras* (maatullin henkilöstö) *afsättjande ifrån theras tienster, söka sin utkomst bäst the yttre, emedan om theras underhållande Gouvernements Cancellie ei något resolvera kan.*

²⁴² SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 14.10.1755, MMA; Lappeenrannan kahdelle työttömäksi jääneelle tullisyökärille myönnettiin lupa krouvaukseen toimeentulonsa pitimiksi. Ks. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 18.6.1754, 3.9.1754, MMA.

²⁴³ Oikeuskollegion arkisto, nro 1032 (11.2.1759), KA.

²⁴⁴ Oikeuskollegion arkisto, nro 776 (24.8.1755), KA; Nordenstreng 1909b, 436–437.

²⁴⁵ Nikula 1981, 194–196.

²⁴⁶ Petersson 1972, 28; Mäntylä 1977, 37–38, 42; Ks. Lehtinen 1961, 150–154; Linde 2000, 195; Jonsson 2005, 272–276; HRO 28.6.1727, MMA, jolloin maaherra vahvisti 10.6.1727 pidetyssä vaalissa kahden eniten (Jacob Johan Tesche, Carl Govinius) ja viidenneksi

täytön ohjailu herätti Haminassa ja Lappeenrannassa silti tyytymättömyyttä, kuten maatullin inspehtori Sundbladin kommentti kyseisestä raatimiehen virasta ristiriitojen vakanssina (*den stridige Rådmans Vacancen*) osoittaa.²⁴⁷

Kuvernementtikanslian raatimiesehdokkaaksi asettama Alexander Sundblad oli Haminassa ja Lappeenrannassa tuttu henkilö. Hän oli entinen Ruotsin kuninkaallisen tykistörykmentin kersantti, joka pyrki syyskesällä 1744 vapaana olleeseen rajatarkastajan virkaan. Maistraatille laatimassaan hakemuksessa Sundblad ilmoitti omaavansa sekä viranhaltijalta vaadittua ahkeruutta että olevansa muutenkin tyytyväisyyden arvoinen.²⁴⁸ Ennen raatimiesehdokkuuttaan Sundblad pyrki myös kämnerinoikeuden notaariksi ja oli kahdesti ehdolla Haminan kaupunginsihteeriksi. Raatimieheksi nimetty Daniel Stewen oli haminalainen kauppias, joka esiintyi ajoittain koko porvariyhteisön epävirallisena edusmiehenä. Varuskunnan komendantin kohdellessa kaltoin Haminan lukkaria Stewen puhui koko porvariyhteisön äänellä (*å the öfriges wäggar*) Ruotsin lain ja oikeuden puolesta.²⁴⁹ Oikeuskollegiolle Stewen näyttäytyi maistraatin luottamusta nauttineena henkilönä, mistä kertoi ehdokkuus jo useassa raatimiehenvaalissa.

Ohjeet raatimiesten, kuten myös kaupunkien muiden korkeimpien virkamiesten pätevyysvaatimuksista olivat 1700-luvulla niukat, eikä heidän oppineisuudestaan ollut olemassa pykälää.²⁵⁰ Haminaan ja Lappeenrantaan valittujen raatimiesten ammattitaitoon ei kiinnitetty huomiota, varsinkaan, jos he olivat joko olleet tai olivat parasta aikaa jonkun muun viran hoitajia.²⁵¹ Kaupunkiväestön sopeutumisen kannalta pormestareiden ja raatimiesten asema kaupunkihallinnon johdossa oli keskeinen. Pikkuvihan jälkeiset virkanimityskäytänteet osoittavat, että Venäjän keskushallinto vastasi Haminan pormestarien valinnasta ilman kaupunkilaisten vaikutusmahdollisuutta. Pormestarien vaikutusvaltaa porvariyhteisö pystyi kuitenkin rajaamaan, kuten Anthon Wulfertilta evätty tervakiintiö ja siten mahdollisuus osallistua raatimiehenvaaleihin osoittavat. Raatimiesten valintakiistoissa paikallishallinto sai taustatukea Viron, Liivinmaan ja Suomen oikeuskollegiolta.

Virantäytöskäytänteiden cross-over-vertailu²⁵² 1600-luvun loppupuolen Etelä-Ruotsin maakuntien ja Turun rauhan jälkeisen Kymenkartanon provins-

eniten (Jobst Dobbin) ääniä saaneen henkilön valinnan Haminan kolmelle vapaalle raatimiespaikalle.

²⁴⁷ Oikeuskollegion arkisto, nro 776 (24.8.1755), KA, (Sundbladin kirje kuvernementtikanslialle); Ks. esim. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 15.6.1756, MMA.

²⁴⁸ HRO 18.7.1744, MMA, *Förekomm för thetta Sergeanten wid Kongl. Swänska Artilleri Regimentet Abel Sundblad och anmälte [...] thet gräntzeopsynningsmans syslsan thenne Prowincen wore ledig [...] Så anhåller han Sundblad at han thet med kunde komma i åttäncka och till samma beställning antagas, med försäkra at han thet med skall wisa all erfordrad flit och förmerl. wara wederbörande till nöije; Myös HRO 17.9.1744, MMA.*

²⁴⁹ HRO 4.5.1744, 21.6.1744, MMA; Ks. myös HRO 27.4.1744, MMA.

²⁵⁰ Mäntylä 1977, 23–24; Frohnert 1993, 31–32; Cavallin 2003, 159–160.

²⁵¹ Cavallin 2003, 79–80; Ks. Räihä 2011b, 142–145. Valloitetun alueiden virkamiesnimityksistä tehty vertailu osoittaa, että kokemus ja lojaalisuus arvostettiin korkealle, vaikka lojaalisuutta olisi osoitettu edelliselle hallinnolle; Myös Kallio 1901, 27, passim.

²⁵² Ks. Neunsinger 2010, 3–4, passim. Neunsingerin mukaan historiatieteen perustavana ongelmana on se, että ”kansallisista kertomuksista” on jätetty pois ylikansalliset nä-

sin välillä tuo esiin sekä eroja että yhtäläisyyksiä. Entisten tanskalaismaakuntien ja Kymenkartanon provinssin vertailussa ei ole tärkeintä homo- tai heterogeenisyyden korostaminen, vaan siirtymäprosessien tulkitseminen laajempaan kontekstiin asetettujen paikallisten toimintakäytänteiden kautta. 1600-luvun puolivälissä Ruotsin valloittamien entisten tanskalaiskaupunkien hallintoelinten ruotsalaistamiselle ei ollut Lars Ericsonin mukaan valtio-oikeudellisia perusteita, mutta toisaalta kaupunkien virkamiehistön ruotsalaistamista ei ollut kielletty. Varsin nopeasti Brömsebron rauhan jälkeen uuden Etelä-Ruotsin merkittävimpien kaupunkien kahdesta pormestarista vähintään toinen oli yleisesti ruotsalainen. Raatimiespaikkojen täytössä paikallisten ja ruotsalaissyntyisten henkilöiden kesken oli kaupungeittain suurempaa hajontaa.²⁵³

Huolimatta varhaisemman tanskalais-ruotsalaisen tutkimuksen luomasta kuvasta kaupunkivirkamiehistöjen ruotsalaistamispolitiikka oli maltillista Roskilden rauhasta 1680-luvun alkuun ulottuvalla Etelä-Ruotsin provinssiajalla. Ruotsalaissyntyiset viranhoitajat eivät syrjäyttäneet yhdessäkään entisessä tanskalaiskaupungissa lukumääräisesti paikallisia virkamiehiä. Tutkimusten nykyiseen kansallisuustematiikkaan nojautunut vastakkainasettelu oli osin keinoitekoinen, sillä paikallisväestö ei suosinut virkamiesten valintatilanteessa yksisilmäisesti tanskalaiskoonelaisia ja keskushallinto ruotsalaissyntyisiä henkilöitä. Jos tai kun niin tapahtui, porvaristo pyrki täyttämään virkoja rationaalisesti edullisimmilla, kaupungeissa jo ammattia harjoittaneilla paikallisilla henkilöillä.²⁵⁴ Virantäyttökäytänteisiin liittyen on myös huomioitava, ettei pormestarius valtakunnan laidalla kuulunut tavoitelluimpiin virkoihin.²⁵⁵

Ruotsi toteutti sen haltuun Brömsebron rauhassa siirtyneiden tanskalaismaakuntien haltuunoton 1660–1670-luvuilla perinteisen konglomeraattideologian mukaisesti. Se tarkoitti vallinneiden hallinnollisten, oikeudenhoidollisten ja kulttuuristen käytänteiden sekä lakien ja asetusten jatkuvuutta.²⁵⁶ Ruotsalaishallinnon maakuntiin asettamat pormestarit eivät olleet vain valloitetujen alueiden erityispiirre. Valtiollinen hallintokoneisto kasvoi voimakkaasti 1600-luvun alkupuolen Ruotsissa, jolloin kuninkaalliset pormestarit tulivat ympäri valtakuntaa yleensä hallinnoimiensa yhteisöjen ulkopuolelta. Kuninkaallisten pormestareiden asettaminen kaupunkihallinnon johtoon oli osa kruunun pyrkimystä tiukentaa otettaan ja kehittää kaupunkilaitosta kruunun ohjaukses-

kökulmat. Historiantutkimus on keskittynyt ”kansallisen projektin” rakentamiseen, mikä on rajannut keskustelun kansallisiin raameihin. Varhaismodernin ajan Ruotsin valtakunnan tutkijalle tilanne ei ole kuitenkaan näin mustavalkoinen, sillä Ruotsin osana ollutta Suomea on mahdoton tutkia vain ”kansallisissa raameissa” ilman sen yhdistämistä koko valtakunnan kontekstiin; Ks. myös Gustafsson 2008, 60–61; Venäläiskansallisen historiankirjoituksen kritiikistä ks. Kappeler 2001, 6, 8, 10.

²⁵³ Ericson 1984, 45–47, 49–50; Olsson 1995, 109–112, myös 84–85; Bergman 2002, 233–236; Sanders 2008, 109–110.

²⁵⁴ Ks. Olsson 1995, 110, 113–115; Vrt. Lehtinen 1961, 361–362, jonka mukaan Ruotsin hallintouudistukset jähmettyivät 1600-luvun puolivälin jälkeen. Uusia kaupunkien perustaminen ja hallintolaitoksen muutokset jatkuivat vasta Kaarle XI noustessa 1680-luvun alussa Ruotsin itsevaltiaaksi.

²⁵⁵ Bergman 2002, 235–237; Sanders 2008, 109; Myös Lehtinen 1961, 150–152.

²⁵⁶ Gustafsson 1998, 205; Myös Gustafsson 1994, 162.

sa valtakunnan tarpeita mukailleen.²⁵⁷ Vaikka paikallisen porvariston ja kuninkaallisen pormestarin väliset kiistat on helppo tulkita yksilöiden välisiksi konflikteiksi, oli kysymys pikemmin yleisestä, aikaa myöten laantuneesta muutosvastaisuudesta kuin henkilökohtaisista ristiriidoista.

Tanskalta 1600-luvun puolivälissä vallattuja alueita hallinneella Ruotsilla tai Kymenkartanon provinssia pikkuvihan jälkeen isännöineellä Venäjällä ei ollut mahdollisuutta sulkea vanhat lait ja käytänteet tuntevia korkeimpia virkamiehiä paikallisen hallinto-, talous- ja oikeusjärjestelmän ulkopuolelle. Taloudellisilla intresseillä ja hallinnon järjestymisellä oli ensisijainen rooli yhteiskuntien rauhaan paluussa. Korkeimman virkamiehistön asettaminen nopeasti kriisiaikojen päättymisen jälkeen oli osa keskushallinnon legitimaation rakentamista – tai sen palautusta.

Pietari Suuren jälkeisen Venäjän pysähtyneisyyden tila antoi valtakunnan läntisille ja eteläisille rajaseuduille mahdollisuudet toimia entisten käytänteidensä mukaan²⁵⁸. Venäjän keskushallinnon näkökulmasta kysymys oli 1710-luvulta alkaneesta jatkumosta. Venäjä oli tällöin ensimmäisen kerran tilanteessa, jossa sen alaisuuteen liitettiin alueita, joiden ”länsimaistuneita” hallinto- ja oikeuskäytänteitä oli mahdollista käyttää sekä mallina että siltana koko valtakunnan modernisoinnille. Suuren Pohjan sodan aikaisessa ja hattujen sotaa seuranneessa venäläisessä haltuunottopolitiikassa oli – huolimatta entisten lakien ja käytänteiden jatkuvuudesta molemmissa tapauksissa – suuri periaatteellinen ero, sillä Virossa ja Liivinmaalla valtaa piti hallussaan vierasperäinen saksalaiseliitti.²⁵⁹ Turun rauhan jälkeisessä Kymenkartanon provinssissa hallinnosta ja oikeudenhoidosta vastasivat paikalliset aatelittomat viranhaltijat, jotka nauttivat paikallisyhteisöjen luottamusta. Andreas Kappelerin huomio venäläishallinnon yhteistyöstä ruotsinkielisen aateliston kanssa Inkerinmaalla ja Vanhassa Suomessa on sikäli osuva, että alueiden väliportaan hallinto oli kyseisten henkilöiden käsissä²⁶⁰. Provinssi- ja kuvernementtivilanomaisilla oli kuitenkin rajalliset mahdollisuudet vaikuttaa paikallishallinnon viranhaltijoiden valintaan tai käytännön toimintaan pikkuvihan jälkeisessä Haminassa ja Lappeenrannassa.

Haltuun otettujen alueiden väestöt ympäri Itämeren piirin eivät muodostaneet homogeenisia kansoja, jotka olisivat olleet keskushallinnon näkökulmasta mustavalkoisesti joko luotettavia tai eivät.²⁶¹ Kenraalikuvernööri Johan Baltasar von Campenhausenin nopea toiminta Haminan maistraatin virkapaikkojen täytössä heti pikkuvihan jälkeen osoittaa hänen ymmärtäneen paikallishallinnon toiminnan tärkeyden.²⁶² Venäläishallinto ei pyrkinyt heikentämään raatiemiesten edustaman korkeimman paikallishallinnon auktoriteettiasemaa Ky-

²⁵⁷ Nikula 1981, 192; Florén 1987, 508, passim; Karonen 1995, 38–48; Olsson 1995, 82–83, 119–127; Karonen 2001, 122–123; Einonen 2005, 61, 64–66; Maaseudun osalta kehitys oli vastaavaa kuninkaallisten virkamiesten (esim. voudit) osalta. Ks. Taussi Sjöberg 1990, 180–184.

²⁵⁸ Grochulska 1995, 33–34; Ks. myös Ranta 1991, 143–144.

²⁵⁹ Thaden 1984, 7–8; Kappeler 2001, 71, 74.

²⁶⁰ Kappeler 2001, 103–104.

²⁶¹ Lehtinen 1961, 247–250, passim; Olsson 1995, 208–210; Karonen 2008b, 211, 215.

²⁶² Ks. myös Haminan kaupungin privilegier 1723–1869 (9.12.1743), MMA.

menkartanon provinssin kaupunkiyhteisöissä, muttei myöskään legitimoinut sen omaa auktoriteettiasemaa maistraattien virkamiesten välityksellä.

2.2.2 Alemmat virkamiehet ja tullivirkailijat

Suuren Pohjan sodan päättyminen

Kaupunkivirkamiehistöjen rakenteessa esiintyi varhaismodernilla ajalla suuria paikallisia variaatioita. Haminan raatimiesvalinnoista syrjässä pysytellyt Savonlinnan ja Kymenkartanon läänin maaherra Johan Henrik Frisenheim toimi aktiivisena maistraattien alaisen paikallisvirkamiehistön rekrytoijana Uudenkaupungin rauhan jälkeisellä rajaseudulla. Frisenheim esitti kuninkaalle syksyllä 1722, etteivät sotavankeudesta Venäjältä Ruotsiin saapuvat kyvykkäät henkilöt saisi kulkea Haminan ohi. Maaherran tarkoituksena oli rekrytoida heidät hallitsijan palvelukseen.²⁶³

Vuodesta 1723 vuoden 1726 loppuun Haminan kaupunginsihteerinä²⁶⁴ toimineen raatimies Petter Nymanin seuraajaa ei tarvinnut etsiä kauan, sillä maaherra välitti maistraatille entisen kihlakunnankirjurin hakemuksen sihteerinvirkaan vain pari viikkoa Nymanin eroilmoituksen jälkeen.²⁶⁵ Haminan rahastonhoitajaksi eli kasööriksi oli syksyllä 1723 ehdolla virkaa jo edellisvuodesta määräämälläisesti hoitanut raatimies Chrysostomus Gahmberg ja kuninkaallisen kamarikollegion kirjanpitäjänä kolme vuotta palvellut Carl Winge. Kirjanpitäjä Winge ehdotti itseään toimeen sekä maaherra Frisenheimille että pormestari Wittstockille. Huolimatta pätevistä kilpahakijasta Gahmberg oli maistraatin mielestä paras mies virkaan myös jatkossa. Wingen sivuutettua hakemuksellaan maistraatin porvaristo välitti yksimielisesti maaherralle tiedon, ettei tämän tule enää jatkossa ehdottaa ”vieraita” maistraatin jäseniksi tai muiksi virkamiehiksi.²⁶⁶ Kämnerinoikeuden toiminta käynnistettiin Lappeenrannassa loppusyksyllä 1723, kun maistraatti ehdotti kämnerinoikeuden johtoon kolmea raatimiestä. Heistä maaherran päätyi Gahmbergiin hänen kokemuksen ja pitkän palveluksen vuoksi.²⁶⁷ Maaherralla oli ilmeinen vaikutus uuden kassanhoitajan valintaan, kun virkaan asetettiin Carl Winge ilman keskustelua.²⁶⁸

²⁶³ Frisenheim KM:lle 12.9.1722, RA, [...] *at de som utur fångenskap utkomst, och finnas tienstlösa, wid förefallande öppningar icke borde förbigås, i synnerhet då och dess egen merité jämte den nytta Eders Kongl. Majts tjänst igenom deras befrämjande tillskyndas.*

²⁶⁴ Ks. Halila 1942, 143, 148–152; Nikula 1981, 207–208; Karonen 1995, 86–87.

²⁶⁵ HRO 4.10.1725, MMA, [...] *opsade han nu så tidigt sin Secretare beställning att Magistraten till detta åhrets sluut kunna hafva tid att försee sig med någon annan i dess ställe; HRO 23.10.1725, MMA; Myös KT (Hamina) Maistraatilta raatimies Gahmbergille 5.2.1728, MMA.*

²⁶⁶ Maistraatille saapuneet anomukset 16.9.1723, MMA; HRO 17.9.1723, MMA, [...] *det han intet wijdare täcktes någon främmande till Magistratens ledamöter eller betiente föreslå [...].*

²⁶⁷ SK (Hamina) Lääninsihteerin Malmilta maistraatille 18.10.1723, MMA; HRO 24.10.1723, 13.11.1723, MMA.

²⁶⁸ HRO 25.11.1723, 19.2.1724, MMA.

Asetelma: Haminan ja Lappeenrannan alemman hallinto- ja järjestysvirkamiehistön rekrytoiminen Suuren Pohjan sodan jälkeen (1722–1726)

Virka	1722	1723	1724	1725	1726
Kaupunginsihteeri		+1*			-/+1
Rahastonhoitaja	+1	+1**			
Notaari, kämnerinoikeudessa		+1		-/+1	-/+1
Viskaali		-/+1***	+1		-/+1
Kaupunginvouti		+1			-/+1

Lähteet: Kaupungin tilit, MMA; HRO 1723–1726, MMA; LKO 1723–1724, MMA; Maistraatille saapuneet anonukset 1722–1726, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 1722–1726, MMA.

* Hoiti samanaikaisesti myös toista virkaa

** Jo edellisvuonna tehtävää hoitanut henkilö valittiin virkaan

*** Tilapäinen, palkaton viranhoito

Merkkien selitykset: + = uuden viranhoitajan palkkaus; -/+ = entisen viranhoitajan eroaminen/erotus, uuden palkkaus; - = viranhoitajan eroaminen/erotus

Haminan virkamiehistön tavoin Lappeenrannan muutamaiset virkapaikat täyttyivät vauhdilla, kun tieto Haminan uusista privilegioista syyskesällä 1723 saavutti rajaseudun. Sukulaissuhteet, mutta myös nopeus ja oma-aloitteisuus olivat valttia. Kämnerinoikeuden puheenjohtajan nimeämisen jälkeen lappeenrantalainen kauppias ehdotti kämnerinoikeuden notaariksi poikapuoltaan. Haminan maistraatti ja porvaristo tiesivät ehdokkaan kyvykkääksi, joten he tukivat ehdotusta.²⁶⁹

Kämnerinoikeuden siirryttyä vuosiksi 1725–1727 Haminaan tuomioistuin sai paikanvaihdon lisäksi uuden notaarin.²⁷⁰ Haminan maistraatti pyysi tehtävään huhtikuun puolivälissä 1725 kaupungin postimestaria, jonka heikkoa toimeentuloa maistraatti kertoi haluavansa tukea. Todellinen selitys valinnalle oli kaupungin tyhjä kassa. Maistraatti tarjosi postimestarille notaarintyöstä palkkaa loppuvuodelta vain neljäkymmentä hopeataalera, mikä oli huomattavasti alle kuukausittain jyvitetyn menosäännön mukaisen palkan. Kaupungilla ei ollut kuitenkaan muuhun varaa, joten notaarinpestin tarjoaminen jo ennestään pientä palkkaa saavalle virkamiehelle oli keino saada kämnerinoikeudelle kirjuri minimipalkalla. Kämnerinoikeuden notaarin viranhoito järjestettiin myös seuraavana vuonna väliaikaisratkaisuin.²⁷¹

²⁶⁹ Kaupungin tilit (17.9.1723), MMA; HRO 17.9.1723, MMA; Vrt. Toivanen 1979, 454, jonka mukaan Diedrich Kepplerus oli kämnerinoikeuden notaarina vuodesta 1723 alkaen. Ks. esim. LKO 15.11.1724, MMA.

²⁷⁰ Ks. LKO 15.12.1724, MMA, jossa vuoden 1724 pöytäkirjojen tarkistuksen jälkeen mainitaan notaari Paul Buschardtin kuolleen Lappeenrannassa 28.3.1725; Notaarin vaihtuvuudesta ks. KT (Hamina) Maistraatilta raatimies Gahmbergille 5.2.1728, MMA.

²⁷¹ HRO 12.4.1725, 31.8.1726, 12.11.1726, 9.1.1727, 21.1.1727, 31.5.1727, MMA; Vrt. Nordenstreng 1908, Bilaga IX. Nordenstrengin laatimasta Haminan virkamiesluettelosta puuttuvat kämnerinoikeuden notaarit; Haminan henkikirjat 1727, 1728, MMA; Haminan kaupungin palkanmaksussa oli myös muita ongelmia. Esimerkiksi kaupunginpalvelijat peräsivät syksyllä 1726 osaa edellisen vuoden palkastaan, samoin kaupungin lukkari peräsi keväällä 1727 edellisen vuoden palkkaansa. HRO 8.10.1726,

Haminan menosääntöön kirjatuiista viroista oli tyhjät raatimiesvakanssit pois lukien viimeisimpänä täyttämättä kaupunginviskaalin toimi. Ratsumestari ja kivalteri hoitivat Haminan kaupunginviskaalin virkaa yhdessä 1723, kivalteri myös seuraavana vuonna, mutta kumpaakaan heistä ei ollut valittu toimeen virallisesti.²⁷² Rahastonhoitaja Carl Wingen mukaan kaupunki tarvitsi kuitenkin vakinaisen viskaalin valvomaan kaupungin ja kuninkaallisen majesteetin etuja. Koska kaupungilla ei ollut kuitenkaan varaa maksaa edes senhetkisiä palkkoja, hän tarjoutui hoitamaan virkaa keväästä 1724 alkaen ilman korvausta. Maistraatti ja kauppiat eivät vastustaneet Wingen ehdotusta. Vaikka Winge ei saanut viranhoidosta palkkaa, oli hänellä viskaalina oikeus säädösten mukaisesti kolmannekseen kaupungista kannetuista sakkorahoista.²⁷³

Palkkakuluihin viittaaminen oli käyttökelpoinen syy, jolla maistraatin oli helppo torjua uusien virkamiesten palkkaaminen. Syyskuussa 1723 Lappeenrannan torivuodiksi pyrkinyt Christian Haimen ei saanut kannatusta, sillä maistraatin mukaan Haminan menosäännössä ei ollut Lappeenrannan markkinapaikalle omaa voutia ja kaupunkien yhteinen vouti oli jo valittu paria viikkoa aiemmin.²⁷⁴ Huolimatta maistraatin esittämistä pätevistä hylkäysperusteluista kysymys oli ennemmin suurkauppiaiden ja porvarioikeudet omanneiden raatimiesten haluttomuudesta päätyä torivuodin valvontaan kuin torivuodin palkan kokoon keräämisestä.²⁷⁵ Tarvetta kaupanvalvojille olisi ollut, sillä jo tammikuussa Haminan porvaristo vaati tuloksetta maistraattia etsimään torivuodiksi soveliaan henkilön.²⁷⁶ Voudin tehtävienhoito ei tehnyt poikkeusta isonvihan jälkeisessä Haminassa ja Lappeenrannassa, jossa viranhoitajat vaihtuivat tiiviiseen tahtiin. Vouti Zachris Mellanderin siirryttyä Haminan viskaaliksi keväällä 1726 seurasi häntä tehtävässä Jacob Européus.²⁷⁷

Maistraatin nimitysvallan alaisiin kaupunkihallinnon virkoihin oli isonvihan jälkeen toistuvasti useampia ehdokkaita. Viranhaltijoiden oikeusturva oli vahva, sillä mahdollisesti kyvykkäämmät, mutta vasta jo tehtyjen virkanimitysten jälkeen ilmaantuneet henkilöt eivät syrjäyttäneet tehtäviään ilman valituksia hoitaneita virkamiehiä. Ruotsin vuoden 1720 hallitusmuodossa oli säädetty, ettei virkamiestä voi erottaa ilman laillista tuomiota, eikä häntä voitu siirtää

20.3.1727, MMA; Kaupungin akuutista kassavajeesta vuonna 1725 kertoo myös raatimies Gahmbergin pyyntö saada kaupungin kassasta etumaksua palkkaansa. Maistraatti ilmoitti suostuvansa pyyntöön, mikäli kassaan on vain kertynyt yhtään rahaa. HRO 30.4.1725, MMA, [...] *hvilken honom så wijda bewiljades, som uti Stadhens Cassan något influtit, och funnes at tillgå.*

²⁷² HRO 4.3.1723, MMA; HRO 20.9.1723, MMA; LKO 7.7.1724, MMA; Vrt. Karonen 1995, 116–117.

²⁷³ Maistraatille saapuneet anomukset 11.5.1724, MMA; HRO 11.5.1724, MMA; Ks. Sundin 1992, 55–56; Karonen 1995, 92–94; Myös Frohnert 1993, 75, 85–86; Hallenberg 2001, 87, 97, 142–144.

²⁷⁴ HRO 17.9.1723, 4.11.1723, 11.12.1723, MMA.

²⁷⁵ Ks. LKO 1.10.1724, 12.10.1724, MMA, jolloin kauppiaita Hindrich Tesche, Carl Sutthoff, Claes Claudelin, Magnus Govinius, Israel Tillman ja Erich Florin, Carl Dobbinin kahta poikaa sekä pormestari Wittstockin palvelijaa syytettiin luvattomasta kaupasta markkinoiden aikana.

²⁷⁶ HRO 29.1.1723, 29.7.1723, MMA; Ks. Halila 1942, 199–200, 204–205.

²⁷⁷ HRO 14.4.1726, 25.11.1727, MMA.

vasten tahtaan virasta toiseen.²⁷⁸ Venäjältä sotavankeudesta Haminaan kesällä 1723 saapunut Äyräpään kihlakunnan entinen kirjuri ymmärsi, ettei kaupungissa ollut enää hänelle soveltuvia vapaita tehtäviä, joten hän päätyi anomaan porvarioikeuksia. Mahdollisen porvaritoimensa ohessa entinen kirjuri ilmoitti samalla olevansa valmis toiminaan myöhemmin kaupungin kirjallisten tehtävien parissa.²⁷⁹ Kaupungin mahdollisuudet palkata virkamiehistöä jo olemassa olevien viranhaltijoiden ulkopuolelta olivat kuitenkin 1720-luvulla rajalliset.

Kilpailu virkapaikoista oli kiivasta ja jopa huhut paikkojen mahdollisesta vapautumisesta saivat henkilöt ehdottamaan itseään virkoihin.²⁸⁰ Viranhoidon väärinkäytöksistä epäillyn rahastonhoitaja Carl Wingen tilalle pyrkivät alkuvuodesta 1727 sekä kirjuri Petter Falck että vänrikki Swen Tilliander. Heistä jälkimmäisen tietämys tilinpidosta asetettiin alusta alkaen kyseenalaiseksi ([...] *huruwida bem:te fendrich kan äga någon kundskap om Räkenskaperna*). Kirjuri Falckin tiedustellessa myöhemmin hakemuksensa tilaa maistraatti totesi, ettei uutta rahastonhoitajaa voitu nimittää ennen kuin edellinen viranhoidtaja oli jättänyt toimensa. Maistraatin antamaa vastaus vaikuttaa ajanpeluulta, sillä kirjanpitäjä Johan Wadsten nimitettiin kaupungin kassanhoitajaksi vain pari viikkoa tämän jälkeen.²⁸¹ Uusi rahastonhoitaja otti tehtävän vastaan tosin vasta toukokuussa, joten juoksevien asioiden hoito jäi jo ennestään ylityöllistetyin kaupunginsihteerin harteille. Wadstenin toimikausi jäi reilun kahden vuoden mittaiseksi, sillä hän siirtyi syyskuussa 1729 kruununvoudiksi.²⁸²

Tiedot Haminan ja Lappeenrannan alemman virkamiehistön virantäytöistä on koottava sekä iso- että pikkuvihan jälkeen pääosin lyhyiden normatiivisten nimityspäätösten maininnoista. Isonvihan jälkeisen tilanteen selvittämistä helpottavat osin Haminan kaupungin tilikirjat. Lähteiden systemaattinen tarkastelu osoittaa, että kaupan valvontaan liittynyt Haminan ja Lappeenrannan tulojen kartuttaminen ja kaupunkien talouden haltuunotto oli ensisijaisessa asemassa 1720-luvun alkupuolella. Haminan menosäännön alaisista, kaupan sujuvuudesta osaltaan huolehtineista kaupunginmittaajista kuudes ja viimeinen nimitettiin virkaansa maaherran esityksen mukaisesti jo toukokuussa 1723²⁸³ –

²⁷⁸ Wirilander 1974, 106–107; Tiuhonen 1994, 74; Cavallin 2003, 74; Ks. Oikeuskollegion arkisto, nro 549 (12.1.1750), KA, [...] *Kongl. Majestäts i Sverige försäkran af d 22 Martii 1720 § 11 hwaräst the tydelige ord stå [...] at ingen bör emot hans willia flyttas ifrån den ena beställningen till den andra*.

²⁷⁹ HRO 19.6.1723, MMA.

²⁸⁰ Vrt. Karonen 2008b, 209–210, jonka mukaan myös keskushallinnolle esitettiin lukuisia määrää pyyntöjä saada tietty virka tiettyssä paikassa.

²⁸¹ HRO 9.1.1727, 14.1.1727, 6.2.1727, 8.2.1727, MMA; Ks. SK (Hamina) Maaherra Frisenheimilta maistraatille 29.5.1725, MMA.

²⁸² HRO 8.5.1727, MMA, [...] *sig ännu ej här infunmit, då Stadssecreterare Printz åtog sig samma Syslans at skiöta till dess bem:te Wadsten hijt ankommer*; Maistraatille saapuneet anomukset 14.8.1741, MMA, jossa kerrotaan Wadstenin jättäneen kasöörin virkansa 29.9.1729; HRO 2.2.1730, MMA; Viskaaliksi Wingen seuraajaksi valittiin ilman julkista keskustelua Petter Diurstedt. Ks. HRO 6.3.1727, MMA.

²⁸³ HRO 23.5.1723, 25.5.1723, MMA; Ks. Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 18.5.1723, MMA.

siis ennen kaupungin uuden menosäännön vahvistamista. Mittaajista yksi oli hoitanut vastaavaa tehtävää jo Viipurissa.²⁸⁴

Kaupunkien tulojen kannalta tärkeässä asemassa olleen tullihenkilökunnan nimittämisessä oli Haminassa ja Lappeenrannassa epäselvyyksiä ja viivytyksiä isonvihan jälkeen. Tilanne selkiytyi vuonna 1724, kun kuninkaan kaupunkien yhteiseen valitukseen antaman vastauksen mukaisesti maistraatit saivat nimetä kaupunkien tullimiehet, vaikkeivät he suoraan kaupunkien menosäännön alaisuuteen kuuluneetkaan. Saatuaan asiasta tiedon Haminan maistraatti asetti meritullille ylitirehtöörin ja tullimiehen. Edellisten lisäksi meritulliin asetettiin kolme syökäriä eli tarkastajaa.²⁸⁵ Lappeenrannassa pikkutullin virkamiehistöön kuului tullinhoitaja, enimmillään kaksi tullikirjuria ja kuusi tarkastajaa, Haminassa maa- ja meritulli työllistivät molemmat suunnilleen kymmenen virkamiestä.²⁸⁶ Haminan tavoin pikkuvihan jälkeen Ruotsin uudeksi rajakaupungiksi perustetun Loviisan tullivirkamiehistön palkkaamisessa ja muun tulli-infrastruktuurin luomisessa oli viivytyksiä. Petri Karosen mukaan kyseisten valvontajärjestelmien liiallinen tehokkuus katsottiin paikallisen kauppiasporvariston näkökulmasta haitalliseksi.²⁸⁷

Kaupunginpalvelijoiden ja -vahtien vaihtuvuus oli isonvihan jälkeisessä Haminassa vilkasta. Virat toimivat sosiaalisen nousun väylänä sekä tullimieheksi että voutiksi tai porvariksi.²⁸⁸ Kaupunginpalvelijan virka oli jo itsessään uranousua, sillä osa kaupunginpalvelijoista oli entisiä kaupunginvahteja.²⁸⁹ Jopa alemmista kaupunkihallinnon viroista saatu pieni palkka houkutteli kaupunkilaisia, kuten erästä kirvesmiestä ammatinvaihtoon.²⁹⁰ Lappeenrantaan nimettiin lokakuussa 1723 kaksi kaupunginpalvelijaa, joista toinen toimi virassaan pikkuvihaan asti. Reilun kolmenkymmenen hopeataalerin vuosipalkkansa

²⁸⁴ HRO 2.5.1723, 19.6.1723, MMA; Vastaavasta menettelystä pikkuvihan jälkeen esim. HRO 18.4.1744; MMA.

²⁸⁵ HRO 15.1.1724, MMA; Ongelmat jatkuivat kuitenkin edelleen, esimerkiksi keväällä 1727 tarkastaja Jacob Tidman valitti, että Haminan Viipurinportille on nimettävä kirjoitustaitoinen syökäri, sillä portilla ei ollut lainkaan tullikirjuria. Ks. HRO 10.5.1727, MMA.

²⁸⁶ Toivanen 1979, 480–481; Ks. Lappeenrannan ja Haminan henkikirjat, 1723–1739, MMA.

²⁸⁷ Karonen 2004, 93–94.

²⁸⁸ Ks. HRO 25.8.1725, 23.7.1726, 4.1.1727, 25.11.1727, MMA.

²⁸⁹ Kaupunginvahdeista ks. esim. HRO 18.11.1723, jolloin kaksi Venäjältä sotavankeudesta palannutta miestä valittiin kaupunginvahdeiksi; HRO 11.1.1727, MMA, jolloin renki Anders Erichsson nimettiin kaupunginpalvelijaksi; Kaupunginpalvelijoiden ja -vahtien vaihtuvuutta voidaan selittää myös sillä, että he vannoivat virkaan päästesään sekä virka- että porvarivalan. Näin heillä oli mahdollisuus myös kaupallisen toimeentulon harjoittamiseen. Ks. esim. HRO 18.1.1724, MMA; Myös Haminan kaupungin porvareiden matrikkeli 1723–1772 (19.6.1728, jolloin Adam Essenius sai porvarioikeudet. Hänet nimitettiin vielä samana vuonna Lappeenrannan kaupunginpalvelijaksi, siirtyi myöhemmin kauppiaksi), MMA; Osalla porvarioikeuksien hakijoista ei kuitenkaan ollut edes halua kaupalliseen elinkeinonharjoittamiseen, vaan porvarioikeuksia käytettiin apuna palkallisen ammatin hankinnassa. Esimerkiksi Jacob Jacobsson Kaura halusi eroon porvarioikeuksistaan Haminassa, sillä hän halusi muuttaa toiseen kaupunkiin. Syyksi Kaura kertoi sen, että hän oli pyrkinyt luotsiksi Haminaan, joksi häntä ei ollut kuitenkaan valittu. HRO 30.4.1725, MMA.

²⁹⁰ HRO 29.10.1726, 28.6.1734, MMA; Haminan kaupungin porvareiden matrikkeli 1723–1772 (29.10.1726), MMA.

ohessa hän keräsi tuloja osuudellaan kämnerinoikeuden määräämistä sakoista.²⁹¹ Kaupunginpalvelijoiden palkan ja työmäärän epäsuhdasta varsinkin markkina-aikoina keskusteltiin jo syksyllä 1723, mutta maistraatin päätöksen mukaan Lappeenrannan kaupunginpalvelijoiden oli tyydyttävä menosääntöön merkittyyn palkkaan.²⁹² Haminassa oli vuodenvaihteessa 1723–1724 kaksi kaupunginpalvelijaa ja kaksi kaupunginvahtia.²⁹³

Maaherra Frisenheimin osallisuus Haminan ja Lappeenrannan alemman virkamiehistön rekrytointiin Suuren Pohjan sodan jälkeen kertoo pyrkimyksistä saada valtion kassaan tuloja kerryttänyt kaupankäynti kaupungeissa nopeasti järjestykseen. Haminan menosäännössä määritellyn järjestyksenpito henkilöstön nimittämässä oli sen sijaan viivytyksiä. Kysymys oli tosin myös kaupunkien resursseista palkata virkamiehiä. Kaupunkihallinto priorisoi taloudellisen toiminnan käynnistämistä järjestyksenpidon kustannuksella, joskin torivuodin palkkaaminen oli maistraatin mielestä jo liioittelua. Maaherran sekaantuminen muutamia kertoja maistraatin alaisten virkamiesten palkkaukseen ei jäänyt kaupunkihallinnolta huomaamatta. Pääsääntöisesti maistraatti pystyi silti nimittämään vapaasti soveliaaksi katsomansa henkilöt alaisuuteensa ja estämään sopimattomien pääsyn virkamieheiksi.

Hattujen sodan jälkeinen aika

Haminan ja Lappeenrannan alempi virkamiehistö täydentyi nopeasti loppuvuoden 1743 ja kevään 1744 aikana. Virkamiehistö oli täysijäseninen vajaan vuoden kuluttua rauhansopimuksesta. Prosessia nopeutti se, etteivät Hamina ja Lappeenranta joutuneet vastaavaan välitilaan kuin Suuren Pohjan sodan jälkeen, kun Hamina odotti uusia tapuliprivilegioita. Kuten aiemmin, yksi henkilö saattoi hoitaa samanaikaisesti useampaa virkaa. Kenraalikuvernööri Johan Balthasar von Campenhausenin Haminan raatimieheksi nimeämän luutnantti Niclas zum Felde toimeentulo oli niin vähäinen, ettei hän tullut toimeen yksin raatimiehen palkallaan.²⁹⁴ Raatimies zum Felde ehdotti itseään kaupungin rahastonhoitajaksi, mihin maistraatin oli tyytyminen, koska muita virkoja ei ollut juuri vapaana. Maistraatti oikeutti nimityksen vanhoilla jo Ruotsin hallinnon aikaisilla käytänteillä.²⁹⁵

²⁹¹ LKO 26.10.1723, MMA; Toivanen 1979, 454; Erialaisten ylimääräisten sakkotulojen absoluuttista suuruutta on mahdoton arvioida, esimerkiksi 1730-luvun Lappeenrannassa määrättyistä juopumusrikkomussakoista suurin osa suoritettiin vankeusrangaistuksina, ei rahamaksuna. Rähä 2010, 431–432, 434; Vrt. Frohnert 1993, 87; Myös esim. LKO 11.5.1747, MMA.

²⁹² HRO 27.10.1727, MMA, [...] *wid den på Friedrichshamns Stat opförde Lönnen utj marcknadsplatzen Lapstrand blifwa bijbehållne, och ingen flera.*

²⁹³ Kaupungin tilit (vuosi 1723, päiväämätön), MMA.

²⁹⁴ HRO 9.4.1744, MMA, [...] *at han Lucitenanten måtte förses til sin bättre utkomst med den annan liten conwenable syssla [...]*; Ks. myös Oikeuskollegion arkisto, nro 549 (12.1.1750).

²⁹⁵ HRO 21.4.1744, MMA, [...] *huru till han förslår then ledige Stads Casseurs Beställningen; HRO 27.4.1744, MMA, [...] och 9de § i Kongl. Maj:t af Swerige Resol. på Städernas allmänna besvär, dat d 28 Aug 1727 [...] at en Rådman, som har 200dr smts åhrl. löhn kan bestrida en annan syssla med 120dr smts löhn.*

Raatimies Niclas zum Felden nimittäminen Haminan rahastonhoitajaksi ihmetytti käskynhaltija Krompeinia, joka vaati maistraatilta selitystä ruotsalaisten asetusten vastaisesta (*emot Swänska förordningar*) toiminnasta. Asetukseen viittaaminen jää asiayhteydessä epäselväksi, mutta on ilmeistä, että käskynhaltija tarkoitti zum Felden saavan sivutoimestaan liian suurta palkkaa. Käskynhaltijalle osoittamassaan vastauksessa maistraatti kertoi toimineensa sekä Ruotsin kuninkaan kaupunkien valtiopäivävalitukseen antaman vastauksen että kenraalikuvernööri von Campenhausenin zum Feldelle antaman valtuutuksen mukaisesti, mutta totesi etsivänsä zum Feldelle toisen pienen rahastonhoitajuuden korvaavan viran.²⁹⁶ Ongelma ratkaistiin syyskuun puolivälissä nimittämällä kaupunkiin varakassanhoitaja, joka sai puolet kassanhoitajan palkasta.²⁹⁷ Rahastonhoitaja Sven Fogelgrenin valinta raatimieheksi pakotti maistraatin pohtimaan jälleen 1750-luvun vaihteessa kaupungin kasöörin viranhoidtoa. Oikeuskollegiolle esittämässään kirjelmässä maistraatti pyysi Fogelgrenille lupaa hoitaa raatimiehenviran ohessa kaupungin kassaa. Perusteluna olivat sekä ruotsalaiset asetukset ja esimerkit vastaavasta toiminnasta että se, ettei muita virkaan kykeneviä miehiä ollut saatavilla.²⁹⁸

Haminan maistraatin alaisten korkeimpien virkamiesten palkat nousivat lähes poikkeuksetta vuonna 1744. Kaupunginsihteerin palkkaa kohotettiin peräti 43,2 ruplalla (135 hopeataaleria), mikä nosti sihteerin vuosiansiot 375 hopeataaleriin. Haminan kaupunginviskaalin ja voudin palkkoja kohotettiin reiluun 78 hopeataaleriin.²⁹⁹ Suomalaisista kaupungeista ainoastaan Loviisan ja Turun virkamiehet pääsivät lähelle vastaavia ansioita. Loviisan menosääntö oli lähes identtinen Haminan vuoden 1723 menosäännön kanssa³⁰⁰, joten Haminan vuoden 1744 päivitetty menosääntö jätti esimerkiksi Loviisan sihteeriansiot täysin varjoonsa.

Kaupunginsihteerin valittiin Haminassa yleensä maistraatin päätöksellä, mutta kertaalleen virantäytöstä äänestettiin vuonna 1747. Jo tammikuussa pidentyistä vaaleista huolimatta kaupunginsihteerin nimitys viipyi pitkälle syksyyn, sillä vaalin voittanut Ruotsin sotakollegion entinen kanslisti ei ottanut virkaa vastaan. Haminassa kanslistia oli kannatettu yksimielisesti, Lappeenrannassa porvariston äännet olivat sen sijaan hajaantuneet kolmen ehdokkaan kesken. Koska kenraalikuvernööri von Campenhausenin nimittämä Haminan kaupunginsihteerin Gerhardt Backman³⁰¹ oli jo siirtymässä Loviisaan sihteeriksi, päätettiin maistraatti kutsumaan Lappeenrannan kämnerinoikeuden notaarin väliaikai-

²⁹⁶ HRO 23.7.1744, MMA, *Hwarpå skall swaras: at man härmed stödt sig wid Kongl. Resol. på Städernas besvär 1727 9 § samt Hans Excellences Hr. General Lucitenanten von Campenhausens förordnande uti then at Lucietenant zum Felde gifne fullmacht. Hwarigenom Magistraten anbefalles, at förse honom Lucitenant med en annan liten conwenable syssla.*

²⁹⁷ HRO 17.9.1744, MMA; Oikeuskollegion arkisto, nro 275 (17.4.1746), KA; SK (Lappeenranta) (ei lähettäjä) 3.10.1746, MMA; Vrt. Nordenstreng 1909b, Bilaga XII.

²⁹⁸ Oikeuskollegion arkisto, nro 549 (12.1.1750), KA, [...] *om Fogelgrens förordnande till Rådman, jämte Stads Casseurs Syslan, som ingen habil person är härtill hela orten at tillgå.*

²⁹⁹ Läänintilit, ES 2699 (9962), JyMA, 28–31.

³⁰⁰ Ks. Nikander 1930, 115. Mäntylä 1977, 15, 26.

³⁰¹ Oikeuskollegion arkisto, nro 130 (17.2.1744), KA; Myös HRO 9.4.1744, MMA.

seksi kaupunginsihteeriksi, kunnes uusi kaupunginsihteerinvaali oli järjestetty.³⁰²

Syyskesällä 1747 järjestettyyn uuteen Haminan kaupunginsihteerinvaaliin maistraatti ja porvaristo valitsivat ehdokkaiksi kuvernementtikanslian sihteerin, käskeynhaltijakanslian sihteerin, erään auskultantin ja kämnerinoikeuden notaarin sekä erään varatuomarin³⁰³. Heistä vain provinssikanslian kanslisti oli ollut ehdolla jo tammikuun vaalissa. Kämnerinoikeuden notaari Salomon Teithon päihitti Lappeenrannassa lähinnä käsityöläisten ja pikkuporvareiden tuella kauppiaiden suosikin, varatuomari Carl Enoch Elfwengrenin kolmella äänellä. Haminaasta Elfwengren sai ilmeisesti eniten ääniä, koska hän aloitti kaupunginsihteerinä elokuun puolivälissä.³⁰⁴ Uskollisesti kaupunginsihteerinä toiminut Elfwengren pyrki 1760-luvun alussa Kymen kihlakunnantuomariksi, mihin maistraatti antoi tukensa, vaikka se totesi suosituksessaan kaupungin menettävän mahdollisesti uskollisen, kyvykkään ja ahkeran virkamiehen. Kaupunginsihteerinä ei kuitenkaan valittu tuomariksi.³⁰⁵

Asetelma: Haminan ja Lappeenrannan alemman hallinto- ja järjestysvirkamiehistön rekrytoiminen hattujen sodan jälkeen (1743–1747)

Virka	1743	1744	1745	1746	1747
Kaupunginsihteerin		+1			-/+1
Rahastonhoitaja	+1	-/+1*			-/+1
Notaari, kämnerinoikeudessa		+1	-/+1		
Viskaali	+1				
Kaupunginvouti	+1				

Lähteet: HRO 1744, MMA; LKO 1744, 1746–1747, MMA; SK (Lappeenranta) 1744–1747), MMA; KT (Lappeenranta) 1747, MMA; Oikeuskollegion arkisto, nro 129 (11.12.1744), KA.

* Niclas zum Felde oli samanaikaisesti myös raatimies. Myöhemmin rahastonhoitajuus jaettiin kahden henkilön kesken.

Merkkien selitykset: + = uuden viranhoitajan palkkaus; -/+ = entisen viranhoitajan eroaminen/erotus, uuden palkkaus; - = viranhoitajan eroaminen/erotus

Lappeenrannan ja Haminan paikallishallinnon alemmista virkapaikoista kilpailtiin pikkuvihan jälkeen.³⁰⁶ Kämnerinoikeuden notaariksi keväällä 1744 pyrkinyttä rykmentinkomissaaria ei nimitetty heti virkaan, vaan maistraatti halusi hakijan taidoista näytteen. Ilmeisesti ne eivät vakuuttaneet maistraattia, sillä

³⁰² LKO 23.1.1747, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 14.1.1747, 30.4.1747, MMA; Erinäisistä viivytyksistä ks. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 16.5.1747, 19.5.1747, 27.2.1748, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 10.7.1747, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 9.5.1747, MMA; Vrt. allekirjoituksia SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 12.8.1747, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 15.8.1747, MMA.

³⁰³ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 7.8.1747, MMA.

³⁰⁴ LKO 10.8.1747, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 10.8.1747, MMA.

³⁰⁵ Oikeuskollegion arkisto, nro 1233 (6.6.1762), KA.

³⁰⁶ Vrt. Rosén 1924, 3–4; Rosén 1940, 103–106.

notaariksi valittiin tehtävää myöhemmin kesällä hakenut vaasalainen notaari Reinhold Willhelm Backman.³⁰⁷ Backmanin virkaura jäi lyhyeksi, sillä Viipurin kuvernementtikanslia vaati maistraattia peruuttamaan jo seuraavana vuonna vaasalaisen Backmannin nimityksen lain vastaisena, sillä hän oli Ruotsin kunninkaan alamainen. Lappeenrannan porvaristo ei ollut alun alkaen yksimielisesti seuraajaksi ehdotetun ja viskaalina jo ennen pikkuvihaa toimineen Salomon Teithonin takana, joten Haminan maistraatti tiedusteli kämnerinoikeudelta, oliko Teithon sen mielestä riittävän pätevä notaariksi. Kämnerinoikeuden puheenjohtajan mukaan kaupunginviskaalin taidoista oltiin erimielisiä, mutta kämnerinoikeus asettui kuitenkin Teithonin taakse. Kuvernementtikanslia vahvasti nimityksen.³⁰⁸

Notaari Backmanin tavoin Lappeenrannan kaupunginpalvelija joutui jättämään virkansa. Ruotsin puoleisesta Suomesta ilman asianmukaista matkpassia Lappeenrantaan saapunut Petter Tanninen joutui ensin kuvernementtikanslian silmätikuksi, minkä jälkeen Haminan maistraatti ihmetteli, kuinka kämnerinoikeus oli palkannut rajarikkurin lain ja asetusten vastaisesti julkiseen virkaan. Ruotsin alamaaisena Tanninen ei voinut jatkaa virassaan.³⁰⁹ Sekä Backmanin että Tannisen viranhoito kaatui todennäköisesti siihen, etteivät he olleet vannoneet uskollisuudenvaalaa keisarinnalle. Salomon Teithonin notaarivalintaa valakysymys ei kuitenkaan kaatanut, vaikka Haminan maistraatilla oli vielä hallussaan Teithonin Ruotsin hallitsijalle vannoma vala, jolla hän otti vastaan viskaalin viran hattujen sodan alla³¹⁰.

Ruotsissa pikkuvihan aikana paossa ollut Haminan kaupunginvouti Jacob Européus ilmoitti maistraatille palattuaan kaupunkiin kesällä 1744 ottavansa entisen virkansa jälleen hoitoonsa. Maistraatti oli palkannut Européuksen tilalle kuitenkin jo entisen kaupunginpalvelijan. Maistraatin mukaan Européuksen olisi tullut ilmoittaa heti rauhanteon jälkeen, aikooko hän palata takaisin entiseen virkaansa. Koska ilmoitusta ei ollut kuulunut ja uusi viranhaltija oli jo palkattu, maistraatti julisti yksikantaan ottavansa Européukseen yhteyttä, mikäli kaupungissa vapautuisi uusia virkoja.³¹¹ Uuden kaupunginvoudin palkkaus oli

³⁰⁷ HRO 23.4.1744, 27.6.1744, 24.9.1744, 5.10.1744, MMA.

³⁰⁸ SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 12.6.1745, 26.6.1745, 9.7.1745, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 21.11.1745, MMA, [...] *om icke Lands Fiscalen Teithon wore skickel. nog till Notarie Sysslans behörige förvaltning*; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 29.11.1745, 18.1.1746, MMA.

³⁰⁹ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 27.11.1753, MMA, [...] *huruledes Kämner Rätten såsom en Rätt emot Lag och förordningar kunnat befordra en öfverlöpare til en Publique beställning med mera*; Myös SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 24.12.1753, MMA, [...] *at han allenast en wist tid har frihet at här förblifwa, och är således en Swänsk undersåte [...] Kan ei hållas någon Publique tjenst här i Riket*; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 11.12.1754, MMA.

³¹⁰ Haminan raastuvanoikeus, virkavalat (1728–1740) (1.10.1740), MMA.

³¹¹ HRO 27.6.1744, MMA, *Företrädde förra Stadsfogden härstädes Jacob Européus som nu ifrån Sverige återkommit och anhölt at han måste sin förra beställning igen. Men som han Européus ei anmält sig straxt efter fredslutet, och Magistraten i owisshet om han ärnar komma tillbaka eller ei besatt thenne sysslan. Så kunde Magistraten ei med skiäl willfara Européi begiäran utan lofwade Magistraten åth komma honom, om någon tienlig. öpning skulle framdeles gifwas.*

maistraatin tietoinen ratkaisu, mihin Européuksen väitetty viivytys oli vain tekosyy. Européus oli erään kaupunginvahdin kanssa ilmeisesti ainoita kaupungin alemman virkamiehistön edustajia, jotka pakenivat Haminasta pikkuvihan aikana Ruotsiin.³¹² Virkapaikan jättö oli tehnyt loven Européuksen luotettavuuteen, eikä häntä haluttu enää kaupungin palvelukseen. Lappeenrannassa porvarit toivoivat pikkuvihan jälkeen omaa kaupanvalvojaa samalla, kun he ehdottivat, että kaupunginviskaali saisi pitää vanhan Ruotsin vallan aikaisen virkansa. Viskaalin osalta maistraatti suostui pyyntöön ja myönsi viskaalille valtuudet toimia samoin oikeuksin kuin Ruotsin ajalla, mutta omaa torivoutia lappeenrantalaiset eivät saaneet edelleenkaan.³¹³

Haminan vuoden 1744 menosäännön mukaisessa alemmassa virkamiehistössä kaupunginpalvelijoiden enimmäismäärä laski kuudesta viiteen, kaupunginvahtien kahdeksasta kuuteen, ja mittajia oli entisen viiden sijaan kolme. Kellonsoittaja korvattiin rummunlyöjällä. Kaikkien edellä mainittujen virkamiesten palkkaedut säilyivät Ruotsin ajan tasolla. Uusina virkamiehinä Haminan palkattiin porvariston pyynnöstä kielenkääntäjä³¹⁴ huomattavalla 120 ruplan (375 hopeataaleria) ja profossi³¹⁵ reilun yhdeksän ruplan (30 hopeataaleria) vuosipalkalla. Profossi kaupungissa tosin oli ollut jo Ruotsin hallinnon aikana, vaikkei häntä menosäännössä määritellykään.³¹⁶ Kielenkääntäjän tehtäviin kuului ruotsintaa venäjänkieliset ukaasit ja kirjeet ja kääntää maistraatin laatimia vastineita venäjäksi. Kielenkääntäjälle oli tarvetta myös Lappeenrannassa, mutta Haminan maistraatti torjui kämnerinoikeuden sille esittämän pyynnön omasta kielenkääntäjästä.³¹⁷ Provinssikanslialla oli Lappeenrannassa kielenkääntäjä, mutta hänen velvoitteisiinsa ei kuulunut kaupunkihallinnon asiakirjojen kääntäminen.

Haminan kaupunginpalvelijaksi valittiin huhtikuussa 1744 entinen kaupunginvahti. Lappeenrannassa toivottiin turhaan vuodesta 1723 kaupunginpalvelijana toimineen Thomas Petterbergin jatkavan virassaan.³¹⁸ Petterbergin seuraaja erotettiin toimestaan jo alkuvuodesta 1745 viranhoidon laiminlyöntien vuoksi. Uudeksi kaupunginpalvelijaksi valittu lappeenrantalainen ajuri oli usei-

³¹² Kaupungin tilit (1.9.1743), MMA.

³¹³ Maistraatille saapuneet anomukset 8.7.1741, MMA; Esim. HRO 22.7.1741, MMA; HRO 4.6.1744, 20.6.1744, MMA, [...] *at bemälte Landsfiscal har wid sama rätt at fiscaliera och kiära som hans antecessor i Swänska tiden haft*; Vrt. Nordenstreng 1909b, Bilaga XII; Ranta 1980, 128.

³¹⁴ Ks. Haminan kaupungin privilegiot 1723–1869 (9.12.1743), MMA; Hallitsevan senaatin mukaan palkan tuli olla sama kuin Viipurin kielenkääntäjällä. Ks. Tandefelt 2002, 49.

³¹⁵ Ks. SAOB, 'profoss'. Profoss tarkoittaa joko kruunun, kaupungin tai kihlakunnan asettamaa lainhoidollisten tehtävien suorittavan tason virkamiestä. Profoss valvoi yleistä järjestystä toimi esimerkiksi tuomioistuinten määräämien ruumiinrangaistusten toimeenpanijana. Ks. Lerbom 2003, 148; Taussi Sjöberg 1990, 182; Profossin virasta ja muuntorangaistusten mahdollisista yhtäläisyyksistä 1700-luvun puolivälin Lappeenrannassa ja Haminassa. Ks. Räihä 2010, 434–435.

³¹⁶ Läänintilit, ES 2699 (9962), JyMA, 28–31; Ks. esim. LKO 4.5.1739, MMA.

³¹⁷ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 13.5.1749, MMA, [...] *uti Ryska språket thär producerade skrifter på Swänska öfversättande [...] the ankommande Höga instatiers Ukaser öfversätta och andra wiktiga och widlöftiga expeditioner på Ryska utföra [...]*.

³¹⁸ HRO 21.4.1744, 12.7.1744, MMA.

ta vuosia Lappeenrannan ainoa kaupunginpalvelija.³¹⁹ Haminan kaupunginpalvelijoiden ja kaupunginvahtien vaihtuvuus oli yhtä vilkasta kuin se oli ollut isonvihan jälkeen.³²⁰ Haminassa oli kaupunginpalvelijoita yleensä kahdesta kolmeen, joten aina edes vuoden 1744 menosäännön mukaisia virkapestejä ei täytetty. Kaupunginpalvelijoiden vähäinen määrä kertoo ensi sijassa kaupunkien pienestä koosta, ei niiden kyvyttömyydestä palkata viranhoitajia, sillä Hamina sai hallitsevan senaatin päätöksen mukaisesti kruunulta avustusta palkkamenoihin, kunnes sen varat riittivät omatoimiseen palkanmaksuun.³²¹

Kaupunkihallinnon alimman virkamiehistön tavoin tullimiesten palkat pysyivät Haminassa ja Lappeenrannassa ennallaan pikkuvihan jälkeen. Tullivirkamiesten nimeäminen oli vanhaan tapaan maistraatin oikeus. Lappeenrannassa henkilöstö supistettiin menosäännössä yhteen tullimieheen, kirjuriin ja kahteen tullikatsastajaan. Aiemmin kirjureita oli ollut kaksi ja katsastajia viidestä kuuteen, vaikka vuoden 1723 menosääntöön oli kirjattu vain neljä viranhoitajaa. Tullimies, tullikirjuri ja kaksi katsastajaa oli valittu tehtäviinsä jo ennen kämnerinoikeuden aloitettua toimintaansa syksyllä 1744. Hieman myöhemmin valittiin vielä yksi ylimääräinen palkaton syökäri.³²² Haminan pikkutullin neljäntoista hengen henkilökunta supistui menosäännössä vain yhdellä hengellä. Meritulli jatkoi ilman organisaatiomuutoksia. Tullivalvontaan osallistuneiden jahtiluutnantin, kahden laivamiehen (*jachtbåtsman*), patrullin ja kahden matruusin virat lopetettiin sen sijaan tarpeettomina.³²³ Sekä Haminasta että Lappeenrannasta esitetyt valitukset liian vähäisestä tullihenkilökunnasta vaimenivat virkapaikkojen täytön myötä.³²⁴

Paikallishallinnon virkapaikkojen täyttö Venäjän hallitsemassa Viipurin kuvernementissa on todettu aikaisemmassa tutkimuksessa haastavaksi. Virkavaatimuksena oli tieto ja tuntemus Ruotsin laista ja sen käytänteistä. Raimo Rannan mukaan Venäjän hallinnoimalle rajaseudulle löytyi hallinnon ja lainhoidon erityispiirteet tuntevia viranhaltijoita sekä nimeämällä aikaisemmin alempina viranhaltijoina toimineita henkilöitä muihin tehtäviin että houkuttelemalla avoimiin virkoihin henkilöitä Baltiasta ja Inkerinmaalta. Eräs keino oli myös kehottaa ruotsalaisia sotavankeja astumaan Venäjän palvelukseen siviilivirkamiehinä. Lappeenrannan ja Haminan kaupunkihallinnon järjestäminen

³¹⁹ HRO 12.7.1744, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 16.2.1745, 2.3.1745, 4.5.1745, MMA; LKO 31.10.1748, MMA; 1740-luvun lopulta 1750-luvun puoliväliin kaupungissa oli kaksi kaupunginpalvelijaa, sitten jälleen vain yksi. Ks. LKO 29.2.1756, MMA; Kaupunginpalvelijalla oli Lappeenrannassa merkittävä rooli, sillä kaupungissa ei ollut omaa viskaalia. Kaupunkilaiset valittivat viskaalin puutteesta Haminan maistraatille, mutta se ei katsonut oman viskaalin tarvetta erityisen suureksi. LKO 31.10.1748, MMA; Kaupunginpalvelijasta myös esim. KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 20.11.1764, 1.12.1764, MMA.

³²⁰ Ks. esim. HRO 21.4.1744, 18.5.1744, 20.6.1744, MMA.

³²¹ Haminan kaupungin privilegiot 1723–1869 (9.12.1743), MMA.

³²² HRO 9.4.1744, 21.6.1744, MMA; Läänintilit, ES 2699 (9962), JyMA, 26–27; Ranta 1980, 155–156; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 5.5.1750, MMA, [...] *utan lön tiensten af förrätta*.

³²³ Läänintilit, ES 2699 (9962), JyMA, 24–25; Ks. SAOB, 'jakt-löjtnant' ja 'jakt-båtsman'.

³²⁴ HRO 23.4.1744, 27.4.1744, 20.6.1744, MMA; Ks. Ranta 1984, 34–36, jonka mukaan Viipurin tullivalvonta siirtyi Viipurin tullikamarin kotimaisten virkamiesten hoitoon vasta vuonna 1724.

1740-luvun puolivälissä ei suoranaisesti tue havaintoa pätevien virkamiesten puutteesta, joka Rannan mukaan koski niin keskus- kuin osaksi paikallishallintoa.³²⁵

Haminan ja Lappeenrannan kaupunkihallinnon virkoihin pikkuvihan jälkeen pyrkineiden hakijoiden määrä kertoo virkojen, tai ainakin niiden takaaoman palkan, houkuttelevuudesta. Paikallishallinnon virkamiehistön rekrytointumisen ensisijassa lähiympäristöstä selittyy vaatimuksen Ruotsin lakien ja käytänteiden tuntemisesta olleen voimissaan. Toisaalta kyse oli varhaismodernille ajalle ominaisesta maantieteellisesti pienelle alueelle keskittyneestä virkamiehistön muodostumisesta. Paikallisyhteisön suosiota nauttineiden henkilöiden palkkaaminen virkamiehiksi oli sekä rationaalista että traditionaalista hallintopolitiikkaa.³²⁶

1700-luvun puolivälin Venäjä integroi Turun rauhassa sen alaisuuteen liitettyt kaupunkiyhteisöt osaksi valtakuntia paikallisten hallinto- ja järjestysorganisaatioiden puitteissa. Toimintaperiaatteet noudattivat Uudenkaupungin rauhan jälkeisiä toimintaperiaatteita. Vallattujen alueiden kaupunkihallinnossa, kuten ei myöskään maaseudulla, ei tapahtunut merkittäviä rakenteellisia muutoksia. Ruotsin Brömsebron rauhassa haltuun ottamien entisten tanskalaismaakuntien maaseudulla tilanne oli osin päinvastainen. Ruotsalaisille kihlakunnankirjureille ei ollut tanskalaisessa hallintomallissa vastinetta, joten järjestelmän juurruttaminen valloitetuille alueille vei aikaa. Tanskalainen ratsuvoutijärjestelmä (ridefogde) muutettiin ruotsalaisen kruununvoutijärjestelmän (befallningsman) mukaiseksi maaseudun paikallishallintomalliksi. Tanskalaiset ratsuvoudit jatkoivat viroissaan heti Roskilden rauhan jälkeen, mutta vuoden 1659 loppuun tultaessa heidät kaikki oli korvattu ruotsalaissyntyisillä virkamiehillä.³²⁷ Nimismiesten ruotsalaistamiskehitys oli huomattavasti voutikuntaa mallillisempaa.³²⁸

³²⁵ Ranta 1986, 77–82; Ranta 1987, 228–229, 247–248; Myös Ruuth 1908, 565; Rosén 1940, 103.

³²⁶ Villstrand 1992, 102–107; Frohnert 1993, 54, 61, 63, 244–247; Lennerstrand 1999, 40–41; Hallenberg 2001, 344–346; Myös Engman 2009, 24. Ks. Haikari 2009, 51, 71, 175–176, jonka mukaan Porin kreivikunnassa paikallishallinnon avainhenkilöt pysyivät entisissä viroissaan kreivikunnan muodostamisen jälkeen. Virkamiesten vaihtuessa uudet virkamiehet valittiin myös paikallisyhteisön piiristä; 1700-luvun pohjoismaisten kaupunkien osalta ks. Ericsson 1982, 362–365, passim; Myös Sundin 1992, 52–53; Vanhan Suomen pappisvirkojen täytöstä ks. Väänänen 1975, 190–193, passim.

³²⁷ Erlandsson 1967, 138, 147–150, 173–174; Gustafsson 1998, 210; Larsson 2004, 25–28; Kehitys oli vastaava Gotlannissa, jonne tuotiin uusina virkamiehinä kihlakunnankirjurit ja jossa vanhat ratsuvoudit korvattiin ruotsalaisilla kruununvoudeilla. Vuonna 1646 vain yksi kolmesta Gotlannin entisestä ratsuvoudista oli virassaan. Lerbom 2003, 38–39; Myös Olsson 1995, 151; Theland 2001, 77–78, passim; Samaan aikaan ympäri Ruotsia käynnissä olleesta virkamiehistön professionalisoinnista ja kurinalaistamisesta ks. Florén 1987, 513, passim; Ks. Fabricius 1958, 256–259, joka huomauttaa, että valloitetuille alueille perustettiin virkoja, jotka olivat lakkautettu jo muualla valtakunnassa; Virkamiehistön määrän kasvusta ympäri 1600-luvun Ruotsin valtakunnan ks. Lennerstrand 1999, 38.

³²⁸ Erlandsson 1967, 168–173; Sanders 2008, 109; Myös Imsen 1997, 26–28; Vrt. Ruotsissa käynnissä ollut laajempi kehitys ja paikallishallinnon virkamiesten toiminta esimerkiksi läänitysmailla. Ks. Haikari 2009, 49–51, 54; Myös Hallenberg 2001, 98–101.

Haminan ja Lappeenrannan kaupunkihallinnon ison- ja pikkuvihan jälkeisten tyhjiä virkapaikkojen ja tehtävien yhdistäminen ei selity virkamiespuolella tai yksin kaupunkien köyhyydellä. Kaupunkien koko ja valtionhallinnolliset päätökset vaikuttivat väistämättä paikallishallinnon toimintaan. Pikkuvihan jälkeisiä, aiemmin huomioitta jätettyjä tai lähinnä venäläishallinnon oikuiksi tulkittuja virkamiesvaihdoksia leimasi Haminassa ja Lappeenrannassa kaupunkihallinnon lain ja asetusten vastainen toiminta. Lainvastaisuudet antoivat provinssi- ja kuvernementtivilanomaisille oikeutetun syyn puuttua virkanimityksiin. Venäläishallinto ei pyrkinyt estämään Haminan ja Lappeenrannan paikallishallinnon nopeaa käyntiin saattamista Turun rauhan jälkeen vaan päinvastoin tuki sitä taloudellisesti. Suuren Pohjan sodan jälkeisellä Ruotsilla ei ollut myöntää vastaavia konkreettisia resursseja – erinäisiä lupauksia ja oikeuksia kylläkin – uudelle tapulikaupungilleen. Haminan maistraatti ei joutunut keino-telemaan pikkuvihan jälkeen rajallisten palkkaresurssien ja kaupunkihallinnon toiminnalle välttämättömien virkamiespaikkojen täytön välillä. Tehdystä työstä maksettiin siitä menosäännössä määritelty palkka.³²⁹ Kaupunkihallinnon virkojen täytössä korostuivat molempien viha-aikojen jälkeen hakijoiden pätevyys ja lojaalisuus. Aiempi virkaura oli meriitti, johon kannatti vedota.³³⁰

2.2.3 Valta, vastuu ja pätevyys

Suuren Pohjan sodan jälkeinen Ruotsi siirtyi itsevaltiudesta säätyvaltaan vahvan hallintokoneiston valvonnassa.³³¹ Valtakunnan korkeimman hallinnon poliittinen kulttuuri muuttui, vaikka korkeimman vallan käyttäjiksi päässeet valtaneuvosto ja säädyt tarvitsivat päätösten legitimointiin edelleen hallitsijaa, jonka persoonaa käytettiin informaation levittämisessä ja päätösten oikeuttamisessa.³³² Ruotsin vuosien 1719 ja 1720 hallitusmuodoissa ei tehty suuria muutoksia keskushallinnon organisaatioon lukuun ottamatta kuninkaan suveriniteetistä luopumista. Myös lääninhallinto ja oikeuslaitos säilyivät entisellä pohjallaan. Valtakunnan korkeimpien virkojen täytössä korostui entiseen tapaan varsinaisten pätevyysvaatimusten sijaan asiantuntijuus. Korkeimmat virat olivat, kuten aiemmin, tukevasti aateliston hallussa, jonka pätevoitti virkoihin sääty ja syntyperä.³³³ Suomalaiset paikallisyhteisöt palasivat Suuren Pohjan sodan päätyttyä normatiivisella tasolla vanhaan järjestelmään entisine virkamiespaikkoineen. Haminan ja Lappeenrannan hallinnollinen tilanne oli varsin heikosti järjestäytyneenä vielä kaksi vuotta Uudenkaupungin rauhan jälkeen. Hallinto- ja

³²⁹ Ks. HRO 27.4.1744, MMA; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 26.6.1745, 9.7.1745, MMA; Karonen 2008b; Vrt. Bergman 2002, 237; Myös Bergman 2008b.

³³⁰ Ks. esim. Kaupungin tilit (24.9.1722), MMA, [...] *at förhielpa mig såsom en gammal Kronobetient [...] till Rådman och Stads Casseurs beställningen där sammastädes [...]*; Vrt. Gustafsson 2007, 101; Bergman 2008b, 115.

³³¹ Taustaa ks. Österberg 1971; Nilsson 1990; Hallenberg 2001; Myös Tilly 1990; Glete 2002, 189–191, passim; Wolff 2008, 29–34.

³³² Östlund 2007, 137–143; Karonen 2008a, 332–333, 343–346; Karonen 2012a, 198; Myös Nousiainen 1993, 347; Gustafsson 1994, 162–163.

³³³ Carlsson 1963, 10; Nikula 1981; Fällström & Mäntylä 1982; Wolff 2008, 85–86; Ks. Nilsson 1990, 82.

oikeuslaitos oli kuitenkin jo toiminnassa ja virkapaikat valtaosin täytetty, vaikka käytännön toiminnassa oli hankaluuksia.

Haminan ja Lappeenrannan porvariyhteisöillä oli isonvihan jälkeen huomattava valta kaupunkien virkapaikkojen täytössä. Uusien raatimiesten valinnassa porvariston mielipide painoi vähintään yhtä paljon kuin maistraatin jäsenten näkemys. Lääninhallinnolla oli virkamiehistön nimeämisessä lähinnä epävirallista vaikutusvaltaa. Porvariston ja maistraatin välinen valtasuhde oli tasapainottelua, jossa ristiriidat kärjistyivät silloin, kun virkamiesten valintaprosessin lopputulos osoittautui epäonnistuneeksi. Valintaprosesseissa vaalittiin yksimielisyyden ideaalia, vaikka todellisuus oli toinen. Kuninkaallisen kamarikollegion entisen kirjanpitäjän nimittäminen vuonna 1723 Haminan rahastonhoitajaksi herätti pormestari Friedrich Wittstockissa närää vielä lähes kaksi vuosikymmentä myöhemmin. Valinta paljastui virheeksi jo 1720-luvun puolivälissä, kun rahastonhoitajan kavallukset sekä entisessä että silloisessa virassaan tulivat ilmi. Pormestarin mukaan rahastonhoitajan valinnasta eivät olleet vastuussa hän ja maistraatti, vaan porvaristo ja maaherra. Aikaisempaan verrattuna pormestari oli jyrkentänyt kantaansa, sillä vielä pian episodin jälkeen hän myönsi vielä olleensa osasyylinen siihen, ettei kirjanpitäjältä vaadittu suosituksia virantäytön yhteydessä.³³⁴

Haminan isonvihan jälkeinen pormestari Wittstock oli suvereeni – ilmeisesti jopa liian vahva – kaupungin johtaja, sillä Haminassa ilmeni 1730-luvun puolivälissä vaateita toisen, kaupungin menosääntöön merkityn hallinto- ja oikeuspormestarin nimittämisestä. Toisen pormestarin tarve nostettiin esiin vuoden 1734 valtiopäivävalituksessa. Asian puuhamiehenä oli kauppias Carl Clayhills, joka oli syrjäyttänyt Haminaa kaikilla isonvihan jälkeisillä valtiopäivillä aiemmin edustaneen pormestari Wittstockin. Valtiopäiville jättämässään valituksessa Clayhills painotti kaupungin tarvetta taitavalle ja neuvokkaalle virkamiehelle. Toisen pormestarin palkkaukseen tarvittavien varojen puute nähtiin kuitenkin ongelmaksi, sillä porvariston mielestä olisi epäoikeudenmukaista supistaa muiden virkamiesten palkkoja pormestarin palkkaukseen tarvittavan pääoman kokoamiseksi.³³⁵ Suomalaista kaupungeista vain Turussa oli 1700-luvun alkupuolella kaksi pormestaria³³⁶, joten Haminan toisen pormestarin todellinen tarve oli kyseenalainen.

Carl Clayhillsin osuus Haminan vuoden 1734 valtiopäivävalituksen sisällön muotoilussa oli merkittävä, sillä vaatimus toisen pormestarin palkkaamisesta ei tukeutunut Clayhillsiä lukuun ottamatta porvariston varakkaimman ja vaikutusvaltaisimman osan mielipiteeseen. Seuraavilla valtiopäivillä Haminaa

³³⁴ Maistraatille saapuneet anomukset 14.8.1741, MMA, [...] *Stads Casseuren Winge, icke af mig och Magistratens, uthan med samtelige Borgerskapets gemeensama öfwerenskommande uppå för detta Landshöfdingen och Baron Friesenheims recommendation till denne sysslan worde antagen*; HRO 16.11.1726, 11.1.1727, 20.1.1727, MMA; Ks. Halila 1943, 87–88, jonka mukaan jo oli 1600-luvulla yleistä, että taloudenhoidon kanssa tekemisissä olleilta kaupunkivirkamiehiltä vaadittiin takuut.

³³⁵ *Städernas skrivelser och besvär* (Fredrikshamn, 1734), RA; Maistraatille saapuneet anomukset 22.11.1734, 10.12.1734, MMA; HRO 13.7.1734, MMA; Nikula 1981, 142, 146; Karonen 2008c, 143.

³³⁶ Nikula 1981, 193.

edusti entiseen tapaan pormestari Wittstock, joten Clayhills ei joko halunnut jatkaa valtiopäivämiehenä tai todennäköisemmin hän ei enää nauttinut yhteisön luottamusta yhteisten asioiden edistäjänä valtiopäivillä. Valtiopäivävalitusten laatimisesta ei ollut 1700-luvun alun Ruotsissa selvää ohjeistusta, mutta yleensä valittu tai valitut valtiopäivämiehet kirjasivat yhdessä raadin ja porvariston kanssa ylös mielestään tärkeät asiat. Toimintakäytännöissä oli eroja paitsi kaupunkien välillä, myös kaupunkien sisällä eri aikoina. Valtiopäivämiehillä oli mahdollisuus muokata valituksia ja jopa päättää niissä esitettävät asiat, joten on selvää, että valtiopäiväedustajilla oli suuri vaikutusvalta valitusten sisältöön.³³⁷ Clayhillsin valtiopäivämiestoiminta osoittaa sopivan tilaisuuden antaneen mahdollisuuden vaikuttaa kaupungin elinkeino- ja valtapoliittisiin kysymyksiin myös kaupungin virkamiehistön ulkopuolelta.³³⁸

Paikallisten intressien ja toimintatapojen sopeutuminen osaksi valtionhallintoa aiheutti ongelmia isonvihan ja pikkuvihan jälkeisellä rajaseudulla. Virkanimityksiin linkittyneet konfliktit, kompromissit ja arkipäivän vuorovaikutus olivat osa sopeutumista.³³⁹ Lappeenrannan ja Haminan korkeammat virkamiehet hoitivat tehtäviään 1720-luvun lopulla ja 1730-luvulla pääosin nuhteettomasti. Toisaalta kaupunkihallinto toimi, vaikka maistraatti ei olisi nauttinut porvariston luottamusta, sillä se ei ollut suuremmin porvaristolle tilivelvollinen. Maistraatti edusti kuitenkin porvaristoa ja taipui valintatilanteissa porvariston yksimieliseen kantaan. Yhteistyö oli osin välttämätöntä, sillä esimerkiksi kaupunkien kassanhoidon valvontavastuu oli jaettu maistraatin ja porvariston kesken. Se tarkoitti, että porvaristo sai valtaa, mutta samalla se sidottiin osaksi valtiollista hallintokoneistoa.³⁴⁰

Väärinkäytösten vuoksi virastaan erotettu ja vangittu kasööri Carl Winge vietti elämänsä viimeiset vuodet varuskunnan vankilassa Haminassa. Myös Haminan maistraatin keväällä 1744 kaupungin rahastonhoitajaksi pitkin hampain valitsema Niclas zum Felde oli ongelmissa tilinpidon kanssa pian nimitämisenä jälkeen. Maistraatti pidatti zum Felden lopulta kasöörin virasta alkuvuodesta 1746 siksi, kunnes hän laatii kahden edellisvuoden kaupungin tilikirjat.³⁴¹ Jos zum Felden taidot eivät riittäneet kaupungin kassanhoitoon, oli hänen soveltuvuudessaan raatimieheksikin puutteita. Pormestari Martins menetti syksyllä 1744 Haminan raastuvanoikeudessa malttinsa raatimies zum Feldeä kohtaan, kun tämä ilmoitti olevansa kykenemätön – kuten myös raatimies Johan

³³⁷ Fällström & Mäntylä 1982, 262–263; Ks. Katajala 1994, 135–138; Sennefelt 2003, 219–220; Karonen 2004.

³³⁸ Ks. Carlsson 1977, 58, joka on havainnut saman piirteen. Kaupunkien valtaporvarit eivät halunneet raatimieheksi, mutta valtiopäivämieheksi kyllä.

³³⁹ Ks. Österberg 1989; Österberg 1993a.

³⁴⁰ Carlsson 1977, 154; Ks. Lindberg 2001, 49–52, joka referoi Bertil Boëthiuksen väitöskirjaa (1943) *Magistraten och borgerskapet i Stockholm 1719–1815*. Boëthiuksen mukaan porvariston kontrolli vahvistui 1720-luvulta alkaen. Vahvimmillaan porvariston rooli oli kaupunkihallinnossa 1800-luvun alkupuolella; Myös Herlitz 1924, 85, 98, 294; Olsson 1995, 43; Bergman 2008a, 638.

³⁴¹ Oikeuskollegion arkisto, nro 275 (17.4.1746), KA, [...] *det han ifrån des Stads Casseurs syssla skulle blifva suspenderat, till des han räkningar för åren 1744 och 1745 förfärdigat [...]*; Ks. Halila 1943, 90–91. Halila pitää erityisesti rahastonhoitajien tiheää vaihtuvuutta viranhoidon väärinkäytösten selittäjänä.

Friedrich Scheele – osallistumaan erään riitatapauksen selvittämiseen, koska he eivät osanneet suomea. Pormestarin mukaan ei ollut muiden tehtävä tulkata keskusteluja raatimiehille, vaan heidän tuli itse ymmärtää tuomioistuimen toiminnalle tärkeää suomen kieltä.³⁴² Tuotunut zum Felde ilmoitti pormestarille, ettei ollut hänen syynsä, jos hänet virkaan asettanut kenraalikuvernööri von Campenhausen oli tehnyt nimittämispäätöksessään virheen.³⁴³ Venäjää kyseiset raatimiehet ilmeisesti taisivat, mutta venäläishallinnon ja paikallisväestön välimieheksi heitä ei voi luonnehtia.³⁴⁴

Pormestari Mathias Martinsin ja kaupungin raatimiehistön suhteet kärjistyivät laajemmin syksyllä 1745, kun raatimiehet eivät tukeneet pormestaria hänen ja varuskunnan komendantin välisessä kunnianloukkauskiistassa. Oikeuskollegio määräsi pormestarinvirasta pidätetyn Martinsin sijaiseksi raatimies zum Felden. Nimeämiseen ei liity venäläishallinnon salaliittohankkeita, sillä asetusten mukaisesti virkavuosiltaan vanhin raatimies toimi tarvittaessa maistraatin varaesimiehenä ja kaupungin väliaikaisena johtajana³⁴⁵. Martinsin ja zum Felden välillä jatkuneessa loanheitossa Martins ilmoitti zum Felden olevan kykenemätön ratkomaan edes yksinkertaisia yhteen- ja vähennyslaskuja saati selviytymään pormestarilta vaaditusta lainkäytöstä.³⁴⁶ Haminan kauppiaat pyysivät keväällä 1746 valituskirjelmässä Martinsia takaisin pormestariksi, sillä heidän mielestään Niclas zum Felde oli esteellinen kahden viran hoitoon. Kauppiaat ihmettelivät, kuinka sama henkilö voi olla sekä kasööri että maistraatin esimies, sillä esimiehen tehtävä oli valvoa alempien virkamiesten, kuten rahastonhoitajan toimintaa.³⁴⁷

³⁴² Ks. Nordin 2000, 287–290.

³⁴³ HRO 3.10.1744, MMA, *Rådman zum Felde utlät sig [...] at han och Rådman Scheele ei kunde gifwa sitt sentiment öfwer thenne sak, såsom thet finska språket ei mächtige, om thet ei skulle för them uttydas hwad parterne på finska andragit. Herr Bormästaren swarade: att the öfrige af rätten ledamöter ei wore förbundne att explicera för Rådmanen zum Felde hwad som för rätten tales och swares på finska, utan borde hwar ock en af alla möterne till följe af Swänsk förordning kunna sielf förstå ett så nödigt språk. Hwar på Rådmanen zum Felde uttag sig, at Hr. Generalen Campenhausen måste då hafwa felat mycket thäri at han satt honom till Rådman.*

³⁴⁴ HRO 27.8.1744, MMA.

³⁴⁵ Ks. Oikeuskollegion arkisto, nro 742 (21.2.1754), KA.

³⁴⁶ Oikeuskollegion arkisto, nro 275 (17.4.1746), KA, (Martinsin kirjelmä 5.7.1746) *Jag hade mångt ock mycket at anföra om desse räkningar och medel samt deras disponerande, ock huru Lag och Förordningar härom måtte föreskrifwa.*

³⁴⁷ Oikeuskollegion arkisto, nro 210 (31.10.1745), KA (kopio kauppias Heino Erich Bruunin ja Jobst Fabritiuksen allekirjoittamasta kirjeestä 4.2.1746), [...] *Resolution på allmogens allmänna beswär af d 16 Martii 1739 § 42 billigt förmår, at inga Domare ämbeten och andra tjänster i Finland skolande sådane personer besättias, som icke äro thet finska språket mächtige. Här med ock aldeles öfverens stämmande then af Hennes Keijserl. Maj:tt åhr 1742 igenon Hr Generalen Cheff Keith utkomne allernådigste kungörelse, at alla ämbeten i Finland skola besättias med infödde finska män. [...] Syns jämwäl thet wara stridande emot en Lag och naturlig ordning, at Hr Rådman zum Felde, hwilken enligt sin Casseurs syssla är underarbetat, skal therjämte wara nu v. Præses i rätten, och således förrätten 2 emot hwar annan intresserade sysslor hwar af wij fått erfara fruchten med saknad af sakernas owäldige handterande till Stadhens allmänna nytta och säkerhet i synnerhet hwad räkneskaperne för Cassa medlemm angå, hwar till han ej på något sätt kunnat här till förmås; Kieplikysymyksestä Ruotsin Tanskalta 1600-luvulla valloittamalla alueilla ks. Bergman 2002, 242; Alenäs 2003, 159–160, 181–212; Myös Naber 1995, 120, passim.*

Oikeuskollegiossa kauppiaiden kirjeen tulkittiin lähestyvän majesteettirikosta. Oikeuskollegio oli silti kiinnostunut sisältöä enemmän kirjeen alkuperästä, sillä vain sekä ruotsalaisiin että venäläisiin laki- ja asetuskokoelmiin hyvin perehtynyt henkilö saattoi tuntea kirjeessä käytetyt normatiiviset päätöslauselmat ja asetukset. Kirjeen ideoijaksi paljastunut pormestari Martins kertoi pyrki-neensä puolustamaan kirjeellä vain keisarinnaa kunniaa, minkä hän oli mielestään tehnyt osoittamalla keisarinnaa noudattavan Turun rauhassa Kymenkartanon provinssille takaamiaan erioikeuksia. Kolme vuotta Martinsin virasta pidättämisen jälkeen oikeuskollegio katsoi, ettei suurempia rikkomuksia tai loukkauksia ollut tapahtunut, joten se asetti Martinsin takaisin virkaansa. Martins sai häneltä pidätetyn toisen puolikkaan pormestarin palkastaan ja nimityksen, joskin omasta aloitteestaan, kollegioasessoriksi. Se nosti Martinsin vuosipalkan neljään sataan ruplaan.³⁴⁸

Martinsin tapaus kuvaa paikallistasolla valtaa käyttäneiden venäläisten siviili- ja sotilasviranomaisien sekä oikeuskollegion erilaista suhtautumista raja-seutuun ja sen erityisasemaan valtakunnassa. Ruotsin Tanskalta 1600-luvulla valloittamalla alueilla suorittamien pormestarinimitysten tavoitteena oli asettaa virkoihin ammattitaitoisia ja luotettavia henkilöitä. Rationaalisesta toiminnasta huolimatta seurauksena oli konflikteja pormestarien toimiessa joko keskushallinnon tai paikallisen porvariston toivomusten vastaisesti.³⁴⁹ Kymenkartanon provinssissa paikallishallinnon korkeimmat virkamiehet olivat vaikeassa asemassa, kun he luovivat sekä yhteisöjen että kuvernementti- ja provinssihallinnon luomassa ristipaineessa.

Ruotsin suurvalta-aseman kotirintamalla taanneen, äärimmilleen viritetyn hallintokoneiston toimintaa on lähestytty viime vuosien aikana toiminnan tehokkuuden tarkastelun kautta. Toiminnassa havaittujen puutteiden selitykset ovat keskittyneet taloudellisten resurssien riittämättömyyteen, kuten epävarmoihin palkkaolosuhteisiin. Palkan pienuus ja epävarmuus vaati virkamiehiltä sivutoimia, jotka johtivat väistämättä poissaoloihin ja hallinnon tehottomuuteen.³⁵⁰ Hallinnon tehottomuus ei heijastunut valloitetuilla alueilla virkamiehistöön kohdistettujen valitusten määrään. Gotlannista viiden ensimmäisen Ruotsin hallinnassa vietetyn vuosikymmenen aikana lähetetyistä yhdestätoista valtiopäivävalituksesta vain yhdessä käsiteltiin virkamiesten toimintaa saarella,³⁵¹ tosin valitusten vähäiseen määrään vaikutti todennäköisesti niiden ”esisensuuri”. Toisin kuin tutkimuskomissioille esitettyjen valitusten, valtiopäivävalitus-

³⁴⁸ Oikeuskollegion arkisto, nro 210 (31.10.1745), nro 268 (11.4.1746), KA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 15.10.1748, 8.12.1748, 28.1.1749, MMA; Nordenstreng 1909b, 339–344.

³⁴⁹ Olsson 1995, 108–112, 208–210; Myös Naber 1995, 122–123, passim.

³⁵⁰ Florén 1987, 516–517; Myös Cavallin 2003, 56.

³⁵¹ Lerbom 2003, 95–96; Vrt. Nilsson 1990, 86; Frohnert 1993, 243; Karlsson 1994, 213, joiden mukaan valitukset eivät olleet virkamiesten väärinkäytöstapauksissa yleisesti hyödynnetty kanava; Myös Brengsbo 1997, 26–27; Cavallin 2003, 109–118; Gustafsson 2007, 91–92.

ten oli vaikea saavuttaa keskusvaltaa ilman, ettei maaherra olisi päässyt vaikuttamaan läänistään esitettyjen valitusten sisältöön ja retoriikkaan.³⁵²

1720–1760-lukujen Haminan ja Lappeenrannan kaupunkihallinnon virkamiehet hoitivat tehtävänsä muutamaa virkarikkomusta lukuun ottamatta moitteetta. Näin ainakin on tulkittava, vaikkei virkavirheiden saaminen tuomioistuinten käsittelyyn ollut aina yksinkertaista.³⁵³ Kaupunkihallinnon virkamiesten ammatinharjoituksessaan aiheuttamat riidat näkyivät yleensä porvaristo- maistraatti-pormestari-akselin ristiriitoina. Ääritapauksissa mukaan sekoittui Ruotsin hallinnon aikana lääninhallinnon, venäläisaikana provinssi- tai kuvernementtihallinnon sekä armeijan jäseniä. Sekä pormestari Wittstockia että Martinsia kohtaan osoitettu tyytymättömyys kertoo, että heidän toiminnassaan oli toivomisen varaa, mutta toisaalta tyytymättömyyden konkretisoituessa teoiksi ei pormestareilla ollut hätää yhteisössään valtaporvareiden asettuessa heidän taakseen. Haminan ja Lappeenrannan virkamiehillä ei ollut viha-aikojen jälkeen taakkanaan sota-ajan poikkeusoloissa tehtyjä rikkomuksia. Ruotsin keskushallinto ei ottanut aktiivisesti kantaa kaupunkiyhteisöjen viranhoitajien määrään, pätevyyteen tai heidän soveltuvuuteensa virkaansa. Viipurin kuvernementtikansliasta saapui sen sijaan alkuvuodesta 1749 Haminaan ja Lappeenrantaan oikeuskollegion laatima kysely, jossa haluttiin tietoa esimerkiksi kaupunkihallinnon virkamiesten määrästä ja virkakausien pituudesta. Erityisesti oikeuskollegiota kiinnosti se, olivatko virkamiehet olleet syytettyinä tai oliko heitä rangaistu virkavirheistä.³⁵⁴

2.3 Tuomioistuinten työskentely

2.3.1 Riidanratkaisija vai valtionhallinnon käsikassara?

Tuomioistuinten pöytäkirjojen systemaattinen läpiluku on kattava mutta työläs keino tutkia oikeudenhoidon toimintaa esimodernin ajan kaupunkiyhteisössä. Kaupunkihallinto, tai tarkemmin sanoen sitä edustaneet virkamiehet osallistuvat rikos- ja siviilioikeudellisiin tapauksiin haastajina, syytettyinä ja todistajina – mutta myös kämnerinoikeuden, maistraatin ja raastuvanoikeuden jäseninä. Sama asetelma koskee hallintokysymyksiä, joiden käsittelyissä virkamiehistö oli jatkuvasti läsnä. Tuomiokirjoissa käsitellyt asiat on jaettu rikoshistoriallisissa tutkimuksissa perinteisesti rikoksiin, siviilioikeudellisiin ja hallinnollisiin tapa-

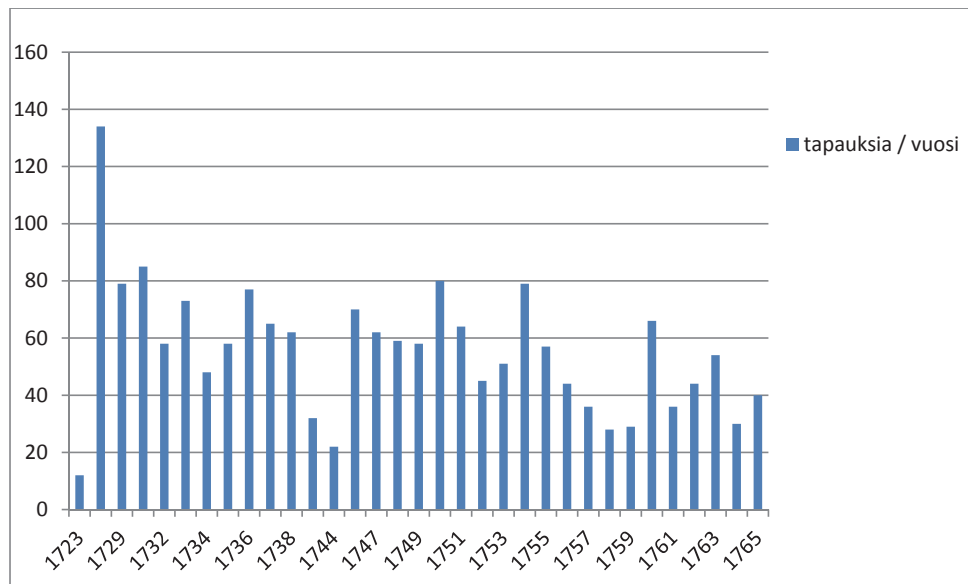
³⁵² Smedberg 1972, 98; Bäck 1984, 284–285; Gustafsson 1994, 75, 102; Katajala 1994, 175; Linde 2000, 89, 94, 99; Vilkuna 2005, 286–289, 292, 346.

³⁵³ Lennersand 1999, 41–42.

³⁵⁴ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 25.2.1749, MMA, [...] *Igenom Kejselige Gouvernementz Cancellie har Riks Justice Collegium äfwen som ifrån alla andra instantien infordrat en förteckning öfver Magistratens Betienten, huru många the til antahlet äro, af hwad frågd och lofd, huru länge the tient och om the under den tid förswarligen tilförene warit anklagad för något begångit brott och therföre afskaffade [...].*

uksiin.³⁵⁵ 1720–1760-lukujen Lappeenrannan kämnerinoikeuden toiminnasta laadittu määrällinen analyysi on tätä tutkimusta havainnollistava apuväline. Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden osalta vastaava pitkän aikavälin systemaattinen vertailu ei ole ollut mahdollista lähteistön aukkojen vuoksi. Käytössä olevan maistraatin ja raastuvanoikeuden lähteistön peilaaminen Lappeenrannan kämnerinoikeuden toimintaan osoittaa tehtyjen havaintojen pätevän myös Haminassa. Tapausten määrällisen analysoinnin ja kategorisoinnin avulla havainnollistetaan tuomioistuimen tehtävää siirtymäprosessissa eri tapausryhmien esiintyvyyden ja esiintymismäärien mahdollisten muutosten kautta.

KUVIO 2 Lappeenrannan kämnerinoikeuden käsittelemien tapausten kokonaismäärä (vuosittaisen työn ”rasitus”) 1723–1765

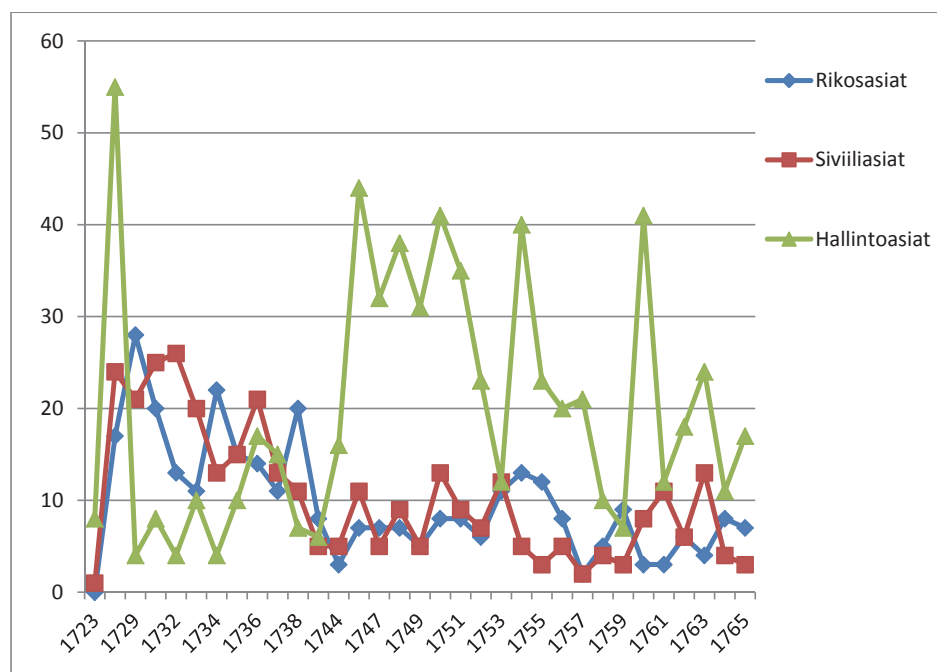
Lähteet: LKO 1723–1724, 1729, 1731–1739, 1744, 1746–1765, MMA.

Kuvioon 2 on merkitty Lappeenrannan kämnerinoikeudessa 1720–1760-luvuilla käsiteltyjen tapausten vuosittainen kokonaismäärä eli työn todellinen rasittavuus. Se tarkoittaa, että jokainen tapaus on laskettu tuomiokirjoista omaksi juttunsa jokaisen kokoontumisen yhteydessä, vaikka samaa tapausa saatiin käsitellä useissa istunnoissa pitkin vuosia. Pöytäkirjoissa ei ole havaittavissa ruotsalais- tai venäläishallinnosta riippuvaisia muutoksia, jotka olisivat vaikut-

³⁵⁵ Varsinaiset rikostapaukset on jaettu tutkimuksissa usein seitsemään eri luokkaan. Luokkien sisällöissä on painotuseroja tutkimusten lähestymistavoista riippuen. Rikollisuuden luokitteluperusteista esim. Blomstedt 1960, 194–198; Ylikangas 1971, 92–100; Karonen 1994b, 102; Aalto 1994, 34–47; Aalto 1996, 51–52; Furuhaugen 1996; Matikainen 2002, 206, passim; Vrt. Sundin 1992, 20, 23–29; Edellisistä luokitteluista poikkeava jako kolmeen ryhmään ks. Karonen 1994a, 177, passim; Karonen 1995, 106–107; Piilahti 2007, 147–151; Maria Ågren tarkastelee artikkelissaan termien *rikollisuus* ja *taloudellinen kiista* määrittelyyn liittyviä ongelmia. Ågren 1988a, 493–494.

taneet tuomiokirjojen sisältöön tai niiden kirjaamismuotoihin. Vuoden 1724 jälkeen aineistossa on muutaman vuoden katkos, mutta kokonaisuudessaan isonvihan jälkeisen oikeustapausten suuri määrä tasoittui ja kääntyi 1730-luvulla hitaaseen laskuun. Pikkuvihan jälkeen tapausten vuosittainen määrä pysyi ennen 1750-luvun puolivälissä alkanutta hidasta laskua varsin vakiona. Samaan aikaan, kun tapausten vuosittainen määrä laski, kämnerinoikeuden istunnoissa keskimäärin käsiteltyjen juttujen määrä kasvoi (ks. Liite 3). Ristiriitaa selittää tuomioistuimeen tulleiden ukaasien ja määräysten harveneminen, mikä vähensi kämnerinoikeuden tiedotustehtäviä ja siirsi toiminnan painopistettä useampia käsitteilykertoja vaativiin rikos- ja riita-asioihin

KUVIO 3 Lappeenrannan kämnerinoikeudessa vuosina 1723–1765 käsitellyt asiat

Lähteet: LKO 1723–1724, 1729, 1731–1739, 1744, 1746–1765, MMA.
(Tarkat luvut: ks. Liite 2)

Kuvio 3 havainnollistaa kämnerinoikeudessa vuosittain käsiteltyjen tapausten kokonaismäärää rikos-, siviili- ja hallinnollisiin asioihin jaettuna. Toistuvasti oikeusistuimissa käsitellyt, tuomiokirjojen alkuun lähinnä muutamalla toteamuksella kirjatut sekä valtakunnalliset että paikallishallinnolliset asiat muistutuksista tiedonantoihin, rasitusvaatimuksiin ja ukaaseihin ovat ongelmallisin ryhmä aineiston sisällöllisen määrittelyn ja luokittelun kannalta³⁵⁶. Varsinkin

³⁵⁶ Vrt. Karonen 1995, 107, joka toteaa määrällisen tilastoinnin "tasapäistävän" tutkimusaineiston. Varsinkin hallinnollisten asioiden yhteydessä se on ongelma, sillä annettujen julistusten, asetusten ja ukaasien tärkeysarvojen erot jäävät pimentoon; Hallintoasioiden kirjaamisesta tuomiokirjoihin ks. Karonen 1994a, 177; Lindström 2003, 20–21.

Venäjän hallinnon aikana näiden tapausten vuosittainen määrä oli huomattavan suuri. Lappeenrannan ja Haminan tuomioistuimet ottivat pikkuvihan jälkeen vastaan sekä valtakunnallisia että kuvernementti- ja provinssitason määräyksiä ja tiedonantoja. Kuvernementti- ja provinssihallinnon antamista ukaaseista on yleensä vain maininta määräyksen julkistamisesta istuntojen alussa, valtakunnalliset määräykset löytyvät ajoittain tallenteina kämnerinoikeuden saapuneiden kirjeiden joukosta.

Lappeenrannassa alue- ja keskushallinnon määräyksiä luettiin provinssikanslian valvovan silmän alla lähes jokaisen kämnerinoikeuden istunnon alussa, Haminassa maistraatti kokosi yhteen useampia ukaaseja ja kirjeitä, jotka se teki tiettäväksi yleensä kerran pari kuukaudessa³⁵⁷. Informaation niukkuuden vuoksi tuomiokirjoista tai niitä täydentävästä kirjeenvaihdosta ei ole mahdollista päätellä, minkälaisia toimenpiteitä taloudellis-hallinnollisten asioiden julkituonti mahdollisesti kämnerinoikeudelta vaati tai kuinka paljon niiden läpikäynti vei aikaa. Jo pelkkä venäjänkielisten ukaasien käännytys työllisti kuitenkin Lappeenrannan lisäksi Haminan virkamiehiä. Kämnerinoikeuden vuosittaisessa tapausjakaumassa taloudellis-hallinnollisten asioiden määrä on tapausten vähimmäismäärä, sillä osin vain maininnoiksi jääviä viittauksia on ajoittain mahdotonta varmuudella erottaa toisistaan.³⁵⁸

Lappeenrannassa 1720–1760-luvuilla käsiteltyjen tapausten luokittelun tulos ei tue kaikilta osin aikaisemmissä tutkimuksissa havaittua taloudellishallinnollisten asioiden suurta määrää.³⁵⁹ Hallintoasioiden osuus korostuu sekä määrällisesti että suhteellisesti vasta Turun rauhan jälkeisinä vuosina kaupungin siirryttyä Venäjän hallinnan alaisuuteen. Rikosasioiden määrällisestä kehityksestä on 1720-luvun loppupuolen lähteistössä olevan katkoksen vuoksi mahdoton tehdä pitkälle meneviä johtopäätelmiä. Kokonaisuudessaan kämnerinoikeuden tietoon tullut rikollisuus oli vähäistä ja tapausten määrä laski pitkin

³⁵⁷ Ks. esim. HRO 4.9.1744, 24.9.1744, 8.10.1744, 10.10.1744, MMA.

³⁵⁸ Lappeenrannan kämnerinoikeuden osalta tutkimuksen liitteessä 2 (Liite 2) on tilastoitu kämnerinoikeudessa vuosina 1723–1765 käsitellyt tapaukset jaettuna rikos-, siviili- ja hallintoasioihin. Liitteeseen 3 (Liite 3) on merkitty kämnerinoikeuden vuosittaisen työn todellinen ”rasitus”, vuosittaisten kokoontumisten määrä ja niiden avulla laskettu tapausten määrä per istunto. Liitteen 2 vuosittaisten tapausten määrä ei sellaisenaan kerro tuomioistuimen työpanoksen vuosittaista raskautta, sillä yksittäisiä oikeusjuttuja saatettiin käsitellä useita kertoja tuomioistuimessa. Liitteessä 2 jokainen juttu on laskettu yhtenä tapauksena, vaikka sitä olisi käsitelty kämnerinoikeudessa useampia kertoja. Työn rasituksen (työpanos) yhteydessä jokainen yksittäinen saman jutun käsittelykerta on tilastoitu erikseen, jolloin on saatu selville kämnerinoikeuden todellinen vuosittainen työpanos. Koska Lappeenrannan osalta tuomiokirjojen kattavuus on 1720-luvun loppupuolta lukuun ottamatta lähes täydellinen, tällainen laskentatapa on ollut mahdollinen. Vrt. Lindström 2003, 12–24; Petri Karonen on tutkinut tuomiokirja-aineistojenn pohjalta laajasti kaupunkituomioistuinten työtaakan raskautta 1600-luvun Suomessa. Hän ei ota tilastollisen menetelmänsä yhteydessä yksiselitteisesti kantaa työpanoksen tilastointimenetelmään, vaikka toteaa tehtyjen luokittelujen eliminoivan saman tapauksen kahteen kertaan laskemisen. Ks. Karonen 1995, 106–111; Maaseudusta ks. Koskull 1952b, 138–140.

³⁵⁹ Katsaus 1600-luvun tutkimukseen ks. Lindström 2003, 5–7, 14–15, 21–23; Myös Ågren 1988b.

1730-lukua muutamaa vuotta lukuun ottamatta³⁶⁰. Lappeenrannassa ilmi tulleen rikollisuuden käsittelyä leimaava piirre oli rikkomusten päätyminen aina ensin kämnerinoikeuden selvitettäväksi. Haminan raastuvanoikeus ei velvoittanut kertaakaan kämnerinoikeutta tutkimaan tapausta, joka olisi tullut sen tietoon ennen kämnerinoikeutta. Siviiliasioiden, mikä tarkoittaa siviiliväestön keskinäisiä, velka, omaisuus- ja erinäisiä toimeentulokiistoja, määrä seurasi rikosmäärien kehitystä. Pikkuvihan jälkeinen rikos- ja siviiliasioiden määrän tasaisuus ja suhteuttaminen kaupungin 1720–1730-lukuja alhaisempaan väkilukuun osoittaa sen, että tapaukset tulivat läpi tutkimusajan asianmukaisesti tuomioistuinten käsittelyyn. Vanhan Suomen lahjoitusmailta nostettujen tapausten ajallinen vaihtelu oli siten vierasta kaupunkiyhteisöille³⁶¹.

Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuimilla oli isonvihan ja pikkuvihan jälkeen haastava tehtävä saattaa yhteisöt rauhantilaan. Haminan maistraatille maaliskuussa 1723 saapuneen kuninkaallisen päätöksen mukaisesti Venäjän ylivallan ajan (*under Ryska öfverwäldets tid*) salavuoteus- ja yksinkertainen huuruus -rikkomukset tuli yleisen armahduksen vuoksi jättää tutkimatta ja tuomitsematta. Tiedonannossa ei viitattu, perustuiko päätös mahdollisesti Uudenkaupungin rauhansopimuksen toiseen artiklaan, jonka mukaisesti kaikki sodanajaksiin vihollisuuksiin syyllistyneet sotilaat oli vapautettu molemminpuolisella yleisellä armahduksella sodanajaisista rikkomuksistaan.³⁶² Päätös vapautti Lappeenrannan ja Haminan tuomioistuimet siveellisyysoikeudenkäynneistä niiden ensimmäisen toimintavuoden ajaksi. Hallintoasioihin Haminassa ja Lappeenrannassa aktiivisesti osaa ottanut maaherra ei saanut sekaantua tuomioistuinten toimintaan rikosoikeudellisissa kysymyksissä. Poikkeuksena olivat Ruotsin ja Venäjän alamaisten väliset tapaukset, jotka tuli saattaa maaherran tietoon eikä hakea kiistoihin ratkaisua paikallisissa tuomioistuimissa.³⁶³

Suomalaisissa paikallistuomioistuimissa käsiteltyjen tapausten määrä oli huipussaan isonvihan jälkeen huolimatta muutamista edellä mainituista tuomioistuinten työtaakkaa helpottaneista seikoista. Suomalaisten kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toiminta käynnistyi aikaisimmillaan vuoden 1721 lopulla, mutta pääosin vasta keväällä 1722. Turun raastuvanoikeus järjestäytyi ensimmäisenä suomalaisena kaupunkituomioistuimena isonvihan jälkeen marraskuun alussa 1721. Helsingissä oikeus järjestäytyi oman raatimiehistön komennossa keväällä 1722, mutta raastuvanoikeus oli kokoontunut jo edellisenä syksynä maaherran johdolla. Samoin Vaasan ja Porvoon tuomioistuimet järjes-

³⁶⁰ Ks. Sörlin 2004, 107, 111, joka tulkitsee rikollisuuden määrän indikoivan alamaisten ja kruunun välisen vuorovaikutuksen aktiivisuutta 1600-luvun puolivälin Jämtlannissa; Myös Theland 2001, 86–87.

³⁶¹ Paaskoski 1997a, 256–257.

³⁶² SK (Hamina) Hovioikeudelta maistraatille 29.12.1722, MMA; HRO 4.3.1723, MMA, [...] *böra härefter considereras under den allmänne amnesten och lemnas i förgäthenhet utan wijdare ransakning och domb*; Uudenkaupungin rauhansopimus, 2. artikla.

³⁶³ HRO 30.1.1725, MMA, [...] *at der mål som emellan Ryska och Swänska undersätarne upkoma, icke för någon domstohl måtte dragas, utan af Högwälborne Hr. Baron och Landshöfdingen med någre adjungerade judicialiteter afgjöras*.

tyivät maaherran komennossa. Tammisaaressa kaupungin raatimiehistö ja muu hallinto oli riittävä toiminnan käynnistämiseen huhtikuussa 1722.³⁶⁴

Haminan raastuvanoikeus ja maistraatti pitivät ensimmäisen istuntonsa tammikuussa 1723, jolloin oikeus kokoontui porvariston ja pormestarin johdolla. Helmikuun alussa oikeutta istuttiin kahden raatimiehen ja kaupunginvanhimpien johdolla, maaliskuusta eteenpäin toimittiin kolmen raatimiehen ja kaupunginvanhimpien komennossa.³⁶⁵ Isonvihan jälkeisen Haminan ensimmäiset raatimiehet nimitettiin tilanteessa, jolloin kaupungin hallinto täytyi saada nopeasti toimimaan. Työskentely ei ollut kaikkien asetusten mukaista, sillä Haminan kaksi ensimmäistä raatimiestä vanhoivat raatimiehenvalansa vasta vuoden 1723 lopulla.³⁶⁶ Poikkeustilanteissa toiminta keskittyi käytännöllisyyteen ja tarpeen mukaan jopa normien sivuuttamiseen.

Kämnerinoikeus aloitti toimintansa Lappeenrannassa syksyllä 1723 reilut kaksi vuotta Uudenkaupungin rauhan jälkeen. Kaupunkiin oli muodostettu lääninhallinnon aloitteesta kuitenkin jo aiemmin jonkinlainen kaupungin käytännön asioiden järjestelyistä huolehtinut hallintoelin. Maaherran nimittämä pormestari ([...] *af Landshöfdingen här i Lapstrand förordnade Borgmestaren Dufwing*) johti suppeaa toimielintä, jonka jäseniltä vaadittiin vala. Kun kämnerinoikeuden istunnossa puitiin keväällä 1724 oikeuden apujäsenten valakysymystä, eräs kauppias kertoi vannoneensa valan jo pormestari Dufwingin aikana.³⁶⁷ Paikallishallinnollisen toimielimen olemassa olo Lappeenrannassa jo ennen kämnerinoikeutta on ymmärrettävää, olihan Lappeenranta maaherran residenssipaiikka vuodesta 1722 alkaen.

Haminassa maistraatin ja raastuvanoikeuden ohessa 1720-luvun puolivälissä pari vuotta toimineen kämnerinoikeuden toiminnan käynnistäminen venyi pitkälle loppukevääseen 1725. Lappeenrannassa kämnerinoikeuden vuosina 1723–1724 käsittelemien tapausten määrään verrattuna kämnerinoikeuden työtaakka oli Haminaassa vain murto-osan aiemmasta. Haminaassa kämnerinoikeuden tehtävät keskittyivät vähäisten väärinkäytösten – sapattirikkomuksista määräysten vastaiseen pukeutumiseen – selvittelyyn ja maistraatin määräämien selvitystöiden tekoon³⁶⁸. Koska kämnerinoikeus ei ollut välttämätön Haminan hallinnon ja oikeudenhoidon toiminnalle, muut menot asetettiin prioriteettilistalla kämnerinoikeuden käynnistämisen aiheuttamien kustannusten edelle. Puheenjohtaja Chrysostomus Gahmbergin mukaan hän oli vasta saanut kotitaloutensa asettumaan Lappeenrantaan, kun edessä oli jo muutto takaisin Haminaan. Vaiivan lisäksi se tarkoitti kustannuksia, jotka nousivat puoleen hänen vuosipalkastaan. Tilanteesta valittanut Gahmberg ei saanut maaherralta sympatiaa.

³⁶⁴ von Koskull 1952b, 133–135; Mäntylä 1977, 37; Aminoff-Winberg 2007, 363–366.

³⁶⁵ HRO 20.1.1723, MMA, [...] *woro Borgerskapet i Weckelax tillsammans kallade* [...]; HRO 8.2.1723, 2.3.1723, MMA; Ks. Frisenheim KM:lle 12.9.1722, RA, jossa maaherra ilmoittaa maistraatin jäsenten määräämisestä hoitamaan kaupungin oikeutta ja taloutta.

³⁶⁶ HRO 9.11.1723, MMA.

³⁶⁷ HRO 17.9.1723, MMA; Toivanen 1979, 453.

³⁶⁸ Haminan kämnerioikeuden pöytäkirjojen otteet (1725–1726), MMA.

Maaherran mukaan maistraatti oli tehnyt oikeudenhoitoa koskeneet päätökset hänen tietämättään, joten se sai myös vastata ongelmistaan itse.³⁶⁹

Kämnerinoikeudet olivat ensisijassa tuomioistuimia, eivät maistraattien kaltaisia hallintoinstansseja.³⁷⁰ Lappeenrannan kämnerinoikeuden toiminta keskittyi isonvihan jälkeisiä ensimmäisiä toimintavuosia lukuun ottamatta lähinnä rikos- ja siviiliasioihin, kuten 1730-luvun vähäinen hallintoasioiden määrä osoittaa. Kämnerinoikeudessa käsiteltyjen hallinnollisten asioiden määrän moninkertaistuminen pikkuvihan jälkeen on monen tekijän summa. Ruotsin ajan lääninhallinto maaherran johdolla oli yksi tiedotus- ja asianajokanava paitsi ylhäältä alaspäin, myös väylä päinvastaiselle vuorovaikutukselle. Savonlinnan ja Kymenkartanon läänin maaherran 1720–1730-luvuilla vastaanottamat valitukset ja rahvaan memoriaalit olivat usein muodoiltaan alamaisten tiedonantoja vaikeasta tilanteesta ja selvityksiä velvollisuuksien täyttämistä. Pikkuvihaan päättynyt lääninhallinnon välityksellä tapahtunut vuorovaikutus asetti jatkossa paineita paikallisille tuomioistuimille.

Paikallisten tuomioistuinten ohessa kirkolla oli 1700-luvun Ruotsissa huomattava asema kruunun tiedotus- ja valvontamekanismina.³⁷¹ Tässä tutkimuksessa käytetyt lähteet eivät kerro luterilaisen kirkon tiedotustehtävästä Venäjällä, mutta on oletettavaa, että tšekäläisen kirkon tehtäväkenttä kaventui ortodoksisessa keisarikunnassa. Kirkon valta-aseman rajoittaminen oli itse asiassa yksi keskeinen Pietari Suuren käynnistämän reformipolitiikan tavoite³⁷². Kymenkartanon provinssin luterilaisen kirkon korkeimpana hallintoelimenä toimi Uudenkaupungin rauhassa Venäjään liitetyn Viipurin provinssin tavoin Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegio³⁷³. Paikalliset tuomioistuimet olivat venäläishallinnolle luterilaista kirkkoa helpommin käden ulottuvilla olevia tiedotus- ja vaikutuskanavia pikkuvihan jälkeen. Esimerkiksi loppuvuodesta 1748 annetun koko Iso-Venäjän (*öfver hela stora Ryssland*) tupakanmyyntiä koskeneen keisarinan antaman asetuksen levitys määrättiin toimeenpantavaksi jokaiseen valtakunnan kolkkaan tammikuun loppuun 1749 mennessä. Käskyä noudatettiin myös Lappeenrannassa, kun asetus tehtiin tietäväksi kämnerinoikeuden istunnossa.³⁷⁴ Ukaasien ja tiedonantojen julkituksen säilyttäminen paikallistuomioistuimille osoitti paikallisväestölle keskus- ja paikallishallinnon val-

³⁶⁹ Saapuneet päätökset, 11.1.1725, MMA [...] *Såsom Magistraten uthan Communication med mig eller min Disposition detta insteg uti Jurisdiction giord: altså förwisas Supplicanten till Magistraten som denne författning giordt*; Maistraatille saapuneet anomukset 15.1.1725, 17.4.1725, MMA.

³⁷⁰ Ks. Karonen 1994a, 176.

³⁷¹ Aronsson 1992, 281–285; Villstrand 1992, 82–105; Linde 2000, 66–82; Reuterswärd 2001, 52–53, 55, 101–161; Ks. myös Olsson 1995, 130, 164–165, jonka mukaan kruunu välitti konflikteja esimerkiksi siten, ettei levittänyt tietoja uusista tullisäännöistä.

³⁷² Peterson 1979, 1–11, 59–73; Thaden 1984, 8–9; Hosking 2011, 198–201.

³⁷³ Rajainen 1972, 125.

³⁷⁴ SK (Lappeenranta) (ei lähettäjä, päivämätön, asetus päivätty 14.11.1748), MMA, [...] *Åhr 1749 uti första månad bör thetta öfver alt i Rysland Publicerad wara och efter then månads lopp bör ingen i hela stora Ryssland någon ell. af någon thenne Toback till salu hafwa utan Mattfejeff, hans Compagioner och Betienter [...]*; Ks. SK (Lappeenranta) Provinsskansliasta kämnerinoikeudelle 5.1.1749, MMA.

tasuhteen olemassaolon ja tuomioistuinten alisteisuuden keskushallinnolle huolimatta niiden nauttimista erioikeuksista.

Kaupunkituomioistuinten käyttö tiedotuskanavana oli järkevää, sillä suuri osa venäläishallinnon ukaaseista ja määräyksistä koski nimenomaan porvaris-toa. Käräjien tarjoamaa viranomaiskanavaa hyödynnettiin myös maaseudulla vastaaviin tarkoituksiin³⁷⁵, vaikka niiden merkitysarvo oli todenäköisesti kaupunkituomioistuimia vähäisempi. Tiedotusten julkituonti instituutioissa, joiden auktoriteetti oli väestön keskuudessa vahva, takasi uusille määräyksille näkyvyyden ja legitimitetin. Toimintamuoto oli itsessään uusi piirre venäläisessä valtionrakennuspolitiikassa, sillä paikallistuomioistuinten autonomia ja paikalliset variaatiot toimintakäytänteissä olivat huomattavia ainakin 1700-luvun alkuun asti. Se rajasi merkittävästi keskushallinnon mahdollisuutta käyttää paikallistuomioistuimia avuksi omien tarkoituseriensä edistämiseen. Vuonna 1694 annetun määräyksen mukaan paikalliset tuomarit huolehtivat Venäjällä erilaisten tapausten ratkomisesta lain mukaan, ja vain, jos he eivät siihen syystä tai toisesta kyenneet, asiat tuli lähettää Moskovaan keskushallinnon käsiteltäviksi.³⁷⁶

Erilaisten rasitusvaatimusten ja tiedotusten julkituonnin sysääminen pikkuvihan jälkeen paikallistuomioistuimille ei kerro sitä, ettei vastaavista asioista olisi keskusteltu jo edellisillä vuosikymmenillä, vaikka asioiden määrän lisääntyminen tuomioistuimessa oli kiistatonta. Esimerkiksi Lappeenrannan kämnerinoikeudessa esitetyt majoitusrasitusvaatimukset muuttuivat ilman maaherran kaltaista ”välikätkä” yhteisön ja venäläisen hallinnon väliseksi suoraksi vuoro-vaikutukseksi, joka sai yhteisöissä huomattavan suuren näkyvyyden. Pikkuvihan jälkeen kämnerinoikeudessa käsiteltyjen hallintoasioiden suuri määrä korreloi melko suoraan kämnerinoikeuden työtaakkaan, eli oikeudessa käsiteltyjen tapausten määrään. Ukaasien ja määräysten julkituonti ei työllistänyt tilastollisesti tarkasteltuna vähempää kuin rikos- ja siviiliasioiden selvittely.

Lappeenrannan kämnerinoikeudessa valtakunnanvaihdoksesta eteenpäin käsiteltyjen hallinnollisten asioiden määrää selittää venäläishallinnon tiedotusten lisäksi kämnerinoikeuden aiempaa tiiviimpi suhde Haminan maistraattiin ja raastuvanoikeuteen.³⁷⁷ Haminasta kysyttiin ajoittain neuvoa jopa asioissa, jotka eivät olleet millään muotoa uusia. Samoin kämnerinoikeus välitti raastuvanoi-

³⁷⁵ Esim. SK (Lappeenranta) Kuvernementtikanslialta kämnerinoikeudelle 16.4.1748, MMA, jolloin kuvernementtikanslia halusi selvyyden pikkuvihan aikana Ruotsiin paenneiden ja sinne jääneiden Kymenkartanon provinssiin jättämästä omaisuudesta. Asia tuli tuoda julki sekä selvittää Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuinten sekä kihlakunnanoikeuksien avulla; Ks. Kallio 1901, 88.

³⁷⁶ Kivelson 1996, 131–133, 189–191, 208–209; Shields Kollmann 2004, 52–53, 55, 57.

³⁷⁷ Suora vertailu Haminan maistraatin ja Lappeenrannan kämnerinoikeuden välisen yhteydenpidon tiivyydestä ennen ja jälkeen pikkuvihan ajan on lähdeaineistojen puutteiden vuoksi mahdotonta, mutta jos vertailuaineistona käytetään pikkuvihaa edeltäviä Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden kirjeenvaihtoaineistoja (lähettäjä / vastaanottaja Lappeenrannan kämnerinoikeus) ja pikkuvihan jälkeisen Lappeenrannan kämnerinoikeuden kirjeenvaihtoa (vastaanottaja / lähettäjä Haminan maistraatti ja raastuvanoikeus), on kirjeiden vuosittainen volyyymi moninkertainen pikkuvihan jälkeen verrattuna sitä edeltävään aikaan.

keudelle asioita, jotka sen olisi pitänyt ratkoa itsenäisesti.³⁷⁸ Yhteydenpidon tiivistymistä voi selittää heti pikkuvihan jälkeen kämnerinoikeuden uuden tuomarin kokemattomuudella, mutta tuomarin jatkaessa toimeensa yli vuosikymmenen ei tuomioistuinten välinen tiivis vuorovaikutus selity enää viranhoidajan kokemattomuudella. Kuvaa jatkuvassa yhteistyössä toimineista tuomioistuimista tukee se, ettei kämnerinoikeus lähettänyt vuoden 1745 jälkeen moneen vuoteen käsittelemiensä rikosasioiden pöytäkirjoja Haminan raastuvanoikeuden tarkastettavaksi, eikä raastuvanoikeus toisaalta pyytänyt niitä erikseen nähtäväkseen³⁷⁹. Aktiivinen horisontaalinen yhteydenpito on yksi merkittävä tekijä, joka erotti Kymenkartanon provinssin 1700-luvun jälkipuoliskon Venäjän hallitsemasta Puolasta. Puolassa valta keskittyi paikallisyhteisöissä pienille klikeille, joiden keskinäinen kanssakäynti oli vähäistä verrattuna niiden ja venäläishallinnon väliseen vuorovaikutukseen.³⁸⁰

Pietarissa sijainneen oikeuskollegion yksi osasto, Liivinmaan Viron ja Suomen oikeuskollegio, vastasi Vanhan Suomen paikallistuomioistuinten vetoomustuomioistuimena ruotsalaista hovioikeutta.³⁸¹ Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuimilla oli tiivis suhde oikeuskollegioon heti vuodesta 1744 alkaen. Haminan maistraatti ja muutamaan kertaan suoraan myös Lappeenrannan kämnerinoikeus lähettivät vakavat rikokset oikeuskollegion ratkaistavaksi. Turun hovioikeudesta poiketen oikeuskollegiolle muodostui vahva paikallisyhteisöjen hallinto- ja oikeuskäytänteitä puolustanut rooli, sillä Haminan maistraatti välitti sille useita tapauksia, joissa Haminan privilegioiden ja ruotsalaisen lain ja asetusten periaatteet olivat joutuneet haastetuiksi. Turun rauhassa valloitetun alueen alistaminen korkeimman vetoomustuomioistuimen osalta uuden hallinnon alaisuuteen ei ollut poikkeuksellista, sillä Venäjä oli toiminut samoin jo sen Suuressa Pohjan sodassa haltuunottamalla alueilla³⁸². 1600-luvun puolivälin Ruotsi piti entisissä tanskalaismaakunnissa rauhansopimuksen pykälien mukaisesti entiset tanskalaiset lait ja asetukset voimassa, mutta asetti maakunnat korkeimman oikeusasteen vetoomustapauksissa Götan hovioikeuteen muodos-

³⁷⁸ Ks. esim. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 10.12.1748, MMA, jolloin maistraatti valisti kämnerinoikeutta maakaupparikkomusten selvittämisestä. [...] *som Lagen aldrig tillåter någon Sak uti annat, än sitt tillbörl. foro [...] på hvilket äfven Kongl. Förkl. Öfver Samtel. Ständernas Besvärs Puncter af d 13 Julii 1719 §1 [...]*; LKO 10.9.1747, 12.9.1747, 1.10.1747, 6.10.1747, 27.10.1747, 1.11.1747, 27.11.1747, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 7.11.1747, MMA, jolloin käsiteltiin markkinatappeluun liittynyttä epä tietoisuutta kämnerinoikeuden tuomiovallan rajoista; LKO 23.8.1751, MMA, jolloin raastuvanoikeus palautti luvatonta viinanmyyntiä koskeneen kiistan kämnerinoikeuden ratkaistavaksi; Ks. Bergman 2002, 125, 129, 220–222; Bergman 2003, 122–123, joka toteaa konfliktien konkretisoituvan valtakunnanvaihdosten jälkeen näennäisesti juuri vanhojen ja uusien käytänteiden välillä, vaikka todellisuudessa vastaavia konflikteja esiintyi jo vanhan vallan aikana; Myös Fagerlund 2002, 77.

³⁷⁹ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 22.6.1751, MMA.

³⁸⁰ Grochulska 1995, 35–36.

³⁸¹ Salenius 1915, 2; Granfelt 1931, 298–299; Rosén 1940, 101; Peterson 1979, 311–312, 317–319; Hartley 1982, 81; Paaskoski 1997a, 254–255.

³⁸² Ranta 1987, 224–225; Ranta 1991, 143–144; Anisimov 1993, 147–148; Paaskoski 1997a, 81.

tetun tanskalaisalueiden asioihin ja lakikoodistoon perehtyneen osaston alaisuuteen.³⁸³

Tuomioistuimet olivat kansanomaisen riidanratkaisun ohessa valtionhallinnollisia alamaisten kontrolloimisen ja kurinalaistamisen toimielimiä.³⁸⁴ Tuomioistuinten kautta alamaisiin kohdistetussa valtiollisessa vallankäytössä oli alueellisia eroja alkaen valtakunnan osien erilaisesta suhteesta keskushallintoon. Vaikka valtioilla oli halu totaaliseen valtaan, poliittiset ja hallinnolliset realiteetit pakottivat kompromisseihin niin Ruotsissa kuin Venäjällä. Venäjän valtakunnan suunnaton kasvu ei olisi ollut mahdollista ilman yhteistyötä paikallisten eliittien kanssa ja paikallisten toimintakäytänteiden sietämistä.³⁸⁵ Hallinnon legitimitetti oli riippuvainen siitä, käytettiinkö sen hallinnoimia instituutioita asioiden ajamiseen ja konfliktien ratkaisuun. Tärkeintä ei ollut se, mitä asioita käsiteltiin, vaan se, että instituutioita käytettiin. Alamaisten joko näennäiset tai todelliset mahdollisuudet vaikuttaa vallankäyttöön tekivät vallankäytöstä alamaisten silmissä legitimiin.³⁸⁶ Lappeenrannan kämnerinoikeuden 1720–1760-lukujen tuomiokirja-aineiston kvantitatiivinen analyysi osoittaa, että tuomioistuinta käytettiin aktiivisesti. Kämnerinoikeuden käsittelemien tapausten lukumäärässä ei tapahtunut merkittäviä muutoksia 1720–1760-luvuilla, mutta suhteellisesti hallintoasioiden osuus kasvoi huomattavasti vuoden 1743 valtakunnanvaihdon jälkeen.

2.3.2 Tuomioistuinten edustavuus ja oikeusturvallisuus

Suuren Pohjan sodan jälkeinen 1700-luvun poliittinen kulttuuri rakentui sekä Ruotsissa että Venäjän hallitsemassa Vanhassa Suomessa erioikeuksien, poikkeusjärjestelyjen ja erilaisten vetoomusten varaan.³⁸⁷ Perinteisten edunvalvontaan käytettyjen vaikutuskanavien hyödyntäminen oli 1740–1760-lukujen Lappeenrannassa ja Haminassa aiempaa rajoitetumpaa. Edunvalvonta tarkoitti kaupunkiporvaristolle ensisijaisesti taloudellisten intressien ajamista. Ristiriitatilanteissa vastakkain asetettiin kaksi näkemystä, joista toisen voitto nähtiin toisen tappiona.

Tuomioistuinten on katsottu palvelleen 1600-luvulta alkaen ensisijaisesti valtion tarpeita, mihin viittaa niissä käsiteltyjen hallinnollis-taloudellisten asioiden kasvanut määrä.³⁸⁸ Johtopäätöksen problematisointi ei ole herättänyt tutkijoissa suurempaa mielenkiintoa. Esimerkiksi tuomioistuinten toiminnan legitimitetin antama valta tuomioistuinten jäsenille suhteessa muihin yhteisön jäseniin on mielenkiintoinen kysymys. Valta oli jaettu periaatteessa instituutioil-

³⁸³ Fabricius 1955, 123–125; Ericson 1984, 47–49; Bergman 2002, 247–248; Johansen 2003, 64–65, passim.

³⁸⁴ Österberg 1991a.

³⁸⁵ Kivelson 1996, 181, 208–209, passim; Dixon 1999, 126–128, 147; Koskivirta 2001, 200; Harnesk 2002, 78; Shields Kollmann 2004, 67.

³⁸⁶ Linde 2000, 83–84, 122; Sennefelt 2001, 33.

³⁸⁷ Nurmiainen 2009, 194–197, passim; Myös Karonen 2004, 62–63.

³⁸⁸ Taussi Sjöberg 1990, 168; Aronsson 1992, 23; Karonen 1994a; Karonen 1995; Näkemys on yleistävä, sillä väitteen tarkempi perustelu vaatisi tutkimuksissa käytettyjen aineistojen vertailua ja niissä käytettyjen kategorioiden yhteneväisyyden arviointia.

le, mutta käytännössä se situotui niitä edustaneisiin yksilöihin. Paikallishallinnon virkamiesten suuret palkat tai viranhoitajien paikallisuus eivät kerro kruunun vallan vahvuudesta, vaan paremminkin sen heikkoudesta. Palkka oli keino ostaa virkamiesten lojaalisuutta, paikallisuus keino pitää ympäröivä yhteisö tyytyväisenä kiinnittämällä tunnettuja luottomiehiä kruunun toimintaan. Kruunun tavoite oli saada virkamiehistö toimimaan ammattimaisesti ilman omien intressien korostamista³⁸⁹.

1700-luvun puoliväliin Lappeenrannan ja Haminan alemman porvariston lukumäärän kasvu ja kauppiaskunnan kuihtuminen heijastuivat Lappeenrannassa tuomioistuimen toimintaan. Alemman porvariston poliittisen vaikutusvallan voimistuminen asetti kämnerinoikeuden maallikkojäsenten ja yhteisön sosiaalirakenteen toisiinsa peilaavuuden entistä haastavampaan tilanteeseen. Lappeenrantaan isonvihan jälkeen kauppiaksi valitun, sittemmin poismuuttaneen ja 1750-luvun alussa Lappeenrantaan pikkuporvariksi hyväksytyyn Gabriel Forsanderin kaupankäyntioikeudet sekä Forsanderin valinta 1750-luvun puolivälissä tuomioistuimen apujäseneksi aiheuttivat kauppiassa vastustusta. He eivät voineet kuitenkaan estää pikkuporvarin valintaa kämneriksi.³⁹⁰

Pikkuporvarin valinta Lappeenrannan kämnerinoikeuden maallikkojäseneksi oli jatkumoa edellisten vuosien kämneritoiminnan muutoksille. Lappeenrannassa kämnerinoikeuden neljännesvuosittain vaihtuviksi apujäseniksi oli valittu 1720-luvulta 1750-luvun alkuun vain kauppias- ja käsityöläisporvareita, joista kauppiaat muodostivat valittujen selkeän enemmistön. Tuomioistuimissa pikkuvihan jälkeen käsiteltyjen hallintoasioiden määrän kasvun ja kauppiaskunnan kutistumisen ilmeisenä seurauksena Lappeenrannassa nähtiin vuonna 1752 järkevaksi, että kämnerinoikeuden notaari vannoo tuomarivalan. Jatkossa kämnerinoikeus tarvitsi puheenjohtajan ja notaarin lisäksi vain yhden kämnerin tuomioistuimen maallikkojäseneksi.³⁹¹ Kevääseen 1754 asti kämneriksi nimettiin vain kaupungin kauppiaita, joita tosin saattoi tuurata väliaikaisesti myös käsityöläinen. Mikäli notaari oli estynyt hoitamaan tehtäviään, häntä sijaisti käskynhaltijakanslian kirjuri tai Haminan raastuvanoikeuden notaari³⁹². Kahden vuoden kauppiaskauden jälkeen kämneriksi nimettiin kaksi kupariseppää peräkkäisille kausille ja vuoden 1755 alusta peräkkäin kaksi pikkuporvaria.³⁹³ Lappeenrannan kauppias- ja käsityöläisporvariston tyytymättömyys yhden kämnerin järjestelyyn sai heidät vaatimaan keväällä 1756 kämnerinoikeuden paluuta takaisin Ruotsin aikaiseen kahden porvarikämnerin käytäntöön. Syyksi porvaristo ilmoitti tyytymättömyyden notaarin toimintaan³⁹⁴, vaikka todellinen

³⁸⁹ Olsson 1995, 164; Bergman 2008a, 640; Yleisesti Cavallin 2003.

³⁹⁰ KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta provinssikansliaan 4.2.1751, MMA, jolloin Lappeenrannan porvaristo yritti kaataa Gabriel Forsanderin porvarinimityksen veotamalla asiassa provinssiviranomaisiin; LKO 19.1.1755, MMA.

³⁹¹ LKO 18.3.1752, MMA, [...] *tå framdeles intet flera än en Kämner till honom at Rättegången kommer at brukas*; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 29.2.1752, MMA.

³⁹² Ks. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 30.1.1753, MMA; LKO 23.2.1753, MMA.

³⁹³ LKO 9.4.1754, 6.10.1754, 19.1.1755, 24.7.1755, MMA.

³⁹⁴ LKO 29.2.1756, MMA, [...] *the eij kunde wara nöije med Notarien*.

syy oli enemmän kauppiaiden ja pikkuporvariston kiristyneissä sosiaalisuhteissa.

Porvariston mielenkiinto kämnerintoimea kohtaan osoittaa, ettei tuomioistuimien ollut pelkkä vaatimusten ja ukaasien esille tuoja, vaikka tapausmäärien ulkoinen tarkastelu viittaa vahvasti siihen. Kämnerinoikeuden notaarin todettiin Lappeenrannassa olevan mies paikallaan rikosasioiden selvittelyssä, mutta hallintoasioissa oli kauppiaiden mielestä parempi, että tuomioistuimessa toimi notaarin ohessa kaksi kämneriä.³⁹⁵ Porvareilla olisi tuskin ollut suurta halua toimia kuvernementti- ja provinssihallinnon esittämien, valtaosin nimenomaan porvaristoon kohdistettujen vaatimusten leimasimena ilman uskoa mahdollisuudesta vaikuttaa asioihin tuomioistuimen kautta. Halukkuus osallistua paikallistuomioistuinten toimintaan kertoo tuomioistuinten keskeisestä asemasta sekä vuorovaikutuksen että oman edun ajamisen välineenä.

Haminassa käsityöläiset kiinnittivät huomiota alisteiseen asemaansa raastuvanoikeudessa jo keväällä 1726, kun he vaativat maaherralta, että jatkossa kaikissa tuomioistuimen kokoontumisissa, ja varsinkin kaupungin tulo-, meno- ja taksoituskysymyksiä käsiteltäessä heitä edustaisi paikalla kaksi käsityöläistä. Maaherran mukaan käsityöläisten vaatimus olla asioista tietoisia ei ollut kohtuuton (*Det är wäl ej obilligt, att handtwärkarne jämwäll blifwa underrättade [...]*), mutta raastuvanoikeuteen ei voitu lisätä apujäseniä.³⁹⁶ Kauppiasporvaristolle perustelu sopi hyvin, sillä käsityöläisten asettaminen maistraatin apujäseniksi ei ollut sen intressien mukaista. Omaan valtaansa kauppiat pönkittivät porvariston ”yksimielisellä päätöksellä” jo syksyllä 1723, jolloin ehdotettiin kyvykkäiden porvareiden valitsemista palkattomiksi tuomioistuimen apujäseniksi, mikä pätevoittäisi heidät myöhemmin raatimiehiksi³⁹⁷. Apujäsenten palkattomuus rajasi pestit käytännössä käsityöläisten ja alemman porvariston ulottumattomiin.

Neljännesvuosittaiset Haminan raastuvanoikeuden apujäsenet olivat isostavihasta lähtien aina kauppiaita, joiden valta oli Haminassa horjumaton – esimerkiksi käsityöläisten työtaksoista päätettiin edelleen 1730-luvun lopulla vain kauppiaiden kesken. Kauppiaiden hallitseva asema heijastui myös Haminan

³⁹⁵ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 16.3.1756, MMA, [...] *Altså påläggas Borgerskapet, at bewisa hwaruti theras missnöije ned mera emot honom (notaari Teithon) består, emedlertid bibehållas han, såsom Justice Affairer mera en någon Borgare och handwärrcksmän inkommen, wid sin Kämners tjenst. Men härhos lämnas Borgerskapet frihet at hålla en till, af sin i medel wid Session å Kämner Kammaren uti Oeconomie- och Politie mål.*

³⁹⁶ Saapuneet päätökset 24.5.1726, MMA; Raastuvanoikeuden apujäsenet (*bijsttare*) toimivat ”tilapäisinä raatimiehinä” raastuvanoikeudessa. Heitä tarvittiin toistuvasti useissa Suomen kaupungeissa, sillä raatimiesten poissaolojen tai täyttämättömien virkojen vuoksi oikeusistuimet eivät olisi olleet ilman apujäseniä päätösvaltaisia. Hamina maistraatin ja raastuvanoikeuden apujäsenet valittiin kahdeksasta suurkauppiasta muodostetun kaupunginvanhimpien joukosta. Ks. esim. HRO 16.1725, 21.6.1725, MMA; Myös Mäntylä 1977, 97.

³⁹⁷ HRO 17.9.1723, MMA, [...] *som Stadhens enskylte reweneurer intet är till wäckelse så många Magistrat personer at löhna utan ärböd sig Bärgerkapet enhälleligen att någon afwBärgarna kunde såsom en Bijsttare wid Magistraten wäljas, som ingen den löhn allenast besparas utan ock händelsmännerne der medelst göras habile att blifwa Magistrates ledamöter.*

kaupunginvanhimpiin³⁹⁸, jonka kaikki jäsenet olivat suurkauppiaita, samoin kuin kaupungin raatimiehistöön, johon ei valittu 1720–1760-luvuilla ainuttakaan käsityöläistäustaista raatimiestä. Tilanne ei ollut koko Suomen mittakaavassa poikkeuksellinen, varsinkaan tapulikaupungeissa.³⁹⁹ Haminan käsityöläisten ja pikkuporvareiden asemaa yhteisössä kuvaa se, että raastuvanoikeus valitsi vuosina 1725–1727 Haminassa toimineen kämnerinoikeuden apujäsenet käsityöläisten ja pikkuporvariston keskuudesta. Ensimmäiset apujäsenet olivat kumpikin kestikievareita.⁴⁰⁰

Pikkuvihan jälkeisen Lappeenrannan ja Haminan paikallishallinnon ja oikeudenhoidon käytännöt osoittavat, että Ruotsin ajan vanhat lait ja käytänteet toimivat uuden järjestyksen pohjana. Normatiiviseen jatkuvuuteen liimattiin kuitenkin uusia osia ja käytänteitä. Huomattavin muutos oli ruotsalaisen lääninhallinnon korvaaminen venäläisillä kuvernementti- ja provinssirakenteilla. Pikkuvihan jälkeen muodostettu Viipurin kuvernementti oli pienin venäläinen kuvernementti, joka nautti hallinnollisista erioikeuksista ja jolla oli oma paikallishallinnollinen ja oikeudenhoidollinen järjestelmänsä. Hallinnon arvohierarkiassa Lappeenrantaan sijoitettu Kymenkartanon provinssi- eli käskynhaltijakanslia oli Viipurissa sijainneen, ruotsalaista lääninhallintoa vastanneen kuvernementtihallinnon alainen toimielin. Provinssikanslioiden vastuulla olivat kruunun taloudellisten intressien valvominen ja toiminta provinssien kameraaliosioiden ensisijaisena selvitys- ja vastaanottoinstanssina.⁴⁰¹

Kymenkartanon provinssin käskynhaltijakanslialle muodostui arkikäytännössä nopeasti maaherran residenssiä vastannut paikallishallinnollinen ja paikoin sitä huomattavasti laajempi asema. Käskynhaltija Carl Friedrich Krompein sekaantui varsinkin Lappeenrannassa tuomioistuimen toimintaan toistuvasti ensimmäisinä pikkuvihan jälkeisinä vuosina, kun hän jakoi tuomioistuimille tutkintamääräyksiä ja asetti niiden selvityksille uhkasakoilla korostettuja aikarajoja.⁴⁰² Syksyllä 1745 Lappeenrannan kämnerinoikeus valitti tuomariksi asetuneen käskynhaltijan osoittaneen suurta sopimattomuutta ilmoittaessaan keisarillisen ukaasin perusteella provinssikanslian henkilökunnan kuuluvan myös siviilioikeudellisissa kysymyksissä hänen määräys- ja tuomiovaltaansa.⁴⁰³ Oi-

³⁹⁸ Kaupunginvanhimmista ks. Fällström & Mäntylä 1982, 195; Lindberg 2001, 52–53; Einonen 2005, 111–113; Lappeenrannan osalta ks. esim. HRO 10.5.1727, MMA.

³⁹⁹ Esim. HRO 16.1.1725, 12.1.1726, 4.1.1727, 10.4.1727, MMA; Ks. Mäntylä 1977, 124–125; Fällström & Mäntylä 1982, 218; Kaupunginvanhimpien osalta tilanne muuttui Haminassa 1730-luvun alkupuolella, kun kaupunkiin nimetyistä kymmenestä vanhimmasista kaksi oli pikkuporvareita ja yksi käsityöläinen. Vuosikymmen loppua kohti kaupunginvanhimpien merkitys laski minimiin. HRO 8.6.1732, 28.6.1732, MMA.

⁴⁰⁰ Esim. HRO 12.4.1725, 12.1.1726, 4.1.1727, MMA; HRO 18.1.1739, MMA; Ks. HRO 20.1.1725, MMA; Vrt. lautamiesten asema maaseudulla. Taussi Sjöberg 1990; Katajala 1994, 225.

⁴⁰¹ Rosén 1924, 3; Strakhovsky 1941; Hartley 1982, 80; Thaden 1995, 2; Haminan kaupungin privilegit ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA.

⁴⁰² Ks. HRO 8.5.1744, MMA, [...] *Commissarien Krompeins bref [...] påminnas om Magistratens förklaring [...] och åtsättas 30 D swts wita om Magistraten innan otta dagarnas förklaring ei ankommer*; HRO 11.5.1744, MMA.

⁴⁰³ Oikeuskollegion arkisto, nro 186 (6.9.1745), KA, [...] *Herr Ståthållaren Krompein [...] påstått, thet alla Betiente som stå under honom bör öfver af honom dömas, hwilken rättighet han föregifwit sig tillkoma i grund af en Keijserl. Ukas som skulle wara utkommen*; SK

keuskollegio oli käskynhaltijan valtuuksien rajoista epätietoinen, sillä se pyysi Viipurin kuvernementtikanslialta käskynhaltijan johtosääntöä.⁴⁰⁴

Käskynhaltijan omavaltaiset toimet rajoittuivat Lappeenrannassa ja Haminaassa yleensä tilanteisiin, joissa oli osallisina joko Kymenkartanon provinssin ulkopuolisia ”isovenäläisiä” tai venäläisen provinssi- ja kuvernementtihakinnon alaisia henkilöitä. Lappeenrantalaisen sepän hakiessa provinssikanslialta lupaa päästä Lappeenrantaan kauppiaksi kanslia ilmoitti, ettei asia kuulu sen määräysvaltaan.⁴⁰⁵ Toiminta noudatti näiltä osin 1720–1730-lukujen ruotsalaisen maaherran valtuuksien rajoja. Tilanteissa, joissa rajojen ylittäminen oli ilmeistä, toiminta sai kaupunkihallinnolta tyrmäävän vastaanoton. Niin kävi esimerkiksi silloin, kun käskynhaltija sekaantui määräyksillään 1740-luvun lopulla Haminan kirkon rakentamiseen. Maistraatin mukaan käskynhaltija, jolla oli oikeus osallistua vain provinssin taloudellisten asioiden hoitoon, oli ylittänyt röyhkeästi jopa ruotsalaisajan lääninhallintoa johtaneen maaherran oikeuksien rajat estäessään lappeenrantaisten kirvesmiesten saapumisen Haminaan.⁴⁰⁶

Pikkuvihan jälkeinen Kymenkartanon provinssikanslia muodostui käskynhaltijasta ja hänen reilusta kymmenestä alaisestaan. Kaikki viranhaltijat käskynhaltijasta kanslian postihenkilöstöön olivat suomalais-ruotsalaisbalttialaista syntyperää.⁴⁰⁷ Pari vuosikymmentä aiemmin Uudenkaupungin rauhan jälkeen muodostetun Venäjän hallinnoiman Viipurin komendanttikunnan ja sen ohessa toimineen provinssikanslian virkamiehistö oli sen sijaan venäläisperäistä. Tutkimuksessa ei ole otettu suoranaisesti kantaa väliportaan virkamiesten nimityspolitiikkaan varsinkaan Uudenkaupungin rauhan jälkeen. 1700-luvun Viipurin Karjalan lahjoitusmaita tutkineen Jyrki Paaskosken mukaan maanhallinnon hallinnollinen ja juridinen yhdenmukaisuus ympäri Venäjän 1700-luvun alussa valloittamien alueiden oli selitettävissä sillä, että ruotsalainen aatelisto oli poistunut Venäjään liitetystä Viipurin provinssista. Selityksen perusteella voi olettaa, ettei Viipurin provinssissa ollut yksinkertaisesti tarjolla ruotsalaisperäistä aatelistoa provinssihallinnon virkapaikoille. Myös paikallishallinnossa tapahtui muutoksia, sillä paikallisen virkamiehistön vaikutusvalta heikentyi nopeasti 1700-luvun alkupuolen Viipurin komendanttikunnan maaseudulla. Ruotsalaisperäinen oikeuslaitos ja kameraalihallinto kokivat kovia virkamiehistön määrän vähentyessä, kun komendanttikunnan pitäjistä

(Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 20.7.1745, MMA, [...] *Kämner Rätten förmält, at Hr. Ståthållaren lagt sig i domare ämbetet; Så wille Kämners Rätten inkomma med päritel. efterrättelse, om ock Hr. Ståthållaren kan öfwerbewisat at hafwa tagit ett otiänligt steg*; Ks. Tiihonen 1994, 203–204; Rähä 2011b, 147.

⁴⁰⁴ Oikeuskollegion arkisto, nro 191 (19.9.1745), KA.

⁴⁰⁵ LKO 12.11.1744, MMA [...] *Högbemälte Cancellie sig ei kunde utlåta utan Remitterat thet till wällofl. Magistraten i Friedrichshamn.*

⁴⁰⁶ Oikeuskollegion arkisto, nro 464 (30.6.1749), KA, [...] *At Ståthållare Cancellie, som ingalunda kan tillrätta sig en Svensk tid warande Landshöfdinges myndighet, och nu allenast har at giöra med opbördan samt expedition uti oconomiska mål på landet i Prowincen [...] och äger således aldeles ingen disposition mera öfwer thenne Staden, än Ståthållare Cancellie i Wiborg. Altså och emedan Ståthållare Cancellie gått öfwer Embetets gräntser och tagit sig större myndighet än en Landshöfdinge eller här Gouvernements Cancellie*; Myös Oikeuskollegion arkisto, nro 343 (16.12.1748), KA.

⁴⁰⁷ Lappeenrannan henkikirjat 1745, 1750, 1755, MMA; Ranta 1980, 147–150.

muodostettiin yhteisiä hallintoalueita. Kruunun pyrkimyksenä oli hallinnollinen kokonaisuus, joka ylläpitäisi omilla verovaroillaan virkamiehistönsä. Se ei ollut mahdollista ilman virkojen vähennyksiä.⁴⁰⁸ Alueen kaupungeissa tilanne oli valoisampi, sillä niiden Ruotsin hallinnon turvaama itsehallinnollinen asema takasi maaseutua paremmat lähtökohdat.⁴⁰⁹

Käskynhaltijan tavoin varuskuntien komendanteilla oli pikkuvihan jälkeen näkyvä asema Lappeenrannan ja Haminan hallinnossa ja oikeudenhoidossa.⁴¹⁰ Ruotsin hallinnon aikainen komendanttien valta-, mutta myös arvoasema olivat Lappeenrannassa ja Haminassa sidoksissa maaherraan. Haminassa komendantin vaihtuessa maaherra muistutti maistraattia ja porvaristoa siitä, että komendantti oli kruunun kaupunkiin määräämä henkilö. Ruotsalaishallinnon aikaisen varusväen sekaantuminen Haminassa ja Lappeenrannassa kaupunkien oikeudenhoitoon oli harvinaista⁴¹¹, vaikka varuskunnan henkilöstö oli erinäisisissä kiistoissa näkyvästi edustettuna. Kaupunkilaisten ja varusväen väliset konfliktit käsiteltiin joko kaupunkien tuomioistuimissa tai varuskuntien sota-oikeuksissa.⁴¹² Rikostapauksissa paikallistuomioistuimilla ei ollut tuomiovaltaa sotilaisiin nähden.⁴¹³

Kun venäläinen sotaväki oli osallisena rikkomuksissa pikkuvihan jälkeisessä Lappeenrannassa ja Haminassa, tuli asia käsitellä keisarillisen ukaasin mukaan sillä foorumilla, jonka määräysvallan alainen tapauksen vastaaja oli.⁴¹⁴

⁴⁰⁸ Kallio 1901, 66; Ruuth 1908, 538–541; Wirilander 1962; Ranta 1985, 20–28; Ranta 1986, 77–81; Paaskoski 1997a, 81–82.

⁴⁰⁹ Herlitz 1924, 62–68; Myös Lamberg 2001, 40; Einonen 2005, 42–46; Kujala 2011, 148; Vrt. Lindström 2003, 26.

⁴¹⁰ Ks. esim. HRO 21.6.1744, MMA, [...] *thet klockaren Jöran Widberg för en ringa sak blifwot onorterad på Hr. Öfverstens och Commendanten von Karkettels befallning, samt illa handterad emot Swänsk Lag och Rätt; Utan thet att rychte skall gå här i Staden om en af Hr. Öfversten fäld utlätelse, at han härefter wille låta padoggera dem, som förtrygta sig å någon sak [...];* Myös Oikeuskollegion arkisto, nro 176 (30.6.1744), nro 184 (25.10.1745), nro 339 (12.4.1748), nro 343 (16.12.1748), nro 344 (9.12.1748), KA.

⁴¹¹ HRO 1.3.1725, 20.4.1725, MMA; Frisenheimilta KM:lle 14.6.1725, RA; Nordenstreng 1908, 193–194.

⁴¹² Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden arkistossa (MMA) on säilynyt joitakin Haminan tykistörykmentin sota-oikeudessa käsiteltyjä tapauksia (Ci:1). Myös sota-oikeus noudatti tarkasti toimivaltuuksiensa rajoja. Erään sotilaan syyllistyessä varkauksen vääryyttä kokenut kauppias valitti asiasta sota-oikeuteen. Sota-oikeus ilmoitti kuitenkin kauppiaille, ettei se ota tapausta käsittelyyn, vaan kehotti kauppiasta vetoamaan toiseen forumiin. Sota-oikeus (Hamina) 25.2.1726, myös 4.3.1736, MMA; Vrt. Tykistörykmentin sota-oikeuden pöytäkirjaotteet 30.10.1735, jossa varkaustapauksen osat päinvastoin.

⁴¹³ Ks. Tykistörykmentin sota-oikeuden pöytäkirjaotteet 1.3.1735, 18.11.1736, 10.5.1737, 29.4.1738, 16.5.1739, 3.3.1741, 9.6.1741, 23.6.1741, 20.7.1741, MMA. Salavuoteustapauksissa kaupunkituomioistuimet huolehtivat siviiliväestön ja sota-oikeus varusväen rankaisusta; Ks. LKO 10.10.1738, MMA; Vrt. Ahonen 1991, 65–66, joka toteaa sotilaiden ja siviiliväestön ”intiimistä kanssakäynnistä” epämääräisesti: [...] *domstolarna dömda både mannen och kvinnan till böter och kyrkostraff. 1720–1730-lukujen Haminasta käytössä olevia sota-oikeuden käsittelemiä siveettömyysrikkomuksia hän ei hyödynnä laisinkaan tutkimuksessaan.*

⁴¹⁴ Haminan kaupungin privilegiot ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA; SK (Lappenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 7.3.1745, MMA, [...] *thet böra alla the mål, som emellan Militair Betiente, Soldater och Dragoner, samt thenne Prowincens inwånare sig till draga, och tagas, och afgöras uti thet forum, som anklagad blifwer.*

Rikoksista syytetyt sotilaat olivat siten entiseen tapaan paikallistuomioistuinten vallan tavoittamattomissa, eikä väärin toimineiden sotilaiden rankaisusta ollut kaupunkilaisten mielestä takeita. Lappeenrantalainen porvari ei ollut tyytyväinen, kun varuskunnan komendantti ilmoitti, että porvarin vaimoa pahoinpidelleet sotilaat asetettaisiin vastuuseen teostaan. Porvari halusi vedota asiassa korkeampiin tuomioistuimiin, mikä oli Haminan maistraatin mielestä turhaa, sillä sotilaat saivat rangaistuksensa, eikä vaimolle ollut jäänyt pysyviä vammoja.⁴¹⁵

Sotilashenkilöstölle oli Venäjällä arkipäivää sekaantua siviiliasioiden hoitoon, ne oli ajoittain jopa määrätty heidän ratkottavikseen. Haminassa ja Lappeenrannassa sotilasviranomaisia oli Turun rauhan jälkeen yhtäältä kielletty sekaantumasta kaupunkihallintoon, mutta toisaalta varuskuntien komendantin tuli tarvittaessa avustaa kaupunkihallintoa päätösten toimeenpanossa.⁴¹⁶ Sotilaiden mahdollisuus sekaantua Haminan ja Lappeenrannan paikallishallintoon näyttää venäläishallinnon väliltä vahvistaa asemaansa ja kunnioitustaan paikallistasolla. Vastaava toiminta oli tuttua 1730-luvun Viipurissa, jossa oikeuskollegio määräsi sotaväen avustamaan heikon auktoriteettinsa kanssa kamppailevaa maistraattia päätösten toimeenpanossa.⁴¹⁷

Yhteisöjen ulkopuolisten henkilöiden joutuminen kosketuksiin tuomioistuinten kanssa aiheutti käytännön ongelmia. Lappeenrannasta porvarioikeudet saaneen venäläisen kauppiaan ja venäläisen puotiaavustajan välisessä kiistassa kumpikin osapuoli pakoili vastuuta valittaessaan, ettei tuntenut ruotsalaisia lakeja tai edes sitä, kuinka oikeuden istunnossa tulisi toimia.⁴¹⁸ Toisen venäläisen puotiaavustajan ja venäläisen kauppiaan sunnuntaisen nujakoinnin päätyminen kivalterin toimesta kämnerinoikeuden käsittelyyn ihmetytti osapuolia, joiden mukaan tappeluksi väitetty nujakoiti oli ”leikkiä venäläiseen tapaan” ja hiuksista repiminen vain näennäistä.⁴¹⁹ Muutaman toteen näytetyn venäläisten tekemän rikostapauksen yhteydessä tuomioistuimet joutuivat katsomaan rikkomuksia läpi sormiensa tai siirtämään ne toisille instansseille, joiden alaisia tuomioistuimet katsoivat rikkeentekijöiden olevan.⁴²⁰ Kahden venäläisen kauppiaan soviteltua keskenään velkakiistansa Haminan maistraatti kehotti kämnerinoikeutta hyväksymään sopimuksen ilman suurempia selvityksiä, vaikka sillä olisi ollut oikeus vaatia osapuolilta tarkempia tietoja sovusta.⁴²¹ Venäläisten sitominen paikallistuomioistuinten toimintaan sekä rikos- että siviilioikeudelli-

⁴¹⁵ KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 21.6.1763, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 27.6.1763, MMA; Tandefelt 2002, 49.

⁴¹⁶ Haminan kaupungin privilegit ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA; Oikeuskollegion arkisto, nro 343 (16.12.1748), KA, jossa viitataan hallitsevan senaatin 23.12.1743 antamaan määräykseen komendanttien valtuuksista; Nordenstrenng 1909b, 282–283; Ranta 1987, 227–228.

⁴¹⁷ Ruuth 1908, 560; Ks. Kivelson 1996, 214.

⁴¹⁸ LKO 3.2.1752, 11.2.1752 [...] *at ei weta huru han för den rätt som efter Swenska Lag hantaras, rätteligen swar och tal skall*, 14.2.1752, 15.2.1752, MMA.

⁴¹⁹ LKO 28.4.1753, MMA, [...] *förklarade sig thet the intet slagsmål föröfwat allenast sins emellan leekt efter ryskt sätt med tagande i hwarannan på skient wis uti håret* [...].

⁴²⁰ Ks. LKO 28.6.1737, 14.5.1753, 11.7.1754, 9.12.1754, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 17.11.1754, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 7.5.1753, 26.11.1754, MMA; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 21.5.1753, MMA.

⁴²¹ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 22.6.1751, MMA.

sisä asioissa vahvisti – ongelmistaan ja rajoituksistaan huolimatta – oikeuslaitoksen toiminnan legitimitettä ja kaupunkituomioistuinten luomaa käräjyhteisöllisyyttä.⁴²²

Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuimet pitivät kiinni kaupunkilaisten oikeusturvallisuudesta. Luvattomaan kaupankäyntiin syyllistyneen haminalaisen kauppiaan päätyminen vangittuna Pietariin kauppakollegion huostaan ihmetytti Haminan raastuvanoikeutta. Raastuvanoikeuden oikeuskollegiolle laatiman valituksen mukaan asian selvittäminen kuului ruotsalaisen lain ja asetuksen perusteella raastuvanoikeuden tuomiovallan alaisuuteen, ei Venäjän kauppakollegiolle. Hallitsevan senaatin päätöksellä kauppias pääsi palaamaan Haminaan, jossa raastuvanoikeuden tuli tutkia tapaus.⁴²³ Lappeenrantalaisen ajurin lesken jäätyä kiinni passittoman piian piilottelusta tuli hänen Kymenkartanon provinssin käskynhaltijakanslian mukaan maksaa rikkomuksesta kuvernementtikanslian antaman määräyksen mukainen kahdenkymmenen hopeataalerin sakko. Kämnerinoikeuden mukaan kyseinen määräys käsitteli luvattomia rajanylittäjiä, jollainen Haminaasta Lappeenrantaan saapunut nainen ei ollut. Kämnerinoikeus totesi ajurin lesken rikkoneen sääntöjä, mutta tuomitsi tämän ruotsalaisten asetusten mukaisesti kymmenen hopeataalerin sakkoihin.⁴²⁴

Tuomioistuimilla oli varhaismodernin ajan yhteisöissä tärkeä rooli virallisen kontrollin ja normien vaalijana. Ei-toivotun käyttäytymisen ja kontrollijärjestelmän välinen vuorovaikutus konkretisoi normien rajat. Vanhojen normien soveltaminen oli alamaisten näkökulmasta johdonmukaista pikkuvihan jälkeisissä Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuimissa, vaikkei sopivien perustelujen hakeminen myös venäläisistä asetuksista ja määräyksistä ollut ennen kuu-

⁴²² Esim. LKO 18.1.1732, 23.5.1732, 28.9.1733, 8.10.1734, 19.11.1936, 11.9.1739, 26.3.1746, 4.11.1751, 20.3.1755, 23.3.1755, 28.9.1761, 12.10.1761, 3.12.1761, 17.12.1761, 14.1.1762, 9.3.1764, MMA; Haminan raastuvanoikeus oli erityisen varovainen uskontokysymyksiin linkittyneissä ongelmatilanteissa. Esimerkiksi Pietarissa asuneen Anna Simonsdotterin ja venäläisen matruusin välisen vuorovaikutuksen oikeus siirsi suoraan oikeuskollegiolle. Raastuvanoikeuden mukaan ruotsalainen laki ei antanut sille väliä tapauksen ratkaisuun. Oikeuskollegion arkisto, nro 344 (9.12.1748), KA, [...] *och som Rådstugu Rätten til thetta måhls afdommande intet äger något lämpeligit rum i Lagen, i anseende så wäl til thet at qwinnan ej har sig bekant, om thes man lefwer eller ej, såsom ock at the båda är af olika Religionen*; Venäläisen kauppapalvelijan salavuoteus ja pari vuotta myöhemmin varkausjutun käsittelyn raastuvanoikeus siirsi syytetyn ortodoksisen uskonnon vuoksi muiden oikeusinstanssien käsittelyyn. Ks. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 10.8.1756, MMA, [...] *till thet forum hwarunder han, såsom en Grek till Religion en slik Kyrckio författningen hörer, kan likwäl Magistraten thet emot honom angifne tiufnads brottet [...] till något annat forum thet han lyder under [...]*; Ks. Kallio 1901, 87.

⁴²³ Oikeuskollegion arkisto, nro 447 (22.9.1749), KA, [...] *at thetta brotmål måtte til Magistratens afgjörande enl. Swänska Lag och förordningar allernädigst remitteras, altherstund Brottet härstädes utaf in under Magistratens Jurisdiction stående person begätt blifwit*; Myös SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 30.1.1753, MMA.

⁴²⁴ LKO 10.12.1753, MMA; Vastaavaa tilannetta oli käsitelty jo hieman aiemmin Haminaassa. Lappeenrantalaisen kauppiaan palveluksessa olleen piian siirryttyä Haminaan selvisi, ettei hänelle ollut mukanaan asianmukaisia todistuksia. Haminan raastuvanoikeus vaati kauppias Schmidtiä rangaistavaksi saman ruotsalaisien määräyksen mukaisesti, johon kämnerinoikeus viittasi ajurin lesken rankaisemisen yhteydessä. Ks. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 20.11.1753, MMA; Myös LKO 10.8.1760, MMA.

lumatonta. Niin tapahtui sekä hallinnollisissa että rikosoikeudellisissa tapauksissa. Haminan kautta Lappeenrantaan saapuneen entisen ruotsalaisen sotilaan Anders Söderbergin⁴²⁵ ja hänen avovaimonsa Maria Andersdotterin haureustapauksen käsittelyn aluksi selvisi, että toisaalla aiemmin naimisissa ollut Söderberg oli saanut Karjaan kihlakunnanoikeudelta vuonna 1745 eron siveettömästä vaimostaan. Söderbergin ja Maria Andersdotterin ensimmäinen lapsi oli syntynyt jo ennen Söderbergin laillista eroa, toinen reilua vuotta myöhemmin. Avioliittoaikaisissa ollut pari sai kämnerinoikeudelta ruotsalaisen lain mukaisen rangaistuksen salavuoteudesta, jonka se kuitenkin mitätöi vuoden 1743 keisarillisen majesteetin anteeksiantoplakaatin (*Pardons Placat*) perusteella. Kämnerinoikeuden mielestä osapuolet olivat keisarinna-alamaisia, ja koska heidän rikkomuksiaan ei ollut tutkittu ajallaan, ei niistä tullut langettaa tuomiota myöskään jälkikäteen. Kämnerinoikeus määrättiin kuitenkin tutkimaan tapaus tarkemmin ja selvittämään entisen vaimon mielipide avioliittokysymykseen. Oikeuskollegio tuomitsi osapuolet vesileipävankeuteen, korvauksiin kirkolle ja määräsi Marian muuttamaan pois avomiehensä luota.⁴²⁶

Lappeenrannan kämnerinoikeuden soveltama anteeksiantoplakaati ja korkeampien tuomioistuinten tulkinnat siitä osoittavat vuoden 1734 lain mukaisen rikosprosessioikeuden olleen julkista vain esimodernissa merkityksessä. Laki ei sisältänyt määräyksiä oikeudenkäyntien julkisuudesta. Julkista toiminnassa oli vain mahdollisuus paikallistuomioistuinten suullisten käsittelyjen seuraamiseen. Ylemmissä oikeusasteissa asioiden hoito tapahtui kirjeitse, ja niiden päätöksenteko oli salaista. Anu Koskivirran mukaan oikeudellisten normien salaaminen heikensi merkittävästi oikeuden ennustettavuutta. Varsinaisen salaamisen sijaan kyse oli silti ennemmin niiden julkiseksi tehtävien normien valikoinnista, jotka nähtiin tarpeellisiksi tehdä tietyiksi myös rahvaalle. Tiedon epätäydellisyys saattoi luoda tuomioperusteisiin satunnaisuuden leiman varsinkin sen suuren yleisön näkökulmasta, joka ei päässyt käsiksi kirjeenvaihtoon.⁴²⁷

Lappeenrannan ja Haminan tuomioistuimet olivat perinteisiä säätyvallan ajan oikeusistuimia, joiden kokoonpano ei vastannut miehitykseltään yhteisön sosiaalista jakaumaa. Tuomioistuinten jäsenten valinta äänestämällä tai viittamalla yksimieliseen päätökseen ei kerro tuomioistuinten edustuksellisesta luotamuksesta. Esimerkiksi raatimiesten kannatusta ei mitattu käytännössä kertakaan heidän valintansa jälkeen.⁴²⁸ Kauppiaseliitti johti Haminaa ja Lappeenrantaan ilman alemman porvariston jäseniä koko 1700-luvun alkupuolen ajan. Tuomioistuimet olivat Haminassa ja Lappeenrannassa yhteisön jäsenten takana

⁴²⁵ Anders Söderbergistä käytetään lähteissä myös nimeä Anders Smedberg. Esim. SK (Lappeenranta) Provinsisikansliasta kämnerinoikeudelle, MMA, [...] *öfver Anders Söderberg eller Smedberg* [...].

⁴²⁶ LKO 6.6.1746, 4.9.1747, 8.1.1748, 11.7.1748, 2.9.1748, MMA; SK (Lappeenranta) Provinsisikansliasta kämnerinoikeudelle 17.4.1746, 2.5.1746, 3.6.1746, 15.1.1748, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta provinsisikansliaan 11.9.1747, 31.8.1748, MMA; Oikeuskollegion arkisto, nro 263 (12.5.1746), KA.

⁴²⁷ Nousiainen 1993, 355–356; Koskivirta 2001, 196; Myös Renvall 1949, 65; Thunander 1993, 142–154.

⁴²⁸ Mäntylä 1981, 18, 132.

heidän sosiaalisesta asemastaan riippumatta. Puolustaessaan Venäjän vallan alaisuudessa koko oikeuslaitoksen tai sen yksittäisten jäsenten etuja tuomioistuimet vetosivat toistuvasti vanhoihin lakeihin, asetuksiin ja privilegioihin. Sallapidon sijaan tuomioistuimet korostivat normien toistamisella provinssin ja kaupunkien erityisasemaa keisarikunnassa. Normien toistaminen teki ne tutuiksi kaupunkilaisille, mutta myös venäläisille. Tuomioistuinten kautta saavutettu julkisuus oli ratkaiseva osa yhteisön sosiaalista kontrollia ja vallan demonstrointia. Julkiseksi tehdyt normit eivät olleet itsessään valtaa, vaan ne legitimoivat sitä.⁴²⁹

2.3.3 Tuomioistuinten auktoriteetti

Hallitsevan auktoriteetin haastamista sopeutumisesta avoimeen kapinointiin on tutkittu runsaasti viime vuosikymmeninä. Toiminnan ääri laidat ovat kaukana toisistaan, eikä ilman näkyvää vastarintaa tapahtuneen sopeutumisen muodosta ja toimintakäytänteiden taustoista ole oltu yksimielisiä.⁴³⁰ Alamaisten ja tuomioistuinten välistä vuorovaikutus- ja luottamussuhdetta on lähestytty perinteisesti tuomioistuinten luvattoman poissaolon, tuomioistuintoiminnan legitimitietin haastamisen ja tuomioistuinta edustaneiden viranhoitajien loukkauksen kautta.⁴³¹ Niiden lisäksi paikallisväestön suhtautumista tuomioistuinten toimintaan voidaan tutkia oikeusistuinten päätöksistä vetoamisen avulla. Mahdollisuus valittaa annetuista tuomioista oli toimivan oikeusjärjestelmän perusta. Vaikka vetoamistapaukset, joiden takana saattoi olla sekä pyrkimys voittaa aikaa lykkäämällä epämiellyttäviä päätöksiä että suoranainen osapuolten välinen kiusanteko, eivät kerro suoraan alamaisten ja oikeusistuinten välisestä luottamuksesta, on niiden kautta mahdollista laajentaa käsitystä vuorovaikutussuhteesta. Tuomioistuinten kunnioittamisessa oli perimmäältään kyse viranhoitajien henkilökohtaisesta kunniaa mutta laajemmin myös koko hallinto- ja oikeudenhoitojärjestelmän legitimaatiosta.⁴³² Pystyäkseen toimimaan tehokkaasti tuomioistuinten ja niiden edustajien täytyi nauttia rahvaan luottamusta.

Lappeenrannan ja Haminan tuomioistuimissa ei käsitelty vuosina 1723–1724 yhtään oikeudesta poissaolo -tapausta. Ainoa tuomioistuinten auktoriteetin loukkaus oli Lappeenrannassa kämnerinä toimineen kauppiaan poistuminen istunnosta ilman syytä ennen sen päättymistä keväällä 1724.⁴³³ 1720-luvun lopun ja 1730-luvun Lappeenrannassa oli vuosittain muutamia poissaoloja

⁴²⁹ Matikainen 2002, 137; Östlund 2007, 28–29.

⁴³⁰ Österberg 1989; Scott 1990, 142–144, 154, 188–189; Katajala 1994, 136–137; Einonen 2005, 191, 210–218; Lindström 2005; Ks. Villstrand 1992, 29–32, 245–261; Myös Häikari 2009, 135, jonka mukaan verottajan pakko-ottojen pelossa köyhät talonpojat myivät karjansa, jonka tilalle vuokrasivat karjaa. Vuokrakarjaa verottaja ei voinut viedä, koska se ei ollut talonpojan omistamaa.

⁴³¹ Ks. esim. Karonen 1994a, 192 (viite 56), jonka mukaan haasteen laiminlyönnit ovat ”oikeastaan oikeuden halventamista”; Katajala 1994, 135, rinnastaa käräjiltä poisjätetytymisen hidasteluihin, metsiin piiloutumiseen, solvaamiseen ja paikalliset vallankäyttökanaavat ohittaviin valituksiin.

⁴³² Einonen 2003, 100.

⁴³³ LKO 5.5.1724, 8.5.1724, MMA.

kämnerinoikeudesta, jotka liittyivät lähinnä porvareiden keskinäisiin velkakiistoihin.⁴³⁴ Poissaolijoista suurin osa kuului kaupungin porvaristoon, vaikka joukossa oli myös palvelusväkeä, kaupunkien ulkopuolisia henkilöitä ja armeijan edustajia.⁴³⁵

Miksi kaupunkien porvarit olivat poissa tuomioistuinten kokoontumisista, vaikka he olivat itse olleet valitsemassa oikeudenhoidosta vastaavia henkilöitä? Marja Taussi Sjöberg tulkitsee luvattomat poissaolot oikeudesta protestiksi valtion 1600-luvulla kasvanutta läsnäoloa kohtaan. Jan Sundin on Taussi Sjöbergin linjoilla liittäessään luvattomat poissaolot oikeuden professionalisoitumiseen. Sundin ei silti vedä suoraa yhtäläisyyttä tuomioistuinten auktoriteetin ja poissaolotapausten välille. Poissaolijat olivat yleensä tilatonta liikkuvaa miespuolista väestöä.⁴³⁶ Venäjällä paikallisten tuomioistuinten ei voi katsoa edustaneen vastaavalla tavalla valtiota ainakaan ennen 1700-luvun taitetta. Suurimpina syinä siihen olivat laaja paikallinen oikeudenhoidollinen autonomia ja keskushallinnon mahdottomuus valvoa virkamiesten toimia.⁴³⁷ 1700-luvun alun Lappeenrannan korkeimmillaan muutamat vuosittaiset poissaolot oikeudesta eivät viittaa toistuvaan tuomioistuimen auktoriteetin haastamiseen. Määrä kertoo päinvastoin tuomioistuimen ja paikallisväestön läheisistä suhteista. Poissaolot linkittyivät usein tilanteisiin, jotka olivat jo etukäteen niin selviä, etteivät haastetut henkilöt saapuneet kuulemaan heille epämieluisaa päätöstä oikeuteen.

Luvattomia poissaoloja selvemmin kaupunkilaisten ja tuomioistuinten välisestä suhteesta kertovat tuomioistuinten kunnioituksen puute ja tuomioistuimia edustaneisiin virkamiehiin kohdistetut herjaukset ja fyysinen väkivalta. Haminalainen kauppias Jacob Johan Tesche halvensi viranhoidossa ollutta kaupunginvoutia ja tuuppi tätä rinnasta.⁴³⁸ Lappeenrannassa ajuri herjasi kämnerinoikeutta sanoillaan, samoin räätäli loukkasi käytöksellään tuomioistuimen kunniaa.⁴³⁹ Haminassa kaupunginviskaali valitti kauppias Carl Clayhillsin kunnioituksen puutteesta tuomioistuinta kohtaan. Samaista kauppiasta oli sarkotettu jo aiemminkin kiroilusta ja kunnioituksen puutteesta.⁴⁴⁰ Myös hollantilainen laivanrakennusmestari Dirck Claesen sai rangaistuksen nimiteltyään loukkaavasti Haminan kaupunginviskaalia. Maksukyvyttömänä tuomiotaan vankilaan suorittamaan määrätty laivanrakennusmestari ilmoitti vankilan olevan kelmien ja varkaiden, ei itsensä kaltaisen kunniallisen väen paikka.⁴⁴¹ Vas-

⁴³⁴ Ks. LKO 17.10.1729, 1.6.1731, 21.1.1732, 28.1.1732, 28.7.1732, 27.11.1732, 6.3.1733, 28.8.1733, 28.9.1733, 2.10.1733, 29.10.1734, 16.9.1735, 1.6.1736, 22.10.1736, 17.6.1736, 5.7.1737, 9.12.1737, 30.5.1738, 16.6.1738, 8.8.1738, 29.5.1739, MMA.

⁴³⁵ Haminasta ks. esim. Jobst Dobbinin poissaolo, HRO 30.6.1725, MMA; Jacob Forsellin poissaolo, HRO 5.12.1726, MMA; Myös esim. HRO 11.10.1733, MMA.

⁴³⁶ Taussi Sjöberg 1990, 185, 189; Sundin 1992, 423, 428–430, 432–433; Myös Katajala 1994, 136–137; Sörlin 2004, 114; Einonen 2005, 275.

⁴³⁷ Kivelson 1996, 208–209, passim; Shields Kollmann 2004, 57.

⁴³⁸ HRO 18.1.1727, MMA.

⁴³⁹ LKO 7.7.1732, 11.7.1732, 1.4.1737, MMA.

⁴⁴⁰ HRO 3.5.1726, 7.5.1726, 20.12.1735, MMA.

⁴⁴¹ HRO 19.4.1735, MMA, [...] *en sådan rätt, som han litet bryr sig om [...] bara skiälmer och tiufvar sätter man fast, men intet ährligt folck.*

tuuseen joutuivat myös Haminassa kaupunginvahtia loukannut kauppias ja Lappeenrannassa kämnerinoikeutta herjannut kauppias.⁴⁴²

Haminan raastuvanoikeus ja Lappeenrannan kämnerinoikeus katsoivat tuomioistuimiin tai niitä edustaneisiin virkamiehiin kohdistetut loukkaukset 1720–1730-luvuilla pääosin vähäpätöisiksi. Kun ajuri Erich Kitunen kiihotti Haminassa kanssakaupunkilaisiaan puolustamaan torikauppaoikeuksiaan, hän kyseenalaisti maistraatin järjestyksenpidon auktoriteetin. Kaupunginviskaalin mielestä toiminta muistutti kapinan nostattamista. Raastuvanoikeus tutki asiaa, mutta antoi ajurille vain vakavan varoituksen ja kehotti harmonian ihanteen mukaisesti ajuria käyttäytymään jatkossa säyseämmin.⁴⁴³ Raastuvanoikeus tutki myös entisen suutarin, sittemmin tykistön hanslankarin maistraatin ja raastuvanoikeuden jäseniin kohdistamia uhkailuja ja kauppias Sutthoffin niskoittelua, mutta säästi heidät ankarammilta rangaistuksilta.⁴⁴⁴

Tuomioistuinten kriittisen suhtautumisen, mutta lievien rangaistusten linja jatkui pikkuvihan jälkeen. Oikeus sakotti entiseen tapaan luvattomasta tuomioistuimesta poissaolosta. Lappeenrantalaisen kauppiaan selitys Haminan matkasta ei ollut kämnerinoikeudesta pätevä poissaolon syy, samoin Lappeenrannan seppää sakotettiin haasteen laiminlyönnistä, vaikka hän oli saanut haasteen tuomioistuimeen aamulla vain tuntia ennen istunnon alkua.⁴⁴⁵ Poissaoloja esiintyi myös jatkossa harvakseltaan. Loppuvuodesta 1746 todistajaksi kutsuttu ajurin vaimo oli poissa oikeudesta, samoin Lappeenrannan kestiekievarin pitäjä, joka ei saapunut vastaamaan velkahaasteen. Vuosikymmen loppupuolella poissaolosakkoja saivat niin porvarit kuin provinssikanslian kielenkääntäjä.⁴⁴⁶ Kievarinpitäjän toinen poissaolosakko tosin peruttiin, kun hän osoitti olleensa toimittamassa maaviskaalin asioita tämän määräyksestä.⁴⁴⁷

Isonvihan ja pikkuvihan jälkeiset siirtymäprosessit eivät horjuttaneet Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuinten toiminnan legitimitettä, ainakaan mikäli asiaa tarkastellaan tuomioistuinten luvattomien poissaolojen määrällisten muutosten kautta. Poissaoloista sakotetut henkilöt olivat valtaosin kaupunkien porvaristoa, eli he olivat jatkuvasti läsnä kaupungin arjessa ja tunsivat niin

⁴⁴² HRO 3.2.1733, MMA; Ks. myös HRO 24.11.1733, MMA; LKO 17.10.1729, MMA; Myös LKO 6.5.1729, MMA, jolloin kapteeni Beermania sakotettiin oikeuden kunnian halventamisesta; Ks. Karonen 2004, 148, 172–180.

⁴⁴³ HRO 6.3.1727, MMA, [...] å sine egen och samt des medbårgarnas wägner beklagade sig deröfwer det de ei fådt uppå tårget af almogen kiöpa något spanmähl, til deras hushåltz förmodenheter [...] Hwarpå Stadsfiscalen Petter Diurstedt sedan Kitunen åtwarnades, at innehålla med des otillbörlige yttrande, som han en smak af myterije, insisterade det Kitunen för detta dess öfwermod Lagl. måtte ansees. Och resolverades sedan Stadsfiscalen och det gemena bårgersk: afträdde hwad fohrman Erich Kitunen å det gemena bårgerskapets wägner gjorde ansökning beträstar at til deras nödfärdige underhåld på tårget få opkiöpa spanmähl. Och berörande Erich Kitunen otillbörlige utlåtande för hwilket Stadsfiscalen om näpst å honom påstådt så har rätten denne gången honom Kitunen welat eftergifwa med alfwarsam åthwarning, af framledes wid dess beswär anförande bättre beskedlighet bruka, hwilken resolw. Stadsfiscalen jemte Kitunen wid inkallandet kundgioras; Nordenstreng 1908, 184.

⁴⁴⁴ HRO 27.10.1733, 12.4.1736, MMA; Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (21.3.1726), MMA; Nordenstreng 1908, 215.

⁴⁴⁵ LKO 20.11.1744, 29.11.1744, 24.10.1746, MMA.

⁴⁴⁶ LKO 28.11.1746, 5.12.1746, 12.12.1746, 2.5.1747, 2.9.1748, 26.9.1749, 15.2.1750, MMA.

⁴⁴⁷ LKO 2.5.1748, 13.5.1748, 21.5.1748, MMA.

kaupunkien virkamiehet kuin kaupunkiyhteisöjen sosiaalisen rakenteen ja paikkansa siinä. Poissaolot ja tuomioistuimiin kohdistetut suorat loukkaukset kertovat oikeuslaitoksen kunnioitusta selvemmin oikeusnormien sisäistämisestä. Vastarinta oli spontaania yksilötason toimintaa ilman laajempaa tyytymättömyyttä tuomioistuimia kohtaan.

Ruotsin hallintaan vuonna 1645 siirtyneessä Gotlannissa oli vuosina 1649–1654 lähes 300 luvatonta käräjiltä poissaolo- ja muuta tuomioistuimen loukkaustapausta. Poissaoloja oli myös Tanskan hallinnon aikana, mutta lukumääräisesti huomattavasti vähemmän. Jens Lerbom tulkitsee tapaukset valtioyhteydestä riippumattomaksi auktoriteetin (eli valtion) läsnäolon haastamiseksi, mutta samalla hän kyseenalaistaa selvityksen riittävyden. Suurimmassa osassa tapauksia tuomioistuimen pöytäkirjoihin merkittiin paitsi syytetyn nimi ja syntyperä myös syy, miksi hän oli lyönyt laimin velvollisuutensa tai toiminut väärin. Poissaoloilla oli selvä yhteys siviilihenkilöiden välisiin velkakiistoihin. Suhteellisesti suurin osuus poissaolotapauksista oli juttuja, joiden toisena osapuolena oli visbyläisiä porvareita.⁴⁴⁸

Poissaolot voi tulkita vaihto- ja velkasuhteiden yleistymisen indikaattoriksi. Poissaolleet henkilöt olivat epäilemättä haluttomia tulemaan oikeuteen, mutta toisaalta pelkän sakon määrääminen osoitti tuomioistuinten haluttomuutta käyttää kovempia rangaistuskeinoja.⁴⁴⁹ Poissaolo- ja muiden tottelemattomuusrikkomusten määrä viittaa Ruotsin sitoneen 1600-luvun puolivälissä valtakuntaan liitettyjen alueiden väestön erilaisilla rasituksilla ja velvollisuuksilla aiempaa tiukemmin osaksi valtiota. Poissaolot kertovat käänteisesti myös käräjäyhteisöllisyyden voimistumisesta. Sen kasvu riippui sekä demografisista muutoksista että tuomioistuintoiminnan siirtymisestä kirjalliseen toimintaan.⁴⁵⁰ Keskuhallinnon Lappeenrantaan ja Haminaan kohdistamissa vaatimuksissa ei tapahtunut muutosta valtioyhteyden vaihtumisesta huolimatta, eikä niillä siten ollut heijastumia tuomioistuinta poissaoloihin.

Tuomioistuinten ja niiden toimintaan osallistuneiden virkamiesten herjaaminen oli pikkuvihan jälkeen aiempaa yleisempää ja rohkeampaa Haminessa ja Lappeenrannassa. Edes pormestari, asessori Martins ei jäänyt siitä paitsi.⁴⁵¹ Uutena piirteenä oli selkeä tuomioistuinten tuomiovallan haastaminen sekä tuomioistuinten edessä että istuntosalien ulkopuolella. Oikeusistuinten kokouksissa kiihtyminen oli ymmärrettävää, jopa sallittua, julkisilla paikoilla herjaaminen oli sen sijaan yhteisön harmonian vastaista.⁴⁵² Lappeenrantalainen kauppias, jota syytettiin Haminan raastuvanoikeudessa väärin ja yksipuolisten tietojen annosta, herjasi tuomioistuimen jäseniä kanarjoiksi ja valehtelijoiksi ja kyseenalaisti raastuvanoikeuden toiminnan legitimitetin kysymällä, kuka hänen tekemänsä virheet tuomitsee. Kauppias rinnasti raastuvanoikeuden virka-

⁴⁴⁸ Lerbom 2003, 145–147; Kehitys oli vastaava 1600-luvun jälkipuoliskon Jämtlannissa. Ks. Sörlin 2004, 112–116.

⁴⁴⁹ Nousiainen 1993, 365.

⁴⁵⁰ Ks. Simonson 1999, 102, 118–119.

⁴⁵¹ Oikeuskollegion arkisto, nro 742 (21.2.1754), KA, jossa käsitellään raatimies Swen Fogelgrenin loukkausta asessori Martinsia kohtaan.

⁴⁵² Ks. Einonen 2005, 258–259; Myös Beik 1974, 605–607.

miehistön kaupunginpalvelijoihin, joista vanhimman hän sijoitti oikeuden puheenjohtajaksi ja muut tuomareiksi. Ja mikäli raastuvanoikeus ei tuntenut valitsevaa lakia, lupasi kauppias lainata ”oikeudenjakajille” omaa lakikirjaansa.⁴⁵³ Toinen lappeenrantalainen kauppias sai puolestaan ensin kymmenen hopeataalerin sakon oikeuden loukkaamisesta, mitä seurasi kahdenkymmenen hopeataalerin sakko kiroilusta oikeudessa.⁴⁵⁴

Lappeenrannassa provinssikanslian kielenkääntäjä ei päästänyt hänelle haastetta toimittanutta kaupunginpalvelijaa aluksi sisälle kotiinsa eikä suostunut ottamaan tältä haastetta vastaan. Kaupunginpalvelijan poistuessa kielenkääntäjä viskasi vieläpä haasteen porstuan lattialle. Oikeudessa kielenkääntäjä myönsi tekonsa, mutta väitti haastesetelin pudonneen häneltä vahingossa ([...] *at then fallit honom utur handen, doch tillstod at han then icke emottagit*). Samalla hän ilmoitti kuitenkin olevansa käskynhaltijakanslian tuomiovallan alainen, eikä hän sitä paitsi edes luottanut kämnerinoikeuden puolueettomuuteen.⁴⁵⁵ Kämnerinoikeuden puheenjohtajan mukaan kielenkääntäjä loukkasi käytöselään sekä tuomioistuinta että itse keisarinnaa. Puheenjohtajan mielestä kielenkääntäjän käytös täytti majesteettirikoksen tunnusmerkit.⁴⁵⁶

Lappeenrannassa kämnerinoikeutta puolueelliseksi moittinut ja tuomioistuimen jäseniä loukannut kauppias pyysi käytöstään anteeksi ja vältti maistraatin päätöksellä rangaistuksen.⁴⁵⁷ Herjauksistaan ilman korvauksia selvisi myös kestikievari, joka pahoitteli sanomisiaan (*här är ingen rätt*). Kestikievarinpitäjä selitti, ettei viitannut puheillaan tuomioistuimeen, vaan ajureihin ja Ruotsin puolelta tullessiin irtolaisiin, jotka harjoittivat Lappeenrannassa vapaasti krouvausta ja laitonta kapakointia.⁴⁵⁸

⁴⁵³ Oikeuskollegion arkisto, nro 284 (10.10.1746), KA, *Hvem skall döma mig? The kunna sätta Stadstienarna till Domare och Simon (Borgman) som then äldsta till Präses*; Ks. LKO 2.9.1746, 17.10.1746, MMA; Oikeuskollegiossa käsiteltiin myös muita Lappeenrannan ja Haminan tuomioistuimiin kohdistettuja loukkauksia. Ks. kauppias Abraham Bolinin kämnerinoikeuden puheenjohtajan ja notaarin herjaus (*injuriarum verbalium*), Oikeuskollegion arkisto, nro 969 (30.6.1758), KA; Asiaa selvitettiin Lappeenrannassa alun alkaen varakihlakunnantuomarin johdolla. Ks. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 12.5.1758, MMA; ”Käännetystä maailmasta” esim. Burke 1994, 185–191; Einonen 2003, 93–94; Eilola 2003a, 124; Katajala 2005, 65–68; Myös Matikainen 2002, 79–80, 83.

⁴⁵⁴ LKO 6.6.1765, 22.11.1765, 9.12.1765, MMA.

⁴⁵⁵ LKO 3.6.1746, MMA, [...] *thet han står under Keijserl. Prowincial Cancelliets jurisdiction och således intet dependerar något af Kämnens Rätten* [...]; Maistraatin tuomiovallasta ks. Myös HRO 27.4.1744, MMA, jolloin venäläinen kauppias ilmoitti maistraatille [...] *at han och hans kamrerare aldeles ei höra under magistraten, utan wille the Guarnisons Cancelliet låta gifwa sig ordes at skrifwa under ukasen men ei annorstädes, emedan the efter hans mening stå under Hr. Commendantens lydriad och ingen annans. Så wardt han Iwan (Iohazeskei) för ett slikt wanwördeligt upförande emot Magistraten belagd med 20 smt böter i anledning af 14 Cap 7§ M:B.*

⁴⁵⁶ LKO 3.6.1746, MMA, [...] *at emedan han medelst Citations nedkastande och annars igenom sitt tahl wanwördnat och försmädat thenne rätten, så angår thet jämwäl Hennes Keijserl. Majestetets Höga Heder så wida alla Rätten af Hennes Keijserl. Majestetet äro sedwördnade och sin beskydd hafwa.*

⁴⁵⁷ LKO 24.3.1747, 10.4.1747, 13.4.1747, 5.5.1747, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 4.4.1747, 24.4.1747, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 13.4.1747, MMA.

⁴⁵⁸ LKO 10.6.1748, 1.8.1748, MMA.

Virkamiehinä oikeuslaitosta edustaneet henkilöt puolustivat tuomioistuininstituutiota kärkkäämmin kunniaansa. Maakivalteri koki kunniaansa loukatun, kun lappeenrantalainen pikkuporvari Gabriel Höök ei noussut sängystään ylös maakivalterin saapuessa eräänä iltana porvarin taloon. Kivalterin tiedustellessa, miksei häntä toivotettu tervetulleeksi, nousi porvari Höök sängystään, haukkui kivalteria kirotuksi hunsvotiksi ja kanaljaksi ja ajoi tämän pois kotoaan (*Du den förbannade hundsått, canalie, drag för din tusende dieflar ifån mitt huus*). Kivalteri sai porvari Höökin veren kiehumaan sinutteleamalla porvaria tämän kotona ja asettamalla itsensä privilegioidun porvarin yläpuolelle ([...] *wet du icke at tag är din gewaldigern*).⁴⁵⁹

Tuomioistuintoiminnan ja siihen osallistuneiden henkilöiden konkreettisen epäkunnioituksen lisäksi paikallisväestön ja tuomioistuinten välistä suhdetta voidaan tutkia oikeusistuinten päätöksistä vetoamisten kautta. Osassa vetoamistapauksista oli selviä viitteitä tyytymättömyydestä tuomioistuintoimintaa ja tuomioistuinten päätöksiä kohtaan. Alioikeuksissa tuomionluvun yhteydessä ilmoitettu vetoamishalu oli varhaismodernilla ajalla poikkeuksetta suurempi kuin käsiteltyjen vetotapausten määrä, sillä 1600-luvun suomalaisissa kaupungeissa vetoamistapauksia oli kaikkiaan vain muutama prosentti kämnerin- ja raastuvanoikeuksissa käsiteltyjen juttujen määrästä.⁴⁶⁰

Lappeenrannan kämnerinoikeuden päätöksiin tyytymättömät henkilöt saattoivat vedota asioissaan Haminan raastuvanoikeuteen. Raastuvanoikeuden päätöksiin oli mahdollista hakea muutosta hattujen sodan alkuun saakka Turun hovioikeudelta. Haminan raastuvanoikeuden arkiston yhteydessä säilyneistä, Haminasta Turun hovioikeudelle lähetetyistä noin paristakymmenestä tapauksesta kuudessa valitettiin Haminan raastuvanoikeuden antamasta tuomiosta. Niistä viisi käsitteli siviilihenkilöiden välisiä velka-asioita. Muut hovioikeuden Haminaa ja Lappeenrantaä käsittelevät asiat koskivat törkeitä rikoksia väkivaltaista eläimeen sekaantumiseen ja huoruuteen.⁴⁶¹ Säilyneen hovioikeuden aineiston kattavuus on kyseenalainen, mutta se antaa viitteitä vetojuttujen huomattavasta osuudesta hovioikeudessa käsiteltyjen tapausten kokonaismäärässä. Vetoamuksia esittäneet henkilöt olivat lähes poikkeuksetta suurkauppiaita. Haminan raastuvanoikeuden päätöksistä hovioikeuteen vetoaminen oli pitkä prosessi, sillä tapausten ensimmäisestä käsittelystä hovioikeuden päätökseen kului aikaa kahdesta kolmeen vuotta⁴⁶². Pitkä käsittelyaika oli omiaan rajaamaan valitushalua vähäpätöisimmissä erimielisyyksissä.

⁴⁵⁹ LKO 13.5.1759, 14.5.1759, MMA; Myös LKO 29.11.1748, MMA, jolloin käsiteltiin tapausta, jossa ajurin vaimo oli haukkunut kaupunginpalvelijoita rakkikoiriksi (*rackor*); LKO 13.3.1749, MMA, jolloin lappeenrantalainen kauppias oli estänyt uhkauksin ja tuuppimalla kaupunginpalvelijaa perimästä häneltä sakkoa, jonka hän oli saanut oltuaan pois oikeuden istunnosta, johon hänet oli määrätty kämneriksi; LKO 11.7.1761, 13.8.1761, 26.3.1762, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 22.9.1761, MMA, jolloin selvitettiin kuparisepän Lappeenrannan kaupunginpalvelijaan kohdistamaa väkivaltaa ja kunnianloukkausta.

⁴⁶⁰ Karonen 1994a, 183–184, 186, 207.

⁴⁶¹ Ks. Saapuneet päätökset, MMA.

⁴⁶² LKO 16.6.1732, MMA; Saapuneet päätökset (hovioikeudelta) 4.5.1734, MMA; Ks. myös edellinen viite.

Lappeenrannan kämnerinoikeuden antamista päätöksistä ei valitettu 1720–1730-luvuilla kertaakaan Haminan raastuvanoikeuteen ja maistraattiin. Tapausten poissaoloa selittää se, että kämnerinoikeus siirsi käytännössä kaikki epäselvät tapaukset omatoimisesti Haminaan. Samoin kämnerinoikeus alisti raskaat rikkomukset omien tutkimuksiansa jälkeen määräysten mukaisesti Haminan raastuvanoikeudelle.⁴⁶³

Lappeenrannan kämnerinoikeudesta oli pikkuvihan jälkeen mahdollisuus vedota entiseen tapaan Haminan raastuvanoikeuteen.⁴⁶⁴ Aiempaan verrattuna huomion kiinnittyä siihen, että kämnerinoikeuden päätöksistä valitettiin useita kertoja heti 1740-luvun puolivälistä alkaen. Lappeenrantalainen kaupunginpalvelija oli eri mieltä syistä, jotka kämnerinoikeuden mukaan oikeuttivat hänen virasta erottamisensa. Haminasta oikeuksiaan perännyt kaupunginpalvelija joutui kuitenkin tyytymään raastuvanoikeuden vahvistamaan viraltapanopäätökseen.⁴⁶⁵ Lappeenrannan kestikievarin pitäjän luvaton kaupankäynti aiheutti myös valituksen Haminan raastuvanoikeuteen, kun kämnerinoikeuden tehotomuuteen tympääntyneet kauppiaat toivoivat kestikievarin sääntöjenvastaisen kaupanteon saattamista viimein kuriin.⁴⁶⁶

Haminan raastupa ei ollut pikkuvihan jälkeen ainoa suunta, jonne kämnerinoikeuden päätöksistä valitettiin. Kämnerinoikeutta loukannut kuvernementtikanslian kirjuri oli tyytymätön saamaansa tuomioon, josta hän valitti – kämnerinoikeuden ohjeen mukaisesti – oikeuskollegioon. Oikeuskollegiosta valitus palautui saatteenaan ohje, jonka mukaan kämnerinoikeudesta tulee vedota Haminan raastuvanoikeuteen, ei suoraan oikeuskollegioon.⁴⁶⁷ Kymenkartanon provinssin käskynhaltijan palvelijan ollessa tyytymätön kämnerinoikeuden antamaan päätökseen eräässä tappelujutussa palvelija ilmoitti vetoavansa ratkaisusta keisarilliseen oikeuskollegioon.⁴⁶⁸ Vetoamus jäi tosin ilmeisesti laatimatta. Myös erästä venäläistä kauppiasta informoitiin mahdollisuudesta valittaa oikeuskollegioon, mikäli hän on tyytymätön oikeuden loukkaamisesta saamaansa tuomioon.⁴⁶⁹ Markkinatappeluun Lappeenrannassa syksyllä 1746 osallistuneen viipurilaisen porvarin pakeneminen kotikaupunkiinsa kesken kämnerinoikeuden käsittelemän jutun viittaa tavanomaisia poissaolorikkomuksia selvemmin yhteisön ulkopuolisten henkilöiden epäluottamukseen paikallisia tuomioistuimia kohtaan.⁴⁷⁰ Varsinainen oikeutta pakeneminen oli itsessään harvinaista 1720–1760-lukujen Lappeenrannassa ja Haminessa.⁴⁷¹ Viipurin kuvernementtikanslia oli silti kiinnostunut, ketkä ja milloin olivat mahdollisesti paenneet pai-

⁴⁶³ LKO 28.9.1731, MMA; Saapuneet päätökset 17.6.1734, MMA.

⁴⁶⁴ Haminan kaupungin privilegit ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA.

⁴⁶⁵ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 16.2.1745, 2.3.1745, 4.3.1745, 25.5.1745, MMA.

⁴⁶⁶ LKO 26.3.1746, MMA; Myös esim. LKO 24.10.1746, 8.12.1746, 12.10.1749, MMA

⁴⁶⁷ Oikeuskollegion arkisto, nro 194 (28.3.1745), KA.

⁴⁶⁸ LKO 11.4.1749, MMA.

⁴⁶⁹ HRO 2.5.1744, MMA.

⁴⁷⁰ LKO 10.9.1746, MMA; Oikeuskollegion arkisto, nro 283 (20.10.1746). Porvari Teubell sai oikeuden istunnosta poissaolostaan tavanomaisen kahden hopeataalerin sakon.

⁴⁷¹ LKO 17.1.1729, 27.11.1732, 10.5.1755, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 11.1.1757, MMA; Ks. Koskivirta 2001, 200, 222; Laasonen 2005, 118.

kallistuomioistuinten tuomiovaltaa rajan taakse Ruotsiin. Tällaisista henkilöistä tuli toimittaa 1750-luvun puolivälistä alkaen vuosittain raportti käskynhaltijakanslialle.⁴⁷²

Vaikka Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuinten auktoriteetti asetettiin pikkuvihan jälkeen aiempaa selvemmin kyseenalaiseksi, ei kaupunkilaisten tyytymättömyys paikallistuomioistuinten antamiin päätöksiin ollut merkittävästi aiempaa laajempaa. Lappeenrantalaisten kauppiaiden ja kauppiaiden leskien oikeuskollegiolle laatima vetoamus maistraatin päätöksestä eräässä toimeentulokiistassa on ymmärrettävä, sillä kyseessä oli kauppiaiden yhteinen etu. Haminalaisen porvarin lyhyen ajan sisällä maistraatin toimintaan kohdistamat kaksi valitusta, Lappeenrannan postimestarin valitus kämnerinoikeuden hänelle määräämästä puhdistusvalasta huoruusjupakassa ja haminalaisen kauppiaan valitus sakoistaan antavat vaikutelman, ettei tapauksissa ollut ensisijassa kyse niiden vakavuudesta tai tuomioistuinten räikeästä väärin toiminnasta, vaan periaatteista ja syytettyjen kunniaista.⁴⁷³

Vetotapausten määristä ennen ja jälkeen pikkuvihan on mahdollista tehdä vain joitain yleisiä johtopäätelmiä. Maistraatista korkeammalle vetoamustuomioistuimelle esitettyjen talouskysymysten osuus vaikuttaa Venäjän hallinnon alaisuudessa aikaisempaa pienemmältä, vaikka esimerkiksi raastuvanoikeuden notaari peräsi oikeuskollegion kautta saataviaan kahdelta kauppiaalta.⁴⁷⁴ Vetoamusten käsittely oli oikeuskollegiossa huomattavasti nopeampaa kuin aiemmin hovioikeudessa. Muutamasta kuukaudesta reiluun vuoteen kestänyt käsittelyaika ei näytä silti lisänneen merkittävästi vetoamustapauksia. Tuomioistuinten toiminta tehostui myös paikallistasolla, jossa kiinnitettiin hallitsevan senaatin ja oikeuskollegion ukaasin mukaisesti huomiota pitkiin tutkinta-aikoihin ja annettujen päätösten perusteisiin.⁴⁷⁵

Janne Haikari toteaa 1600-luvun jälkipuoliskon paikallisyhteisöissä olleen sijaa sekä mielivallalle, epämuodolliselle vallalle että säätyyn ja yksilön sosiaaliseen kyvykkyyteen sidotulle vallalle. Niiden erottelu on kuitenkin vaikeaa, sillä rajoja ei ollut selvästi olemassa.⁴⁷⁶ Lappeenrannan ja Haminan tuomioistuimet edustivat valtaa, mutta ne olivat myös turva yhteisön ulkopuolista, sekä hallintokoneiston että yksityishenkilöiden vallankäyttöä vastaan. Kämnerinoikeus ja

⁴⁷² SK (Lappeenranta) Provinsskansliasta kämnerinoikeudelle 10.9.1754, MMA, [...] *wille Kämner Rätten hit inberätta, om ock någre hurumånga ock hwilka olofl. ifrån des Jurisdiction til Swänska sidan afwikit samt tiden när sådant skiedt i berättelse utmärka.*

⁴⁷³ Oikeuskollegion arkisto, nro 661 (17.6.1752), nro 706 (23.8.1753), nro 707 (22.11.1753), nro 1270 (14.1.1762), nro 1389 (29.10.1764), KA; LKO 11.8.1764, 13.9.1764, MMA; SK (Lappeenranta) (ei lähettäjä) 27.11.1764, MMA.

⁴⁷⁴ Oikeuskollegion arkisto, nro 1336 (17.7.1763), KA.

⁴⁷⁵ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 13.7.1756, MMA, [...] *at alla Brottmål af hwad beskaftenhet som hälst the wara måge, måtte genast undersökas och till slut befordras och at inga Delinquenter länge under arrest hållas [...]; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 7.2.1758, MMA, [...] *har Keiserl. Riks Justice Collegium igenon Befallning af d 23 passati lämnat Magistraten then anwising, at the domar, tå the på Lag och Förordningar kommer at grundas, ei hädanefer allena bör säijas; At saken på efter Lag och Förordningar sig förhåller, utan fast mer then uti domen hwar på then är grundad på sine behörige ställen någa citera och anföra; Myös SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 30.4.1759, MMA.**

⁴⁷⁶ Haikari 2009, 200.

raastuvanoikeus eivät olleet kasvottomia virkamieselimiä. Viranhoitajat olivat paikallisia tunnettuja henkilöitä, joiden asema ei perustunut pelkkään virkanimityksen takaamaan auktoriteettiin, varsinkin, kun sama henkilö saattoi hallinnoida samanaikaisesti useampaa virkaa. Tuomioistuinten toiminnan mandaatti oli vahva, sillä tuomioistuimet kestivät niiden auktoriteetin julkisen haastamisen myös pikkuvihan jälkeen. Vaikka maailma muuttui ympärillä, instituutio säilyi. Toiminnan jatkuvuudesta huolimatta rakenteelliskfunktionaaliset jännitteet kärjistyivät pikkuvihan jälkeen. Hallinnollisissa murrosvaiheissa eriytymiseen liittyneet prismaattiset ongelmat eivät olleet riippuvaisia yhteiskunnan eriytymisestä vaan eriytymisen tuottamien jännitteiden määrästä.⁴⁷⁷

Luottamus paikallistuomioistuinten kykyyn käsitellä oikeudenmukaisesti syntyneitä riitoja vaihteli varhaismodernilla ajalla.⁴⁷⁸ Tyytyväisyydessä oikeuden toimintaan oli säröjä, sillä välillä ei vaivauduttu edes paikalle oikeuden istuntoon huolimatta vastaajan tai haastajan tehtävästä. Tuomioistuimiin kohdistetut mielipiteet kertovat poikkeustilanteiden kautta normaalista. Ihmisten tunnepitoinen toiminta ei tarkoittanut tuomioistuinten epäkunnioitusta vaan vakavaa suhtautumista oikeuteen.⁴⁷⁹ Värikäs kielenkäyttö viittasi puolestaan voimattomuuden tunteeseen.⁴⁸⁰ Yleistäen voi todeta, että samalla, kun tutkimuksissa on tarkasteltu alamaisten luottamusta tuomioistuinta kohtaan, on tehty havaintoja tuomioistuinten asemasta alamaisten vuorovaikutusvälineenä.

Hallinto- ja oikeusjärjestelmään kohdistetut protestit kumpusivat Haminassa ja Lappeenrannassa yhteisöjen yksittäisten jäsenten mielipiteistä vailla laajempaa kannatuspohjaa. Alemman porvariston osoittama epäkunnioitus sekä tuomioistuinta että niiden edustamaa järjestystä kohtaan viittasi piilevään tyytymättömyyteen hallitsevia väestönosia vastaan. Ajuri Kitusen Haminassa organisoimaa ”torimellakkaa” tai muuta normien haastamista ei voida kuitenkaan kuitata vain alempien yhteiskuntaluokkien kyvyttömyydellä hillitä itseään. Raadin jäseniin kohdistettu väkivalta oli poikkeuksellista. Alemmat virkamiehet joutuivat sen sijaan kärsijöiksi konkretisoidessaan hallinnon, johon tyytymättömyys kohdistui. Tuomioistuinten suhtautumista loukkauksiin säätelee yhtäältä tilanne ja paikka, jossa rikkomus oli tapahtunut ja toisaalta tuomioistuinten toiminnan legitimitetin vahvuus. Tärkeintä oli rangaistuksen sijaan pyrkimys yhteisön harmonian palauttamiseen. Harmonia ei tarkoittanut yhteisöllistä tasaveroisuutta, vaan kunnioitusta ylempiään kohtaan.

2.4 Ruotsalainen traditio – venäläinen käytäntö?

Paikallinen oikeus- ja hallintojärjestelmä käynnistettiin Ruotsin ja Venäjän alaisen rajaseudun kaupunkiyhteisöissä 1700-luvun alkupuolen kahden sota-ajan

⁴⁷⁷ Stenvall 1995, 23.

⁴⁷⁸ Katajala 2002, 90.

⁴⁷⁹ Renvall 1949, 35, 43, 182–183; Myös Österberg & Lindström 1988, 55; Simonson 1999, 236.

⁴⁸⁰ Taussi Sjöberg 1990, 188.

jälkeen haastavassa tilanteessa. Ruotsi oli valtiona kuluttanut voimavaransa loppuun 1720-luvun vaihteeseen tultaessa. Maantieteellisesti huomattavasti kutistuneella valtakunnalla oli huutava pula toteuttamiskelpoisista ratkaisuista rauhanpaluun aiheuttamiin poliittis-hallinnollisiin ongelmiin: valtion kassa oli tyhjä, upseerit odottivat palkkiotaan, valtakunnassa oli suuri määrä toimitettomia virkamiehiä. Ongelmista vähäisin ei ollut Suomen hallinnollis-oikeudenhoidollinen haltuunotto paikoin yli vuosikymmenen venäläismiehituksen jälkeen. Itsevaltiuden päättymistä seurannut siirtyminen säätyvallan aikaan ei konkretisoitunut huomattavina sisäpoliittisina muutoksina. Huolimatta vallan painopisteen siirtymisestä ylhäältä alaspäin valtionhallinto nojautui entisiin käytänteisiin, vaikka valtakunta ei ollut enää kiistaton perinnöllinen kuningaskunta. Valtionhallinnon poliittinen kulttuuri rakentui jatkossa säätyjen ja valtaneuvoston varaan, vaikka niillä ei ollut ainakaan paikallisyhteisöistä katsoen harkittua suunnitelmaa Suomen integroimisesta takaisin Ruotsin kruunun alaisuuteen. Tehtävää eivät helpottaneet aatelissääty, joka piti entistä tiukemmin kiinni vanhoista eduistaan, tai porvarissääty, jonka valtiopäiväedustajat ajoivat omaa tai oman kaupungin etua.

Ruotsin hallinnon tavoitteena oli taata toimeentulo Suuren Pohjan sodan jälkeen mahdollisimman suurelle joukolle virkamiehiä. Virkamiehistön kielto useamman kuin yhden viran samanaikaisesta hoitamisesta oli merkki akuutista rauhankriisistä. Määräysten toteuttaminen ja valvominen eivät kuitenkaan vastanneet 1720-luvun alkupuolen Suomessa annettuja normeja. Keskushallinnon 1720-luvun puolivälin jälkeen antama uusi asetus, joka salli kaupunkien paikallishallinnossa useamman viran samanaikaisen hoidon, viittasi valtionhallinnon näkökulmasta akuuteimman kriisiin väistymiseen. Annetuilla määräyksillä ei ollut Suuren Pohjan sodan jälkeisessä Haminassa ja Lappeenrannassa huomattavaa vaikutusta virkapaikkojen täyttökäytänteisiin. Kaupunkien resurssit syrjäyttivät normienmukaisen toiminnan, joten raatimies saattoi toimia samanaikaisesti kaupunginsihteerinä ja postimestari kämnerinoikeuden kirjurina. Kruunu ei puuttunut toimintaan maaherran johdolla, vaikka se oli tietoinen normienvastaisesta virantäyttöpolitiikasta.

Paikallishallinnon järjestäminen oli Suuren Pohjan sodan jälkeisessä Suomessa kaupunkien harteilla. Maaherrat olivat käynnistämässä paikallishallinnon ja oikeudenhoidon toimintaa ympäri 1720-luvun alun Suomea, mutta jatkossa heidän merkityksensä jäi varsinaisessa kaupunkihallinnossa ja oikeudenhoidossa vähäiseksi. Raatimiehen virka oli Suuren Pohjan sodan jälkeisessä Suomessa houkutteleva lähinnä sen antaman arvonimen ja kunnioituksen näkökulmasta. Haminan ja Lappeenrannan kaupunkivirkamiehistä yksikään ei ollut kaupunkien palveluksessa ennen Suuren Pohjan sodan alkua ja 1710-luvun pakolaisuutta kohti länttä. Haminan raastuvanoikeus aloitti toimintansa vuoden 1723 alussa pormestarin ja kahden raatimiehen johdolla. Haminan syyskesällä 1723 saama uusi menosääntö oli kopio 1600-luvun lopun Viipurin menosäännöstä, jonka mukainen virkojen määrä oli ylimitoitettu Haminan tarpeisiin ja resursseihin nähden. Tuloksena oli virkojen supistaminen läpi virkamieskunnan pormestareista kaupunginpalvelijoihin. Haminan ja Lappeenran-

nan virkamiehistön rekrytointi vuodesta 1722 vuoteen 1726 osoittaa kaupunkihallinnon virkamiehistön uusiutuneen Suurta Pohjan sotaa seuranneella viiden vuoden ajanjaksolla lähes täydellisesti korkeinta hallintoa lukuun ottamatta. Pikkuvihan jälkeisenä ensimmäisenä viisivuotiskautena (1743–1747) virkamiesten vaihtuvuus oli merkittävästi vähäisempää. Samoin kaupunkihallinto oli pikkuvihan jälkeen nopeammin valmis toimintaan.

Lappeenrannan ja Haminan siirtyminen Turun rauhassa osaksi Venäjän keisarikuntaa ei muuttanut ulkoisesti kaupunkien hallinto- ja oikeudenhoitojärjestelmää. Instituutiot säilyivät rakenteiltaan ja toimintaperiaatteiltaan entisellään. Kaupunkien siirtyessä Ruotsin hallinnasta Venäjän alaisuuteen niistä tuli osa Venäjän konglomeraattivaltiota. Konglomeraattivaltion territorioiden toisistaan poikkeavaa suhdetta keskushallintoon on lähestytty sekä valtasuhteen että vuorovaikutuksen ja paikallisten erityispiirteiden kautta. Konfliktikompromissisuhteen tarkastelussa alamaisten toiminnan tulkinta sopeutumisen tai sopeutumattomuuden kontekstissa ei ole helppoa. Lappeenranta ja Haminaa ympäröinyt Viipurin kuvernementtiin kuulunut Kymenkartanon provinssi nautti erillisoikeuksista Venäjän keisarikunnassa. Provinssin korkeinta hallintoa johdettiin Viipurin kuvernementtikansliasta, Lappeenrantaan sijoitetun provinssikanslian tehtävä oli huolehtia provinssin kameraaliasioista. Kummallakaan kanslialla ei ollut oikeutta puuttua kaupunkien paikallishallintoon tai oikeudenhoitoon.

Vaikka Haminan ja Lappeenrannan virkamiehistö ja kaupunkien hallinto- ja oikeudenhoitojärjestelmät jatkoivat Turun rauhan jälkeen entisellä pohjallaan, sai venäläinen hallinto vahvan jalansijan Kymenkartanon provinssin kaupunkiyhteisöissä. 1700-luvun loppupuolen Puolasta tai Ukrainasta poiketen venäläishallinto ei kuitenkaan halvaannuttanut paikallista poliittista järjestelmää ottamalla haltuunsa poliittisen elämän keskeisimpiä osia tai sulauttanut paikallista eliittiä venäläiseen säätyläistöön⁴⁸¹. Venäjällä noudatti tältä osin Turun rauhansopimusta, jonka mukaisesti paikalliseen hallintojärjestelmään puuttuminen oli pykälien vastaista. Sitä vastoin venäläishallinto hyödynsi paikallishallinnon toimintaa oman legitimitettinsä luomisessa valjastamalla hallinto- ja oikeudenhoitojärjestelmän toistuvien ukaasien ja määräysten tiedotuskanavaksi. Kysymys oli kuvernementti- ja provinssihallinnon paikallisista toimintaeroista valtakunnan eri osissa, sillä Venäjän valtionhallinnon rakenne säilyi lähes muuttumattomana 1720-luvun loppupuolelta 1780-luvun taitteeseen⁴⁸². Uudenkaupungin rauhassa Venäjän haltuun siirtyneessä Viipurin provinssissa provinssihallinnon virkamiehet olivat Turun rauhan jälkeisestä Kymenkartanon provinssista poiketen venäläistä syntyperää.

Kymenkartanon provinssin porvariston näkökulmasta henkilökohtaisten asioiden edistäminen oli Venäjän hallinnon alaisuudessa 1720–1730-lukujen Ruotsin hallinnon aikaa haastavampaa, sillä vaikutuskanavien käyttö oli aiempaa rajoitetumpaa ja säädeltyä. Haminassa ja Lappeenrannassa valtakunnanvaihdoksen jälkeen tapahtunut, mutta vasta 1750-luvun taitteessa huomiota

⁴⁸¹ Grochulska 1995, 36–37; Kappeler 2001, 67–69.

⁴⁸² LeDonne 1991, 96–97.

saanut poliittisen kulttuurin muutos teki maistraatin ja tuomioistuinten jäsenyydestä tavoiteltuja tehtäviä. Maistraatin alaisiin kaupunkihallinnon virkoihin oli sekä ennen että jälkeen pikkuvihan ajan toistuvasti useampia kandidaatteja. Tuomioistuimet olivat läpi tutkimusajan yhteisöjen sisäisen valtapelin näyttämöjä, joissa kaupunkien alemman porvariston painoarvo kasvoi 1700-luvun kääntyessä jälkipuoliskolleen. Porvariston kilpailu sekä palkallisista että palkattomista virka- ja edustustehtävistä osoittaa, etteivät tuomioistuimet olleet pelkkiä hallinnon laatimien määräysten ja tiedonantojen julkituotia.

Provinssi- ja kuvernementtihallinto sekaantui 1740–1760-lukujen Haminassa ja Lappeenrannassa paikallishallinnon virantäyttöihin vain muutamassa tapauksessa. Niissä kaupunkihallinto oli toiminut poikkeuksetta väärin tai vähintään venyttänyt äärimmilleen vallitsevaa lakia. Muissa yhteyksissä esiin nousseet valitukset Kymenkartanon provinssin käskynhaltijan itselleen haalimista, jopa ruotsalaisajan maaherraa laajemmista valtaoikeuksista sekä kritiikki provinssi- ja kuvernementtihallinnon tehotonta ja epäoikeudenmukaista toimintaa kohtaan olivat oikeutettuja. Epäluottamuksen seurauksena Haminan maistraatti ja raastuvanoikeus pyrkivät osoittamaan valituksensa kyseisten väliportaan viranomaisten ohi suoraan korkeammille hallinnon tasoille. Samanlaisesti Haminan maistraatti ja raastuvanoikeus sekä Lappeenrannan kämnerinoikeus pyrkivät sitomaan venäläiskauppiat, puotiaavustajat ja marketentit paikallistuomioistuinten hallinto- ja tuomiovallan alaisuuteen, kuten asetusten mukaan oli määrätty.

Kaupunkituomioistuinten auktoriteetti joutui toistuvasti haastetuksi sekä yhteisöjen ulkopuolelta että niiden sisältä 1720–1760-lukujen Haminassa ja Lappeenrannassa. Oikeusistuinten kunnioittaminen oli paitsi instituution myös sitä edustaneiden henkilöiden kunnioitusta. Pikkuvihan jälkeistä tuomioistuintoimintaa leimasi Lappeenrannassa ja Haminassa tuomioistuinten ja niitä edustaneiden henkilöiden (tuomio)vallan kyseenalaistaminen. Lappeenrannan kämnerinoikeuden 1720–1730-luvuilla antamista päätöksistä ei valitettu kertakaan Haminan raastuvanoikeuteen tai maistraattiin. Turun rauhan jälkeen näin sen sijaan tapahtui useita kertoja.

Hattujen sodan jälkeisen kaupunkihallinnon ja tuomioistuinten toiminta osoittaa vanhojen normien pysyneen vuoden 1743 valtakunnanvaihdon jälkeen Haminassa ja Lappeenrannassa voimassa ulkoisilta osiltaan. Käytännössä venäläiset siviili- ja sotilasviranomaiset sovelsivat kuitenkin ruotsalaisen lain, asetusten ja privilegioiden ohessa jatkuvasti niiden kanssa ristiriitaisia ukaaseja, määräyksiä ja tiedonantoja. Kun paikallisväestö tarvitsi tukea omille oikeuksilleen ja tarpeilleen, Lappeenrannan ja Haminan oikeudenhoidon toiminnan legitimeetti oli yhteisöjen jäsenten keskuudessa vahva. Kaupunkien porvaristo ja paikallishallinnon virkamiehistö luottivat paikallistuomioistuinten toimintaan, sillä he halusivat tietoisesti tuoda erimielisyytensä julkiseen käsittelyyn. Sekä venäläisperäisten siviilihenkilöiden että sotilas- provinssi- ja kuvernementtihallinnon virkamiesten aiheuttamat ongelmat asettivat tuomioistuinten normienmukaisen toiminnan kuitenkin ajoittain koetukselle.

3 PRIVILEGIOIDUN YHTEISÖN PORVARIT

Tutkimuksen kolmannessa luvussa käsitellään porvariksi pääsyä, oikeus-velvollisuus-tematiikan määrittämiä yhteisörakenteita ja talouspoliittisiin kysymyksiin liittyneitä vuorovaikutusmuotoja. Varhaismodernin ajan porvariyhteisöt olivat sekä sosiaalisesti että taloudellisesti heterogeenisiä, vaikka saman yhteisön porvarit kuuluivat yhtäläisen normisäännösten alaisuuteen. Kaupunkiprivilegioiden tarjoamat taloudelliset mahdollisuudet jakoivat porvariyhteisöt suurkauppiasta suojelusmiehiin ulottuneisiin pienryhmiin. Yhteisön jäseniä eriarvoistaneista porvarioikeuksista poiketen porvarivelvollisuudet käsitettiin kaikkia porvareita koskettaneiksi rasituksiksi. Keinovalikoima oikeuksien puolustamiseen ja velvollisuuksien vastustamiseen ulottui yhteiseen hyvään ja lakiin vetoamisesta oman käden oikeuteen turvautumiseen. Yhteistä oikeus-velvollisuus-problematiikka värittäville toimintakäytänteille ja kielikäytölle oli niihin liittynyt jännite sekä porvareiden että porvareiden ja yhteisöjen ulkopuolisten henkilöiden välillä.

3.1 Kaupunkiprivilegiot

Vehkalahden porvarit toimivat poikkeuksellisen aktiivisesti kaupunkinsa privilegioiden puolesta vapauden ajan alun Ruotsissa. Vehkalahdesta heinäkuussa 1723 Haminaksi muuttuneen kaupungin asioita ajoi 1720–1730-luvulla kolmilla valtiopäivillä kaksi edustajaa. Haminan ohessa suomalaisista tapulikaupungeista vain Turku käytti oikeuttaan kahteen edustajaan säätyjen kokoontumisessa Tukholmassa.⁴⁸³ Kaupungit anoivat 1700-luvun alkupuolella kokonaisuudessaan laiskasti erioikeuksia hallitsijalta ja valtiopäiviltä, mihin oli syynä se, että kaupungeille myönnettävien talouspoliittisten erityisetujen tuomat voitot jäivät kaupan alalla joka tapauksessa huomattavasti vähäisemmiksi kuin kehittymsä olleessa teollisuudessa. Porvaristo erosi vapauden ajan Ruotsissa aateli- ja

⁴⁸³ Renvall 1962, 227.

pappissäädystä juuri siten, etteivät porvarit nauttineet niinkään omiin elinkeinoihinsa, vaan kaupunkeihin sidotuista erioikeuksista. Pohjanlahden länsipuolisessa Ruotsissa 1720–1730-lukujen valtiopäivämiesvaalit ja valtiopäivien tarjoamat vaikutusmahdollisuudet eivät kiinnostaneet porvaristoa edes sen vertaa, että porvarit olisivat vaivautuneet paikalle valtiopäivämiesäänestyksiin.⁴⁸⁴

Vehkalahden porvaristo sai heti tammikuun alussa 1723 pidetyssä maistraatin istunnossa nähtäväkseen pormestari Friedrich Wittstockin laatiman luonnoksen kaupungin uusista privilegioista. Vehkalahden privilegiokysymystä valittiin ajamaan tulevilla Ruotsin valtiopäivillä pormestari Wittstock ja kauppias Jobst Dobbin.⁴⁸⁵ Virkansa puolesta privilegioista lausunnon antanut Savonlinnan ja Kymenkartanon läänin maaherra Johan Henrik Frisenheim, joka oli ehdottanut kuninkaalle jo edellisen vuoden syyskuussa Vehkalahtea Viipurin perilliseksi tapulikaupungiksi, puolsi anomusta, vaikka hän ei tukenut Lappeenrannan alistamista Vehkalahden markkinapaikaksi.⁴⁸⁶ Vehkalahdesta Haminaksi muuttuneen kaupungin privilegioiden varmistuttua maaherra onnitteli maistraattia ja porvaristoa, mutta muistutti samalla kauppiaita sekä jokaviikkoisten toripäivien järjestämisestä Lappeenrannassa että heidän velvollisuudestaan toimittaa kaupunkiin tarpeellisia tavaroita.⁴⁸⁷

Maaherra Frisenheimin päätös valita vähäväkinen Lappeenranta Kymenkartanon ja Savonlinnan läänin residenssipaikaksi oli Haminan porvaristolle pettymys. Kuninkaalle maaherra perusteli virkapaikkansa valintaa sen strategispoliittisella sijainnilla. Lappeenrannasta oli mahdollisuus valvoa rajaseudun kaupankäyntiä samalla, kun valituksia esittävän rahvaan oli helpompi saavuttaa se kuin Suomenlahden rannalla sijainnut Hamina. Maaherran mukaan venäläiset ylittivät vaikeasti valvottavan rajan ongelmitta ja kävivät erilaisten tekosyiden nojalla kauppaa kaukana Ruotsin puolella rajaa. Venäläisten pääsy pidemmälle sisämaahan voitiin Frisenheimin mielestä estää sijoittamalla maaherran virkapaikka Lappeenrantaan vajaan kahden peninkulman päähän rajasta.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Carlsson 1977, 120; Ahonen 1988, 48–51; Nousiainen 1993, 347; Karonen 2008d, 275; Nurmiainen 2009, 194–196; Maaseudun osalta Sennefelt 2001, 64–65; Vilkuna 2005, 411; Vrt. Karonen 2004, 103–104, jonka mukaan suomalaisten kaupunkien edustajat olivat ”ylen innokkaita” lähtemään valtiopäiville; Ks. SK (Hamina) Maaherra Frisenheimilta maistraatille 21.4.1723, MMA; Läntisen Suomen kaupunkien keskinäisistä privilegiokiistoista. Ks. Jantere 1940; Ruotsin 1600-luvun puolivälissä valtaamien entisten tanskalaiskaupunkien ristiriidoista. Olsson 1995, 151–152.

⁴⁸⁵ HRO 2.1.1723, 29.1.1723, MMA; *Borgarståndets riksdagsprotokoll från frihetstidens början 2* (1723), 1951, 311 (7.8.1723), 402–404 (7.9.1723), 413 (23.9.1723), 471 (14.10.1723); Ks. KT (Hamina) Maistraatilta valtiopäiväedustajille 11.5.1723, 6.6.1723, MMA.

⁴⁸⁶ Frisenheim KM:lle 12.9.1722, 29.9.1722, 14.12.1722, RA; Karonen 2012b.

⁴⁸⁷ Tieto privilegioista kaupungin uudesta nimestä julistettiin Haminan maistraatissa 19.8.1723. Elokuun 30. päivänä valtiopäiviltä palannut pormestari Wittstock luki porvareille privilegiokirjan. HRO 19.8.1723, 30.8.1723, 31.8.1723, MMA.

⁴⁸⁸ Frisenheim KM:lle 26.4.1722, RA; Frisenheim KM:lle 14.12.1722, RA, [...] *således efter den widlyttige gräntzen då gåfwö dem ifrån Ryska sidan tilfalle, at draga wijdare in i Landet, och då under hwarjehande skenn sökiä de aflägneste orter, hwilket lijkwäl nu så wijda är hämnnet, at de icke längre kunna komma än hijt, som allenast är 1 ¾ mihl ifrån gräntze streket*; Frisenheim KM:lle 17.6.1724, RA, [...] *äfwenledes har jag där ock tilfalle, at så mycket bättre observera, hwad wid gräntzen förefaller, än i Friedrichshamm [...]*.

Heinäkuussa 1723 hyväksytyjen Haminan privilegioiden kuudes pykälä, Lappeenrannan alistaminen Haminan markkinapaikaksi, aiheutti erimielisyyttä maaherran ja Haminan porvariston välillä.⁴⁸⁹ Kesällä 1724 kuninkaalle laatimassaan Haminan privilegioita koskeneessa uudessa lausunnossa Frisenheim vaati edelleen Lappeenrannalle omia kaupunkioikeuksia ja oikeudenhoidollista riippumattomuutta Haminalta. Aiemmat venäläisten kauppiaiden valvontaan keskittyneet perustelut saivat samalla oheensa sisäisen valvonnan argumentteja, sillä Frisenheimin mielestä Lappeenrannan varustaminen omilla kauppoikeuksilla oli ainoa mahdollisuus estää talonpoikien laajamittainen kaupankäynti Venäjään liitetyn Viipurin kauppiaiden kanssa.⁴⁹⁰

Haminalle vuonna 1723 myönnettyt ja seuraavilla valtiopäivillä vahvistetut privilegiot herättivät kateutta valtakunnan muissa kaupungeissa ja porvarissäädyssä. Kritiikkiä kohdistui erityisesti privilegioiden sisältöön ja tapaan, jolla Hamina oli saanut oikeutensa. Tukholman porvareiden mukaan Hamina oli hakenut – ja saanut – privilegionsa ilman, että porvarissääty oli ollut asiasta tietoinen saati keskustellut siitä.⁴⁹¹ Haminan privilegioiden lopputulos oli myös maaherralle tappio. Maaherran tavoite Lappeenrannan nostamisesta markkinapaikasta itsenäiseksi kaupungiksi neljän vuosikymmenen tauon jälkeen kaatui sekä lappeenrantalaisten että haminalaisten porvareiden vastustukseen, kruunun pelkoon syntyvistä sekavista kauppasuhteista ja näkemykseen pienten kaupunkien mahdottomuudesta selvittää kauppakilpailussa Viipurin kanssa. Lappeenrannan porvaristossa kaupungin alisteisuus Haminalle ei aiheuttanut vastalauseita. Haminan alaisuudessa Lappeenrannan porvarit nauttivat samoista privilegioista kuin haminalaiset säätyveljensä ilman kämnerinoikeutta korkeamman oikeusasteen järjestämistä ja oman hallintokoneiston palkkaamisen kustannuksia.⁴⁹²

Haminan privilegioiden ensimmäiset pykälät käsittelivät toimeentulokysymyksiä, joissa kaupungille taattiin viidentoista vuoden vapaus kontribuutioverosta, pikkutullista, aksiisimaksuista, manttaali-, karja-, ja leivinuunirahoista sekä laivamiehen pidosta. Vaikka Hamina ja Lappeenranta oli vapautettu privilegioissa kruunulle suoritettavista veroista, tuli maksut kuitenkin kerätä ja käyttää esimerkiksi julkisten rakennusten rakentamiseen ja ylläpitoon. Samoin seuraavan viidentoista vuoden kuluessa kannettavat majoitusmaksut Hamina sai pitää itsellään. Edelleen kaupunki sai vapautuksen suuresta meritullista seuraavien kahdeksan vuoden ajaksi. Anottua vapautusta majoitusrasituksesta valtiopäivät eivät myöntäneet, kuten eivät myöskään ylimääräisiä varoja kirkon,

⁴⁸⁹ Frisenheim KM:lle 18.7.1723, 25.8.1723, RA.

⁴⁹⁰ Frisenheim KM:lle 17.6.1724, RA, [...] *at Willmanstrand borde äga namn af stad och med dess särskielte magistrat försees [...] utan dependance af Friedrichshamns Magistrat, samt at således wädjandet ifrån denna rätt till Hoffrätten i Åbo*; Toivanen 1979, 345.

⁴⁹¹ Ks. SK (Hamina) Maaherra Frisenheimilta maistraatille 2.3.1724, MMA, [...] *såsom icke allenast Stockholms Borgerskapet, utan ock hela Borgare Ståndet sig hos hans Kongl. Majt. beswäras öfver Privilegierna som Friedrichshamns Deputerade för bemälte Stad utwärcat under Riksdagen utan communication med bemälte eller de öfrige Rikhens Ständer som ej det ringaste deraf wetat*.

⁴⁹² *Borgarståndets riksdagsprotokoll från frihetstidens början 3, (1726–1727)* 1956, 123–124 (19.12.1726); Nordenstreng 1909a, 72, 76–78; LKO 25.4.1724, MMA.

koulun, raatihuoneen ja hospitaalin rakentamiseen Haminaan.⁴⁹³ Privilegioiden verovapauspykälä täsmentyi hieman myöhemmin Haminan maistraatissa koskemaan kaupunkiin talon rakentaneita ja siellä asuneita porvareita perheineen, ei palvelusväkeä, käsityöläisten kisasille ja oppipoikia.⁴⁹⁴

1720-luvun lopulle tullessa Haminan privilegiokysymys rauhoittui, kunnes asia ajankohtaistui jälleen olosuhteiden muuttuessa Turun rauhan jälkeen. Haminan alaisesta Lappeenrannasta tuli Viipurin ja Haminan kauppiaiden välisen kiistan kohde. Erimielisyyttä aiheutti Turun rauhassa Venäjään liitetyn alueen hallintoa järjestäneen kenraalikuvernööri Johan Balthasar von Campenhausenin lokakuussa 1743 antama määräys hallinnosta ja kaupankäynnistä uudessa rajaprovinsissa. Määräyksen pohjana olivat Turun rauhansopimuksen valloitetulle alueelle takaamat vanhat Ruotsin vallan aikaiset lait, asetukset, privilegiot ja käytänteet.⁴⁹⁵

Kenraalikuvernööri von Campenhausen järjesti Haminan ja Lappeenrannan oikeudenhoidon vanhaan malliin Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden alaisuuteen. Von Campenhausen oli huomannut Haminassa oleivien ruotsalaisten ja venäläisten ([...] *så wäl af swänsk och rysk Nation* [...]) käyvän kaupungissa kauppaa vastoin lakia ja porvarioikeuksia. Venäläisten armeijan mukana liikkuneiden muonakauppiaiden eli marketenttien luvattoman väkiviinanmyynnin ja muun ilman porvarioikeuksia tapahtuneen kaupankäynnin von Campenhausen halusi kitkeä sakkojen uhall. Maakauppa oli kielletty säädystä riippumatta. Maalaisten oli pidettävä tavaransa torilla kaikkien vapaasti ostettavissa kello kahteentoista asti, minkä jälkeen kauppiaat ja kaupustelijat saivat ostaa myymättä jääneet tuotteet. Ruotsin ajan tavoin kaikki kaupungin torin ja markkina-aikojen ulkopuolinen etuosto oli rangaistavaa. Myyjän tuli tällaisissa tapauksissa menettää tavaransa ja ostajan rahansa.⁴⁹⁶ Määräykset koskivat sekä paikallisia toimijoita että venäläisiä kauppiaita, kaupustelijoita ja marketentteja, joiden tuli totella paikallista esivaltaa laillisena auktoriteettinaan.⁴⁹⁷

⁴⁹³ Haminan kaupungin privilegiot ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (18.7.1723), MMA; Privilegiot kokonaisuudessaan ks. Nordenstreng 1908, (Bilaga I).

⁴⁹⁴ HRO 2.11.1725, MMA; Myös Städernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1727), RA; Nordenstreng 1909a, 87; Ks. Rähä 2011b, 19.

⁴⁹⁵ Boëthius 1922, 394, Turun rauhansopimus, 9. artikla, [...] *then senast acquirerade Provincen Kymmenegård* [...] *skola vid sine Privilegier, plägseder, Rätter och Rättigheter, hwilka the under Swenska Regeringen haft, beständigt och oryggeligen handhafde och skyddade varda*; Haminan kaupungin privilegiot ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (8.10.1743), MMA, [...] *skola enligt freds afhandlingen wara försäkrad at utan ringaste förminskning i alla delar bijbehållas alla sine förre förmåner, rättigheter och friheter, efter svensk lag, laga stadgar och förordningar samt så wäl therutinnan, såsom ock eljest niuta Hennes Keijsarl. Maj:ts högsta nåd ock protection.*

⁴⁹⁶ Haminan kaupungin privilegiot ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (8.10.1743, 9.12.1743), MMA; Sveriges Rikes Lag. Gillad och Antagen på Riksdagen Åhr 1734, (kauppakaari, 6. luku).

⁴⁹⁷ HRO 27.4.1744, MMA; Kenraalikuvernööri von Campenhausenin määräykset periytyvät lähes yksi yhteen 1600-luvun puolivälissä kenraalikuvernööri Pietari Brahen antamiin ohjeisiin kaupunkien kehittämiseksi. Ohjeesta löytyvät määräykset niin käsityön keskittämisestä kaupunkeihin, väkijuomien anniskelusta, kaupanjaosta, kuin myös ohjeet maakaupan ja majamieslaitoksen poistamisesta. Ks. Lehtinen 1961, 154–156; Karonen 2008a, 262–266.

Haminan porvarit laativat syksyllä 1743 yli kolmekymmentä kohtaa käsittäneen anomuskirjelmän kaupungin vanhojen oikeuksien puolesta. Hallitseva senaatti siunasi kenraalikuvernööri von Campenhausenin kohta kohdalta antamien lausuntojen mukaisesti useimmat anomus- ja valituspykälät haminalaisten näkökulmasta myönteisesti. Haminan talouden toimintakyvyn kannalta yksi tärkeimmistä kysymyksistä oli Viipurin maistraatin laatiman vetoamuksen kaataminen. Hamina pyrki saamaan kenraalikuvernööriltä puollon Viipurin vanhoille Lappeenrannan kaupankäyntiä koskeville erioikeuksille. Viipurin maistraatti korosti kaupungin kauppiaille olleen oikeus Lappeenrannan markkinoihin jo vuoden 1542 privilegiokirjan mukaan. Samoin viipurilaiset vetosivat sekä vuoden 1616 erioikeuksiin, joissa heille myönnettiin yksinosto-oikeus Lappeenrannan markkinoilla, että vuosien 1627 ja 1688 privilegioihin. Vuoden 1688 privilegioiden mukaan Lappeenrannan hallinnosta ja oikeudenhoidosta huolehtivat viipurilaiset. Lopuksi maistraatti vetosi vielä Turun rauhansopimuksen yhdeksänten pykälään, jossa luvattiin Ruotsin vallan aikaisten lakien ja oikeuksien voimassaolo. Haminan maistraatti vetosi anomuskirjelmässään viipurilaisten porvareiden tavoin Turun rauhansopimuksen yhdeksänten pykälään. Haminalaiset vain katsoivat lakien ja oikeuksien voimassaolon jatkumisen tarkoittavan hattujen sotaa edeltävää aikaa eikä Suurta Pohjan sotaa edeltänyttä Ruotsin aikaa, johon viipurilaiset viittasivat.⁴⁹⁸

Haminan maistraattiin tammikuussa 1744 saapunut kenraalikuvernööri von Campenhausenin kuulutus privilegioiden tarkennuksesta oli tehtävä tietäväksi lukemalla julistus Kymenkartanon kaikissa kirkoissa kolmena peräkkäisenä sunnuntaina. Von Campenhausenin kirjelmässä vahvistettiin Lappeenrannan ja Savonlinnan alaisuus Haminalle. Provinssin maalaisrahvaan tuli kuljettaa kauppatavaransa entiseen tapaan myyntiin joko Lappeenrantaan tai Haminaan, ei Viipuriin. Kenraalikuvernööri vetosi lausunnossaan hallitsevan senaatin 10.1.1744 antamaan päätökseen, jonka mukaan Viipurissa tuli noudattaa Uudenkaupungin rauhan ja Haminassa Turun rauhan päätöksiä sekä oikeudellisissa ja hallinnollisissa että taloudellisissa kysymyksissä. Lappeenrantaan porvariksi aikovan henkilön tuli von Campenhausenin mukaan hakea lupaa entiseen tapaan Haminan maistraatilta.⁴⁹⁹

Normatiivisella tasolla Hamina ja Lappeenranta palasivat 1740-luvun puolivälissä pikkuvihaa edeltäneeseen talouspoliittiseen järjestykseen. Käytännössä tilanne ei ollut kuitenkaan selvä. Viipuri ei hellittänyt otettaan Kymenkartanon provinssin kaupasta koko 1740-luvun aikana, mistä Haminan maistraatti valitti oikeuskollegiolle. Maistraatin mukaan talonpojat veivät luvatta tervaansa ja muita tavaroitaan Viipuriin, mikä oli hallitsevan senaatin (9.12.1743) ja von

⁴⁹⁸ Haminan kaupungin privilegiot ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA.

⁴⁹⁹ Haminan kaupungin privilegiot ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (13.1.1744), MMA, [...] *at Wiborg bör härvid rätta sig efter Nystädska och Friedrichshamn åter efter then nu sidst i Åbo slutne freden, så at förenämnde orten Willmanstrand och Nyslätt böra på sätt och wijs wara Friedrichshamn underlagde så thet til förene under Sveriges regering warit.*

Campenhausenin määräyksen (13.1.1744) vastaista.⁵⁰⁰ Arjen käytänteiden epäselvyydestä kertoo lappeenrantalaisen kauppiaan Erich Pihlin kesäkuun alussa 1744 Haminan maistraatille jättämä kahdeksankohtainen lähinnä taloudellisia kysymyksiä käsitellyt kirjelmä, johon maistraatti vastasi kohta kohdalta. Noin kahden viikon kuluttua kauppiaas Pihl oli jälleen Haminassa lappeenrantalaisen edusmiehenä, jolloin esillä oli pääasiassa paikallishallinnollisten olojen järjestäminen.⁵⁰¹ Lappeenrantalaiset porvarit lähettivät valtuutettuja Haminaan jälleen heinäkuussa 1744, sillä kaupunkien välisissä talous-, hallinto- ja oikeudenhoitokysymyksissä oli edelleen epäselvyyksiä.⁵⁰² Suurimpa ongelmia olivat toimintamallien puute ja epävarmuus linjavetojen perusteluissa, jotka johtivat ongelmien ratkomiseen tapaus tapaukselta.

Venäjän Haminalle Turun rauhassa vahvistamat entiset privilegiot vastasivat hallinnon suhtautumista Viron, Liivinmaan ja Saarenmaan kaupunkeihin Uudenkaupungin rauhan jälkeen, kun kaupungeille taattiin niiden entiset oikeudet. Rauhallisuuden säilyttäminen ja pyrkimys yhteistyöhön paikallisten eliittien kanssa muodostivat Venäjän haltuunottopolitiikan perustan, jolle aateliston ja kaupunkiporvariston erioikeuksien takaaminen loivat hyvät lähtökohdat. Viron ja Liivinmaan erioikeuksien kehittyminen huippuunsa, Kymenkartanon provinssin erioikeuksien ja Haminan sekä viimein syksyllä 1742 vahvistettujen Viipurin kaupunkiprivilegioiden ratifiointi tapahtui samaan aikaan, kun Ukrainan itsehallinnollinen asema heikentyi. Kehitystä selittää se, että Venäjän keskushallinnon näkökulmasta entisten kaupunki- ja muiden erillisoikeuksien takaaminen läntisille raja-alueilla oli ensisijaisesti poliittinen eikä taloudellinen toimenpide. Venäjä, joka oli jo 1600-luvulta lähtien kiinnostunut ruotsalais-preussilais-anglikaanisten esimerkkien mukaisesta hallintomallista, jossa kirkko oli maalliselle hallinnolle alisteinen, sai siitä omakohtaista kokemusta läntisten provinssiensa avulla. Toisaalta 1740–1760-luvut olivat myös poikkeuksellisen otollista aikaa aktiiviselle etujen ajamiselle Venäjällä. Aiemmin Ruotsin alaisuudessa olleiden alueiden asukkaat olivat tottuneempia siihen kuin ukrainalaiset alamaiset.⁵⁰³ Venäjän keskushallinnon toiminta erosi rajaseudullaan Ruotsin politiikasta, joka pyrki lisäämään valtion tuloja myöntämällä kaupungeille verovapausvuosia ja muita etuja kaupankäynnin käynnistämiseksi ja jakamalla yksittäisille kauppiaille sekä ruukkien ja sahalaitosten omistajille erityisoikeuksia.⁵⁰⁴ Seuraavassa tutkitaan, minkälainen vaikutus ruotsalaisen ja venäläisen keskushallinnon suhtautumisella oli porvariksiottopolitiikkaan rajaseudun paikallisyhteisöissä.

⁵⁰⁰ Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA.

⁵⁰¹ HRO 4.6.1744, 20.6.1744, MMA.

⁵⁰² HRO 12.7.1744, 30.7.1744, MMA.

⁵⁰³ Ruuth 1908, 551–552, 556–557; Thaden 1984, 8–15; Kappeler 2001, 73; Hosking 2011, 176–177; Ks. Uudenkaupungin rauhansopimus, 9. artikla. Viipurin provinssin kaupungeista ei ole rauhansopimuksessa mitään mainintaa; Haminan osalta ei ole täyttä varmuutta siitä, lähettikö kaupunki syksyllä 1743 laatimansa yli kolmekymmentä kohtaisen anomuskirjelmän keskushallinnolle vai toimitettiinko se keisarinnalle henkilökohtaisesti kaupungin edustajien toimesta. Ks. Nordenstreng 1909b, 268–269.

⁵⁰⁴ Karonen 2012a, 198; Vastaava toiminta jatkui myös hattujen sodan jälkeen. ks. Karonen 2004; Nurmiainen 2005; Nurmiainen 2009, 199–202.

3.2 Porvarina rajakaupungissa

3.2.1 Polarisoituva porvaristo

Kauppiaaksi pääsy

Vaatimukset porvariksi pääsulle vaihtelivat 1700-luvun alkupuolen suomalaisissa kaupungeissa. Hyväksymiskäytänteet pohjautuivat Maunu Eerikinpojan keskiaikaiseen kaupunginlakiin, jonka lähtökohtana oli, ettei syntyperäisten kaupunkilaisten tarvinnut hakea porvarioikeutta. Ulkopuolisten tulijoiden oli pyrittävä porvariksi (byaman), mikä tarkoitti käytännössä kauppiasta tai käsityöläistä (gärningsman/embetsman). Kaupunkien hallintosäännössä (1619) tehtiin edelleen ero vain kauppiaan ja käsityöläisen, ei kauppiaan ja porvarin kesken. Hallintosäännön mukaan vain kauppiat ja käsityöläiset olivat oikeita porvareita. Porvarioikeuksien hakijalla tuli olla todistus aikaisemman asuinseutunsa viranomaisilta. Ulkomaalaisilla oli mahdollisuus porvarioikeuksiin vasta siten, kun he olivat sanoneet irti vanhat oikeutensa ja saaneet muuttoluvan. Porvarimaksun, takuiden ja porvarivalan painoarvo kasvoi vähitellen, samoin kaupunkien jokainen porvarillista elinkeinoa harjoittava henkilö määrättiin vastaamaan kaupunkinsa rasituksista varojensa ja elinkeinonsa mukaan. Maaherran ohjeissa vuodelta 1687 uusien porvareiden rekrytointi määriteltiin maaherrojen ja maistraattien tehtäväksi.⁵⁰⁵

Erinäisten ohjeiden, sääntöjen ja asetusten epäselvyys korosti uusien porvareiden rekrytoinnin ja lupakäytänteiden kaupunkikohtaisia eroja.⁵⁰⁶ Vuoden 1734 lain kauppakaareen kirjattujen porvariksi pääsyn edellytysten mukaan uuden porvarin hyväksyntä oli pormestarin, raadin ja porvariston välinen asia. Maaherran tehtävä oli valvoa, että jokainen porvarioikeudet saanut henkilö edisti kaupungin kehitystä. Uudessa laissa termi porvari tarkoitti entiseen tapaan kauppiasta ja käsityöläistä.⁵⁰⁷

Kaupankäynti oli käynnistynyt Suuren Pohjan sodan jälkeisellä Ruotsin itäisellä rajaseudulla jo ennen Haminan vuonna 1723 saamia tapuliprivilegioita. Kauppa oli uudesta rajasta huolimatta tukevasti viipurilaisten kauppiaiden hallussa.⁵⁰⁸ Kaupankäynnin valvontaa pyrittiin tehostamaan, kuten maaherra Frisenheimin ja Viipurin provinssin ylikomendantin sopimus osoittaa. Sen mukaisesti ketään ei tullut päästää rajan yli kumpaankaan suuntaan ilman heidän myöntämänsä rajapassia.⁵⁰⁹ Samalla, kun viipurilaisten kauppiaiden pääsyä

⁵⁰⁵ Schlyter 1865, 22–28; Stiernman I, (*Stadga om Städernes administration och Upkomst i Riket*) erityisesti s. 744–748, 751; Herlitz 1924, 113–114, passim; Ahonen 1988, 84–85; Vuoden 1619 säännöstä ks. Karonen 1995, 23–37.

⁵⁰⁶ Fällström & Mäntylä 1982, 253; Kallioinen 2000, 97; Myös Halila 1942, 211–212, passim.

⁵⁰⁷ Sveriges Rikes Lag, Gillad och Antagen på Riksdagen Åhr 1734, (kauppakaari, 3. luku); Selinheimo 1924; Carlsson 1977, 16.

⁵⁰⁸ HRO 9.9.1723, 24.9.1723, 5.12.1723, MMA; LKO 26.10.1723, MMA.

⁵⁰⁹ Frisenheim KM:lle 10.12.1723, 17.12.1723, 20.12.1723, RA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset (KM Frisenheimille) 29.2.1724, MMA; Myös SK (Hamina) Läänin-

rajan yli rajoitettiin, maaherran johtama kauppiaiden rekrytointi Vehkalahdelle, Vehkalahden taloudellisten etujen puolustaminen muita Suomenlahden pohjoisrannan kaupunkeja vastaan, hallitsijan myönteinen suhtautuminen Vehkalahteen itäisen Suomen uutena tapulikaupunkina ja kuninkaan vahvistus Friedrich Wittstockin nimittämiseksi kaupungin pormestariksi syksyllä 1722 houkutelivat uusia kauppiaita Ruotsin rajaseudulle.⁵¹⁰

Haminan vahvoista privilegioista huolimatta Lappeenrannassa käydyn kaupan suunnan kääntäminen Viipurista Haminaan oli isonvihan jälkeen vaikeaa. Epäselvyydet privilegiokäytänteissä ja porvarioikeuksissa heijastuivat kaupankäyntiin, samoin käytännön logistiset ongelmat aiheuttivat vaivaa. Lappeenrantaan vuoden 1723 syysmarkkinoille kokoontunut Haminan maistraatti soi kristilliseen rakkauteen vedoten viipurilaisten ostaa nautoja ja hevosia hättäänsä, vaikka Haminan privilegiot kielsivät sen. Maaherra Frisenheim viittasi tapahtumaan saman vuoden lopulla kirjeessään kuninkaalliselle majesteetille ja kirjoitti sallineensa tällä kertaa viipurilaisten kauppiaiden tulla Lappeenrantaan ja tehdä kauppiaan *porvarillisen ystävyuden ja luottamuksen ylläpitämiseksi*. Samalla maaherra ilmoitti, ettei hyväksy toimintaa enää vastaisuudessa.⁵¹¹ Maaherran käyttämät sanavalinnat olivat yhteisöllisyyden ja valtakunnan hyvinvoinnin kuvaamisen yleistä diskurssia. Yleinen ja yhteinen hyöty sekä luottamus olivat keskeisimpiä taloudellisten olojen järjestämistä 1600–1700-lukujen Ruotsissa ohjanneita periaatteita. Niiden vastakohtia olivat itsekkyyys, omanvoitonpyynti ja taitamaton politiikka.⁵¹² Maaherra oikeutti oman toimintansa käytämällä kaksijakoista sanastoa, jossa hän korosti sekä ystävyuden ja luottamuksen tuomaa menestystä että muistutti yhteistyön ylläpitämisen tärkeydestä.

Maaherra Frisenheim otti kuninkaallisen asetuksen mukaisesti vastaan kaupankäyntianomuksia Vehkalahdelle hakeutuneilta kauppaporvareilta ja myönsi muutamia kauppiasoikeuksia ennen paikallishallinnon varsinaista järjestäytymistä ja uuden tapulikaupungin perustamista. Hans Carl Sutthoffin Haminan maistraatille elokuussa 1723 esittelemässä maaherran luvassa (myönnetty 16.8.1723⁵¹³) tai Carl Clayhillsin kaupungin edulla ja kehittymisellä perustelemassa hakemuksessa⁵¹⁴ ja maaherran myöntämässä luvassa ei ole mainintoja kaupankäynnin käytännön oikeuksista. Johan Ursiniuksen kesäkuulle 1723 päivätyssä luvassa mainitaan sen sijaan Ursiniuksen nauttivan porvarillisista

sihteeri Malmilta maistraatille 13.5.1724, MMA; SK (Hamina) Maaherra Frisenheimilta maistraatille 20.1.1725, MMA; Hannikainen 1888, 13–14; Nordenstreng 1909a, 70–71; Ranta 1987, 162, 226–227, 389.

⁵¹⁰ Frisenheim KM:lle 28.4.1722, 18.7.1722, 12.9.1722, 29.9.1722, 10.12.1723, RA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 31.10.1722, MMA; HRO, Saapuneet päätökset 31.10.1722, MMA; SK (Hamina) Maaherra Frisenheimilta maistraatille 4.8.1723, MMA.

⁵¹¹ HRO 9.9.1723, MMA; Frisenheim KM:lle 10.12.1723, RA, [...] *at derigenom underhålla en god borgerlig vänskap och förtrolighet*.

⁵¹² Einonen 2005, 189–201; Nurmiainen 2009, 157–158.

⁵¹³ Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 16.8.1723, MMA; Myös Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 15.6.1723, MMA.

⁵¹⁴ Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 5.11.1722, MMA, [...] *til denne Stadens foortkomst och behörige uphielpande* [...].

eduista ja vapauksista (*förmåner och friheter som bångare*).⁵¹⁵ Vapauksilla maaherra viittasi Vehkalahden vanhoihin privilegioihin, jotka olivat voimassa vuoden 1720 hallitusmuodon mukaisesti.⁵¹⁶

Maaherralta luvan kaupankäyntiin saaneiden henkilöiden ohessa Vehkalahdella tekivät kauppaa viimeistään alkukeväästä 1723 alkaen esimerkiksi Haminan tulevat valtaporvarit Jobst Dobbin, Jacob Johan Tesche, Jacob Forsell ja Johan Govinius.⁵¹⁷ Heistä ainakin Tesche oli anonut lupaa kaupankäyntiin ja saanut sen maaherralta jo ennen varsinaisen Haminan perustamista, vaikkei varsinaista hakemusta ole säilynyt.⁵¹⁸ Osalle kauppiaista ennen Haminan syksyllä 1723 saamia privilegioita myönnetty kaupanteko-oikeudet herättivät närää porvareiden joukossa. Carl Clayhills ja Viipurista Turkuun isonvihan aikana siirtynyt ja jo Turussa venäläiseksi ja vieraaksi kauppiaksi soimattu Jacob Johan Tesche olivat erinäisten herjausten kohteena Haminassa.⁵¹⁹ Haminan maistraatin ensimmäisen porvariksiotton yhteydessä syyskuussa 1723 ilman virallista porvaristatusta virkaveljistään poiketen jäänyt Clayhills toimi kauppiana tammikuuhun 1724 saakka maaherran luvalla.⁵²⁰ Vaikka Clayhillsin porvarivallan vannominen ja merkintä porvarikirjaan viipyi useita kuukausia, maaherran myöntämä porvarilupa oli takuu virallisille porvarioikeuksille. Clayhillsin tavoin maaherralta kaupankäyntiluvan saaneelle Johan Ursiniukselle myönnettiin lopulta porvarioikeudet, vaikka valan vannominen kesti yli vuoden.⁵²¹

Venäläisiä miehittäjiä Suuren Pohjan sodan aikana paenneiden porvareiden jo 1710-luvun lopulla läntisessä Suomessa alkanut paluu kulminoitui vuosien 1721–1723 muuttoaaltoon. Haminaan ja sen alaiseen Lappeenrantaan hyväksyttiin vuoden 1723 syys-joulukuussa 160 porvaria, joista oli kauppiaita noin viisikymmentä. Määrä on huomattava, sillä esimerkiksi Turussa myönnettiin vuosina 1721–1723 porvarioikeus reilulle 110 henkilölle, Helsingissä reilulle 50:lle ja Vaasassa 45:lle.⁵²² Haminan maistraatin ensimmäisen porvariksiotton yhteydessä porvarikirjaan merkittiin 21 kauppiasporvaria, joko viipurilaisläh-

⁵¹⁵ HRO 19.8.1723, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset, 5.11.1722, 17.6.1723, MMA; Ks. Karonen 2004, 172; Karonen 2008c; Maaherrojen luvanmyönnottä yleisesti ks. Mäntylä 1977, 37–38.

⁵¹⁶ Modée I, 161–162; Herlitz 1924, 83, 114; Ahonen 1988, 47; Lindberg 2001, 21, 30–31.

⁵¹⁷ Esim. Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden kirjeistoiteet 20.3.1723, MMA; HRO 19.6.1723, MMA; Ks. Kaupungin tilit (30.10.1722), MMA, jolloin maaherra mainitsee kauppias Carl Govinuksen olleen ensimmäinen Vehkalahdelle asettunut porvari, [...] *warit den första bångare som sig nedsatt i Weckelax [...]*.

⁵¹⁸ Ks. HRO 12.9.1723, MMA, [...] *läfwades* (Jacob Johan Tesche) *opwisa Hr. Landshd. Resolution, om des emottagande til Bångare*.

⁵¹⁹ HRO 12.9.1723, 13.9.1723, MMA; KT (Hamina) (Ei vastaanottajaa) 6.5.1723, MMA; Teschellä itsellään oli myös varsin terävä kieli. Ks. esim. kunnialoukkajuttu Haminan tervarättäriä kohtaan. HRO 16.3.1723, MMA.

⁵²⁰ Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (13.9.1723, 16.1.1724), MMA.

⁵²¹ HRO 18.1.1724, MMA, [...] *det måtte Clayhills först opwisa sin frigörelse ifrån Refwel och Ryska sidan [...]*; Karonen 2004, 171–172; Ks. Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 17.6.1723, MMA, johon on lisätty kommenttina Jacob Üstinofin saaneen porvariluvan 31.8.1724; Ks. myös Petter Tesche Hansonin venynyt luvan saanti lopulta keväällä 1725. Hänen suositteijoina olivat Jacob Johan Tesche ja Carl Clayhills. HRO 13.2.1725, MMA.

⁵²² Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (13.9.1723–14.12.1723), MMA; Nordenstreng 1909a, 170–171; Ahonen 1988, 65, 67, 89; Myös Aminoff-Winberg 2007.

töisiä tai kuten Jacob Forsell, vanhaa vehkalahtelaista sukua. Heillä kaikilla oli oikeus käydä kauppaa sekä Haminassa että Lappeenrannassa. Kauppiaista yhdeksän alkuperältään pääosin Viipurin saksalaista kauppiasta siirtyi Lappeenrantaan, jossa he todennäköisesti olivat käyneet kauppaa jo ennen viha-ajan päättymistä.⁵²³

Voitto Ahosen mukaan isonvihan jälkeinen suomalaisten kaupunkien porvariston lukumäärä ja vauraus heijastui suoraan kaupunkien ulkoiseen menestykseen.⁵²⁴ Kaupunkien sisältä katsoen tilanne näytti erilaiselta, sillä Haminan ja Lappeenrannan porvariston räjähdysmäinen kasvu aiheutti ristiriitoja porvaristossa. Haminaan Uudenkaupungin rauhanteon jälkeen jääneet venäläiset (*ryssarne*) valittivat, että kaupungissa jo Venäjän miehitysaikana kauppaa käyneiden ja rauhan tultua edelleen Haminaan jääneiden ja porvareiksi päässeiden henkilöiden seassa oli sekä rikollisia että ilman oikeaa passia esiintyneitä ammatinharjoittajia. Myös Haminan maistraatti ja maaherra kiinnittivät asiaan huomiota, kun maaherra vaati jatkossa kaikkia Haminaan ja Lappeenrantaan porvariksi mieliviä esittämään passinsa hänelle. Porvariksi pääsi silti edelleen henkilöitä, joiden todettiin myöhemmin ylittäneen Ruotsin ja Venäjän välisen rajan luvatta tai harjoittavan ammattiaan ilman asianmukaisia todistuksia. Edes Lappeenrantaan ja Haminaan saapuvien matkalaisten velvoite ilmoittautua välittömästi sekä varuskuntien komendanteille että maaherralle ei tuonut suurta muutosta asiaan, sillä Haminan komendantin mukaan velvollisuudesta luistettiin toistuvasti vielä vuosia myöhemmin.⁵²⁵

Maaherralle esitettyjen memoriaalien ja valitusten sekä tuomioistuimissa käytyjen keskustelujen lisäksi Kymenkartanon ja Savonlinnan lääniä vuosina 1726–1727 kiertäneen niin kutsutun itäisen tutkimuskomission kokoontumisissa käsiteltiin Haminan ja Lappeenrannan porvariksiottoa. Komissioiden toimintaohjeet eivät suoranaisesti koskettelleet kaupunkien asioita, mutta ohjeistuksen väljyys antoi komissioille mahdollisuuden ottaa kantaa myös kaupunkien ongelmiin.⁵²⁶ Haminassa ja Lappeenrannassa komission tuloon varauduttiin, sillä porvaristoa kehoitettiin tuomaan valitusaiheensa jo etukäteen esiin.⁵²⁷

Porvareiden sekä itäiselle että läntiselle tutkimuskomissiolle esittämät valitusaiheet luokiteltiin suurelta osin vähäpätöisiksi. Yksityisiin talous-, rikos- ja riitajuttuihin ei tarvinnut hakea ratkaisua Tukholmasta, vaan komissiot antoi-

⁵²³ Haminan kaupungin porvareiden matrikkeli 1723–1772 (13.9.1723), MMA; LKO 6.12.1723, MMA, [...] *at som många af Borgerskappet här hafwa begifwit sig ifrån Ryska wäldet* [...]; Frisenheim KM:lle 25.6.1724, RA; Toivanen 1979, 400–402.

⁵²⁴ Ahonen 1988, 83; Ks. Herlitz 1924, 121.

⁵²⁵ HRO 1.7.1723, 13.2.1727, 25.11.1727, MMA; LKO 22.5.1724, 27.6.1724, MMA, [...] *at alla pass dem som Burskap winna willia, skola opwisas Landshöfdinge ämbetet*; Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (alkaan 18.1.1724), MMA; Frisenheim KM:lle 25.6.1724, RA; Ks. Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 15.8.1723, MMA; Haminan maistraatille ja raastuvanoikeudelle saapuneet kuulutukset, asetukset, määräykset ja ohjeet 11.2.1727, MMA; 1600-luvun osalta ks. Halila 1942, 213; Myös Selinheimo 1924, 249.

⁵²⁶ Alho 1940, 43–53, 74–77; Vilkuna 2005, 359; Vrt. Nilsson 1990, 85, 99; Lennerstrand 1994, 97; Bergman 2002, 12; Ks. Karonen 2008b.

⁵²⁷ KNKNL 8.12.1724, RA; SK (Hamina) Gustaf Bondelta maistraatille 27.10.1725, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 7.5.1726, 12.5.1726, MMA; Cederberg & Alho 1939, 3–10, 249.

vat valituksiin kehotuksia joko itse tai välittivät asiat paikallisille tuomioistuimille tai maaherroille.⁵²⁸ Haminan ja Lappeenrannan porvareiden komissiolle esittämät valitukset keskittyivät Lappeenrannan epäselvään taloudellishallinnolliseen asemaan. Lappeenrannassa asuneen porvariston kerrottiin käyvän kauppaa myös määrättyjen aikojen ulkopuolella. Asiaa ei helpottanut Haminan maistraatin epätietoisuus siitä, ketkä Lappeenrannassa ylipäätään harjoittivat kauppaa, kuka luvalla ja kuka ilman porvarioikeuksia. Lappeenrannan porvareita oli pyydetty jo kesällä 1724 nimeämään kaupungissa olevat Venäjän vasallit, jotka eivät porvariudellaan edistäneet kaupungin kehitystä.⁵²⁹

Haminan maistraatin porvariksioton käytänteiden kiristyminen jo muutama kuukausi ensimmäisten porvarien hyväksynnän jälkeen ulotti kontrollin sekä tuleviin että jo tehtyihin päätöksiin. Se tarkoitti, että porvarioikeudet voitiin evätä myös jälkikäteen. Haminan maistraatin ensimmäisen porvariksioton yhteydessä kaupunkiin hyväksytty Jacob Forsell oli yksi henkilöistä, joiden nimeäminen herätti ihmetystä Haminan maistraatin istunnossa syksyllä 1725. Maistraatilta tiedusteltiin, kuinka Forssell oli saanut porvarioikeudet huolimatta hänen huhutuista yhteyksistään kahteen Suuren Pohjan sodan aikaiseen rosvojoukkoon. Maistraatti ilmoitti olleensa aiemmin tietämätön kyseisistä tapahtumista, joten sillä ei ollut syytä epäillä entisen porvarin pojan (*såssom gammal Bårgare barn*) kunniallisuutta. Maistraatista asia alistettiin Haminan kämnerioikeuden tutkittavaksi. Oikeudessa Forsell myönsi olleensa läsnä Rautalammin tapahtuneessa ryöstössä, mutta itse vahingonteossa hänellä ei ollut ollut mitään osaa, sen todisti myös Rautalammin kappalainen. Toinen syyte osoittautui edellistäkin perättömämmäksi, joten Forsellin porvarioikeuksien epäämiseksi ei ollut perusteita.⁵³⁰ Porvari Jacob Ustinof joutui vielä Forselliakin tarkemman jälkikäteistarkastelun kohteeksi, kun hänen taustaan haluttiin seikkaperäinen selvitys.⁵³¹

Maaherralla oli näkyvä asema Haminan ja Lappeenrannan porvarioikeuskysymyksissä 1720-luvun loppupuolelle asti, sillä maistraatti kääntyi ongelmatilanteissa toistuvasti maaherran puoleen. Maaherralla oli normien mukaan kuitenkin mahdollisuus esittää vain mielipiteitä ja kannanottoja, sillä itse päätök-

⁵²⁸ Ks. Cederberg & Alho 1939, XVI; Ahonen 1988, 124–127; Vrt. Jäntere 1940, 94–95.

⁵²⁹ KNKNL 24.5.1726, 25.5.1726, RA; Myös Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 13.6.1726, MMA; Vrt. KT (Hamina) Maistraatilta Turun hovioikeudelle 29.10.1731, MMA, jolloin Haminan maistraatti nimesi Lappeenrannan markkinapaikaksi, jossa ei ainoastaan ollut pysyvä porvaristo, vaan siellä harjoitettiin myös jatkuvaa kauppaa; LKO 27.6.1724, MMA; Karl Bergmanin mukaan vuosina 1669–1670 toimineelle Skoonen tutkimuskomissiolle esitettiin kaikista Blekingen läänin kaupungeista vastaavia ammatinharjoituksen rajoja ja oikeuksia koskevia valituksia. Bergman 2002, 233.

⁵³⁰ HRO 4.8.1725, 5.8.1725, 16.10.1725, 24.10.1725, 20.4.1726, 13.6.1726, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 7.8.1725, MMA, johon on koottu kopiot Kangasniemen ja Rautalammin syyskäräjien pöytäkirjoista (1725) ja Rautalammin talvikäräjien pöytäkirjoista 1723 (jossa käsiteltiin myös tapahtumia Hollolassa vuonna 1721); Haminan kämnerioikeuden pöytäkirjojen otteet 16.10.1725, 7.12.1725, MMA; Ks. Karonen 2004, 149–151.

⁵³¹ HRO 26.7.1727, 13.12.1727, 16.12.1727, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 5.6.1727, 13.6.1727, MMA.

senteko oikeuksien myöntämisestä kuului maistraatille.⁵³² Porvarihakuprosessin käytänteet osoittavat, ettei Haminan maistraatti ollut aluksi erityisen kiinnostunut hakijoiden taustan selvittämisestä. Loppuvuodesta 1723 valvonta kuitenkin tehostui, mikä venytti lupaprosesseja. Kaupankäynnin taitoja ei arvioitu jatkossakaan, mutta maistraatti viivytti yhä useammin porvarilupien myöntöä päästäkseen selville hakijoiden esittämien tarinoiden alkuperästä. Liikkuvien henkilöiden taustojen varmistaminen oli vaikeaa, joten maaherran myötävaikutuksella maistraatti alkoi vaatia vuoden 1724 alusta hakijoilta suosittelijoita, jotka kirjattiin kaupungin porvarikirjaan⁵³³.

Uusien porvareiden suosittelijoina toimivat Haminaan ja Lappeenrantaan jo valitut porvarit. Kauppiaan takaajana toimi yleensä kauppias, käsityöläisen käsityöläinen ja viipurilaisen viipurilainen. Läheskään kaikilta hyväksytyiltä ei vaadittu kuitenkaan suosittelijoita, tai ainakaan heitä ei merkitty porvarikirjaan. On oletettavaa, että suosittelijoiden merkitys korotui silloin, kun hakijan maineesta ei ollut varmuutta. Porvariksi hyväksyntä oli asia, jonka mahdolliset seuraukset maaherra kuvasi suuremmiksi kuin kukaan saattoi ajatella ([...] *consequenzen torde wara af större wickt, än någon sig kan föreställa*).⁵³⁴

Maistraatti yritti estää porvareiden nimeämiseen liittyneet kiistat mittamalla hakijoiden luotettavuuden porvaristoon kuuluneiden suosittelijoiden avulla. Vastuun sysääminen porvariston harteille laimensi kritiikkiä maistraattia kohtaan, muttei poistanut sitä. Ongelmana oli se, ettei porvarilupakysymyksiin ollut olemassa selvää normatiivista järjestelmää asetuksineen, vaan vain aukkoja ja epä johdonmukaisuuksia sisältäneitä käytänteitä. Lappeenrannan ja Haminan porvariston katse oli syksyllä 1723 eteenpäin ja usko tulevaisuuteen vahva. Taaksepäin katsova moraalitalous nosti päätään kuitenkin nopeasti, kun vahvoista tapuliprivilegioista huolimatta yhteisön jäsenten taloudellinen hyvinvointi alkoi horjua.

Porvariyhteisön hyväksyntä uuden porvarin valinnalle oli tärkeä kriteeri myös Venäjän hallinnon alaisissa Lappeenrannassa ja Haminassa. Viipurilaisen Petter Tidemanin hakiessa porvarioikeuksia Lappeenrantaan keväällä 1744 Haminan maistraatti vakuuttui hänen yhdeksänvuotisesta palveluksestaan viipurilaisessa ruokapuodissa.⁵³⁵ Samoin vanhan tavan mukaisesti tunnettu tai kunnialliseksi nähty hakijan tausta oli eittämätön etu.⁵³⁶ Ruotsin vallan aikaisen raatimiehen ja kauppiaan siskonpoika hyväksyttiin Haminaan kauppiaksi

⁵³² Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 25.11.1724 (ks. maaherran vastaus), MMA.

⁵³³ Porvarimatrikkelista yleisesti ks. Carlsson 1977, 21, 33; Fällström & Mäntylä 1982, 250.

⁵³⁴ Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (esim. 18.1.1724 Carl Clayhillin hyväksyntä, 8.2.1724 Johan Sutthoffin hyväksyntä, 13.2.1725 Petter Tesche Hansonin hyväksyntä), MMA; Frisenheim KM:lle 25.6.1724, RA; Ks. Halila 1942, 213–214.

⁵³⁵ HRO 24.5.1744, MMA; Myös HRO 12.4.1744, 18.4.1744, 22.6.1744, 25.6.1744, 27.6.1744, MMA.

⁵³⁶ Esim. Oikeuskollegion arkisto, nro 285 (31.1.1746), KA, jolloin haminalainen kauppias Daniel Stewen piikitteli kauppias Hans Hindrich Sutthoffia keskellä toria ivalliseen sävyyn. [...] *har handelsmannen Stewen på torget utlätit sig, thet Sutthoff ei wore någon Borgare och hade ej at giöra här på torget ell. thär handla mera än handtwärckare, och wille Stewen, som hans ord warit, giärnä weta, hwilken Magistrat giordt honom Sutthoff till Borgare [...]*

syyskesällä 1744 ilman vastaväitteitä. Raastuvanoikeuden pöytäkirjaan merkittiin tilaisuudesta lyhyesti: *aflade straxt kiöpmanseden*.⁵³⁷

Menneisyyteen vedottiin myös suoraan, kuten teki Ruotsista pikkuvihan jälkeen Haminaan palannut, entisen vehkalahtelaisen kauppiaan poika Magnus Giösling. Giöslingin pyrkiessä porvariksi hän anoi maistraatilta ”ruotsalaisen ajan mukaisesti varsinkin kaupungin lapsille” (*som det under swänska tiden varit wanl. [...] i synnerhet de som woro Stadhens Barn*) myönnettyä vuoden tai kahden miettimisaikaa ja oikeutta harjoittaa sen aikana kauppa kaupungin suojeluksessa ilman porvarillisia velvoitteita. Maistraatti totesi hakijan olevan sekä syntynyt kaupungissa että saanut siellä oppinsa, mutta miettimisaikaa se myönsi Giöslingille vain puoli vuotta. Vanhan toimintaperiaatteen mukaisesti hakijoiden oli hankittava itselleen suosittelijat, mikäli heidän menneisyytensä ei ollut maistraatille entuudestaan tuttu.⁵³⁸ Tällaisten tapausten määrä oli pikkuvihan jälkeisessä Haminassa ja Lappeenrannassa aiempaa vähäisempi, mikä viittaa porvariston rekrytoitumiseen aiempaa suppeammalta alueelta.

Turun rauhassa Venäjän hallintaan siirtyneen Kymenkartanon provinssin porvaristo kasvoi huomattavasti isonvihan jälkeisiä vuosia hitaammin. Varsinaista kaupankäynnin katkosta ei kuitenkaan tapahtunut, sillä rajaseudulla oli ja sinne saapui uusia kauppiaita jo pitkin hattujen sodan aikaa.⁵³⁹ Haminan maistraatille pikkuvihan jälkeen porvarimaksun maksaneita porvareita oli toukokuun lopussa 1744 yhteensä vain seitsemäntoista henkilöä. Ruotsin ajan suurkauppiaista yksikään ei palannut pikkuvihan jälkeiseen Haminaan tai Lappeenrantaan, vaan he asettuivat niin Turkuun ja Helsinkiin kuin myös Viipuriin ja vasta perustettuun Loviisaan (vuoteen 1752 asti virallisesti Degerby).⁵⁴⁰ Lappeenrannan vuosien 1739 ja 1745 henkikirjojen vertailu osoittaa lähes kolmestakymmenestä kauppiaasta vain kahden jatkaneen ammatiaan kaupungissa.⁵⁴¹ Haminan maistraatin porvarimaksuluettelossa keväältä 1744 oli varsinaisia kauppiaita viisi, käsityöläisiä ei yhtään. Seuraavana syksynä tervakiintiöitä merkittiin neljälletoista haminalaiselle ja yhdeksälle lappeenrantalaiselle kauppiaalle.⁵⁴² Kauppiaita saattoi todellisuudessa olla muutama enemmän, sillä kyse oli porvarimaksut maksaneista ammatinharjoittajista. Suurta heittoa luvuissa ei silti ole, sillä maistraatti valvoi aiempaa tarkemmin maksujen maksamista.⁵⁴³ Vailla porvarikirjaa olleet lappeenrantalaiset ammatinharjoittajat vanhoivat kesäkuussa 1744 valan Haminan maistraatissa ja maksoivat porvarimak-

⁵³⁷ HRO 30.5.1744, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 25.9.1745, MMA; Stadin 1979, 30.

⁵³⁸ HRO 12.4.1744, 18.4.1744, 18.7.1744, MMA.

⁵³⁹ Oikeuskollegion arkisto, nro 691 (22.9.1749), KA, josta selviää kauppias Reinholdt Böismanin saapuneen Narvasta Haminaan marraskuussa 1742, josta alkaen hän kävi kauppa kaupungissa. [...] *uti sidstnämnde Nowembr. månad 1742 begifwit sig ifrån Narwen till conquerade Staden Friedrichshamn, och thärstades drifwit handel [...]*.

⁵⁴⁰ Nikander 1930, 127–133; Karonen 2004, 176; Nurmiainen 2005.

⁵⁴¹ Nordenstreng 1908, 254; Lappeenrannan henkikirjat 1739, 1745, MMA.

⁵⁴² HRO 30.5.1744, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 25.9.1745, MMA.

⁵⁴³ Vrt. Kaupungin tilit (16.4.1724), MMA.

sut. Samalla he ottivat vastatakseen osansa sekä porvarillisista velvollisuuksista että oikeuksista.⁵⁴⁴

Venäjän hallintaan siirtyneen Haminan ja Lappeenrannan kaupallinen vetovoima oli hiipunut, mitä ei lisännyt edes myönnetty kahdenkymmenen vuoden verovapaus. Lappeenrantaan ja Haminaan asettui enemmän tai vähemmän pysyvästi muutamia venäläisiä kauppiaita avustajineen, mutta he eivät pyrkineet, eikä heitä toisaalta patistettu hakeutumaan porvareiksi. Maistraatin ratkaisu oli pitää ”vieraat” aluksi porvariston ulkopuolella. Päätöksellä maistraatti eväsi venäläisiltä kauppiailta oikeuden kaupantekoon paikallisilla tuotteilla – ainakin normatiivisella tasolla – ja esti heidän osallistumisensa paikallishallinnon toimintaan. Kaupungit saivat kerättyä venäläisiltä kuitenkin tulli- ja muita tuloja. 1760-luvulle tultaessa Lappeenrannassa ja Haminassa oli muutamia valan vannoneita venäläisiä kauppiasporvareita. Venäläishallinnon määräys häätää Vanhan Suomen kaupungeista ilman porvarioikeuksia toimineet venäläiset kaupustelijat ei aiheuttanut porvarioikeuksien hakuryntäystä, mutta marketenttien määrää se vähensi. Syynsä siihen oli toisaalta myös samanaikaisella varusjoukkojen määrän vähentymisellä.⁵⁴⁵

Käsityöläiset, pikkuporvarit ja suojelusmiehet

Uusien käsityöläisten ammattiin hyväksyminen noudatti Haminassa ja Lappeenrannassa samoja normatiivisia käytänteitä kuin kauppiaiden porvariksiotto. Porvarioikeudet myöntänyt maistraatti kuunteli kuitenkin kauppiashakemuksia tarkemmin porvariston ja erityisesti jo ammattiaan harjoittavien käsityöläisten mielipiteitä uusien käsityöläisten hyväksynnästä.⁵⁴⁶ Maistraatilla ei ollut joko päätöksiin tarvittavaa asiantuntemusta tai se halusi jakaa käsityöläisten valintavastuun tietoisesti laajemmin porvariyhteisölle. Käsityö tyydytti paikallista kysyntää, joten maistraatti tuskin pestasi ammatinharjoittajia, mikäli heillä ei ollut mahdollisuutta toimeentuloon käsityöllään. Jos kaupunkeihin tarvittiin jonkin alan käsityöntaitaja, tarve tuotiin esiin ja paikalle pyrkinyt ammatinharjoittaja sai – ideaalitapauksissa – jo olemassa olleilta ammatinharjoittajilta puolon. Tieto ammattipätevyydestä ei ollut Lappeenrannassa ja Haminassa etusijal-

⁵⁴⁴ HRO 4.6.1744, 22.6.1744, MMA.

⁵⁴⁵ Ks. HRO 2.6.1744, 16.10.1744, 16.2.1765, 16.3.1765, MMA; Esim. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 4.5.1751, 25.5.1752, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 29.11.1751, MMA; LKO 17.2.1763, MMA, jolloin Haminan maistraatti määräsi kaksi Lappeenrannan venäläistä kauppiasta maksamaan kauppavapausmaksua (*handelsfrihets afgift*) 10 ruplaa; Ranta 1984, 36–37, 48, 54–55, Rannan mukaan uusi porvariryhmä Vanhan Suomen ’venäläiset kauppiaat’ syntyi keväällä 1729, jolloin hallitseva senaatti vaati Viipurin venäläisiä kaupustelijoita hankkimaan porvarioikeudet ja osallistumaan verojen maksuun tavallisten porvareiden tapaan; Haminan maistraatin ja Lappeenrannan kämnerinoikeuden välillä oli erimielisyyksiä venäläisille ammatinharjoittajille myönnettyistä ammatinharjoitusluvista tulliaksiisia ja kauppavapausmaksua vastaan. Ks. esim. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 18.1.1752, MMA.

⁵⁴⁶ Esim. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 27.8.1751, MMA; Ks. Petersson 1972, 71.

la, samoin määräykset hakijan harjoitteluajoista jäivät usein täyttymättä.⁵⁴⁷ Vastaava toiminta ei tosin ollut muuallakaan Ruotsin valtakunnassa tavatonta.⁵⁴⁸

Kaupungeissa ammattia jo harjoittaneet käsityöläiset olivat poikkeuksetta uutta hakijaa vahvemmassa asemassa, vaikka hakijan ammattitaito olisi vaikuttanut jopa korkeammalta kuin kaupungissa jo työskennelleen ammattilaisen.⁵⁴⁹ Yksinkertaisin ja varmin keino vastustaa uusien käsityöammattilaisten pestamista kaupunkiin oli vedota jo ennestään vähäiseen työmäärään. Kokonaisuudessaan uusien käsityöammattilaisten vastustamiseen käytetyt vetoamisperusteet olivat kirjavia. Lappeenrannassa vaadittiin harjoittelu-aikaa hatuntekijälle, joka oli saanut oppinsa viipurilaisen mestarin luona ja Haminaassa hylättiin tykistön hanslankarin käsityöläisalan hakijan puutteelliseen näkökykyyn vedoten.⁵⁵⁰ Osa hylkäysperusteista ei tule ilmi, esimerkiksi isonvihan jälkeisessä Lappeenrannassa lasimestarikisälli jäi ilman porvarioikeuksia huolimatta viiden vuoden opista pietarilaisen hovilasittajan luona. Torjuntaan vaikutti todennäköisesti se, ettei Pietarissa ollut ammattikuntajärjestystä tai muuta käsityöläisten ammattitaidon valvontaa.⁵⁵¹ Edes kisällin suosittelijoista, joina toimivat nimismies ja kihlakunnantuomari, ei ollut apua. Haminan maistraatissa tapahtunut valintaprosessi saattoi kaatua myös, kuten Lappeenrannan porvariksi pyrkiessä kupariseppän kisällillä siihen, ettei kokelas saapunut näyttämään taitojaan Haminaan.⁵⁵²

Venäjältä sotavankeudesta isonvihan jälkeen Ruotsin puolelle saapuneet porvariammattilaiset laajensivat Haminan ja Lappeenrannan käsityöläispiirejä, varsinkin erikoisammattien osalta. Kesällä 1723 Haminaan saapunut, Inkerimaalla syntynyt Lorenz Dittloff vannoi maaliskuussa 1724 porvarivalan ja jäi Haminaan peruukkimestariksi. Sveitsiläisestä Johan Conrad Mesneristä tuli Haminaan lasimestari ja narvalaisesta, Moskovassa oppinsa saaneesta Otto Johan Frostista kultaseppä. Samaa tietä saapui Haminaan myös kaksi muuta kultaseppää. Erikoisammattilaisten lisäksi Haminaan ja Lappeenrantaan kotiutui Venäjältä Uudenkaupungin rauhan jälkeen muutama teurastaja. Viimeisin sotavankeudesta rajaseudulle etsiytynyt käsityöläinen asettui Haminaan keväällä 1726. Kuten ”vieraisiin” kauppiaспорvareihin, myös alemman porvariston ”vieraisiin” edustajiin suhtauduttiin varauksella. Sotavankeudesta palanneen entisen viipurilaisen Carl Forsellin pyrkiessä Haminaan kestikievarin pitäjäksi kaksi kauppiasta pyysi muutaman päivän miettimisaikaa ennen vastauksensa antamista. Venäjältä Haminaan ja Lappeenrantaan saapuneet käsityöläiset sitoutuivat yhteisöihin heikosti, ja monet heistä palasivat takaisin Venäjälle, lähinnä

⁵⁴⁷ Ks. Stiernman I, 741–742, (*Skrå-Ordning för Handwärckare, Huru en må blifwa Mästare*).

⁵⁴⁸ Esim. HRO 4.8.1725, MMA; LKO 13.9.1750, 1.2.1751, MMA; Carlsson 1977, 37; Papinsaari 1967, 298–300.

⁵⁴⁹ Ks. esim. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 26.2.1760, 22.3.1760, MMA, jolloin Lappeenrantaan pyrki suutariksi suutarinkisälli, joka oli saanut oppinsa Viipurissa ja työskennellyt sen jälkeen kuusi vuotta Tallinnassa ja Tukholmassa.

⁵⁵⁰ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 7.9.1762, 25.9.1762, MMA; LKO 13.9.1762, 22.10.1762, MMA; HRO 24.7.1723, MMA.

⁵⁵¹ Ks. Einonen 2012.

⁵⁵² LKO 19.6.1724, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 23.8.1757, MMA.

Pietariin 1720–1730-lukujen taitteessa lainmukaisen kuuden vuoden pakollisen porvarinaolon jälkeen.⁵⁵³

Kauppiaiden (*handelsman*) ja käsityöläisten (*handtverkare*) ohessa Haminan ja Lappeenrannan porvaristoon kuului kaksi muuta sosiaaliryhmää. Pikkuporvarit (*borgare / mindre borgare*) muodostivat oman ryhmänsä jo 1720–1730-luvuilla, vaikka Lappeenrannassa termiä käytettiin vain harvoin, eikä 1730-luvun henkikirjoista tapaa kyseistä käsitettä.⁵⁵⁴ Vuodet 1723–1741 kattavaan Haminan porvarikirjaan on merkitty vasta lähinnä ajanjakson loppupuolella porvariksi valitun henkilön ammatti, joten porvareiden tarkempi sosiaalinen status on määriteltävä muiden lähdeaineistojen avulla. Turun rauhan jälkeisen Lappeenrannan henkikirjoissa pikkuporvareiksi luokiteltiin lähinnä kapakoinnilla itsensä elättäneet henkilöt, vaikka eräs pikkuporvari sai poikkeuksellisesti leipurintoimensa ohessa myydä paloviinaa. Kapakointi yhdistettiin ammatinharjoittamiseen, joten alkoholinpoltto myyntiin oli sallittua vain porvareille.⁵⁵⁵ Porvarit kauppiaista pikkuporvareihin venyttivät kuitenkin toistuvasti oikeuksiansa rajoja. Tavoitteena ei ollut voittojen maksimointi, vaan toimeentulon hankkiminen toimintamahdollisuuksia laajentamalla.⁵⁵⁶

Porvariston alimman ryhmän muodostivat 1720–1730-lukujen Haminassa ja Lappeenrannassa niin sanottut suojelusmiehet (*arbetsfolck*) eli ajurit, kantaajat, mittaat, kirvesmiehet, kalastajat ja teurastajat. Heidän ammattiin hyväksyntä – tai hakemusten hylkääminen – tapahtui isonvihan jälkeen ensin maaherran, syksystä 1723 eteenpäin maistraatin päätöksellä ilman pidempiä keskusteluja. Suojelusmiesten valintaan maistraatti ei pyytänyt porvareiden yhteisön asiantuntija-apua, mikä kertoo suojelusmiesten painoarvosta kaupunkitaloudessa. Heidän odotettiin tekevän töitä muille porvareille, ei osallistuvan itse kaupalliseen ammatinharjoittamiseen. Suojelusmiehet vannoivat kuitenkin muiden porvareiden tavoin porvarivalan ja maksoivat pienen porvarimaksun, mikä teki heistä yhteisön täysivaltaisia jäseniä. Huolimatta nopeista lupakäytänteistä varsinkin kirvesmiehistä oli Haminassa ja Lappeenrannassa puute, joten porvaristo ehdotti jälleenrakennuksen vauhdittamiseksi sotilaiden hyödyntämistä rakennusapuna. Haminan maistraatin toimialaan syyskuusta 1723 eteenpäin kuuluneesta Lappeenrannan ja Haminan porvariksiotosta huolimatta myös maaherralle saapui vielä muutamia käsityöläisten porvarianomuksia, jotka hän välitti maistraatille.⁵⁵⁷

⁵⁵³ HRO 29.4.1723, 2.5.1723, 20.7.1723, 2.8.1723, 11.11.1723, 13.11.1723, 18.11.1723, 20.11.1723, 18.4.1724, 26.2.1726, MMA; Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (esim. 9.11.1723, 11.11.1723, 18.11.1723, 18.3.1724, 1.6.1724, 16.12.1724), MMA; Ks. Frisenheim KM:lle 12.9.1722, RA.

⁵⁵⁴ Esim. LKO 21.7.1724, 24.7.1724, MMA; Ks. kuitenkin Maistraatille saapuneet anomukset 13.4.1734, MMA, jossa viitataan Lappeenrannan pikkuporvareihin: [...] *de Willmanstrandska mindre Borgare, Handtwärckare* [...]; Myös Liite 1.

⁵⁵⁵ Ks. KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta provinssikansliaan 28.2.1755, MMA.

⁵⁵⁶ Krouvauksen rajoituksista ks. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 28.7.1750, 5.3.1754, 26.3.1754, MMA; LKO 14.3.1754, MMA; Myös Ranta 1978, 189–192.

⁵⁵⁷ Ks. kaupungin tilit (16.4.1724, 10.3.1725), MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 18.5.1723, 17.6.1723, 15.8.1723, 16.8.1723, MMA; Ks. HRO 19.8.1723, MMA; Maistraatille saapuneet anomukset 15.5.1724, MMA; Myös esim. vehkalahtelaisten kauppiaiden tiedustelu maaherralle kaupungin kestikievarista. KT (Hamina) Maist-

Porvariuden väljän määrittelyn seurauksena lähes jokaisen kotitalouden päämies kuului 1720–1730-lukujen Haminassa että Lappeenrannassa porvaristoon⁵⁵⁸ – vaikka henkilöiden varallisuus, toimeentulo ja vaikutusmahdollisuudet olivat kaukana toisistaan. Porvaristatuksen myöntäminen isonvihan jälkeen mahdollisimman monelle nähtiin kaupunkien kannalta järkevänä; porvareiden kantamat rasitukset jakaantuivat siten laajalle osalle kaupunkiväestöä samalla, kun maistraatti sai oikeuden valvoa yhteisöä. 1730-luvun loppupuolelle tultaessa Haminaan ja Lappeenrantaan oli valittu reilussa vuosikymmenessä yli 300 porvaria, joista noin puolet loppuvuonna 1723. Porvarikirjaan vuosittain lisättyjen ja porvaristosta uloskirjattujen ero kutistui jo vuodesta 1724 eteenpäin vähitellen pieneksi. Vuosina 1727 ja 1734 porvarikirjaan lisättiin vain neljä uutta porvaria. Isonvihan jälkeisen alkuryntäyksen jälkeen uudet porvarit olivat valtaosin suojelusmiehiä ja pikkuporvaristoa, joten Haminan ja Lappeenrannan perustamisvaiheen henkisen ja materiaalisen pääoman kasvu hiipui nopeasti⁵⁵⁹. Siirtymäprosessitematiikan mukaisesti muutoksen aikaa leimasi eliitin pyrkimys tilanteen taloudelliseen hyödyntämiseen.⁵⁶⁰

Huomattavan taloudellisen hyödyn saavuttaminen oli Haminassa ja Lappeenrannassa mahdollista vain harvoille, mikä heijastui kaupunkien porvarisiottoon. Vain muutama vuosi Haminan saamien privilegioiden jälkeen uusien porvareiden kaupungeille tuoma taloudellinen hyöty oli romahtanut ja porvariston määrällinen kehitys taantui.⁵⁶¹ Kauppiaita oli Haminan porvaristosta suurimmillaan viha-aikojen välillä noin viidesosa, käsityöläisiä suunnilleen saman verran. Porvariston ylivoimaisesti suurimman ryhmän muodostivat kaupungin suojelusmiehet.⁵⁶²

Noin kymmenen vuotta pikkuvihan päättymisestä Lappeenrannan pikkuporvaristo oli pääluvultaan lähes kauppiaskunnan veroinen. Venäjän ajan alun Haminassa kehitys oli päinvastainen, sillä pikkuporvariain määrä supistui

raatilta maaherra Frisenheimille 3.5.1723, MMA; KT (Hamina) Maistraatilta pormestari Wittstockille 5.6.1723, MMA; Ks. HRO 11.3.1723, 29.4.1723, 2.5.1723, MMA; Sotilaiden kirvesmiesanomuksista ks. HRO 13.10.1725, MMA.

⁵⁵⁸ Ks. Liite 1; Carlsson 1977, 15 (tabell 2.) ja siinä korostuva ero pienten ja suurempien kaupunkien välillä; Myös Stadin 1979, 27–30; Nikula 1981, 197.

⁵⁵⁹ Ks. Städnas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1734), RA, jossa kritisoidaan kaupungin suojelusmiehiä: [...] *ock är med detta arbetsfolck med denne orten en sådan belastighet: af dessa fiskare, dragare, mätare, fohr- och timberkarlar äro pure finska bönder, som antingen intet willia eller idas tiäna på landet eller arbete wid hemmans bruk, utan komma å Staden och endast lefwa af dagspenning från Bårgaren. [...] så wida de endast äro Stadhens förswars ock arbetskarlar, som eljast eij den ringaste Borgerlig nähring här idka*; Ks. Ahonen 1988, jonka laatima taulukko (s. 89) uusien porvareiden hyväksynnästä 1720-luvun suomalaisissa kaupungeissa on Haminan osalta hieman harhaanjohtava. Taulukossa tehty jako vuosiin 1721–1723 ja 1724–1730 antaa olettaa Haminan porvariston kasvaneen ”tasaisesti” myös 1720-luvun jälkipuoliskolla, vaikka ajanjaksolla 1724–1730 porvariston kasvusta valtaosa tapahtui vuosina 1724–1725.

⁵⁶⁰ Ks. Riggs 1964, 39.

⁵⁶¹ Esim. HRO 1726 (Maistraatin ja raastuvanoikeuden pöytäkirjojen yhteyteen liitetty folio kaupunkiin kyseisenä vuonna hyväksytyistä uusista porvareista), MMA; Vrt. Haminan kaupungin porvareiden matrikkeli 1723–1772, MMA; Ahonen 1988, 89–91, 97–98.

⁵⁶² Liite 1; Haminan henkikirjat 1725, 1739, MMA.

siellä Turun rauhaa seuranneen vuosikymmenen aikana puoleen entisestä⁵⁶³. Haminassa maistraatti lakkautti 1750-luvun puolivälissä eron kauppiaiden ja pikkuporvareiden välillä, eikä kaupunkiin nimetty enää uusia pikkuporvareita. Olemassa olleille pikkuporvareille muutos oli epäedullinen, sillä jatkossa kapakointi oli vapaata myös kauppiaille, kunnes maistraatti rajoitti 1760-luvun puolivälissä kaupungin anniskelijoiden määrää.⁵⁶⁴

Lappeenrannassa esitettiin 1700-luvun puolivälistä eteenpäin pikkuporvarianomuksia jatkuvasti enemmän kuin niitä hyväksyttiin.⁵⁶⁵ Lappeenrannassa oli 1750-luvun vaihteeseen saakka vain kaksi pikkuporvaria, kunnes peruukintekijä ja räätälimestari hyväksyttiin pikkuporvareiksi.⁵⁶⁶ Pikkuporvarin statuksen kohoaminen merkitsi pikkuvihan jälkeisessä Lappeenrannassa kaupungin sosiaalirakenteen muutosta. Pikkuporvareiden ja käsityöläisten välinen ero nähtiin edelleen selvänä, mutta kauppiaiden ja pikkuporvareiden välinen raja hämärtyi myös Haminan maistraatin silmissä. Pikkuporvariudesta tuli käsityöläisen ja kauppiaan välinen meritoitumisen tila, johon pääsy mahdollisesti siirtymisen myöhemmin kauppiaaksi.⁵⁶⁷

Pikkuporvariksi pääsyn edellytykset olivat yhtä epäselvät kuin pikkuporvareiden kaupalliset oikeudet. Lappeenrannassa entinen rajaratsastaja uudisti 1760-luvun alussa jo lähes vuosikymmen aiemmin tekemänsä pikkuporvarianomuksen, mutta ei saanut edelleenkään oikeuksia. Erään ajurin hakiessa Lappeenrannassa pikkuporvarioikeuksia kauppiaskunta puolsi säyseäksi, säädyllyiseksi ja kaupungille hyödylliseksi porvariksi kuvatun ajurin hakemusta. Lappeenrannan pikkuporvarit asettuivat kuitenkin hakemusta vastaan kapeaan toimeentuloonsa vedoten. Eri näkökulmat huomioinut maistraatti ei myöntänyt ajurille pikkuporvarioikeuksia.⁵⁶⁸ Pikkuporvarihakemusten käsittelyissä saivat huomionsa sekä käsityöläisanomuksista tutut kommentit ammatinharjoittajien tarpeellisuudesta tai haitallisuudesta porvariyhteisölle että kauppiasoikeuksiin liittyneet argumentit hakijoiden luonteenpiirteitä ja muita henkilökohtaisia ominaisuuksia myöten. Anomuksissa korostuneet taloudelliset motiivit kertoivat ensisijaisesti ympäristöstä, eivät itse valintatilanteesta⁵⁶⁹.

Poikkeuksellisen nopeasti isonvihan jälkeen kasvanut Haminan ja Lappeenrannan porvaristo säästi rajaseudun yhteisöt läntisen Suomen kaupunkien

⁵⁶³ Haminan henkikirjat 1745, 1755, MMA; Ks. Liite 1.

⁵⁶⁴ Nordenstreng 1909b, 431; HRO 25.4.1763, MMA.

⁵⁶⁵ Vrt. Carlssonin havaitsema päinvastainen kehitys (kauppiaiden ja käsityöläisten yliedustus) hakijoiden joukossa. Carlsson 1977, 36–37.

⁵⁶⁶ Ks. esim. Pikkuporvari Gabriel Höökin määritellyt pikkuporvarioikeudet: SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 21.6.1751, MMA, [...] *skräddare Gabriel Höök d 21 hujus här på Rådhuset aflagt sin Borgare Ed och såsom en ringare Borgare fått frihet at jemte krögeri drifwa handel med salt och tobäck samt något Bonde Krahm.*

⁵⁶⁷ HRO 12.7.1744, 16.10.1744, 29.10.1744, 31.10.1744, MMA; LKO 12.10.1744, 23.10.1744, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 3.11.1744, MMA; LKO 29.11.1744, MMA; Lappeenrannan henkikirjat 1749, 1750, MMA; Ks. Nordenstreng 1908, 178–179; Mäntylä 1977, 53–54.

⁵⁶⁸ LKO 8.10.1762, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 25.9.1762, 13.11.1762, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 19.10.1762, MMA; LKO 5.5.1763, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 21.5.1763, 3.12.1763, MMA; Vrt. Herlitz 1924, 123.

⁵⁶⁹ Österberg 1989, 87.

kaltaiselta uuden porvariston aktiiviselta rekrytoinnilta.⁵⁷⁰ Ruotsalaisella lääninhallinnolla oli pikkuvihan jälkeistä venäläistä kuvernementti- ja provinssi-hallintoa suurempi mielenkiinto puuttua porvariston nimittämiskäytänteisiin Haminassa ja Lappeenrannassa, vaikka normatiiviset mahdollisuudet siihen olivat rajalliset. Haminan maistraatti vastasi lopullisista myöntö- ja kieltopäätöksistä, mikä oli sekä etu että haitta. Maistraatilla ei ollut kaikissa tilanteissa varmaa tietoa uusien käsityöammattilaisten tarpeesta tai siitä, ketkä kaupungissa jo harjoittivat pikkuporvariston oikeudeksi määriteltyä kapakointia⁵⁷¹. Alemman porvariston hyväksymiskäytänteet, määrä ja ammatinharjoitus olivat lyömäase suurporvariston ja maistraatin välisessä valtasuhteessa. Jakamalla valintavastuuta porvariston valinnassa porvariyhteisölle maistraatti pyrki todennäköisesti heikentämään myöhempää kritiikkiä, mutta myös saamaan päätöksentekoon tarvittavaa tietoa.

Maistraatin legitimiteetti porvariksiottokysymyksissä joutui kyseenalaiseksi Haminan vuoden 1734 valtiopäivävalituksessa, jossa Haminan ja Lappeenrannan porvariksi pääsyä pidettiin liian helppona. Valituksessa korostettiin, ettei kaupunkeihin pidä hyväksyä uusia porvareita ilman, että porvariston ja kaupunginvanhimpien mielipidettä on kuultu asiassa. Kauppiaiden ja käsityöläisten keskustellessa porvariksiotosta raastuvanoikeudessa esitettiin, ettei kaupunkiin pidä hyväksyä enempää porvareita kuin kaupunki ”kestää” ([...] *flera icke antagas än som staden kan tåla*). Samalla todettiin maaherran jo vuosikymmen aiemmin esittämä huomio: porvarioikeuden hakijalle oli eduksi, mikäli hän oli entuudestaan tuttu ja kunnialliseksi tiedetty. Kauppiaat halusivat erityisesti muistuttaa maistraattia, ettei se saanut hyväksyä uusia porvareita porvaristoa kuulematta. Maistraatti ilmoitti, että porvaristoa oli kuultu aina uusia porvareita otettaessa – aivan kuten vuoden 1673 kauppasääntö määräsi.⁵⁷²

Myös muut suomalaiset kaupungit esittivät vuoden 1734 valtiopäiville samansisältöisiä valituksia. Uusien, usein heikosti kaupankäynnistä perillä olleiden alimman porvariston edustajien valitettiin tekevän suurta hallaa kaupunkien vanhalle porvaristolle. Maistraatteja vaadittiin luopumaan käytännöstä hyväksyä poikkeuksetta kaikki hakijat porvareiksi. Samalla ehdotettiin kaupunkien porvariston jakamista ammatti- ja varallisuusryhmiin, jolloin ammatinharjoittajat eivät häiritsisi toistensa elinkeinoa. Porvarisäädyn yhteisessä valituksessa vaadittiin käsityöläisten kuulemista aina, kun kaupunkeihin hyväksyttiin uusia käsityöammattilaisia.⁵⁷³ Haminan vuoden 1734 valtiopäiväedustaja Carl Clayhillsin mukaan kaupungin maistraatti oli myöntänyt harkitsematto-

⁵⁷⁰ Ahonen 1988, 86–87.

⁵⁷¹ Ks. esim. HRO 12.7.1744, 25.4.1763, MMA.

⁵⁷² Städnas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1734), RA; Valituksen liitteenä kopio Haminassa 19.11.1734 pidetyn kokouksen pöytäkirjasta: [...] *at inga nya Borgare måtte antagas utom Borgerskapets och Stadhes Äldstas wettenskap*; Maistraatti vastasi kritiikkiin kaikkien viiden raatimiehen allekirjoittamana [...] *Magistraten will minnas det Borgerskapet alltid blifwit hördt när någon är till Borgare tagen* [...], 19.12.1734, RA; Myös Maistraatille saapuneet anomukset 12.12.1734, MMA; *Borgarståndets riksdagsprotokoll från frihetstidens början 5 (1734)*, 1965, 420–428 (Clayhillsin kirjelmä), 455–461 (porvarisäädyn lausunto); Ericsson 1982, 367; Kruunun taholta oli tehty aloitteita porvareiden määrän supistamiseksi jo 1600-luvun lopulla. Ks. Carlsson 1977, 100–102.

⁵⁷³ Petersson 1972, 71; Mäntylä 1977, 52–53; Karonen 2008a, 366.

masti porvarioikeuksia varsinkin ajureille, kantajille, kirvesmiehille, mittaajille ja kalastajille eli suojelusmiehille, jotka olivat vain taakka kaupungille. Heidät tuli sulkea porvarioikeuksien ulkopuolelle, mikä olisi jättänyt heidät Haminan vapaavuosien aikana kertyneiden tullitulojen jaon ulkopuolelle. Clayhillsin mielestä myös kaupungin suojelusmiesten oikeus osallistua kaupungin valtiopäivämies- ja muihin vaaleihin ”oikeiden” porvareiden eli kauppiaiden ja käsi-työläisten tavoin tuli lopettaa. Haminan suojelusmiehet vastustivat Clayhillsin esitystä yksimielisesti, sillä he halusivat kuulua porvaristoon vähintään kaupungin vapaavuosien päättymiseen asti.⁵⁷⁴

Haminan ja Lappeenrannan isonvihan jälkeistä porvariksiottoa käsitelleiden kysymysten laajuus ei paljastu, mikäli tutkimusaineisto rajoitetaan paikallisuomioistuinten pöytäkirjoihin. Ne antavat vihjeitä asioista, mutta eivät kerro juuri enempää. Keskiajalta periytyvä näkemys, jonka mukaan kaupungeissa teki päätöksiä laadullinen, ei määrällinen enemmistö, ei pätenyt enää 1700-luvulla aukottomasti. Haminassa raatimiehistöön kuulumattomat suurkauppiaat haastoivat maistraatin talouspoliittisen vaikutusvallan. Kritiikkiä maistraatin ja raatimiesten toimintaa kohtaan ei nostettu kuitenkaan esiin radin hallinnoimalla areenalla raastuvassa, sillä Haminan raastuvanoikeudessa ei ennen eikä jälkeen vuoden 1734 valtiopäivävalituksen keskusteltu juuri porvariksioton ongelmista.⁵⁷⁵

Valtiopäiville esitetty valitus Haminan porvariksiotosta ja maistraatin laatima vastine antavat ristiriitaista tietoa uusien porvareiden hyväksynnästä isonvihan jälkeen. Yhtäältä Haminan porvaristo valitti, ettei heitä kuultu päätöksiä tehtäessä, toisaalta maistraatti vakuutti, että porvaristoa oli kuultu asetusten mukaisesti päätösten yhteydessä. Porvarioikeuksien myöntämisestä tai epäämisestä keskusteltiin Haminassa ja Lappeenrannassa paikallistasolla heti isonvihan päättymisestä lähtien, vuosikymmen myöhemmin asia oli kirjattu valtiopäivävalitukseen. Paikallistasolta keskushallinnon korkeimpaan instanssiin edennyttä kiistaa arvioitaessa huomio keskittyy lukuisten vaikutuskanavien olemassaoloon. Kun vaikutuskanavat valtakunnan korkeimpaan hallintoon valtiopäivien ja maaherran kautta lakkasivat vuoden 1743 valtakunnanvaihdoksen jälkeen, kaupunkien poliittinen vuorovaikutuskenttä muuttui. Porvariksioton

⁵⁷⁴ Stådernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn 1734), RA; Porvaristoon kuuluminen tiesi suojelusmiehille oikeutta osallistua kaupungin tulli- ja muiden verotulojen jakoon. Haminan ja Lappeenrannan porvareilta kaupungin käyttöön kerätyt verotulot tuli käyttää täysimääräisesti yhteisön hyväksi, kuten julkisiin rakennuksiin, mutta niitä voitiin myös palauttaa ainakin osin takaisin porvaristolle.

⁵⁷⁵ Vrt. Aronsson 1992, 269–270; Ks. Kallioinen 2000, 66; Einonen 2005, 140–141, jonka mukaan paikallisuomioistuimissa tapahtunut valittaminen laajempien väestönosien oikeuksien, kuten kaupungin porvariston puolesta ja epäkohtia vastaan oli kruunun näkökulmasta epätoivottavaa. Tätä perustaa vasten on ymmärrettävää, että kruunu pyrki ohjaamaan valitusaiheet käsiteltäväksi muissa vuorovaikutuskanavissa. Paikalliskontekstissa valituksilla saattoi olla huomattava, asian omakseen kokeva yleisö, jolloin valitukset saivat suuremman huomion, kuin valtiopäiville tai maaherroille esitetyt valitukset; Ks. Katajala 2002, 323–325, 484, jonka mukaan 1600-luvun talonpojat yrittivät ohittaa paikalliset käräjät konfliktinratkaisuforumina vetoamalla suoraan maaherraan, kamarikollegioon tai kuninkaaseen, kun he esittivät valituksia kartanoiden isännistä tai kruunun korkeista virkamiehistä.

konflikteihin alettiin etsiä sopua paikallistasolla Haminan ja Lappeenrannan kaupunkituomioistuimissa.

3.2.2 Privilegioitu kurjuus

Haminan Suuren Pohjan sodan jälkeen saamien vahvojen tapuliprivilegioiden on tulkittu tuoneen kaupungille automaattisesti korkean taloudellisen hyvinvoinin. Porvariyhteisön tarkastelu on rajoittunut kuitenkin sen vaikutusvaltaiseen kauppiaseliittiin. Aiemmassa tutkimuksessa ei ole problematisoitu sitä, mitä lisäarvoa porvarit olettivat privilegioiden käytännössä tuovan heidän toimeentuloonsa, tai mitä privilegiot merkitsivät alimman porvariston toimeentulolle. Haminan porvariston keskustellessa porvariksiotosta vuoden 1734 lopulla oli kauppias Márten Backmanin viittaus kaupungin kestokyvystä Lappeenrannan ja Haminan porvariston tiedossa ollut asia. Porvariston köyhimmän osan muodostaneilla ajureilla ja teurastajilla, mutta myös käsityöläisillä oli Haminas- ja Lappeenrannassa syksystä 1723 alkaen ongelmia toimeentulonsa kanssa. Teurastajien mukaan ammatti ei antanut heille tarvittavaa toimeentuloa, varsinkin, kun asuminen oli kaupungissa niin kallista. Kommentti viittaa siihen, ettei alimman porvariston jäsenillä ollut edes omaa taloa, vaikka se oli yksi porvariksi pääsyn normatiivinen edellytys. Teurastaja Simon Bäckermanin mukaan köyhyys oli tuttua kaikille kaupungin asukkaille.⁵⁷⁶ Privilegioitu porvariasema oli kääntynyt itseään vastaan.

Toimeentulon vaikeudet heijastuivat isonvihan jälkeisessä Haminessa ja Lappeenrannassa laajalle porvaristoon. Venäjältä Haminaan saapunut ja marraskuussa 1723 porvariksi hyväksytty Anders Redevitz ei saanut ruokittua ammatillaan edes itseään. Kolmen vuoden porvarina olon jälkeen Redewitz pyysi maistraatilta lupaa siirtyä takaisin isiensä seuduille. Samoin Lappeenrantaan asettunut kauppias Carl Gustaf Doest halusi irti porvarivalastaan voidakseen muuttaa pois kaupungista, jossa hän ei nähnyt mahdollisuutta toimeentulonsa paranemiseen. Lappeenrannassa eräs ajuri pyysi kämnerinoikeudelta alkuvuodesta 1724 lupaa sanoutua irti porvarivalastaan, sillä hänellä ei ollut edes ammatinharjoitukselle välttämätöntä hevosta. Tuomioistuimet olivat hyvin tietoisia porvareiden heikosta tilanteesta Haminessa ja Lappeenrannassa, sillä porvarit eivät voineet poistua kaupungeista pelkällä ilmoituksella, vaan rästimaksuista ja muista hoitamattomista velvoitteista tuli sopia maistraatin ja muun porvariston kanssa.⁵⁷⁷

⁵⁷⁶ Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 29.8.1723, MMA, [...] *os alla handtwärcknar, formän och dragare [...] mycket sällan arbete kunna hafwa*; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 12.6.1727, MMA, [...] *hafwa Slachtarna här i Staden sig beklagat, det de utaf slachtarijet ingen nähring kunna hafwa*; HRO 8.11.1727, 25.11.1727, MMA, [...] *utj aldeles stoor fattigdom råkat, som allom här i Staden bekant är*.

⁵⁷⁷ Maistraatille saapuneet anomukset 11.2.1724, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 12.6.1727, MMA; HRO 30.3.1726, 13.6.1726, MMA; Maistraatille saapuneet anomukset, 13.6.1726, MMA, [...] *som iag ingen den ringaste penning tiäna kan [...] til min fädernes orth få begifwa*; Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (11.11.1723), MMA; HRO 4.6.1726, MMA, [...] *at blifwa ifrån des Bura Ed befriade och tillåtas at få begifwa sig til andra orten och sökia des näring efter han härstädes ingen upkomst ser sig kunna förwanta*; LKO 11.2.1724, MMA; Halila 1942, 214.

Edellisten kaltaiset porvarioikeuksien irtisanomisanomukset olivat maistraatille kiusallisia. Porvarioikeudet saadessaan henkilöt olivat sitoutuneet asumaan kaupungissa vähintään kuusi vuotta, mutta toimeentulon mahdottomuus asetti määrääjän uuteen valoon. Kaupungeille ”hyödyttömien” porvareiden ongelmaan oli puututtu jo vuoden 1619 kaupunkien hallintosäännössä, jossa heidät määrättiin karkotettavaksi.⁵⁷⁸ Suuren Pohjan sodan jälkeiselle Ruotsin rajaseudulle Venäjän valloittamilta alueilta saapuneiden henkilöiden ”vieraus” oli este tai ainakin hidaste porvarioikeuksien saamiselle, samoin se johti kaupanteon vähäisyyteen. Viipurista Haminaan ja Lappeenrantaan saapuneiden kauppiaiden mukaan heidän vierautensa teki mahdottomaksi luottamus- ja sitä myötä kauppasuhteiden rakentamisen talonpoikiin ([...] *huru de som främmande icke kunnat vinna den bekantskapen med Landtmannen*). Vieraudella oli myös yhteys luotonsaantiin.⁵⁷⁹

Porvareiden toimeentulovaikeuksista kertovat viestit olivat Haminassa ja Lappeenrannassa toistuvia. Kauppias Jacob Ustinof valitti heikkoa toimeentuloaan maaherralle, samoin tekivät Nils Hielman, Carl Govinius ja Carl Kexler.⁵⁸⁰ Johan von Kocken purki turhautumistaan Haminan maistraatin ja maaherran lisäksi itäiselle tutkimuskomissiolle. Alkoholien myynnillä itsensä väliaikaisesti elättänyt von Kocken ansaitsi mielestään tervakiintiön päästäkseen nauttimaan muiden tavoin maan ”hyvästä” (*niuta landens goda så som de andra*) ja hyvitykseksi sodan aiheuttamista kärsimyksistä. Jopa vankeutensa aikana von Kocken kertoi pysyneensä uskollisena kuninkaalleen ja toimineensa vain isänmaansa edun mukaisesti.⁵⁸¹ Tilanne oli ongelmallinen, sillä juuri kaupan pienuuden vuoksi von Kocken oli jätetty tervakiintiöiden ulkopuolelle.⁵⁸² von Kockenin tavoin ilman tervakiintiötä jäänyt Theobald Lallerus oli kertomansa mukaan menettänyt sodan aikana kaiken omaisuutensa, eikä rauha ollut tuonut elämään helpotusta. Uskollisena alamaisena ja valan vannoneena porvarina hän toivoi pääsevänsä nauttimaan samoista eduista kuin kanssaporvarinsa.⁵⁸³ Tervakiintiöidensä puolesta vetosi myös kaksitoista vuotta vankeudessa kärsinyt ja

⁵⁷⁸ Stiernman I, 739, passim; Schlyter 1865, 22.

⁵⁷⁹ SK (Hamina) Maaherra Frisenheimilta maistraatille 8.3.1723, MMA; HRO 11.3.1723, MMA; Myös viipurilaisten Anton Blankenhagenin, Paul Mausin, Magnus Goviniuksen ja Märten Gräänin valitus. Maistraatille saapuneet anomukset (päiväämätön), MMA; Luetettavuuden ja kunnian merkityksestä ks. Lindström 1994, 539–541; Karonen 1998a, 140–143; Tandefelt 2002, 34; Einonen 2005, 78–79.

⁵⁸⁰ Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 22.1.1723, 15.8.1726, MMA; HRO 24.5.1726, 4.7.1726, MMA; Kaupungin tilit (28.10.1722), MMA.

⁵⁸¹ HRO 4.10.1725, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 7.5.1726, MMA, [...] *sitt fädernesslands nyttia eller gagn giört hafwa*; Samanaikaisesti myös Carl Kexlerin valitus itäiselle tutkimuskomissiolle tervakiintiöistä ja sotilasmajoituksen raskaudesta. Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 7.5.1726, MMA; Tematiikasta ks. Wolff 2007, 366; Myös Fabricius 1955, 96–97; Alamaisten vetoamisesta samanaikaisesti useaan eri instanssiin ks. Bäck 1984, 250–252; Karlsson 1994, 212; Lennersand 1999, 65; Katajala 2002, 323–325.

⁵⁸² HRO 4.10.1725, MMA; HRO 25.5.1726, MMA, [...] *at emedan denne tiäru quantums bewilning, med de wilkor skedt, at så framt någon ej skulle winläggia sig om någon handel i Staden skulle sama dess tiäru andel blifwa förlustig*.

⁵⁸³ Maistraatille saapuneet anomukset 24.9.1723, MMA, [...] *icke hädanefter som härtilles, må fortfara i swär fattigdom [...] at iag som Sweriges trogne undersåthare må koma i consideration och niuta den frihet som andra mine medsworne Borgare förläht är*.

omaisuutensa menettänyt kauppias Erich Pihl.⁵⁸⁴ Vihollisen vallan aika selitettiin urhollisuutena, jolla viitattiin uskollisuuteen Ruotsin hallitsijalle, mistä ei ollut tingitty hengen menettämisen uhasta huolimatta. Kuten Ville Sarkamo toteaa tutkimistaan karoliiniarmeijan upseereiden valituksista, niiden pitäminen pelkkänä sisällöttömänä retoriikkana olisi vähintäänkin irvokasta⁵⁸⁵.

Useimpia toimeentulovalituksia yhdisti niiden retoriikassa toistuva ko ”maan hyvään”. Porvarioikeudet olivat lupaus päästä nauttimaan pitkän sota-ajan jälkeen jälleen hyvinvoinnista, mutta sen esteenä mainittiin esimerkiksi kielitaidon tai tervakiintiöiden puute. Maan hyvä nähtiin vastapalveluksena siitä, mitä aiempina vuosina oli jouduttu kärsimään. Varsinkin kauppiasporvarit huomasivat nopeasti, ettei porvarioikeuksien saaminen riittänyt yksin toimeentuloon turvaamiseen. Kauppias ilman tervakiintiötä oli tuomittu kurjuuteen. Köyhyyden helpottaminen koko yhteisön näkökulmasta vaati toimenpiteitä, joista menojen karsiminen oli yksi tärkeimmistä. Haminan maistraatin syksyn 1723 yleisessä istunnossa tekemä päätös yhden pormestarin ja neljän raatimiehen riittävydestä kaupungille ratifioitiin edelleen keväällä 1726, sillä porvariston mukaan kaupungin vähäiset tulot eivät kestäneet edelleenkaan suurempaa virkamiehistöä. Seuraavaan kesään tultaessa Haminan valtaporvaristo sai kuitenkin junailtua kolme uutta edustajaansa kaupungin raatimiehistöön.⁵⁸⁶

Suorasanaisten valitusten ohessa maksamattomat porvarimaksut ja viivästyneet talonrakennukset kertoivat epäsuorasti porvareiden taloudellisista ongelmista.⁵⁸⁷ Keväällä 1724 Haminasta ja Lappeenrannasta laadituista porvarimaksujen jäämäluetteloidissa (*Rest Längd uppå Buurskap Penningarne*) oli lähes sata nimeä eli yli puolet loppuvuoden 1723 aikana kaupunkieihin valitusta porvareista. Valtaosa maksun suorittamatta jättäneistä henkilöistä kuului kaupunkien suojelusmiehistöön, joiden maksu oli kahdesta neljään hopeataalerialia. Esimerkiksi Haminaan ja Lappeenrantaan nimetyistä ajureista vain neljäsosa oli maksanut porvarimaksunsa. Paria vuotta myöhemmin Haminan kaupunginvouti valitti kasöörin laatiman jäämäluettelon sisältävän edelleen suuren määrän nimiä, vaikka lukuisat siihen merkityistä porvareista olivat harjoittaneet jo pitkään ammattiaan kaupungissa.⁵⁸⁸

⁵⁸⁴ Maistraatille saapuneet anomukset 14.3.1724, MMA; Myös maistraatille saapuneet anomukset 4.6.1726, MMA.

⁵⁸⁵ Sarkamo 2011, 63, 73–76, 150; Ks. Lindberg 2006, 142–143

⁵⁸⁶ HRO 17.9.1723, MMA; HRO 18.5.1726, MMA, [...] *sig enhället. förklarade, at som Stadhens enskylte Rewenuer intet tāla flera, men näppeligen de nu warande Magistrats personer [...] at inga flera Magistrats personer til laga wahl må företagas innan Stadhens enskylte indrächter til deras aflönande kunna blifwa tilräckelige [...]*; HRO 10.6.1727, 28.6.1727, MMA.

⁵⁸⁷ Ks. Halila 1942, 216, jonka mukaan vastaavankaltaisia riitoja ”ilmeni yleensä vain yhteisön taloudellisen tilan kiristyessä, yhteisön joutuessa kiinnittämään vakavaa huomiota jäsentensä sosiaaliseen kelpoisuuteen ja arvoon”.

⁵⁸⁸ Kaupungin tilit (16.4.1724, 10.3.1725), MMA; HRO 7.5.1726, MMA, [...] *at efter den af Stads Casseuren Carl Winge upgifne rest läng [...] de hoos åtskillige bārgare här i Staden inestående burskaps penningar emedan så många terminer redo äro förslutne [...]*; Ks. SA-OB, 'Rest-längd'.

viittasivat edellisten lisäksi Haminan porvarimatrikkelin merkinnät suojelusmiesten, lähinnä ajureiden ja kantajien värväytymisestä 1720-luvulla varuskunnan ja tullin palvelukseen. Porvariston asemaa heikensi vielä entisestään ajureiden toimeentulolle elintärkeän heinän puute ja leipäviljan hinnan nousu, joita suoranaiset katovuodet ruokkivat.⁵⁹⁰

Lappeenrannan ja Haminan kaupunkihallinnon virkamiehistä usealla, pormestari mukaan lukien, oli 1720-luvun alkupuolella porvarioikeudet. Porvarioikeuksien hankkiminen ei ollut virkamiehelle itseisarvo, vaan taloudellisen toimeentulon turva. Raatimies ja kämnerinoikeuden puheenjohtaja Chrysostomus Gahmberg sai maistraatin ja porvariston yksimielisellä päätöksellä porvarioikeuden lokakuussa 1723. Porvariston torjuessa Gahmbergin pyynnön tervakiintiöstä Gahmberg ilmoitti, ettei hän siinä tapauksessa ole erityisen kiinnostunut porvarioikeuksista. Vuoden kuluttua tilanne oli muuttunut, sillä Gahmbergin vannoessa porvarivalan hän sai samalla toisen raatimiehen tavoin pienen tervakiintiön.⁵⁹¹

Valtiopäiville Haminasta vuonna 1734 esitetty kritiikki kaupungin kanto-kyvyn ylittävästä porvaripolitiikkasta viittaa yksittäisenä kommenttina toimeentulo-ongelmien jatkumiseen 1730-luvulla. Kontekstiinsa liitettynä valtiopäivävalituksen tarkoitusperät osoittautuvat silti enemmän valtapoliittiseksi demonstraatioksi. ”Parhaan” porvariston edustajat eivät todellisuudessa kantaneet valtionhallintoa enempää suurta huolta alimman porvariston toimeentulosta. Kysymys oli alimman porvariston lukumäärän kanssa samaan tahtiin kasvaneesta valta-asemasta raati- ja valtiopäivämiesvaaleissa ja suojelusmiesten nauttimista porvarillisista eduista, vaikka he eivät olleet ”oikeita” porvareita.

Valtaa demonstroitiin toimeentulokysymysten kautta myös vuoden 1738 valtiopäivävalituksessa, kun Haminan käsityöläiset saivat äänensä kuuluviin monessa valituksen loppupään pykälässä. Käsityöläiset olivat kritisoineet val-

Wiborgska Infanterie att eftergifwa och befrija honom för Burskaps- och Herredags Penningarne; Porvarimaksuja annettiin anteeksi muulloinkin. Ks. esim. HRO 18.11.1723, MMA; Vrt. Lindström 2003, 23; Suhtautuminen porvarimaksujen maksuun muuttui vähitellen kriittisemmäksi. Ks. HRO 25.6.1726, jolloin kauppias Scheele sai sakot kaupanteosta ennen porvarioikeuksien saantia; Porvari Marcus Nykenen ei pystynyt maksamaan keväällä 1727 porvarivalan vannomisen yhteydessä neljän hopeataalerin porvarimaksuja, mutta lupasi maksaa ne myöhemmin. Maistraatille se ei kuitenkaan sopinut, vaan sen mukaan maksu piti maksaa ”*så snart någon winna Burskap i Staden*”. Koska Nykesellä ei myöskään ollut itselleen suosittelijoita, maistraatti kielsi häneltä porvarillisten ammattien harjoittamisen, kunnes hän saa kerättyä rahat porvarimaksuun ja hankkii itselleen suosittelijat. HRO 3.5.1727, MMA.

⁵⁹⁰ Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 28.9.1724, 7.5.1726, MMA; Maistraatille saapuneet anomukset 15.5.1724, MMA; HRO 19.4.1723, 30.1.1725, MMA; LKO 15.5.1724, MMA; Ks. Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (esim. 18.11.1723, 15.2.1724, 27.6.1724, 21.3.1726), MMA; Viljan hinnasta ks. HRO 20.1.1723, 14.12.1723, 16.5.1724, 30.1.1725, 11.9.1727, MMA; Haminassa pula viljasta haluttiin saattaa myös kaupungissa kokoontuneen itäisen tutkimuskomission tietoisuuteen. HRO 17.12.1725, MMA; Leivän puutteesta argumenttina esim. Katajala 1994, 293.

⁵⁹¹ LKO 26.10.1723, MMA, [...] *at niuta Borgerlig frijhet utj handelen efter som lönnen intet är tillräckelig*; HRO 27.10.1723, MMA, [...] *i sådant fall där honom intet något wist antahl af Tiäran skulle tilläggas, wille han inte så mycket yrcka på burskapswinande, hwarwijt sådant till wijdare lämna*; Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (5.9.1724), MMA; HRO 5.9.1724, MMA; Petter Berg sai porvarioikeudet 6.11.1723. Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (6.11.1723), MMA.

tiopäivämiehille etukäteen lähettämässään, puolentusinaa kohtaa käsittäneessä kirjeessään muun muassa kaupungin lähellä asuvia, heidän työnsä vieviä pitäjänkäsityöläisiä. Maaseudun käsityöläisiltä haluttiin estää asettuminen kolmea peninkulmaa lähemmäs kaupunkia.⁵⁹² Vastaavanlainen käsityöläisten välinen yhteistyö oli yleisesti ottaen varhaismodernilla ajalla harvinaista. Etelä-Ruotsia 1670-luvun vaihteessa kiertäneelle tutkimuskomissiolle esitettiin käsityöläisammattikuntien nimissä Blekingen läänissä vain yksi valitus, joka sekin siirrettiin paikallisviranomaisen ratkaistavaksi. Yleensä paikallisyhteisöissä käsityöläisten valitusten takana olivat yksityishenkilöt, jotka ajoivat omia tarkoituksiaan valittamalla nurkkamestareiden luvattomasta ammatinharjoituksesta kaupungeissa tai niiden liepeillä.⁵⁹³

1720–1730-lukujen talouspoliittisessa valtapuheessa yleisesti käytetyt määritelmät kaupungin edusta (*Stadhens fördel och nytta [...] förmån och välfärd*⁵⁹⁴), yksimielisyydestä ja yhteisen hyvän vastaisista ristiriidoista tulivat esiin Haminan ja Lappeenrannan porvareiden valtiopäiville ja maaherralle esittämien valitusten ja kirjelmien argumentaatiossa. Valtiopäiville ja maaherralle valittaminen oli Lappeenrannassa ja Haminassa toimivaksi todettu käytäntö. Kyse ei ollut pelkästään kaupunkilaisten mahdollisuudesta tuoda valitusaiheitaan julki, vaan valittaminen ja valituskanavien käyttö sitoi porvarit osaksi valtiollista hallinto- ja järjestyskoneistoa. Valtiopäivävalitukset olivat pääasiassa poliittinen kanava, kun taas maaherralle jätetyt valitukset ja memoriaalit muodostivat (paikallis)hallinnollisen vuorovaikutussiteen paikallistason ja keskusvallan edustajan välille. Rajanveto ei toki ole aina niin yksinkertainen. Maaherra Frisenheimin jo keväällä 1723 esittämä kritiikki Haminan porvariston ja maistraatin taloushallinnollisia erimielisyyksiä kohtaan kertoo sekä hallinnon toiminnasta että valtopolitiikasta. Maaherra pysytteli yhteisöjen sisäisissä kiistoissa sivummalla, vaikka totesi kuninkaallisten määräysten ja maaherranohjeiden asettaman hänelle tiettyjä valvontavelvoitteita. Haminan maistraatin ja porvariston toiminnan yhteiseksi tavoitteeksi maaherra määräiti kaupungin toimeentulon edistämisen.⁵⁹⁵

⁵⁹² Maistraatille saapuneet anomukset 30.3.1738, 25.5.1738, MMA; Asiasta oli keskusteltu jo aiemmin, ks. esim. Saapuneet päätökset 24.5.1726, MMA, [...] *alla de bönhåser, som nu redan i Staden finnas, eller härefter komma kunna [...]*; Vrt. Papinsaari 1967, 318–321; Heino 1984, 266, 269.

⁵⁹³ Bergman 2002, 232; Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden kirjeisto 8.6.1724, MMA; LKO 25.4.1732, 13.4.1747, 2.5.1748, 27.4.1750, 30.4.1750, 13.3.1760, 27.3.1760, MMA; HRO 30.5.1744, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 26.2.1760, 22.3.1760, MMA; Ranta 1978, 307; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta provinssikansliaan 18.4.1747, 12.5.1748, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 22.7.1760, MMA; Ks. Einonen 2005, s. 82–83; Sotamiesten käsityöharjoittamisesta ks. Heino 1984, 256–257; Papinsaari 1967, 323; Myös Möller 1954, 31; Uotila 2006, 122.

⁵⁹⁴ Haminan maistraatille ja raastuvanoikeudelle saapuneet kuulutukset, asetukset, määräykset ja ohjeet 14.5.1726, MMA.

⁵⁹⁵ SK (Hamina) Maaherra Frisenheimilta maistraatille 2.4.1723, MMA, [...] *at Magistraten förgår bärgerkapet med behageligt exempel och utj god enighet samt med wälbetänkte samråd winlägga, at endast hafwa anseende på Stadhens bästa [...] och derfore har mig så mycket misshägeligen förekomit, at man af inkomme bref och klagoskrifter skall förspörja någon miss sämja dem emellan wara upwäxten.*

Maaherralla oli keskeinen rooli taloudellisten kysymysten käsittelyssä ja talouden kehittämisessä uudessa rajaläänissä. Jo vuoden 1635 maaherran ohjeissa painotettiin, että kaupungit olivat valtion hyvinvoinnin perusta. Maaherrojen tehtävä oli kiinnittää huomiota kaupunkien privilegioasioihin ja taloudellisiin intresseihin, samoin kuin valvoa, että kaupunkien palvelukseen valittiin kyvykkäitä virkamiehiä. Maaherrojen osallisuus privilegioitujen kaupunkiyhteisöjen toimintaan aiheutti väistämättä poliittisia ja taloudellisia kädenvääntöjä. Kaupungeilla oli omat hallintomekanisminsa, eikä pormestarien johtaman raadin halu hallita kaupunkiaan omin oikeuksin ollut aina linjassa maaherran näkemysten kanssa.⁵⁹⁶ Vapaudenajalle siirryttäessä useat kaupungit pyrkivät eroon maaherrojen holhoavasta roolista, mutta valtakunnan keskushallinto ei ollut halukas heikentämään merkittävästi maaherrojen vaikutusmahdollisuuksia kaupunkiyhteisöissä.⁵⁹⁷

Suurimmissa taloudellisissa vaikeuksissa olleen Haminan ja Lappeenrannan alemman porvariston mahdollisuudet vaikuttaa omaan toimeentuloonsa olivat 1720–1730-luvuilla heikot, vaikka myös he saivat äänensä kuuluviin. Maistraatille ja maaherralle osoitetut valitukset puutteesta ja köyhyydestä olivat tuloksiltaan vähäisiä, sillä ne kantautuivat vain harvoin maaherran johtamaa lääninhallintoa ylemmille tasoille. Haminan maistraatilla ei ollut myöskään patenttiratkaisua toimeentulo-ongelmiin. Yhtäällä se antoi tapauskohtaisesti joi-tain maksuja anteeksi ja katsoi velvollisuuksien laiminlyöntiä sormiensa läpi, toisaalla se jakoi krouvausoikeuksia sekä ajureille ja kirvesmiehille että kantajille ja leskille.⁵⁹⁸ Keinot olivat käytännön ratkaisuja alhaisimman porvariston menojen vähentämiseksi ja tulojen lisäämiseksi. Lupa viinanpolttoon ja myyntiin oli paikallishallinnon tehokkain keino tukea pikkuporvaristoa, mutta erityisen houkuttelevaa liiketoimintaa ja varmaa ansiota se ei taannut, sillä alkoholin valmistus oli kielletty ajoittain kokonaan tai myönnetty kauppiaiden hallinnoimalle viinanpolttoseuralle.⁵⁹⁹

Maaherralle ja Haminan maistraatille 1720–1730-lukujen Haminasta ja Lappeenrannasta osoitetut kirjeet ja memoriaalit jätettiin yleensä yhden tai korkeintaan muutaman henkilön nimissä. Se erotti ne valtiopäivävalituksista, jotka on nähty laajemman väestönosan mielipiteen kuvaajiksi. Tosin myös valtiopäiville jätettiin yksityisiä valituksia. Ruotsin valtakunnan alamaisilla oli oikeus säätyyn katsomatta lähettää rahvaanvalituksia, ja vaikka ne oli mahdollista kohdistaa mille virkamiehelle tahansa, ne osoitettiin yleensä maaherroille.⁶⁰⁰ Valitusaiheiden laajasta aiheskaalasta huolimatta valtaosa valituksista keskittyi talous- ja kauppapoliittisiin kysymyksiin. Toimeentulovaikeuksia koskeneiden valitusaineistojen argumentaatiossa oli vastaanottajasta riippumatta yhtäläi-

⁵⁹⁶ Jonsson 2005, 139; Asker 2009, 107.

⁵⁹⁷ Petersson 1972, 182–189; Nikula 1981, 211–212; Fällström & Mäntylä 1982, 187; Jonsson 2005, 140.

⁵⁹⁸ Viinanpoltosta ks. HRO 2.5.1723, 11.5.1723, 10.7.1723, 15.7.1723, 10.5.1725, 28.2.1726, 8.11.1727 (jolloin kotitarvepoltto vapautettiin, mutta rajattiin neljään kappaan kuu-kaudessa), MMA.

⁵⁹⁹ HRO 20.3.1733, 26.4.1733, 19.4.1734, 8.5.1734, MMA; Nordenstreng 1908, 178–179.

⁶⁰⁰ Karlsson 1994, 238; Linde 2000, 91; Jonsson 2005, 225.

syyksiä, vaikka haettava etu vaihteli koko kaupungista yksilöiden henkilökohtaisiin tarpeisiin.

Huolimatta alemman porvariston suuresta lukumäärästä Suuren Pohjan sodan jälkeisessä Haminassa ja Lappeenrannassa suojelusmiesten ja pikkuporvariston mahdollisuudet omaan edunvalvontaan olivat rajalliset. Toimeentulo-ongelmista kärsineen alemman porvariston oman aseman kohentamiseen tähdännyt argumentaatio rakentui velvollisuudentuntoon ja lähimmäisenrakkautteen vetoamiseen. Tunnepitoinen tematiikka sisälsi paljon tulkinnanvaraisuutta ja piilotettuja merkityksiä. Viesti oli silti kokonaisuudessaan yksinkertainen – taloudellinen hätä ja puute olivat käsin kosketeltavia. Toimeentulo-ongelmien jo helpottaessa valtiopäivävalituksessa vuonna 1734 kritisoitu Haminan liiallinen porvariksiotto ei ollut kommentti suojelusmiesten heikon toimeentulon puolesta, vaan yhteisön sisäistä valtapoliittikkaa. Kauppiaskunnan pyrkimyksenä oli suojelusmiesten veroetuksien lopettaminen ja sulkeminen vapaavuosina kertyneiden tullitulojen jaon ulkopuolelle.

3.2.3 Erioikeudet repressiona

Varhaismodernin ajan kaupunkihallinnossa arvostettiin pysyvyyttä. Jokaisella kaupungilla oli omanlaisensa, kaupungin privilegioista riippuvainen tapa puolustaa oikeuksiaan. Yhteistä kaikille oli usko siihen, että privilegioiden säilymisen luoma perusturvallisuus takasi kaupungin menestyksen. ”Vanha” tapa, laki ja käytäntö rinnastuivat oikeudenmukaisuuteen.⁶⁰¹ Ruotsin kruunun politiikassa erioikeuksien jakaminen oli valtionrakennusta ja valtion toimeentulon turvaamista. Hallinnon näkökulmasta jatkuvien rasisitusten ja vaatimusten legitimoiminta oli yksinkertaisinta argumentoimalla niiden oikeudenmukaisuus menneisyyteen vetoavalla retoriikalla.⁶⁰² Muutostilanteissa menneisyyden ja pysyvyyden tematiikkaa korostui entisestään. Haminan ja Lappeenrannan porvareiden etsiessä sekä omia toimeentulomahdollisuuksia uudessa toimintaympäristössä että pyrkiessä rajoittamaan muiden ammatinharjoittajien toimintaa, privilegioiden ja menneisyysretoriikan merkitys tuli selvästi esiin⁶⁰³.

Haminan ja Lappeenrannan kauppiasporvareiden venäläiskauppiaisiin kohdistama kritiikki oli Uudenkaupungin rauhan jälkeen teemoiltaan toistuvaa: Mitä venäläiset saivat myydä? Entä pitkö heillä olla erillinen puoti toimintaansa varten?⁶⁰⁴ Haminan kauppiaat ihmettelivät keväällä 1723, kuinka eräs venäläinen kauppias saattoi käydä kauppaa ruotsalaisilla tavaroilla.⁶⁰⁵ Samaisen kauppiaan kerrottiin edelleen vuosikymmen myöhemmin harjoittavan kauppa-

⁶⁰¹ Vrt. Piilahti 2007, 151, passim, joka käsittelee tutkimuksessaan maaseudun taloudellisia kontakteja. Piilahden mukaan Ruotsin suurvalta-ajan talonpoikien tuen ja turvan keskeisiksi, osin jopa ainoiksi elementeiksi on nostettu tutkimuksessa sukulaiset ja naapurit, mitä näkökulmaa Piilahden tutkimus laajentaa; Ks. esim. Aalto 1996, 213.

⁶⁰² Harnesk 2003b, 42–44; Einonen 2005, 43–44, 172–174; Gustafsson 2007, 101–102, 104–105; Einonen 2009.

⁶⁰³ Kielestä sosiaalisena toiminta ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 11–15.

⁶⁰⁴ KT (Hamina) Maistraatilta pormestari Wittstockille 5.6.1723, MMA.

⁶⁰⁵ HRO 4.3.1723, MMA; Ks. KT (Hamina) (ei vastaanottajaa, päiväämätön, v. 1724), MMA.

säännön vastaisesti kauppaa molemmin puolin rajaa.⁶⁰⁶ Lappeenrantalaisen kauppiaan mukaan viipurilaiset eivät saisi pakottaa uuden rajan takaisessa Ruotsin Suomessa asuvia vanhempiensa talonpoikia ja majamiehiä itselleen.⁶⁰⁷

Maaherra, Haminan maistraatti ja porvaristo jakoivat kauppaoikeuskysymyksissä yhteisen näkemyksen. Maaherran mukaan sekä Uudenkaupungin rauhansopimus että useat kuninkaalliset määräykset kielsivät venäläisten kaupanteon ulkomaisilla tuotteilla Ruotsin Suomessa.⁶⁰⁸ Haminan maistraatin ja kauppiaiden taloudellisten intressien yhteneväisyys on helppo selittää sillä, että suurimmalla osalla raadin jäsenistä oli porvarioikeus. Haminan kauppiat valittivat suurkauppiaiden johdolla maistraatille kaupungin ulkopuolella asuvista venäläisistä, jotka kävivät talonpoikien kanssa kauppaa otollisimmalla paikalla vallien ulkopuolella (*Stadhens bästa lägliga plats utom wallarne*). Se loukkasi kauppiaiden mukaan sekä privilegioita että oli myös kielletty vuoden 1673 kauppasäännössä. Luvattomien kauppiaiden karkotusta rajaseudulta suunniteltiin ensimmäisen kerran jo kesällä 1724.⁶⁰⁹ Itäisen tutkimuskomission päätöksellä seudulla liikkuneet venäläiset saivat kuitenkin luvan käydä keväeseen 1726 saakka entiseen tapaan kauppaa Haminassa ja sen ympäristössä ([...] *än till Währen tillstädja den här wistande Ryska kiöpman att få hålla öpna Boodar nedre i Staden som här tills skedt är*)⁶¹⁰, minkä jälkeen Haminan maistraatti yritti pakottaa venäläiset kauppiat muuttamaan kaupunkiin ja hakemaan porvarioikeuksia. Porvarioikeushakemuksia ei saapunut maistraatille aiempaa enempää, vaikka jatkossa porvarioikeudettomilla venäläiskauppiailla oli lupa käydä kauppaa Haminassa vain tiistai- ja perjantaiamuisin.⁶¹¹

Haminassa, Lappeenrannassa ja niiden lähiseuduilla 1720–1730-luvuilla toimineet vieraat kauppiat ja muut ammatinharjoittajat pysyivät valitusten harvalukuisuudesta päätellen hyvin porvariston ja maistraatin valvonnassa. Ne, jotka hakivat porvarioikeuksia ja saivat ne, hyväksyttiin osaksi yhteisöjä. Ilman porvarioikeuksia ammattiaan harjoittaneiden vieraiden määrä oli 1720-luvun lopulta eteenpäin ilmeisen vähäinen pikkuvihaa seuranneeseen aikaan verrattuna. Lappeenrannan ja Haminan kauppiaiden keinovalikoima puolustaa omia etujaan heille taatuilla erioikeuksilla pysyi pikkuvihan jälkeen ennallaan, joten konfliktitilanteiden lisääntyminen viittaa venäläisten kauppiaiden ja kaupustelijoiden toiminta-aktiivisuuden muutokseen.

⁶⁰⁶ LKO 5.10.1733, MMA, [...] *som äfwen på Ryska sidan skall idka borgerlig näring [...]* såsom en rysk vasall emot handelsordinantien [...].

⁶⁰⁷ LKO 26.10.1723, MMA, [...] *at de som äro här sittande af Wiborg stad intet måtte draga sine föräldrars bönder och majamesar under sig [...]*.

⁶⁰⁸ Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 28.5.1726, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 3.6.1726 (Frisenheimin vastaus), MMA, *Ehuruwäl det nystadska fredsfördraget icke allenast förmår at ryska nationen handlanden i Swerige skall wara tillåten [...]* utan och flera Kongl. Förordningar; Myös esim HRO 4.3.1723, 4.7.1726, MMA.

⁶⁰⁹ LKO 27.6.1724, MMA, [...] *och resolverat at alla betiente af Ryske sidan som sig här uppehålle skola medio Januarij afwika, och förwijsas til sin egen ort*.

⁶¹⁰ Maistraatille saapuneet anomukset 17.7.1725, MMA; HRO 28.8.1725, 4.10.1725, 22.12.1725, MMA.

⁶¹¹ HRO 22.10.1726, MMA; Ks. HRO 6.2.1727, MMA, [...] *at 2 dagar om weckan sälja des gods i gross stycke och pundtals män ej i minút*; Myös HRO 4.11.1727, MMA.

Isonvihan jälkeinen diskurssi – mitä ja missä venäläiset saavat myydä – sai uutta pontta porvareiden ja vieraiden kauppiaiden välillä vuodesta 1743 eteenpäin. Kritiikin lisääntymisen ohessa se oli myös aiempaa terävämpää. Lappeenrantalaisen kauppiaan mukaan epäjärjestystä aiheuttaneet viipurilaiset kauppiat tulivat olemaan kaupungeissa vihattuja ja vainottuja. Kämnerinoikeuden tiedustellessa esimerkkiä epäjärjestyksestä, ei valituksen esittäneellä kauppialla ollut näyttöjä väitteensä todentamiseksi ([...] *men ei kunde wisa, at sådant skied*).⁶¹²

Vaikka isonvihan ja pikkuvihan jälkeinen vieraisiin kohdistettu diskurssi-repertuaari toisti itseään, Haminan ja Lappeenrannan porvareiden toimeentulo-ongelmia koskeneen argumentaation ideologinen muutos oli huomattava. Ruotsin hallinnon alaisuudessa porvareiden taloudellisen tilan heikkous nähtiin ensisijaisesti yhteisön sisäisenä ongelmana. Mikäli porvari ei pystynyt elättämään Haminassa ja Lappeenrannassa ammatillaan itseään tai perhettään, etsittiin syitä niin vääränlaisesta porvariksiottopolitiikasta kuin myös henkilöiden kyvyttömyydestä luoda luottamus- ja kauppasuhteita yhteisöissä. Porvariston pikkuvihan jälkeen tuottamalla taloudellisen edun diskurssilla oli edeltäviin vuosikymmeniin verrattuna ensinnäkin selkeä yhteisöjen ulkopuolisiin toimijoihin kohdistettu kärki. Ulkopuolisia ”vieraita” olivat epäluuloa herättäneet ilman porvarioikeuksia ammattiaan rajaseudulla harjoittaneet venäläiset ja viipurilaiset kauppiat, kaupustelijat, puotiaavustajat ja marketentit. Toiseksi argumentointi perustui Ruotsin hallinnon aikaisten inhimillisyyteen vetoavien argumenttien sijaan lähes yksin lakiin ja muihin normatiivisiin säädöksiin ja määräyksiin. Argumenttien tarkoituksenmukainen kohdistaminen johonkin ja kielenkäytön sitominen normatiivisiin rajoihin tarjosivat laajan ja rationaalisesti perustellun kielenkäyttöresurssin ”vieraiden” toimia vastaan.⁶¹³

Kenraalikuvernööri Johan Balthasar von Campenhausenin pikkuvihan jälkeen antaman julistuksen mukaan venäläiset kauppiat saivat myydä Vanhan Suomen alueella vain venäläisiä tai ulkomaalaisia tavaroita. Maakauppa oli kielletty kaikilta säätyyn tai alkuperään katsomatta. Erilaiset rajoitukset eivät kuitenkaan tarkoittaneet, ettei maakauppaa olisi harrastettu tai siitä valitettu Ruotsin ja Venäjän välisellä rajaseudulla.⁶¹⁴ Hallitsevan senaatin vuoden 1744 lopulla antamassa ukaasissa venäläisiä kiellettiin myymästä Kymenkartanon provinssissa leimaamattomia kiinalaisia tavaroita. Haminan maistraatti otti venäläisten kaupankäyntiin kantaa jo aiemmin samana vuonna, kun se vaati käs-kynhaltijaa puuttumaan venäläisten luvattomaan kauppiastoimintaan.⁶¹⁵

Venäläisen puotiaavustajan Lappeenrannassa hankkimaan suuren palo-viinaerään liittyneet myyntioikeusepäselvydet oli tyyppiesimerkki tilanteesta,

⁶¹² LKO 16.11.1744, MMA, [...] *the som kom ifrån Wiborg och satt sig här neder skulle blifva hatade och förföljde*.

⁶¹³ Fairclough 1992, 135; Ilmonen 2007, 126–127, 134; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 15.

⁶¹⁴ Haminan kaupungin privilegior 1723–1869 (8.10.1743, 13.1.1744), MMA; Ks. Ranta 1985, 487–490, 494–496; Kokkonen 2002, 290–293; Katajala 2005, 151, 154–156.

⁶¹⁵ LKO 14.12.1744, MMA, [...] *at inga Ryska handlande skola få tillbyta sig några Chineska währor, som ei befinnas stämplade* [...]; HRO 26.4.1744, MMA, [...] *at marquetentare och andra utan pass skola fara omkring landet och drifwa landskiöp*; Myös HRO 2.6.1744, MMA.

jossa käsiteltiin venäläisten oikeuksia kaupungeissa. Lappeenrantalaiset kauppiat, kestikievari ja kaksi pikkuporvaria tivasivat kämnerinoikeudelta, eikä oikeus ollut selvillä venäläisten kauppaoikeuksista ([...] *om icke Rätten är bekant med hwad wahror ryska bodkarlan är tillåtet at handla*). Kämnerinoikeus toisti, että venäläisillä oli lupa käydä kauppaa venäläisillä tavaroilla ([...] *bodkarlan och dess hosbonde har allenast frihet at med ryska wahror här handell drifwa*). Porvaristo toisti vastauksen ivalliseen sävyyn. Myöhemmin oikeuden antaman tarkennuksen mukaan muu kaupanteko oli kaupungin porvariston oikeus ([...] *the ryska handlande hafwa så god rörelse med sina ryska wahror som stadhens egna borgare haf med the öfrige*).⁶¹⁶ Mitä ”venäläiset tavarat” tarkoittivat, jäi edelleen epäselväksi – Lappeenrannan tullimies oli tiedustellut Haminan maistraatilta jo keväällä 1744, olivatko suola ja tupakka venäläisiä tavaroita.⁶¹⁷ Samaisen puotiaivustajan ollessa muutamaa kuukautta myöhemmin syytettynä maalaistuotteiden ostamisesta raastuvanoikeus ilmoitti sen olevan von Campenhausenin kuulutuksen mukaisesti sallittua vain kaupungin porvareille. Puotiaivustajaa uhattiin jatkossa sakoilla ja tavaroiden takavarikolla.⁶¹⁸

Ruotsin lakien ja aiempien kaupunkiprivilegioiden voimassaolosta huolimatta kaupankäynnin normit ja käytänteet olivat pikkuvihan jälkeisessä Kymenkartanon provinssissa epäselvät. Normatiivisten rajoitusten painoarvon ilmeisestä heikkenemisestä huolimatta Lappeenrannan ja Haminan porvaristo vetosi pikkuvihan jälkeen toistuvasti kaupungin privilegioihin ja vanhaan ruotsalaiseen lakiin sekä asetuksiin – ilman havaittavaa hyötyä tai venäläisten kauppiaiden toimintakäytänteiden muutosta. Vanhoihin lakeihin ja privilegioihin vetoaminen ei silti ollut porvariston näkökulmasta tuloksetonta tai vailla mieltä⁶¹⁹.

Porvariston toimeentuloa koskeneessa argumentaatioissa Turun rauhan jälkeen tapahtunut muutos on selitettävissä valtioyhteyden vaihtumisen lisäksi Haminan ja Lappeenrannan porvariväestön uusiutumisen avulla. Ruotsin hallinnon aikaisen suurporvariston kaikkoominen Haminasta ja Lappeenrannasta hattujen sodan ja pikkuvihan aikana muutti porvariyhteisöjen sosiaalirakennetta varsinkin parhaiten toimeentulleen kauppiasporvariston osalta. Samalla, kun Haminan ja Lappeenrannan sisäiset toimeentuloerot kaventuivat, kaupunkien

⁶¹⁶ LKO 5.4.1750, MMA; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 12.4.1750, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 21.3.1750; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 20.8.1750, MMA; Edelleen samaa asiaa ks. esim. LKO 16.6.1760, MMA [...] *blefwo Ryska handlande alfvarsamt. päminte, at hwarken utländska eller landets producter theras kiöpenkap eller handel melera*.

⁶¹⁷ HRO 26.4.1744, MMA; Myös HRO 2.6.1744, MMA, [...] *at en Rysk kiöpman Omelia med namn infördt salt och toback at dermed handla, och förfrågar sig (tullimies) om sådant skall tillåtas*.

⁶¹⁸ LKO 13.9.1750, 5.12.1750, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 28.7.1750, MMA, *Ryska handlande Petter Gerassimoff som emot Magistratens förbud i stöd af Hr. General Lucitenanten och Landshöfdingen v: Campenhausens Publication af d 8 Octobris 1743 underståt sig at handla med Landmanne wahror, som egne Borgare allenast är tillåtit [...]*; Ks. myös SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 25.5.1745, MMA; Nordenstreng 1909a, 97, 170–176, 224–225; Savonlinnasta ks. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 9.5.1747, MMA.

⁶¹⁹ Vrt. Matikainen 2002, 155, jonka mukaan on virhe nähdä modernia oikeutta edeltävät tuomio- ja toimintakäytännöt sattumanvaraisina.

kauppiasporvaristo, jonka ei 1720–1730-luvuilla tarvinnut kantaa suurta huolta omasta toimeentulostaan, tuli huomattavasti aiempaa äänekkäämmin esiin toimeentulokysymysten yhteydessä. Valtioyhteyden muutos siirsi keskustelut puolestaan läänin- ja ja valtiopäivätasolta kaupunkien tuomioistuimiin, mikä lisäsi niiden paikallista näkyvyyttä.

Suomenlahden rannalle heti Turun rauhan rajan taakse perustetun Loviisan merkitys jäi Haminalaisten ja lappeenrantalaisten taloudellisen edun argumentoinnissa vaille huomiota. Rajan yli tapahtuneen porvariston välisen vuorovaikutuksen näkymättömyys selittyy osin todennäköisesti pikkuvihan jälkeisen Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden pöytäkirjojen puutteella. On selvää, että yhteyksiä yli uuden rajan oli, sillä vastaperustettuun Loviisaan asetui useita entisiä haminalaisia kauppiata. Jacob Forsellista tuli jopa Loviisan ensimmäinen pormestari. Lähteistön aukkoja enemmän Loviisan huomioimattomuus viittaa kuitenkin siihen, ettei Loviisasta muodostunut kaupunkina koskaan Viipurin tai edes Haminan veroista tapulimahtia, sillä loistonsa päivinä 1720–1730-luvuilla Hamina esiintyi toistuvasti rajan takaisten viipurilaisten argumenteissa kaupungin kilpailijana. Haminalaislappeenrantalaisia ja loviisalaisia porvareita vertaamalla havaitaan, että pikkuvihan jälkeisen Loviisan porvariston – mikä tosin tarkoittaa Jacob Forsellin rautaisesti johtamaa politikointia – toiminta- ja argumentointikäytännöt noudattelivat 1720–1730-lukujen Haminaa tuttuja kaavoja. Forsell ei esimerkiksi kieltänyt, etteivätkö Suomen puoleisen Ruotsin naapurikaupungeista esitetyt valitukset sekä Loviisan että hänen henkilökohtaisia erityis oikeuksiaan vastaan olisi olleet oikeudenmukaisia. Samalla hän kuitenkin totesi erityisvointonpyynnin olevan valtakunnan yhteisen edun mukaista. Myös Loviisan alempi porvaristo esitti kritiikkiä, jonka mukaan myönnettyistä eduista pääsivät nauttimaan vain kaupungin pormestari ja pariraatimiestä.⁶²⁰

Kymenkartanon provinssissa kruunun taloudellisia etuja 1740-luvun puolivälissä valvonut käskynhaltija Carl Friedrich Krompein oli yksi ruotsalaisten ja venäläisten normien ja käytänteiden sekoittajista. Hän katsoi venäläisten paikallisilla elintarvikkeilla ilman tullimaksuja käymää kauppaa läpi sormiensa sekä Lappeenrannassa että Savonlinnassa. Haminan maistraatti vaati käskynhaltijaa estämään kaupungin privilegioiden ja von Campenhausenin antamien asetusten vastaisesti toimivien venäläisten kauppamiesten asettumisen kaupunkoihin.⁶²¹ Kirvesniemen koskeen vajaan peninkulman päähän Lappeenrannasta sahaa havitelleen viipurilaisen kauppiaan Haminan maistraatille jättämä hakemus ohjattiin maistraatista kuvernementtikansliaan ja sieltä edelleen Kymenkartanon provinssikansliaan. Viimeisenä Lappeenrannan kämnerinoikeuden tietoon tuotu hakemus ihmetytti Lappeenrannan porvaristoa. Heiltä, joita hanke kosketi eniten, ei ollut tiedusteltu mielipidettä asiaan missään vaiheessa.

⁶²⁰ Ranta 1987, 388–392, 499–502; Karonen 2004, 87–94, 177–183; Nurmiainen 2009, 197–199; Karonen 2012b.

⁶²¹ HRO 4.9.1744, MMA; HRO 22.10.1744, MMA; Ranta 1984, 48.

Porvarit päättivät toimittaa vastalauseen hakemukseen suoraan käskynhaltijan käteen ja kertoa protestistaan myös maistraatille.⁶²²

Entisen Uudenkaupungin rauhan rajan takaiselta Venäjältä Kymenkartanon provinssiin saapuneet kauppiat osoittivat erinäisillä kommentteillaan sekä tuntevansa ruotsalaista lakia että toisaalta olevansa siitä täysin tietämättömiä. Kauppiaiden ja kaupustelijoiden ryhmä oli hyvin heterogeeninen, joten edes toistuvat viittaukset eivät kerro suoraan lain ja privilegiokäytänteiden sisäistämisestä. Kun haminan maistraatti selvitti keväällä 1744 venäläisille kauppiaille heidän toimiansa valvontaa, itsensä ja tovereidensa puolesta maistraatissa puhunut kauppias Iwan Johazeskei ilmoitti sen olevan turhaa, koska he olivat komendantin ja varuskunnan kanslian, eivät kaupungin maistraatin määräysvallan alaisia. Maistraatin kanta oli päinvastainen: Kenraalikuvernööri von Campenhausenin ja hallitsevan senaatin päätösten perusteella venäläiset kauppiat olivat maistraatin alaisia, mistä he olivat maistraatin mukaan kuitenkin heikosti tietoisia.⁶²³ Tietämättömyydellä oli todennäköisesti yhteys henkilöiden maantieteelliseen alkuperään, mutta se saattoi olla myös taktinen valinta, jonka avulla venäläiset pyrkivät oikeuttamaan omia, maistraatin luvattomiksi luokittelemia toimia.

Venäläisten kauppiaiden, joiksi tässä yhteydessä luetaan myös viipurilaiset kauppiat, näkökulmasta Haminan ja Lappeenrannan siirtyminen Venäjän alaisuuteen antoi uusia mahdollisuuksia etujen argumentointiin. Viipurilainen kauppias Johan Weckrooth puolusti Lappeenrannassa omia kauppaoikeuksiaan lain kauppakaareen ja Haminan privilegioiden pykäliin vetoamalla. Weckroothin mielestä privilegit tai senaatin ukaasit eivät kieltäneet suolan varastointia kaupungissa. Weckroothin mukaan Lappeenrannan markkinoilla oli sallittu aikaisemmin ja tulisi sallia myös jatkossa sekä hevosten, lehmien ja siirtomaatavaroitten että muiden maalaistuotteiden tuonti ja vapaa myynti Viipurin ja Käksälmen provinssista sekä Savosta ja Hämeestä. Turun rauhansopimuksen 14. pykälän mukainen molempien valtakuntien alamaisten vapaa ja esteetön kaupanteo markkinoilla tuli Weckroothin mukaan olla luvallista kaikille kotimaassa asuville porvareille. Kiistassa Lappeenrannan porvaristoa tukenut Viipurin kuvernementtikanslia kumosi Haminan privilegioiden, hallitsevan senaatin ja kenraalikuvernööri von Campenhausenin päätösten sekä Turun rauhansopimuksen pykälien nojalla Weckroothin näkemykset vapaasta kaupanteosta. Turun rauhansopimuksen ratifiointin jälkeisen kaupanteon tarkennettiin tapahtuvan tulli- ja muiden taksojen puitteissa.⁶²⁴

⁶²² HRO 12.7.1744, MMA; LKO 14.12.1744, MMA, [...] *hwilket Högwälborne Herr Ståthållaren skall med handen gifwas och äfwenwål Magistraten berättas at man en slik protest låtit afgå.*

⁶²³ HRO 27.4.1744, 2.5.1744, MMA, [...] *at the ryska som här handla bör alltså under Magistratens anseende, hwilket the ryska handlande härstädes hafwa sig noga bekant; Haminan kaupungin privilegit ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA.*

⁶²⁴ LKO 14.2.1746, 28.2.1746, 19.3.1746, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 22.2.1746, 21.3.1746, MMA; SK (Lappeenranta) Provinsskansliasta kämnerinoikeudelle 18.3.1746, MMA; SK (Lappeenranta) Kuvernementtikansliasta kämnerinoikeudelle 19.4.1746, MMA; Ks. Boëthius 1922, 398, Turun rauhansopimus, 14. artikla, [...] *Men imedlertid kunna både Swenske och Ryske Undersåtare straxt efter*

Weckroothin toiminta ei ollut ainoa esimerkki siitä, kuinka porvარიyhteisöjen ulkopuoliset kauppiat hyödynsivät pikkuvihan jälkeen paikallista hallinto- ja oikeusjärjestelmää omiin tarpeisiinsa. Venäläisen kauppiaan valitus lappeenrantalaisia kauppiaita pienemmistä kauppaoikeuksista sai Haminan maistraatin hämmennyksiin, sillä puotien aukipito oli pyhäisin kaikilta kielletty. Maistraatin kanta oli kiistassa lappeenrantalaisia kohtaan kriittinen, sillä se nuhteli porvareita pikkumaisesta jahtaamisesta.⁶²⁵ Toisen venäläisen kauppiaan valitus koski lappeenrantalaisia kauppiaita, jotka olivat takavarikoineet hänen Pietarista tuomansa lähes kaksisataa toppaa sokeria. Kauppiaan mielestä oli vaikea tietää, mikä oli kotimaista, mikä ulkomaista tavaraa. Maistraatti vaati sokerin palauttamista kauppiaille ja kämnerinoikeudelta selvitystä siitä, miksi se oli sallinut takavarikoinnin. Päätökseen tyytymättömät Lappeenrannan kauppiat uhkasivat vedota kiistassa ylempiin oikeusasteisiin, koska maistraatin aiemman päätöksen (12.11.1750) mukaan kauppialla oli lupa kaupitella vain venäläisiä tavaroita.⁶²⁶

Venäläisen Anim Gregorievin jäätyä Lappeenrannassa kiinni luvattomasta alkoholin myynnistä valehteli Gregoriev Haminan maistraatin myöntäneen hänelle luvan kaupankäyntiin. Kämnerinoikeus tuomitsi kauppiaan toimet kaupungin privilegioiden ja lain sekä ukaasien ja asetusten (*emot [...] Privilegier, samt Lag och flera öfverhetelige Ukaser och Stadgar*) vastaisina ja määräsi hänet poistumaan kaupungista. Lappeenrannan porvarit vaativat venäläisten kaupustelijoiden poisajoa myös vuoden 1757 syysmarkkinoiden aikana ja keväällä 1761, kun kahden venäläisen kauppiaan hallusta löytyi laitonta kauppatavaraa. Porvareiden mukaan kaupunkiin ei tarvittu kuin yksi venäläinen puoti.⁶²⁷

Useat venäläiset kauppiat olivat entisiä armeijan mukana liikkuneita muonakauppiaita, marketentteja, joiden aikaisempi alistaisuus varuskuntien ja rykmenttien johdolle selittää heidän suhdettaan Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuinten valvontaan ja tuomiovaltaan. Piittaamattomuus oli ensimmäinen reaktio tiukempaan ja vieraaseen normikoodistoon sopeutumisessa.⁶²⁸ Toisaalta ottamalla ulkopuoliset erityiseksi ”silmätikuksi” paikalliset tuomioistui-

thenna Fredens Ratification, drifva theras fria och obehindrade Handel [...] emot betalning af the uti hvart Rike vänlige Tullen och andre inrättade afgifter.

⁶²⁵ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 19.7.1746, MMA, [...] *skall hafva mindre frihet i handelen om Sön-och Helgedagarna efter Gudstiesten än Stadhens egen Handlande*; LKO 24.7.1746, MMA; Myös esim. tarkastuksen tulos venäläisen kauppalvelijan puotiin. SK (Lappeenranta) 9.7.1746, MMA; Ks. Tandefelt 2002, 48, jonka mukaan Viipurin porvaristo valitti venäläisten puotien aukipidosta sunnuntaisin. Luterilaisen käsityksen mukaan venäläiskauppiat syyllistyivät sapatirikokseen.

⁶²⁶ KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta tullimies Sanaderille 21.2.1752, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 5.3.1752, MMA, [...] *at Nirwin endast med Ryska inhemska währor sökt sin handell här at få idka [...]*; Myös KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 4.4.1752, MMA; LKO 30.4.1752, MMA.

⁶²⁷ LKO 25.1.1752, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta provinssikansliaan 5.12.1752, MMA; LKO 11.9.1757, 13.2.1761, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 3.2.1761, 24.2.1761, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 13.2.1761, 1.3.1761, MMA; LKO 20.10.1760, MMA, [...] *Bärgerskapets påstående, at här icke flera än en rysk boda och husbonde skulle behöfwas.*

⁶²⁸ Ranta 1984, 30; Ks. Aalto 1996, 196, passim; Koskivirta 2001, 73, joka on havainnut, että (henki)rikoksiin syyllistyneet henkilöt olivat heikosti integroituneita yhteisöihin.

met viittasivat levottomuuden uhan tulevan nimenomaan yhteisöjen ulkopuolelta.⁶²⁹ Varuskuntien johdon toistuva sekaantuminen kaupankäyntiin ja sen valvontaan pikkuvihan jälkeisessä Haminassa ja Lappeenrannassa ruokki sotilas- ja siviilihallinnon määräyssuhteiden epäselvyyksiä. Sotilasviranomaiset kielsivät paikallisia kauppiaita ja pikkuporvareita ostamasta ja myymästä tavaroita sotamiehille ilman upseerien lupaa. Lappeenrannassa komendantti ja kämnerinoikeus ajautuivat kiistaan erään venäläisen kauppiaan oikeudesta myydä varuskunnassa tupakkaa ja ruokatavaroita. Kämnerinoikeuden mukaan se ei ollut kieltänyt porvarivalan vannonutta kauppiasta myymästä kotimaisia venäläisiä rihkama- ja ruokatavaroita (*Inrikes Ryska krahm- och matwahrer*). Talonpoikaistuotteiden ja ulkomaisten tavaroiden (*Utländska wahrer och landtm. producter*) kauppa oli kuitenkin kielletty sekä Lappeenrannassa asuneilta ja porvarivalan vannoneilta Conrad Nikiforovilta ja Jacob Anziforofilta että Haminan venäläisiltä kauppiailta ([...] *thet är så wäl Conon och Jacob här, som the Friedrichshamn warande Ryska handlande af Magistraten förbiuden*). Samalla kämnerinoikeus ihmetteli, miksi komendantti vetosi asiassa kuvernementtikansliaan eikä ottanut yhteyttä suoraan kämnerinoikeuteen tai Haminan maistraattiin kuten aiemmin.⁶³⁰

Porvariston näkökulmasta armeijan henkilöstön luvatonta kaupantekoa oli erityisen vaikea rajoittaa. Omavaltaiset sotilaat rahtasivat luvatta tavaraa maaseudulta kaupunkeihin ja ottivat väkivalloin talonpoikien kauppatavaroita. Upseeristo kaupusteli ruokatavaraa ja väkijuomia, muttei osallistunut kaupungin rasitukseen. Tilanne ei sinänsä ollut uusi, sillä sotilaiden sekaantuminen kaupankäyntiin oli tuttua Lappeenrannan ja Haminan kauppiaille jo Ruotsin ajalta⁶³¹. Toiminta oli kuitenkin heikommin tuomioistuinten hallinnassa, vaikka venäläisen varusväen kaikinainen sekaantuminen kaupankäyntiin oli kielletty kuvernööri von Campenhausenin syksyllä 1743 antamassa asetuksessa. Porvariston puolesta oikeuskollegioon tammikuussa 1750 vedonnut Haminan maistraatti ilmoitti sotilaiden, upseereiden ja armeijan muonakauppiaiden toimien olevan kruunun ja kaupungin intressien vastaisia. Kaupankäyntiä koskevien lakien ja asetusten maistraatti ilmoitti koskevan kaikkia säädystä ja alkuperästä riippumatta.⁶³²

Lappeenrannan ja Haminan tuomioistuinten pöytäkirjat ja muu lähdeaineisto antavat kuvan paikallisen porvariston ja venäläisten kauppiaiden väliset toimivat yhteistyömuodot sivuuttaneesta vuorovaikutuksesta. Lähteet eivät kerro 1600–1700-lukujen vaihteen Kainuun ja Pohjois-Pohjanmaan rajaseutujen

⁶²⁹ Einonen 2005, 258, passim.

⁶³⁰ LKO 5.4.1763, MMA; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 26.4.1763, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta käskynhaltijakansliaan 30.4.1763, MMA; Rajaratsastaja Abraham Jatisen tekemässä tarkastuksessa Nikiforovilta oli löytynyt jo kesällä 1752 muun muassa italialaisia nenäliinoja ja mustaa silkkiä. SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 22.8.1752, MMA.

⁶³¹ Ks. HRO 24.11.1740, 17.1.1741, 22.1.1741, MMA; Artéus 1988; Ahonen 1991, 60–63; Andesson 1997.

⁶³² Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA, [...] *öhl och bränwins krögande samt andra i synnerhet victualie wahrors utmänglande [...] af herrer husägande officerare icke allenast måtte förpliktas, et jemlikt inwånare underkasta sig stadhens tunga*; LKO 17.11.1764, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 26.11.1765, MMA.

kaltaisesta ambivalentista suhteesta, jossa yhtäällä venäläiskaupustelijoiden tavaroita säilytettiin omissa aitoissa ja toisaalta venäläisten kaupanteosta valittiin Ruotsin valtiopäiville.⁶³³ Kiistakysymysten jatkuva käsittely Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuimissa viittaa ideaalin porvariyhteisön irvikuvaan, joissa kaupankäynti oli kaukana kaupunkien kauppiasporvareiden yksinoikeudesta. Yhteisöjen ulkopuoliset kauppiaat, kaupustelijat ja marketentit haastoivat toistuvasti kaupunkien lainmukaisen järjestyksen. Hallitsevan senaatin 1750-luvun alussa lähettämä kyselyn mukaisesti Vanhan Suomen kaupunkien oli laadittava selvitys niissä olevien kaupustelijoiden lukumäärästä, heidän kauppoikeuksistaan sekä tutkittava ja selvitettävä, millaista kauppaa he harjoittivat.⁶³⁴

Vieraisiin kohdistetussa kielenkäytössä ei porvariprivilegioiden loukkaajia katsottu hyvällä. Diskurssintutkimus osoittaa kauppiasporvareiden omien oikeuksien puolustamisen olleen viha-aikojen jälkeisessä Lappeenrannassa ja Haminassa sopeutumista, ei omien toimintamallien syvällistä muuttamista. Toimintakäytänteiden tutkimus osoittaa talouspoliittisen vallan säilyneen paikallistasolla myös vuoden 1743 valtakunnan vaihdoksen jälkeen. Usko lain ja asetusten voimaan kertoo oikeusturvallisuuden tunteesta. Porvarit tiesivät vedotessaan selvissä rikkomuksissa paikallisiin tuomioistuimiin niiden tukevan heidän oikeuksiaan. Mikäli näin ei tapahtunut tai mikäli toiminta vaikutti leväperäiseltä, osoittivat porvarit epäluottamuksensa. Taloudellista etua koskeneessa kielenkäytössä Haminassa ja Lappeenrannassa pikkuvihan jälkeen tapahtunut muutos ei ole selitettävissä yksin Venäjän alaisuuteen siirtymisellä. Kaupunkien sosiaaliryhmien välisten toimeentuloerojen kaventuessa kauppiaat ajoivat aiempaa huomattavasti useammin omia taloudellisia intressejään paikallistasolla. Alemmasta porvaristosta poiketen kauppiaiden oman edun tematiikka perustui lakiin ja muihin normatiivisiin säädöksiin ja asetuksiin vetoamiseen, jotka saivat Venäjän hallitsemalla rajaseudulle huomattavan näkyyyden.

Toimeentuloa ja ammatinharjoitusta koskeneista rikkomuksista asetettu rangaistus tai huomautus oli julkisoikeudellista repressiota, joka osoitti paikallishallinnon valtaa myös venäläiskauppiaisiin nähden. Porvareiden toistuva vetoaminen lakiin, asetuksiin ja privilegioihin vahvisti yhteisiä arvoja ja normeja. Kontrolli oli sekä kurinpitoa että oikeusturvaa. Anu Koskivirta on osoittanut henkirikosten yhteydessä oikeudellisten normien salaamisen heikentäneen oikeusvarmuutta. Salaamisen tavoitteena oli Koskivirran mukaan ”*vahvistaa julkista illuusiota ankarien rangaistusten politiikasta*”. Kontrollipolitiikkaa tukenet säädökset tuotiin sen sijaan aktiivisesti kansan tietoon.⁶³⁵ Haminassa ja Lappeenrannassa tuomioistuimet toistivat väsymättä ruotsalaiset säädökset ja asetukset, joiden avulla ne yrittivät tukkia venäläisten hyväksytyihin toimintakäytänteisiin tekemiä aukkoja. Porvarit pyrkivät vaikuttamaan oikeuksiinsa vetoamalla rikkomusten määrään, ei siihen, mitä rikkomuksista seurasi. Se kertoo

⁶³³ Katajala 1994, 263–264; Kokkonen 2002, 193, 198, 202, 205; Ks. Piilähti 2007, 150, joka muistuttaa tuomiokirjojen edustuksellisuuden haasteista kontaktitutkimuksessa.

⁶³⁴ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 23.11.1751, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 29.11.1751, 13.12.1751, 3.2.1752, MMA.

⁶³⁵ Koskivirta 2001, 196–198, lainaus s. 198.

porvareiden uskosta ennemmin rikkomusten ennaltaehkäisyn kuin niistä rankaisun voimaan.

3.3 Majoitusvelvollisuus

3.3.1 Varuskunnan varjossa

Varhaismodernin ajan kaupunkiporvaristoa kollektiivisesti koskettaneita rasituksia on kuvattu aiemmassa tutkimuksessa sekä erilaisten rahasta viljaan ulotuneiden vero- että kestitys- ja laivanmiehenpitovelvoitteiden näkökulmasta. Kaupungeissa, joissa sijaitsi pysyvä varuskunta, sotilasmajoitus oli yksi suurimmista porvariston rasitteista. Tässä luvussa käsitellään 1720–1760-lukujen Haminan ja Lappeenrannan porvariston näkökulmasta sotilasmajoitukseen liittyneitä konflikteja ja porvariston keinoja helpottaa omaa asemaansa ja puolustaa omia oikeuksiaan. Sotilaallisen voiman läsnäolo visualisoi valtaa ja turvasi sisäistä järjestystä, mutta oli myös suoja ulkoista uhkaa vastaan. Erityisesti varhaismodernin ajan Venäjällä sotaväellä oli keskeinen tehtävä legitimoida hallinnon valtaa uusilla raja-alueilla.⁶³⁶

Viipurissa vuoteen 1710 sijainnut Suomen tykistön päävaruskunta sijoitettiin isonvihan jälkeen Haminaan. Tykistön lisäksi Haminaan majoitettiin jalkaväkeä Uudenmaan ja Hämeen läänin jalkaväkirykmenteistä sekä osia Pohjanmaan jalkaväkirykmentistä. Lappeenrannassa varuskunta muodostui Uudenkaupungin rauhan jälkeen Kymenkartanon läänin jalkaväkirykmentin joukko-osastoista. Kotimaisten joukkojen ohessa rajaseudulle rahdattiin jo ennen 1720-luvun puoliväliä sotilaita sydän-Ruotsista⁶³⁷. Lappeenrannassa joukkojen tuli ensisijaisesti valvoa venäläisjoukkojen vetäytymistä ja tehdä vallitustöitä. 1720-luvun puolivälissä Lappeenrantaan asettui Haminan tavoin Pohjanmaan rykmentin miehistöä muun muassa Ilmajoen ja Kalajoen komppanioista, samoin Lappeenrantaan sijoitettiin tykkikomppania. Lappeenranta ja Hamina olivat linnoitettavina varuskuntakaupunkeina joukkojen keskitysten tukikohtia, joissa sotilaiden määrä vaihteli jatkuvasti. Uudenkaupungin rauhan jälkeisestä muutamasta sadasta sotilaasta sotaväen määrä nousi 1720-luvun lopulla Lappeenrannassa ja Haminassa yhteensä yli tuhanteen sotilaaseen. Seuraavalla vuosikymmenellä sotilaita oli tuhannen miehen molemmin puolin, kunnes 1730-luvun lopulla poliittisen ilmapiirin kiristyessä sotilaiden määrä kasvoi lähelle kahta tuhatta.⁶³⁸

Vuosina 1741–1743 käyty hattujen sota osoitti Venäjälle, että Pietarin turvallisuus vaatii lisää huomiota. Ruotsin ja Venäjän ulkopoliittiset suhteet pysyivät kireinä myös sodan jälkeen, mistä pitivät huolta Ruotsin solmima sotilasliitto Preussin kanssa ja kaavailut jopa 30 000 sotilaan lähettämisestä rajaseudulle.

⁶³⁶ Lerbom 2003, 34–38, 225–226; Katajala 2005, 28–29; Bergman 2007, 38–39; Bergman 2008b, 116; Hartley 2008, 666–668, 672–673, passim; Myös LeDonne 2003, 6, passim.

⁶³⁷ Ks. esim. Vuorimies 2005.

⁶³⁸ Nordenstreng 1908, 192; Halila 1967; Toivanen 1979, 511–515; Ahonen 1991, 17–26.

Venäjä linnoitti uutta rajaseutuaan ja sijoitti Haminan laivasto- ja maajoukkojen lisäksi Lappeenrantaan Smolenskin rykmentin noin kahdeksansataa sotilasta. Ulkopoliittisten suhdanteiden vaihtelut heijastuivat jatkossakin rajaseudulle. 1750-luvun puolivälissä Vanhassa Suomessa liikkui ainakin yhdeksän jalkaväki- ja ratsurykmenttiä. Vuosikymmen myöhemmin rajaseudulla oli edelleen vähintään sama määrä ratsu- ja jalkaväkirykmenttejä sekä pienempiä rajapataljoonia.⁶³⁹ Pikkuvihan jälkeen Vanhaan Suomeen sijoitettu sotaväki oli rykmenttien nimien perusteella lähtöisin lähinnä Sisä-Venäjältä. Viipurin kuvernementin alamaiset oli vapautettu sotamiehenotosta 1700-luvun lopulle saakka.⁶⁴⁰

KARTTA 3 Regiones ad Sinum Finnicum Accuratissime Delineatæ Holmiæ (1742)

Kartta Suomenlahden alueesta vuodelta 1742. Karttaan on merkitty Uudenkaupungin rauhan (1721) raja. Kartan alareunassa on kahdeksan Itämeren piirin kaupungin asemakaavat, jotka olivat olleet 1740-luvun alussa Lappeenranta ja Haminaa lukuun ottamatta jo vuosikymmeniä venäläisiä (varuskunta)kaupunkeja. Lähde: Etelä-Karjalan museon kuva-arkisto.

⁶³⁹ Nordenstreng 1909b, 316–317; Alanen 1963, 330–332, 335–339; Ranta 1980, 168–170; Ranta 1982, 139–140; Vrt. Kauppi 1999, 15–16, joka määrittelee sotilasmäärän suuremmaksi.

⁶⁴⁰ Kaukiainen 1970, 433–436; Ranta 1982, 142–144; Tandefelt 2002, 37; Luntinen 2008, 201.

Turun rauhan jälkeiseen Kymenkartanon provinssiin ei sijoitettu vakinaisia sotajoukkoja. Venäjä oli toiminut vastaavalla tavalla jo Suuressa Pohjan sodassa haltuunsa ottamissa, erilliset privilegiot saaneissa Itämeren provinseissa sekä Ukrainan alueella. Rajaseuduille perustettiin vaihtuvien joukkojen miehittämiä varuskuntia, joiden tehtävänä oli sekä edustaa Venäjän läsnäoloa alueilla että toimia etulinnakkeina ja varastoina sota- ja elintarvikemateriaaleille. Suuren Pohjan sodan jälkeiseen aikaan verrattuna joukkoja keskitettiin 1740-luvulta eteenpäin kuitenkin huomattavasti voimallisemmin uuden pääkaupungin Pietarin ympäristöön valtakunnan länsiosiin sekä etelään Kiovan ja Vähä-Venäjän alueelle. Valtakunnan puolustusstrateginen painopiste oli siirtynyt Moskova-keskeisyydestä kohti valtakunnan reuna-alueita.⁶⁴¹

Varuskuntien miesvahvuus ylitti 1720–1760-lukujen Lappeenrannassa ja Haminassa usein kaupunkien vakinaisten asukkaiden määrän. Sotilasmajoituksesta huolehtiminen oli perinteisesti porvariston velvollisuus⁶⁴². Hamina ja Lappeenranta eivät saaneet anomaansa vapautusta sotaväen majoituksesta vuoden 1723 privilegioissa, koska kuninkaan myöntämä viidentoista vuoden verovapaus sisälsi vapautuksen majoitustuulaakista⁶⁴³. Sen kaupunki sai käyttää julkisten rakennusten, kuten kirkon, raatihuoneen tai majoituskasarmien rakentamiseen ja korjaamiseen.

Vuoden 1720 ruotsalainen majoitussääntö oli isonvihan jälkeisen sotilasmajoituksen normatiivinen perusta. Sääntö määritteli majoitusvelvollisuuden raskauden, rasituksen piiriin kuuluvuuden ja antoi kaupungeille vallan päättää rasituksen jakautumisesta. Majoitettavan sotaväen kokonaismäärän hallinta oli maaherrojen tai komendanttien vallassa, mutta he eivät voineet määrätä majoituksen jaosta ja sotilaiden majoitussijoittelusta ohi kaupunkien hallintoelinten.⁶⁴⁴ Haminassa pormestari Friedrich Wittstock laati keväällä 1724 majoitussäännön hengessä Haminalle majoitussuunnitelman. Majoitusasioiden sujuvuuden ja käytännön yksityiskohtien järjestämisen Wittstock määritteli kaupunginvanhimpien vastuulle, joskin asiat jäivät todellisuudessa maistraatin huoleksi.⁶⁴⁵ Rauhallinen yhteiselo siviileiden ja sotilaiden välillä esitettiin sekä kaupunkihallinnon että sotaväen päämääränä, vaikka Haminan varuskunnan everstiluutnantti esitti heti samaan hengenvetoon vaatimuksia porvariston velvoitteista ja heidän kanssakäynnistään sotaväen kanssa.⁶⁴⁶

Haminan ja Lappeenrannan majoitustilanne oli isonvihan jälkeen hankala. Rivisotilaille ei ollut tilaa porvareiden taloissa eikä majoitusparakkeja vielä juuri ollut, joten he majoittuivat pääosin telttoihin ja maakuoppiin. Upseeriston majoitustilanne oli parempi, vaikka siinäkin oli ongelmia. Komendantti Jürgen

⁶⁴¹ LeDonne 2003, 47, 50–52.

⁶⁴² Jansson 1991, 209.

⁶⁴³ Ks. SAOB, 'inkvarterings-tolag'. Majoitustuulaaki oli maksu, joka tapulikaupungeilla oli oikeus kantaa porvariston majoitusrasituksen helpottamiseksi.

⁶⁴⁴ Herlitz 1924, 181–182; Modée I, 254–255.

⁶⁴⁵ HRO 10.2.1724, 11.4.1724, 7.3.1733, MMA; Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden kirjoitukset 12.4.1724, 20.4.1724, MMA.

⁶⁴⁶ Maistraatille saapuneet anomukset 20.4.1724, MMA, [...] *att bijbehålla en god harmonie angående den af Fortification Staten åstundande inquartering, som wore till önskade att sådant kunde winna sin fullkombliga framgång [...]*.

Loden alta majapaikastaan keväällä 1725 pois joutuneelle everstiluutnantti Gustaf Skoghille ei komendantin tulon jälkeen löytynyt Haminasta vapaata majoituspaikkaa, tai ei ainakaan sellaista, mikä olisi häntä tyydyttänyt. Rivisotilaiden valituksia majapaikan puutteesta ei kiirinyt Lappeenrannassa ja Haminassa tuomioistuinten tai maaherran tietoon, everstiluutnantti Skogh oli sen sijaan tyytymätön tarjottuun kahden hopeataalerin kuukautiseen majoitusrahaan majoituspaikan sijasta. Everstiluutnantin ja porvariston majoitusrahakiistaa selvittäneen maaherran mukaan maistraatin tuli selvittää majoituskonfliktit, mutta koska maistraatti siirsi asian pois kontoltaan ([...] *mån som Magistraten skutit ärendet ifrån sig*), jäi kiistan ratkaiseminen hänelle.⁶⁴⁷ Haminan maistraatti oli toiminut tilanteessa sanojensa mukaan majoitussäännön mukaisesti, joskin loppuvuodesta porvaristo otti kiistassa aiempaa myöntyvämmän kannan.⁶⁴⁸ Maaherra oli kutsunut Lappeenrannassa porvariston koolle jo kesällä 1724 vastamaan erään kapteenin syytteisiin, jonka mielestä porvarit toimivat linnoitusasetusten vastaisesti. Sotaväen ja kaupunkilaisten välisissä konfliktitilanteissa maistraatille aiheutti epätietoisuutta se, ettei laki tai majoitussääntö sen mukaan määrännyt, kuinka vastahakoisia ja niskoittelevia sotilashenkilöitä tuli käsitellä.⁶⁴⁹

Majoituserimielisyyksien jatkuessa Haminan porvaristo valitti vuoden 1726–1727 valtiopäiville heidän taloissaan edelleen majoittuvista jopa useista upseereista. Samoin porvarit vaativat, että sotilaiden tulee tyytyä majoitussäännön mukaisiin majoitusmaksuihin. Valtiopäivät määräisivät upseeriston majoitustumaan kasarmeissa, mikäli tilaa oli vain jäljellä miehistömajoituksen jälkeen. Upseeriston täytyi myös tyytyä porvariston vuoden 1720 majoitussäännön mukaisesti maksamiin 2–8 hopeataalerin majoitusrahoihin. Majoitusrahajärjestelyn tuli olla kuitenkin väliaikainen, sillä valtiopäivät velvoittivat porvariston rakentamaan lisää majoitusparakkeja sotaväelle (*Doch at Bärgerskapet efter giörligheten låter upbyggja Baracquer för dem*).⁶⁵⁰

Majoitusparakkien vähitellen valmistuessa olivat upseerit kuitenkin haluttomia siirtymään pois porvareiden taloista. Selkeitä syitä muuttohaluttomuudelle ei esitetty, mutta keskustelua käytiin esimerkiksi parakkimajoituksen soveltuvuudesta upseereiden arvolle. Haminassa porvaristo tarkasti helmikuussa 1727 raatimiehen ja kolmen kaupunginvanhimman johdolla majoitusparakkien

⁶⁴⁷ HRO 1.3.1725, 3.4.1725, 10.5.1725, 15.5.1725, 8.6.1725, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 17.9.1725, 7.10.1725 (maaherran vastaus) [...] *det Magistraten alla emellan krigsfälket och borgerskapet ankommande twister, berörande inquartering, behörige skulle avhielpa* [...], MMA; Myös Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 11.1.1727, 13.1.1727, 12.6.1727, MMA; SK (Hamina) Maaherra Frisenheimilta maistraatille 19.3.1725, 21.5.1725, MMA.

⁶⁴⁸ HRO 29.5.1725, 13.12.1725, MMA.

⁶⁴⁹ LKO 27.6.1724, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 5.11.1724, MMA.

⁶⁵⁰ Städernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1726, 1731), RA; Maistraatille saapuneet anomukset 16.8.1726, MMA, *At dem här warande Quarnizonen må låta nöja sig med penning. för Serwice efter 1720 åhrs Inquarterings Förordning* [...]; Saapuneet päätökset 19.1.1727, MMA; HRO 22.4.1727, MMA [...] *det Hr officerare af Garnizonen härstädes måste låta nöja sig med quarteer utj Krono Baracquerne, så framt något rum öfrigt är sedan de gemena först blifwit der inlogerade*; Vastaava tilanne ks. Saapuneet päätökset 17.6.1734, MMA; Upseeriston tyytymättömyydestä HRO 30.1.1734, MMA; Ahonen 1991, 35.

lämpötiloja, jotka he totesivat riittäväksi. Upseeriston vastineessa mittauspäivän valitettiin olleen jo itsessään leuto (*blidt warma*).⁶⁵¹ Syksyn tullen maistraatti päätti sijoittaa tykistörykmentin ja Pohjanmaan jalkaväkirykmentin aliupseerit majoitusparakkeihin, upseeristolle täytyi sen sijaan löytää tila porvareiden taloista. Samaan aikaan Lappeenrantaan tuli sijoittaa kaksisataa uutta sotilasta upseereineen.⁶⁵² Seuraavana syksynä upseeriston majoitustilannetta helpottamaan valmistui Haminassa rantaportin viereen upseeriston parakki, jossa tosin havaittiin jo seuraavan kevään palotarkastuksessa huomattavia epäkohtia vuotavasta katosta ja heikkotekoisesta savupiipusta lähtien.⁶⁵³

Uudenkaupungin rauhassa Venäjän hallintaan siirtyneen Vanhan Suomen alueen sotilasmajoitusta tutkineen Raimo Rannan mukaan porvareiden majoitusrasitus oli Ruotsin puoleisissa rajakaupungeissa 1720–1730-luvuilla raskeampi kuin Venäjän alaisissa Viipurissa ja Käkisalmissa. Ranta huomauttaa ruotsalaisten joukkojen muun muassa vaatineen majoittajiltaan ruokaa enemmän kuin venäläiset joukot.⁶⁵⁴ Mielikuvaa Venäjän hallitsemasta Vanhasta Suomesta laajentavat muutamat matkakuvaukset: Venäjän Karjalan talonpoikaistaloissa ei ollut ikkunoita eikä savupiippuja, Viipurin raatihuoneesta oli korjattu vain niin monta huonetta kuin oli välttämättä tarpeen ja yksityisasunnoista oli asuttuna yleensä vain alin kerros. Ylimääräisiä huoneita ei haluttu korjata, koska niihin olisi majoittunut sotilaita. Venäjän alamaisuudessa jo vuosia asunut väki kertoi kuitenkin heidän verorasituksensa ja muiden maksujensa olevan kolmanneksen pienemmät kuin Ruotsin aikana.⁶⁵⁵

Haminalaiset porvarit saivat Turun rauhan jälkeen hallitsevan senaatin päätöksellä vapautuksen sotilasmajoituksesta.⁶⁵⁶ Samaan lopputulemaan päätyi jo aiemmin Kymenkartanon provinssin hallintoa järjestänyt kenraalikuvernööri Johan Balthasar von Campenhausen, jonka mukaan haminalaiset porvarit eivät olleet velvollisia majoittamaan sotaväkeä yksityistaloihinsa. Haminaan sijoitettua sotilaista osa tuli siirtää maaseudulle ja osa majoittaa parakkeihin, joita kaupungin tuli ylläpitää kolmellesadalle sotilaille. Haminan maistraatin mielestä myös Lappeenrannan porvariston tuli saada vastaava vapautus.⁶⁵⁷ Viipurin kuvernementtihallinnon mukaan Haminassa oli sodan ja tulipalon jäljiltä vain muutama talo, jotka täytyivät kaupungin väestä. Lappeenranta oli sen sijaan rakennettu sota-ajan jälkeen jo uudestaan, joten vuoden 1720 ruotsalaisen majoitussäännön perusteella lappeenrantalaisten tuli järjestää porvari- ja suojelusmiestalojen miehistömajoituksen lisäksi talo varuskunnan komendantille.⁶⁵⁸

⁶⁵¹ HRO 6.5.1727, MMA.

⁶⁵² HRO 16.9.1727, 22.11.1727, MMA.

⁶⁵³ Katselmuskirjat 28.8.1728, MMA; Palotarkastuspöytäkirjat 3.5.1729, MMA.

⁶⁵⁴ Ranta 1982, 149.

⁶⁵⁵ Kaukiainen 1969, 185–186; Tandefelt 2002, 38–42; Engman 2009, 36.

⁶⁵⁶ SK (Lappeenranta) (ei lähettäjää) 9.5.1745, MMA, [...] *Hög Dirigerande Senatens Ukase af d 11. Octobr 1743 angående Staden Friedrichshamns Inwänares befrielse ifrån inqvarteringen* [...].

⁶⁵⁷ Haminan raastuvanoikeus, saapuneet kuulutukset, asetukset, määräykset ja ohjeet (8.12.1743), MMA; Haminan kaupungin privilegit ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA.

⁶⁵⁸ HRO 12.4.1744, MMA; SK (Lappeenranta) Kuvernementtikansliasta kämnerinoikeudelle 9.3.1745, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 17.3.1745,

Todellisuudessa majoitusongelmat jatkuivat myös Haminassa, sillä upseerit olivat von Campenhausenin määräyksestä huolimatta haluttomia poistumaan porvareiden taloista.⁶⁵⁹

3.3.2 Tyytymättömyyden argumentointi

Useampaan kertaan 1720-luvun Lappeenrannassa ja Haminassa esitettyä kaupunkilaisten ja sotaväen välistä harmonian tavoitetta on vaikea löytää majoittajien ja majoitettujen käytännön kohtaamistilanteista. Tilanpuute aiheutti jatkuvaa tyytymättömyyttä. Lappeenrantaan heti isonvihan jälkeen saapuneet upseerit totesivat kaupungin majoitustilanteeseen surkeaksi. Haminalaisten porvareiden, etunenässä Carl Clayhillsin, Hans Carl Sutthoffin, Jobst Dobbinin ja Jacob Johan Teschen mukaan julkisten rakennusten kunnostamiseen ja uusien rakentamiseen käytössä olleet varat olivat täysin riittämättömät. Rahan lisäksi rakennustarvikkeista oli jatkuvaa pulaa, joten majoitusparakit olivat Lappeenrannassa ja Haminassa pitkään keskeneräisiä. Porvarit viivyttivät tuskin tarkoituksella parakkien valmistumista, sillä mitä nopeammin parakit valmistuivat, sitä nopeammin porvarit toivoivat pääsevänsä eroon taloihinsa majoitetuista sotilasta.⁶⁶⁰

Lappeenrantalaisten ja haminalaisten kriittinen suhtautuminen sotilasmajoitukseen ei jäänyt maaherra Frisenheimilta huomaamatta. Maaherra pyrki liennyttämään tilannetta vielä 1720-luvun puolivälin jälkeen toteamalla porvariston hoitaneen jo useamman vuoden ajan majoitusjärjestelyt ongelmitta (*utan någon swårighet underhållit inquarteringen*) Haminan lisäksi Lappeenrannassa. Tilanne oli kuitenkin kaiken aikaa kärjistynyt, eivätkä sitä helpottaneet sotilaiden määrän lisääntyminen tai haminalaisten tulkinnat kaupunkiprivilegioista itselleen edulliselta kannalta. Haminalaisten mukaan Lappeenrannan alistaisuus Haminalle tarkoitti sitä, ettei Lappeenranta ollut itsenäinen kaupunki, jossa olisi ollut tarvetta kalliiden talojen rakentamiseen ja ylläpitoon. Haminan porvareiden mukaan he pystyivät hoitamaan Lappeenrannan kaupan pienistä puodeista. Sitä paitsi koska Lappeenrannalla ei ollut majoitusvelvollisuutta sen ollessa 1600-luvun lopulla Viipurin alainen markkinapaikka, tuli se Haminan porvareiden mielestä vapauttaa siitä myös nyt.⁶⁶¹ Haminan majoitusvelvollisuuden helpottamiseksi kaupungin porvarit olivat vaatineet jo aiemmin Lap-

2.9.1745, MMA; LKO 29.11.1744, MMA; Oikeuskollegion arkisto, nro 185 (25.10.1745), KA.

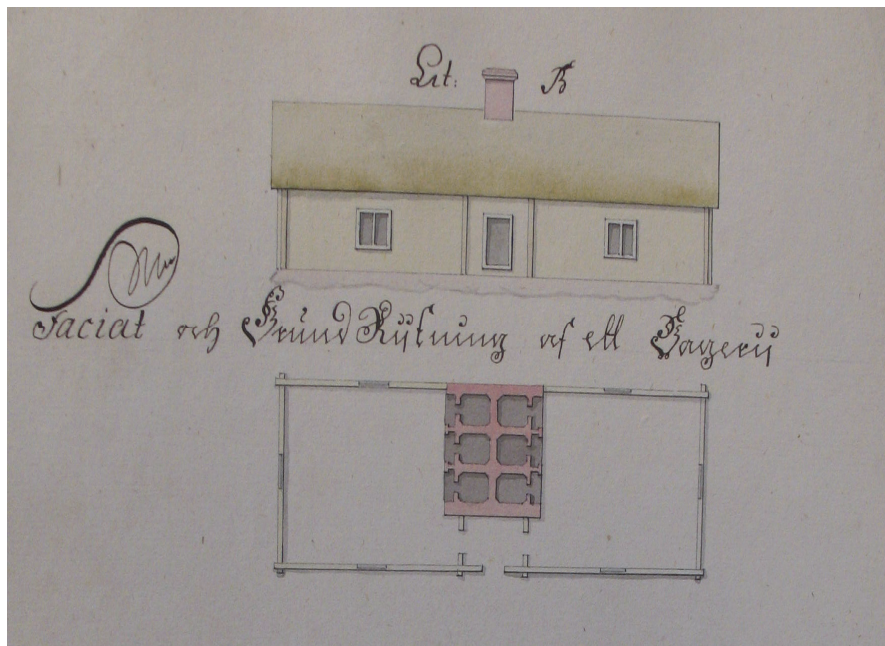
⁶⁵⁹ HRO 9.4.1744, 12.4.1744, 2.5.1744, MMA; Nordenstreng 1909a, 34.

⁶⁶⁰ LKO 10.8.1724, MMA; HRO 5.10.1725, MMA; Maistraatille saapuneet anomukset 8.8.1724, 7.6.1727, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 12.6.1727, MMA; Katselmuskirjat 5.1.1734, MMA; Palotarkastuspöytäkirjat 3.5.1729, MMA; Toivanen 1979, 368–371; Ahonen 1991, 36–41, passim.

⁶⁶¹ HRO 17.9.1727, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 23.2.1728, MMA, [...] *at i Willmanstarand icke nödig är göra någon kästamma huusbyggnad utan någon små huus [...] marcknadsplass som staden Wiborg tillförene haft, hwilken under den tiden med ingen inquartering där blifwit belastat*; KNKNL 25.5.1726, RA (sisältää kopiot maaherra Frisenheimille lähetetystä kirjeestä 30.4.1725, Lappeenrannassa kauppaä käyväälle porvaristolle lähetetystä kirjeestä 30.4.1725 ja maaherralle osoitetusta memoriaalista 24.5.1726).

peenrannassa ja Savonlinnassa asuvia porvareita muuttamaan Haminaan, rakentamaan kaupunkiin talon ja osallistumaan sen majoitusvelvollisuuteen.⁶⁶²

KUVA 2 Julkisivu- ja pohjakuva Lappeenrannan varuskunnan käyttöön suunnitellusta kuusiuunisesta leipomosta

Konstruktööri Johan Gustaf Ammondin laatima suunnitelma Lappeenrannan varuskunnan kuusiuunisesta leipomosta. Leipomo oli osa varuskunnan rakennuskantaa linnoituslaitteista majoitus- ja varastorakennuksiin, makasiineihin, vartiotupaan ja pajaan. Lähde: Katselmuskirjat 30.9.1727, MMA. Kuva: Antti Räihä.

Maaherran maininta porvariston ja sotaväen välisen mielialan kiristymisestä vasta kesällä 1727 ei anna todellista kuvaa Lappeenrannan ja Haminan majoitustilanteesta 1720-luvun alkupuolella. Maaherra oli tietoinen jo aiemmista ongelmista, joista hän informoi myös keskushallintoa⁶⁶³. Lappeenrannassa porvarit valittivat jo syksyllä 1724 varusmiesten aiheuttamista rettelöistä ja selkkauksista. Ruotsista saapuneiden, varusteensa merimatalla menettäneiden sotilaiden majoittaminen valmiiksi täysiin porvarikoteihin herätti porvaristossa närää. Porvaristolla ei ollut tarjota sotaväelle upseeriston vaatimia nukkumatiiloja, peitivaatteita ja kynttilöitä, vaikka hyväntahdon eleenä he keräsivät keskuudestaan yli sata hopeataalera kaupungin tyhjien rakennusten kunnostamiseen majoituskäyttöön. Tilakysymyksissä sekä Haminan ja Lappeenrannan porvaristo että upseeristo kääntyivät toistuvasti maaherran puoleen. Maaherraan vedonnut kenraaliadjutantti vaati ainakin sairaille sotilaille yösijaa Lappeenrannasta.

⁶⁶² HRO 3.4.1725, 31.5.1725, MMA.

⁶⁶³ Frisenheim KM:lle 14.6.1725, RA.

Sairaiden sotilaiden majoittamiseen kaupungin porvaristo myöntyi, joskaan sänkyvaatteita he eivät voineet toimittaa, koska heillä ei ollut sellaisia itsellään edellisten vuosien surkean pellavan ja hampun kasvun vuoksi.⁶⁶⁴

Sänkyvaatteiden puutteeseen kulminoitunut porvareiden kykenemättömyys vastata armeijan vaatimuksiin haluttiin saattaa vuosien 1726–1727 valtiopäivien tietoon.⁶⁶⁵ Sotaväen varusteiden saaminen käyttökelpoisina Haminaan ja Lappeenrantaan kohtasi jatkuvasti taloudellisia ja käytännöllisiä haasteita: esimerkiksi Tukholmasta rajaseudulle suolalaivan mukana rahdatut viisi majoitusteltoa olivat hankautuneet puhki useasta kohtaa merimatkan aikana.⁶⁶⁶ Tyytymättömyyttä porvariston keskuudessa lisäsi epäselvyys varusteiden sekä peti- ja ruokatarvikkeiden toimittamisesta marketenteille, höökareille ja linnoitustöissä olleille työvelvollisille. Ristiriita oli ilmeinen upseeriston vaatiessa sotavälle parempaa huoltoa samalla, kun ja porvaristo valitti heikkoa toimeentuloon.⁶⁶⁷

Haminan porvaristo ja everstiluutnantti Skogh olivat eri mieltä majoituskäytänteistä heti isonvihan jälkeen, kun Skogh vaati upseereille vapaata majoitusta (*frij inquartering*) kaupungissa. Porvariston mukaan itäisen tulliportin kuppeeseen valmistuneessa majoitusparakissa oli tilaa myös upseereille. Kun everstiluutnantti vaati hetkeä myöhemmin pormestari Wittstockilta majapaikkaa viidellekymmenelle uudelle sotilaille Haminessa, pormestari ilmoitti kaupungin olevan privilegioiden perusteella vapaa majoitusvelvollisuudesta, kunnes linnoitus on valmis. Pormestarin mukaan porvaristo ei voinut majoittaa sotilaita taloihinsa, vaan heidät tuli sijoittaa valmistuvaan toiseen majoitusparakkiin.⁶⁶⁸

Kesällä 1725 Haminan maistraatti katsoi varuskunnan upseeriston majoitustilanteen olevan hoidossa ja upseeriston nauttivan määräysten mukaisesta majoituksesta. Loppuvuodesta tilanne näytti jälleen päinvastaiselta. Maistraatin ilmoituksen mukaan kaupungin porvariston heikko taloudellinen tilanne huomioiden samaan sänkyyn voitiin kuninkaallisen majoitusasetuksen perusteella majoittaa tarvittaessa useampia upseereja. Upseeriston mielestä usean upseerin majoittuminen edes samaan huoneeseen oli asetusten vastaista.⁶⁶⁹ Upseerit kritisoivat ajoittain rajuin sanoin Haminan maistraattia ja kaupungin porvaristoa majoitusasioiden hoidossa. Everstiluutnantti Skoghin mukaan Haminan pormestari ja porvaristo olivat paitsi valehtelijoita, he myös kohtelivat ”kuninkaan

⁶⁶⁴ LKO 27.6.1724, 10.8.1724, MMA; Myös LKO 4.9.1724, MMA; Maistraatille saapuneet anomukset 8.8.1724, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 31.10.1724, MMA; Myös HRO 31.8.1724, 3.5.1727, 6.5.1727, MMA.

⁶⁶⁵ Maistraatille saapuneet anomukset 16.8.1726, MMA, *Bårgerskapet sielf intet äga i synnerhet sådane sängkläder som der inquarterade pratendera.*

⁶⁶⁶ HRO 28.10.1727, MMA.

⁶⁶⁷ SK (Hamina) Everstiluutnantti Lorens Glansentiernalta maistraatille 4.5.1724, MMA, [...] *att manskapet eij må lijda någon brist [...] att Borgeskapet måtte tillsagde blifwa af det förråd den i Spannmåhl kunna hafwa, låta baka rent godt rågröd, äfwen sig försee med andra wictualie wahror;* HRO 22.3.1734, MMA.

⁶⁶⁸ HRO 6.11.1723, 10.11.1723, MMA.

⁶⁶⁹ HRO 14.8.1725, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 5.11.1725, MMA, [...] *det de inquarterade kunde förmås, at enligt Kongl. Maijts. förordning af d 6 Juli 1720 benöija sig twenne uti en säng [...].*

väkeä” epäkristillisesti, kun he eivät suostuneet majoittamaan sotilaita taloihinsa.⁶⁷⁰

Haminassa porvaristo pyrki suurkauppiaiden ja raatimiesten johdolla toistuvasti jo ennen 1720-luvun puoliväliä lieventämään sotilasmajoitusvelvoitteita. Kauppiat Jacob Johan Tesche ja Jobst Dobbin käyttivät keväällä 1724 maaherralle esittämänsä valituksen argumenttina tasa-arvoisuutta. Kauppiaiden mukaan muut Suomen tapulikaupungit olivat Haminaa lukuun ottamatta vapaat majoitusvelvollisuudesta.⁶⁷¹ Vajaa vuosi myöhemmin maan kehitymisellä ja alamaisten hyvinvoinnilla perustellussa vetoomuksessa samat kauppiat tiedustelivat, mihin kuninkaallisen majesteetin heinäkuussa 1720 antama majoitusasetus heidät tarkalleen ottaen velvoitti. Erityistä epäselvyyttä oli petitarvikkeiden toimittamisessa ja majoitusrahan maksussa. Dobbinin ja Teschen mukaan ”me pitkästä maanpaosta palanneet, puilla paljailta oleva rahvas olemme olleet sotaväen tuki ja turva kaiken aikaa, emmekä siten ole ehtineet huolehtia omasta hyvinvoinnistamme”.⁶⁷² Käyttämällä me-muotoa kauppiat asettuivat asiantuntijaposition, joka antoi heille legitimitetin arvioida koko yhteisön kärsimyksiä. Kärsimisellä ja kestämisellä korostettiin argumentoinnissa alistumisen sijaan vaivojen voittamista. Me-tematiikan käyttö oli samalla ojennus alemmaa porvaristoa kohtaan, joka käytti omaa taloudellista asemaansa polemisoineissa kirjelmässään yleisesti ”wij” ja ”oss” viittauksia.⁶⁷³

Kauppiaiden käyttämässä diskurssissa korostui nykyinen ja tuleva taloudellinen tilanne, myös verrattuna muihin suomalaisiin tapulikaupunkeihin. Raatimiesten kielenkäyttö tukeutui vielä kauppiaita selvemmin Suuressa Pohjan sodassa koettuihin kärsimyksiin ja elettyyn vaikeaan aikaan⁶⁷⁴. Tematiikka viittasi sekä suurporvariston että varsinkin raatimiesten pyrkimykseen edustaa koko kaupunkia, puutteessa elävä alin porvaristo mukaan lukien. Argumentoimalla koko yhteisön ”äänellä” vaatimustensa taakse pystyttiin kokoamaan mahdollisimman suuri symbolinen voima. Majoituskysymysten tärkeydestä kertoo asian sijoittaminen raatimiesten ja raadin ulkopuolisten suurkauppiaiden kaupungin valtiopäivämiehille elokuussa 1726 laatiman kirjeen asialistalle

⁶⁷⁰ Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 17.9.1725, MMA, [...] *till Borgmestaren och Borgerskapet omtahlt huru ochristeligen de med Konungens fälk handlade, där dhe likwähl huus ägde, men intet som dhe med osanning berättat [...]*.

⁶⁷¹ HRO 11.4.1724, MMA; KT (Hamina) Maistraatilta maaherra Frisenheimille 12.4.1724, MMA, [...] *dhe i Finland warande Stapel Städer [...] häilst som Åbo eller Helsingfors icke det ringaste af någon inquartering kiänna [...]*; Muista kaupungeista omien valitusperusteiden vertauskohtana ks. Bergman 2002, 251–252.

⁶⁷² Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 20.2.1725, MMA, [...] *wij som ifrån en långsam flycht hijt till en ödes och utj grund förstört ort anländt [...] wij den utblättade Allmogen [...] så at wij således ännu ej hunnat i det stånd at utom hwad til vår egen nödwändighet erfordras*; Myös Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 7.10.1725, MMA; Myös esim. Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 27.3.1727, MMA; HRO 19.1.1727, MMA.

⁶⁷³ Esim. Lappeenrannan alemman (pikku)porvariston, käsityöläisten, kirvesmiesten, kantajien ja ajureiden yhteinen kirjelmä Haminan valtiopäivämiehille, Maistraatille saapuneet anomukset 13.4.1734, MMA; Argumenteista ks. Vilkuja 2005, 295–296, 306, joka toteaa me -retoriikan talonpoikaiseksi tavaksi käsitellä maailmaa; Lindberg 2006, 139–142.

⁶⁷⁴ Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 11.8.1725, MMA, [...] *wij fattige betiente utj desse swära och dyra tijder dymedelst storligen kommit at crepera [...]*.

heti toiseksi kaupungin privilegioepäselvyyksien jälkeen. Kirjelmässä korostui kauppiaiden jo aiemmin esittämä vertailu muihin suomalaisiin kaupunkeihin, jotka katsottiin velvolliseksi avustamaan Haminaa, mikäli sinne sijoitetaan yhtään nykyistä suurempi varuskunta.⁶⁷⁵ Sama tematiikka toistui vuonna 1738, kun Hamina vetosi vaikeaan asemaansa ainoana tapulikaupunkina Suomessa, jonka porvaristoa rasitti pysyvän varuskunnan ylläpito.⁶⁷⁶

Maaherra Frisenheim oli haminalaisten ja lappeenrantalaisten kauppiaiden köyhyydestä ja puutteesta tietoinen. Haminan maistraatin ja upseeriston välisiä majoituspaikka- ja majoitusrahakiistoja selvittäneen maaherran mukaan sotaväki oli majoitussäännön mukaisesti oikeutettu joko majoitukseen itsessään (*quarteer in natura*) tai ylläpidon korvaavaan rahamaksuun.⁶⁷⁷ Majoitusrahan avulla sotilaiden tuli kustantaa itselleen majapaikka sieltä, mistä löysivät. Everstiluutnantti Lorens Glansenstierna ehdotti keväällä 1724 majoituksen hoitoa kokonaisuudessaan rahamaksuna, minkä porvaristo torjui.⁶⁷⁸ Glansenstiernan vaatimuksen syynä oli se, ettei Haminan maistraatti hänen mielestään ottanut sitä vastuuta sotilasmajoituksesta, joka oli kaupungeissa tarpeen.⁶⁷⁹ Majoitustuulaaki, jonka porvaristo sai käyttää esimerkiksi sotaväen kasarmien rakentamiseen, taksoitettiin porvareilta tervakiintiöiden suuruuden perusteella. Jo verorasituksena sotilasmajoitukseen kannettua tuulaakia pidettiin raskaana, sillä se nousi ajoittain yli kymmenen tuhannen hopeataalerin. Veron ohessa kerätty majoitusraha, eli korvaus niille sotilaille, joille ei ollut majapaikkaa, kohosi 1740-luvun taitteessa noin seitsemäänsataan hopeataaleriin, vaikka sotaväen majoitusparakkeja oli jo useita sekä Haminassa että Lappeenrannassa.⁶⁸⁰

Lappeenrannassa palattiin 1740-luvun lopussa heti valtakunnanvaihdoksen jälkeen käytyyn keskusteluun ”raunioituneesta kaupungista”, jonka tuli lokakuussa 1743 annetun hallitsevan senaatin ukaasin mukaisesti saada vapautus sotilaiden majoituksesta. Kämnerinoikeuden mukaan kaupunkia rasitti kuitenkin suuri majoitusvelvollisuus, joka taannutti pahasti porvariston toimeentulon. Kaupungin velvollisuudeksi katsottiin vain läpimarssilla olleiden joukkojen majoitus. Ratsuväen majoitusvelvollisuus oli kuulunut aina maaseudulle, ei kaupungeille. Koska porvaristo oli kämnerinoikeuden mielestä vapautettu sotilaiden majoittamisesta omiin taloihinsa, vaadittiin provinssikansliaa osoitta-

⁶⁷⁵ Maistraatille saapuneet anomukset 16.8.1726, MMA, [...] *at så framt wid hwarjehande tillfälle någon större Guarnizon här i Staden skulle blifwa förlagt, det må af nästliggande Städer derutinnan någon understöd må blifwa.*

⁶⁷⁶ Maistraatille saapuneet anomukset 27.3.1738, MMA, *Emedan Friedrichshamn är then endast af Städerna i Finland som kiänner swårighet theraf at underhåla en ständig Guarnizon med inquartering och Service.*

⁶⁷⁷ Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 26.5.1725, MMA; Ahonen 1991, 35; Jansson 1991, 219.

⁶⁷⁸ KT (Hamina) Maistraatilta everstiluutnantti Glansenstiernalle 20.4.1724, MMA; Maistraatille saapuneet anomukset 20.4.1724, MMA.

⁶⁷⁹ SK (Hamina) maaherra Frisenheimilta maistraatille 21.3.1724, MMA, [...] *at Magistraten ej skall wilja sig åtaga den Inquartering, som Officerare af Fortifications Staten så wäl i Friedrichshamn som här i Lapstrand behöfwa.*

⁶⁸⁰ HRO 11.4.1724, 31.10.1726, MMA; Ks. Städernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1740), RA, [...] *för der Officerare [...] som kommit at brista utj huusrum, innan der nya Baraques blifwit färdiga, för den framsluten tiden most betahla 697 D 15 smt; Myös Maistraatille saapuneet anomukset 29.12.1740, MMA; Nordenstreng 1908, 195.*

maan Lappeen pitäjistä neljäkymmentä taloa kaupungista pois siirrettävän varusväen majoitukseen.⁶⁸¹ Myös upseeriston saamista pois porvaritaloista edistettiin, sillä porvaristoa taksoitettiin alkuvuodesta 1748 upseeriparakin kunnostamiseksi.⁶⁸²

Provinssihallinto ei jakanut kämnerinoikeuden näkemystä kaupungin mahdollisuudesta vapautua sotilaiden kotimajoituksesta. Majoituserimielisyyksien jatkuessa Lappeenrannan porvaristo kääntyi Haminan maistraatin puoleen. Se toimitti Lappeenrantaan ruotsin ja venäjänkielisinä ruotsalaisen majoitussäännön (1720), Pietari Suuren maistraateille julkaiseman säännön (1721) majoitusta koskevat kappaleet ja hallitsevan senaatin ukaasin (1744). Maistraatin mukaan venäläisten tuli noudattaa kaupungin privilegioita eikä toimia niiden vastaisesti porvariston vahingoksi.⁶⁸³ Jaroslavl'n rykmentin siirryttyä kesäleiriin maaseudulle vapautuneet asuintilat jäivät lappeenrantalaisten vetoamuksista huolimatta määräysten vastaisesti upseerien vaimojen ja perheiden haltuun.⁶⁸⁴ Lappeenrannan porvareiden mieliä kuohutti erityisesti se, että varuskunnan komendantti vaati itselleen ympärivuotista huoltoa, vaikka hänelle oli osoitettu majapaikka varusväelle tarkoitettusta talosta.⁶⁸⁵

Lappeenrannan porvarit esittivät 1740-luvun lopulla lukuisia valituksia porvaritaloihin majoitetuista sotilaista. Seppä Johan Flinckiltä oli rikottu ruuvi- ja naulapenkien lisäksi kaksi ikkunaa, eikä pajaan päässyt työskentelemään.⁶⁸⁶ Syksyllä 1748 Lappeenrannan 33 porvari- ja suojeleusmiestaloon oli majoitettu yli kaksisataa Kiovan rakuunarykmentin sotilasta.⁶⁸⁷ Kauppias Petter Tidemanin hevoselle ei jäänyt sijaa omaan hevostalliin, ja talon väki oli ahdettu asumaan yhteen pieneen huoneeseen. Tidemanin tavoin kauppias Sigfred Merlin valitti ahtautta ja sotilaiden huonoa käytöstä; sotilaat pitivät sauna koiratarhanna, ja talon eteinen oli muutettu käymäläksi. Räätilimestari Gabriel Höök kriti-

⁶⁸¹ KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta provinssikansliaan 16.9.1749, MMA, [...] *alla Städerna äro befriade för inquartering, undantagandes wid durchmarcher, men i synnerhet Cavalerie inquartering, som alltid å Landet och ei Städerna inquarterade bör. [...] enär Högbennte Cancellie medelst åtskillige till the Keiserl. respektive Ståthållare Cancellie ankomne Ukaser i nästl. år in Septembris frikallat thenne Staden för thenne inquartering, therföre jämväl Ståthållare Cancellie så skall anslagit 40 hemman ute på Landet Lapwäsi Sockn the inquartering [...]*; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta provinssikansliaan 13.9.1748, MMA, [...] *at först få Höggunstig part till sin efterrettelse af then Ukasen som inquartering denne orten wärckel. påläggas innan man dertill fullkommel skrijda kan*; Myös KT (Lappeenranta) kämnerinoikeudelta kuvernementtikansliaan 6.10.1748, MMA.

⁶⁸² KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 20.3.1748, 12.6.1748, MMA.

⁶⁸³ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 4.8.1750, MMA, [...] *at Stadhens Privilegier, i synnerhet hwad inquartering angår, til Borgerskapets förfång, ei någre del må öfvertådas [...]*.

⁶⁸⁴ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 17.6.1750, 25.8.1750, MMA, [...] *hög bemälte ukas, thet allenast om invånare hafwa rum thertil och ther kunna wara någre quarter ledige, så stabs och öfver officerares fruor ei wore anständigt utflytta [...]*; Myös SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 13.7.1751, MMA; Venäjän armeijassa oli upseeriston piirissä yleistä, että perhe liikkui miehen mukana, rivisotilaiden kohdalla se oli harvinaista. Ks. Kauppi 1999, 17; Luntinen 2008, 205.

⁶⁸⁵ LKO 9.9.1754, MMA, [...] *fri inquartering hos Borgaren på wintern som sommaren [...]*.

⁶⁸⁶ LKO 14.6.1747, MMA; Varusväen väärinkäytöksistä Haminassa ja Savonlinnassa. Ks. Oikeuskollegion arkisto, nro 273 (8.11.1746), nro 184 (25.10.1745), KA; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 13.7.1745, 9.12.1746, MMA.

⁶⁸⁷ KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta provinssikansliaan 13.9.1748, MMA.

soi jatkuvan tulenpidon aiheuttamaa polttopuunkulutusta ja tuhlailevaa kynttilöiden käyttöä. Kauppiaat valittivat myös varuskunnan luutnantista, joka oli sekä pelotellut ja estänyt talonpoikien kuljetusveneitä saapumasta kaupungin rantaan että ottanut pakolla talonpoikien tavaroita itselleen. Lappeenrannan kauppiaat olivat jättäneet jo aiemmin samaisesta luutnantista valituksen kämnerinoikeudelle, jonka puheenjohtaja oli toimittanut edelleen Kymenkartanon provinssin käskynhaltijakansliaan. Kaupunkilaisten esittämät valitukset aina majoitustilojen vähäisyydestä porvariston heikkoon toimeentuloon välittyivät kämnerinoikeudesta puolestaan Viipuriin kuvernementtihakemulle.⁶⁸⁸

Kun tarkastellaan majoituskiistoissa käytettyä argumentointia ennen ja jälkeen vuoden 1743 valtakunnanvaihdoksen, voidaan aineistosta tehdä joitakin johtopäätöksiä. Käytössä olevat aineistot mahdollistavat itsessään vain suppeat tulkinnot, eikä tutkimuskirjallisuuden avulla ole mahdollista rakentaa ongelmatonta kuvaa siitä, kuinka valloitetun alueen alamaiset puolustivat oikeuksiaan uuden hallitsijan alaisuudessa. Ruotsin 1600-luvun puolivälissä Tanskalta valloittamaa Blekingen lääniä tutkineen Karl Bergmanin mukaan alueen porvareiden yhteisissä valituksissa korostuivat vaatimukset Tanskan aikaisten privilegioiden turvaamisesta.⁶⁸⁹ Jens Lerbomin 1600-luvun jälkipuoliskon gotlantilaisten talonpoikien valtiopäivävalituksiin perustuva näkemys on päinvastainen, sillä Lerbomin mukaan entisiin tanskalaisajan oikeuksiin ja lakeihin viittaaminen oli harvinaista.⁶⁹⁰ Tämä lähdekritiikkiä ja aikakauden toimintakäytäntöiden ymmärtämistä vaativa ero on jäänyt Lerbomilta problematisoimatta. Oikeuksiin, joko entisiin tai nykyisiin vetoaminen edellytti taitoa, sillä privilegit saattoivat kääntyä itseään vastaan, kuten ”uudessa” Etelä-Ruotsissa, jossa paikallisia kauppiaita syytettiin tullimaksujen kierrosta.

Turun rauhan jälkeisestä Lappeenrannasta ja Haminasta Pietariin oikeuskollegiolle osoitetut valitukset muistuttavat enemmän Bergmanin lähteistönä käyttämiä komissiovalituksia kuin Lerbomin tutkimia valtiopäivävalituksia. Haminan maistraatin alkuvuodesta 1750 oikeuskollegiolle esittämän valituskirjelmän⁶⁹¹ sisällöstä on havaittavissa Haminassa ja Lappeenrannassa tapahtunut muutos verrattuna Suuren Pohjan sodan jälkeiseen aikaan. Ruotsin hallinnon aikaa leimasi harmonian ja kaupunkilaisten ja sotaväen välisen rauhallisen rynnakkaiselon korostaminen, vaikka kaupunkilaisten ja sotaväen väliset kohtaa- mistilanteet olivat paikoin kaukana harmoniasta⁶⁹².

Pikkuvihan jälkeen järjestys, tai paremminkin sen puute kaupunkiväestön ja sotilaiden välillä asetettiin valituksissa kurittoman sotaväen syyksi. Harmonian tavoitteesta oli siirrytty järjestyksen tavoitteluun. Haminan varuskunnan komendanttia vaadittiin ylläpitämään parempaa kuria sotilaille (*inrätta en bättre disciplin*) järjestyksen saavuttamiseksi (*en god ordning*). Useat porvarit olivat

⁶⁸⁸ KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta provinssikansliaan 28.9.1748, MMA; LKO 5.10.1748, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta kuvernementtikansliaan 6.10.1748, MMA; Myös LKO 16.6.1749, MMA.

⁶⁸⁹ Bergman 2002, 224, 226; Myös Olsson 1995, 186, 189–190.

⁶⁹⁰ Lerbom 2003, 98.

⁶⁹¹ Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA.

⁶⁹² Ks. HRO 13.12.1727, MMA, [...] *bijbehålla en god harmonie med Garnizonen*.

menettäneet omaisuuttaan varastettuna ja tärveltynä ilman, että tekoihin syylistyneet sotilaat joutuivat edesvastuuseen. Maistraatti viittasi vuoden 1720 majoitussääntöön ja vaati asiaan muutosta.⁶⁹³

Lappeenrannan ja Haminan porvariston 1720–1730-lukujen valitustemaatikassa korostuivat vetoaminen tilanpuutteeseen, köyhyyteen ja toimeentulomahdollisuuksien kapeuteen. Valituksissa pidettiin jatkuvasti esillä mielikuvaa kaupunkien kurjistumisesta ja taantumisesta. Porvaristo ja kaupungin asukkaat nähtiin kokonaisuutena, jonka toimeentulosta riippui kaupungin hyvinvointi⁶⁹⁴. Kaupunkien hyvinvointia koko valtakunnan edun takaajana ja porvareiden merkitystä valtakunnan kehittymisen perustana tuotiin enää vain harvoin suoraan esiin. Viitteitä niistä esiintyi pikkuvihan jälkeisissä valituksissa lähinnä vain peiteltyinä. Haminan maistraatilta Lappeenrannan kämnerinoikeudelle saapunut kuvaus sen 1750-luvun taitteessa oikeuskollegiolle lähettämästä viisitoistakohtaisesta anomuskirjelmästä kertoo, kuinka maistraatti itse tulkitsi laatimansa kirjelmän sisällön. Maistraatin mukaan lähetetyn anomuksen pykälät korostivat kaupunkien kehityksen tarvetta⁶⁹⁵. Pikkuvihan jälkeisen argumentoinnin muutokset olivat sekä tietoisesti valittuja että vuorovaikutuskanavissa tapahtuneiden muutosten ohjaamia, sillä kollektiivisten, keskushallinnon käsittelyyn päätyneiden valitusten esiintuomiskanavat olivat Venäjän hallinnon alla rajoitetummat. Huomio on aiheellinen, sillä diskurssianalyysi ohjaa tutkijaa tarkastelemaan jo hegemonisen aseman saaneita diskursseja, jolloin poliittiseen kulttuuriin sisältyneet julkilausumattomat muutokset uhkaavat jäädä epähuomiossa taka-alalle.

Lappeenrannan ja Haminan majoitusvelvollinen väestö hyödynsi pikkuvihan jälkeisissä valituksissaan mahdollisuuksien mukaan majoitusasetusten, määräysten ja ukaasien normatiivisia sanamuotoja. Haminan privilegioita ei sen sijaan käytetty oman edun turvaajina. Toimintaan vaikutti mahdollisesti se, että vielä 1740-luvun lopulla Haminan maistraatti valitti alkuperäisten privilegioasiakirjojen olleen Tukholmassa, jonne ne oli siirretty Turun rauhansopimuksen alla. Toisaalla kaupunkiporvaristo nojautui samaan aikaan toistuvasti privilegioiden pykäliin argumentoidessaan etujaan venäläisten ammatinharjoittajien vastaisissa kauppa- ja toimeentulokiistoissa.⁶⁹⁶ Lappeenrannan ja Haminan porvareiden asemaa talouspoliittisissa kysymyksissä turvanneiden kaupunkiprivilegioiden painoarvon vähäisyyttä majoituskonflikteissa selittää niiden epäedullisuus kaupunkien asukkaille – sanatarkasti tulkittuna privilegiot tarjosivat vapautuksen majoituksesta vain siihen asti, kunnes kaupunkeja oli jälleenrakennettu.

⁶⁹³ Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA, [...] *at enär någon stöld föröfwas eller någon skada timar af the inquarterades förwällande [...] skall hela Regementet ell: Commando sådant uppfylla och godtgiöra och thär Cheften eii hålla goda ordes, sielf stå therföre i ansvar.*

⁶⁹⁴ KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 12.10.1756, MMA [...] *nu igen thenne ringa orten blifwer med så dryg inquartering belastad, at inwånare eii sielfwa weta hwart the wägen taga skola*; Ks. Einonen 2005, 152, passim.

⁶⁹⁵ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 17.3.1750, MMA [...] *insända ansöknings Puncter [...] begiärt at til thess städernas oprätthällande och förbättring [...].*

⁶⁹⁶ HRO 11.5.1744, MMA; Oikeuskollegion arkisto, nro 448 (4.8.1749), KA; Ks. Haminan kaupungin privilegiot ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA.

3.3.3 Oma tupa – oma lupa?⁶⁹⁷

Sotilasmajoituksen yhteydessä on korostettu majoitusvelvollisuuden taloudellista raskautta tutkimalla verotaakkaa ja vertailemalla majoittajien ja majoitettavan varusväen suhdetta.⁶⁹⁸ Samalla, kun vertailu kertoo taloudellisesta raskaudesta, se osoittaa, että majoitusvelvollisuus oli poikkeuksellisella tavalla porvareihin yksilöinä kohdistunut rasite. Siviiliväestön taloihin sijoitetun sotaväen majoituksen tarkastelu tilan, tilanhallinnan ja hallinnan menettämisen kautta osoittaa, että oma talo oli materiaalista omaisuutta, joka varsinkin varhaismodernin ajan kaupunkiyhteisöissä symboloi toimeentuloa ja valtaa.⁶⁹⁹

Perheen pää oli talon auktoriteetti. Talon asukkaiden – isännän, emännän, lapsien ja palvelusväen – muodostama kotitalous oli yksityistä tilaa, jonka rauhan häiritsijän rangaistukset vaihtelivat sakoista hengenmenetykseen.⁷⁰⁰ Toisaalta edes suljettujen ovien takana tapahtuneet teot luvattomasta seksuaalisesta kanssakäynnistä kotipiirin juopotteluun eivät säilyneet aina salassa. Varhaismodernin ajan asuintalot, ”kodit”, olivat aikakauden yksityisintä tilaa. Ne eivät olleet kuitenkaan nykyaikaisella tavalla privatisoituneita, vaan kollektiivisesti jaetut asuintilat on ymmärrettävä rajoitetun julkisuuden tilana.⁷⁰¹ Rajoitettu julkisuus tarkoitti kotitalouden sisäistä, toisensa tuntevien ja talouteen paitsi sukulaisuuden myös palvelussuhteen kautta kuuluvien jäsenten välistä vuorovaikutusta. Sotaväen läsnäolo rikkoi yksityisyyden, kotitalouden koskemattomuuden ja patriarkaalisen vallankäytön tradition.

Varusväen vaihtuvuuden vähentyessä 1730-luvun Haminassa ja Lappeenrannassa osa upseeristosta osti tai vuokrasi itselleen oman talon. Näissä tapauksissa asiakirjoihin ovat tallentuneet merkinnät kaupoista, mutta myös ongelmat, mikäli vuokralainen ei huolehtinut maksuistaan.⁷⁰² Sama toistui pikkuvihan jälkeen, kun venäläisupseerit hankkivat olojen vähitellen vakiintuessa taloja hallintaansa Haminassa ja Lappeenrannassa.⁷⁰³ Kaupunkien majoitustilanne oli heti Turun rauhan jälkeen jälleen erityisen hankala. Lappeenrannassa entisistä majoitusparakeista osa oli tuhoutunut ja loput olivat heikossa kunnossa. Provinsskanslian mukaan kaupungissa oli vain pieniä kelvottomassa kunnossa olevia kasarmeja, joten sotilaat ja upseeristo majoittuivat kaupunkilaisten taloissa⁷⁰⁴.

⁶⁹⁷ Kyseinen luku perustuu artikkeliini 'Vieraita omassa talossa. Majoitusrasitus ja kaupunkiväestön toimintastrategiat 1700-luvun puolivälin Lappeenrannassa ja Haminassa'. Rähä 2012.

⁶⁹⁸ Andersson 1997, 158–168.

⁶⁹⁹ Lamberg 2011.

⁷⁰⁰ Sveriges Rikes Lag, Gillad och Antagen på Riksdagen Åhr 1734, (Rikoskaari 20 Luku. Kotirauhasta ja ryöstämisestä); Ks. Hassan Jansson 2006.

⁷⁰¹ Ks. Vilkuna 1995, 217–218, 252; Rähä 2010, 429–431; Lamberg 2011.

⁷⁰² Ks. LKO 9.2.1731, 28.7.1732, 22.5.1733, MMA; HRO 3.7.1728, 26.3.1737, MMA; Maistraatille saapuneet anomukset 15.3.1740, MMA; Vuokrakiistoista esim. LKO 9.3.1731, 12.3.1731, MMA.

⁷⁰³ Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA; LKO 11.9.1760, MMA.

⁷⁰⁴ SK (Lappeenranta) Kuvnmenttikansliasta kämnerinoikeudelle 9.3.1745, MMA [...] *at the therstädes för Säldatarne opsatte små Casarmer äro helt odugeliga och till eld städer, samt annars så illa conditionerade [...]*.

Tilanpuute korostui lappeenrantalaisten ja haminalaisten porvareiden välitussaiheena koko 1720–1730-lukujen välisen ajan paikallistasolta valtiopäivävalituksiin. Kesällä 1727 tilannetta kärjisti entisestään varusväen lisäksi rajaseudulle sijoitettu linnoitustyöväestö, joka nosti majapaikkaa tarvinneen miehistön määrää kaupungeissa⁷⁰⁵. Sotilaiden, upseereiden, heidän perheidensä ja linnoitustyöväen määrästä huolimatta varsinaisia majoituskonflikteja esiintyi vähän isonvihan jälkeisissä suomalaisissa kaupungeissa. Voitto Ahosen mukaan asuminen alhainen taso ja tilanpuute ylläpitivät rauhallisuutta⁷⁰⁶, mutta toisaalta ahtausta aiheutti myös väistämättömiä ongelmia.⁷⁰⁷ Asumusten taso kohosi isonvihan jälkeen Lappeenrannassa ja varsinkin Haminassa, jossa oli jo 1730-luvun lopulla jo huomattavia kauppiaskartanoita ulkorakennuksineen.⁷⁰⁸ Hattujen sodan ja pikkuvihan aikana molemmissa kaupungeissa riehui tulipalo. Lappeenrannan vanhimpien asukkaiden – erään pikkuporvarin, lukkarin ja muurarin – kaupungista laatiman kuvauksen mukaan Lappeenrannassa ei ollut vielä edes 1760-luvun taitteessa varsinaisia katuja, joita talot olisivat molemmin puolin reunustaneet.⁷⁰⁹

Jatkuvasta ahtaudesta huolimatta kaupunkilaisten rauhallisuus sotilaita kohtaan oli silmiinpistävä läpi 1720–1760-lukujen.⁷¹⁰ Lappeenrantalaiset ja haminalaiset pyrkivät majoituskiistoissa ensisijaisesti toimeentulonsa kohottamiseen tai edes sen ylläpitämiseen avoimia konflikteja välttämällä, ei kapinoiden kollektiivisesti etujensa puolesta. Siviiliväestön rauhallisuus oli rajaseudulla pitkälle omaehtoista, sillä kaupunkilaisten levottomuudet kieltäviin virallisiin säädöksiin ei ole viittauksia⁷¹¹. Tosin läsnä olevan ruotsalaisen ja venäläisen sotaväen kurinalaistavaa vaikutusta ei pidä myöskään aliarvioida.⁷¹² Terveiden ja selväpäisten sotilaiden kanssa käsikähmään joutumista vältettiin Lappeenrannassa ja Haminassa, mutta mikäli näin kuitenkin kävi, kaupunkilaisten aloittamat nujakat soviteltiin osapuolten kesken yleensä pienillä kipurahoilla ja paloviinariyrypyillä.⁷¹³

Porvaritaloihin sijoitettujen sotilaiden määrästä voi tehdä vain arvioita. Porvarit majoittivat eri määrän sotilaita, kenties talon koosta mutta myös sosiaalistasomastaan riippuen. Asiasta käytiin ajoittain keskusteluja, kun porvarit kiinnostivat Lappeenrannassa ja Haminassa huomiota siihen, kenellä heistä oli raskain majoitusvelvollisuus. Oman vaikean aseman puolesta esitetyt veto-

⁷⁰⁵ Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 12.6.1727, 13.6.1727, MMA; Ahonen 1991, 24.

⁷⁰⁶ Ahonen 1988, 217–220.

⁷⁰⁷ Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset ja kirjeet 5.11.1724, MMA; Myös HRO 15.1.1724, MMA [...] *här i staden brist på huusrum ännu finnas*.

⁷⁰⁸ Ks. Nordenstreng 1908, 238–239.

⁷⁰⁹ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 22.1.1760, 1.2.1760, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 9.2.1760, MMA, [...] *berättelse efter [...] af gambla män om thenne Stadens Situation och Beskaffenhet [...] at ännu ingen reel gata i hela Staden med huus bägge sidor gifwas [...]*.

⁷¹⁰ Yksittäisiä poikkeuksia sotilaan pahoinpitelystä ks. LKO 21.3.1729, 24.3.1729, 11.4.1729, 5.10.1758, MMA.

⁷¹¹ Ks. Berglund 2009, 96–99.

⁷¹² Linde 2000, 234–235; Myös Katajala 2002, 381–382, passim; Hartley 2008.

⁷¹³ Ks. LKO 14.10.1758, 11.2.1762, MMA; Myös LKO 26.1.1765, MMA; Vrt. Klingenberg 2009, 170–171; Vilku 2005, 171.

mukset keskittyivät sekä ennen että jälkeen vuoden 1743 valtakunnanvaihdoksen majoitusvelvollisuudesta johtuvaan toimeentulon heikkouteen, mutta hie-
man eri perustein. Toisin kuin voisi kuvitella, ahtautta ei käytetty suoraan vali-
tusperusteena. Kauppias Blanckenhagen valitti syksyllä 1724, että hänen oli ma-
joitettava talossaan varusväkeä, vaikka hän oli yksi kaupungin heikoimmin
toimeentulevista ([...] *een af dhe med ringaste nähring sittande wara skall*) porva-
reista⁷¹⁴.

Kauppias Blanckenhagenin käyttämä vertauskohta kanssaporvareista ei
kerro siitä, kuinka hän käytännössä tuli toimeen tai minkälaisessa puutteessa
hän eli. Kauppias legitimoii asemansa viittaamalla kollektiivisesti elettyyn tilan-
teeseen. Neljännesvuosisata myöhemmin lappeenrantalainen kestiekievarinpitä-
jä Anders Bruun valitti vastaavalla tavalla kantavansa raskaamman majoitus-
velvollisuuden kuin kukaan hänen kanssaporvareistaan. Raskaan majoitusvel-
vollisuuden seurauksena hän ei pystynyt palvelemaan saapuvia matkalaisia
ruotsalaisen kestiekievarisäännön mukaisesti.⁷¹⁵ Kauppias Sigfred Merlinin kau-
pankäynti oli taantunut pahasti majoitusvelvollisuuden alla⁷¹⁶, kauppias Johan
Engelbrekt Soltov vaati puolestaan kuudenkymmenen ruplan korvausta talonsa
kolmivuotisesta majoituskäytöstä.⁷¹⁷

Pikkuporvari Bruun suhteutti asemansa kauppias Blanckenhagenin tavoin
muuhun majoitusvelvolliseen porvaristoon, kun taas kauppias Merlinin ja Sol-
tovin argumentointi perustui suoraan heidän toimeentulonsa niukkuuteen.
Merlinin ja Soltovin käyttämän argumentoinnin yleistymisen pikkuvihan jäl-
keen osoitti majoituskysymysten ratkomisen siirtyneen aikaisempaa henkilö-
kohtaisemmalle tasolle. Jo ammatinharjoituskysymysten kohdalla osoitettu yhti-
söjen sisäisten hierarkkisten erojen kaventuminen heijastui myös majoituskysy-
symyksiin. Lappeenrannassa majoituskysymyksiä pikkuvihan jälkeen järjestel-
leeseen kaupungin majoitusmiehistöön kämnerinoikeuden puheenjohtajan ja
kahden kauppiaan kanssa kuulunut kupariseppä katsoi, että hänelle langennut
sotilaiden sairasmajoitus oli majoitusmiehistön kahden kauppiaan syytä, vaikka
hän oli yhtä hyvä porvari kuin he ([...] *ty iag är en så god borgare som de*).⁷¹⁸

⁷¹⁴ KT (Hamina) Maistraatilta raatimies Gahmbergille 12.8.1724, MMA; Myös HRO 8.2.1725, MMA.

⁷¹⁵ SK (Lappeenranta) Maistaraatilta kämnerinoikeudelle 11.2.1749, MMA, [...] *at han är belagd med en drygare inquartering än någon af thes medborgare och nödgas ther igenom å sido sätta then ringa nähring han annars kunde lefwa med [...]*.

⁷¹⁶ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 3.3.1750, MMA; Myös KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta provinssikansliaan 24.2.1749, 16.9.1749, MMA; LKO 16.6.1749, MMA.

⁷¹⁷ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 3.2.17671, 1.3.1761, 23.6.1761, MMA; LKO 13.2.1761, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 20.2.1762, MMA; Myös KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta tykistöluutnantti Wachsmutille 9.1.1764, MMA.

⁷¹⁸ LKO 11.7.1761, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 8.10.1765, MMA; Haminan majoitusmiehistöön kuului kahden raatimiehen ja valta-
porvarin lisäksi kaksi venäläistä kauppiasta, kaksi käsityöläistä, ajuri ja kantaja. HRO 13.7.1764, 10.1.1765, MMA; Vastaavia "majoituskomiteoita" oli perustettu suomalais-
sissa kaupungeissa jo isonvihan aikana. Klingenberg 2009, 201; Myös Viipurissa les-
ket ja käsityöläiset valittivat toistuvasti varakkaampia porvareita raskaammasta ma-
joitustaakastaan. Ranta 1982, 153–154; Vrt. Jansson 1991, 214–218.

Lappeenrannan porvaristo teki 1750-luvun alussa esityksen kaupungista asunnon omistavien siviilivirkamiesten, mukaan lukien provinssikanslian henkilökunta, velvollisuudesta osallistua sotaväen majoitukseen. Haminan maistraatti asettui esityksen taakse perustellen pyyntöä vuoden 1720 majoitussäännöllä ja vuoden 1723 kaupunkien valtiopäivävalituksen pykälillä.⁷¹⁹ Maistraatin kanta vaikuttaa kädenojennukselta porvaristolle, mutta oli paremminkin lopputulostietoisuuteen perustunutta taktiikkaa. Tuskin muuten maistraatti olisi asettunut hallitsevan senaatin sille vahvistamia vapauksia vastaan⁷²⁰. Maistraatilta saamansa tuen turvin kämnerinoikeus siirsi esityksen edelleen käskynhaltijakanslialle. Kämnerinoikeuden esityksessä mahdollisten majoitusvelvollisten joukkoon ei luettu venäläisiä kauppiaita, jotka eivät olleet maistraatin mukaan kaupunkien oikeita porvareita. Provinssikanslian kanta virkamiesten osallistumisesta sotilasmajoitukseen oli yhtä kielteinen kuin päätös, jonka se oli antanut hieman aiemmin Viipurin yrittäessä virkamiehistön ja venäläisen kauppiaakunnan alistamista majoitusvelvollisuuden piiriin. Kanslian mukaan yksikään kirjelmän perusteluista ei ollut pätevä alistamaan virkamiehistöä majoitusvelvollisuuteen.⁷²¹

Lappeenrannan kämnerinoikeuden vuonna 1763 laatima selvitys porvariston ja suojelusmiesten majoitustiloista kaupungissa osoittaa, ettei majoitusvelvollisten joukossa ollut edelleenkään kämnerinoikeuden, tullin ja postin virkamiehiä, provinssikanslian henkilökuntaa, papistoa tai opettajaa. Kaupungin neljäkymmenenviiden talouden asuintilat oli merkitty muistiin – yhteensä 64 tupaa ja 14 kamaria. Tupia oli kaikilla majoitusvelvollisilla vähintään yksi, kamareita vain varakkaimmilla porvareilla. Erona verrattuna Viipuriin, josta on olemassa vastaavia luetteloita, Lappeenrannassa porvaristoon laskettiin kuuluvaksi myös kaksi venäläistä kauppiasta, vaikka aiemmin he eivät olleet Haminan maistraatin mukaan vakinaisia ja tavallisia porvareita.⁷²²

Pari viikkoa tupa- ja kamariluettelon laatimisen jälkeen Lappeenrannassa tehdyssä sotaväen ”sijoitussuunnitelmassa” (*Project til Inquarteringen här i Willmanstrand*) suojelusmiesten tuli majoittaa koteihinsa enimmillään viidestä kuuheen rivisotilasta, kauppiaiden korkeintaan yksi upseeri ja aliupseeri. Mikäli määriä verrataan Haminan porvareiden valitukseen isonvihan jälkeisestä majoitustilanteesta huomataan, että määrät ovat aiempaa pienempiä, sillä 1720-

⁷¹⁹ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 12.10.1751, MMA [...] *thet ingen, hwarken Ciwil- eller andra betiente som egne hus här i Staden äga, för thenne inquartering, kunna eller böra förskonas [...]*.

⁷²⁰ Haminan kaupungin privilegiot ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA.

⁷²¹ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 28.9.1750, MMA [...] *at these härstädes sig nedsatte Ryska handlande intet kunna anses för wärkel. Borgare i Staden emedan the årl. för sin handel och rörelse betalar någon wissa afgift för hwarje boda [...]*; KT (Lappeenranta) Kämneinoikeudelta provinssikansliaan 19.10.1751, MMA; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 24.10.1751, MMA, [...] *at ingentera af the [...] förordningar äro lämpliga till Magistratens påstående, eller sådana, som påläggga Krono eller Ciwil betienterne någon inquartering, ty inquarterings ordningen handlar endast och allenast om Borgerskapet [...]*; Nordenstreng 1909b, 283; Ranta 1982, 153.

⁷²² KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 24.4.1763, MMA, *Förteckning öfwer alla the här i Staden Befintelige Inwånarnas Gårdar och hus som hålla Inquartering.*

luvulla esimerkiksi kauppiaiden taloissa majoittui kahdesta kolmeen upseeria. Yhteensä Lappeenrannan sijoitussuunnitelmassa oli laskettu tilaa alle sadalle sotilaille ja upseerille, joskin esimerkiksi kauppias Abraham Bolinin taloon sijoitettiin rykmentin kanslia. Kämnerinoikeuden mielestä suunnitelma tuli vahvistaa ylemmässä hallinnossa, jolloin siihen viittaamalla olisi mahdollista osoittaa, että porvarit kantoivat jo sen majoitustaakan, joka heille kuuluikin. Kämnerinoikeuden tekemä suunnitelma oli kuitenkin ihanne, sillä erään pikkuporvarin kahden tuvan taloon majoittui seuraavana vuonna seitsenhenkisen kotitalouden lisäksi kymmenen sotilasta.⁷²³

Venäläisen sotaväen haluttomuus siirtyä porvaritaloista majoitusparakeihin tiesi porvariperheille jopa poismuuttoa omasta talosta.⁷²⁴ Vuoden 1720 ruotsalainen majoitussääntö oli periaatteessa voimassa myös venäläisten hallitsemassa Vanhassa Suomessa, mutta Lappeenrannassa kauppias Hindrich Schmidt ajettiin väkivalloin talostaan ja satulaseppä kantoi raskaan majoitustaakan ilman kaupunkihallinnon vaikutusvaltaa. Kämnerinoikeuden valtuuttaman kauppiaan neuvonpito kaupungin majoitustiloista varuskunnan majoitustestarin kanssa päättyi puolestaan kauppiaan pahoinpitelyyn. Haminassa Volodimerskin rykmentin everstin aikomuksena oli takavarikoida erään kaupungin raatimiehen talo itselleen.⁷²⁵

Venäläisen sotaväen omavaltaisuutta leimasi Lappeenrannassa siviiliväestön silmin katsottuna sotilaiden välinpitämättömyys ja väkivaltaisuus erityisesti naisia kohtaan. Porvari Gabriel Höökin luona väkijuomaa vaatineiden venäläisen korpraalin ja kahden sotamiehen tahto täyttyi, kun Höökin tytär Maria Elisabeth toimitti sotilaille viittä kopeekkaa vastaan olutta ja paloviina. Juomat saatuaan sotilaat halusivat Maria Elisabethin istuvan heidän seuraansa. Kieltäytymistä seurasivat haukkumasanat, korvapuustit ja tukkapölly. Sotilaita paennut Maria palasi talolle seuranaan puuseppä, joka näki tällä välin ryytimaalta sisään saapuneen Höökin vaimon makaavan verisenä lattialla sotilaiden alla. Puuseppä ei rohjennut erottaa voimakeinoin sotilaita vaimon kimpusta, vaan huusi: ”Mitä te täällä teette, menkää pois!”. Paikalle saapuneiden puuseppän kahden veljen avulla sotilaat revittiin irti porvarin vaimosta. Kun ulkona seiso-

⁷²³ KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 7.5.1763, 21.5.1763, MMA, [...] *at man sedan med så mycket större tryghet, må wid anfordningen kunna anwisa å en och hwar the inquartering i närmare af Borgskapet öfwerlagt är*; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 13.2.1762, 27.7.1762, MMA; Lappeenrannan henkikirjat 1764, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 17.4.1763, 7.8.1764, MMA; HRO 3.8.1764, MMA; Ks. Ranta 1982, 144–146.

⁷²⁴ KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 3.5.1763, MMA, [...] *at sielfwa husfolcket twingas från sina huus sig bortflyttia*; 31.10.1763, MMA, [...] *alla härwarande Officerares quarteren hos Inwånarne är*.

⁷²⁵ KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 10.3.1750, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 29.7.1765, MMA, [...] *utan then ringaste underskrifwen rådmans wettskap skied* [...]; LKO 19.9.1748, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta provinssikansliaan 19.9.1748, MMA; Oikeuskollegion arkisto, nro 448 (4.8.1749), KA, [...] *öfwerste will disponera gården än framdeles lijka såsom sin egendom*; Viipurista ks. Ruuth 1908, 657.

neelta korpraalilta tiedusteltiin, mitä sisällä oli tapahtunut, tämän vastaus kuului: *Nie nasi diela, "se ei kuulu meille"*.⁷²⁶

Oma talo oli sotilasmajoitukseen velvollisille porvareille paitsi vallan menettämisen myös sen demonstroinnin tila. Lappeenrannassa Smolenskin rykmentin luutnantin Petter Saburoffin ja kauppias Petter Tidemanin välinen kiista oli sovittu miesten kesken, kun luutnantti antoi kristillisessä velvollisuudentunnossaan kauppiaan loukkaukset anteeksi. Luutnantin ollessa maaseudulla Tideman ilmestyi kuitenkin Saburoffin majapaikkaan aikaisemman sovinnon unohtaneena. Kovaan ääneen saksaa porstuassa palvelusväelle puhunut kauppias pahoinpiteli ensitöikseen luutnantin koiraa. Metelin kamariinsa kuullut luutnantin vaimo tiedusteli kauppiaalta koiranpieksämisen syytä, mihin Tideman vastasi: "Minä lyön sinun koiraa sinua pelkäämättä, huolehdi sinä vain omista asioistasi". Olonsa turvattomaksi miehensä poissaolojen aikana tuntenut vaimo pyysi kauppiasta poistumaan ja jättämään hänet rauhaan. Makuukamarin oviaukon tukkeena seisonut Tideman uhosi vielä lähtiessään, ettei luutnantin vaimo ollut mahtava rouva, vaan luutnantin tavoin myös hän oli kruunun mies.⁷²⁷

Petter Tidemanin tavoin kauppias Abraham Bolin osoitti Lappeenrannassa hallinnoivansa taloan. Talostaan ikkunat syksyllä poistanut ja talven kaupungin ulkopuolella puusepän lesken luona asunut kauppias oli talven ajan vapaa majoitusvelvollisuudesta. Kämnerinoikeus puuttui vasta seuraavana keväänä Bolinin toimintaan ja vaati ikkunoiden asentamista paikoilleen. Bolin ei kuitenkaan totellut määräystä edes kolmen sakkotuomion jälkeen ja jätti lopulta saapumatta paikalle istuntoon, jossa kolmenkymmenen hopeataalerin uhkasakko määrättiin maksuun. Maistraatin ja kämnerinoikeuden keinoksi jäi vain siirtää tapaus oikeuskollegioon, sillä edes vetoaminen kanssaporvareiden majoitustaakkan kasvattamiseen ei saanut Bolinia palauttamaan ikkunoita.⁷²⁸ Lasimestari Märten Pihlin maltinmenetyksensä majoittamaansa furiiria (alikersantti) kohtaan konkretisoitui puolestaan lasimestarin kotona haukkumasanoina, joiden furiiri huomautti kohdistuvan hänen lisäksi myös edustamaansa majesteettiin.⁷²⁹ Edellisiä heikommaksi ei jäänyt kestiekievarin pitäjä Anders Bruun, jonka luokse majoitettu tykistön sotilas valitti Bruunun pahoinpidelleen häntä ja ajaneen hänet ulos talosta.⁷³⁰

Talohallinnastaan kamppailleen Lappeenrannan kupariseppä Isaac Bergströmin mitta täyttyi, kun hänen talostaan pois ajamat sairaat venäläiset sotilaat palautettiin kämnerinoikeuden päätöksellä takaisin peteihinsä. Hurjistunut ku-

⁷²⁶ LKO 9.6.1763, MMA; Ks. Nordenstreng 1909b, 334; Vrt. Hassan Jansson 2006, 445. Janssonin mukaan naisia laitettiin tietoisesti vastaanottamaan tulijoita pihamaalle, koska naisten väkivaltainen kohtelu nähtiin häpeällisenä.

⁷²⁷ SK (Lappeenranta) Luutnantti Saburoffilta kämnerinoikeudelle 17.4.1747, MMA, [...] *iag lefwer i fruchten här städes emedan min man eii är hemma*; SK (Lappeenranta) Provisvikansliasta kämnerinoikeudelle 3.5.1747, MMA.

⁷²⁸ LKO 28.4.1760, 2.5.1760, 26.6.1760, 17.7.1760, 21.8.1760, 29.8.1760, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 6.5.1760, 16.9.1760, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 13.5.1760, MMA; Pakeneminen vastarintamuotona ks. Einonen 2005, 237; Villstrand 1992, 245–247.

⁷²⁹ LKO 29.4.1751, MMA.

⁷³⁰ LKO 5.10.1758, MMA.

pariseppä soimasi talonsa rappusilla toimintaa valvonutta kaupunginpalvelijaa kirotuksi hunsvotiksi ja löi tätä niin, että kaupunginpalvelija putosi alas portailta. Kaupunginpalvelija ilmoitti olevansa järjestelyyn syytön, sillä aiemminkin sairaat sotilaat oli eristetty esikaupungissa linnoituksen vallien ulkopuolella tulipalovaaran vuoksi sijaitseviin kupariseppien taloihin. Näin tapahtui esimerkiksi syksyllä 1757, jolloin sairaat sotilaat sijoitettiin kupariseppä Johan Teithonin taloon. Vanhan tavan jatkuminen ei rauhoittanut seppä Bergströmiä, joka tivasi, mihin toinen paikalla ollut hunsvotti kaupunginpalvelija oli hävinnyt.⁷³¹

1700-luvun Lappeenrannassa ja Haminassa talon omistajien auktoriteetti oli toistuvasti sotilaiden vallan haastama. Miehistä valtaa tutkineen Jonas Liliequistin mukaan patriarkaalisen ideaalin peruskivi, isännän asema kotitaloudessa, on nähty usein liian yksinkertaisena ja ongelmattomana. Vain harva tutkija on kiinnittänyt huomiota siihen, mitä vaatimuksia miesten muodollinen ylivalta asetti talon isännälle suhteessa muihin talouden jäseniin. Auktoriteetti ei noudattanut välttämättä sosiaalisia asemia eikä se siten muodostunut kotitalouden isännälle automaattisesti.⁷³² Vastaavaa valtatemiikkaa kotirauhanrikkomuksissa tutkinut Karin Hassan Jansson on osoittanut, että kiistojen osapuolet olivat pääsääntöisesti aikuisia miehiä, porvareita, sotilaita ja talollisia. Heitä yhdisti sosiaaliaseman takaama auktoriteetti muihin nähden.⁷³³

Venäjän armeijan rivisotilaat olivat entisiä maaorjia, jotka joutuivat sotaväessä yleensä kauas kotiseuduiltaan. Armeijapalvelus, joka todennäköisemmin päättyi tautiin kuin taistelussa kaatumiseen nosti sotilaat sosiaalisessa hierarkiassa maaorjien yläpuolelle – osa heistä yleni jopa upseeristoon. Voimakkaaseen vallankäyttöön tottuneet, mutta myös oman vallan makuun päässeet sotilaat kyseenalaistivat lappeenrantalaisten ja haminalaisten kotitalouksien turvallisuuden sekä ideologisella että konkreettisella tasolla. Sotilaat olivat yleensä nuoria miehiä, joiden auktoriteetti perustui pelotevoimaan. Haminan maistraatin kesällä 1748 etsintäkuuluttamasta kuudesta sotilaskarkurista vain yksi oli iältään yli neljänkymmenen, mikä viittaa sotapalveluksen vaativuuden ja suhteellisen alhaisen eliniän odotuksen yhteisvaikutukseen.⁷³⁴ Aseman ja auktoriteetin tuoma status heijastui myös laajemmalle sotilaiden lähipiiriin. Lappeenrannassa kirkkoherraa huolestutti venäläisen sotilaan vaimo, joka pikaistuksissaan ilmoitti vain Jumalan rangaistuksen pelon estävän häntä polttamasta pappilaa maan tasalle.⁷³⁵ Vaikka sotilaiden käyttäytyminen oli paikallisväestölle vierasta, ei sitä tule ymmärtää venäläisen kansanluonteen barbaarisuutena vaan tottumattomuutena, sillä valtakunnan sydänalueilta Haminaan ja Lappeenran-

⁷³¹ LKO 11.7.1761, 13.8.1761, 26.3.1762, MMA; SK (Lappeenranta) Lääninkonttorista kämnerinoikeudelle 23.9.1757, MMA [...] *thesse siuka med ett gwarter [...] torde gifwas i Paldo hos någon theraf kopparslagarne*; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 23.5.1762, 25.9.1762, MMA.

⁷³² Liliequist 2002, 74–76, passim; Myös Matikainen 2002, 101–102, 114–117.

⁷³³ Hassan Jansson 2006, 448; Myös Hassan Jansson 2002, 53–54.

⁷³⁴ Luntinen 2008, 146, 206–207; Hartley 2008, 669, passim; Hosking 2011, 196; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 25.6.1748, MMA; Ks. Sörlin 2004, 120, joka kyseenalaistaa sotilaiden väkivaltaisuuuden verrattuna muihin vastaavan ikäisiin ja vastaavassa sosiaaliasemassa oleviin miehiin.

⁷³⁵ LKO 19.5.1764, MMA, *Om iag icke fruchtade Gud, så skulle iag bränna up hela prästgården [...]*; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta provinssikansliaan 7.7.1764, MMA.

taan saapuneet sotilaat eivät olleet sisäistäneet rajaseudun poikkeuksellista asemaa valtakunnassa.

Majoituskonfliktien kielenkäytön ja merkitysvälitteisen toiminnan analyysi osoittaa siirtymisen puheista tekoihin korostuneen pikkuvihan jälkeisessä Lappeenrannassa ja Haminassa. Toimintamuotojen potentiaaliset ja ideologiset seuraukset osoittavat, etteivät Ruotsin hallinnon aikaisen kielenkäytön tarjoamat resurssit tuoneet Venäjän hallinnon alaisuudessa kaupunkilaisille enää riittävää turvaa. Tuloksena oli tyytymättömyyden purkautumista aiempaa useammin kirjallisten vetoomusten ja tuomioistuintoiminnan sijaan väkivaltaisuuksina yksittäisiä sotilaita ja hallinnollisia päätöksiä toimeenpanneita virkamiehiä kohtaan.

3.4 Oikeuksien puolesta, rasituksia vastaan

Oikeuksiin vetoaminen oli sekä niiden ymmärtämistä että oikeuksien legitimitetin mittaamista käytännön tilanteissa. Rasitusten vastustaminen omien oikeuksien argumentoinnilla oli puolestaan keino tuoda epäkohdat esiin. Peter Burken mukaan alamaiset olivat varhaismodernilla ajalla jopa fatalistisen tietoisia siitä, että heidän kokemansa vääryydet oli usein vaikea korjata lain keinoin. 1600-luvun loppupuolen landskronalaisten porvareiden mielestä sotilaiden väärinkäytöksistä kaupunkiväestöä kohtaan ei ollut järkevää valittaa, sillä lopputulos saattoi olla lähtökohtaakin heikompi.⁷³⁶ Valitusten järkevyyttä ei perustunut kuitenkaan yksittäisten kiistojen lopputulosten arvottamiseen. Toimintaa pitää katsoa laajemmin keskustelurepertuaarin määrän ja painoarvon kautta asettamalla normeihin vetoamiset osaksi poliittisen kulttuurin ideologiaa. Mitä useammin ja useammassa yhteydessä tietyn diskurssin palat toistuivat, sen hegemonisemmasta diskurssista saattoi olla kyse. Toisaalta mitä itsestään selvempänä ja vaihtoehdottomampana joku diskurssi esiintyi, sitä vahvempi se oli, vaikka se ei dominoisikaan lukumääräisesti aineistoa. Muut määrällisesti useammin toistuvat diskurssit voivat toimia sen oikeutuksen legitimoijana.⁷³⁷

Haminan kaupunkiprivilegioiden tarjoamat taloudelliset edut – tai rasitusten taakka – eivät jakautuneet tasaisesti Haminan ja Lappeenrannan porvariyhteisöjen jäsenille. Pelkkä porvaristatus takasi heikoimmillaan syvempää kurjuutta kuin elämä ilman porvarioikeuksia seuranneita velvollisuuksia. Poikkeuksellisen vahvat privilegit houkuttelivat veroetuksineen uuteen tapuli-kaupunkiin vuoden 1723 lopulla suuren määrän eri alojen ammatinharjoittajia. Haminan porvaristolle myönnetty viidentoista vuoden verovapaus, jota jatkettiin vielä viidellä vuodella vuoden 1738 valtiopäivillä koski kaikkia Haminan ja Lappeenrannan porvareita. Räjähdysmäinen porvariston kasvu aiheutti lieveilmiötä, joihin viittaamalla kyseenalaistettiin porvarioikeudet syksystä 1723 eteenpäin myöntäneen maistraatin taloushallinnollinen valta isonvihan jälkei-

⁷³⁶ Burke 1994, 174–176; Bergman 2007, 39.

⁷³⁷ Jokila & Juhila & Suoninen 1993, 81; Ks. Cavallin 2003, 68.

sessä Haminassa ja Lappeenrannassa. Paikallistuomioistuinten pöytäkirjojen sivuilta yhteisön sisäistä kuohuntaa on löydettävissä lähinnä vain tulkitsemalla käsittelyssä olleiden tapausten taustoja, kun taas valtiopäivillä nousi esiin suora kritiikki Haminan maistraattia kohtaan. Maistraattien tehtäväkenttää ei ollut määritelty tarkasti varhaismodernilla ajalla, mikä johti ristiriitatilanteisiin maistraattien ja kaupunkien porvariston välillä⁷³⁸. Uusien porvareiden hyväksynnässä olivat vastakkain porvareiden valitukset liian helposta porvariksi-pääsystä ja maistraattien näkemys porvariston kuulemisesta jokaisen valintatilanteen yhteydessä. Ainoa rationaalinen selitys ristiriidalle on porvariston pois-saolo istunnoista, joissa kaupunkiin nimettiin uusia porvareita⁷³⁹, muuten vastakkainasettelu on tulkittava valtapolitiikaksi.

Ajurit, kantajat, kirvesmiehet ja muu kaupunkien suojelusmiehistö haluttiin liittää ympäri Suuren Pohjan sodan jälkeisen Suomen osaksi kaupunkien porvaristoa. Vuosikymmenen kuluessa mielipide kääntyi kaupungeissa päinvastaiseksi ja porvarioikeuksien haltijoiden määrää ryhdyttiin rajaamaan aiempaa tiukemmin. Haminassa ja Lappeenrannassa vauhdilla kasvanut alhaisen porvariston määrä ja jyrkentyneet mielipiteet haastoivat valtaporvariston hegemonian. Valta säilyi kuitenkin suurporvariston hallussa, sillä suojelusmiesten oikeuksia onnistuttiin leikkaaminen ilman, että he pääsivät eroon porvarillisista velvollisuuksistaan, kuten majoitusrasituksesta. Porvarioikeudet olivat luonteeltaan poissulkevia, porvarivelvollisuudet haluttiin sen sijaan nähdä sisään ottavina. Se ilmenee myös laajemmassa oikeus-velvollisuus-argumentaatiossa. Kauppapolitiikassa kaupungit puolustivat omia etujaan muita vastaan, majoituskysymyksissä vaadittiin muiden kaupunkien osallistumista rasitukseen.

Henkilökohtaisten oikeuksien ja kollektiivisten rasitusten yhdistäminen aiheuttivat ongelmia konfliktitilanteissa. Lyhyesti tyypiteltynä normatiiviset säännöt kertoivat, mikä oli oikein, pragmaattiset teot, mikä oli tehokasta⁷⁴⁰. Haminan privilegiot ja Turun rauhan jälkeen taatut muut erioikeudet olivat Haminan ja Lappeenrannan kauppiasporvareiden ja yhteisön ulkopuolisten kaupanalan ammattinharjoittajien välisten taloudellisten konfliktien keskeinen normatiivinen perusta. Majoituskonflikteissa omien oikeuksien legitimointi rakentui privilegioiden epäedullisten sanamuotojen sijaan muiden erioikeuksilla argumentoinnin, mutta myös normaalia useammin muun merkitysvälitteisen toiminnan, kuten oman käden oikeuden käytön varaan. Virallisiin säädöksiin turvautuminen tuotti 1740–1760-lukujen Lappeenrannan ja Haminan majoituskysymyksissä vain harvoin toivottua tulosta, koska provinssi- ja kuvernementtiranomaiset torjuivat esitetyt vetoamukset toistuvasti.⁷⁴¹ Majoitusrasitukseen

⁷³⁸ Ks. Halila 1942, 47–51.

⁷³⁹ Vrt. KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 22.3.1763, MMA, jolloin eräs kauppias anoi kämnerinoikeudelta vapautusta porvarioikeuksista muuttaakseen pois Lappeenrannasta. Se ei kuitenkaan onnistunut, sillä kämnerinoikeuden istunnossa oli paikalla vain yksi pikkuporvari.

⁷⁴⁰ Haikari 2009, 197.

⁷⁴¹ Ks. Olsson 1995, 135, 154, 162–163. Vetoaminen privilegioihin ja vanhoihin asetuksiin oli yleistä 1600-luvun Etelä-Ruotsin entisillä tanskalaisalueilla. Olsson tulkitsee jatkuvat valitukset keskushallinnon näkökulmasta kuitenkin eräänlaisiksi toistuviksi rituaaleiksi, aikakauden jargoniksi, joista suurin osa sai vain vähän huomiota.

toivat helpotuksia vain muutamat poikkeukset, kuten provinssikanslian ruotsalaisella talonkatselmussäännöllä (1681) perustelema määräys vierastupien rakentamisesta maaseudulle. Majoituskäyttöön tarkoitettujen tupien valmistumisesta vastanneiden kylien ja maaseudun suurimpien talojen into ylimääräisten rasiusten toimeenpanoon oli kuitenkin laimea.⁷⁴²

Talonpoikien venkoilu muistutti porvareiden toimintaa, kun osa heistä yritti hoitaa elinkeinoaan maalla asuen tai toisten nurkissa pyörien – talonrakennus kaupunkiin ei houkutellut, sillä oma talo tiesi majoitusvelvoitetta. Keskenäiset porvaritalot ja muu porvariston asetusten vastainen toiminta joutui useaan otteeseen kritiikin kohteeksi. Keväällä 1745 käskynhaltija määräsi kämnerinoikeuden huolehtimaan tulipaloriskin aiheuttavien puolivalmiiden talojen valmistumisesta Lappeenrannassa⁷⁴³, muutaman vuoden kuluttua Haminan maistraatti määräsi Lappeenrannan ulkopuolella asuvat kauppa ja muuta porvarillista toimintaa harjoittavat henkilöt muuttamaan kaupunkiin kaupungin suojeluksen ja muiden etujen menettämisen (*med förlust af sin stadsrätt och öfrige förmåner*) uhalla.⁷⁴⁴

Porvariston suorittama erinäisten vaatimusten torjuminen ei onnistunut vetoamalla yksinomaan vanhoihin tapoihin. Toiminnan tuloksellisuudelle oli välttämätöntä osoittaa oman osuuden täyttäminen ja siirtää vastuu osuutensa täyttämisestä kruunulle. Vaatimukset olivat aina osapuolten välisiä sopimuksia. Jos rahvaalle ei ollut tarjolla muuta, uskoi se saavansa kruunulta edes turvaa⁷⁴⁵. Majoituskiistojen tarkastelussa huomio kiinnittyy siihen, oliko konflikteissa kyse aineellisista ja henkisistä kärsimyksistä vai normien rikkoutumisesta. Normien rikkoutuminen tarkoitti osapuolten välistä ristiriitaa, mikä oli seurausta sekä sovittelun epäonnistumisesta että sovittelukanavien toimimattomuudesta varsinkin vuoden 1743 jälkeen. Konsensuksen puute kärjisti kiistoja ja teki ne näkyvämmiksi. Vaikutuskanavien puute pakotti käsittelemään kiistoja paikallistuoimioistuimissa, jolloin suullinen valittaminen takasi konflikteille laajemman yleisön. Sama havainto pätee osin myös porvarioikeudellisten ja oikeudettomien kauppiaiden välisiin kiistoihin 1720–1760-luvuilla.

Ruotsin Tanskalta 1600-luvun puolivälissä valtaaman Skoonen alueen porvareiden paikalliselle kuvernementtikanslialle esittämiä valituksia tutkineen Andreas Olssonin mukaan porvareiden valituskirjelmöinti oli tapa integroitua uuden hallinnon alaisuuteen.⁷⁴⁶ Porvareiden ajatusmaailma rakentui kuitenkin ensisijaisesti omien etujen ja porvaristoon kuulumisen kautta, jolloin kirjelmöinti oli paremminkin omien etujen ajamista eri kanavien kautta. Suuren Pohjan sodan jälkeisen Haminan ja Lappeenrannan porvariston ja sotilasviranomaisten välinen vuorovaikutus tapahtui majoituskysymyksissä usein maaherran väli-

⁷⁴² Murto 1939, 89, 97–99; Kaukiainen 1970, 434.

⁷⁴³ SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 24.4.1745, MMA.

⁷⁴⁴ Ks. LKÖ 27.6.1748, 16.3.1750, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 16.4.1748, 18.6.1748, 28.7.1750, 24.8.1756, *I stöd af Kongl. Resol. på Städernes besvär af d 16 Octobr 1723 § 10 som förmår, at the på landet boende Borgare och Handtwärckare skola flytta in i Städerna*, MMA; KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 17.8.1756, MMA; Ks. Jansson 1991, 213.

⁷⁴⁵ Nordin 2000, 116; Kujala 2001, 340.

⁷⁴⁶ Olsson 2007, 60; Vrt. Kujala 2011, 148, passim.

tyksellä. Vuorovaikutusketju eteni yksittäisistä kauppiasta maistraattiin, jonka toivottiin vetoavan kysymyksissä maaherraan, joka oli edelleen yhteydessä sotaväkeen.⁷⁴⁷ Maaherran käyttö välittäjänä oli rationaalinen valinta omien etujen turvaamiseksi.

Vastaavia pikkuvihan jälkeisiä venäläishallinnon aikaisia vuorovaikutusketjuja ja -kanavia tarkasteltaessa huomio kiinnittyy ensimmäiseksi Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuinten välisen yhteydenpidon tiiviyteen sekä majoitus- että muissa taloudellishallinnollisissa kysymyksissä. Se oli merkki paikallistuomioistuinten painoarvon kasvamisesta. Toiseksi porvareiden vetoomus- tansa perusteluina käyttämät ruotsalainen laki, privilegit ja asetukset, mutta myös venäläiset asetukset osoittavat porvareiden sekä pitäneen kiinni vanhasta että osoittaneen lojaalisuutta Venäjälle. Diskurssirepertuaarissa laillisuuteen keskittyneet argumentit saivat huomattavan merkityksen. Aiempaan verrattuna porvariston suhde keskusvaltaa kohtaan tuli Turun rauhan jälkeen entistä ambivalentimmaksi: yhtäällä vaadittiin keskushallintoa turvaamaan ja kunnioittamaan entisiä erioikeuksia, toisaalla painotettiin omaa kontrollivaltaa ja kaupunkiyhteisöjen talouspoliittista autonomiaa ilman venäläishallinnon puuttumista. Majoituskysymykset olivat erityisen hankalasti soviteltavia asioita, sillä sotilasmajoituksen järjestäminen oli Venäjän hallinnolle korkean prioriteetin kysymys, majoitusvelvollisten näkökulmasta se oli syvälle yksilöihin kohdistunut rasite, johon pyrittiin saamaan ensisijaisesti helpotusta organisoituneen yhteisön välityksellä⁷⁴⁸. Vaikutuskanavien toimimattomuus johti kuitenkin konfliktien kärjistymiseen piilossa yleisiltä katseilta käsirysyksi sotilaiden ja paikallisväestön välillä.

⁷⁴⁷ Ks. Maistraatille saapuneet anomukset, 7.6.1727, MMA, *Wij lefwer i öfrigt i det hör-samma häpp, det den ädla och högt: Magistraten icke allenast lærer detta wärdt öfwerens-kommande finna wara [...] och sådant ödmiuk Memorial Högwälborne Hr. Baron och Lands-höfdingens approbation underställa*. Kirjeen allekirjoittivat kaikki Haminan valtoporvarit J. J. Teschen, C. Clayhillsin ja J. Dobbinin johdolla.

⁷⁴⁸ Ks. Imsen 1997, 28.

4 RAJASEUDUN ALAMAINEN

Luvussa "Rajaseudun alamainen" tutkitaan 1720–1760-lukujen haminalaisten ja lappeenrantalaisten suhdetta "vieraaseen". Luku rakentuu aineistolähtöisesti meidän ja "muiden" välisestä retorisestä rajankäynnistä aineistoanalyysin avulla tehtäviin tulkintoihin 1700-luvun "varhaisnationalismista", rajaseudun partikularisatiosta ja alamaisuudesta. Huomion keskipisteenä ovat tilanteet, joissa vieraus sai selkeimmät muotonsa ja se, miten vieraus ja vierauteen liittynyt diskursiivinen määrittely ilmenivät ihmisten toiminnassa. Numeerisesti hankalasti todistusvoimaista aineistoa lähestytään kvalitatiivis-kvantitatiivisen analyysin avulla. Käytetyn argumentoinnin avulla tutkitaan 1700-luvun rajaseudun asukkaiden identifikaation erilaisia muotoja ja selvitetään, miksi erojen tekemisellä oli väliä. Vieras tarkoittaa seuraavassa henkilöitä, jotka saapuivat Haminaan ja Lappeenrantaan Uudenkaupungin rauhan rajan takaiselta Venäjältä. Meidän ja "muiden" määrittely oli jatkuvaa diskursiivista rajankäyntiä.

4.1 Varhaismoderni identifikaatio

Säätyjako erotti 1700-luvun alun Ruotsissa lähtökohtaisesti ihmiset toisistaan. Jokaisella henkilöllä oli tietty asema ja tehtävä yhteiskunnassa. Aateliston tuli hallita, papiston opettaa ja hoitaa, porvariston ja talonpoikien tuottaa valtakunnalle sen tarvitsemia resursseja. Sääty, sosiaalinen asema, ikä, sukupuoli, sukulaisuussuhteet ja syntyperä leimasivat yksilön omakuvaa. Samalla henkilöt olivat kirkon, kruunun ja kotitalouden kontrolloiman huoneentaulun maailman jäseniä.⁷⁴⁹ Itseymmärryksen rakentuminen oli yksilön ja erilaisten ryhmien välistä integraatiota omaehtoisesta arvojen ja normien sulautumisesta hallinnollisesti kontrolloituun sopeuttamiseen.⁷⁵⁰ Identiteetti luotiin aina suhteessa toiseen, joko todellisten tai toivottujen ja kuviteltujen merkitysten pohjalta. Vastakkainasettelu ulottui mikrotasolta makrotason valtakunnallisiin kokonai-

⁷⁴⁹ Nordin 2000, 27–30.

⁷⁵⁰ Ks. Österberg 1992, 84–85.

suuksiin. Yhteisöt eivät olleet varhaismodernilla ajalla heterogeenisiä tai ryhmien väliset liittoumat pysyviä, sillä solidaarisuus ja lojaalisuus olivat aina tilanne- ja tarkastelutasosidonnaista.⁷⁵¹ Kollektiivisen identiteetin muodostumiseen ei kuitenkaan riittänyt pelkkä ”toisen” määrittely, vaan omalla ryhmällä oli oltava muista ryhmistä erottuvia (positiivisia) ominaisuuksia, joihin ryhmäläiset pystyivät samaistumaan.⁷⁵²

Identiteetin muodostuminen on jatkuvaa retorista rajankäyntiä ”meidän” ja ”muiden” välillä. Yhtenäinen, loppuunsaatettu ja johdonmukainen identiteetti on Stuart Hallin mukaan fantasiaa, sillä itseymmärrys muokkautuu tietoisissa ja tiedostamattomissa prosesseissa kaiken aikaa. Kontekstisidonnaisuuden vuoksi meidän ja muiden välisen rajankäynnin tutkiminen on prosessinomaisen identifikaation, ei valmiin identiteetin tutkimista. Identifikaatiota ei ajatella yhtenäisten kulttuurien muodostajana, vaan diskursiivisina keinoina erojen ja yhtäläisyyksien argumentointiin. Diskurssianalyttinen identifikaation tutkiminen edellyttää symbolisten rajojen asettamisen ja niiden merkitsemisen, eli ”rajaefektien” identifiointia.⁷⁵³ Diskurssi tarkoittaa ”meidän”, ”muiden” ja niiden välisten erojen representoinnin tapoja erottamatta kieltä ja käytännön toimintaa väkivaltaisesti toisistaan. Identifikaatioprosessin tilannekohtaisuuden ymmärtäminen on keino tuoda esiin erojen toiminnallisen ja kielellisen representoinnin dynamiikka, sillä yksilöillä oli yleensä useita samanaikaisia identiteettejä. Prosessin suhteellisuus osoittaa erojen ja yhtäläisyyksien vertailun tärkeyden myös lähellä toisiaan olevien ryhmien välillä.⁷⁵⁴

Pohjoismaisessa tutkimuksessa on alettu kiinnittää vasta viime vuosina laajempaa huomiota siihen, kuinka varhaismodernin ajan ihmiset käsittivät ja käyttivät termejä kuten *nation*, *fädernesland* ja *medborgare*.⁷⁵⁵ Termien käytön ymmärtäminen ja kontekstointi kertovat aikalaisten omakuvasta ja heidän suhteestaan muihin. Varhaismoderneissa kaupunkiyhteisöissä, eikä vähiten 1700-luvun alkupuolen ja puolenvälin Ruotsin ja Venäjän välisellä rajaseudulla, ”vieraan” kohtaaminen oli arkipäiväistä sekä hallinto- ja oikeusjärjestelmän toiminnan että ammatinharjoittamisen puitteissa. Anakronistiset tulkinnat nationalismin ja modernin kansallisen identiteetin ilmenemisestä Euroopassa ennen 1800-luvun vaihdetta on mahdollista välttää rekonstruoimalla ja analysoimalla niitä merkityksiä, joita aikalaiset liittivät käyttämiinsä termeihin.⁷⁵⁶

Porvareita yhdisti varhaismodernilla ajalla yhtäläisten oikeuksien ja velvollisuuksien lisäksi kuuluminen tiettyyn paikallisyhteisöön. Privilegioitu kaupan ja käsityön harjoittaminen oli luvallista kerrallaan vain yhdessä kaupungissa. Kauppiaiden ei ollut kuitenkaan pakko asua koko elämänsä samassa kaupungissa, vaan he olivat – tietyn varauksin – vapaita siirtymään tietoineen ja

⁷⁵¹ Sahlins 1991, 9; Myös Barth 1969, 14–15; Nordin 2000, 24–26; Hall 2002, 13; Bergman 2002, 352; Gustafsson 2002, 104–105; Lamberg 2007.

⁷⁵² Barth 1969, 18–19; Gellner 1983, 7; Myös Kemiläinen 1964, 46–48.

⁷⁵³ Hall 1996, 2–3; Hall 2002, 23, 39, 54, 247–249; Myös Brubaker & Cooper 2000.

⁷⁵⁴ Ks. Eriksen 2002, 12, 30–31; Hall 2002, 98–99; Wassholm 2008, 13–14.

⁷⁵⁵ Claréus 2002, 37; Lindberg 2006, 100–104, 124–127, passim; Wolff 2008, 109–117; Ihalainen 2010, 209–220; Myös Nordin 2000, 13–15, passim; Lamberg 2007, 215–216.

⁷⁵⁶ Ihalainen 2001, 10–11; Kappeler 2001, 7.

taitoineen kaupungista toiseen.⁷⁵⁷ Kaupunkien porvarikunnat olivat niitä yhdistävistä tekijöistä huolimatta heterogeenisiä kokonaisuuksia. Toimeentulonharjoittamiseen keskittyneet rajat kauppiaiden, pikkuporvareiden ja käsityöläisten välillä samoin kuin ammattiryhmien sisällä on huomattu sekä tässä työssä että aikaisemmissa tutkimuksissa.

Jonas Nordinin mukaan 1600–1700-lukujen ruotsalaiskansallinen omakuva ("identiteetti") rakentui vapauden, luterilaisuuden ja köyhyyden varaan.⁷⁵⁸ Nordinin esiin nostamat teemat ovat ymmärrettäviä ja perusteltuja, mutta kritiikille alttiita. Varhaismodernin ajan valtiollisiin kokonaisuuksiin yhdistetty identiteetti on jo itsessään harhaanjohtava käsite, sillä rahvaan ja eliitin kulttuuriset erot olivat valtioiden sisällä usein suurempia kuin eliitin elämänpiirin ideologiset erot kahden eri valtion välillä⁷⁵⁹. Ruotsalaiskansallinen köyhyys oli suhteellista ja luterilaisuus rajaa suurvalta-ajan Ruotsin valtakunnan asukkaista huomattavia väestöryhmiä omakuvan ulkopuolelle. Monimerkityksellinen vapaus voi tarkoittaa joko taloudellista, hallinnollista tai kulttuurista yhtenäisyyden tunnetta. Vapauden ymmärtäminen alamaisten "perusoikeutena" on ongelmallista, sillä "vapaus" oli ensisijaisesti poliittista suojaa yhteiskunnan vihollisia vastaan, ja sen turvin kruunu saattoi legitimoida kansalta vapauden turvaamiseen tarvittavien resurssien ulosmittauksen.⁷⁶⁰ Mikäli Nordinin teesit suhteutetaan Anthony D. Smithin esittämiin "kansallisen" identiteetin elementteihin yhteisestä alueesta jaettuun historialliseen muistiin, kulttuuriin, oikeuksiin ja velvollisuuksiin sekä talouteen⁷⁶¹, huomataan, ettei kansallisia kulttuureja ole ensisijaisesti mielekästä tarkastella yhtenäisinä lopputuloksina, vaan diskursiivisina keinoina, jotka esittävät eron yhtenäisyydeksi tai identiteetiksi⁷⁶².

Lappeenrannan ja Haminan kaupunkiväestön identifikaation suhteuttaminen yhteisöjen ulkopuolisiin henkilöihin ei tuota nationalistisiin ideologioihin perustuvaa vastakkainasettelua ja identiteettien ristiriitaa viha-aikojen jälkeisten entisten vihollisten välille. "Muiksi", vieraksi, määritellään alkuperältään idän suunnalta Lappeenrantaan ja Haminaan saapuneet henkilöt, kuten kauppiaat, erilaiset ammatinharjoittajat ja sotilaat. Vieraita olivat myös muut yhteisöjen ulkopuoliset henkilöt, mutta heidän vaikutuksensa jää yksittäisten toimijoiden "aktiivisuuden" varaan. Esimerkiksi kaupungeissa vierailleen maa-seutuväestön vaikutus jää vähäiseksi kaupunkiväestön identifikaatiossa. Lappeenrantalalaisten ja haminalaisten identifikaatiota lähestytään sosiaalisen vuorovaikutuksen ja kulttuuristen yhteyksien kautta. Sosiaalinen vuorovaikutus on rajanvetojen keskiössä, sillä sekä maantieteeseen, uskontoon ja etniseen taustaan että esimerkiksi sukupuoleen ja ammattiin perustuva identifiointi on sosiaalista luokittelua⁷⁶³. Fredrik Barthin mukaan kulttuurinen monimuotoisuus

⁷⁵⁷ Herlitz 1924, 120–127; Halila 1942, 211–212; Kallioinen 2000, 112–114; Karonen 2004, 161.

⁷⁵⁸ Nordin 2000, 429, 446–451.

⁷⁵⁹ Kidd 1999, 2, 288–291.

⁷⁶⁰ Ks. Wolff 2007, 359, 367.

⁷⁶¹ Smith 1991, 8–15.

⁷⁶² Hall 2002, 54; Anderson 2007, 39–40.

⁷⁶³ Smith 1991, 4.

saattaa hyvinkin olla erilaisten rajojen vaikutusta, ei syy rajojen olemassa-oloon.⁷⁶⁴

Yleisesti käytettynä termi ”venäläinen” on tutkimuskohteena olevan 1700-luvun rajaseudun kontekstissa ongelmallinen. Kaupunkiväestön identifikaation lähtöoletuksena on, että Venäjä ja venäläisyys nähtiin ensisijassa sosiaaliskulttuurisena, ei maantieteellisenä rakennelmana. Maantieteellinenkin aspekti ei ollut silti tutkimusajalle tuntematon. Venäjän keskushallinnon näkökulmasta valtakunnan kaupungit oli jaettu isovenäläisiin kaupunkeihin (*stora Ryssland*), vähä-venäläisiin rajakaupunkeihin (*gräntz städer i mindre Ryssland*) ja Itämeren rantamien entisiin ruotsalaiskaupunkeihin, joilla oli omat lait ja asetuksensa. Tupakkakauppaa koskeneen keisarillisen päätöksen mukaisesti eräälle moskovalaiselle kauppiaille myyty yksinoikeus tupakkakauppaan merkitsi sitä, etteivät venäläiset, ulkomaalaiset tai Itämeren provinssien porvarit saaneet tehdä tupakkakauppaa Iso-Venäjällä.⁷⁶⁵

Suomalais-ruotsalainen Venäjä-kuva on ollut läpi vuosisatojen muuttuvien tilanteiden ja rajanvetojen alainen kokonaisuus. 1500-luvun mielikuva vääräuskoisista pakanallisista venäläisistä sai uusia piirteitä Ruotsin 1600-luvun voittoisten sotien ja 1700-luvun isonvihan vuosien valitusvirsiensä kautta.⁷⁶⁶ Vaikka Lappeenranta ja Hamina olivat Turun rauhasta eteenpäin osa Venäjää, eivät kaupunkilaiset viitanneet kertaakaan olevansa venäläisiä. Venäjän ymmärtäminen historialliskulttuurisena konstruktiona mahdollistaa identifikaation tutkimukselle tarpeellisen vertailun. Identifikaation myönteisten ja kielteisten diskurssien avaaminen vaatii erilaisten (vasta)piirteiden yhteensovittamista ja vertailustandardien tai -mallien arvioimisperusteiden toisiinsa suhteuttamista⁷⁶⁷.

1700-luvun ihmisten käsitys itsestään, ympäristöstään ja paikastaan vanhan ja uuden välissä ei ollut niin mustavalkoinen kuin 1900-luvun vaihteessa laaditut Vanhan Suomen alueen kaupunkihistoriat antavat ymmärtää. J. W. Ruuth aloittaa Suuren Pohjan sodan jälkeistä aikaa käsittelevän osuuden Viipurin historiasta seuraavasti: ”*Samana hetkenä, jolloin Ruotsin sinikeltainen lippu viimeisen kerran laskeutui alas linnan korkean tornin huipulta, koitti Viipurin kaupungille uusi aikakausi, joka on pidettävä semmoisena seisahduksena historiallisen kehityksen menossa, jommoista harva kaupunki on saanut kokea*”.⁷⁶⁸ Sortokausilla ympäröi-

⁷⁶⁴ Barth 1969, 15–16.

⁷⁶⁵ SK (Lappeenranta) (ei lähettäjä, päivämätön, tehty tiettäväksi 29.1.1749, asetus päivätty 14.11.1748), MMA, [...] *Riga, Rewal, Wiborg, Narwa och i andra Städers wid Öster Siön liggande innewånare som hafwa deras egen Lag och Privilegier [...] Rysse, utlänning eller wid Öster Siön handel i stora Rysslands Städer [...] föra hwaken hemligen eller upperbarl. blifver någon befunnen som häremot bryter*; Ks. SK (Lappeenranta) Provinssikanslistasta kämnerinoikeudelle 5.1.1749, MMA; Ks. Ruuth 1908, 579–581, jonka mukaan mainittuja erioikeuksin varustettuja kaupunkeja pidettiin Venäjällä saksalaiskaupunkeina. Saksalaisuus oli kaupunkien johtava ”kansallisuusaines” ja kaupungit oli alistettu ”saksalaisen justitiikollegion” alle. Saksa oli kaupunkien virallinen hallintokieli, samoin koulujen opetuskieli; Ks. myös Kappeler 2001, 107; Tandefelt 2002, 51, passim; Einonen 2012.

⁷⁶⁶ Ks. Tarkiainen, 1986; Tengström 1997, 177–184; Vilku 2005.

⁷⁶⁷ Vrt. Hall 2002, 78–81.

⁷⁶⁸ Ruuth 1908, 487.

neistä yhteisöistä kirjoitetuissa teksteissä on ymmärrettävästi kielikuvia ja merkityksenantoja, jotka yhdistävät menneisyyden ja eletyn nykyisyyden lukijoiden mielessä toisiinsa.

Haminassa ja Lappeenrannassa pitkin 1720–1760-lukuja toimineet venäläiset olivat vieraita, mutta he eivät olleet välttämättä outoja. Kaupunkeihin Turun rauhan jälkeen saapuneiden *venäläisten* sotilaiden, marketenttien, puotiaivustajien ja kauppiaiden sekä *viipurilaisten* kauppiaiden välinen terminologinen erotelu osoittaa, ettei venäläisyys merkinnyt vieraiden homogeenisuutta, vaan paremminkin kansainvälisyyttä, monikansallisuutta⁷⁶⁹. Sekä venäläisiä sotilaita ja puotiaivustajia että viipurilaisia ja venäläisiä kauppiaita yhdistää se, että he olivat yhteisöjen ulkopuolisia, vieraita tulijoita. Haminan ja Lappeenrannan kaupunkiväestön identifikaation ymmärtäminen ja sen muutosten seuraaminen vaatii ryhmää, johon paikallisväestöä verrataan. Etnisyys ei ole ryhmän sisäsyntyinen ominaisuus, vaan se muodostuu vuorovaikutuksessa. Eristäytynyt etninen ryhmä on anakronismi, sillä ryhmän etnisyys tulee esiin vain suhteessa muihin.⁷⁷⁰

Karl Bergmanin mukaan keskushallinnon aktiivinen läsnäolo tai vastavasti poissaolo heijastuivat identiteettien ilmaisuun varhaismodernin ajan Ruotsin ja Tanskan välisellä rajaseudulla.⁷⁷¹ Toisaalta samaisen seudun Roskil-den rauhan jälkeistä siirtymäprosessia on kuvattu enemmän kronologiaksi kuin vastakohtien ilmentymäksi. Identiteettien muokkautumisessa havaittavat muutokset eivät olleet riippuvaisia siirtymäprosessista, mutta se antoi uusia mahdollisuuksia ja toi variaatioita argumentointiin.⁷⁷² Havainnot ovat yleismaailmallisia ja itse asiassa saman asian tarkastelua eri näkökulmasta. Rajojen olemassaolon piilevät puolet tulivat näkyviin parhaiten silloin, kun rajat asetettiin selvemmin näkyviin esimerkiksi kyseenalaistamalla ne⁷⁷³. Brömsebron rauhan jälkeisessä Gotlannissa uuden keskushallinnon kohtaaminen vahvisti tanskalaisen perinteen julkituontia saarella, vaikka Ruotsin hallinnon poliittiset tarkoituksetperät olivat juuri päinvastaiset.⁷⁷⁴ Valloitetuilla alueilla käytetty argumentaatio ei ollut vain keino vallan legitimointiin, vaan myös sen kyseenalaistamiseen.

Varhaismodernin ajan yksinvaltaisen, keskusjohtoisen ja autokraattisen Venäjän imperiumin peittelemätön heterogeenisyys antoi eri etnistä⁷⁷⁵ taustaa oleville valtakunnan väestöryhmille laajan mahdollisuuden omaehtoiseen identifikaatioon. Nykyajan kansallisuuskäsitelmästä katsoen hämmästyttävimmältä näyttää se, että isovenäläinen maarahvas oli valtakunnan väestöstä monin tavoin alistetuimmassa asemassa. Venäläinen etninen alkuperä ja ortodoksinen uskonto olivat epäilemättä vahvimpia yhteiskuntaa integroivia, mutta eivät erillaisia oikeuksia antavia tekijöitä. Keskushallinnon legitimitetin turvaaminen ja

⁷⁶⁹ Jussila 1978, 6; Tandefelt 2002.

⁷⁷⁰ Sahlins 1991, 111–113; Eriksen 2002, 34–35, 58; Myös Black 1998, 73–74.

⁷⁷¹ Bergman 2002, 352.

⁷⁷² Sanders 2008; Ljungberg 2009, 46; Myös Engman 2009, 84–88.

⁷⁷³ Eriksen 2002, 68; Bergman 2008b, 138.

⁷⁷⁴ Lerbom 2003, 231.

⁷⁷⁵ Ks. Kidd 1999, 34–35, joka osoittaa etninen -sanalla olleen vahva uskonnollinen (pakanallinen) konnotaatio varhaismodernilla ajalla.

ei-venäläisten alamaisten lojaalisuuden varmistaminen olivat suurimpia 1600–1800-lukujen Venäjän heterogeenisyyden selittäjiä. Andreas Kappelerin mukaan venäläisväestön tietotaidollinen alisteisuus verrattuna eteläisten ja läntisten provinssien ei-venäläiseen väestöön, vuosisatojen multietninen traditio Venäjän ja sen edeltäjien hallinnoimilla alueilla sekä ei-venäläisten ryhmien vastarinta – tai sen mahdollisuus – venäläisyyttä kohtaan turvasivat rajaseuduille niiden kulttuuristen erityispiirteiden säilymisen.⁷⁷⁶

4.2 ”Toisella” identifioiminen

4.2.1 Vierauden tematiikka

Elokuussa 1725 Haminan maistraatilta porvarioikeuksia hakenut ja tammikuussa 1726 maaherran puoleen asiassa kääntynyt kauppakaisalli Jonas Ranström oli syntynyt vuosisadan vaihteen Viipurissa. Viipurista Ranström siirtyi kuusivuotiaana veljensä luo Käikisalmeen, josta hän pakeni kohti länttä Suuren Pohjan sodan aikana. Venäläisten vallattua koko Suomen Ranström palasi äitinsä luo Viipuriin, josta hän saapui 1720-luvun puolivälissä Pietarin ja Tallinnan kautta Haminaan. Ranströmin kaltaisten kiertolaisten esittämien elämäkertojen todentaminen aiheutti Haminan maistraatille päänvaivaa läpi 1720–1760-lukujen. Paitsi henkilöiden taustan selvittäminen, yleisesti ottaen koko suhtautuminen vierasta syntyperää oleviin (*äro af främmande Nation och ifrån Ryska sidan till Finland öfverkommit*) henkilöihin, joilla ei ollut esittää itsestään muuta todistusta kuin matkapassi, oli vailla selviä normatiivisia määräyksiä.⁷⁷⁷

Normatiivinen porvariprivilegioprosessi kesti Haminassa pisimmillään useita kuukausia, nopeimmillaan kirjeenvaihto hakijan, Haminan maistraatin ja mahdollisesti maaherran välillä vaati joitain viikkoja.⁷⁷⁸ Prosessikäytänteiden epäselvyys pisti myös aikalaissilmiin. Venäläinen kauppias Jacob Ustinof oli pitänyt Haminan maistraatin luvalla kahden vuoden ajan puotia Haminan ulkopuolella ennen siirtymistään kaupungin porvariksi keväällä 1727. Puolen vuoden porvarina olon jälkeen Ustinofin taustasta haluttiin seikkaperäinen selvitys vanhempien säätyä ja hakijan synnyinpaikkaa myöten. Kun Haminan maistraatissa keskusteltiin Ustinofiin kohdistetusta valituskirjelmästä, ei kauppias Carl Clayhills osannut päättää, olisiko hän Ustinofin porvarioikeuksien puolesta vai niitä vastaan. Hieman myöhemmin samassa istunnossa samainen kauppias tarkensi, ettei itse asiassa halunnut ottaa asiaan kantaa. Maaherran

⁷⁷⁶ Kappeler 2001, 132, 158–162; Ks. myös Kivelson 1996, 209.

⁷⁷⁷ HRO 28.8.1725, 5.8.1727, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 10.1.1726, 31.7.1727, MMA; Ks. myös Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 25.10.1724, MMA; Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (5.8.1727, Ranströmin hyväksyntä porvariksi), MMA; Saapuneet kuulutukset, asetukset, määräykset ja ohjeet 11.2.1727, MMA; Ks. Frisenheim KM:lle 25.6.1724, RA.

⁷⁷⁸ Esim. leski Anna Hunnian hakemuksen edistymisen: Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 29.10.1723, MMA; Maistraatille saapuneet anomukset 10.11.1723, MMA; HRO 16.11.1723, MMA.

mukaan ei ollut asetusten vastaista valita kaupunkiin ulkomaalaisia (*fremmande Nation*) kauppiaita, kunhan he eivät olleet porvareita samaan aikaan muissa kaupungeissa. Jo useamman vuoden Haminan välittömässä läheisyydessä oleilutta Ustinofia ihmetetytti erityisesti se, että useita hänen maanmiehiään (*de andre af dess Nation*) oli valittu samaan aikaan porvareiksi Helsingissä ja Turussa. Maaherra Frisenheimin mielestä Turussa ja Helsingissä porvarioikeuksiin riittänyt Venäjän alamaisten (*ryska undersåtarna*) esittämä matkapassi riitti hakijoiden taustan selvittämiseen myös Haminassa.⁷⁷⁹

Mika Sivonen huomauttaa, että varhaismodernin ajan nation-termistä käydyssä laajassa keskustelussa termin konteksti ja käytettyjen lähdeaineistojen erot ovat jääneet usein liian vähälle huomiolle. Samalla Sivonen kysyy, oliko eliitin käyttämällä nation-käsitteellä vaikutusta tai paremminkin käyttöarvoa rahvaan parissa vai oliko termi vieras rahvaan puhunnalle.⁷⁸⁰ Toisin sanoen on sekä katsottava sen taakse, minkälaisen identiteetin valtionhallinto ja kirkko halusivat alamaisten omaksuvan, että kyseenalaistettava säätyläisten jakaman identiteetin soveltuvuus talonpoikaiston ja porvariston identiteetin kuvaajaksi.

1700-luvun alkupuolen ja puolen välin Haminan ja Lappeenrannan porvaristo käytti vierautta määrittelevää ja kuvailevaa terminologiaa paikallistuomioistuinten kokoontumisista valtiopäivä- ja oikeuskollegiovalituksiin. Terminologian samankaltaisuus aineistoista riippumatta on ymmärrettävää, sillä lähdeaineistojen takaa paljastuvat samat tai ainakin saman porvarillisen maailmankuvan jakaneet henkilöt. Argumentoinnin laajuus osoittaa termistön olleen tuttua myös muille kuin porvariyhteisöjen suurkauppiaille. Venäjältä Haminaan saapunut ja kaupunkiin porvariksi hyväksytty Anders Redevitz pyysi maistraatilta kolmen vuoden porvarina olon jälkeen lupaa siirtyä takaisin isiensä seuduille. Syntyperältään vieraaksi (*främmande nation*) itsensä määritellyt Redewitz nosti suurimmaksi hänen ja paikallisväestön väliseksi eroksi tšekäläisen kielen, jota hän ei taitanut.⁷⁸¹ Syntyperän tärkeys tuli selvästi esiin myös Haminan maistraatin istunnossa syksyllä 1723, kun kauppiaat määrättiin korvaamaan viipurilaiset palvelijansa tulevaan tammikuuhun mennessä ruotsalaissyntyisillä henkilöillä ([...] *sampt swänske infödde istället tagas*).⁷⁸²

Nation-käsitteeseen varhaismodernilla ajalla liitettyjä monimerkityksellisiä määritelmiä yhdisti se, että ne kytkeytyivät tietyn ihmisryhmän rajaamiseen

⁷⁷⁹ HRO 19.4.1725, 19.7.1727, 26.7.1727, 13.12.1727, MMA; HRO 16.12.1727, MMA, [...] *Clayhills sig yttrade, det i hastighet eij kan finna sig härutinnan, antingen han håller med Ustinof eller är emot honom, utan will sådant utj hos sig vidare betänkiande taga [...] eij kunna eller wilja taga någon del [...]*; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 5.6.1727, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 5.6.1727 (Maaherran vastaus), MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 13.6.1727, MMA; Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (26.7.1727, Ustinofin hyväksyntä porvariksi), MMA; Maistraatille saapuneet anomukset 13.12.1727, MMA, [...] *af hwad stånd och wilkor des föräldrar warit och med hwad namn uti hwad Gouwerneamente, Woiwodskap, Stad och By i Ryssland de bodt*.

⁷⁸⁰ Sivonen 2007, 21; Ks. Claréus 2002, 37–41; Katajala 2005, 242; Myös Eilola 2003b, 50; Bergman 2002, 347.

⁷⁸¹ Maistraatille saapuneet anomukset, 13.6.1726, MMA, [...] *är af främmande nation och således icke detta lands språk mäktigt, hwilket ett stort hinder till min upkomst är [...] til min fädernes orth få begifwa*; Ks. Tandefelt 2002, 34, passim.

⁷⁸² HRO 29.10.1723, MMA.

”toisista”. Keskeisintä on käsitteen liittyminen ihmisryhmän yhteenkuuluvuuden tunteeseen. Nationin rinnastaminen jopa kokonaisesti valtakuntiin ei ollut poikkeuksellista, vaikka oman maan yhdistäminen kansakunta-käsitteeseen yleistyi Ruotsissa vasta 1700-luvun jälkipuoliskolla ja Venäjällä vielä sitä myöhemmin.⁷⁸³ Nation-termiä käytettiin lähinnä ”kansojen” syntyperän synonyymina myös valtakuntien sisällä. Multietnisellä ja uskonnollisella Venäjällä ei ollut 1600-luvun lopulta eteenpäin edes pyrkimystä saati mahdollisuutta yhden nationin johtamaan valtakuntaan⁷⁸⁴. Haminan maistraatin 1720-luvun puolivälissä vastaanottamat ilmoitukset kahdesta rykmentistään Haminassa karanneesta pohjanmaalaisesta sotilaasta ja uusikaarlepyyläisestä rengistä valaisevat terminologian käyttöä. Sekä renki että sotilaat nimettiin syntyperältään suomalaisiksi ([...] *skal wara til nation en finne* [...]), kun taas kahden juuri värväytyneen paikallisen nuorukaisen karattua rykmentistään heitä ei määritelty vastaavalla tavalla ”suomalaisiksi”. *Til nation en finne* -määritelmä ei ollut sidoksissa kieleen tai suomalaisuuteen sen nykymerkityksessä, sillä rengin mainittiin taitavan venäjää ja pohjalaisten sotilaiden ruotsia. Terminologiassa oli sen sijaan ilmeinen yhteys maantieteelliseen alkuperään. Suomalaisuuteen viittaamalla tehtiin myös taloudellissosiaalisia eroja, kun eräs haminalainen suurkauppias valitti kaupungin suojelusmiesporvariston olevan vain kaupalliselle ammatinharjoittamiselle hallaa tekeviä suomalaisia talonpoikia (*pure finska bönder*).⁷⁸⁵

Jaak Naberin keskushallinnon näkökulmasta rakentaman tulkinnan mukaan Ruotsin kruunu käytti nation-tematiikkaa vallan keskittämisen ja alueiden yhdenmukaistamistavoitteidensa läpivientiin suurvalta-ajan lopun rajaprovinsseissaan, mikä antoi termille ilmeisen etnis-kielellis-kulttuurisen konnotaation.⁷⁸⁶ Naberin nyky näkökulmasta hieman vanhahtava tulkinta on selitettävissä sillä, että vähemmistöihin ja tai ulkomaalaisiin viitattaessa nation-termi sai enakkoluuloisia sävyjä. Varhaismodernin ajan Ruotsin nation-käsite sisälsi itse asiassa kahtalaisen, toisiaan täydentävän merkityksen: hallitsijan alamaisuuden ja etnisen ruotsalaisuuden. Huomion kiinnittymistä henkilöiden syntyperään voidaan pitää ideologisena alkuna konglomeraattivaltioita keskittyneimmille valtiorakennelmille.⁷⁸⁷ Stuart Hallin mukaan nation-termin sekä moderni kansallisvaltioon että sitä edeltävään ”muinaiseen ja hämärään” viittaavat konnotaatiot tarjoavat poliittisen kansakuntajäsenyyden lisäksi kotipaikkaan, yhteisöön ja esimerkiksi sukuun kuulumisen ideologian.⁷⁸⁸

Haminassa ja Lappeenrannassa käytetty nation-terminologia viittasi vierauteen ja oman ja vieraan ryhmän välisiin rajanvetoihin. Vieraan syntyperän määrittäminen oli toistuvasti tarpeen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen

⁷⁸³ Lindberg 2006, 132; Kappeler 2001, 7; Ks. Lehtinen 1961, 303–304, 352–353; Kemiläinen 1964, 14–15, 18; Bell 2001, 5–6; Eriksen 2002, 97.

⁷⁸⁴ Hosking 2011, 181.

⁷⁸⁵ SK (Hamina) Maaherra Frisenheimilta maistraatille 26.5.1725, 8.8.1725, 20.9.1725, MMA; Stådernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1734), RA; Ks. Lamberg 2007, 213–214, joka liittyy nation-termin vierauden määrittämiseen.

⁷⁸⁶ Naber 1995, 5–6, 145.

⁷⁸⁷ Lehtinen 1961, 304–310; Myös Ihalainen 2001, 415–416; Vrt. Nordin 1998, 197–198.

⁷⁸⁸ Hall 2002, 52; Vrt. Anthony D. Smithin käyttämä käsite varhaismoderni etninen identiteetti, johon kansakunnat ja nationalismi perustuvat. Smith 1991, 20–21.

toiminnassa. Keväällä 1753 Lappeenrannan kämnerinoikeus totesi Venäjän armeijan mukana liikkuneen erään marketentin olevan venäläistä syntyperää (*Rysk Nation*), ja siksi hän ei nauttinut kaupungin suojelusta. Siten marketentti tuli tuomita rikkeistään Venäjän lakien mukaan jossain muussa tuomioistuimessa, jonka toiminnassa sovellettiin Venäjän lakia.⁷⁸⁹ Marketentin identifiointi venäläiseksi osoitti ”meidän” erottumisen toisesta nationista, vaikka molemmat olivat Venäjän keisarinna-alamaisia. Tematiikka oli sama, jolla pohjalaiset erotettiin tšekäläisistä 1720-luvun puolivälin Haminassa.

Haminan maistraatin kauppiaaksi jo kertaalleen hyväksymään Jacob Ustinofin syntyperään kohdistetut selvitysvaatimukset eivät olleet ainoita laatuun. Epäselvät porvariksioton valintakäytänteet herättivät ymmärrettävästi tyytymättömyyttä Viipurista ja syvemmältä Venäjältä Ruotsin puoleiseen Suomeen isonvihan jälkeen saapuneiden henkilöiden joukossa. Kauppias Dettlof Hunniuksen esittämien kommenttien rivien välistä on luettavissa kritiikkiä, jonka mukaan maistraatin ja muun porvariyhteisön mielenkiinto keskittyi tietyissä tilanteissa korostetusti hakijoiden sosiaaliseen taustaan, ei hakijan ammattitaitoon tai hänen tarpeellisuuteensa yhteisölle. Vuoden 1723 lopulla porvarioikeuksia Lappeenrantaan hakeneen viipurilaisen Hunniuksen lupaprosessia venytti epäselvyys siitä, oliko Hunnius Ruotsin vai Venäjän vasalli.⁷⁹⁰

Suuren Pohjan sodan jälkeisinä vuosina Haminan ja Lappeenrannan kaupunkituomioistuimissa käydyt keskustelut avaavat vasalli (*vasal*)-termin merkityssisältöä. Henkilöt, jotka olivat vuoden 1673 kauppasäännön mukaisesti riippuvaisia Venäjästä, eivät voineet olla Ruotsin hallitsijan alamaisia. Venäjän vasalleina heidän oli mahdoton saada porvarioikeudet Haminaan tai Lappeenrantaan. Vasalliksi tituleerattu henkilö oli kiinnitetty Venäjän palvelijaksi joko virkamiehenä tai muuna vastaavana henkilönä, kuten porvarina⁷⁹¹. Ennen syyskuun puolivälissä vuonna 1723 Haminan maistraatin suorittamaa kaupungin ensimmäistä porvariksiottoa maistraatti tähdensi istunnossaan, kuinka tärkeää porvarioikeuksia myönnettäessä oli, että henkilöt antoivat oikeaa tietoa nimestään alkaen. Hakijoiden identifiointilla pyrittiin estämään tilanteet, joissa henkilöt olivat samaan aikaan porvarina toisaalla tai venäläisten kaupunkien vasalleja ja palvelijoita.⁷⁹² Vasalli-termin häviäminen pikkuvihan jälkeen laadituista lähteistä kertoo termin sopimattomuudesta muuttuneeseen toimintaympäristöön. Syynä oli todennäköisesti Haminan ja Lappeenrannan siirtyminen Venäjän hallintaan. Mikäli termiä olisi käytetty 1740-luvulta eteenpäin entiseen ta-

⁷⁸⁹ LKO 28.4.1753, 14.5.1753, MMA, [...] *Simon Kuisnistoff är af Rysk Nation och ej lyder under stadens beskydd utan således synes sortera under Ryska lag i dy af annan rätten; Viipurista ks. Ruuth 1908, 582–587.*

⁷⁹⁰ LKO 6.12.1723, 10.12.1723, MMA; Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset 5.9.1724, MMA.

⁷⁹¹ Ks. LKO 27.6.1724, MMA, [...] *huru wida någre som förmenas icke äga fullkommen frijhet ifrån Ryska sidan, och således Handels ordinantien 1673 icke såsom undersåtare å annan ort få wara borgare här [...] Angående betienterna som äro Ryska Vasaler, så bör ingen der till brukas som icke kan trygga Staden med gagn om Burskap winnande.*

⁷⁹² HRO 9.9.1723, MMA, [...] *der wid först måtte undersökt worde, hwilka af der namn gifwa som sig opteckna låtit, der till habile kunde ärkännas, så att någon framdeles icke kunde finnas tillika Bårgare på annan ort eller annars Vasaller och Betient ifrån andra Städer och orter.*

paan, olisivat myös Haminan ja Lappeenrannan virkamiehet, kaupunkien suojelushenkilöt ja porvaristo tulkittu Venäjän vasalleiksi.

Vasalliuudella ei ollut iso- ja pikkuvihan välisenä aikana negatiivista konnotaatiota, vaikka se yhdistettiin usein (Ruotsin) alamaisuuden ja porvariuden vastapariksi. Vasalli-termin käyttö Uudenkaupungin rauhansopimuksen tekstissä osoittaa asiakirjan luonteen ja tärkeyden huomioiden, ettei termi ollut osapuolia loukkaava. Samalla on huomattava, että rauhansopimuksessa vasallius yhdistettiin sekä Ruotsin että Venäjän kruunun alaisuuteen.⁷⁹³ Täysin vieras vasalli-käsite ei ollut edes Haminan ja Lappeenrannan porvariston itseidentifikaatiolle, sillä kertaalleen useampi lähinnä kaupunkien alempaan porvaristoon kuulunut henkilö nimesi itsensä Ruotsin hallitsijan kunniallisiksi ja nöyriksi vasalleiksi, joilla oli oikeus elää ja kuolla kuninkaan ja esivallan suojeluksessa.⁷⁹⁴ Alamainen–vasalli-vastaparinen käyttö osoitti kuitenkin vasalli-termillä olevan vierauteen ja ”muihin” viittaavia tarkoituseriä. Haminaan kauppiaksi hyväksytyt venäläiset Jacob Ustinofin kaupankäynti 1730-luvulla molemmin puolin rajaa ja hänen nimeämisenä Venäjän vasalliksi viittaavat Venäjän vasalleilla olleen ruotsalaisten porvareiden kaltaisia etuoikeuksia, joskin Ustinof venytti taloudellisen toimintansa rajoja melko huolelta.⁷⁹⁵ Vasalliksi syytetyn, mutta Haminan maistraatin kaupunkiin porvariksi hyväksymän erään venäläisen kauppiaan retoriikka kertoo vieraiden kauppiaiden pyrkinen sulautumaan osaksi kansaporvareiden ”*dess medborgare*” muodostamaa yhteisöä.⁷⁹⁶

Käsitteen ”*medborgare*” ei voi tulkita tarkoittavan 1700-luvun alkupuolen Ruotsin rajaseudun kontekstissa varsinaisesti kansalaista, vaan esivallalle lojailia kaupunkiyhteisön porvarijäsentä. Porvarikansalaisuus oikeutti harjoittamaan toimeentuloa ja nauttimaan privilegioiden ja lakien takaamista eduista ja suojasta. Käytetyssä tematiikassa voi havaita pieniä viitteitä argumentoinnin muutoksesta, sillä 1700-luvun kuluessa pidemmälle *medborgare*-termillä viitattiin yhä useammin virka- ja muuhun palvelussuhdealusteisuuteen valtiota kohtaan. Esimerkiksi, kun kaupungin tervafaktori joutui Haminassa ristiriitoihin porvariston kanssa, hän ilmoitti olevansa vapaa Ruotsin valtakunnan alamainen ja ”kansalainen”, joka nautti tietyistä oikeuksista.⁷⁹⁷

Kotimaisuuden ja venäläisyyden välistä eroa kuvattiin myös muilla termeillä kuin vasallius. Kun Haminan kauppiailta kysyttiin syksyllä 1723 heidän

⁷⁹³ Uudenkaupungin rauhansopimus, 1. artikla, [...] *til den Swänska Cronan/ och Sweriges Rike/ samt des säväl in som utom Romerska Riket belägne Herrskaper/ Provincier, Länder/ Städer/ Vasaller, undersätare och inbyggare å den ena/ [...] och effterfoliare til det Ryska Riket/ jemte alla des Länder/ Städer/ Herrskaper och Gebieter/ Vasaller, Undersätare och inbyggare å den andra sidan/*; Vrt. Vilks 2005, 348.

⁷⁹⁴ Maaheraalle saapuneet anomukset 15.8.1726, MMA, *wij oss tilltroo at wara redelige och underdånige Vasaler af vår Nädigste Konung och Öfwerheet och i så måtte oss Submittera utj all underdånigheet at döo och lefwa under deras beskydd [...]*.

⁷⁹⁵ LKO 5.10.1733, MMA, [...] *Ustinof, som äfwen på Ryska sidan skall idka borgerlig näring [...] såsom en rysk wasall emot handelsordinantien [...]*.

⁷⁹⁶ HRO 22.11.1727, MMA.

⁷⁹⁷ Ks. Jussila 1978, 7; Lindberg 2006, 100; Wolff 2008, 72–75; Wassholm 2008, 93–94; Engman 2009, 26–29, 100–103; Ihalainen 2010, 210, passim; Maistraatille saapuneet anomukset 13.9.1726, MMA, [...] *huru iag som en frij Sveriges Rikes undersätare och medborgare [...]*.

mielipidettään kaupunkiin porvareiksi pyrkivistä henkilöistä, väitettiin kauppias Jacob Johan Teschen ja tämän kauppiastoverin olleen *Venäjän vallan alaisia* henkilöitä, joiden oli mahdoton saada porvarioikeuksia kaupunkiin. Kauppias Teschen mukaan se ei ollut mikään este porvariksi pääsyyllä Haminaan. Seuraavana päivänä Tesche todisti edelleen, ettei ole Venäjän alamainen ([...] *at han intet wore någon Rysk undersåte*), vaikka syytteitä siitä oli esitetty jo vuoden alusta lähtien.⁷⁹⁸ Erään viipurilaisen kauppiaan lesken hakiessa porvarioikeutta Haminaan hän toivoi pääsevänsä pois Venäjältä takaisin kotimaahansa Ruotsin kruunun alamaiseksi nauttimaan porvarillisista oikeuksista. Leski pyrki argumentoimaan parhaalla mahdollisella tavalla etäisyyttään Venäjään ja venäläisyyteen ja osoittamaan haluaan päästä Ruotsin kruunun ja ”luonnollisen” isänmaansa alamaiseksi.⁷⁹⁹ Kun leski vetosi isänmaahan, hän osoitti tunnepitoisen suhtautumisensa Ruotsia kohtaan, joka käsitti myös valtakunnan itäisen osan Suomen.⁸⁰⁰

Termien vieras ja alamainen käyttö oli 1700-luvun rajaseudulla monipuolista. Ne liittyivät poikkeuksetta toisiin vastaaviin ihmisiä määritelleisiin termeihin. ”Främmande” saattoi sellaisenaan viitata joko vieraaseen tai maanmieheen muualta valtakunnasta. Vieraus päti kaikkiin tietyn kaupungin, jopa tarkemmin rajattuna sen privilegoidun porvariyhteisön ulkopuolisiin henkilöihin. Varhaismodernilla ajalla on mahdotonta rakentaa mitään ilmiselvää liitosta vierauden ja etnisyyden välille. Haminan kaltaisissa tapulikaupungeissa paikallisväestö kohtasi toistuvasti vieraita, jotka olivat lähtöisin ympäri Itämeren piiriä ja jopa laajemmalta. Vieraus ei voinut tarkoittaa pelkästään jotain pelottavaa, sillä varsinkin kauppasuhteiden kannalta yhteydet vieraisiin saattoivat olla arvokkaita.⁸⁰¹

Vierautta koskevaan terminologiseen määrittelyyn liittyy läheisesti kunnian merkitys. Termillä vieras oli mahdollista viitata myös henkilöihin, jotka eivät olleet sanan varsinaisessa merkityksessä vieraita. Tällaisissa tilanteissa vierautteen viittaaminen oli yhteisön sisäisen vallankäytön resurssi.⁸⁰² Vieraudella ja kunnialla oli vahva riippuvuussuhde varhaismodernissa maailmassa. Kunniaan kohdistuneita, nykyisin pieniltäkin tuntuvia loukkauksia oltiin valmiita puolustamaan tuomioistuimissa saakka. Kunnian tutkimuksessa on kiinnitettävä erityisesti huomiota kunnian poissulkevaan merkitykseen. Ihmisille oli tärkeää pysyä järjestelmän sisällä, olla osa yhteisöään. Nuhteeton maine oli henkilökohmainen, mutta samanaikaisesti julkinen tekijä. Se jäsensi koko yhteisöä ja merkit-

⁷⁹⁸ HRO 12.9.1723, MMA, [...] *hvar och en fritt att anföra hwad inspråk der kunde emot någon hafwa, ty anfördes först emot Jacob Johan Tesche och dess handels intressent Carl Clayhills, som skulle den Ryska wäldet underkastade wore [...] Jacob Johan Tesche härwarande förklarade sig att sådant intet wore något värde eller hinderligt at få winna Burskap i Friedrichshamn; HRO 20.1.1723, 13.9.1723, MMA.*

⁷⁹⁹ Maistraatille saapuneet anomukset 10.11.1723, MMA, [...] *iag mig söckt att slippa från Ryssland och få blifwa en undersåte af Sweriges Crono och mitt naturl. fädernes Land [...] det iag till följje af Hr. Baron och Landshöfdingens mig gifne nådige försäkring een bårgerl. Rättigheet och consequenter dhe förmåhner niuta som dhe hwilka extendens under bårgerl. Tagen.*

⁸⁰⁰ Nordin 2000, 304; Lindberg 2006, 142–143; Wassholm 2008, 114.

⁸⁰¹ Bergman 2002, 351; Bergman 2007, 45–46; Lamberg 2007, 215; Myös Black 1998, 74.

⁸⁰² Cederlöf 1998.

si henkilön kuulumista kunniallisten ja hyväksytyjen ihmisten piiriin.⁸⁰³ Vaikka varhaismodernin ajan ihmisille oli tärkeää olla yhteisönsä hyväksymä, se ei tarkoittanut, että he olisivat olleet yhteisönsä vankeja. Ihminen ei ollut suvereeni yksilö, mutta hän oli vapaa niiden rajojen sisällä, jotka ympäröivä yhteisö määrittä. Varhaismodernin ajan Venäjällä maantieteellisellä alueella ja henkilöiden syntyperällä oli tässä mielessä poikkeuksellisen suuri merkitys. Yksilö oli aina osa yhteisöään ja hänen toimintansa oli osa sosiaalista verkostoa. Vieraiden asema oli vaikea yhteiskunnissa, sillä he saattoivat olla osa yhteisöjään, mutta olivat samalla yhteisön määrittämien rajojen ulkopuolella.

Iso-Venäjältä Haminaan ja Lappeenrantaan 1720–1730-luvuilla saapuneisiin henkilöihin liitetyt *rysk*-määritelmät eivät olleet loukkauksia venäläisiä kohtaan. Luokittelu liittyi pääasiassa tulijoiden maantieteelliseen alkuperään ja ortodoksiseen uskontoon⁸⁰⁴. Ortodoksisuutta ja luterilaista uskontoa ei asetettu missään yhteydessä suoraan toistensa retoriseksi vastakohtiksi. Haminalaisten ja lappeenrantaalaisten vieraita kohtaan esittämien mielipiteiden takana voi nähdä viittauksia isonvihan kriisiaikaan, mutta suhtautuminen vieraisiin ei ollut muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta halveksivaa tai ylimielistä. Kaupunkilaiset tiesivät, että tulijat eivät edustaneet vähemmistöjä tai marginaaliryhmiä kaupunkia lähellä sijainneilla alueilla. Vierauteen ja vierasmaalaisuuteen viittaamisessa ei ollut tärkeintä se, väitettiinkö toisen olevan ryssä tai Ruotsin hurttia, vaan vierauteen liitetty negatiivinen merkitys. Vierautta leimannut selkeän viiteryhmän puute antoi mahdollisuuden henkilöiden terminologiseen ”uudelleenmäärittelyyn”.⁸⁰⁵

Vierauteen liittyvää terminologiaa käytettiin myös muulloin kuin määriteltäessä yhteisöille outoja ihmisiä. *Rysk*-termi ei ollut sellaisenaan loukkaus, mutta paikallisväestöön liitettynä se sai erilaisen merkityksen. Termi ryssänhuora (*ryskhora*) oli tuttu Ruotsin ja Venäjän välisellä rajaseudulla sekä ennen että jälkeen pikkuvihan ajan⁸⁰⁶. Venäläisyyden kautta tapahtunut oman ryhmän nimittely kertoo yhtäältä venäläisten vieraudesta ja toisaalta vierauden merkityksestä rajaseudun paikallisväestölle. Tulijoiden vieraus oli osa haminalaisten ja lappeenrantaalaisten negatiivista suhtautumista venäläisiä kohtaan. ”Ryssän” kuuluminen haukkumasana ”kelmin” ja ”hunsvotin” kanssa samaan sarjaan viittaa venäläisyyteen liitettyyn alhaiseen statukseen.⁸⁰⁷ Näin tapahtui kuitenkin vain silloin, kun haukkumasana kohdistettiin tuttuun paikallisväestöön, joka ei ollut alkuperältään venäläistä. Loukkaus perustui siihen, mihin ihmistä verrattiin, ei siihen, mitä hän todellisuudessa oli. Kunnianloukkauksiin, nimitelyihin ja juoruihin suhtauduttiin aikakaudella vakavasti, sillä huhu saattoi pahimmillaan saastuttaa mainetta yhtä paljon kuin todistettu kunniaattomuus.

⁸⁰³ Renvall 1949, 148; Matikainen, 2002, 86–117; Lindström 1994, 540, 558; Eilola 2003b, 259–263; Einonen 2003, 95–99; Karonen 2004, 147–152; Hassan Jansson, 2006, 448.

⁸⁰⁴ Katajala 2005, 53; Sivonen 2007, 55.

⁸⁰⁵ Ks. Eilola 2003a, 121, passim; Einonen 2003, 97; Katajala 2005, 64.

⁸⁰⁶ Ks. LKO 31.8.1739, 11.9.1739, MMA, jolloin Lappeenrannasta porvarioikeudet saaneen Iwan Wasiljoffin vaimoa haukuttiin ryssänhuoraksi; Myös esim. LKO 12.9.1750, MMA; Vilkuva 2005, 256.

⁸⁰⁷ Vilkuva 2005, 348; Vrt. Lamberg 2007, 205.

Haukkumasanojen tai väitteiden ei tarvinnut olla totta, eikä kaikkien yhteisön edustajien tarvinnut jakaa yleistä mielipidettä huhun totuudenmukaisuudesta. Tärkeintä oli, että nimityksen sisältö ymmärrettiin loukkaavaksi.⁸⁰⁸

4.2.2 Yhteenkuuluvuuden diskurssi

”Uuden” Suomen liittäminen Venäjän keisarikuntaan vuonna 1809 tapahtui sääty-yhteiskunnan ja alamaisuuden kontekstissa. Sekä Ruotsissa että Venäjällä valtakunnan hallitsija oli metaforisesti valtion isä ja alamaiset hänen lapsiaan. Venäjä oli monikansallinen valtio, jonka väestöä yhdisti saman hallitsijan alamaisuus.⁸⁰⁹ Lojaalisuus hallitsijalle oli symbolisesti vahva elementti, joka liitti Venäjän hallinnoimat konglomeraatin osat yhteen ja veti rajaa Venäjän hallitsijan alamaisten ja muiden valtakuntien alamaisten välille. Alamaisuuskaan ei tarkoittanut varhaismodernin ajan Venäjällä kaikille samaa. Osmo Jussilan mukaan vuonna 1809 luotu erityinen ”suomalainen alamaisuus” erotti uudet suomalaiset alamaiset lakeineen, privilegioineen ja omine hallintokoneistoineen valtakunnan ydinalueista.⁸¹⁰ Venäläisiä kohdeltiin Suomessa kuin ulkomaalaisia, suomalaisilla oli sen sijaan keisarille vannomansa uskollisuuden kautta yhtäläiset oikeudet muiden Venäjän alamaisten kanssa.⁸¹¹ Venäjä oli 1800-luvun alussa yhtä vähän yhden kansallisuuden valtakunta kuin se oli ollut puoli vuosisataa aiemmin Turun rauhan jälkeen. 1700-luvun puolivälin lappeenrantalaiset ja haminalaiset olivat Venäjän hallitsijan alamaisia, mutta eivät venäläisiä. Jussilaa mukaillen voi todeta erityisen ”suomalaisen alamaisuuden” syntyneen jo huomattavasti aiemmin kuin hän määrittelee. Termiä suomalainen alamaisten ei esiintynyt 1700-luvun puolivälin Hamina- ja Lappeenrannassa kuitenkaan kertaakaan⁸¹².

Kymenkartanon provinssin talous- ja hallintoasioiden järjestelystä Turun rauhan jälkeen vastannut kenraalikuvernööri Johan Balthasar von Campenhausen määräti julistuksissaan vuoden 1743 lopulla valtakunnan uuden rajaprovinssin uusien alamaisten talouspoliittiset ja kulttuuriset oikeudet. von Campenhausenin tavoitteena oli estää Haminan taantuminen talonpoikauskyläksi, johon yksikään oikea kauppias ei asettuisi. Se tarkoitti käytännössä kaupungille erioikeuksien varaan rakennettua tulevaisuutta. Kymenkartanon provinssin erityisasema oli merkittävä, joskaan ei poikkeuksellinen koko Venäjän mitta-kaavassa, sillä Venäjän alaisuuteen 1500–1600-lukujen taitteesta alkaen liitetyt alueet ja yksittäiset kaupungit saivat muutamissa tapauksissa vastaavia – joko

⁸⁰⁸ Söderberg 1990, 246–247; Lindström 1994, 537–538; Katajala 1994, 141; Matikainen 2002, 100–102; Eilola 2003a, 123–129, 142; Rähkä 2008, 410–411; Ks. esim LKO 10.8.1751, MMA, jolloin erään kauppiaan vaimo ja satulantekijän leski nimittelivät toisiaan ”Krono tiufsdotter” ja ”profosdotter”.

⁸⁰⁹ Screen 1978, 25; Kappeler 2001, 104; Wassholm 2008, 87–88.

⁸¹⁰ Strakhovsky 1941, 467; Jussila 1978, 19; Jussila 2004, 73–78, passim; Engman 2009, 84, passim; Ks. Gustafsson 1998, 23, joka huomauttaa varhaismodernin ajan alamaisuuden olleen nimen omaan alamaisuutta hallitsijaa ei valtakuntaa kohtaan.

⁸¹¹ Screen 1978, 21; Engman 2009, 100, passim; Vrt. Olsson 2007, 74.

⁸¹² Vrt. Nordin 2000, 272–285, passim; Kritiikistä ks. Nurmiainen 2003, 269–270; Myös Wolff 2008, 109, passim.

virallisia ta epävirallisia – etuoikeuksia valtakunnan muihin alueisiin nähden. Näitä alueita olivat esimerkiksi Ukraina ja Suuren Pohjan sodan jälkeiset Viro, Liivinmaa ja Viipurin Karjala.⁸¹³ Haminan maistraatti ajoi ymmärrettävästi vuoden 1743 lopulla aktiivisesti kaupungin entisten privilegioiden turvaamista, mutta samaan aikaan se vaati kaupankäyntiä koskevien lakien ja asetusten ulottamista kaikkiin henkilöihin – myös venäläisiin – säädystä ja alkuperästä riippumatta ([...] *ingen undantagandes, af hwad stånd och Nation then ock wara, så wäl Inhemiska som Ryska Marquetentare och Soldater*).⁸¹⁴

Normit määrittivät, kuinka yhteiskunnan tuli toimia. Normien toiminta vaati niiden valvonnan lisäksi normien tulkintaa, joka aiheutti toistuvaa erimielisyyttä Haminan ja Lappeenrannan porvareiden ja yhteisöjen ulkopuolisten kauppiaiden välillä. Kuten Jouko Nurmiainen toteaa, erillisintressien ajamiseen 1700-luvun Ruotsissa käytetty sanasto ja käsitteistö ovat saaneet tutkimuksessa vain vähän huomiota⁸¹⁵. Sama havainto pätee myös Venäjän historian tutkimukseen. Erään viipurilaisen kauppiaan mukaan pikkuvihan jälkeisillä Lappeenrannan markkinoilla oli sallittu aikaisemmin ja tulisi sallia myös jatkossa Turun rauhansopimuksen mukainen Ruotsin ja Venäjän valtakuntien alamaisien välinen vapaa ja esteetön kaupanteko. Sen tuli kauppiaan mukaan koskea kaikkia maassa asuvia porvareita ([...] *frigifwen för alla inrikes boende borgare*).⁸¹⁶ Viipurilaisen kauppiaan käyttämä inrikes -termi käsitti hänen mielestään vähintään koko Viipurin kuvernementin, kenties koko valtakunnan. Toistuvasti 1740–1760-lukujen Lappeenrannassa käydyissä kotimaisissa ja ulkomaisissa (*inrikes / inhemska ja utländsk*) ruokatavaroita koskeneissa keskusteluissa vedettiin rajoja ja yhdisteltiin alamaisia heille kuuluneiden oikeuksien kautta. Erään venäläisen kauppiaan lupahakemus venäläisten kotimaisten (*Ryska inhemska*) tavaroiden myyntiin puodissaan Lappeenrannassa sai maistraatilta puollon, kunhan kauppias maksoi kaupunkiin tuomistaan tavaroista niille määrätyn tullin⁸¹⁷.

”Kotimainen-ulkomaalainen”-tematiikka läpäisi pikkuvihan jälkeisen Lappeenrannan ja Haminan valtaporvaristosta palkollisiin. Retoriikassaan sitä käyttivät kuitenkin vain porvaristo ja hallintoelimet määrittäessään sekä itseään että muita. Itsensä 1750-luvun puolivälissä noin 15-vuotiaaksi arvioinut piika Stina Matsdotter oli syntynyt 1740-luvun vaihteessa Lappeen pitäjässä. Hattujen sodan aikana molemmat vanhempansa menettänyt Stina päätyi Turun rauhahan jälkeen Joutsenon kirkkoherran mukana Puumalaan Ruotsin puoleiseen Suomeen. Maaliskuussa 1756 kirkkoherran luota karannut piika suuntasi takai-

⁸¹³ Strakhovsky 1941, 470–473, 476–477; Raun 1989, 56–58; Paaskoski 1993, 366–368; Suny 2001, 35–40; Kappeler 2001, 66–67, passim; Engman 2009, 33–34, 86; Piirimäe 2011; Ks. SK (Lappeenranta) (ei lähettäjä, päivämätön, annettu asetus päivätty 14.11.1748), MMA, [...] *Lifland och Estland, Wiborg, Narwa och andra wid Öster Siön ligande Städer* [...].

⁸¹⁴ Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA; LKO 17.11.1764, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 26.11.1765, MMA.

⁸¹⁵ Nurmiainen 2009, 196.

⁸¹⁶ LKO 14.2.1746, 28.2.1746, 19.3.1746, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 22.2.1746, 21.3.1746, MMA; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 18.3.1746, MMA; SK (Lappeenranta) Kuvernemettikansliasta kämnerinoikeudelle 19.4.1746, MMA.

⁸¹⁷ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 4.5.1751, MMA.

sin synnyinseuduilleen, kuitenkin ilman asianmukaista passia. Käskeynhaltijakanslian ensimmäisen tulkinnan mukaan Stina Matsdotter oli valinnut Puumalaan siirtyessään Ruotsin alamaisuuden, mutta lopulta kuvernementtikanslian päätöksellä asia vaati tarkempaa tutkintaa.⁸¹⁸ Erään lappeenrantalaisen kauppiaan palveluksessa olleen piian vaihdettua syksyllä 1753 palveluspaikkaa selvisi puolestaan, ettei Haminaan saapuneella piialla ollut itsestään asianmukaisia todistuksia. Haminan raastuvanoikeus vaati rangaistusta lappeenrantalaiselle kauppiaille, joka ei ollut selvittänyt piian oikeutta palvelukseen. Haminalainen kauppias selvisi ilman rangaistusta, sillä hänellä ei ollut ollut syytä epäillä provinssin sisältä tulleen piian taustaa.⁸¹⁹ Lappeenrantalaisen ajurinlesken jäätyä kiinni passittoman piian piilottelusta kämnerinoikeus totesi piian Haminaasta tulleeeksi kotimaiseksi henkilöksi (*inrikes person*) eikä luvattomaksi rajanylittäjäksi (*öfwerlöpare*)⁸²⁰.

Rajanvetoihin liittyi varhaismodernilla ajalla maantieteellinen tila-ajattelu. Tietyn ryhmän ihmisillä on oikeus liikkua tietyllä alueella. Oikeus ei ollut sidottu suoranaisesti pysyviin hierarkkisiin järjestelmiin, kuten säätyyn tai sukupuoleen, vaan uudentamista vaatineisiin kunnian ja maineen kaltaisiin tekijöihin.⁸²¹ Turun rauhan jälkeisessä Ruotsin puoleisessa Suomessa ilman matkapassia liikkuneiden Haminan entisen nuohoojan ja entisen vartiomiehen alkuperä oli hämärän peitossa. Miesten mukaan he olivat kotoisin Säämingin pitäjän Venäjän puoleisesta osasta, mutta kuvernementtikanslia ei ollut valmis heti uskommaan kertomusta. Haminan maistraatin tuli selvittää kanslialle, olivatko miehet Ruotsin vai Venäjän hallitsijan alamaisia.⁸²²

Lappeenrantalaisen kantajan ja kirvesmiehen jäätyä kiinni luvattomasta Ruotsin vastaisen rajan ylittämisestä heidän tarkoituksensa herättivät ihmetystä, sillä kumpikaan ei ollut syytettynä väärinkäytöksistä, joita heidän olisi ollut tarve paeta. Kantajan mukaan tarkoituksena oli ollut vain vieraila sukulaisien luona, mutta sitten he päättivät etsiä Ruotsin puolelta toimeentuloa tai värväytyä armeijaan. Venäjän alamaisina he olivat rikkoneet teollaan uskollisuudenvälansä.⁸²³ Luvattomasta rajanylityksestä jäi kiinni myös Haminan rääh-

⁸¹⁸ LKO 14.10.1756, MMA; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 25.10.1756, MMA, [...] *då merbemälte Gouvernements Cancellie behörig författning giöra wille, för hwilka Kronans undersäte hon egentel. at anses wara; Myös SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 13.10.1756, 12.11.1756, MMA; Ks. Sivonen 2007, 56.*

⁸¹⁹ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 20.11.1753, MMA, [...] *the personer som ifrån Swänska sidan öfverkommit hit til denne sidan utan pass och tilstånd [...] hyst och tagit en passlös person i tjenst, kunde behörigen straffas [...] at han (kauppias Märten Wiikman) intet wetat annars, än at hon wore hemma ifrån thenne Prowincen.*

⁸²⁰ LKO 10.12.1753, MMA; Myös LKO 10.8.1760, MMA; Vastaava tilanne ks. Lamberg 2007, 215.

⁸²¹ Eilola 2003a, 122.

⁸²² SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 9.4.1756, MMA; Myös esim. SK (Lappeenranta) Kuvernementtikansliasta kämnerinoikeudelle 31.5.1746, MMA, jossa tutkittiin olivatko salavuoteudesta syytetyt Anders Söderberg (Smedberg) ja hänen avovaimonsa Maria Andersdotter Ruotsin vai Venäjän alamaisia.

⁸²³ LKO 23.11.1754, 26.11.1754, MMA; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 21.11.1754, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 12.12.1754, MMA; Oikeuskollegion arkisto, nro 775 (23.2.1755), KA, [...] *Hwarföre afrymt, efter han ingen ricterlig missgiärning förspordas har hafwa begåt [...] Alldenstund*

täli, jonka määränpäänä oli Tallinna.⁸²⁴ Taipalsaarelainen Anders Kolemain ehti vierailulla passilla Tukholmassa, Turussa, Valkealassa, Lappeenrannassa ja muutamahan kertaan Viipurissa ennen kuin hän ilmoittautui Viipurissa kuvernementtikanslialle saadakseen matkapassin. Koska Kolemain ei ollut syyllistynyt mihinkään rikokseen, hän vapautui arestista ja sai passin heti, kun joku sukulainen todensi hänen identiteettinsä.⁸²⁵

”Kotimainen-ulkomaalainen”-kiistojen takana oli toistuvia epäselvyyksiä Kymenkartanon provinssin passikäytännöistä. Haminan maistraatin mukaan omatoimisesti passeja myöntänyt provinssin käskynhaltija oli ottanut itselleen oikeuksia, jotka eivät hänelle kuuluneet. Maistraatti ohjeisti kämnerinoikeutta pitämään maistraatin sille lähettämät passiasiakirjat itsellään ja myöntämään omatoimisesti passit. Provinssikanslian mukaan maistraatin ohjeet olivat ukaasien vastaisia. Se kielsi kämnerinoikeutta myöntämästä porvareille matkapasseja. Käskynhaltijan mukaan kuvernementtikanslia oli nimenomaan määrännyt hänen tehtäväkseen matkapassien myöntämisen henkilöille, jotka tahtoivat matkata joko Ruotsin puoleiseen Suomeen tai muihin Venäjän valtakunnan osiin. Maistraatin mukaan sekä kuninkaalliset kirjeet että valtiopäivätölkset takasivat kaupungeille oikeuden myöntää asukkailleen tarvittavat matka-asiakirjat niin koti- kuin ulkomaanmatkoille. Varsinkin Lappeenrannassa käskynhaltijakanslia oli maistraatin mielestä loukannut toistuvasti sen oikeuksia myöntämällä passeja ilman maistraatin tietoisuutta. Se johti epäselvyyksiin vieraiden henkilöiden oleskelun luvallisuudesta Kymenkartanon provinssissa.⁸²⁶

dragaren Samuel Pählsson såsom Tro- och Huldhets Ed brytare afrymt härifrån Swänska sidan [...] såsom en undersåte af thetta Keiserl. Ryska Riket.

⁸²⁴ Oikeuskollegion arkisto, nro 340 (7.1.1748), KA.

⁸²⁵ SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 9.6.1754, MMA.

⁸²⁶ HRO 26.4.1744, MMA, *Förståndigar Hr Öfvercommissarien Magistraten, thet han af Keijserl. Gouvernements Cancelliet fådt sådan befallning, at han, och ingen annan bör förpassa them, som wela resa öfwer gräntzen till Sverige ell. och till andra orter inom Riket. Här skall Hr Öfvercommissarien lämna swar: at Magistraten i stöd af Kongl. Resol. på Städernas Besvär med 1719 åhrs Riksdag och thess 13§. samt sama § i Resol. på Städernas Besvär af d 28 augusti 1727 är sinnad at härefter som härtills förpassa Stadens Inwånare så wäl in som utrikes, hilst som detta är ett privilegium för Staden och Hennes Keijserl. Majestät i nåder behogat stadfästa alla de Privilegier, som Staden kan wisa sig under Swenska Regeringen hafwa haft; Myös HRO 28.5.1744, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 11.1.1746, MMA, [...] at bemälte Blanqetter ei böra till Prowincial Cancelliet efter Herr Ståthållaren Krompeins begiäran inlefwäras [...]; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 27.1.1746, MMA, [...] i anseende här befintelige Ryska Ukaser alldeles ogillat the författning som Magistraten på thet sättet giort, at Kämnens Rätten af Magistratens hit sände Blanquetter, pass till the resande Borgerskapet skall utgifwa. Altså warder Kämnens Rätten än en gång förbuden någre tylika pass Blanquetter at utdela [...]; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 1.2.1746, MMA; Oikeuskollegion arkisto 498 (31.1.1750), KA, [...] at enl. Kongl brefwen af d 6 April 1696 och d 22 Maji 1719, samt Kongl Resol. på Städernas Allmänna Besvär af år 1727 d 28 Aug. uti 13§ få så ut som inrikes förpassa Stadens Borgerskap och andra under Staden warande inwånare, hwilka Rätt Ståthållare Cancellie sig härtills til mächt och ofta i Willmanstarnad utom Magistratens wetenskap, förpassat och tilstaddt Stadens tienstefolck, at utom Prowincen, emot tydel. Lag och förordningar antaga tienst; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 12.7.1751, MMA; Ks. Oikeuskollegion arkisto, nro 310 (23.10.1747), KA.*

Matkapassin todentama henkilöllisyys antoi luvan olla tai matkata tietylle seudulle, mutta se ei taannut muita oikeuksia. Kahden entisen rengin hyväksynnälle Lappeenrantaan kaupungin suojelusmiehiksi ei ollut Haminan maistraatin mielestä esteitä, mikäli he olivat Venäjän alamaisia ja kaupungille tarpeellisia⁸²⁷. Venäläisen kauppiaan Conrad Nikiforovin hakiessa 1750-luvun lopulla porvarioikeuksia Lappeenrantaan oli Haminan maistraatin kanta sen sijaan ehdoton. Sen mukaan Nikiforov ei voinut saada kotimaisten porvareiden kaltaisia, privilegioiden takaamia oikeuksia huolimatta kunnossa olevasta matkapassista ja siitä, että hän oli Venäjän alamainen. Venäläisenä kauppiaana hänellä oli kuitenkin lupa rakentaa talo ja asua kaupungissa sekä vapaus harjoittaa kotimaankauppaa vuosittain myönnettyä oikeutta vastaan.⁸²⁸

Haminan entisten taloudellis-hallinnollisten erillisoikeuksien jatkuvuus antoi pikkuvihan jälkeen tukea porvareiden toimeentulolle, mutta samalla ne eriyttivät haminalaisia ja lappeenrantalaisia muista valtakunnan alamaisista. Liiallinen erillisyyden korostaminen ei palvellut porvariston tarpeita. Haminan ja Lappeenrannan kaupunkiväestön pikkuvihan jälkeen käyttämä yhteenkuuluvuuden argumentointi ja sen tarpeellisuus ilmenee Haminan maistraatin tammikuussa 1750 oikeuskollegiolle laatimasta viisitoistakohtaisesta valituskirjelmästä. Haminan ja Lappeenrannan 1720–1740-luvuilla Ruotsin valtiopäiville esittämät valitukset ja Haminan maistraatin oikeuskollegiolle laatima valituskirjelmä olivat sekä ideologialtaan että retoriikaltaan lähellä toisiaan⁸²⁹. Maistraatti osoitti valituskirjelmänsä keisarinna Elisabeth Petrovnalle, ”*Siälhärskarinnan öfwer alla Ryskar etc: etc: etc:*”, jonka jälkeen se vetosi keisarillisen majesteetin korkeaan armoon ja lempeyteen uskollisia alamaisiaan kohtaan tässä kurjassa kaupungissa.⁸³⁰ Alamaisuustematiikassa haminalaisten ja lappeenrantalaisten porvareiden argumentointi häivytti etnisen alamaisuuden uskollisen alamaisten ideologian taakse.⁸³¹ Tematiikka toi silti väistämättä esiin rajaprovinssin väestön etnisen alamaisuuden hallitsijaa kohtaan, sillä etnisuus rakentui ensisijaisesti ryhmien välisten suhteiden eikä ryhmien kulttuurisen taustan erojen mukaan. Etnisyys ei ollut tietyn ryhmän omaehtoisesti esiin noussut määritelmä, vaan vuorovaikutukseen ja muiden ryhmien olemassaolon tietoisuuteen perustunut ominaisuus.⁸³²

Haminan maistraatin valituksensa alussa määrittämä vastaanottajan sosiaalinen, hallinnollinen ja poliittinen asema sekä valituksessa käytetty puhunta

⁸²⁷ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 22.1.1760, MMA, [...] *om the äro Keiserl. Ryska undersätare och nödwändigt behöfwas* [...].

⁸²⁸ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 31.5.1757, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 8.11.1757, MMA, [...] *som han (Conon) Nikiforoff icke är antagen eller kan antagas till en sådan Borgare som the Inhemska med the them uti Privilegierna tillagde fri- och rättigheter, utan äger han äfwen som the härwarande Ryska andlande, hwilka alla ber contingent i proportion af theas handel åhrl. Utgiöra, tillfäld, af i Staden bo och bygga, samt en frit Inrikes handel drifwa.*

⁸²⁹ Valtiopäivävalitusten retoriikasta Österberg 1989, 83; Bergman 2002, 293–298; Harnesk 2003b, 46–47; Olsson 2007; Gustafsson 2007.

⁸³⁰ Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA, *Eders Keijsersl. Maj:ts dyra nåd och önnia mildhet emot sine trogne undersätare, har thenne usla stad och thes inwånare* [...].

⁸³¹ Olsson 2007, 69; Myös Wolff 2008, 99.

⁸³² Ks. Eriksen 2002, 12, 34.

loivat osapuolten välille hierarkkisen hallitsija–alamainen-suhteen.⁸³³ Asettuminen alamaiseksi tarkoitti velvollisuuksia keskusvaltaa kohtaan, mutta antoi samalla mahdollisuuden vaatia oikeuksia hallitsijalta. Itseidentifiointi oli keino erottua muista ja asettaa valittaja mahdollisimman suotuisaan asemaan valitusaiheeseen nähden.⁸³⁴ Bo Lindbergin mukaan alamaisuus tarkoitti varhaismodernissa Ruotsissa ensisijaisesti maassa syntyneitä henkilöitä. Suurvalta-Ruotsin väestöstä merkittäviä osia alamaisuuden ulkopuolella jättävä määritelmä on kuitenkin hyvin rajoittava.⁸³⁵ 1600-luvun jälkipuoliskon Ruotsin Tanskalta valtaamista Skoonen provinseista lähetetyistä valituksista ei yhdessäkään käsitelty suoraan ruotsalaisuuteen tai tanskalaisuuteen keskittyviä asioita, vaan arkipäivän ongelmia. Porvarien identifikaatio rakentui oman kaupungin kautta suhteessa muihin, ei henkilöiden ja valtioiden välisenä riippuvuutena.⁸³⁶ Varhaismodernien kaupunkiyhteisöjen kontekstissa alamaisuus yhdistyi porvaristatukseen, jonka merkityssisältöön kuului ajatus vapaudesta. Ruotsalaisuuteen ja tanskalaisuuteen tai Vanhassa Suomessa suomalaisuuteen ja venäläisyyteen ei yksinkertaisesti ollut tarvetta viitata. Se ei tuonut lisäarvoa valituksille.

Mikäli haminalaisten ja lappeenrantalaisten pikkuvihan jälkeistä valitusretoriikkaa arvioidaan terminologisen käytön yleisyyden kautta, osoittautuu argumentti ”*Stadens och Kronans intresse*” tehokkaimmaksi yhteenkuuluvuutta korostaneeksi tekijäksi. Kaupungin ja kruunun etuun vedottiin sekä silloin, kun valitettiin porvarioikeudettomien kauppiaiden luvattomista toimista kaupungissa, että porvareiden kritisoidessa suurta majoitustaakkansa ja sotilaiden kurittomuutta. Sotaväkeen kohdistetussa kritiikissä retoriikka tosin käännettiin päinvastaiseksi, kruunun ja kaupungin intressien vastaiseksi toiminnaksi (”*avslita Kronans och Stadens intresse*”). Argumenteilla korostettiin sekä kaupungille että kruunulle edullisten päätösten voimaansaattamista ja intressien vastaisten toimien karsimista. Intresseihin vetoamisen taitoivat myös venäläiskauppiat, jotka perustelivat omia etujaan kaupunkien intresseillä ([...] *och Stadhens intresse öfver therwid kom at lida [...]*)⁸³⁷. Heille intressi-tematiikka oli tuttua valtionhallintoa myöten käytettyä retoriikkaa.⁸³⁸ Kymenkartanon provinssin alamaisten intressi-argumentointi osoittaa paikallisväestön ymmärtäneen, miten saada omat mielipiteensä kuulluiksi.

Haminan ja Lappeenrannan porvareilla oli erioikeuksia Venäjän valtakunnan muihin porvareihin nähden, mutta he olivat keisarinnan alamaisia muiden tavoin. Pikkuvihan jälkeen Haminaan tai Lappeenrantaan valituista porvareista ja virkamiehistä kuitenkin vain yhden kauppiaan mainitaan vannoneen porvarivalan yhteydessä uskollisuudenvalan keisarilliselle majesteetille ([...] *med första aflägga sin huld och trohetsed under Hennes Keijserlige Maijestät af*

⁸³³ Ks. Koskinen 2011, 107, 109, 114.

⁸³⁴ Österberg 1993a, 136; Gustafsson 2002, 99; Katajala 2005, 50–51; Gustafsson 2007, 88, 94, 96; Olsson 2007, 61–62, 64.

⁸³⁵ Lindberg 2006, 108; Myös Nordin 2000, 21–22.

⁸³⁶ Nordin 2000, 333–336; Bergman 2002, 342; Olsson 2007, 74; Sanders 2008, 91–92; Myös Olsson 1995, 161–162.

⁸³⁷ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 15.6.1751, MMA.

⁸³⁸ Paaskoski 1997a, 32–33.

Rysland).⁸³⁹ Reilu vuosikymmen Turun rauhan jälkeen kaupunkien virkamiehet, porvaristo ja muut asukkaat, jotka eivät olleet vannoneet uskollisuuttaan hallitsijalleen, velvoitettiin tekemään se tullakseen ”todelliseksi alamaiseksi”.⁸⁴⁰ Valakysymys nousi esiin jo 1740-luvun lopussa, kun Viipurin kuvernementtikanslia vaati kaupunkia lähettämään edellisen hallinnon aikaiset valakaavat ja dokumentit sen tarkastettavaksi.⁸⁴¹ Haminan konsistori sai puolestaan kuvernementtikanslialta kesällä 1751 määräyksen toimittaa tiedot kaikista Turun rauhan jälkeen Kymenkartanon provinssiin Ruotsin Suomesta saapuneista papeista. Tietojen pohjalta kanslia selvitti, etteivät papit olleet vakoojia tai rahvaan yllyttäjiä. Kirkkoherroiksi toivottiin jatkossa otettavan vain Vanhassa Suomessa syntyneitä henkilöitä.⁸⁴²

Valan vannomisen viipyminen Turun rauhan jälkeisessä Kymenkartanon provinssissa ei ollut poikkeuksellinen tilanne. Uudenkaupungin rauhan jälkeinen Ruotsin hallinto lähetti jo 1720-luvun alussa ohjeet valatilaisuuksien järjestämisestä, mutta Suomen alamaiset vanhoivat uskollisuuttaan laajassa mittakaavassa hallitsijalle vasta vuonna 1726⁸⁴³. Haminassa ja Lappeenrannassa porvariston ja alemmän virkamiehistön valatilaisuus järjestettiin huhtikuussa 1726. Kaupunkihallinnon korkeammat virkamiehet olivat hoitaneet velvollisuutensa nimitystensä yhteydessä.⁸⁴⁴ Haminan ja Lappeenrannan virkamiehistön uskollisuudenvaloihin ei kiinnitetty erityistä huomiota heti pikkuvihan jälkeen, minkä seurauksena sekä Lappeenrannan kämnerinoikeuden notaarin⁸⁴⁵ että myöhemmin kaupunginpalvelijan todettiin jo virassa ollessaan Ruotsin alamaisten kykenemättömiksi hoitamaan julkisia tehtäviä ”täällä valtakunnassa” (*Kan ei hållas någon Publique tienst här i Riket*)⁸⁴⁶.

Huolimatta Turun rauhansopimukseen kirjatusta pykälästä, jotka estivät Kymenkartanon provinssin kulttuurisen integroinnin Venäjän keisarikuntaan, tuotiin venäläistä kulttuuria valakysymysten tavoin haminalaisten ja lappeenrantalaisten tietoisuuteen eri keinoin. Vaikka provinssin asukkailla oli rauhansopimuksessa taattu oikeus entisen uskonnon harjoittamiseen, tiedusteli Haminan konsistori jo ensimmäisessä kokouksessaan syksyllä 1744 viranomaisilta

⁸³⁹ HRO 18.6.1744, MMA; Vrt. Esim. HRO 9.4.1744, 21.4.1744, 2.5.1744, MMA.

⁸⁴⁰ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 8.4.1755, MMA; SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 3.2.1756, MMA, *The som anten af Stads Betsiente eller andre under Staden i Willmanstrand antagne Borgare och Inwånare, på föregångnen noga undersökning icke finnas efter thet för menige man utgifwa Huld- och Trohets Eds formulairer hafwa för thetta huldigat thetas Höga Öfwerhet, vidare är thet the Såsom wärkel. Undersätare, hwarefter sitt stånd, Embets ell. båda Eden aflagt böra med thet första sin Huld-och Trohets Eed aflägga. Hwartil Kämner Rätten har them at befordra, och Eds formulairer egenhändigst underskrifwit ell. med Bomärcken teknat af them, som Eden aflagt, hijt til Magistraten insända kan.*

⁸⁴¹ SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 13.10.1749, MMA, [...] *hit införskicka alla the Eds Formulairer och Documenter, ware af hwad mann hålst som under the förra tvenne regerings tider äro utfärdade [...]*; Vrt. Karonen 2008b, 214.

⁸⁴² Salenius 1913, 51–52.

⁸⁴³ Karonen 2008b, 213–214; Yleisesti Nordin 2000, 115–122; Wolff 2008, 99–101.

⁸⁴⁴ Ahonen 1988, 20–21; HRO 25.4.1726, MMA.

⁸⁴⁵ SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 12.6.1745, 26.6.1745, 9.7.1745, MMA.

⁸⁴⁶ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 24.12.1754, MMA; Ks. Oikeuskollegion arkisto, nro 171 (5.6.1744), KA.

venäläisten juhlapäivien vietosta – varsinaisten sunnuntaipyhien lisäksi niitä oli noin kolmekymmentä.⁸⁴⁷ Venäläiset juhlapäivät levittivät vaivihkaa vieraita koko valtakuntaa yhdistäviä kulttuurisiteitä uuteen rajaprovinssiin. Keisarinnan valtaannousun vuosipäivänä uskollisten Kymenkartanon provinssin alamaisten tuli polttaa ikkunoillaan tai lyhdyissään kynttilöitä ilta kuudesta aina puoleen yöhön keisarinnan kunniaksi. Kunnioituksen osoittaminen ei ollut vapaaehtoista, vaan rangaistuksen uhalla tehostettua. Samoin kaupunkien juhla-valaistuksella tuli huomioida keisarinnan syntymäpäivä ja hallitsijasuvun nimipäivät sekä pukeutua annettujen määräysten mukaisesti venäläisinä suru- ja pyhimyspäivinä.⁸⁴⁸ Loppuvuodesta 1758 Haminan konsistori tiedusteli jo oma-toimisesti oikeuskollegiolta, milloin ja kuinka suuriruhtinatar Anna Petrovnan syntymä- ja nimipäiviä tulee juhlistaa.⁸⁴⁹ Omanlaisesta venäläisyyden korostamisesta kertoo myös kuvernementtivilanomaisten virkanimitysten ja venäläisten kopeekoiden arvovaihtelujen tiedottaminen paikallistuomioistuimissa.⁸⁵⁰

Venäläisten juhlapyhien vietto ei itsessään herättänyt kaupunkiväestön keskuudessa tyytymättömyyttä. Vastaavaa ei voi sanoa kriitikistä, joka kohdistui muutospaineesiin, joilla pyrittiin vaikuttamaan erilaisten juhlien ja surupäivien perinteisiin käytänteisiin. Keisarinnan keväällä 1746 antaman manifestin mukaan erityisesti kaikkien säätyläisten, aateliston ja virkamiesten tuli tarpeettomien maksujen ja kustannusten välttämiseksi, pitäytyä seremonioiden järjestelyistä sekä talojen, vaunujen tai hevosten mustista verhoiluista hautajaisten yhteydessä.⁸⁵¹ Hallitsijaan erilaisin eduin ja valoin sidotun säätyläistön ja virkamiehistön ohjaaminen venäläisille tavoille oli riippuvuussuhteen vuoksi sekä helpompaa kuin tavallisen rahvaan että keskusvallan hallintoideologian mukaisesti tärkeämpää. Valtiota ja sen instituutioita edustaneiden virkamiesten henkilökohtaiset mielipiteet ja niiden ilmaisu olivat luonnostaan muita rajoitetum-

⁸⁴⁷ Ranta 1980, 289–290; Ks. Oikeuskollegion arkisto, nro 719 (23.6.1753), KA.

⁸⁴⁸ SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 20.11.1744, MMA, [...] *Hennes Keijserliga Majjestets anträdelse dag [...] af Hennes Keijserlige Majjestets trogna undersätare [...] bränna ljus uti sine åt gatorna liggande fönster från klockan sex till klockan tolf efter middagen [...] och then som thenne befallning ej efterkommit, therefore lagligen af till tala förblifver*; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 27.11.1744, 15.12.1744, 26.3.1745, 1.9.1746, MMA; Oikeuskollegion arkisto, nro 218 (3.1.1745), KA (sisältää kopion käskynhaltija Krompeinin kirjeestä Haminan konsistorille 13.11.1744); Ks. Nordenstreng 1909b, 560–561; Ranta 1980, 288–289.

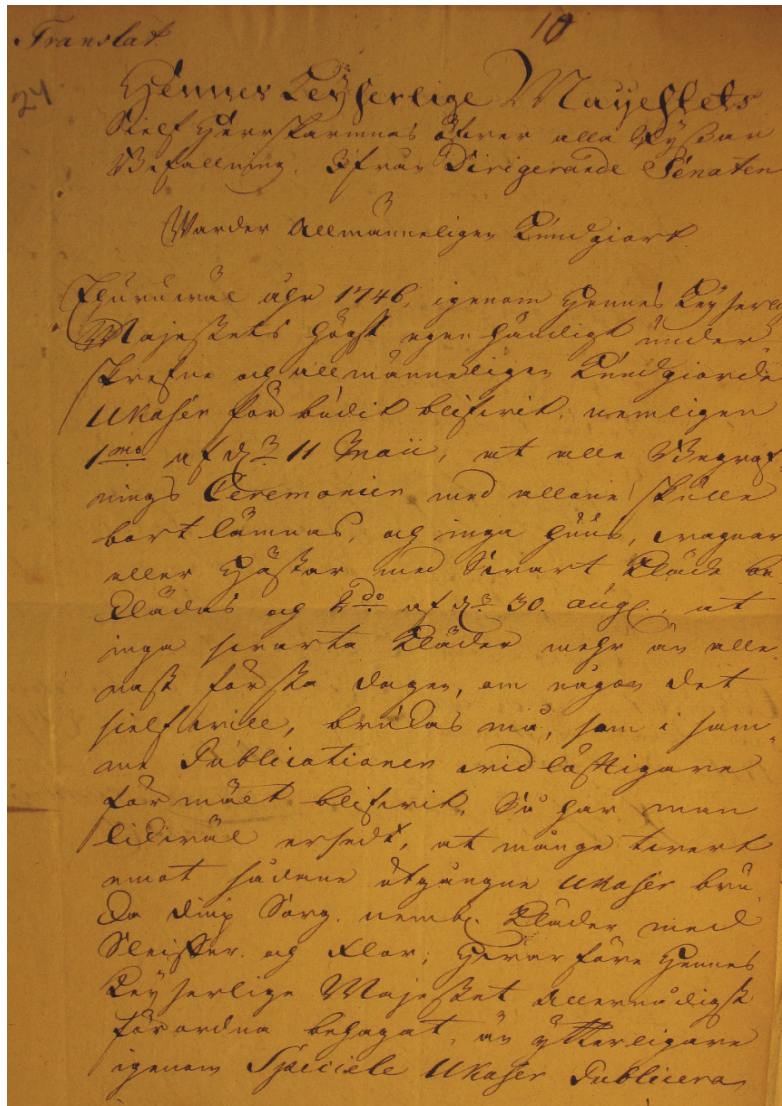
⁸⁴⁹ Oikeuskollegion arkisto, nro 953 (26.10.1758), KA.

⁸⁵⁰ SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 4.12.1745, MMA; SK (Lappeenranta) (ei lähettäjä, päiväämätön), ukaasi päivätty 20.6.1746, MMA, jossa ilmoitetaan viiden kopeekan kolikoiden vastaavan arvoltaan edelleen kahta kopeekkaa, [...] *at the främ slutne år i Ryssland slagne femb Cop: stycker, hwilka ifrån then 1 Octobr. förledit år i Riket för två Copeker gångbara warit, nu mera ifrån d: 28 Augusti innewarande år å bland menigheten för två Copeker giälla [...]*; Tandefelt 2002, 37.

⁸⁵¹ SK (Lappeenranta) (ei lähettäjä, päiväämätön) (tehty tieltäväksi 23.9.1746), MMA, *Efter såsom redan för thetta förmedelst wår förordning och under then 15 Majj 1746 utgifne allmänne Manifest förbudit blifwit, at alla Stånds Personer, Adell och Ämbetsmän sig ej understå mätte /: onödige utgifter och Expenser at ewidera /: Efter thetas afledne Familier med Swarta drächter och Lagueiers Momderande, samt Husets och Carossers Swast Liwne. Så skall och unhädan efter tillfölja af thetta sådant afläggias, undan tagandes wid begrafningen om sådant någon skulle åstunda, men sådan ej någon sig understå skall at hafwa Swart drächt hwaröfwer Politie achtning har at gifwa.*

pia.⁸⁵² Valtakunnan korkeimpien säätyjen ja viranhoitajien toimintaan vaikuttaminen oli myös rahvaan tapojen muuttamista, sillä säädyt toimivat käytöksellään esimerkkinä alemmilleen.

KUVA 3 Keisarillisen majesteetin määräys hautajaiskäytännöistä

Keisarinnan antama määräys hautajaiskäytännöistä oli yksi lukuisista provinssi- ja kuvernementtihallinnolta Lappeenrannan kämnerinoikeudelle 1740–1760-luvuilla saapuneista kirjeistä. Osa määräyksistä oli koko valtakuntaa koskettaneita, osa nimenomaan Viipurin kuvernementtia ja sen alamaisia kohtaan suunnattuja ukaaseja ja tiedonantoja. Lähde: SK (Lappeenranta) Provinsskansliasta kämnerinoikeudelle 11.5.1755, MMA, (s. 1/2). Kuva: Antti Rähä.

⁸⁵² Kappeler 2001, 151; Wassholm 2008, 244; Ks. Lehtinen 1961, 320–333.

Hautajaiskäytänteiden noudattaminen oli koetuksella Lappeenrannassa vuonna 1749. Kymenkartanon provinssin käskynhaltijan kuoltua vainajalle järjestettyjen hautajaisseremonioiden ulkoiset joutavanpäiväisiksi moititut puitteet ja kustannusten suuruus ihmetyttivät Haminan maistraattia. Se halusi Lappeenrannan kämnerinoikeudelta selvyyden, miksi toiminta oli selkeiden asetusten vastaista.⁸⁵³ Koska määräysten noudattamisessa oli toistuvia puutteita, keisarinna antaman erityisukaasin mukaisesti varsinkin residenssikaupungeissa määräysten vastaista toimintaa tuli valvoa jatkossa tarkemmin surunauhojen ja suruhunnun käyttöä sekä muuta surupukeutumista myöten.⁸⁵⁴

Koko Venäjän valtakuntaan ulotettujen ylellisyysasetusten tavoin komendantti Jacob Lanoffin ja Kymenkartanon provinssin käskynhaltijakanslian sekaantuminen ruotsalaisjoukkojen hattujen sodassa polttaman kirkon jälleenrakentamiseen herätti suurta närää, sillä komendantin katsottiin viivyttävän töitä tarpeettomasti ja aiheuttavan ylimääräistä vaivaa sekaantumalla asioihin, jotka eivät hänelle kuuluneet.⁸⁵⁵ Käskynhaltijakanslian antamat kirkon rakentamista koskevat määräykset maistraatti totesi puolestaan lainvoimattomiksi.⁸⁵⁶ Komendantin samaan aikaan esittämä kielto vainajien hautaamisesta kaupungin vallien sisäpuolelle oli maistraatin mukaan niin tärkeä asia, ettei komendantilla ei ollut valtaa antaa moisia kirkkolain vastaisia määräyksiä. Keisarinna Turun rauhansopimuksessa takaama valloitetun alueen vapaus Ruotsin ajan privilegioihin ja oikeuksiin piti sisällään myös oikeuden vanhojen uskonnollisten toimistusten harjoittamiseen. Siitä Haminan maistraatti oli hyvin tietoinen, sillä se

⁸⁵³ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 6.6.1749, MMA, [...] *Efter hvad anledning och grund, samt uppå hwars befallning omrörda Begravnings omkostningar, emot klara och tydel. förordningar om hwarjehande yppig- och öfverflödighets afkastande blifwit Magistraten till spord så drygt optagne [...].*

⁸⁵⁴ SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle (Kopio ukaasista, päivätty 11.1.1751, liittyy 11.5.1755 päivättyyn kirjeeseen) MMA, *Ehuruwål åhr 1746 igenom Hennes Keijserlige Majestetets högt egen händigt underskrifne och allmännelige kundgiörde Ukaser förbudit blifwit, nemligen 1: af d 11 Maii at alla Begravnings Ceremonien med allene skulle bort lämnas och inga huus, wagnar eller häster med swart kläde beklädas och 2: af d 30 Aug at inga swarta klädes mehr än allenast första dagen, om någon det sielfwill, brukas må, som i samma Publication wid läftigare förmält blifwit. Så har man likwål ersedt, at många twert emot sådane utgångne Ukaser bruka diup Sårög nembl. kläder med sleifter och flor. Hwarföre Hennes Keijserlige Majestet allernädigst förordna behagat än ytterligare igenom Speciale Ukaser Publicera låta det ingen eho han wara må uti Residence Städer /: undantagandes fremmande Ministrar och deras betiente / sig understå må, så wäl med Begravnings som efteråt at gå uti diup sårg, så som med boj och flor, utan om någon will. Så tillåtas man folck gå med klädes och fru entenred med sidantygs swarta kläder. Sådant alt bör efterlefwes uti Residence och andra Städer där Hennes Majestet personligen närwarandes worder, hwarföre Policiet noga opsicht hafwa bör och warder sådant till allmän efferrättelse härigenom kundgiort.*

⁸⁵⁵ Oikeuskollegion arkisto, nro 343 (16.12.1748), KA, *Har Hr. Commendanten Lanoff [...] på mångt eftertänkeligt sätt sökt at förhindra, och många onödige omkostnader och tidspillan försäka [...] then Magistraten äfwen sökt enl. Lag till thenne Stadhs bästa och Höga Kronans intrasses bewakande efter bästa förstånd inrätta och regulera men måste se nu sine giöromål dependera af Hr. Commenderers egensienlige willia och behag, lika som Stadhs undfångne Privilegier och then Hög Dirigerande Senatens förbud af d 23 Decembr 1743, som alla Commendeareer undfått, at ei melera sig uti Magistratens affairer.*

⁸⁵⁶ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 3.6.1749, MMA, [...] *så at Ståthällare Cancellies förbud i ty mål intet kan äga kraft [...];* Ks. Oikeuskollegion arkisto, nro 464 (30.6.1749), KA.

käytti valituksessaan lähes sanatarkkaa lainausta rauhansopimuksen yhdeksänneistä artiklasta. Komendanttia kritisoiitiin edelleen siitä, että hän esti Haminan kaupunginportilla maaseurakuntalaisten saapumisen perinteiseen aikaan joulujumalanpalvelukseen, joka oli alkanut aina yhteisymmärryksessä kello neljä.⁸⁵⁷

Provinssikanslian toistuva sekaantuminen Haminan konsistorin toimintaan ei vaikuttanut luterilaisen kirkon toimintakäytänteisiin tai uskonon harjoittamiseen, vaikka kanslian puuttuminen sille kuulumattomiin asioihin aiheutti tyytymättömyyttä. Kirkolliset toimitukset vietiin Haminassa ja Lappeenrannassa yleensä läpi ilman erimielisyyksiä, vaikka Kymenkartanon provinssin käskynhaltijakanslia toimitti esimerkiksi loppuvuodesta 1744 Haminan konsistorille ortodoksisille seurakunnille tarkoitetun rukouspäiväkaavan ja vaati luterilaista väestöä juhlimaan ortodoksisen karjalaisväestön tavoin suojeluspyhimysten (praasniekka / *Prasnickers fijrande*) muistopäiviä.⁸⁵⁸ Haminan konsistori oli esittänyt jo hieman aiemmin oikeuskollegiolle kristillisten rukous- ja katumuspäiväkäytänteiden jatkamista ja niihin liittyvien rukouspäivätekstien vahvistamista koskevia kysymyksiä. Rukouspäiviä ei ollut vietetty ainakaan Lappeenrannassa vuoden 1741 jälkeen lainkaan. Konsistorin mielestä jumalanpalveluksissa luettavat tekstit ja rukouspäivien ajankohta tuli määrätä joko oikeuskollegion tai konsistorin itsensä toimesta.⁸⁵⁹ Rukouspäiväkäytänteissä oli ilmeisiä epäselvyyksiä 1750-luvun alkupuolelle saakka, jolloin Haminan ja Viipurin konsistorit ryhtyivät yhdessä antamaan oikeuskollegiolle esityksiä koko Viipurin kuvernementin yhteisistä rukouspäivistä ajankohtineen ja teksteineen. Päiviä oli Ruotsin hallinnon ajan tapaan neljä, ja ne ajoittuivat vanhaan malliin pääasiassa kevääseen, kesään ja syksyyn.⁸⁶⁰

⁸⁵⁷ Oikeuskollegion arkisto, nro 339 (12.4.1748), KA, [...] Herr Öfwersten (komendantti Jacob Lanoff) antydt Magistraten, at låta förbiuda thet inga Lijk hädanefter inom fästningen begrafwas måtte. Hwilka Magistraten lämnat hörsamt swar: at then uti så wichtig och emot Kyrckiolagen stridande sak ei kunde taga sig del. [...] Nu som Hennes Keijslerlige Majjestäts wid Åboska freds fördragit i nåder låfwade at thenne Acquirerade Provincens Inbyggjare Städter, Magistrater etc. skola wid sine Privilegier, plägseder, Rätter och Rättigheter hwilka the under Swänska tiden haft. [...] måtte öfwer nåder efter få nyttia sama Khristeliga förmon och gamla plägsed [...] Thesutom har ock Högbemälte Commendant utlätit sig at eij hädanefter mera willja så tidigt Jule morgonen genom Stads Porten inlåta Land församlingen at giöra sin Gudstienst, som til förene, hwilket gemenligen skedt kläcka 4; Ks. Boëthius 1922, 394, Turun rauhansopimus, 9. artikla.

⁸⁵⁸ Oikeuskollegion arkisto, nro 218 (3.1.1745), KA, [...] huru som Ståthållaren här i Prowincen wälborne Hr. Carl Friedrich Krompein, tid efter annan utfärdar til thetta Consistorium åtskilliga befallningar til efterlefnad [...] Nu som Consistorierne efter Prästprivilegiernas af åhr 1723 § 16 [...] aldrig warit wahne, at uti thetas Embetes förättningar stå under Landshöfdingarnes lydno och disposition [...] så at alla the befallningar och förordningar, som Consistorio til underdånig efterlefnad nådigst utfärdes, måge hädanefter ifrån Hennes Keiserlige Majjestets och Rikhens Justitia Collegio öfwer Lif- och Estländske affairer blifwa Consistorio directe tilsände, tå Consistorium med underdånigste tryghet kan efterlefwå, huad således nådigst befallt blifwa; Rosén 1940, 102–103.

⁸⁵⁹ Oikeuskollegion arkisto, nro 214 (3.1.1745), nro 218 (3.1.1745) KA;

⁸⁶⁰ Oikeuskollegion arkisto, nro 719 (23.6.1753), KA, [...] daß zu den ehrmachligen Schwedischen zeiten hier im Lande da 4 Buß-Tage sind gehalten worden [...]; Oikeuskollegion arkisto, nro 1113 (31.10.1760), KA [...] die won den Wiburgschen und Friedrichshamnschen Consistorien für daß zukunfftige Jahr [...] einige sandten Texten der allgemeyne Buß- un Beth Tagen welche ein Käijserl. Reichs Justice Collegio zur bepröfning übersenden werden

Keskushallinnon valtaa legitimoitiin erioikeuksia nauttineessa Kymenkartanon provinssissa sekä teoreettisella että visuaalisella tasolla. Tärkeää on huomata, että valta-asemaa pönkitettiin nimenomaan paikallisyhteisöjen tutuissa vallankäytön instituutioissa kirkosta oikeuslaitokseen. Oikeudenhoidon prosessikäytänteisiin venäläishallinto ei pystynyt suoranaisesti vaikuttamaan, mutta tuomioistuinten ulkoiset puitteet se muokkasi mieleisikseen. Uusien määräysten mukaisesti tuomarin virkapöytä tuli kattaa sekä kaupungeissa että kihlakuntien käräjillä punaisella veralla, jonka päälle oli asetettava oikeuden peili. Peilin kolmelle sivulle oli sijoitettu kullattujen puitteiden väliin yksi keisarillinen asetus vuodelta 1722 ja kaksi vuodelta 1724. Niistä jokaisessa vaadittiin tuomareilta järkevää, laintuntevaa ja arvokasta käytöstä.⁸⁶¹

Keskushallinnon näkökulmasta seremonioiden ritualisointi oli yhteenkuuluvuuden luomista ja alamainen-hallitsija-valtasuhteen epäsymmetrisyyden osoittamista. Vuosittain toistuvat juhlapäivät tai keisarinna nimissä tehdyt ylimääräiset taksoitukset olivat keino vallan jatkuvaan legitimointiin.⁸⁶² Ohjeistuksilla tarjottiin uusia malleja ja muutoksia vanhoihin käytänteisiin tekemällä hallitsija-alamainen-suhde näkyväksi ilman pyrkimystä lappeenrantaisten ja haminalaisten kulttuuriseen venäläistämiseen. Erilaisia piirteitä sisältäneiden uskonnollisten rituaalien harjoittaminen ja juhlien vietto pitää ymmärtää varhaismodernin ajan kontekstissa kuitenkin nykyistä sekularisoitunutta maailmankuvaa laajemmin. Kirkolliset organisaatiot tunkeutuivat syvemmälle paikallisiin yhteisöihin kuin valtiolliset hallinto-organisaatiot ja tarjosivat vallankäytön kanavan ihmisten henkilökohtaiseen elämään.

Vanhojen tapojen rajoittaminen oli kokonaisuudessaan monimerkityksellisempää kuin pelkkää pukeutumiskäytänteisiin, hautapaikkoihin tai surukultteiden ulkoisiin muotoihin vaikuttamista. Kimmo Katajalan mukaan Ruotsin kruunun verotus- ja sotilasorganisaatioiden ulottaminen Stolbovan rauhan jälkeiseen Käkisalmen lääniin ei lisännyt keskushallinnon legitimitettä vaan hallinnon legitimointi tapahtui kirkon ja luterilaisen valtionuskonnon kautta. Samoin Roskilden rauhan jälkeisen Skoonen alueella kirkolla oli huomattava yhteiskuntaa integroiva tehtävä, ei vähiten siksi, että virkamiehistä papit olivat lähinnä rahvasta.⁸⁶³ Uskonto oli vallankäytön, ei omaehtoisen kulttuurisen assimilaation väline.

Uskontokunnan vaihtamisen kautta tapahtunut identiteetin muutos oli 1740–1760-lukujen Kymenkartanon provinssin kaupungeissa harvinaista. Ortodoksien ja luterilaisväestön välisissä avioliittosuhteissa oli osapuolten venäläisen lainsäädännön mukaisesti sallittua pitää omat uskontonsa vuodesta 1721

müssen; Myös esim esitykset katumus- ja rukouspäiväteksteistä: Oikeuskollegion arkisto, nro 868 (20.12.1756), nro 870 (19.1.1756), nro 981 (21.12.1758), nro 1225 (4.12.1762), nro 1419 (14.1.1765), KA; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämmerinoikeudelle 14.2.1757, MMA; Yleisesti Reuterswärd 2001, 122–124, passim; Östlund 2007, 39–44.

⁸⁶¹ Kallio 1901, 82; Salenius 1915, 9–11.

⁸⁶² Stadin 2007, 8–12; Ks. yleisesti Fabricius 1955, 58–59, 89; Fabricius 1958, 16–24; LKO 10.1.1763, MMA.

⁸⁶³ Fabricius 1955, passim; Alenäs 2003; Katajala 2005, 46; Sanders 2008, 96–97; Myös Engman 2009, 26–27; Vrt. Eng 2001, 198.

alkaen. Missään yhteydessä ei kuitenkaan mainittu, minkä kirkon kaavan mukaan vihkiminen oli suoritettava, mikä tarkoitti käytännössä sitä, että toisuskoiden papin suorittama vihkiminen nähtiin Venäjällä laittomana.⁸⁶⁴ Haminalainen Anna Simonsdotter ja venäläinen kersantti elivät avioliitossa ilman, että Anna kääntyi ortodoksiseen uskoon (*Grekisk Religion*). Mieheensä kanssa Pietarissa jonkin aikaa asunut Anna huolehti sielunhoidostaan kaupungin luterilaisen seurakunnan avulla.⁸⁶⁵ Vastaava toiminta ei ollut poikkeuksellista 1700-luvun Venäjän läntisellä rajaseudulla. Uskontokunnan vaihtaminen näytti olleen jopa ei-toivottu toimenpide, sillä uudet uskonsisaret ja -veljet saattoivat kääntyä uskontoaan vaihtanutta henkilöä vastaan.⁸⁶⁶

Eri kirkkokuntia edustaneiden henkilöiden avioliiton ulkopuolisen sukupuolielämän seurauksena syntyneiden lasten kastaminen aiheutti epäselvyyttä luterilaisen ja ortodoksisen kirkon välillä. Haminan konsistorille saapuneen ukaasin mukaan luterilaiset papit eivät saaneet sekaantua sellaisten avioittomien lasten kastamiseen, joiden äiti on luterilainen ja isä venäläinen sotilas tai muuten venäläistä alkuperää. Venäläisten pappien tuli vastata lasten kastamisesta ortodoksiseen uskoon ja huolehtia heidän kasvatuksestaan. Haminalaiset ja lappeenrantalaiset äidit eivät olleet kuitenkaan halukkaita kastamaan lapsiaan ortodoksiseen uskoon, eivätkä venäläiset papit kastaneet väkisin vastasyntyneitä. Haminan konstorin mukaan tilanteesta teki erityisen ongelmallisen se, että kyseisissä tapauksissa lapset jäivät tyystin ilman kastetta, mikä johtaisi lasten äkillisissä kuolemantapauksissa huonoihin seurauksiin.⁸⁶⁷ Kositori oli tyytymätön siihen, että avioittomat lapset kastettiin ortodoksiseen uskoon, mutta erityisen huolestuttavaa oli se, ettei lapsia kastettu lainkaan eikä siten otettu kristillisen kirkon piiriin. Kaupunkiväestö tarkasteli asiaa kirkkoa rationaalisemmasta näkökulmasta: äidit eivät halunneet kastaa lapsiaan vieraan venäläisen uskonnon alaisuuteen, vaikka vaarana oli lasten joutuminen kuolemanjälkeiseen kadotukseen.

Uskonto oli paikallisväestön identiteetin osa, josta ei luovuttu helposti.⁸⁶⁸ Halukkuutta uskonnon vaihtamiseen ei ainakaan lisännyt pelko välitilaan jou-

⁸⁶⁴ Rajainen 1972, 128–131.

⁸⁶⁵ Oikeuskollegion arkisto, nro 344 (9.12.1748), KA, [...] *qwinspersonen Anna Simonsdotter som hästades hos sina föräldrar wistas, har föredragit Rådstufvuo Rätten thet hon år 1743 tå Moschowska Regementet warit här förlagt, trüdt i gift med Ryska sergeanten af sama Regementen Iwan Gabrielowitz Uslow och lätit wåga sig af en Präst men utan at antaga then Grekisk Religion. Hwarefter hon uti halft annat år uppehållit sig med sin man i St Petersbug och thåstades wid the Luthersk församlingen under hela tiden så wäl som ock sedermera härstädes åtniutit sin selighets medel.*

⁸⁶⁶ Katajala 2005, 54, 57; Vrt. Laasonen 2005, 124.

⁸⁶⁷ Oikeuskollegion arkisto, nro 598 (9.11.1752), KA, [...] *en ukas till Consistorium ankommen, att Lutherska Präster eij böra befatta sig med the oächta barns döpande, som af soldater och andra af Ryska nation med Lutherska qwinnan äro aflade och framfödde, utan sådana till Ryska Präster förwisa, som them till then Grekiska Religionen hafwa att döpa och till upfostrande befördra [...] moder eij willia antaga then Grekiska Religion, så har eij heller then Ryska Regements Prästen antagit barnet till dop och Christendom, utan lämnat thet odöpt.; så att barnet alt sedan warit, och ännu är, hoos sin moder alldeles odöpte. Och som thet oskyldige barnet, som odöpt står i alt stor äfwentyr om dess salighets wälfärd, i synnerhet om thet genom någon hastig död skulle blifwa hädanryckt [...] huru wid detta och flera thylika tillfällen framdeles förhållas skall?*

⁸⁶⁸ Ortodoksien näkökulmasta ks. Kujala 2011, 138–141.

tumisesta, joka saattoi pahimmassa tapauksessa seurata uskontokunnasta toiseen siirtymistä. Luterilaisen kirkon jäsenen kastamista ortodoksiseen uskoon ei voi tulkita ensisijaisesti omaehtoisen sopeutumisen näkökulmasta, sillä yleensä ratkaisun takaa paljastuu tapahtumia, jotka ajoivat kyseiseen päätökseen. Lappeenrantalaisen sepän ja hänen vaimonsa avioliitto oli tuskin vaimon kannalta onnellinen, sillä hän oli valmis vaihtamaan uskontoaan päästäkseen yhteen venäläisen sotilaan kanssa ja saadakseen eron miehestään. Ero tuli kirvesmiehen vaimolle kuitenkin raskaaksi, sillä oikeuden päätöksellä lapsi jäi isänsä huostaan.⁸⁶⁹ Kymenkartanon provinssikanslian vahtimestarin tyttären mielessä piili kaikesti toivo pelastuksesta, kun hän antoi kastaa itsensä ortodoksiksi kesken oikeusprosessin, jossa häntä syytettiin lapsenmurhasta⁸⁷⁰. Haminalaisen ajurin alaikäinen tytär kastettiin puolestaan vasten tahtoaan uuteen uskoon. Ortodoksin vapaaehtoinen kääntyminen vieraaseen uskoon oli Venäjällä kielletty, joten paluu luterilaisuuteen oli epätodennäköistä uskontokunnan vaihdon jälkeen.⁸⁷¹

4.3 Yhteenkuuluvuuden rajat

4.3.1 Intressien nationalisointi

Fredrik Barthin mukaan etnisten ryhmien rinnakkaiselon tutkimiseksi on kysyttävä, mitä ryhmien välisten erojen julkitulo vaati tietyllä alueella.⁸⁷² 1700-luvun Lappeenrannassa ja Haminaassa venäläisiin ja Venäjältä kaupunkeihin saapuneisiin tulijoihin liitetty terminologia ei kerro, miksi vieraat piti erottaa omista kaupunkilaisista. Sen selvittämiseksi on tarkasteltava, missä yhteyksissä ja miksi vieraus nousee ja nostettiin esille. Vierautta määriteltiin kaupungeissa ensisijaisesti toimeentulon ja taloudellisten tekijöiden kautta⁸⁷³. Huomio vaatii tarkennusta, sillä ei ole sama, liittyikö vieraus nimenomaan taloudellisiin kysymyksiin vai taloudellisesti aktiivisten kaupunkilaisten (porvarit) esiin nostamiin kysymyksiin. Lappeenrantaan ja Haminaan Uudenkaupungin rauhan rajan takaa saapuneiden kauppiaiden ja kaupunkien oman porvariston väliset suhteet olivat ammatinharjoitusta käsitelleissä kysymyksissä terminologisella tasolla paikoin tulenarat. Tunneperäinen ja värikäs kielenkäyttö oli osa kaupunkilaisten vuorovaikutusta suhteessa vieraisiin, joihin suhtauduttiin kriittisesti ja vastustaen. Vieraiden vastustaminen oli omien erioikeuksien puolusta-

⁸⁶⁹ LKO 27.10.1759, 2.11.1759, MMA, [...] *pröfwar Rätten skiäligt at härmedelst afskilja Michel Karhu och hans hustru Regina Käcki ifrån widare ächtenskap med hwarannan ock at flickabarnet benämd Maria [...] blifwa med sin fader.*

⁸⁷⁰ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 29.8.1752, MMA, [...] *konan Anna Gertrud Borgman eller sedan hon nu wara antagit then Grekisk Religion Maria Iwanowas [...].*

⁸⁷¹ Oikeuskollegion arkisto, nro 1059 (1.3.1759), KA; Ks. Rajainen 1972, 135–137, 140–141.

⁸⁷² Barth 1969, 17.

⁸⁷³ Nordin 2000, 25–26; Gustafsson 2002, 104–105; Tandefelt 2002, 26; Einonen 2003, 81.

mista eli haminalaisten ja lappeenrantalaisten aseman legitimointia omana ryhmänään.

Peter Sahlins osoittaa taloudellisesti aktiivisten henkilöiden käyttäneen varhaismodernia kansallisuustematiikkaa ajaessaan omia etujaan 1600–1700-lukujen Pyreneillä Ranskan ja Espanjan välisellä rajaseudulla. Sahlinsin tulkitsee ranskalaisuus-espanjalaisuus-akselilla tapahtuneen paikallisväestön identifiointia valtakuntien välisen rajan esiin nostamaksi vastakkaisasetteluksi. Identiteettien nationalisointi ei tarkoita toiminnan rinnastamista 1800-luvun taitteessa esiin nousevaan kielelliseen ja kulttuuriseen kansakunta- ja kansallisuusvaltioajatteluun⁸⁷⁴. Sahlins liittää rajaseudulla tapahtuneen varhaismodernin ajan kansallisiin identiteetteihin vetoamisen aikakaudelle ominaisiin tiettyyn paikkaan sidottuihin identiteetteihin. Pyreneillä muodostunut kansallinen identiteetti oli subjektiivinen väline meidän ja muiden välisten erojen tulkitsemiseen, ei sosiaalis-kulttuurinen ranskalaisuuden tai espanjalaisuuden alkumuoto.⁸⁷⁵

Ranskalaisuuteen ja espanjalaisuuteen vetoaminen ei syrjäyttänyt paikallisidentiteettejä varhaismodernin ajan Pyreneillä. Sahlinsin tutkimuksen lähtökohtana on tiettyyn historialliseen aikaan ja paikkaan sidottu kansallisen identiteetin malli, jossa toisin kuin ylhäältä alaspäin rakentuvassa kansallisen identiteetin klassisessa ideaalissa, yksilöt ja paikalliset intressit eivät olleet täysin valtionhallinnolle alisteisia. Sahlinsin teesin mukaan ranskalaisuuden ja espanjalaisuuden erot luotiin Versaillesin ja Madridin sijaan paikallisyhteisöissä valtakuntien rajoilla.⁸⁷⁶ Vastaavia havaintoja on tehty 1600-luvun loppupuolen entisistä tanskalaismaakunnista suomalaisten yritysjohtajien 1700-luvun Ruotsin valtiopäivillä käyttämään kansallisuustematiikkaan.⁸⁷⁷ Varhaismodernia kansallisuustematiikkaa käytettiin niin ikään sekä 1600-luvun lopun Narvassa että 1700-luvun Venäjän läntisillä rajaseuduilla Puolasta Viroon.⁸⁷⁸ Intressien nationalisointi herättää väistämättä kysymyksen, kuinka tarkasti aikalaiset olivat selvillä nykynäkökulmasta vaikeasti tulkittavista varhaismodernin ajan ”kansallisuuseroista” ja niiden välisistä rajoista. Kuten kaikessa identifikaatiossa, intressien nationalisoinnissa rajanvedot meidän ja muiden välille olivat toistuvia, muuttuvia ja epäsystemaattisia, mutta aina tilanteisiin sopivia⁸⁷⁹. Tanskalaisuuteen, ranskalaisuuteen, ruotsalaisuuteen tai venäläisyyteen vetoaminen oli ensisijassa kiinni siitä, mitä etuja kyseinen ”kansallisuus” kulloinkin tarjosi.

⁸⁷⁴ Kemiläinen 1964, 105.

⁸⁷⁵ Sahlins 1991, erityisesti s. 133–167, 270–271; Ks. Kidd 1999, 5–6.

⁸⁷⁶ Sahlins 1991, 9 [...] *national identity – as Frenchmen and Spaniards – appeared on the periphery before it was built there by the center*, myös 145, 164–166, [...] *the process of nation formation was not simply the imposition of politics, institutions or cultural values from the top down and the center outward*, (s. 165), 268–269, passim; Ks. Nurmiainen 2003, 273, joka kritisoi kansatutkijoitaan varhaismodernin ajan etnisyys- ja ”kansallisuuskysymyksissä” yksipuolisesta pääkaupunkiperspektiivin korostamisesta ja paikallisten etnis-kulttuuristen kokonaisuuksien problematisoimattomuudesta; Myös Bergman 2008b, 110.

⁸⁷⁷ Bergman 2002, 345–346, 351; Bergman 2008b, 110, 114–115; Ljungberg 2009, 43–44; Karonen 2008d.

⁸⁷⁸ Naber 1995, 145; Kappeler 2001, 156–157.

⁸⁷⁹ Hall 1996, 4; Karonen 2008d, 266.

Intressien nationalisointi ei tarkoita, ettei konfliktitilanteita olisi esiintynyt ennen ”kansallisuuksien” vastakkainasettelun kärjistymistä uuden rajan tai alueen valtioyhteyden muutoksen myötä.⁸⁸⁰ Kiistat olivat poikkeuksetta vanhaa perua, ja niitä esiintyi jo ennen alueiden valtiollispoliittisia muutoksia. Tilanteiden muutos heijastui kuitenkin käytettyyn argumentaatioon. Intressien nationalisoinnin lähtökohta oli vastapuolen ymmärrys nationalisoinnin merkityksestä ja terminologiasta, sillä muuten sen käyttö oli hyödytöntä.

Ruotsin keskushallinnon 1500-luvun lopulla tavoitteeksi asettama valtakunnan keskusalueiden sisäinen yhdistäminen legitimoitiin valtiota koossapitävien perustavanlaatuisen voimien – yhteisen uskonnon, lain ja hallinnon sekä kielen – turvin. Se tarkoitti olemassa olevien siteiden vahvistamista ja uusien luomista.⁸⁸¹ Uskonto oli varhaismodernilla ajalla merkki lojaaliudesta hallitsijaa kohtaan niin Ruotsissa kuin Venäjällä. Ruotsin valtakunnassa asuneita ortodokseja pidettiin epäluotettavina, sillä ortodoksinen uskonto oli esivallan näkökulmasta merkki uskollisuudesta Venäjän tsaarille.⁸⁸² Uskontokysymyksillä oli huomattava painoarvo Ruotsin suurvalta-ajan haltuunottopolitiikassa sekä Inkerinmaalla ja Käkisalmen läänissä että entisissä tanskalaismaakunnissa. Oikeus valtakuntien valtauskonnoista poikkeavien uskontojen harjoittamiseen ei ollut itsestään selvyyttä, mutta pelko pakkokäännätyksen aiheuttamasta ortodoksien maastapaosta syrjäytti yhden valtion ja yhden uskonnon ideologian. Ruotsille oli yhteistä uskontoakin tärkeämpää pitää maa asuttuna myös Käkisalmen läänissä ja Inkerinmaalla. Vastaavalla tavalla Venäjän keskushallinto sietä valtakunnan uskonnollista monimuotoisuutta valtionhallinnon ja -hallinnan kannalta tärkeämpien tekijöiden kustannuksella.⁸⁸³

1700-luvun Lappeenrannassa ja Haminassa ei määritelty vieraita viittamalla heidän erilaiseen uskontoonsa, vaikka ortodoksisuus yhdistettiin venäläisyyteen. Turun rauhassa tapahtunut eteläisen Saimaan alueen valtioyhteyden muutos käänsi valtakunnan tasolla uskontojen väliset suhteet pääläelleen. Vanhan Suomen alueen luterilaiset olivat Turun rauhasta eteenpäin edelleen enemmistönä alueellaan, mutta laajemmassa mittakaavassa valtakunnan protestanttinen väestö muodosti vain muutaman prosentin suuruisen vähemmistön ortodoksisessa imperiumissa. Ortodoksisen uskonnon edustajilla oli luterilaisten tavoin loukkaamaton oikeus harjoittaa Kymenkartanon provinssissa omaa uskontoaan.⁸⁸⁴ Luterilaisen ja ortodoksisen uskonnon harjoittamiseen liittyneet kysymykset olivat Kymenkartanon provinssissa näkyvimmillään tilanteissa, joissa Venäjän keskushallinnon ja armeijan edustajien antamat määräykset ja ohjeet loukkasivat uskonnon perinteisiä rituaaleja ja muotoja. Uskonnollinen retoriikka loisti poissaolollaan sekä paikallistuomioistuimissa tapahtunees-

⁸⁸⁰ Bergman 2002, 347.

⁸⁸¹ Lehtinen 1961, 361–370; Lehtinen 1967, 5–6.

⁸⁸² Isberg 1973, 105–109; Tarkiainen 1986, 244–245, 284–293; Björn 1993, 7–14, 17–20; Kokkonen 2002, 115; Laasonen 2005, 24–25; Kujala 2011; Ks. myös Rajainen 1972, 142–146; Ks. myös Sahlin 1991, 118–123.

⁸⁸³ Suny 2001, 41; Kappeler 2001, 141–150; Laasonen 2005, 16–18.

⁸⁸⁴ Kappeler 2001, 145–146; Boëthius 1922, 394, Turun rauhansopimus, 8. artikla, [...] *at then Grekiska Religionen hädanefter äfwenväl thersammastüdes fritt och obehindrat må och kan öfwäas.*

sa yksityishenkilöiden vuorovaikutuksessa että tuomioistuinten ja venäläishallinnon välisessä kanssakäynnissä⁸⁸⁵. Toiminta vaikuttaa tietoiselta, sillä luterilaisuuden ja keisarikunnan valtauskonnon välistä eroa haluttiin tuskin korostaa.

Kieleen ja kommunikointiin liittyneet konfliktit olivat jopa uskontokysymyksiä harvemmin esillä 1700-luvun puolivälin Lappeenrannassa ja Haminasissa. Se ei ollut poikkeuksellista muihin Venäläisiin rajaprovinsseihin verrattuna. Kieli oli kommunikoinnin ja merkitysten tuottamisen väline ilman suuria emotionaalisia latauksia. Sen avulla asemoitiin oma ja vieraiden paikka yhteisöissä. Kieli oli sosiaalinen, ei yksilöllinen järjestelmä. Kielen avulla tuotettiin erilaisia kulttuurisiin järjestelmiin piilotettuja merkityksiä.⁸⁸⁶ Käytettyjen sanojen ja terminologian merkitykset syntyivät tilanteissa ja konteksteissa, joissa niitä käytettiin, ei itse käytetyssä kielessä. Retoriikka heijasteli sosiaalisen järjestelmän toimintaa.⁸⁸⁷ Meidän ja muiden väliset uskontoon ja kieleen perustuneet erot olivat Kymenkartanon provinssissa selviä, eikä niitä tarvinnut korostaa osana ryhmien välistä vuorovaikutusta. Kielen poliittista merkitysarvoa vähensi se, ettei ortodoksien kirkko ollut reformaation jälkeisen luterilaisen kirkon tavoin kiinnostunut kansankielen käytön tarjoamista ”mahdollisuuksista”⁸⁸⁸. Provinssin paikallishallintoon tuli palkata vain Suomessa syntyneitä suomen kieltä taitaneita henkilöitä⁸⁸⁹, ja vaikka määräys ei aina täytynyt, ei sitä räikeästi rikottukaan.

Konfliktien nationalisointia 1660–1670-lukujen vaihteen Blekingessä problematisoinut Karl Bergman kyseenalaistaa talonpoikien toiminnan tarkoitusprien harkinnanvaraisuuden, sillä hänen mukaansa Ruotsin keskushallinnolla ei ollut ”kansallisuusajattelun” mukaisesti järjestäytyntä maailmankuvaa. Talonpoikien oli siten turha käyttää vetoamusargumenttinaan käsitteitä tai terminologiaa, jota ei ymmärretty vastapuolella.⁸⁹⁰ Bergmanin esittämän perustelun pätevyys on kyseenalaistettava, vaikka on todennäköistä, etteivät rajaseudun asukkaat ja keskushallinto jakaneet yhteneväistä näkemystä varhaismodernista ”ruotsalaiskansallisesta” identiteetistä, johon vetoamusargumentteja suhteutettiin. 1600-luvun Ruotsi oli kuitenkin täysiverinen konglomeraattivaltio, jonka keskushallinto oli tottunut tulemaan toimeen *nationeiden* kanssa, joilla oli toisistaan poikkeavat suhteet keskusvaltaan ja toisistaan poikkeavat oikeudet. Varhaismodernin ajan valtionrakennus ei tapahtunut tietyn kaavan tai suunnitelman mukaisesti. Syntyneet valtiomuodostelmat olivat ensisijassa käy-

⁸⁸⁵ Vrt. Gustafsson 2007, 95–96; Ks. Thaden 1984, 232, joka nimeää uskonnon yhdeksi merkittävimmäksi tekijäksi, joka erotti varhaismodernin ajan Venäjän läntiset provinssit muusta valtakunnasta; Suny 2001, 40, passim.

⁸⁸⁶ Kappeler 2001, 150; Tandefelt 2002, 24, 29, 33–34; Bergman 2002, 346; Katajala 2005, 49; Sivonen 2007, 81; Myös Gellner 1983, 43–44.

⁸⁸⁷ Hall 2002, 99.

⁸⁸⁸ Lehtinen 1967, 7.

⁸⁸⁹ Oikeuskollegion arkisto, nro 210 (31.10.1745), KA, [...] *at alla ämbeten i Finland skola besättias med infödde finsk män* [...].

⁸⁹⁰ Bergman 2002, 347–348.

tännön ongelmien sanelemia tuloksia.⁸⁹¹ Valtiot olivat etäisiä rakennelmia, mutta rajaseuduilla niiden läsnäolo oli näkyvimmin esillä.

Turun rauhan jälkeisessä Kymenkartanon provinssissa intressien nationalisointi oli läpituokevaa talouden ja hallinnon sekä paikoin kulttuurin piirissä. Haminan maistraatin vuoden 1743 lopulla laatiman privilegioanomuksen retoriikassa oli toistuvia viittauksia Ruotsiin ja Venäjään. Heti ensimmäisessä anomuskohdassa viitattiin Ruotsin armeijan hattujen sodan aikana tuhoamaan kaupunkiin, joka sotaa edeltäneen rauhan aikana oli kukoistanut kuninkaallisen Ruotsin hallinnon alaisuudessa.⁸⁹² Maistraatin argumentit korostivat saavutetun rauhan tärkeyttä ja sen suomaa mahdollisuutta Haminalle kehittyä aiempaan loistoonsa – mikäli se saa nauttia entisistä oikeuksistaan. Kenraalikuvernööri Johan Balthasar von Campenhausen korosti anomuskohtiin antamissaan vastauksissa sen sijaan keisarillisen majesteetin intressejä. Vaikka von Campenhausen oli lähes poikkeuksetta suosiollinen haminalaisten anomuksille, hän esitti niiden puollon nationalisoimalla vastauksensa keisarinnan näkökulmasta ([...] *the, som till Hennes Käijserliga Majestäts höga intresse [...] Lända kan*)⁸⁹³.

Peter Sahlinsin mukaan konfliktien nationalisoinnin ensimmäinen vaihe oli vastapuolen nationalisointi.⁸⁹⁴ Kuten identiteetin muodostumisessa yleensä, kysymys oli ”toisen” ei oman ryhmän määrittelystä. Lappeenrannan ja Haminan porvariston jatkuva venäläisyyden ja viipurilaisuuden korostaminen negatiivissa yhteyksissä korosti porvariston privilegioiden tärkeyttä ja esti venäläisten sulautumisen paikallisväestöön. Paikallisten intressien puolustaminen kansallisuustematikalla toi kansallisuuskysymykset paikallisyhteisöön ja liitti paikallisyhteisöt kansallisuuskysymyksiin⁸⁹⁵. Ongelmaksi muodostui Haminan ja Lappeenrannan paikallisten intressien kohtaaminen edes retorisella tasolla kruunun intressien kanssa. Vetoaminen ”vanhaan hyvään aikaan” oli sekä uskonnollisessa että poliittisessä mielessä arveluttavaa. ”Vanhalla” ei viitattu pelkästään tiettyyn määriteltyyn aikaan, vaan kristillisen filosofian mukaisesti ajanlaskun alkuun, jolloin (kristityssä) maailmassa oli vielä kaikki hyvin.⁸⁹⁶

Määritelmän ”vanha ruotsalainen aika” poliittinen ongelmallisuus ei tullut esiin paikallishallinnossa, jossa esimerkiksi Haminaan ja Lappeenrantaan pyrkivät porvarit käyttivät retoriikassaan hyödykseen vanhoja oikeuksia ja tapoja, joiden mukaisesti oli aiemmin toimittu. Valtakunnan tasolla menneisyysretoriikalla argumentointi oli uhkaavaa keskushallinnon näkökulmasta, koska se osoitti epäsuorasti alamaisten lojaalisuutta vanhalle hallinnolle, vaikkakin toive pysyä vanhassa oli varhaismodernin ajan ihmisen maailmankuvassa syvälle juurtunutta lojaalisuuden kohteesta riippumatta. 1600-luvun puolivälin

⁸⁹¹ Tilly 1990, 26, 100.

⁸⁹² Haminan kaupungin privilegit ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA, [...] *thenna olyckelige Friedrichshamns Stad råkade medelst Swänska arméens oförmödeliga svåra medfart uti yttersta undergång och ruin [...] tå Staden stod i sitt flor under Kongelige Svenska Regeringen* [...].

⁸⁹³ Haminan kaupungin privilegit ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (9.12.1743), MMA.

⁸⁹⁴ Sahlins 1991, 163.

⁸⁹⁵ Sahlins 1991, 165.

⁸⁹⁶ Gustafsson 2002, 97; Ks. Karonen 2008d, 277–280.

jälkeisissä Skoonen alueen valitusaineistoissa ei rinnastettu tanskalaisuutta anomusperusteena vanhaan hyvään aikaan. Konfliktien nationalisointi tapahtui entisten tanskalaismaakuntien väestön toimesta lähinnä paikallistasolla. Keskushallinnon käyttämässä legitimitteettiretoriikassa vedottiin vain muutamassa poikkeustapauksessa tanskalaiseen ja ruotsalaiseen aikaan.⁸⁹⁷

1600-luvun jälkipuoliskon Gotlannissa keskushallinnon edustajat ja paikallisväestö viittasivat toistuvasti sekä elettyyn aikaan että sitä edeltäneeseen Tanskan hallintoon.⁸⁹⁸ Käytetty retoriikka erosi siten merkittävästi vastaavan ajan Skoonessa ja Ranskan ja Espanjan välisellä rajaseudulla käytetystä argumentaatiosta. Kansallisuuksiin viittaaminen oli Gotlannissa myös arkipäiväisempää ja vähemmän konfliktikeskeistä. Etnisten määritelmien käytön tarkastelu vaatii kuitenkin laajempaa selvityspohjaa kuin alamaisten ja keskushallinnon välisen vuorovaikutuksen tulkintaa yksin vierauteen liittyvien haukkumasanojen ja retoriikan kautta. Nykynäkökulmasta jopa rasistisiksi luokiteltavien määreiden tausta on itse asiassa usein sosiaalinen, ei ”kansallinen”⁸⁹⁹. Kuten Jens Lerbom toteaa, on selvitettävä, milloin, kuinka ja miksi kansallisiin identiteetteihin viitattiin valtakunnan periferiassa.⁹⁰⁰

Taloudellis-hallinnollisiin kysymyksiin Turun rauhan jälkeisessä Lappeenrannassa ja Haminassa keskittynyt ruotsalainen–venäläinen-argumentointi kuului sekä paikallisväestön että hallinnon edustajien sanavarastoon. Tukeutuminen ruotsalaiseen aikaan oli paikallisväestön ja -hallinnon näkökulmasta omien etujen puolustamista. Kaupunkien sisäisten asioiden hoidossa Haminan maistraatti vetosi vain kerran Venäjän kruunun etuihin kritisoidessaan Lappeenrannan kämnerinoikeutta venäläisten kauppiaiden heikosta valvonnasta. Maistraatin mukaan kämnerinoikeuden leväperäinen kruunun intressien huolehtiminen antoi toistuvaa aihetta porvariston moitteille.⁹⁰¹ Yleensä maistraatti tyytyi ilmaisemaan moitteensa perinteisemmällä termeillä. Lappeenrannan venäläispuodeissa porvareiden kämnerinoikeuden luvalla tekemät tarkastukset ja puotien aukiolojen rajoitukset maistraatti nimesi esimerkiksi pikkumaiseksi jahtaamiseksi.⁹⁰² Erään venäläiskauppiaan tavaroiden takavarikointia kämnerinoikeus joutui puolestaan selittämään raastuvanoikeudelle juurta jaksaa päätöksen perusteluja myöten.⁹⁰³

Käskynhaltijan katsoessa läpi sormiensa venäläisten kauppiaiden ja kaupustelijoiden Kymenkartanon provinssissa käymää luvatonta kauppaa porvarit vetosivat puolustusretoriikassaan sekä Ruotsin lakiin ja Haminan privilegioihin että kenraalikuvernööri von Campenhausenin kuulutukseen vuoden 1743 lo-

⁸⁹⁷ Bergman 2002, 347, 349–350; Gustafsson 2007, 104; Bergman 2007, 40.

⁸⁹⁸ Lerbom 2003, 218.

⁸⁹⁹ Anderson 2007, 212.

⁹⁰⁰ Lerbom 2003, 223, 231.

⁹⁰¹ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 28.7.1750, MMA, [...] *I öfrigt är thet Magistraten okiänt, at Kämner Rätten ei låtit thesse angelägne och Höga Kronans intresse nära rörande omständigheter wara sig mer angelägen, än at Borgerskapet skulle föränlåtas sig theröfver beswär [...].*

⁹⁰² SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 19.7.1746, MMA; LKO 24.7.1746, MMA.

⁹⁰³ KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 5.3.1752, MMA; Myös KT (Lappeenranta) Kämnerinoikeudelta maistraatille 4.4.1752, MMA.

pulta.⁹⁰⁴ Lappeenrannan kämnerinoikeuden laatima anomus siviilivirkamiesten alistamisesta majoitusvelvollisuuden piiriin perustui vastaavalla tavalla vanhoihin valtiopäiväpäätöksiin ja Ruotsin hallinnon aikaisiin normatiivisiin argumentteihin. Anomus oli lopputulokseltaan edellisen esimerkin tavoin heikko, sillä provinssikanslia kumosi sekä ”ruotsalaisten” että ”venäläisten” perustelujen painoarvon kyseisissä asioissa.⁹⁰⁵

Huolimatta siitä, että käytettyjen vetoamusargumenttien painoarvo oli usein heikko, privilegioihin, lakiin ja asetuksiin vetoaminen vahvisti, uusinsi ja teki tiettäväksi kaupunkiyhteisöissä vallinneita normeja ja arvoja. Porvarietuja puolustaneita vetoamuksia täydennettiin Haminassa ja Lappeenrannassa aina mahdollisuuksien mukaan venäläisten antamalla ukaaseilla ja määräyksillä⁹⁰⁶, mutta pääpaino oli aina ruotsalaisen normiston toistamisessa.⁹⁰⁷ Vetoaminen ensisijaisesti vanhoihin ruotsalaisajan normeihin oli tutumpaa kuin venäläisiin asetuksiin ja ukaaseihin turvautuminen. Syynä lienee vanhojen normien luoma varmuuden tunne, joka venäläisiltä ukaaseilta puuttui – ei vähiten siksi, että uusia ukaaseja luettiin tuomioistuimissa jatkuvalla syötöllä. Turvallisuuden tunne selittää myös porvareiden turvautumista ongelmatilanteissa asioiden ajamiseen tuomioistuimissa, huolimatta niihin ajoittain kohdistetusta kritiikistä. Tuomioistuimet olivat julkisen puheen paikkoja, joissa mitattiin lausuntojen paikkaansa pitävyys. Yksittäisten henkilöiden mielipide ei ollut sellaisenaan tärkeä, vaan väitteitä tuli mitata aina suurempina kokonaisuuksina.⁹⁰⁸ Laajemman mielipiteen vaatimus kääntyi ajoittain paikallisia porvareita vastaan, mutta yleensä tuomioistuihin tullessa ja niissä argumentoitaessa väitteille oli koottu jo valmiiksi riittävä taustatuki.

Vetoamusretoriikan alkuperästä ja esitysinstanssista riippumatta argumentoinnin ydin oli omien etujen puolustaminen ja vieraiden jättäminen oikeuksien ulkopuolelle. Sosiaaliseen luokitteluun perustunut intressien nationalisointi oli paikallista vallankäyttöä. Varhaismodernin ajan Venäjällä entisiin oikeuksiin nojautuminen oli arkipäivää niin Baltian saksalaisille, Ukrainan kasaakoille kuin myös muslimitataareille.⁹⁰⁹ Haminassa ja Lappeenrannassa omien etujen nationalisointi korostui tilanteissa, joissa porvareiden erikoisasema oli uhattuna. Toisin kuin porvareiden keskinäisissä kauppa- ja velkakiistoissa porvareiden ja venäläisten kauppiaiden välisissä erimielisyyksissä kansallisuustematiikkaan vetoaminen oli toistuvaa. Sama havainto pätee paikallishallinnon ja oikeudenhoidon toimintaan. Provinssihallinto nationalisoi Lappeenrannan kämnerinoikeuden notaarin valinnasta syntyneen erimielisyyden, sillä käskynhaltijakanslian mukaan viranhoitaja oli Ruotsin alamaisena kykenemätön hoi-

⁹⁰⁴ HRO 4.9.1744, MMA; HRO 22.10.1744, MMA.

⁹⁰⁵ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 12.10.1751, MMA; KT (Lappeenranta) Kämneinoikeudelta provinssikansliaan 19.10.1751, MMA; SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 24.10.1751, MMA.

⁹⁰⁶ Ks. vastaavia käytänteitä Brömsebron rauhan jälkeisestä Etelä-Ruotsista. Sanders 2008, 69–70.

⁹⁰⁷ Kielenkäytön tilanne- ja käyttäjäsidonnaisuudesta ks. Pietikäinen & Mäntynen 2009, 17.

⁹⁰⁸ Eilola 2003b, 264, 280.

⁹⁰⁹ Sahlins 1991, 146; Eriksen 2002, 60; Ks. Kappeler 2001, 156.

tamaan virkaa. Haminan raatimiehen nimityksen viipyminen vuonna 1749 oli maistraatin mielestä sekä kaupungin että kruunun intressien vastaista. Vastavaa tematiikkaa käytettiin myös vuoden 1755 raatimiehenvaaleihin liittyneissä epäselvyyksissä. Haminan maistraatti ihmeteli kuvernementtikanslian toimintaa, kun se lisäsi vaaliin yhden ehdokkaan ohi maistraatin ja porvariston päätösvallan. Kaupunkihallinnon virkamiesten palkkauksessa maistraatti nojautui retoriikkaan ruotsalaisiin asetuksiin ja päätöksiin, vaikka olisi toiminut jopa niiden vastaisesti.

Paikalliseen oikeudenhoitoon Lappeenrannassa ja Haminassa Turun rauhan jälkeen sekaantuneiden provinssin käskynhaltijan ja varuskuntien komendanttien aktiivisuus oli sidoksissa tapauksiin, joissa oli toisena osapuolena venäläisiä kauppiaita, kaupustelijoita ja sotilaita tai provinssihallinnon virkamiehiä. Kyseisissä konfliktitilanteissa molemmin puolinen intressien nationalisointi oli yleistä. Varusväen ja porvariston välisissä majoituskonflikteissa porvariston normatiivinen turva perustui lähes yksin vuoden 1720 ruotsalainen majoitussääntöön vetoamiseen. Sekä Lappeenranta että Hamina olivat jo Ruotsin hallinnon aikana varuskuntakaupunkeja, joten sotaväen huoltoa hankaloittaneiden etujen kirjaaminen Haminan saamiin privilegioihin olisi ollut keskushallinnon kannalta haitallista. Majoitussääntö oli koko Ruotsin valtakunnan kattanut määräys, joka loi armeijahenkilöstön ja siviiliväestön välisen kohtaamisen yleiset toimintaohjeet. Turun rauhan jälkeisen Haminan ja Lappeenrannan porvareiden ja venäläissotilaiden välisissä kiistoissa porvaristolla ei ollut majoituskonflikteissa siten kaupunkiprivilegioissa määriteltyjä erioikeuksia turvanaan.

Harald Gustafssonin mukaan kansallisten identiteettien ilmeneminen edellyttää nationalistisesti järjestäytyntä maailmankuvaa. Nationalistisessa maailmankatsomuksessa valtio on tärkein tietyllä suvereeniksi määritellyllä maantieteellisellä alueella asuvia ihmisiä yhdistävä tekijä. Varhaismodernin ajan etno-territoriaalinen poliittinen yhteenkuuluvuus ei täyttänyt kansallisen identiteetin ehtoja, sillä konglomeraattivaltiot eivät olleet etnisesti yhtenäisiä. Gustafssonin mukaan poliittisten yksiköiden ja etnisyyden välillä ei ollut nationalistiseen diskurssiin perustuvaa yhteyttä.⁹¹⁰ On selvää, että intressien korostaminen ruotsalaisuuteen tai venäläisyyteen vetoamalla oli vain yksi keino ajaa etuja. Sen rinnalla omia kantoja perusteltiin muun muassa kunniallisuudella, kyvykkyydellä ja oikeudenmukaisuudella. Rinnakkaisten perusteiden käyttö ei kuitenkaan sulje pois sitä tosiasiaa, että etnisten erojen korostaminen ja jopa manipulointi oli hyödyllisintä tilanteissa, joissa sosiaaliset erot olivat epäselvät⁹¹¹.

Varhaismodernin ajan nationalismille esitetyt terminologiset vaihtoehdot, *protonationalismi* (esimerkiksi uskonnon, kielen tai etnisen alkuperän varaan rakentuneet ryhmäidentiteetit), *patriotismi* (enemmän alamaisuuteen kuin kansallisuuteen perustunut "isänmaallisuus") tai *etninen nationalismi* (monikansal-

⁹¹⁰ Gustafsson 2002, 110, 112; Vrt. Ernest Gellnerin määritelmä. Gellner 1983, 1, "[...] nationalism is a theory of political legitimacy, which requires that ethnic boundaries should not cut across political ones [...]", myös 48–49, passim.

⁹¹¹ Eriksen 2002, 32–33.

listen imperiumien etnisperäinen alamaisuus) ja *ethnie-termi*⁹¹² soveltuvat kaikki osaltaan varhaismodernin nationalismi-käsitteen tavoin kuvaamaan ruotsalaisuuden ja venäläisyyden kautta avautuvaa tilannetta Turun rauhan jälkeisellä rajaseudulla Haminassa ja Lappeenrannassa. Vera Tolzin mukaan venäläisen "valtiotunteen" ja valtionrakennuksen erotti länsieurooppalaisesta se, ettei Venäjä tarjonnut valtiona selvää kokonaisuutta, johon olisi ollut mahdollista samaistua. Venäjän, venäläisyyden ja venäläisen kansakunnan rakennuksen tavoitteet ja rajanvedot olivat epäselviä.⁹¹³ Venäjän ja venäläisyyden määrittämättömyys antaa ehkä selvyyttä siihen, miksi intressien nationalisointi oli niin voimakasta Turun rauhan jälkeisessä Haminassa ja Lappeenrannassa. Kaupunkien väestö halusi tehdä tietoisesti eron tuntemattomaan ja epämääräiseen venäläisyyteen.

Varhaismodernin ajan lähteistöissä käytetty terminologia on selitettävä lähteistön syntymäympäristön kontekstissa. 1700-luvun puolivälin Ruotsin ja Venäjän välisellä rajaseudulla yleisesti käytetyn intressien nationalisoinnin ja modernin nationalismin ideologista eroa korostaa se, etteivät haminalaiset ja lappeenrantalaiset viitanneet kertaakaan suomalaisuuteensa tai venäläisyyteensä. Suomen kielen käyttö yhdisti kaupunkilaisia, muttei sitonut heitä ideologisesti ruotsalaisuus-venäläisyys, luvallinen-kielletty -vastakkaisasettelun tavoin yhteen⁹¹⁴. Haminalaislappeenrantalaisen, paremminkin *porvarillisen* kuin *kansallisen* identifikaation tutkiminen osoittaa, ettei kaupunkilaisten itseymmärrys rakentunut luterilaisuuden varaan. Havainto on merkittävä, sillä uskonto on määritelty ympäri Pohjois- ja Länsi-Eurooppaa varhaismodernien kansallisten identiteettien hallitsevimmaksi perustaksi⁹¹⁵. Uskonnollisten ja kulttuuristen ulottuvuuksien vaikutuksia identiteetin rakentumisessa ei kuitenkaan peitelty Haminassa ja Lappeenrannassa, mikäli luterilaisen perinteen oikeutus asetettiin kyseenalaiseksi.

Problematisoidessaan kansallisia intressejä sekä sisäistettyinä retoriikan argumenttina että paikallisten intressien strategisena "naamiona" Peter Sahlins toteaa intressien nationalisoinnin kaksiteräiseksi miekaksi. Yhtäältä se oli paikallisuuden nationalisointia ja nationalisuuden paikallistumista. Käyttäessään kansallisuustematiikkaa rajaseutujen paikallisväestö toi "kansallisuuden" paikallistasolle samalla, kun he asettivat itsensä osaksi "kansakuntaa". Toisaalta "kansallisen" identiteetin käyttäminen vain strategiana ilman, että kukaan otti sitä todesta, ei tue havaintoa erilaisista identiteetin määritelmistä, joita oli käytössä.⁹¹⁶ Jälkimmäisessä perustelussa piilee juuri varhaisen nationalismen mallin heikkous: Sahlins ei huomioi tutkimuksessaan paikallisyhteisöjen heterogeenisuutta. Uusi tai jälleen voimaansaatettu keskushallinto ei kohdannut 1600-

⁹¹² Smith 1991, 21–24; Nordin 1998, 197–198, passim; Gustafsson 2002, 112; Myös Nurmiainen 2003, 264–267, passim; Wolff 2008, 70, 79–81, 85.

⁹¹³ Tolz 2006, 295.

⁹¹⁴ Ks. Sahlins 1991, 166; Katajala 2005, 53; Gustafsson 2007, 103.

⁹¹⁵ Black 1998; Nordin 2000, 151–156; Bell 2001, 24–27, passim; Ihalainen 2001, 402, 410–412.

⁹¹⁶ Sahlins 1991, 165, 269.

luvun puolivälin Etelä-Ruotsissa tai 1700-luvun Lappeenrannassa ja Haminassa sosiaalisesti yhtenäistä paikallisväestöä⁹¹⁷.

Tässä tutkimuksessa ei selvitetä lappeenrantalaisten ja haminalaisten identiteettiä sinänsä, kokivatpa kaupunkilaiset sitten olevansa suomalaisia, ruotsalaisia, venäläisiä tai kenties ensisijaisesti provinssin tai kotikaupunkinsa jäseniä. Turun rauhan jälkeinen valtioyhteyden muutos näkyi intressien toistuvana nationalisointina sekä taloutta ja hallintoa että oikeudenhoitoa ja kulttuuria käsitelleissä konfliktitilanteissa. Ero isonvihan jälkeisiin kaupunkilaisten ja varusväen välisiin majoituskiistoihin oli huomattava. Niissä ratkaisua haettiin yhteisymmärryksen ja harmonian kontekstissa, ilman ”kansallisten” identiteettien vastakkainasettelua, vaikka erimielisyydet päättyivät valtiopäivävalituksiin asti.

Intressien nationalisointi oli Haminan ja Lappeenrannan porvariston tietoista toimintaa omien etujensa turvaamiseksi. Porvareiden tarpeiden nationalisointi oli konfliktitilanteissa luonnollista, kun he vetosivat (vanhoihin) oikeuksiinsa. Intressien nationalisointi ei johtanut konfliktien yleistymiseen, vaan se oli keino legitimoida omia etuja olemassa olevissa ongelmissa⁹¹⁸. Vieraiden määrittelyn terminologia oli vakiintumatonta, mikä kertoo sekä vieraiden ryhmän heterogeenisyydestä että paikallisväestön identifikaation prosessiluonteisuudesta. Meidän ja muiden välisen diskurssin etnisperäisen epäyhtenäisyyden vuoksi meidän ryhmä identifioitiin suhteessa niihin, joilla ei ollut paikallisväestölle taattuja ruotsalaisen lain ja asetusten sekä Haminan kaupunkiprivilegioiden mukaisia erioikeuksia.

Pikkuvihan jälkeinen intressien nationalisointi osoittaa, ettei ideologiskulttuurinen valtionrakennus ollut Venäjällä johdonmukaista ylhäältä alas ja keskuksista provinsseihin suunnattua valtapolitiikkaa. Tai mikäli se oli päämääränä, ei suunnitelma toteutunut varhaismodernin ajan rajaseuduilla, joissa taaksepäin katsominen oli paikallisväestön yleisin omien etujen argumentointikeino⁹¹⁹. Samalla on kuitenkin huomattava, ettei esivallan läsnäoloa kyseenalaistettu 1600–1700-lukujen siirtymäprosessien alaisissa yhteisöissä Venäjän ja Ruotsin rajaseuduilla.⁹²⁰ Varhaismodernin nationalismin – joka tarkoittaa paikallisidentiteetin korostumista modernin kansakuntaidentiteetin sijaan – kautta rakentuneen 1700-luvun Lappeenrannan ja Haminan porvariston identifikaation kontekstina toimivat ensisijaisesti yksilöiden aseman legitimoiminen ja meidän ja muiden välisen erimielisyyksien ratkominen porvariston kannalta mahdollisimman edullisesti.⁹²¹

⁹¹⁷ Ks. Black 1998, 59, 66–70, passim; Bergman 2002, erityisesti 339–353; Räihä 2008, 412–413.

⁹¹⁸ Bergman 2003, 128–129.

⁹¹⁹ Lerbom 2003, 215–217; Yleisemmin ks. Burke 1994, 173–174, passim; Harnesk 2003a; Einonen 2009.

⁹²⁰ Lerbom 2003, 227, 230; Olsson 2007, 65

⁹²¹ Ks. Wassholm 2008, 246.

4.3.2 Partikularisoitu alamaisuus

Ruotsalaisuus, venäläisyys tai suomalaisuus ei ollut etnis-kulttuurisesti tärkeä 1720–1760-lukujen Lappeenrannan ja Haminan paikallisväestön identifikaatiota leimannut tekijä. Suuren Pohjan sodan jälkeisten suomalaiskaupunkien valtiopäiväedustajien argumentoinnissa itäinen osa valtakuntaa erotettiin kuitenkin valtion ydinalueista kielen, meren, venäläisten aiheuttaman tuhon ja pelon sekä Venäjän vastaisen sijaintinsa avulla⁹²². Menneisyys oli jatkuvasti läsnä sekä porvariston toiminnassa että virallisessa retoriikassa. Isonvihan jälkeen Ruotsin valtiopäiville ja kuninkaalliselle majesteetille Haminasta osoitettujen valitusten argumentointi korosti toistuvasti sekä haminalaisten ja lappeenrantalaisten nöyrää ja uskollista alamaisuutta että onnea, joka porvareita oli kohdannut heidän päästessään takaisin Ruotsin korkea-arvoisen ja armollisen hallitsijan alaisuuteen. Kunniakkaan menneisyyden uskottiin heijastuvan myös tulevaisuuden hyvinvointiin, joskin keskushallintoa oli syytä muistuttaa väliajoin Haminan asemasta tapulikaupunkina mahtavan Viipurin perillisenä.⁹²³

Suuren Pohjan sodan jälkeisillä ensimmäisillä valtiopäivillä Haminan ja Lappeenrannan valtiopäiväedustajien valituksissaan käyttämä argumentointi teki etäisyyttä isonvihan ja Venäjän ylivallan aikaan. Päähuomio oli lojaalin alamaisuuden osoittamisessa ja kaupungille mahdollisimman edullisten privilegioiden peräämisessä. Alamaisuuden korostaminen ei ollut itseymmärryksen perusta vaan asuinseudun tarpeiden painottamista. Keskushallinto sai valtiopäivävalitusten lisäksi Savonlinnan ja Kymenkartanon läänin maaherralta tietoa Venäjän vastaisen rajaseudun tilanteesta. Saatua tietoa oli mahdollista verrata porvarianomusten värikkäästi muotoiltuun informaatioon. Kirjeenvaihtoista ei löydy varsinaisia ristiriitaisuuksia, mikä antaa olettaa, että maaherran kuninkaalliselle majesteetille esittämät rajaseudun taloudelliset-hallinnolliset, kulttuuriset ja sosiaaliset huomiot toimivat porvariston argumentaation tukena, vaikkei niistä suoria ristiinviittauksia löydykään.

1730-luvulle tultaessa Suuri Pohjan sota ja isonvihan aika jäivät valitusten argumentoinnissa ensi katsomalta sivummalle, mutta todellisuudessa niitä käytettiin vain toisin. Menneisyyden politisoinnista siirryttiin kohti menneisyyden emotionaalista argumentointia. Haminan valtiopäivämiesten laatimissa valituksissa korostuivat entiseen tapaan kaupunkilaisten uskollisuus ja alamaisuus hallitsijalle, mutta ne eivät tarvinneet tuekseen enää varsinaisia perusteluja.

⁹²² Karonen 2008d, 280; Myös Engman 2009, 21–22; Vastaava tematiikka toistui hattujen sodan jälkeen perustetun Degerbyn (Loviisan) porvariston valituksissa. Ks. Karonen 2004, 90, passim; Nurmiainen 2009, 197–199.

⁹²³ Städersnas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1723), RA, [...] såsom wij Eders Kongl. Maj:tts allerunderdånigste och Trooplicktigste undersätare hafwa haft den lyckan [...] en högst beprisslig Kongl. nåd oss Eders Kongl Maj:tts allerunderdånigste undersätare och bär-gare täcktes benåda hwarigenom Eders Kongl. Maj:tts glorvyrdigste åminnelse nu och i framtijden betecknas; Fördenskull hafwa wij nu för Eders Kongl Maj:tt allernådigt Thron wår allerunderdånigste och Trooplicktigste undersätelig wördnad så mycket högre frambara skohlat, som wij haft den stoora och högst prisslige nåden, at utj. den under Eders Kongl. Maj:tts Höga Regemente; Städersnas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1740), RA, [...] at denne Stapel Stad som i stället för Wiborg är anlagt må äfwenledes benådas [...] som Wiborg tillförene warit hugnad.

Isonvihan miehitysaikaa seurannut uskollisuuden julistaminen ruotsalaishallinnolle oli menettänyt ajankohtaisuutensa. Valitusten terminologia perustui 1730-luvun alusta eteenpäin aiempaa selvemmin valtakunnan sisäisten erojen korostamiseen. Se oli käytännöllinen keino omien vaatimusten legitimoinnille. Hamina ja Lappeenranta nimettiin rajaseuduksi (*Frontier orten*), joilla oli niiden poikkeuksellisesta sijainnista johtuvia erityishuomiota vaativia tarpeita.⁹²⁴

Rajaseututematikka ei ollut haminalaisten ja lappeenrantalaisten diskursiopertuaariin lanseeraama ”keksintö”, vaan useat suomalaiset kaupungit käyttivät vastaavaa käsitteistöä heti vuoden 1723 valtiopäiviltä alkaen.⁹²⁵ Yleisesti käytettynä ”rajaseutu” on ymmärrettävä koko Suomea tarkoittaneeksi käsitteeksi, ei nimenomaisesti rajaseutua kuvanneeksi termiksi. Haminassa viittaukset rajaseutuun aktivoituivat 1730-luvun kuluessa, samoin venäläinen hallinto ja Suureen Pohjan sotaan liittyneet lieveilmiöt sotavankeudesta alkaen käännettiin argumentoinnissa paikallisväestön näkökulmasta oman vaikean aseman selittäjiksi. Nykytermein ymmärrettynä kyse oli rauhankriisistä. Sanoinkuvamattomasta kurjuudesta huolimatta vasta perustetun tapulikaupungin porvarit muistivat kuitenkin tuoda sopivin väliajoin esiin ilon, joka heitä oli kohdannut, kun he saivat jälleen nauttia nöyryimmäisestä alamaisuudestaan Ruotsin hallitsijan armossa.⁹²⁶

Rajaseutuargumentoinnin tavoin venäläisyyden osoittaminen oman kaupungin heikon aseman selittäjäksi oli yleisesti käytettyä valtiopäiväretoriikkaa. Vuoden 1723 valtiopäivillä kolmesta neljään vuotta verovapautta saaneet suomalaiskaupungit ajoivat vuoden 1726–1727 valtiopäivillä kaupungeilleen lisää vapausvuosia perustelemalla niiden tarvetta juuri isonvihan ajan venäläishallinnon aiheuttamilla vaikutuksilla, jotka heijastuivat vielä kauas elettyyn nykyyhetkeen.⁹²⁷ Haminalle vuonna 1723 myönnettyt viisitoista verovapausvuotta olivat kulumassa umpeen vasta 1730-luvun puolivälin jälkeen, joten se alkoi valittaa omaa vaikeaa asemaansa muita suomalaisia kaupunkeja myöhemmin. Argumentit olivat silti samat kuin muilla aiemmin.

⁹²⁴ Städernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1731), RA, [...] och hwad denne Friedrichshamns Stad egenteligen angår de besynnerlige omständigheter tyckes i consideration komma, at detta är en ny och Riket mycket angelägne Stad anlagd wid gräntzen till at söka draga dit handelen och i synnerhet med tjäran undan Wiborg som hörer under det Ryska wäldet och icke mer än några mihl ifrån Friedrichshamn är belägen; Myös Städernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1740), RA, [...] så wähl Friedrichshamn som Willmanstrand, såsom nähra Ryska gräntzen belägne orter; Städernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1741), RA, [...] denne uppå Ryska gräntzen exponerade Friedrichshamns Stad [...].

⁹²⁵ Karonen 2008d, 271.

⁹²⁶ Städernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1734), RA, [...] den nyss anlagde Gräntze- och Stapel Staden Friedrichshamn samt dess från outsäjelige eländen utur fångenskap och krig-swårigheter sammankomme fattige Inwånarer, uti hwarjehande måtte betedde allerhögst beprislige Kongl. nåde ömhet och hyllest den Eders Kongl. Maj:ts trogne undersåtare och Borgerskap i denne orten med giort innerlig hugnad och glädje uti diupaste underdånighet.

⁹²⁷ Ahonen 1988, 110–123, 299; Karonen 2008d, 274; Maaseudun osalta Vilku 2005, 286, 295, passim.

Alamaisuuden ohessa Jumalan siunaus ja porvarius korostuivat Haminan ja Lappeenrannan 1720–1740-luvun alun valtiopäivävalituksissa.⁹²⁸ Jumalan siunaus yhdisti valtakuntaa ylhäisistä alhaisiin, sillä Jumala oli kaiken yläpuolella. Porvariuteen vetoaminen teki valitusten laatijoista yhteisen, valtakunnan hyvinvoinnin kannalta ensiarvoisen tärkeän joukon. Samalla porvariutta ja omaa kaupunkia käytettiin identifikaation pohjana, mikä erotti tietyn kaupungin asukkaat muista kaupungeista ja toi esiin kaupunkien välillä havaittuja epäkohtia. Haminalaiset eivät torjuneet 1740-luvun alussa määrättyä leivinuunirahan taksoitusta valtiopäivälituksissaan, mutta he halusivat vähentää kaupungin raatimiesten maksutaakkaa puoleen prosenttiin virkamiesten vuosipalkasta. Perusteena käytettiin Haminan raatimiesten vuosipalkkaa, joka oli huomattavasti turkulaisten virkaveljien ansioita alhaisempi.⁹²⁹ Vastaavanlainen porvariston velvollisuuksien myöntämisen kautta legitimoitu etujen puolustaminen oli yleistä. Majoitusvelvollisuus ymmärrettiin Haminan ja Lappeenrannan porvariston väistämättömäksi velvollisuudeksi, mutta majoituksen toteuttamisessa tuli noudattaa täsmällisesti asetuksia, sillä porvareilla tuli olla oikeus nauttia heille myönnettyistä eduista ilman jatkuvia uusia lisävelvoitteita.⁹³⁰

Suuren Pohjan sodan jälkeisten porvariyhteisöjen ja keskushallinnon sekä keskushallintoa edustaneiden virkamiesten kohtaamista leimasivat paikallisyhteisöjen kotrostama oikeudenmukaisuus ja tasa-arvoisuus. Käytännössä se tarkoitti vaatimusta lain, asetusten ja privilegioiden molemminpuolisesta kunioituksesta legitimiinä konfliktinratkaisun instrumentteina. Uskollisilla, velvollisuutensa täyttäneillä alamaisilla oli oikeus esittää omia vaatimuksiaan, varsinkin, jos kruunu ei vastannut omista velvoitteistaan. Perimmältään Jumalalta oikeutuksensa saaneet lait ja asetukset olivat kaikkia osapuolia velvoittanut yhteiskunnan käyttövoima. Normit olivat ruotsalaiseen yhteiskuntaan sisäänrakennettuja ominaisuuksia, joiden olemassaolo oli yleisessä tiedossa ja joihin oli tarvetta viitata 1720–1730-luvuilla lähinnä vain poikkeustilanteissa.⁹³¹ Asiat, joissa koettiin tullun väärinkohdeksi, perusteltiin valitusretoriikassa yleensä tasapuolisuudella ja oikeudenmukaisuudella. Tasapuolisuuden ja oikeuden-

⁹²⁸ Städernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1740), RA, [...] så hafwa Eders Kongl. Maijts trogne undersätare Borgerskapet i Friedrichshamn [...] Erkiänna Eders Kongl. Maijts trogna undersätare allerunderdånighet och torde under Guds milda wählsignelse därigenom förmodas Stadens upkomst [...].

⁹²⁹ Städernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1740), RA, [...] allernädigste förordning om Bakungs penningar Taxering i Städerna, äro denne Stadhens Rådmän lika med Rådmännerne i Åbo Stad Taxerade, men Rådmännerne härstädes allenast 120 D swmt åhrlig Löhn, hwaremot Rådmännerne i Åbo 800 D swmt åhrligen åthniuta [...] få betalta med ½ procent emot löhnen Bakungs penningarne.

⁹³⁰ KNKKNL 25.5.1726, RA (liitteenä kopio Haminan porvariston maaherra Frisenheimille osoittamasta memoriaalista 24.5.1726), [...] så är och blifwer det oemot säijeligen at et bürgerkap böra icke allenast undergå alla de beswären som efter förordningarne dem måste påläggias, såsom besynnerl. med den härwarande oundwijkel inquarteringen, hwarwid Magi-straten ej annan än stricte lærer sig rätta efter den af åberopade Kongl. Maijts förordning d 6. Julii 1720, utan jämbwäl deremot niuta och känna de förmåhner, som Staden under, hwilken burskap wunnit, allernädigt äro förlänte [...] så wida Hans Kongl. Maijts allernädigste Privilegier i ingen del lærer tillåta någon pålagan [...].

⁹³¹ Einonen 2005, 194.

mukaisuuden vertauskohtana käytettiin muita (tapuli)kaupunkeja ja mennyttä aikaa, jonka raskaus heijastui useita vuosia eteenpäin.

Turun rauhan jälkeisen Haminan ja Lappeenrannan porvariston jatkuva viittaaminen Ruotsin hallinnon aikaisiin lakeihin ja asetuksiin oli silmiinpistävä muutos aiempaan diskurssirepertuaariin verrattuna. Ruotsin aika nähtiin lainmukaisuuden perikuvana. Paikallistasolla se tarkoitti toistuvaa omien etujen ajamista ruotsalaisen lain, asetusten ja määräysten tuella. Ruotsalaisiin laki- ja asetuspykäliin nojautuminen osoitti porvareiden tiedostaneen sen, että valtakunnassa oli erilaisia laki-, asetus- ja toimintakäytänteitä. Argumentoinnissa tapahtunut muutos oli merkki partikularismista, joka hallitsi porvariston retoriikkaa Turun rauhan jälkeen. Partikularismi ei suuntautunut valtakunnan yhtenäisyyttä vastaa (separatismi) eikä se viitannut nationalistisiin tavoitteisiin sanan nykyisessä merkityksessä⁹³². Argumentointiin sisällytetty partikularistinen leima oli kuitenkin selkeä, sillä Ruotsin hallinnon aikainen valmius joustoihin oikeudenmukaisuuden ja tasapuolisuuden kontekstissa ei tullut enää kysymykseen.

Haminan ja Lappeenrannan porvariston ja virkamiehistön pikkuvihan jälkeisten valitusargumenttien sitoutuminen lakiin ja asetuksiin oli syvälle sisäistettyä, vaikka tematiikan muutos oli nopea Turun rauhan jälkeen. Haminan maistraatin tammikuussa 1750 oikeuskollegiolle laatima viisitoistakohtainen valituskirjelmä alkaa painokkaalla Turun rauhansopimukseen, lakiin ja asetuksiin sekä tapoihin sidotulla argumentoinnilla. Maistraatti nosti valituskohtansa esiin solmitun rauhansopimuksen ja muiden korkea-arvoisten vakuutusten, päätösten ja ukaasien sekä voimassa säilyneiden privilegioiden, vanhojen tapojen ja oikeuksien nojalla. Valituksessa korostettiin jokaisen pykälän kohdalla erikseen kyseiseen tilanteeseen sovelletun lainkohdan, asetusten, oikeuksien ja ukaasien olemassaoloa kaupunkilaisten näkökulmasta myönteiseltä kannalta. Viitattu laki oli aina ruotsalainen, asetukset ja oikeudet sekä ruotsalaisia että venäläisiä, ukaasit aina venäläisiä. Esiin nousi myös kohtuullisuus, jota hallinnon toivottiin osoittavan alamaisiaan kohtaan.⁹³³

Turun rauhan jälkeisen Haminan maistraatin ja konsistorin tiivis yhteys Viron, Liivinmaan ja Suomen oikeuskollegioon selittyy sillä, että oikeuskollegio tunsu hyvin ruotsalaisen lain ja asetusten prosessikäytänteet. Haminasta ja Lappeenrannasta oikeuskollegiolle lähetetyillä vanhoilla laki-, asetus- ja päätöspykälillä perustellut valitukset, kirjelmät ja muistutukset saivat poikkeuksetta myönteisen vastaanoton. Viipurin kuvernementtikanslian toimettomuus Haminasta ja Lappeenrannasta osoitettujen epäkohtien korjaamiseksi oli suurin syy, miksi maistraatti laati tammikuussa 1750 laajan valituskirjelmän oikeuskollegiolle. Maistraatin mukaan lähes kaikki sen kirjelmässä esiin nostamat valitusaiheet olivat lain noudattamisen näkökulmasta perusteltuja ([...] *efter Lag är berättigad*). Valitusaiheet olivat sellaisia, jotka olisi tullut ratkoa ensisijaisesti maist-

⁹³² Ks. Engman 2009, 26.

⁹³³ Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA, [...] *tå then så wäl igenom Freds Fördrag som andra Höga försäkringar, Resolutioner och Ukaser blifwit bibehållen wid sine Privilegier, plägseder, Rätter och Rättigheter, hwarmed then äldre tider är worden beskyddad* [...].

raatin ja Viipurin kuvernementtikanslian välillä, mutta koska kuvernementtikanslia ei ollut kuluneiden kuuden vuoden aikana ottanut asioihin kantaa tai seurannut toiminnassaan oikeudenmukaisuutta, olivat kruunun ja kaupungin intressit tulleet maistraatin mukaan toistuvasti loukatuiksi. Vetoamalla oikeuskollegioon maistraatti toivoi asioihin parannusta.⁹³⁴

Turun rauhan jälkeiset Lappeenrannan ja Haminan asukkaat kohtasivat uuden järjestyksen uusien provinssi- ja kuvernementtivirkamiesten ja vieraiden kauppiaiden, kaupustelijoiden ja sotilaiden kautta. Porvareiden oikeuksien perusteleva tapahtui kaikissa kohtaamistilanteissa yhtäältä normatiivisten laki-, asetus- ja julistuspykälien kautta sekä toisaalta vertaamalla uusia toimintamuotoja Ruotsin hallinnon aikaisiin käytänteisiin. Muutos aiempaan oli huomattava, sillä Ruotsin hallinnon aikainen retoriikka oikeudenmukaisuudesta verrattuna muihin oli muuttunut lakiin ja sen kirjaimelliseen tulkintaan perustuvaan oikeudenmukaisuuteen.

Valtiopäiväedustuksen porvaristolle tarjoaman perinteisen vaikutuskanavan lakkaaminen Turun rauhaan ei aiheuttanut polemiikka ainakaan 1740-luvun Lappeenrannassa. Sen sijaan Haminaa ja Lappeenrantaa Pietarissa ensimmäisen kerran keväällä 1749 edustaneen henkilön tarpeellisuudesta menoihin suhteutettuna aiheutti porvaristossa erimielisyyttä. Tilanne ei ollut sinänsä poikkeuksellinen, sillä kaupunkien edustajien kuluista väännettiin kättä jo Ruotsin hallinnon aikana⁹³⁵. Haminan maistraatti, joka oli ilmeisen tietoinen mahdollisuuksista, joita asioiden ajaminen paikan päällä Pietarissa 1740–1760-luvuilla tarjosi, oli valinnut kaupunkien ensimmäiseksi edustajaksi Pietarissa asuneen, myös liivinmaalaisia kaupunkia pääkaupungissa edustaneen Johan Christopher Donartin. Haminassa maistraatti onnistui ilmeisesti vaihtamaan alemman porvariston kriittiset mielipiteet osoittamalla edustajan hyödyllisyyden suuremmaksi kuin siitä aiheutuvat kustannukset. Kyse voi olla myös siitä, että maistraatti jätti tietoisesti eriävät mielipiteet pois Lappeenrannan kämnerinoikeudelle lähettämistään kirjeistä välttääkseen tilanteen provosoimista. Lappeenrantalaisille maistraatti perusteli edustajan lähettämistä hyödyillä, joita etujen ajaminen pääkaupungissa toisi.⁹³⁶

⁹³⁴ Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA, [...] *har Magistraten slutel anföra skolat, at ehuruwäl mästa delen af dessa angelägenheter blifwit som oftast Keijsersl. Wiborgska Gouvernmentz Cancellie, såsom Magistraten foro til Lagl. afgjörande och slutande i ödmjukhet förestälte, har therå likwäl ei något swar, mindre någon rättelse kunnat följa, utan har så wäl Kronans som Stadhs intresse uti alla thessa och flera mål, i framfarne sex års tid, ty medelst kommit at lida. Hwarföre och som Magistraten Lag tilkommer at häröfwer hålla hand, icke länge för Ed och samwete skull kan tåla något uppehäl ut i thessa Höga Kronan och Staden närä rörande angelägenheter [...].*

⁹³⁵ Maaherralle saapuneet anomukset 15.8.1726, MMA.

⁹³⁶ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 13.5.1749, MMA, [...] *som Magistraten för sin och Stadens angelägenhetens wederbörliga bewakande, och thesas skyndsamma bedrifwande uti St Petersburg achtadt nödigt, at antaga til Stadhs fullmächtig en wid namn Johan Christopher Donart, hwilken thesades för någre Liefländska Städens Commissioner ständigt sig uppehåller, och man til thes therföre ärfördrade arfwade intet kunnat funna någon annan fond än an Bewillnings Accis, och efter samtelige Inwånarnas härstädes öfwerenskommelse och godtyckio taxera them efter hwars och ens stånd och willkor [...]; Ks. Thaden 1984, 12–13, 15.*

Lappeenrannassa osa käsityöläisistä sekä kaupungin ajurit ja kirvesmiehet vastustivat edustajan lähettämiseksi vuonna 1749 järjestettyä taksoitusta taloudellisiin syihin vedoten. Kaupungin kauppiaat toivoivat kulujen vähintään pienenevän huomattavasti. Mikäli edustaja oli kuitenkin lähetettävä, esittivät lappeenrantalaiset ratkaisuksi menojen kattamista kaupungin yhteisestä kassasta. Haminan maistraatin mukaan protestoijat olivat kyllä valmiita nauttimaan privilegioiden tuomista eduista, mutta eivät suostuneet tekemään myönnytyksiä niiden hyväksi. Taksoituksen maistraatti määräsi suoritettavaksi niskoittelevien henkilöiden osalta ulosmittauksen uhalla, kuten vanhat valtiopäivämiestaksoitusta koskeneet asetukset määräisivät.⁹³⁷ Vuonna 1751 porvaristoa taksoitettiin toistamiseen Pietarissa toimineen edustajan kustannusten kattamiseksi. Kauppias Abraham Bolin kehotti maistraattia jälleen turhaan keksimään muita keinoja kustannusten kattamiseksi.⁹³⁸ Marraskuussa 1754 porvaristoa taksoitettiin kolmannen kerran viiden vuoden sisällä edustajan lähettämiseksi Pietariin.⁹³⁹

Porvariston taksoitus herätti Haminan ja Lappeenrannan välillä erimielisyyttä rahojen käyttötarkoituksesta riippumatta. Lappeenrannan porvarit pyysivät jo loppuvuonna 1746 pidennystä erään taksoituksen järjestämiseen kaupungissa, mihin maistraatti myöntyi. Määräajan umpeutuessa lappeenrantalaiset ilmoittivat, etteivät he aio suorittaa taksoitusta, koska he eivät saaneet kaupungin privilegioista mitään hyötyä. Taksoituksen sijaan tarvittavat varat tuli lappeenrantalaisten mukaan kerätä joko haminalaisilta porvareilta tai ottaa kaupungin yhteisestä kassasta, kuten oli ollut tapana ”Ruotsin ajan valtiopäivämiestaksoitusten yhteydessä” ([...] *som thet Swenska tiden warit wanligt at Herrdags Pennigar af Cassan uttaga*).⁹⁴⁰

Pietarissa toimineiden Haminan ja Lappeenrannan edusmiesten toiminnan tuloksellisuudesta on mahdoton tehdä tulkintoja. Täysin turhanpäiväistä se ei kuitenkaan ollut, kun ottaa huomioon Haminan maistraatin aktiivisuuden edustajien lähettämisesssä. Haminan maistraatti halusi suoran yhteyden valta-

⁹³⁷ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 23.6.1749, MMA, [...] *huruledes Willmanstrands Inwånare, så när som på någon handtwärckare och samtelige fohr- och timmermän, ehuruwäl emot förmodan mycket ojämt ringa och efter wänligheten motspänningt wijs underkastat sig denne befallning Accis, såsom doch en til Stadens allmänna nytta ländande afgift [...] och som omförmälte Protestanter niuta samfält Stadhens Privilegier sig til godo och kunna böra samt hafwa således intet mer skiäl af undan draga sig än the andra, hülst detta är af lika ena hande beskaffenhet som förordningar påbiuder om Riksdags fullmäctige [...]; Vastaava tematiikka oli tuttua myös 1720-1730-luvuilta. Ks. esim Städernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn, 1734), RA, jolloin kaksi haminalaista raatimiestä kritisoi lappeenrantalaisten esittämää valitusta koulun ja varuskunnan Lappeenrannalle aiheuttamista menoista, sillä kaikki kustannukset maksettiin Haminasta. [...] *huruwida de Willmanstrandska uti detta deras andragande inför Kämner Rätten kunna säja sig känna gravation af Guarnizon och Scholan, emedan alla dertill upgående utgifter och omkåstningar härifrån betahlas.**

⁹³⁸ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 18.5.1751, MMA; LKO 2.5.1751, 4.7.1751, MMA.

⁹³⁹ SK (Lappeenranta) Maistraatilta kämnerinoikeudelle 19.11.1754, 10.12.1754, MMA.

⁹⁴⁰ Kaupungin tilit (1.8.1749), MMA, [...] *men som Kenners Rätten i Willmanstrand genom Bref af then 13 Dec anhålde om prolongation til d. 9 Jan 1747, så blef the ock thertil upskutit men blef ei heller tä werkstält, utan dagen therpå eller d. 10 Januarii kommo then Willmanstrandske hit inför Rådstugu Rätten och fore gåfwo at the, som ingen nytta af privilegierne haft ei begifwa sig til någon Taxering.*

kunnan korkeimpaan hallintoon ohi provinssi- ja kuvernementti- sekä sotilasviranomaisten, joille maistraatti oli turhautunut perustelevaan paikallisia etuja ja havaittuja väärinkäytöksiä ruotsalaisella lailla ja privilegioilla tai asetuksilla ja ukaaseilla. Normatiiviset asetukset olivat kuitenkin pätevimmit perusteet, joilla porvaristo pystyi edistämään asioitaan ja jotka erottivat heidät isovenäläisestä keisarikunnan valtaväestöstä. Porvareilla oli näin ollen pakottava tarve päästä ajamaan etujaan provinssi- ja kuvernementtihakintoja korkeammassa hallintoelimityksessä. Paikallisyhteisöissä porvareiden keskinäinen lojaalisuus rakentui oman kaupunkiyhteisön privilegioiden ja kaupunkien hallinto- ja oikeuselinten puitteissa. Vastaavaa vanhojen lakien, asetusten ja käytänteiden ymmärrystä porvarit saivat osoittaessaan uskollista alamaisuuttaan provinssi- ja kuvernementtihakintoja korkeammille virkaelimityksille, joilta he saivat ymmärrystä oikeuteen ja lainmukaisuuteen nojanneille vetoamusargumenteilleen.

4.4 Yhteisöjen rajat ja alamaisuus

Ihmisten identifikaatio rakentuu aina suhteessa toiseen. Yhtäällä luterilaiseen uskontoon, lakiin ja hallintoon sekä kieleen, toisaalla vapauteen, luterilaisuuteen ja köyhyyteen tiivistetty varhaismodernin ajan ruotsalaiskansallinen oma-kuva on moninaiselle kritiikille altis. 1500–1700-lukujen Ruotsin hallitsijan alamaisia yhdistäneiden tekijöiden sijaan ruotsalaista ”kansaa” on hedelmällisempää konstruoida sellaisten erojen kautta, jotka loivat rajoja konglomeraattivaltion valtakunnanosien ja alamaisten välille. Suuren Pohjan sodan jälkeisen Suomen erottivat Pohjanlahden länsipuolisesta valtakunnasta kieli, meri, venäläisten jälkeensä jättämä tuho ja Suomen puskuriasema Venäjää vastaan. Erojen määrittely oli keino luoda yhteisöille rajat, joiden sisään kuuluminen merkitsi hyväksyntää ja tiettyjä etuoikeuksia. Se oli myös keino legitimoida omat vaatimukset.

Haminaan ja Lappeenrantaan Uudenkaupungin rauhan rajalinjan takaa 1720–1760-lukujen kuluessa saapuneita ”vieraita” ei pidetty konkreettisesti haitallisina yhteisöille eivätkä he joutuneet väkivallan tai näkyvän syrjinnän kohteeksi. Vieraita ei verrattu irtolaisten tai muuten poikkeavien henkilöiden muodostamien ryhmien erilaisuuteen, vaarallisuuteen tai niiden yhteisöille aiheuttamiin rasituksiin⁹⁴¹. Iso-Venäjältä kaupunkiin saapuneiden henkilöiden omalle yhteisölle aiheuttama uhka nähtiin pääasiassa taloudellisina menetyksinä ja toimeentuloon liittyneinä ongelmina, ei tulijoiden mukanaan tuomana väkivaltana tai muuna ei-toivottuna käytöksenä.

⁹⁴¹ Ks. HRO 26.7.1744, MMA, jolloin Haminan maistraatti ilmoitti kerjäämisen olevan sallitua vain kaupungin köyhille [...] *at inga andra än Stadens egna fattiga böra härstädes tiggera* [...]. ”Muilla” viitattiin tässä yhteydessä maaseudulta kaupunkiin vaan ”kotimaiseen” köyhälistöön; Myös HRO 22.5.1734, 19.4.1735, MMA; Ks. Ruuth 1908, 667, jonka mukaan Viipurissa toimitettiin vuonna 1753 maaseudulta kaupunkiin saapuneiden kerjäläisten lähettäminen kotiseuduilleen; Einonen 2012.

1700-luvun Haminaan ja Lappeenrantaan saapuneisiin venäläisiin liitetty *rysk*-leima oli pysyvä ja systemaattisesti käytetty. Sekä Lappeenrantaan 1720-luvun lopulla saapunut teurastaja Joseph Andersson (Osiph Andreoff) että kauppiaasoikeudet saanut Iwan Wasilioff määriteltiin edelleen useita vuosia myöhemmin venäläisiksi ammatinharjoittajiksi (*Ryska slachtare / kiöpman*).⁹⁴² Samat käytänteet toistuivat pikkuvihan jälkeen. Vierauteen viittaavan terminologian käyttö oli kokonaisuudessaan harkittua ja moninaista. Käytön laajuus osoittaa termien olleen tuttuja sekä paikallisväestölle että ”vieraille” venäläisille. Terminologian käyttö oli yhteneväistä ennen ja jälkeen pikkuvihan ajan. Ainoa selkeä poikkeus on vasalli-termi, joka hävisi paikallisväestön puhunnasta Turun rauhan jälkeisen valtakunnanvaihdoksen myötä. Termillä ei ollut 1720–1730-luvuilla varsinaisesti negatiivista konnotaatiota, mutta vasallin yleinen käyttäminen (ruotsalaisen) alamaisuuden vastaparina liitti sen venäläisyyteen. Todennäköisin syy retoriikan muutokselle oli pikkuvihan jälkeinen Haminan ja Lappeenrannan uusi valtioyhteys, jolloin termin käyttö olisi rinnastanut paikallisen porvariston ”vieraiden” tavoin Venäjän vasalleiksi. Alamainen-termi oli merkitykseltään neutraali, ja se soveltui sekä Ruotsin että Venäjän hallinnon aikaan. Haminalaiset ja lappeenrantalaiset identifioivat itsensä toistuvasti Venäjän hallitsijan alamaisiksi, mutta eivät kertaakaan venäläisiksi.

Kollektiivinen venäläiskauppioiden toiminnan kritisointi yhdisti porvariyhteisöjä Haminassa ja Lappeenrannassa. Yhteenkuuluvuus ei sitoutunut konkreettisiin ihmisten samankaltaisuuksiin, kuten kieleen tai uskontoon⁹⁴³, vaan kauppiaaskunta vetosi yhteenkuuluvuutta ylläpitävinä auktoriteetteinaan privilegioihin, lakiin ja asetuksiin sekä vanhoihin tapoihin. Argumentoinnin tehtävä oli toimia mahdollisimman tehokkaana rajanvetäjänä yhteisöjen ulkopuolisia vastaan, joten ”me ja muut”-tematiikka rakentui eri pohjalle kuin vastustettaessa uusien jäsenten ottoa porvariyhteisöön tai kiisteltäessä porvariyhteisön sisäisistä rajoista. Kysymys oli argumenteista, jotka nähtiin kussakin tilanteessa tehokkaina, relevantteina ja vastapuolelle ymmärrettävinä. Ne eivät olleet universaaleja yhteisöjä leimanneita ja kaikkiin tilanteisiin soveltuneita normeja ja ideaaleja.⁹⁴⁴ Symbolisessa yhteisöllisyydessä tavoitteet ja todellisuus limittyivät tilannekohtaisesti toisiinsa, vaikka niiden välillä ei välttämättä ollut havaittavia yhteyksiä. Konfliktitilanteissa se tarkoitti yhtäältä oman ryhmän suosimista, toisaalta oltiin torjuvia ja vedettiin uusia rajoja meidän ja muiden välille.⁹⁴⁵ Kauppioiden kollektiivisessa toiminnassa oli osin kyse valitusta toiminnan strategiasta ja toisaalta taktiikasta halutun lopputuloksen saavuttamiseksi.

Paikalliset tuomioistuimet toimivat toimeentuloon liittyneissä asioissa kaupungin omia kauppiaita yhdistäneenä tekijänä, kun vastassa oli yhtei-

⁹⁴² Haminan ja Lappeenrannan porvariston matrikkeli 1723–1772, MMA; LKO 15.6.1733, 28.9.1733, MMA.

⁹⁴³ Vrt. Katajala 2005, 246; Sivonen 2007, 217.

⁹⁴⁴ Harnesk 2003b, 45–47, 55; Einonen 2009, 292–293.

⁹⁴⁵ Barth 1969, 14–15; Smith 1991, 3–8, 20–28; Anderson 1991, 6–7, 36; Nordin 1998, 206–208; Eriksen 2002, 30–31, 38, 92; Eilola 2003a, 121–123; Lerbom 2003, 161–162, 231; Ljungberg 2009, 54–55.

nen ”vieras”. Henkilökohtaiset riidat sivuutettiin, kun porvarit ajoivat heille kollektiivisesti tärkeitä asioita. Kauppiaiden vastustaessa Lappeenrannassa venäläisen kauppamiehen paloviinan myyntiä kaikki kauppiat hyväksyttiin jäseneksi omien kauppiaiden joukkoon, vaikka juuri aiemmin yhtä Lappeenrannan kauppiasta oli syytetty kämnerinoikeudessa julkisesti kaiken kaupungin kaupankäynnin haalimisesta itselleen⁹⁴⁶. Yhtenäisyyden ja yhteisöllisyyden taustalta oli niin paikallisen solidaarisuuden kuin yhteistyön vaikutuksia. Ne ovat tekijöitä, joita on havaittu myös talonpoikien varhaisen poliittisen organisoitumisen yhteydessä.⁹⁴⁷

Hamina ja Lappeenranta olivat Turun rauhan jälkeen osa Venäjää, mutta yhteinen Venäjän hallitsijan alamaisuus ei tehnyt vierauden määrittelemistä tarpeettomaksi. Valtakunnanvaihdos ei ollut sosiaalisesta näkökulmasta niin uusi tilanne kaupunkilaisille kuin sen on aikasemmassa tutkimuksessa esitetty. Valtakunnanvaihdos ei muuttanut radikaalisti meidän ja ”muiden” välistä terminologista rajankäyntiä. Kysymys oli enemmän jatkuvuudesta kuin murroksesta. 1700-luvun varhaismodernin ajan ihmiset eivät tulkinneet itseään nykyisten kansallisuusideologioihin viittaavien ajatusmallien mukaisesti, vaan ensisijaisesti yhteenkuuluvuus rakentui paikallisyhteisöjen ja sosiaalisen ryhmän jäsenyyden kautta. Turun rauhan jälkeen syntynyt Kymenkartanon provinssi käsitettiin sekä paikallisväestön että korkeamman hallinnon kielenkäytössä maantieteellisesti ja ideologisesti omaksi kokonaisuudekseen⁹⁴⁸. Asukkaiden identifiikaatioissa sillä ei ollut lopulta ratkaisevaa merkitystä, olivatko he Ruotsin vai Venäjän hallitsijan alaisia.

Valtioyhteyden muutos ei jäänyt Haminan ja Lappeenrannan asukkaiden käyttämässä argumentoinnissa kuitenkaan näkymättömäksi. Turun rauhan jälkeinen aika tarjosi käytettyyn tematiikkaan uusia variaatioita. Huomattavin muutos oli ”ruotsalaisuuden” merkittävä korostuminen vetoamusargumenttina. Vanha ruotsalainen aika ja ruotsalaiset lait saivat aiemmasta poikkeavan merkitysarvon. Hallinnollisten, poliittisten ja taloudellisten intressien puolustaminen tukeutui toistuvasti siihen, mihin ”muut” eivät olleet oikeutettuja. Vierauden terminologinen määrittely oli rajojen muodostamisen väline, mutta myös kannanotto vallinneeseen (epä)järjestykseen. Toiseus ei tarkoittanut välttämättä vierautta ja outoutta. Vieraat olivat 1700-luvun alkupuolen ja puolivälin Haminassa ja Lappeenrannassa osa jokapäiväistä yhteisön arkea, mutta silti yhteisön ulkopuolella.

Haminan ja Lappeenrannan porvareille ei ollut tärkeää korostaa toisistaan kielellisesti ja uskonnollisesti poikkeavien ”meidän” ja ”muiden” kulttuurista eroa tilanteissa, joissa rajalinja oli selvä. Ryhmien välisen rajan painottaminen muuttui sitä tärkeämmäksi, mitä lähemmin ryhmiä yhdistävistä tai ryhmien väliset erot sivuuttavista asioista oli kyse. Ammatinharjoitukseen ja toimeentuloon liittyneissä kysymyksissä etnisellä tai kulttuurisella taustalla ei ollut itses-

⁹⁴⁶ LKO 17.1.1749, MMA; LKO 5.10.1748, 10.4.1747, 3.7.1747, MMA.

⁹⁴⁷ Nordin 1998, 196–199; Lerbom 2003, 162–172; Vrt. termit *käräjät* yhteisöllisyys ja *käräjäpiiri*, Simonson 1999, 30–34, 52–55, 87–89; Ks. Lamberg 2001, 54–57.

⁹⁴⁸ Esim. SK (Lappeenranta) Provinssikansliasta kämnerinoikeudelle 11.1.1746, MMA, [...] *Provincens allmoge* [...].

sään väliä. Tilanteessa, jossa kielellisten ja uskonnollisten erojen ryhmiä toisistaan marginalisoiva merkitys hävisi, niiden painoarvon korostaminen muulla tavoin tuli välttämättömäksi privilegoidun porvariston näkökulmasta. Ruotsalaisen lain ja entisten privilegioiden alaisina henkilöinä Haminan ja Lappeenrannan porvareilla oli oikeuksia, jotka koskivat vain "meitä" erotuksena ryhmän ulkopuolisista. Talouspoliittisissa konfliktitilanteissa intressien nationalisointi oli rationaalinen valinta, jonka avulla oli mahdollista tehdä "meidän" ja "muiden" välinen ero näkyväksi. Se tarkoitti asioiden ja oikeuksien tulkintaa akselilla, jonka toisessa päässä olivat ruotsalaisen lain, oikeuksien ja asetusten alaiset porvarit, toisessa yhteisöjen ulkopuoliset "vieraat".

Hallitsija-alamainen-vuorovaikutussuhteessa intressien nationalisointi oli haastavaa ja jopa uskaliaista. Vetoaminen "vanhaan" ei ollut alamaisten argumentoinnissa silti poissuljettua retoriikkaa edes korkeimman hallinnon suuntaan. Tällöin vanhaa Ruotsin aikaa ja vanhaa lakia, asetuksia ja käytänteitä täytyi vain käyttää toisin. Loistelias menneisyys esitettiin usein saavutettavissa olevana mahdollisuutena, kunhan Haminan ja sitä myöten kruunun intressit tulivat otetuiksi Venäjän hallinnon alaisuudessa huomioon ja jo Turun rauhansopimuksessa taatut päätökset säilyttivät kunnioitettavuutensa. Menneisyys oli turvallisuuden ja lainmukaisuuden perusta, ja sen kunnioitusta odotettiin myös Venäjän hallinnolta. Keskushallinnolle pitkin 1720-1760-lukuja esitettyjen vetoamusten argumentointi korosti rajaseudun poikkeuksellista asemaa ja poikkeuksellisia tarpeita, joita hallitsijan toivottiin suovan nöyryimmille alamaisilleen.

5 VALTIO RAJASEUDULLA – RAJASEUTU VALTIOSSA

”Ja kuitenkin maakunta kulki kurjuuden partaalla tuon satavuotisen eronsa aikana. Syy oli sysissä ja sepissäkin. Kansallistunne, mikäli semmoisesta silloin voi puhua, oli vielä kapalossaan, ja sitä suojattomampi oli maakunta ottamaan vastaan uudelta isännältään vaikutuksia, jotka eivät soveltuneet sen teroelle kehitykselle. Vaikea tehtävä on aina sulattaa toisiinsa kahta aivan erilaista yhteiskuntajärjestystä, kuten ruotsalais-suomalainen ja venäläinen olivat, varsinkin jos se tapahtuu heikomman kustannuksella. Siitä syntyy muodoton epäsikiö, josta ei ole iloa kenellekään”.⁹⁴⁹

Tässä väitöskirjassa on keskitytty varhaismodernin ajan valtionrakennukseen Ruotsin ja Venäjän alaisissa rajaseudun kaupunkiyhteisöissä. Tutkimuskohteena olleita Haminaa ja Lappeenranta on lähestytty siirtymäprosessi- ja vuorovaikutusteoreettisesta näkökulmasta. Kaupungit palasivat Uudenkaupungin rauhassa (1721) yli vuosikymmenen venäläismiehityksen jälkeen Ruotsin hallintaan. Kaksi vuosikymmentä myöhemmin samat kaupungit liitettiin Turun rauhassa (1743) Venäjän keisarikuntaan. Suuren Pohjan sodan ja hattujen sodan jälkeistä valtionrakennusta on analysoitu Haminan ja Lappeenrannan porvariston ja virkamiehien näkökulmasta paikallishallinnon ja oikeudenhoidon järjestämisen ja toiminnan, privilegoidun porvariyhteisön jäsenyyden ja vuorovaikutusmuotojen sekä rajaseudun alamaisuuden kautta. Tutkimuksessa käytyt lähdeaineistot on käyty systemaattisesti läpi, jolloin lähteistä nousseet toimintamuodot, motiivit ja argumentointikäytännöt ovat muodostaneet tutkimuksen temaattisen rakenteen.

Toistuneet aluemuutokset, sodat ja sodan uhka leimasivat varhaismodernin ajan eurooppalaista valtionrakennusta. 1800-lukua edeltänyt Eurooppa muodostui valtioista, joiden kokoaminen tapahtui voimalla, mutta joiden koossapitäminen perustui alueiden toisistaan poikkeaviin suhteisiin keskushallintoon. Suuren Pohjan sodan jälkeinen Ruotsi erottui joukosta, sillä se oli kielellisesti, alueellisesti ja kansallisesti harvinaisen yhtenäisen valtakunta aikansa

⁹⁴⁹ Kallio 1901, 3.

Euroopassa⁹⁵⁰. Yhteiskunnalliset ja paikallishallinnolliset rakenteet loivat sekä rauhan että kriisin aikana poliittiselle kulttuurille reunaehdot, joiden puitteissa mahdollisuudet käyttää ja ylläpitää vanhoja tai luoda uusia toimintamalleja vaihtelivat. Haminasta ja Lappeenrannasta tehdyt tulkinnat on asetettu työssä aihealuetta käsittelevän tutkimuskirjallisuuden avulla osaksi 1600–1700-lukujen Itämeren piiriä ja osin jopa laajempaa eurooppalaista kontekstia. Vertailuaineiston avulla kahden kaupungin mikrohistoriantutkimus kertoo sekä paikallisen poliittisen kulttuurin muutoksista että laajemmin varhaismodernin ajan valtiolishallinnollisista haltuunottokäytännöistä.

Uudenkaupungin ja Turun rauhojen jälkeistä valtionrakennusta on tutkittu työssä paikallisen poliittisen kulttuurin kautta yhdistämällä toisiinsa käytännön toiminta ja normatiivinen toimintaympäristö. Itse tutkimustyössä se on tarkoittanut yksilöiden ja ryhmien tekemiin ratkaisuihin ja diskursiivisiin perusteisiin keskittymistä ja niiden tulkitsemista toimintaympäristön normatiivisen jatkuvuuden kautta. Mitä suoremmin toiminta ja argumentaatio olivat sidoksissa poliittisiin instituutioihin ja rakenteisiin, sitä selvemmin henkilöt olivat perillä niiden tehtävistä ja periaatteista ja kunnioittivat niitä. Piia Einosen mukaan poliittisen kulttuurin näkökulmasta toimijoiden keskeisyys perustui toimijoiden merkitykseen poliittisten arvojen ja niistä johdettujen argumenttien sekä toimintamallien tulkkeina, määrittelijöinä ja luojina.⁹⁵¹

Suuren Pohjan sodan jälkeinen Ruotsi oli lukuisten haasteiden edessä saadessaan Suomen takaisin hallintaansa 1720-luvun alussa. Paikallishallinto ja oikeudenhoito pyrittiin järjestämään vanhalle kannalle, jolla se oli toiminut 1710-luvun venäläismiehitykseen ja virkamiehistön pakolaisuuteen saakka. Tutkimuksessa on osoitettu, että Suuren Pohjan sodan jälkeinen rauhan rakentaminen merkitsi Suomessa käytännössä ”valtion” tuomista takaisin rajaseudulle. Ruotsalaisella haltuunottopolitiikalla oli Suuren Pohjan sodan jälkeiseen aikaan tultaessa jo pitkät perinteet. Ruotsin 1500-luvulta 1700-luvulle hallinnoimaa Narvaa valtionrakennusnäkökulmasta tutkinut Jaak Naber toteaa kuningaskunnan yhtenäistämistavoitteiden pyrkineen saattamaan 1600-luvun jälkipuoliskolta alkaen kaikki alamaiset ympäri valtakuntaa syntyperästä riippumatta keskushallinnolle alisteisiksi. Narvassa se merkitsi ruotsalaisen ”nationin” suosimista kaupungin saksalaisperäisen väestön kustannuksella. Se ei kuitenkaan tarkoittanut varsinaisesti ruotsalaisuuden vaan kuninkaan vallan kasvattamista suosimalla kuninkaalle uskollisia ruotsalaistaustaisia henkilöitä.⁹⁵² Naberin pohjoismaista mahtivaltio- ja Charles Tillyn pakkovaltatematiikkaa noudatteleva malli on saanut 2000-luvulla tehdyn tutkimuksen myötä kuitenkin yhä nyansoidumpia tulkintoja, joissa on otettu huomioon esimerkiksi haltuunottopolitiikan paikallisyhteisöissä kohtaamat käytännön haasteet.

Venäjän hattujen sodassa valtaamille alueille Turun rauhassa takaama ruotsalaisen lain, asetusten ja vanhojen kaupunkiprivilegioiden jatkuvuus muodosti Haminan ja Lappeenrannan hallinnon ja talouden pohjan. Venäjän

⁹⁵⁰ Karonen 2008a, 333, passim.

⁹⁵¹ Einonen 2005, 271, 274; Ks. Burke 1994, 3–23, 259–260; Sennefelt 2001, 18–19.

⁹⁵² Naber 1995, 8, 120–141.

näkökulmasta vanhojen oikeuksien ratifiointi oli rationaalista valtionrakennuspolitiikkaa. Pakkovaltaisen haltuunottomallin vertaaminen varhaismodernin ajan Venäjän valtionrakennusta käsittelevän tutkimuskirjallisuuden luomaan kuvaan osoittaa, ettei Venäjä tuonut varsinkaan sen läntisimmissä provinseissa ”valtiota” rajaseuduille, vaan paremminkin liitti rajaseudut valtioon niiden omine erityispiirteineen ja oikeuksineen. Konglomeraatti-ideologian mukaisesti jyrkkien ja yleispätevien rajojen veto haltuunotokäytänteiden välille on kuitenkin mahdotonta, sillä niin pakkovaltaisia kuin myös interaktioteoreettisia valtionrakennuspolitiikan malleja löytyy sekä valtioiden väliltä että yhden ja saman valtion sisältä⁹⁵³.

Uudenkaupungin rauhan jälkeisen paikallishallinto- ja oikeudenhoitovirkamiehistön uusiutuminen oli huomattavaa ympäri Suomen sekä kaupungeissa että maaseudulla. Venäläisen miehityshallinnon aikaisista virkamiehistä osa joutui jättämään toimensa, ja virkansa säilyttäneiltä ja virkoihin uusina nimitetyiltä oli saatava uskollisuudenvala hallitsijalleen. Haminan tapuliprivilegioiden yhteydessä heinäkuussa 1723 saama kaupungin uusi menosääntö normitti Haminan ja Lappeenrannan Suuren Pohjan sodan jälkeisen kaupunkivirkamiehistön rakenteen ja viranhoitajien palkan. Viipurin vanhaa menosääntöä noudatteleessa päätösasiakirjassa virkamiehistön määrä oli kaupunkien tarpeisiin ja resursseihin nähden liian suuri, joten virkoja sekä yhdistettiin toisiinsa – vaikka se oli kiellettyä – että jätettiin täyttämättä toisesta pormestarista alkaen. Kaupunkien vapaus täyttää itsenäisesti alemmat kaupunkihallinnon virat ja oikeus laatia ehdotukset pormestarin ja raatimiesten paikkojen täytöstä aiheuttivat Haminan ja Lappeenrannan porvareiden välille erimielisyyksiä 1720-luvun alkupuolelta lähtien. Yhteisöjen sisäiset erimielisyydet antoivat keskushallinnolle merkittävän taustavaikuttajan roolin viranhoitajien valinnassa.

Turun rauhan jälkeisen Kymenkartanon provinssin hallinnon ja oikeudenhoidon käyntiin saattamisesta vastannut kenraalikuvernööri nimesi Haminalle uuden pormestarin heti rauhantekoa seuranneena päivänä. Samoin kenraalikuvernöörin toimesta kaupunki sai kolme uutta raatimiestä ja kaupunginsihteerin ennen vuodenvaihdetta 1743–1744. Viranhoitajien nimeäminen ei ollut venäläishallinnon ”omien” miesten asettamista paikallishallintoon. Tavoitteena oli paikallishallinnon nopea käynnistäminen ja sen legitimitietin turvaaminen. Oli valloittajan etu, että paikallisyhteisöjen järjestys saatiin säilytettyä ja hallinnolle tarpeelliset tiedotus- ja valvontakanavat luotua.

Suuren Pohjan sodan jälkeinen Ruotsin keskushallinnon virallinen politiikka kiisti rahvaan hädän Suomessa.⁹⁵⁴ Ongelmien sivuuttaminen oli tietoista, mistä kertoo esimerkiksi paikallistuomioistuimille saapunut määräys sota-aikana salavuoteuteen ja yksinkertaiseen huoruuteen syyllistyneiden henkilöiden yleisestä armahduksesta. Haminassa ja Lappeenrannassa kaupunkien virkamiehistöllä ei ollut menneen viha-ajan taakkoja kannettavanaan, sillä he eivät joutuneet maaseudun virkamiesten tavoin vastaamaan itäiselle ja läntiselle tut-

⁹⁵³ Elliot 1992; Gustafsson 1998; Glete 2002, 53.

⁹⁵⁴ Vilkuna 2005, 286–291, passim; Myös Ahonen 1988, 42–45.

kimuskomissiolle esitettyihin valituksiin viranhoidon väärinkäytöksistä.⁹⁵⁵ Sekä Suuren Pohjan sodan että hattujen sodan jälkeisille Haminan ja Lappeenrannan paikallishallinnon alemmille virkapaikoille oli tunkua. Pikkuvihan jälkeinen paikallishallinnon nopea käyntiin saattaminen perustui venäläishallinnon aktiivisuuden lisäksi virkojen täyttöön pääosin jo Ruotsin hallinnon aikana kaupungeissa toimineilla ja sota-ajan vähintään Haminan ja Lappeenrannan lähialueilla pysytelleillä virkamiehillä. Virkapaikan jättöä ja pakoa Ruotsiin ei katsottu hyvällä, mikäli paluumuuttajat pyrkivät rauhan tultua entiseen virkaansa.

Venäjän alaisuudessa kaupunkihallinnon viranhoito oli virkakausien pituuden perusteella pitkäjänteisempää kuin Suuren Pohjan sodan jälkeen. Uudenkaupungin rauhan jälkeen nimetty Haminan ja Lappeenrannan virkamiehistö uudistui pormestaria ja osaa raatimiehistöä lukuun ottamatta rauhaa seuranneiden viiden vuoden aikana lähes täydellisesti. Raatimiehevirkka oli Suuren pohjan sodan jälkeen lähinnä kunniavirkka, jonka hoitoa määrätti muun toimeentulonharjoittamisen ensisijaisuus. Ruotsalaisten hallinnollis-oikeudenhoidollisten normien jatkuvuudesta riippumatta, tai kenties siitä johtuen, raatimiehen virasta tuli Turun rauhan jälkeen houkuttelevampi toimi, kuin se oli ollut Ruotsin hallinnon aikana. Kaupunkihallinnon korkeimpien virkojen ja erilaisten luottamustoimien suosiota kasvattivat sekä provinssi- ja kuvernementtihallinnon Turun rauhan jälkeen Haminaan ja Lappeenrantaan mukanaan tuomat vieraat käytänteet että porvariyhteisöjen sosiaalirakenteen muutos. Ne heijastuivat paikalliseen poliittiseen kulttuuriin.

Haminan ja Lappeenrannan paikallistuomioistuimet suhtautuivat kriittisesti mutta yleensä ymmärtävästi tuomioistuimiin tai niitä edustaneisiin virkamiehiin kohdistettuihin kunnianloukkauksiin. Suurennuslasin alle joutuivat helpoimmin kaupunkien valtaporvaristoon kuuluneet henkilöt lausuntoineen ja tekoineen, mikä kertoo Haminan maistraatin ja suurporvariston kireistä suhteista. Iso- ja pikkuvihan välisessä Haminassa ja Lappeenrannassa paikallisyhteisöt olivat jakautuneet kaupunkien sisäisissä asioissa akselille porvaristo ja maaherra vastaan raati ja pormestari. Jako oli ilmeinen esimerkiksi kaupunkihallinnon virkanimityksiä koskeneissa erimielisyyksissä. Pikkuvihan jälkeen Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuimiin kohdistettuja loukkauksia ei ollut aiempaa merkittävästi enempää, mutta luonteeltaan ne olivat erilaisia: kuvavinta oli tuomioistuinten auktoriteettiaseman vertaaminen kaupunginpalvelijoiden vähäarvoisiin tehtäviin yhteisöissä. Tuomioistuinten toiminnan legitimitetin herjaaminen jäi kuitenkin yksittäisten toimijoiden varaan ilman laajemmin jaettua mielipidettä.

Haminan ja Lappeenrannan pikkuvihan jälkeisten tuomioistuinten legitimitetin haastaminen ei johtunut tuomioistuinten lainvastaisesta toiminnasta tai niiden epäoikeudenmukaisiksi koetuista päätöksistä. Päinvastoin tuomioistuimet pyrkivät seuraamaan toiminnassaan lakia aina paikallisväestön parhaaksi. Kaupunkilaisten suhtautumista tuomioistuinta kohtaan on peilattava

⁹⁵⁵ Schybergson 1875, 75–83, 92–96; Alho 1940, 139–182; Lennersand 1999, 273–280; Vilkuna 2005, 374–377.

kaupunkien poliittisen kulttuurin muutokseen. Turun rauhan jälkeisen Kymenkartanon provinssin kameraaliasioista vastanneen käskynhaltijan toistuva sekaantuminen hänen toimivaltuuksiensa ulkopuolisiin siviili- ja rikosoikeudellisiin sekä kulttuuripoliittisiin kysymyksiin, kuten myös armeijan päällystön omavaltaisuus, vaikuttivat kaupunkiväestön käsitykseen tuomioistuinten toiminnan auktoriteetista. Lappeenrannassa kämnerinoikeus oli erityisen hankalassa välikädessä, kun kaupunkiin sijoitettu provinssikanslia otti käskynhaltijan johdolla tiukan otteen kaupunkihallinnolle kuuluneista asioista. Samaan aikaan Haminan maistraatti toimitti kämnerinoikeudelle ajoittain ohjeita, jotka olivat ristiriidassa provinssihallinnon määräysten kanssa.

Toistuvien paikallishallinnon ja provinssi- kuvernementtiviranomaisten taloudellis-poliittisten törmäysten lisäksi venäläishallinto hyödynsi välillisesti Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuinten paikallishallinnollista legitimitettiin omassa valtionrakennuspolitiikassaan. Venäläishallinnon – keisarinnasta provinssiviranomaisiin – jatkuvasti tuottamien erilaisten ukaasien, tiedonantojen ja päätösten julkistaminen työllisti Haminan ja Lappeenrannan kaupunkivirkamiehistöä heti tuomioistuinten toiminnan käynnistämisestä alkaen. Hallinnosta kulttuuripoliittikkaan ulottuneet tiedonannot olivat osa tuomioistuimen arkea. Ne sekä rasittivat tuomioistuinta ja kaupunkien virkamiehistöä että osoittivat istuntoja seuranneelle yleisölle, kuka tuomioistuinten toimintaa lopulta sääтели. Istuntojen alussa luetuilla venäläisillä ukaaseilla ja määräyksillä oli huomattava valtaa symboloinut merkitys.

Vaikka venäläishallinto ei puuttunut varsinaisesti paikallisen oikeus- ja hallintojärjestelmän käytänteisiin tai rikkonut suoranaisesti Turun rauhassa ratifioimiaan lupauksia, sen toiminta aiheutti Haminassa ja Lappeenrannassa toistuvaa kritiikkiä. Paikalliset tuomioistuimet, kuten myös Haminan konsistori valittivat tuomariksi asettuneen käskynhaltijan hankkineen itselleen vahvemman aseman rajaseudulla kuin konsanaan ruotsalaisajan maaherralla oli kaupungeissa 1720–1730-luvuilla. Se, kuinka johdettua ja tietoista provinssihallinnon toiminta lopulta oli, jää epäselväksi. Legitimoimalla ruotsalaisajan jatkuvuuden väkivalloin tuodun muutoksen sijaan venäläishallinto sai kuitenkin Turun rauhan jälkeisen Kymenkartanon provinssin paikallisyhteisöissä nopeasti vahvan, joskin epävirallisen valta-aseman uudella rajaseudulla.

Tutkimuksen alhaalta päin rakentuva lähestymistapa on nostanut esiin havaintoja, jotka ovat jääneet makrotason venäläiseen valtionrakennuspolitiikkaan keskittyneiltä tutkimuksilta piiloon. Venäjän läntisten rajaseutujen erillislakien ja privilegioiden voimassapitoa on selitetty aiemmin usein Venäjän keskushallinnon ”länsimaisuuden” ihailun kautta.⁹⁵⁶ Itämeren rantojen valtionrakennuspolitiikkaa ei ole nähty venäläishallinnon omia erityistarpeita ja -piirteitä läpiajavana vallan legitimoitina, mistä yhtenä selvimpänä osoituksena on provinssi- ja kuvernementtiviranomaisten aktiivisuus rajaseuduilla. Väliportaan hallinnon toiminta oli tosin heikosti synkronoitu keskushallinnon tavoitteiden kanssa, joten varsinkin provinssihallinnon toimet aiheuttivat enemmän ristiriitoja kuin tuloksia. Jatkotutkimuksen tehtäväksi jää selvittää, kuinka Ed-

⁹⁵⁶ Thaden 1984, 9–13, 232–234, passim.

ward C. Thadenin teesi eliittien ja säätyläisten pääroolista varhaismodernin ajan valtionrakennuksessa Venäjän valtakunnan läntisissä provinseissa⁹⁵⁷ on sovitettavissa Suuren Pohjan sodan ja hattujen sodan jälkeiselle Venäjän ja Ruotsin väliselle rajaseudulle, jossa säätyläistöä oli enimmilläänkin vain vähän ja jossa heidän hallinnoimiensa provinssi- ja kuvernementtitason virkojen vaikutusvalta oli paikallisyhteisöissä kyseenalaistettu.

Turun rauhan jälkeinen valtakunnanvaihdos ei aiheuttanut välittömiä käytännön muutoksia Haminan ja Lappeenrannan porvariston toimeentulon harjoittamisessa tai talouspoliittisten etujen puolustamisessa. Porvarit olivat tottuneet hoitamaan asioitaan edellisinä vuosikymmeninä maaherran välityksellä, samoin tuomioistuinten ja lääninhallinnon vuorovaikutus oli tiivistä varsinkin tilanteissa, joissa oli kysymys koko (porvari)yhteisöjä koskeneista asioista. Käytänteet jatkuivat pikkuvihan jälkeen entisellään, kun käskynhaltija korvasi neuvotteluosapuolena ruotsalaisajan maaherran. Sen seurauksena porvarit ja paikallishallinto pönkittivät ymmärtämättään käskynhaltijan auktoriteettiasemaa. Vanhan mallin mukainen vuorovaikutus kaupunkien tuomioistuinten ja provinssikanslian välillä oli 1740-luvun loppupuolella aktiivista, mutta yksipuolista. Selvimmin paikallishallinnon tyytymättömyys tuli esiin Haminan maistraatin tammikuussa 1750 laatimassa kirjelmässä, joka oli osoitettu Vanhan Suomen alueen korkeimpana vetoomustuomioistuimena toimineelle Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegiolle. Maistraatti valitti provinssi- ja kuvernementtivanomaisten toimien olleen koko Turun rauhan jälkeisen ajan hitaita, vähäisiä ja kaukana oikeudenmukaisuudesta.⁹⁵⁸ Vastaavaa kritiikkiä esitettiin myös varuskuntien komendantteja kohtaan.

Haminan ja Lappeenrannan tuomioistuinten tympääntyminen vanhojen käytänteiden ja toimintamuotojen toistamiseen venäläishallinnon tarjoamien vuorovaikutuskanavien kautta ilman toivottua lopputulosta vaikutti 1740–1750-luvun taitteessa paikalliseen poliittiseen kulttuuriin usealla rintamalla. Tutkimusaineistojen analyysillä tavoitettu poliittisen kulttuurin muutos osoittaa, että Vanhan Suomen alueen kaupunkihistorioissa 1700-luvun osalta toistuva periodisointikäytänne Ruotsin ja Venäjän hallinnon aikaan ei ole ainoa mahdollinen ratkaisu. Valtionhallinnollisesti tarkasteltuna vuosi 1743 oli murros, mutta aikalaisten toimintakäytänteisiin sillä ei ollut välitöntä vaikutusta.

Toimintakäytänteiden kannalta tarkastellun poliittisen kulttuurin selkeimpiä muutoksia olivat paikallishallinnon virkojen merkityksen ja houkuttelevuuden kasvaminen 1750-luvun vaihteesta alkaen. Samaan aikaan Haminan maistraatti loi aktiivisesti yhteyksiä Venäjän keskushallintoon ohi provinssi- ja kuvernementtitason viranomaisten. Pietari Suuren kuolemasta 1760-luvulle ulottunut ajanjakso oli Venäjällä poikkeuksellisen otollista aikaa erilaisten erioikeuksien ajamiselle Pietarissa. Tämän havaitsivat myös haminalaiset porvarit, joiden asioita ajoivat pääkaupungissa tottuneet baltiansaksalaiset lobbaajat. Haminasta oli myös jatkuva yhteys Pietarissa sijainneeseen Liivinmaan, Viron ja Suomen oikeuskollegioon. Yhteydenpidon harveneminen paikallishallinnosta

⁹⁵⁷ Thaden 1995, 12.

⁹⁵⁸ Oikeuskollegion arkisto, nro 498 (31.1.1750), KA.

Kymenkartanon provinssikanslian sekä Viipurin kuvernementtikanslian suuntaan näkyy Lappeenrannan kämnerinoikeudessa käsiteltyjen hallinnollisten asioiden vähenemisenä 1750-luvulta eteenpäin muutamaa poikkeusvuotta lukuun ottamatta. Samaan aikaan tuomioistuimen vuosittainen työrasitus ei laskenut vastaavassa suhteessa, puhumattakaan istunnoissa keskimäärin käsiteltyjen tapausten määrästä. Muutokset osoittavat kärjäyhteisöllisyyden korostuneen, mikä ei jäänyt venäläishallinnolta huomaamatta, sillä se kiinnitti 1750-luvun taitteesta eteenpäin huomiota Kymenkartanon provinssin sekä rahvaan että maallisen ja kirkollisen virkamiehistön uskollisuuteen hallitsijalleen.

Haminan syksyllä 1723 saamat vahvat tapuliprivilegiot tarjosivat vero- ja muine etuuksineen isonvihan jälkeen rajaseudulle saapuneille suurkauppiaille huomattavaa taloudellista hyvinvointia. Kaupunkien porvariksiottopolitiikan kiristyminen jo loppuvuonna 1723 kertoo valtaporvareiden mukanaan tuoman taloudellisen ja sosiaalisen pääoman taantuneen kuitenkin nopeasti. 1730-luvulle tultaessa Haminan ja Lappeenrannan porvariston suurimman ryhmän muodostivat niin sanotut pikkuporvarit ja suojelusmiehet, joista jälkimmäisten ei edes haluttu harjoittavan kaupallista toimeentuloa, vaan toimivan muiden palvelijoina. Haminan maistraatin porvariksiottopolitiikan nopea kiristyminen ei poistanut sitä tosiasiaa, että jo keväällä 1724 Haminassa ja Lappeenrannassa oli yhteensä lähes sata alimman porvariston edustajaa, joilla ei ollut varaa maksaa muutaman hopeataalerin porvarimaksuaan, rakentaa kaupunkieihin taloa tai edes välttämättä ruokia työllään perhettään.

Porvariston toimintaa ja laajemmin heidän koko elämäänsä säätelivät varhaismodernilla ajalla kaupunkien porvareilleen välittämät privilegioidut edut ja oikeuksia seuranneet velvollisuudet. Privilegiot tarjosivat jokaiselle kaupungille ja niiden porvareille tunnusomaiset tapansa puolustaa oikeuksiaan yhteisöjen ulkopuolisia henkilöitä ja muita yhteisöjä vastaan. Privilegiot olivat kaupunkien kauppiaiden menestyksen perusta. Kauppiasporvariston oikeuksiensa vetoargumentteina käyttämät laillisuus ja tapa edustivat menneisyyteen nojautavaa retoriikkaa. Alimman porvariston osalta privilegioidun kaupunkilaisen asema kääntyi 1720-luvun Haminassa ja Lappeenrannassa itseään vastaan, sillä porvareille asetetut velvoitteet vaativat enemmän, kuin mitä porvarius tarjosi statuksena toimeentulon turvaa. Kauppiasporvareille privilegiot toimivat paitsi toimeentulon takeena myös omien oikeuksien argumentoinnin normatiivisena selkärankana. Porvaristosta lääninhallintoon vallinnut normatiivinen konsensus teki porvarioikeudettomien henkilöiden luvattoman ammatinharjoittamisen hankalaksi 1720–1730-lukujen Haminassa ja Lappeenrannassa.

Turun rauhan jälkeen Haminassa ja Lappeenrannassa venäläiskauppiasiin kohdistettu kielenkäyttö heidän toimeentulonharjoittamisen rajoista oli tuttua jo edeltäviltä vuosikymmeniltä. Toistuva Haminan privilegioiden vastainen toiminta, kontrollipolitiikan jääminen yksin paikallishallinnon vastuulle ja varsinakin vaikeus puuttua armeijan henkilöstön luvattomaan kaupantekoon vaativat paikalliselta porvaristolta sopeutumista. Tuomioistuinten väsymätön vanhojen privilegioiden, säädösten ja asetusten toistaminen kertoi uskosta normien voimaan ja rikkomusten ennalta ehkäisyyn niistä rankaisemisen sijaan. Se oli

myös sosiaalista kontrollia ”vieraita” vastaan. Paikallishallinto sai vetoomuksilleen vahvaa tukea oikeuskollegiolta, jonka erään päätöksen mukaisesti Viipurin ja Kymenkartanon provinssien raja oli samalla tulliraja. Päätöksen perusteella viipurilaisten kauppiaiden tavaroiden vapaa tuonti Haminaan ja Lappeenrantaan oli kielletty, samoin kymenkartanolaisten talonpoikien tuotteiden rahtaminen myyntiin Viipuriin.

Haminan privilegioissa määriteltyjen toimeentulonharjoittamista koskevien oikeuksien vastapainona porvariston raskaimman taakan muodosti, ainakin käydyn keskustelun runsaudella mitaten, sotaväen majoitusvelvollisuus. Hamina ja Lappeenranta muodostui Uudenkaupungin rauhan jälkeen ruotsalaisia raja- ja varuskuntakaupunkeja, joilla oli huomattava strateginen merkitys. Haminan privilegioihin ei kirjattu pykälää, jotka olisivat rajoittaneet hallinnon mahdollisuutta sijoittaa sotilaita kaupunkilaisten huollettavaksi. 1720–1730-luvuilla kaupunkeihin majoitettujen varusjoukkojen ja paikallisväestön väliset kiistat pyrittiin ratkaisemaan harmonian hengessä, vaikka todellisuudessa rinnakkaiselo oli kaukana harmoniasta, sillä armeijan päällystö syytti kaupunkilaisia jumalattomaksi väeksi. Maaherran välityksellä kaupunkilaisten ja sotilaiden erimielisyydet pystyttiin silti yleensä sovitteluun parhain päin. Pikkuvihan jälkeen paikallisväestön ja venäläisten sotilaiden välit olivat jatkuvasti kärjistyneet. Käskynhaltija ei toiminut maaherran kaltaisena tilanteen liennyttäjänä vaan paremminkin uusien rasitusvaatimusten esittäjänä. Välityskanavien puutteen ja tehottomuuden vuoksi kaupunkilaisten ja sotilaiden väliset ristiriidat siirtyivät 1750-luvulla aiempaa henkilökohtaisemmalle tasolle yksityiseen ympäristöön, jossa porvarit haastoivat piilossa yleisiltä katseilta oman käden oikeudellaan sotilaiden vallan. Julkisilla paikoilla tai suuremmissa ryhmissä liikkuneiden sotilaiden kanssa käsikähmään joutumista vältettiin.

Kaupallisten porvarioikeuksien puolustaminen ja majoitusrasituksen kaltaisen velvollisuuden vastustaminen toivat esiin porvariston toimintakäytäntöiden variaation. Porvarillisia oikeuksia puolustaessaan kauppiaille oli kyseenalaistamaton normatiivinen tuki takanaan. Haminan privilegiot ja ruotsalainen laki määrittivät kiistatta porvareille kuuluneet oikeudet. Kaupunkien hyvinvointi nähtiin kruunun hyvinvoinnin takeena. Sotilasmajoituksen järjestäminen oli korkean prioriteetin kysymys sekä Ruotsin että Venäjän hallinnolle, joten kummankin valtion intresseissä oli pitää niiden sotilaspoliittista toimintaa rajoittaneet normatiiviset säädökset minimissään. Haminan privilegioiden sanatarkka tulkinta vapautti kaupungin sotilasmajoituksesta vain siksi, kunnes kaupunki oli jälleenrakennettu, mikä antoi sekä Ruotsin että Venäjän hallinnolle käytännössä vapauden toimia omien etujensa mukaisesti. Normatiivisen taustatuen puutteessa porvarioli oli muutettava toimintastrategiaansa.

Privilegioituun porvariyhteisöön kuuluminen tarkoitti rajanvetoa yhteisön ulkopuolisiin. Aikalaispuheessa ”me” ja ”muut” -tematiikka oli jokapäiväistä varhaismodernin ajan rajaseuduilla ympäri Eurooppaa. 1720–1760-lukujen Hamina ja Lappeenrannassa porvaristo ja paikallishallinnon virkamiehistö eivät määrittäneet itseään akselilla suomalainen–ruotsalainen–venäläinen. Itse asiassa paikallisväestö ei rajannut koskaan itseään tarkasti, vaan teki aina tul-

kintoja niiden ryhmien kautta, jotka eivät kuuluneet ”meihin”. Paradoksaalista kyllä, Turun rauhan jälkeinen valtakunnanvaihdos korosti lappeenrantalaisten ja haminalaisten yhteyttä Ruotsiin. Se selittyi sillä, että Venäjä toimi muuttuneessa tilanteessa paikallisuuden vasta-argumenttina. Identifikaatio rakentui aina suhteessa toiseen. Kysymys ei ollut nykyaikaisessa nationalistisessä mielessä ruotsalaisuuden korostamisesta, vaan erojen näkyväksi tekemisestä. Identifioimalla itsensä ruotsalaisen lain, asetusten ja privilegioiden alaiseksi porvarit osoittivat samalla ne henkilöt, jotka eivät kuuluneet kyseisten oikeuksien piiriin.

Haminan ja Lappeenrannan porvarit eivät kritisoineet heihin 1720–1760-luvuilla kohdistuneita rasituksia kertaakaan siksi, että ne olivat nimenomaisesti joko ruotsalais- tai venäläishallinnon heille asettamia. Turun rauhaa seurannut intressien nationalisointi eli vetoaminen vanhaan ruotsalaiseen lakiin ja privilegioihin osoitti paikallisväestön olleen tietoinen Kymenkartanon provinssin poikkeuksellisesta asemasta Venäjän keisarikunnassa. Isonvihan jälkeinen oikeudenmukaisuuteen vedonnut porvareiden oman edun argumentointi ja vertailu muihin kaupunkeihin korostivat rajaseudun erityistarpeita, mutta osoittivat kaupunkien olleen samalla osa Ruotsin valtakuntaa yhdessä muiden kaupunkien kanssa. Erotuksena koko Suomesta käytettyyn rajaseututematikkaan, 1720–1730-lukujen Haminalla ja Lappeenrannalla oli omana erikoispiirteensä asema Viipurin perillisenä, mihin ne saattoivat vedota argumenteissaan. Pikkuvihan jälkeisen Haminan ja koko Kymenkartanon provinssin taloudellishallinnollisen erityisaseman lainmukaisuuden jatkuva korostaminen selittyi provinssin poikkeavilla oikeuksilla keisarikunnassa. Erioikeuksien korostaminen ja niihin jatkuva vetoaminen oli työlästä, sillä haminalaisten ja lappeenrantalaisten oli perusteltava asemansa muuten kuin vertaamalla itseään muihin keisarikunnan alueisiin tai kaupunkeihin. Käyttökelpoisin keino oli vetoaminen kaupungin ja kruunun etuun, jota erioikeuksien kunnioittaminen palveli.

Tutkimalla 1720–1760-lukujen Haminaa ja Lappeenrantaan olen osoittanut isonvihan ja pikkuvihan jälkeisten siirtymäprosessien hallinnoinnin olleen osa varhaismodernin ajan valtopolitiikkaa. Ruotsi oli valmistautunut heikosti Suomen Pohjan sodan jälkeiseen Suomen takaisin saamiseen. Toisaalta valtakunnan käytössä olleet resurssit olivat minimaaliset ja epätietoisuus Suomen tilanteesta vielä 1720-luvun taitteessa suuri. Kruunun ratkaisuna oli myöntää Uudenkaupungin rauhan jälkeen suomalaisille kaupungeille verovapausvuosia ja tullisekä muita etuuksia niiden jälleenrakentamisen vauhdittamiseksi. Samalla, kun kruunu toi ”valtion” entisine instituutioineen rajaseudulle niin pian kuin mahdollista, se asetti poliittiset ratkaisut käytännöllisten edelle. Siihen viittaa esimerkiksi Viipurin kaupungin entisen menosäännön vahvistaminen sellaisenaan Haminalle. Menosäännön ohessa Viipurilta perityt poikkeuksellisen vahvat taluliprivilegiot nähtiin Haminassa ja Lappeenrannassa siirtymänä kohti parempaa tulevaisuutta. Privilegioiden tuomat erityisedut eivät kuitenkaan taanneet yhteisöille laajaa hyvinvointia. Hamina oli yhdessä sen alaisen Lappeenrannan kanssa todellisuudessa vain yksi sisäisten ristiriitojen leimaama suomalainen

kaupunki muiden joukossa. Yksimielisyys, harmonia ja yhteinen hyvä eivät siirtyneet retoriikasta käytänteisiin.

Turun rauhassa sinetöity Haminan ja Lappeenrannan siirtyminen yhdessä niitä ympäröineen seudun kanssa Venäjän hallintaan ei ollut poikkeuksellinen tapahtuma varhaismodernissa Euroopassa. Pelkästään pohjoisen Euroopan kartta muovautui toistuvasti satavuotiskaudella 1600-luvun puolivälistä alkaen. 1600-luvun Ruotsissa yleisesti voimistunut keskushallinnon ote merkitsi paikallisyhteisöjen ja niiden jäsenten omaehtoisten konfliktinratkaisumallien ja vaikutusmahdollisuuksien kaventumista toiminnan ohjautuessa hallinnon tarjoamiin vaihtoehtoihin. Keskushallinnon ja sitä edustaneiden virkamiesten ulottumattomissa käydyt puheet ja laaditut sopimukset nähtiin yhä selvemmin tilanteina, jotka saattoivat johtaa hallinnon auktoriteetin kyseenalaistamiseen. Brömsebron rauhan (1658) jälkeisten Etelä-Ruotsin maakuntien, Venäjän haltuun Suuren Pohjan sodan aika siirtyneiden Baltian maakuntien tai Turun rauhan jälkeisen Kymenkartanon provinssin kaltaisten, erioikeuksista nauttineiden valtakunnan osien suhde konglomeraattivaltion keskushallintoon asetti kruunulle haasteita valvoa alamaisiaan.

Rauhansopimuksissa ratifioiduista päätöksistä huolimatta esimerkiksi ympäri varhaismodernin ajan Itämeren osoittavat normien ja käytäntöjen olleen paikoin kaukana toisistaan. Mutta olipa vuorovaikutus kuinka epäsymmetristä hyvänsä, keskushallinto saattoi pitää yhteiskunnalliset ristiriidat hallinnassaan vain, jos se nautti alamaistensa kunnioitusta. Suuren Pohjan sodan ja hattujen sodan jälkeisen valtionrakennuksen tarkastelu on osoittanut Haminan ja Lappeenrannan paikallisväestöllä olleen huomattava vaikutusvalta ja itsemääräämisoikeus yhteisöjen sisäisissä asioissa riippumatta siitä, kuuluivatko ne Ruotsin vai Venäjän kruunun alaisuuteen. Tilanteet vaativat paikallisväestöltä kuitenkin sopeutumista, mikä heijastui sekä käytännön toimintaan että kielenkäyttöön. Keskushallinnon, paikallishallinnon ja yksittäisten henkilöiden erisuuntaisia vuorovaikutus- ja valtasuhteita yhdisti se, että jokainen osapuoli pyrki hyödyntämään ja muokkaamaan niitä mahdollisuuksien rajoissa omaksi edukseen.

Paikallisyhteisöjen näkökulmasta tarkasteltu valtionrakennus Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa osoittaa Venäjän noudattamien konglomeraattivaltion periaatteiden taanneen sille nopeasti huomattavan valta-aseman Turun rauhan jälkeisellä rajaseudulla. Rauhansopimuksessa ratifioitu vanhan lain, asetusten ja privilegioiden jatkuvuus ei ollut käytännön sanelema pakko vaan toimiva käytännön ratkaisu alueen haltuunottoon varhaismodernilla ajalla⁹⁵⁹. Venäjä kohdisti 1740–1760-luvuilla huomionsa Kymenkartanon provinssin strategispoliittisten resurssien hyödyntämiseen, ei paikallisen ”kansallistunteen” sammuttamiseen tai kahden erilaisen ”yhteiskuntajärjestyksen” systemaattiseen toisiinsa sulauttamiseen. Valtakunnanvaihdos ei poistanut vierauden tai toiseuden määrittämisen tarvetta 1700-luvun puolivälin Kymenkartanon provinssissa, vaan intressien nationalisointi päinvastoin korostui. Turun rauhan jälkeinen Venäjä oli varhaismodernin ajan monikansallinen imperiumi, jonka valtionrakennus-

⁹⁵⁹ Elliot 1992, 52–55; Gustafsson 1998, 205–208, passim.

prosessin ymmärtäminen vaatii etnis-kansallista dikotomiaa laajemman lähestymistavan.⁹⁶⁰

⁹⁶⁰ Suny 2001, 39, passim; Tolz 2006.

SUMMARY

Continuity and the Management of Change: Hamina and Lappeenranta under Swedish and Russian rule from the 1720s to the 1760s

The aim of the study

The purpose of this dissertation is to examine state-building processes in the eighteenth century. The research subject is approached through the towns of Hamina (*Fredrikshamn*) and Lappeenranta (*Villmanstrand*) in the frontier area between Sweden and Russia. States in early modern Europe were characterized by their conglomerate structure – a political, judicial and administrative mosaic of territories under one dominion. These conglomerate states had various instruments and methods for taking territories under their control after wars. Irrespective of the local forms of their operations, be they military, economic and administrative, cultural or dictated by the conditions imposed by peace treaties for example, all the measures had one common goal: governance of the territories. Peace treaties sometimes included provisions for the demarcation of borders, but the conglomerate states were not integral units like modern national states.

The Peace of Uusikaupunki (*Nystad*) in 1721 ended not only the Great Northern War but also the Russian military occupation of south-eastern Finland, which had lasted over a decade (the so-called Great Wrath). This meant that at the same time Hamina and Lappeenranta became Swedish border towns with Russia. Then, after the Russo-Swedish War at the beginning of 1740s, Russia took over the Swedish lands between Lake Saimaa and the Gulf of Finland, and Hamina and Lappeenranta became de jure part of Russia. The Peace of Turku (*Åbo*) in 1743 ensured that the old Swedish laws, privileges and statutes as well as the freedom to practice the Lutheran religion remained in force in the new Province of Kymmenegård, which was constituted after the treaty.

This dissertation, in which I compare locally, temporally and thematically the situation in the towns of Hamina and Lappeenranta after the peace treaties of Uusikaupunki and Turku, focuses on state-building and territorial particularity. Similar transition processes could be found in the borderlands of southern Sweden (Gotland, Bohuslän, Skåne, Blekinge, Halland) during the mid- and the latter half of the seventeenth century, in the Pyrenees between France and Spain in the early modern age and in Russia during its western expansion (into Ingria, Estonia, Livonia, the Ukraine and Poland) at the beginning of the eighteenth century. An examination of the practices employed by Russia in the early modern period for taking control over new territories offers a significant contribution to the study of (Western) conglomerate states. Russia, at least from the beginning of the eighteenth century on, should be studied as a patently European conglomerate state. The incorporation of new provinces into the Swedish realm and into the Russian Empire in the early modern age has often been analyzed in

earlier research by using theories and concepts that originated during the period of classic nationalism at the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth centuries. This study, on the other hand, does not merely offer the confusion caused by the central government or the rulers' caprices as explanations of research questions concerning early modern state-building in frontier areas without examining the backgrounds to those questions. The period when the region known as Old Finland, i.e. the Provinces of Kymmenegård and Vyborg, were under Russian rule and thus detached from their national status as a part of Finland, has earlier been seen as a time of general decline, widespread poverty and the repression of civil rights, with a despotic government, a biased administration of justice and the exploitation of the peasantry by feudal lords. This pessimistic "traditional view" predominated for about a century from the end of the nineteenth century to the 1980s since there was little new research on the history of Old Finland and much of the information was based on works written in the nineteenth and early twentieth centuries.

The state-building process after the two transitional periods is analyzed in this dissertation from the point of view of the townspeople, especially the local officials and burghers. In investigating how local government and the administration of justice was organized and how one could become a member of the privileged Estate of the Burghers, who had other ways of getting their voices heard, and by studying the subjection of the borderlands in Hamina and Lappeenranta during the two postwar eras in the early and mid-eighteenth century, I strive to provide some answers to the question of how early modern states treated the territories they ruled, especially those that they had recently annexed. The focus of this dissertation is therefore on the two above-mentioned postwar urban societies. The societies of the borderland are approached through three topics; local administrative and judicial structures and practices, the burghers' economic activity in these societies and finally the ways by which the townspeople sought self-identification. Setting my own research side by side with the extensive research literature on early modern Europe offers a comparative insight into what governments and the authorities did after wars and what impacts these measures had on frontier societies.

This study combines the comparative method with Fred Warren Riggs' theory of prismatic society. It is obvious that the state-building process could not happen suddenly or at equal rates of speed, in all societies. Prismatic societies are those that undergo a transitional process, which means that they and the people in them seek ways to survive and protect their most precious values. Through a qualitative reading of empirical primary sources ranging from the local court records to the subjects' letters and petitions to the county governors, the Diet in Stockholm and the Justice Collegium in St Petersburg, I have been able to identify relevant recurrent themes and to show how they are associated with each other. At the same time, this dissertation makes a contribution to a debate that has been waged for decades: the relationship between the Swedish Crown and the subjects of the realm has been studied both from the point of view of conflicts and coercion (power/military state) and from the perspective

of interaction. Although the interaction largely took place under the control of the Crown and on its terms, basically because military needs had priority, there seems to be a consensus among the researchers that the subjects did have opportunities to exert an influence, whether it took the form of a conflict, a compromise or an agreement. In this dissertation, I will take a closer look at the situation under Russian rule. The concept of interaction has shown itself to be of great use in studies of communication and conflict between the ruler and the subjects in the early modern world. What principally distinguishes it from other models is its way of looking things "from below".

The organization of the local administration and judicature

The local officials had always the main responsibility for legitimizing the Crown's power and establishing control over society. In the early modern period, the officials had many roles: they were administrators and communicators, and they could exercise repressive as well as judicial power. The officials have traditionally been seen as persons with a personal bond and loyalty to the ruler. They had been specifically chosen at a symbolic level by the ruler himself. This view is well evidenced when the Swedish Crown reshaped the central and provincial administration during the seventeenth century. By the end of the century, the new apparatus had become capable of exploiting the domestic resources of the country to great effect and keeping public discontent under control at the same time.

Towards the end of the Great Northern War, for the first time in over a hundred years, Sweden had hardly any resources left to hand out. The overseas provinces from the Baltic provinces to Ingria had been lost for good. The fall of the absolutist monarchy in Sweden in 1719 did not, however, result in any real loss of power for the Crown even though the new constitutional laws established the right of city councillors (*rådmän*) to participate in the election of magistrates and other local town officials, for example. After the Peace of Uusikaupunki, a large number of civil service posts in Finland were rapidly filled without much deliberation. There was no lack of aspirants; on the contrary, numerous candidates applied for both lay and clerical posts. The number of applicants indicates that the authority of the state had not declined as much one might assume. Nonetheless, after the Great Northern War the interests of the local town administrations and the Crown in appointing new officials were more or less in conflict, and the Crown not only tried to force its rulings through but also turned a blind eye to some deficiencies in its legislation. In this way, and with the help of the county governors (*landshövdingar*), the central administration was able to establish considerable indirect influence over the appointment of local officials in Hamina and Lappeenranta. The county governors, who had already been appointed to their posts before the Peace of Uusikaupunki was concluded, were required to report regularly to the Crown on conditions in their counties. Thus they constituted an important intermedi-

ary level in communications between the central government and the local administration, which represented locally the authority of the Swedish Crown.

A comparison between the Russian modes of operation after the Peace of Turku with the preceding Swedish practices reveals some obvious differences. The Russian authorities at the governorate (*gouvernement*) and provincial levels kept a close watch over the implementation of the old Swedish legislation, which gave them the statutory right to interfere in local administration. Misunderstandings between the local administration and the central government were a familiar problem for the city councillors of Hamina and the burghers of Hamina and Lappeenranta. Unlike under the previous Swedish rule, the authorities at the intermediate level instead of helping to solve problems in fact caused them. Complaints against the inefficient and high-handed Russian governorate and provincial administration forced the local communities into bypassing the intermediary authorities and establishing direct contacts with the central administration. This was an indication of the problems of the authority of the administration at the local level. But unlike in Poland or the Ukraine, Russia did not carry out any measures that were directed against the local administrative organizations. Russia legitimated its authority without using councillors or other local town officials to implement it. In fact, persons were appointed to official positions on a basis of loyalty and ability, not because of their nationality. The local officials in the County of Kymmenegård possessed the sort of administrative experience and skills that ever since the age of Peter the Great had been considered important for the institution of domestic reform in Russia. In fact, the reforms in Russia were to a large extent modelled on the example of Sweden. The Tsar granted the western borderlands of the Empire their old privileged status at about the same time as he began dismantling the autonomy of the Ukraine.

An interesting question is whether the Russian administration of the County of Kymmenegård made the local officials more or less powerful as individuals. I would lean towards the latter alternative, though this is not obvious in that it depends on whether we are speaking of the officials' power within their communities or between the communities and the central authorities. There seems to be an interesting contradiction between the desire to remain a councillor under Russian rule for as long possible and the fact that Russia ignored the councillors as possible tools for legitimizing the Crown's authority. Short terms of office and elected officials who were reluctant to assume their duties as councillors were no longer a problem as they had been under Swedish rule. The posts were well paid, but their political weight became insignificant from the central administration's point of view. There were frequent contacts between the local communities and the representatives of the central government in Hamina and Lappeenranta during the mid-eighteenth century, and to an ever-increasing extent individuals were represented by their communities. The old dialogue between the burgher subject and the authorities was gone. Under Russian rule, it was important to be a member of the bodies that represented the communities.

Under the Russian administration, the new local political culture in the towns of Hamina and Lappeenranta was more isolated than the old one. But this does not mean that the state did not succeed in gaining control of the population. Though a political culture has often been seen as the product of long-lasting and slowly changing processes, a scrutiny of the forms of operation employed at the local level clearly reveals that changes took place quite rapidly in the Russian borderlands of Hamina and Lappeenranta between the 1740s and 1750s.

As Russian subjects, the townsfolk of Hamina and Lappeenranta lacked the kind of organized representation at the highest levels of the administration that they had had at the Diet under Swedish rule. When the burghers realized that most of the old channels of interaction had really been closed and that those that still existed did not work, they sent their representatives to St Petersburg and after a few years began to contact the central authorities by sending letters. As long as Peter the Great lived, his firm hand limited what the lobbyists from Vyborg (or Swedish) Karelia and the Baltic provinces could achieve, but after his death, and particularly from the 1740s to the 1760s, the subjects' privileges reached a high level in Livonia and Estonia and in the Provinces of Vyborg and Kymmenegård. When contacts between the local administration and the provincial and governorate officials diminished, the political discussions that took place under Russian rule were mainly conducted in the local city courts in Lappeenranta and Hamina. This meant that the institutional role of the city council became more important. The councillors' authority as a united group thus became more visible, although it was occasionally questioned.

The city court (*rådstuga*) in Hamina and the treasure's court (*kämnärs rätt*) in Lappeenranta were central political, administrative and legal institutions in the towns, where they were the highest local governmental, administrative and judicial bodies. Apart from the first years after the Great Northern War, when the number of administrative cases was high, under Swedish rule between the 1720s and 1730s the courthouses dealt mainly with criminal and civil cases. The courts in Hamina and Lappeenranta had high authority, and although there were now and then cases in which the courts' authority was questioned, these were mainly petty disputes.

The change in the number of cases handled in the local courthouses in Hamina and Lappeenranta after the Peace of Turku clearly indicates that the Russian Crown established and strengthened its authority by constantly issuing all kinds of political, administrative and cultural ordinances, bills, statutes and proclamations. All these prescriptions had to be made public in the local courts. The total number of all cases which were handled in the courts remained generally quite constant from the 1720s to the 1760s, but the proportion of administrative cases increased significantly after the Peace of Turku. The Russian Crown kept at least the burghers and the town officials well informed about all kinds of governmental matters in the newly conquered province. By forcing the local courts to operate as the Crown's channel for the dissemination of information, the new central administration showed who was ultimately in charge in

the Province of Kymmenegård. However, the courts still retained their importance as an arena for the settlement of disputes, but the Russian central administration redefined the local power relations to its own liking without ostensibly breaking its promise to keep the fundamental forms of the old Swedish administration and jurisdiction unchanged.

The position of the burghers - upholding privileges, resisting burdens

Because the staple town of Vyborg came under Russian rule after the Peace of Uusikaupunki, Hamina received new similar privileges as a staple-town in the autumn of 1723. On the basis of these, Hamina together with Lappeenranta as its subsidiary became the ninth most important urban unit in the whole Swedish realm. Hamina received extremely favourable privileges, including tax relief, for fifteen years. To offset the privileges, Hamina and Lappeenranta became garrison towns, which meant that the burghers were duty-bound not only to build barracks to lodge the military but also to billet soldiers and officers in their houses. To be a burgher in Hamina and Lappeenranta seemed an extremely attractive opportunity right after Hamina had received its new privileges, and during the last quarter of 1723 Hamina and Lappeenranta received over 150 new burghers. After that the increase slowed down rapidly. In 1725 the towns had only a few new burghers, and in 1727 the number of burghers actually declined because burghers who preferred to leave the towns and renounce their burgher privileges outnumbered those who moved into them. Almost all the householders in the towns were burghers.

The most important economic business actors were actively involved at the Diet in Sweden after the Great Northern War. Many successful merchants settled in Hamina in the 1720s and 1730s, and they made good profits. The wealth of the most important businessmen in Hamina came from the tar trade. Especially in the early 1720s, Sweden had to partly relax its strict mercantile regulations in order to revive vital areas of industry and commerce in the towns. As a consequence, the merchants and mill owners were given considerable support in the form of monopolies, privileges, tax dispensation and other similar economic rights and benefits. The critical nature of the situation after the war forced the government to concentrate solely on short-term solutions. In a situation where the realm was returning to a peacetime footing after a disastrous war, the government's strategy was to prioritize the economy

However, from the burghers' point of view, it was not only dazzling success that Hamina's staple privileges brought: they carried with them both benefits and burdens, and these were not evenly divided among the burghers. The burgher estate included not only wealthy merchants but also carters, porters, carpenters, fishermen and other poorer self-employed persons, which meant that these "lower-class burghers" also had to bear their share of the burdens like billeting the soldiers. At the same time, the privileges offered them practically no financial benefits. In fact, however, the town's privileges offered

healthy financial benefits only to the few merchants who ran large-scale businesses, whereas the burdens affected everyone who had burgher privileges. It emerged in the summer of 1724 that there were nearly a hundred burghers in Hamina and Lappeenranta who were not able to pay their burgher dues. Almost all of them were carters, porters and carpenters, whose burgher dues were between two and four silver dalers. The financial situation of the burghers of Hamina and Lappeenranta during the 1720s and 1730s was very diverse.

One way in which the burghers could seek redress for their grievances was to protest against the burdens by appealing to their privileges. The burghers' appeals to their privileges not only indicated that they were aware of them, but they were also way of assessing the legitimacy of these rights. It is impossible to assess whether the burghers' complaints about the burdens in Hamina and Lappeenranta were reasonable by looking only the outcomes of the appeals. Invoking written norms was a part of the local political culture in the towns, especially under Russian rule. The link between individual rights and the collective burdens caused problems in conflict situations. It can be said that while the normative regulations defined their rights, the burghers' practical actions showed what actually worked. The voices of the poorest burghers are much in evidence in the court records and other sources under Swedish rule. They appealed again and again to their subsistence livelihoods. One could not afford a house, another could not be a carter because he had no horse, and yet another had no money to feed his children. Their arguments were almost always based on emotional appeals and references to the common good. Under Russian rule, the merchants took over the local courts and thenceforth used them to promote their own interests. The sentimental rhetoric was replaced by arguments based on law, privileges, statutes and orders. Problems with livelihood were no longer seen just as an internal matter for the communities themselves but also as a question in which incoming Russian merchants, shopkeepers and army retailers, who had no burgher privileges, played a crucial part.

The billeting of the military in the 1720s and 1730s generally went off without any major problems, though the county governor was now and then kept very busy solving associated problems and disagreements between the armed forces and the townspeople. After 1743 the old billeting practice was supposed to remain unchanged, but for the Russian troops it was inconceivable that a province bordering on the Kingdom of Sweden near the Russian capital (St Petersburg) should have its own laws and statutes which did not converge with the norms of the Empire. Russia did not consider the Province of Kymmenegård to be of any major economic significance, but it regarded the conquest of the region between Lake Saimaa and the Gulf of Finland as indispensable for the security of St Petersburg. The discord between the townsfolk of Hamina and Lappeenranta and the hundreds of men in the military was obvious. As in the Baltic provinces, no regular troops had been left in the Province of Kymmenegård. In Russia's western borderlands, regular troops were replaced by garrisons with a dual mission: to maintain Russia's presence and to operate as forward bases with provisions, guns and ammunition. Soldiers who

committed acts of violence were not under the jurisdiction of the local civilian courthouses, and questions relating to billeting in the towns were often settled, contrary to the prevailing regulations, without the acquiescence of the local administration.

The military population interacted with the local inhabitants and the authorities on a daily basis in diverse ways, and the Russian officer population often also included members of their families. Despite the townspeople's burden of billeting the military in Hamina and Lappeenranta, the ways in which they reacted, from collective appeals to the assertion that they were masters of their own homes, showed that they did not just knuckle under to the demands. Although previous research has usually seen the matter of billeting as an issue of the relationship between the civilians and the military, in fact disputes connected with billeting were also common between members of the civilian population. The questions concerned such matters as who bore the heaviest billeting burden and who was obliged to quarter sick soldiers in his house. The burden of billeting Russian troops was an inescapable fact for the townspeople of Hamina and Lappeenranta. The civilians' houses were now and then sequestered by force, but in a long run it was also in the interests of the Russian administration that the billeting of the troops should be handled as smoothly as possible.

In examining the channels and networks of interaction in Hamina and Lappeenranta, it is obvious that under Russian rule the local courthouses interacted much more closely with each other over both administrative-economic and political-judicial questions than they had previously done, and in consequence their importance increased. At the same time, the appeals of the burghers to the old Swedish laws, privileges and other statutes show that they clung on the old customs, while their occasional appeals to Russian orders and regulations also demonstrated their loyalty to Russia. Arguments referring to legality received considerable prominence in the discourse rhetoric of the appeals. Under Russian rule, the burghers' attitude towards the central government became more ambivalent. At the same time as the burghers demanded that the Crown should secure and respect their privileges, they emphasized the economic autonomy of the towns and their right to administer their communities without interference from the Russian authorities.

The borders of the societies and subjection

The idea of territorial sovereignty and the inviolability of political boundaries is to a great extent a product of modern political nationalism. Researchers studying nationalism have generally agreed that for a long time before the eighteenth century the European ruling elite's view of the world had been coloured by something that resembles what we today call nationalism. In previous research, transitional periods have often been examined from national perspectives. It has been almost an obsession with scholars to try to discover some kind of national

feelings among the subjects in the early modern frontier areas. This study shows that the townspeople did adopt different "national identities", although the phenomenon of affiliation to a Swedish or Russian identity did not occur particularly frequently. However, there are allusions to a "Swedish" identity, especially under Russian rule, with occasional references to Swedish times, laws, norms and modes of action. If the Russian authorities were interested in Russification, as early research has claimed, one might imagine that after the Peace of Turku the local people would have shown their loyalty to Russia by emphasizing their Russianness, but rhetoric appealing to Russian ethnic assimilation was not used. The reason for this was that nationalism as we know it today did not exist and other notions and identities were regarded as being more serviceable. However, the words "Swedish" and "Russian" were sometimes used with cultural connotation in addition to their reference to two separate power systems.

In the pre-national era, linguistic and ethnic identities and loyalties were less important than estate-based, regional and dynastic ones. Ethnic and religious criteria had only minor importance, and therefore non-Russian Christian office-holders for example did not have to adopt the Russian language or convert to the Orthodox Church. While the Russian ethnic consciousness and the Orthodox faith were certainly among the integrative elements of early modern Russia, they were not constitutive principles of the Russian Empire and its society. This has been demonstrated by studies of Russian policy towards non-Russians. Priority was given to establishing Russian power and securing the loyalty of non-Russian subjects to the ruler and her/his dynasty. The history of Russian expansion shows quite clearly that the state tolerated non-Orthodox faiths because this policy guaranteed the status quo. In the early eighteenth century, Russia's western borderlands retained their distinctive economic, social and cultural structures and networks of internal communication. Russia's position was not secure unless it could count on the cooperation of the local native elite in the newly annexed areas. Early modern Russia was forced to rely on the special skills of its non-Russian subjects.

The eastern part of the Swedish realm (Finland) was separated from the mother country of Sweden after the Great Northern War by the Gulf of Bothnia and Finnish language, as well by the devastation which ensued from the Russian military exploitation of Finland's location as a buffer for Russia. Making these factors known to the central administration was a way by which the local communities could define their borders and needs as well as the identity of their inhabitants. The foreigners who came to Hamina and Lappeenranta - usually Russians from nearby Vyborg and St Petersburg but also from the Moscow area - were regarded as enemies only on the economic level. The complaints levelled against the Russian merchants, shopkeepers and army retailers united the privileged burghers of Hamina and Lappeenranta. The burghers' sense of unity in their arguments was not based on concrete matters like their common language or religion; rather they appealed to their privileges, laws and statutes as factors that constituted their solidarity. Using this kind of normative rhetoric

was the most effective way of differentiating between “us” and “them”, i.e. the intruders who were not privileged burghers. Personal disagreements between the burghers in Hamina and Lappeenranta could be forgotten when they fought for causes that were collectively important.

The “us-and-them” rhetoric did not alter radically after the change in the state authority in 1743. This was marked by continuity rather than representing a turning point as far as the locals were concerned. As previously, it was their own province and above all their own town that constituted the known world for the burghers and was something they could identify with. It was these to geographical areas that their loyalty and identity were tied. In fact, the people of the early modern age did not have just a single identity and loyalty but rather a variety of identities depending on the prevailing situation. The transition from Swedish to Russian rule did not, however, alter the arguments used by the townsfolk. The most notable change was the increase in references to Sweden and the use of the Swedish theme as an argument of appeal. The old Swedish era and the old Swedish laws, privileges and statutes received much more emphasis because in the new situation Russia represented the antithesis of locality. It was not a modern nationalistic kind of emphasis on their Swedish identity but rather a way of making their ethnic and cultural differences visible. By time and again defending the local administrative, political and economic interests with appeals to their rights as burghers, they defined those who were outsiders. Obviously, identities were constructed through, not despite, difference.

The use of argumentation that referred to national characteristics by the burghers in their communications with the ruler was a tricky and even audacious policy. However, under the Russian administration it was not out of the question to use rhetoric that appealed to “the old days”. On the contrary, it was an argument that was useful in several instances. “The old days” did not primarily refer to a specific era or date. The burghers of Hamina and Lappeenranta represented the Swedish law and privileges as offering an opportunity to achieve something good, a golden epoch. This could be achieved if the Russian administration took local interests into account and respected the clauses of the peace treaty of Turku. The past provided a basis for security and legality. The appeals submitted to the central government in the period from the 1720s to the 1760s emphasized the special location and needs of the frontier districts, and expressed the hope that the rulers would understand this and demonstrate it to their humble and faithful subjects in Hamina and Lappeenranta. In this respect at least, the new Russian regime did not stand for something new and threatening.

A broad range of identities is revealed in the primary material of this dissertation. The burghers did not refer to the Christian identity, especially under Russian rule. The Lutheran and Orthodox faiths were never represented as being mutually opposed. It seems that the townspeople of Hamina and Lappeenranta were aware that it was not prudent to underline the cultural distinctions between the two religious groups. On the other hand, the townsfolk did identify themselves as subjects of the ruler, be s/he was a Russian empress or a

Swedish king, but not as Swedish or Russian people. Ethnic or national origin played only a small part in the overall concept of identity but as inhabitants of a particular realm, the subjects had certain rights. In the Baltic provinces and in Old Finland there was hardly any resistance to Russian rule. While in the early modern period the non-Russian rural population was only slightly Russified, the non-Russians who had been incorporated in the nobility were subject to a greater degree of assimilation. The Russian government did not favour the Russian lower classes, but on the other hand it usually guaranteed the privileges of non-Russian subjects. For this reason, acculturation into the Russian ethnos was certainly not an attractive step for the mass of non-Russians.

This dissertation has described state formation as a continuing process in which innovation can spring both from the top and from below. The state did not simply impose its values and boundaries on the local societies. National identification appeared on the peripheral border area between Sweden and Russia before it was created there by the centres of power. It did not appear as a result of the states' intentions but rather sprang out of local interests, a local sense of place and local identities. The heterogeneous character especially of the borderlands of the centralist, autocratic and absolutist state of early modern Russia survived because it was not until the nineteenth century that the ideal of an ethnically uniform nation state first arose. In practice, the multi-ethnic character of Russia can be explained by the willingness of the central government to reform the Empire with the help of the western provinces, by the ancient traditions of the Empire's multi-ethnic symbiosis and by the proficiency of the subjects from the borderlands in fighting for their causes in St Petersburg.

The burghers of Hamina and Lappeenranta never complained about their burdens as being ordered specifically either by the Swedish or Russian administration. Under Swedish rule, the arguments appealing to the burghers' privileges, which were based on the Swedish law and the common good, basically meant that the towns compared themselves with each other in their appeals. Conversely, the arguments presented in the appeals implied that the towns were a part of the Swedish realm. Under Russian rule, the burghers of Hamina and Lappeenranta could not make a similar comparison with one another or with other towns in the Empire, most of which had lesser privileges than those enjoyed by the burghers of the County of Kymmenegård. The most serviceable argument that the burghers could employ to promote and defend local privileges under Russian rule was to associate the privileges not only with the burghers' own advantages but also with those of the Crown. The burghers of Hamina and Lappeenranta affirmed their "nationality" without abandoning their local sense of place because their identity was founded on defending themselves against outsiders. As Peter Sahlins has put it, the early modern frontier regions were privileged sites for the articulation of pre-national distinctions. Identities, whether they were pre-national, regional or cultural, were socially constructed, and there was a continuous process of defining "us" and "them" within the local communities.

The state in the frontier area – the frontier area in the state

State-building in early modern Europe was characterized by continual territorial changes. States were constructed by force, but they were often held together by means of agreements and deals concerning local privileges and rights. Sweden after the Great Northern War was an exception because linguistically, territorially and “nationally” it was by the European standards of the time an extremely homogeneous state, even with respect to its borderlands. In the 1720s, Sweden faced many challenges after it had Finland under its dominion in 1721. In practice, Sweden restored peace to local societies in Finland in the 1720s by “importing” a form of governance in which authority was vested in county governorns. Russia, by contrast, did not in the eighteenth century impose its state administrative structure on its western border provinces but incorporated them into the Empire along with their own political, administrative, judicial and cultural characteristics, privileges and practices. It must, however, be stressed that because of the basically conglomerate character of the states it is impossible to draw universally applicable and strict borders between the different ways in which areas were taken under control because both the coercive and the interactive state-building models can be found both in different states and within a single state. For this reason, new studies of state-building in the early modern age should describe not only the reformed state structures but also address the integrative and differentiating processes that took place in it.

To conclude, this dissertation shows that an examination of state-building from below during the periods of Swedish and Russian rule over south-eastern Finland in the early modern age indicates that the conglomerate principles which Russia used in its state-building process in the Province of Kymmenegård after the Peace of Turku rapidly secured for it a strong position of power in the new border province. Allowing the conquered province to keep its old Swedish law, privileges and other statutes was not something that it was forced to do but rather a functional solution for taking new areas under its control. Russia focused on exploiting the strategic-politic possibilities of the Province of Kymmenegård. There were no obvious attempts to “stifle” the local sense of “nationalism” and cultural diversity or to systematically integrate the Russian and the local judicial and administrative systems. The change of the state authority in 1743 did not remove the need for self-identify and the differentiation between “us” and “them” in the Province of Kymmenegård. On the contrary, the need for the burghers to express their interests in “national” terms was emphasized. After 1743 the towns of Hamina and Lappeenranta became part of the multi-ethnic Russian Empire, whose state-building process needs to be approached in more open-minded way than by merely piggybacking on the old-fashioned ethnic-national dichotomy.

LÄHTEET

ARKISTOLÄHTEET

Mikkelin maakunta-arkisto (MMA):

Haminan maistraatin ja raastuvanoikeuden arkisto:
 Haminan kaupungin porvarien matrikkeli 1723–1772 (Ba:1)
 Maistraatin ja raastuvanoikeuden pöytäkirjat (Ca:1–Ca:10)
 (Kotelon Ca:1 yhteydessä Lappeenrannan kämnerioikeuden konseptipöytäkirjat vuosilta 1723–1724)
 Katselmuspöytäkirjat ja palotarkastuspöytäkirjat (Ci:1)
 Tykistörykmentin sota-oikeuden pöytäkirjaotteet (Ci:1)
 Kirjetoisteet (Da:1, Da:2)
 Saapuneet kirjeet (Ea:1, Ea:2)
 Saapuneet päätökset (Eb:1)
 Saapuneet kuulutukset, asetukset, määräykset ja ohjeet (Ec:1)
 Maistraatille saapuneet anomukset (Eg:1–Eg:3)
 Maaherralle saapuneet kirjeet ja anomukset (Eg:4, Eg:5)
 Kaupungin tilit (Ga:1, Ga:15, Ga:16)
 Haminan kaupungin privilegit ja niihin kuuluvat asiakirjat 1723–1869 (He:1)
 Virkavalat (1728–1740) (Hg:1)

Haminan kämnerioikeuden arkisto:

Haminan kämnerioikeuden pöytäkirjojen otteet (Ca:1)

Lappeenrannan kämnerioikeuden arkisto:

Lappeenrannan kämnerioikeuden pöytäkirjat (Ca:1–Ca:3)

Kirjetoisteet (Da:1)

Saapuneet kirjeet (Ea:1–Ea:3)

Lappeenrannan kämnerioikeuden pöytäkirjat 1729, 1731–1736 (mf. ES 1534)

Lappeenrannan kämnerioikeuden pöytäkirjat 1736–1739 (mf. ES 1535)

Haminan ja Lappeenrannan henkikirjat (mf.) (vuosilta 1722–1765)

Kansallisarkisto, Helsinki (KA):

Oikeuskollegion arkisto

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMA):

Läänintilit (mf. LT 1631, LT 4569, ES 2699)

Riksarkivet, Tukholma (RA):

Städernas skrivelser och besvär (Fredrikshamn) (61302.2/5/R 5257)

Kommission i Nylands, Kymenegårds och Nyslotts län ang angelägna mål och ärenden (ÄK 129, 310129)

Landshövdingars skrivelser till Kungl. Maj:t (Nyslotts [Savolaks] och Kymmenegårds län) (1134/14/28)

LÄHDEJULKAISUT

- Boëthius, Bertil 1922: *Sverges traktater med främmande magter jemte andra dit hörandehandlingar, åttonde delen 1723–1771*. Stockholm: Kongl. boktryckeriet, P.A. Nordstedt & Söner.
- Borgarståndets riksdagsprotokoll från frihetstidens början 2 (1723)* 1951. Stockholm: Almqvist & Wiksells boktryckeri AB.
- Borgarståndets riksdagsprotokoll från frihetstidens början 3 (1726–1727)* 1956. Stockholm: Gernandts Boktryckeri.
- Borgarståndets riksdagsprotokoll från frihetstidens början 5 (1734)* 1965. Stockholm: Almqvist & Wiksells Boktryckeri Aktiebolag.
- Modée, R. G. 1742: *Utdrag utur alle ifrån den 7 Decemb 1718 utkomne Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer. Del I*. Stockholm.
- Schlyter, D. C. J. 1865: *Konung Magnus Erikssons Stadslag utgifven af D. C. J. Schlyter. Codex Iuris Urbici Magnæanus*. Lund: Berlingska Boktryckeriet.
- Schmedeman, Joh. 1706: *Kongl. Stadgar, Förordningar och Resolutioner Ifrån Åhr 1528 in till 1701 angående Justitie och Executions -Åhreder. Med een Förteckning på Stadgarne främst och ett fullkommeligit orda-register esterst wid Werket öfwer thes innehåld; Uppå Hans kongl. maj:s allernådigaste befallning och privilegier, till thet almänne bästas tjenst och hwars och ens särskilte nytto. Sålunda med flijt samlade och genom trycket i dagsliuset befordrade Joh. Schmedeman*. Stockholm.
- Stiernman, And Anton von 1733: *Alla Riksdagars och Mötens Besluth. Samt Arfföreningar, Regements-Former, Försäkningar och Bewillningar ... med the för hwart och ett Stånd utfärdarde allmenna Resolutioner. Som På allmenna Riksdagar och Möten, ifrån år 1682. intil år 1731. giorde, stadgade och bewiljade äro*, Nide III. Stockholm.
- Stiernman, And. Anton von 1747: *Samling utaf kongl. bref, stadgar, och förordningar etc angående Sveriges rikes commerce, politie och oeconomie uti gemen ifrån åhr 1523 in till närwarande tid. Del I. Giord af And. Anton von Stiernman*. Stockholm.
- Sveriges Rikes Lag. Gillad och Antagen på Riksdagen Åhr 1734*. Rätthistorisk bibliotek. Trettiosjunde bandet. Utgiven i faksimile. Lund, 1984.

INTERNETLÄHTEET

Uudenkaupungin rauhansopimus:
http://www.histdoc.net/nystad/nystad_sv.html

SANAKIRJAT

SAOB. Svenska Akademiens Ordbok (<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>)

LÄHDEKIRJALLISUUS

- Aalto, Seppo 1994: Folket, krohn och tingen. Domstohlmaterialet från 1500- och 1600-talet i källkritikens ljus. *Historisk Tidskrift för Finland* 1994:1.
- Aalto, Seppo 1996: Kirkko ja kruunu siveellisyyden vartijoina. Seksuaalirikollisuus, esivalta ja yhteisö Porvoon kihlakunnassa 1621–1700. *Bibliotheca Historica* 12. Helsinki: SHS.
- Aalto, Seppo & Johansson, Kenneth & Sandmo, Erling 2000: Conflicts and Court Encounters in a State of Ambivalence. *People meet the Law. Control and conflict-handling in the courts*. Eds. Eva Österberg, Solvi Sogner, Solvi. Translated into English by Alan Crozier. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ahonen, Voitto 1988: *Jälleenrakennuksen politiikka ja talous. Kaupunkien toipuminen isostaviihasta noin vuoteen 1740*. HTutk 146. Helsinki: SHS.
- Ahonen, Voitto 1991: Garnisonernas uppkomst och deras betydelse i Finland 1721–1740. *Historiallinen Arkisto* 98. Helsinki: SHS.
- Akiander, Mathias 1865: Bidrag till kännedom om evangelisk-lutherska församlingarna i Ingermanlands stift. Helsingfors.
- Alanen, Aulis J. 1963: Suomen historia vapaudenajalla. IX osa. Porvoo: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Alanen, Timo 1991: Rahvaan nimet asiakirjoissa. *Genos* 62:1 (1991).
- Alapuro, Risto 1980: "Vaurastunein kauppatalonpoikain protesti". *Historiallinen Aikakauskirja* 1980:2.
- Alenäs, Stig 2003: *Lojaliteten, prostarna, språket. Studier i den kyrkliga "försvenskning" i Lunds stift under 1680-talet*. *Bibliotheca historico-ecclesiastica Lundensis* 46. Lund: Lunds University.
- Alho, K. O 1940: *Läntinen tutkijakunta ja sen toiminta vuosina 1725–1727. Eräs Suomen historian jälleenrakennustyön vaihe Ison vihan jälkeen*. HTutk XXVI. Helsinki: SHS
- Aminoff-Winberg, Johanna 2007: *På flykt i eget land. Internflyktingar i Sverige under stora nordiska kriget*. Åbo: Åbo akademis förlag.
- Andersson, Benedict: 2007: *Kuivellut yhteisöt. Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua*. Suomentanut Joel Kuortti. Tampere: Vastapaino.
- Andersson, Bertil 1997: Att leva med och i en garnison i det gamla Sverige. Borgare ochsoldater i Göteborg under 1700-talet. *Nordens garnisonsstäder*. Red. Gunnar Artéus. Försvarshögskolans Acta B4. Stockholm: Probus.
- Andersson, Hans 1994: Rättssäkerheten i stormaktstidens Stockholm. *Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600–1850*. Red. Arne Jarrick, Johan Söderberg, Johan. Uppsala: Almqvist & Wiksell Tryckeri.

- Andersson, Hans 1995: Genus och rättskultur. Kvinnlig brottslighet i stormaktstidens Stockholm. *Historisk Tidskrift* 1995:2.
- Andersson, Hans 1998: "Androm till varnagel..." *Det tidigmoderna Stockholms folkliga rättskultur i ett komparativt perspektiv*. Acta Universitatis Stockholmiensis 28. Stockholm: Stockholms universitet.
- Andresen, Andres 2011: *Transition of Power in the Early Modern Baltic Provinces and its Interpretation in Different Historiographies*. Seminaariesitelmä. On the Eastern Edge of the Baltic Sea III: Exercise of Power in the History of Finland and the Baltic Countries (1.-2.12.2011).
- Anisimov, Evgenii V. 1993: *The Reforms of Peter the Great. Progress through Coercion in Russia*, Translated by Alexander, John T. New York: M.E. Sharpe.
- Arjen valta. *Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*. 2002: Toim. Piia Einonen, Petri Karonen. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: SKS.
- Aronsson, Peter 1992: *Bönder gör politik: Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar, 1680–1850*. Bibliotheca Historica Lundensis 72. Lund: Lund University Press.
- Artéus, Gunnar 1988: En vetenskapligt obelyst lokalsamhällestyp den svenska garnisonsstaden 1620–1985. *Den nordiska garnisonsstaden*. Red. Gunnar Artéus, Kari Selén. Historiallinen Arkisto 92. Helsinki: SHS.
- Asker, Björn 2009: *Hur riket styrdes. Förvaltning, politik och arkiv 1520–1920*. Skrifter utgivna av Riksarkivet 27. Stockholm: Riksarkivet.
- Baker, Keith Michael 1987: Introduction. *The French Revolution and the Creation of Modern Political Culture. Vol. 1. The Political Culture of the Old Regime*. Ed. Keith Michael Baker. Oxford & New York: Pergamon Press.
- Barth, Fredrik 1969: Introduction. *Ethnic Groups and Boundaries. The Social Organization of Culture Difference*. Red. Fredrik Barth. Boston: Little, Brown and Company.
- Beetham, David 1991: *The Legitimation of Power*. London: Palgrave MacMillan.
- Beik, William H. 1974: Magistrates and Popular Uprisings in France before the Fronde. The Case of Toulouse. *The Journal of Modern History* 1974:4.
- Bell, David A 2001: *The Cult of the Nation in France. Inventing Nationalism, 1680–1800*. Cambridge: Harvard University Press.
- Berglund, Mats 2009: *Massans röst. Upplopp och gatubräk i Stockholm 1719–1848*. Studier i stads- kommunhistoria 34. Stockholm: Stockholms universitet.
- Bergman, E. W. 1892: Västerbotten och ryssarne 1714–1721 efter samtida skriftliga källor. *Historisk tidskrift* (1892).
- Bergman, Karl 2002: *Makt, möten, gränser. Skånska kommissionen i Blekinge 1669–70*. Studia Historica Lundensia 7. Lund: Lunds University Press.
- Bergman, Karl 2003: "Blekinges övergång". Övergångsproblematiken ur ett regionalt perspektiv'. *Da østdanmark blev sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-talet*. Red. Karl-Erik Frandsen, Jens V Johansen. Skånsk senmedeltid och Renässans, Skriftserie utgiven av vetenskaps-societen i Lund, nr. 19.

- Bergman, Karl 2008a: Borgaren och militärstaten. Den tidigmoderna stadens politiska kultur. *Historisk Tidskrift* 128:4.
- Bergman, Karl 2008b: Erövrade danska provinser. Rum, erfarenhet och identitet. *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Red. Max Engman, Nils Erik Villstrand. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland. Stockholm: Atlantis.
- Björn, Ismo 1993: *Ryssät ruotsien keskellä. Ilomantsin ortodoksit ja luterilaiset 1700-luvun puolivälistä 1800-luvun puoliväliin*. Karjalan tutkimuslaitoksen julkaisuja N:o 106. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Black, Jeremy 1998: Confessional state or elect nation? Religion and identity in eighteenth century England. *Protestantism and National Identity. Britain and Ireland, c. 1650–c. 1850*. Ed. Tony Clayton, Ian McBride. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blomstedt, Yrjö 1960: Rikokset ja rangaistukset. Teoksessa *Hämeen historia II:2*. Hämeenlinna: Arvi A. Karisto Osakeyhtiö.
- Brubaker, Rogers & Cooper, Frederick 2000: Beyond "Identity". *Theory and Society* 29 (2000).
- Bregnsbo, Michael 1997: *Folk skriver til kongen. Supplikerne og deres funktion i den dansk-norske enevælde i 1700-tallet*. København: Selskabet for udgivelse af kilder til dansk historie.
- Brunner, Jerome 1991: The Narrative Construction of Reality. *Critical Inquiry*, Vol. 18, No. 1.
- Burke, Peter 1994: *Popular Culture in Early Modern Europe*. Adelshot: Scolar Press.
- Bäck, Kalle 1984: *Bondeopposition och bondeflytande under frihetstiden*. Stockholm: LTs Förlag.
- Carlsson, Gunnar 1977: *Enköping under frihetstiden. Social struktur och lokal politik*. Studia Historica Upsaliensia 89. Uppsala: Uppsala universitet.
- Carlsson, Sten 1963: *Byråkrati och borgarstånd under frihetstiden*. Studia Historica Upsaliensia 9. Uppsala: Uppsala universitet.
- Cavallin, Maria 2003: *I kungens och folkets tjänst: synen på den svenske ämbetsmannen 1750–1780*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Cederberg, A. R. 1936: Vanhan Suomen ja muun Suomen välinen yhteys Uudenkaupungin rauhan jälkeen. *Suomen sukututkimusseuran vuosikirja XVIII*.
- Cederberg, A. R & Alho, K. O. 1939: *Läntisen ja itäisen tutkijakunnan asiakirjoja vv. 1725–1727*. Suomen historian lähteitä III. Helsinki: SHS.
- Cederholm, Mathias 2007: *De värjde sin rätt. Senmedeltida bondemotstånd i Skåne och Småland*. Studia Historica Lundensia 14. Lund: Lunds University Press.
- Cederlöf, Gunnel 1998: Den kände främlingen. Främlingar – ett historiskt perspektiv. Red. Anders Florén, Åsa Karlsson. *Opuscula Historica Upsaliensia* 19. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Claréus, Anders 2002: Primitiva bönder? Något om allmogens syn på statsmakt, politik och nation under 1700-talet. *Nationalism and nationell identitet i 1700-talets Sverige*. Red. Åsa Karlsson, Bo Lindberg. *Opuscula Historica Upsaliensia* 27. Uppsala: Uppsala universitet.

- Danielson-Kalmari, J. R. 1894: *Viipurin läänin palauttaminen muun Suomen yhteyteen*. Helsinki: Weling & Göös.
- Dixon, Simon 1999: *The Modernisation of Russia 1676–1825*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eilola, Jari 2003a: "Cuca tiesi cugin mielen? Kengä kenegän sydämen?". *Maine ja luotettavuus uuden ajan pikkukaupungeissa. Sietämättömät ja täydellinen maailma. Kirjoituksia suvaitsemattomuudesta*. Toim. Jari Eilola. Jyväskylän Historiallinen Arkisto vol. 6. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen yhdistys.
- Eilola, Jari 2003b: *Rajapinnoilla. Sallitun ja kielletyn määrittäminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Bibliotheca Historica 81. Helsinki: SKS.
- Einonen, Piia 2003: Herroista narreiksi. Raadin kunnian määrittely osana kaupunkihallinnon uudistuspyrkimyksiä ja vallan demonstroimista 1600-luvun alkupuolen Tukholmassa. *Sietämättömät ja täydellinen maailma. Kirjoituksia suvaitsemattomuudesta*. Toim. Jari Eilola. Jyväskylän Historiallinen Arkisto vol. 6. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen yhdistys.
- Einonen, Piia 2005: *Poliittiset areenat ja toimintatavat. Tukholman porvaristo vallan käyttäjänä ja vallankäytön kohteena n. 1592–1644*. Bibliotheca Historica 94. Helsinki: SKS.
- Einonen, Piia 2009: Tradition and Memory in Shaping the Political Culture. Sixteenth- and Seventeenth-Century Urban Societies in the Swedish Realm. *Hopes and Fears for the Future in Early Modern Sweden, 1500–1800*. Ed. Petri Karonen. Studia Historica 79. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Einonen, Piia 2012: Kielet ja kansallisuudet autonomian ajan alun Viipurissa. Käsikirjoitus.
- Elliot, J. H. 1992: A Europe of Composite Monarchies. *Past & Present*. No. 137.
- Eng, Torbjörn 2001: *Det svenska väldet. Ett konglomerat av uttrycksformen och begrepp från Vasa till Bernadotte*. Studia Historica Upsaliensia 201. Uppsala: Uppsala universitet.
- Engman, Max 2009: *Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen*. Helsinki: WSOY.
- Ericson, Lars 1984: Absolutism eller nationalism? Till frågan om försvenskningen av magistraterna i de erövrade danska städerna under 1600-talet. *Karolinska Förbundets Årsbok 1984*.
- Ericsson, Birgitta 1977: De anlagda städerna i Sverige (ca. 1580–1800). *Urbaniseringsprocessen i Norden. Del 2. De anlagde städer på 1600–1700 tallet*, Red. Grethe Authén Blom. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ericsson, Birgitta 1982: Nordisk stadsadministration vid 1700-talets mitt i komparativt perspektiv. *Stadsadministration i Norden på 1700-talet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ericsson, Peter 2002: *Stora nordiska kriget förklarar. Karl XII och det ideologiska tilltalet*. Studia Historica Upsaliensia 202. Uppsala: Uppsala universitet.
- Eriksen, Thomas Hylland 2002: *Ethnicity and Nationalism. Anthropological Perspectives* (Second Edition). London: Pluto Press.

- Erlandsson, Alf 1967: *Skånska generalguvernement 1658–1693 och dess arkiv*. Bibliotheca Historica Lundensis XVIII. Lund: Gleerups.
- Fabricius, Knud 1955: *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige*. Første del (1645–1660). Lund: Gleerups.
- Fabricius, Knud 1958: *Skaanes overgang fra Danmark til Sverige*. Fjerde del. Lund: Gleerups.
- Fagerlund, Solveig 2002: *Handel och vandel. Vardagslivets sociala struktur ut kvinnoperspektiv i Helsingborg ca 1680–1709*. Studia Historica Lundensia 8. Lund: Lund University Press.
- Fairclough, Norman 1992: *Discourse and Social Chance*. Cambridge: Polity Press.
- Florén, Anders 1987: Nya roller, nya krav. Några drag i den svenska nationalstatens formering. *Historisk Tidskrift* 1987:4.
- Finland and Poland in the Russian Empire. A Comparative Study*. 1995: Ed. Michael Branch et al. London: School of Slavonic and East European Studies.
- Forsström, O. A. 1890: *Kuvas Inkerinmaan oloista Ruotsin vallan aikana*. Sortavala.
- Frohnert, Pär 1993: *Kronans skatter och bondens bröd. Den lokala förvaltningen och bönderna i Sverige 1719–1775*. Rättshistorisk bibliotek 48. Lund: Institutet för rättshistorisk forskning.
- From, Peter 2007: *Sveriges militärpolitiska situation 1715–1718*. *Karolinska Förbundets Årsbok* (2007).
- Furuhagen, Björn 1996: *Berusade bönder och bråkiga båtsmän. Social kontroll vid sockenstämmor och ting under 1700-talet*. Kulturhistorisk Bibliotek. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Fällström, Anne-Maria & Mäntylä Ilkka 1982: *Stadsadministrationen i Sverige-Finland under frihetstiden*. *Stadsadministration i Norden på 1700-talet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Glete, Jan 2002: *War and the State in Early Modern Europe. Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-Military States, 1500–1660*. London and New York: Routledge.
- Ginzburg, Carlo 1996: *Johtolankoja, kirjoituksia mikrohistoriasta ja historiallisesta metodista*. (Suom. Aulikki Vuola). Tampere: Gaudeamus Kirja.
- Granfelt, Otto Hjalmar 1931: *Rättskipningen i Gamla Finland under ryska tiden (1721–1811)*. *Tidskrift, utgiven af Juridiska Föreningen i Finland* 1931.
- Green, Nancy 2004: *Forms of comparison. Comparison and history. Europe in cross-national perspective*. Red. Deborah Cohen, Maura O'Connor. New York & London: Routledge.
- Grimberg, Carl 1922: *Svenska folkets underbara öden. Karl XII:s tid från 1710 samt den äldre frihetstiden*. Stockholm: P. A. Nordstedt & söners förlag.
- Grochulska, Barbara 1995: *The Dependence of the Polish State on the Russian Empire. Finland and Poland in the Russian Empire. A Comparative Study*. Ed. Michale Branch et al. London: School of Slavonic and East European Studies.
- Gustafsson, Harald 1990: *Stad-omland -perspektivet. En socken i Stockholmstraken under föreindustriell tid*. *Historisk Tidskrift* 1990:1.

- Gustafsson, Harald 1991: Statsbildning och territoriell integration. Linjer i nyare forskning, en nordisk ansats samt ett bidrag till 1500-talets svenska politiska geografi. *Scandia* 57:2 (1991).
- Gustafsson, Harald 1994a: *Political Interaction in the Old Regime: Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States*. (Translated by Alan Crozier). Lund: Studentlitteratur.
- Gustafsson, Harald 1998: The Conglomerate State: A Perspective on State Formation in Early Modern Europe. *Scandinavian Journal of History*, Vol. 23:3-4 (1998).
- Gustafsson, Harald 2002: The Eight Argument. Identity, Ethnicity and Political Culture in Sixteenth-Century Scandinavia. *Scandinavian Journal of History*, Vol. 27:2 (2002).
- Gustafsson, Harald 2003: Att göra svenskar av danskar? Den svenska integrationspolitikens föreställningsvärld 1658-1693. *Da østdanmark blev sydsverige. Otte studier i dansk-svenske relationer i 1600-talet*. Red. Karl-Erik Frandsen, Jens V Johansen. Lund: Skånsk senmedeltid och Renässans, Skriftserie utgiven av vetenskaps-societen i Lund, nr. 19.
- Gustafsson, Harald 2007: Att draga till Malmö och skaffa sig rätt. Undersåtar, överhet och identitetsföreställningar i skånska suppliker 1661-1699. *Öresundsgränser. Rörelser, möten och visioner i tid och rum*. Red. Fredrik Nilsson, Hanne Sanders & Ylva Stubbergaard. Göteborg & Stockholm: Makadam förlag.
- Gustafsson, Harald 2008: De överlappade pusslen. Om partikularistiska och multietniska konglomeratstater i tidigmoderna tid. *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Red. Max Engman, Nils Erik Villstrand. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland. Stockholm: Atlantis.
- Haikari, Janne 2009: *Isännän, Jumalan ja rehellisten miesten edessä. Vallankäyttö ja virkamiesten toimintaympäristöt satakuntalaisissa maaseutuyhteisöissä 1600-luvun jälkipuoliskolla*. Bibliotheca Historica 121. Helsinki: SKS.
- Hall, Stuart 1996: Introduction: Who Needs 'Identity'?. *Questions of Cultural Identity*. Ed. Stuart Hall, Paul Du Gay. London: Sage Publications.
- Hall, Stuart 2002: *Identiteetti*. Suomentanut ja toimittanut Mikko Lehtonen, Juha Herkman. Tampere: Vastapaino.
- Halila, Aimo 1940. Piirteitä Suomen kaupunkien oikeudenhoidosta 1600-luvulla. *Historiallinen Aikakauskirja* 1940:3.
- Halila, Aimo 1942: *Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla I*. HTutk 28:1. Helsinki: SHS.
- Halila, Aimo 1943: *Suomen kaupunkien kunnallishallinto 1600-luvulla II*. HTutk 28:2. Helsinki: SHS.
- Halila, Aimo 1967: Haminan varuskunta ison- ja pikkuvihan välisenä aikana. *Turun Historiallinen Arkisto* XIX. Helsinki: SHS.
- Hallenberg, Mats 2001: *Kungen, fogdarna och riket. Lokalförvaltning och statsbyggande under tidig Vasatid*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

- Hannikainen, O. 1888: *Vanhan Suomen eli Viipurin läänin oloista 18lla vuosisadalla*. Helsinki: J. C. Frenckell ja poika.
- Harnesk, Börje 1998: Kommunalism, makt och motmakt i det tidigmoderna Europa. *Historisk Tidskrift* 1998:4.
- Harnesk, Börje 2002: Den svenska modellens tidigmoderna rötter? *Historisk Tidskrift* 122:1.
- Harnesk, Börje 2003a: Inledning. *Maktens skiftande skepnader. Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*. Red. Börje Harnesk. Umeå: Umeå universitet.
- Harnesk, Börje 2003b: Konsten att klaga, konsten att kräva. Kronan och bönderna på 1500- och 1600-talen. *Maktens skiftande skepnader. Studier i makt, legitimitet och inflytande i det tidigmoderna Sverige*. Red. Börje Harnesk. Umeå: Umeå universitet.
- Harnesk, Börje 2004: Gutniskt, danskt, svenskt. Identitet och politisk kultur på Gotland. *Historisk Tidskrift* 124:4.
- Harnesk, Börje 2009: Everyday Resistance and the Hidden Transcript in Seventeenth-Century Sweden. *Hopes and Fears for the Future in Early Modern Sweden, 1500–1800*. Ed. Petri Karonen. *Studia Historica* 79. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Hartley, Janet 1982: Införandet av ståthållarskapsförfattningen i Gamla Finland. *Historisk Tidskrift för Finland* 1982 (årg 67).
- Hartley, Janet 2008: Gizhiga: Military Presence and Social Encounters in Russia's Wild East. *Slavonic & East European Review*, Vol. 86, No. 4.
- Hartley, Janet 2009: Russia as a Fiscal-Military State, 1689–1825. *The Fiscal-Military State in Eighteenth-Century Europe. Essays in honor of P.G.M. Dickson*. Ed. Christopher Storrs. Bodmin: MPG Books Ltd.
- Hassan Jansson, Karin 2002: *Kvinnofrid. Synen på våldtäkt och konstruktionen av kön i Sverige 1600–1800*. *Studia Historica Upsaliensia* 205. Uppsala: Uppsala universitet.
- Hassan Jansson, Karin 2006: Våld som aggression eller kommunikation? Hemfridsbrott 1550–1650. *Historisk Tidskrift* 126:3.
- Hazelius, Kim 2006: *De kallades snapphanar. Friskyttar, rorare & bondeuppbåd*. Bjärnum: Bokpro.
- Heckscher, Eli F. 1935: *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa*. I:1. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Heckscher, Eli F. 1936: *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa*. I:2. Stockholm: Albert Bonniers förlag.
- Heikkinen, Antero 1986: "Mittaammeko poikkeusyksilöllä?". *Historiallinen Arkisto* 88. Helsinki: SHS.
- Heikkinen, Antero 1988: *Kirveskansan elämää*. Helsinki: WSOY.
- Heikkinen, Antero 1996: *Menneisyyttä rakentamassa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Heino, Ulla 1984: *Käsityö ja sen tekijät 1600-luvun Satakunnassa*. HTutk 127. Helsinki: SHS.
- Helkama, Klaus, Myllyniemi, Rauni, Liebkind, Karmela. 1998: *Johdatus sosiaalipsykologiaan*. Helsinki: Oy Edita Ab.

- Herlitz, Nils 1924: *Svenska stadsförvaltning på 1830-talet*. Stockholm: P. A. Nordstedt & söner.
- Holm, Johan 2007: *Konstruktionen av en stormakt. Kungamakt, skattebönder och statsbildning 1595–1640*. Acta Universitatis Stockholmiensis 90. Stockholm: Stockholm University
- Hornborg, Eirik 1931: *Finlands hävder, Tredje delen, Det svenska väldets upplösning. Tiden 1697–1809*. Helsingfors: Schildt.
- Hosking, Geoffrey 2011: *Russian and the Russians. A History*. Second Edition. Harward: Harward University Press.
- Hyvärinen, Matti 2003: Valta. Käsitteet liikkeessä. Suomen poliittisen kulttuurin käsittehistoria. Toim. Matti Hyvärinen et. al. Tampere: Vastapaino.
- Ihalainen, Pasi 2001: Varhaismodernien kansallisten identiteettien historiaa kansallisesta ja vertailevasta näkökulmasta. *Historiallinen Aikakauskirja* 2001:4.
- Ihalainen, Pasi 2010: *Agents of the People. Democracy and Popular Sovereignty in British and Swedish Parliamentary and Public Debates 1734–1800*. Studies in the History of Political Thought 4. Leiden & Boston: Brill.
- Ilmonen, Kari 2007: Muuan diskurssianalyysi. Esimerkkinä Chydenius-instituutin vaikuttavuustutkimus. *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II*. Toim. Juhani Aaltola, Raine Valli. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Impola, Heikki 2002: Esivanhempiemme nimistä ja kohtelusta sukututkimuksessa. *Genos* 73:1 (2002).
- Imsen, Steinar 1997: Communalism and State-Building in Norway, 1537–1648. *Scandinavian Journal of History*, Vol 22:1 (1997).
- Isberg, Alvin 1973: *Svensk segregations- och konversionspolitik i Ingemanland 1617–1704*. Studia Historico-Ecclesiastica Upsaliensia 23. Uppsala: Uppsala universitet.
- Jansson, Arne 1991: *Bördor och bärkraft. Borgare och kronotjänare i Stockholm 1644–1672*. Stockholmsmonografier vol. 103. Stockholm.
- Jansson, Karin 2000: Bakom normen. Kvinnofrid och genuskonstruktion i det tidigmoderna Sverige. *Bedräliga begrepp. Kön och genus i humanistisk forskning*. Red. Gudrun Andersson. Opuscula Historica Upsaliensia 24. Uppsala: Uppsala universitet.
- Jansson, Torkel 2009: *Rikssprängningen som kom av sig. Finsk-svenska gemenskaper efter 1809*. Stockholm: Atlantis.
- Johansen, Jens Chr. V. 2003: Skåne och retsvæsenet 1658–1684. *Da østdanmark blev sydsverige. Otte studier i dansk-soenske relationer i 1600-talet*. Red. Karl-Erik Frandsen, Jens V Johansen. Lund: Skånsk senmedeltid och Renässans, Skriftserie utgiven av vetenskaps-societen i Lund, nr. 19.
- Jokila, Arja & Juhila, Kirsi & Suoninen, Eero 1993: *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Jonsson, Alexander 2005: *De norrländska landshövdingarna och statsbildningen 1634–1769*. Institutionen för historiska studier 10. Umeå: Umeå universitet.

- Jun, Jong S. 1976: Renewing the study of comparative administration: Some reflections and the current possibilities. *Public Administration Review* 176, Vol. 36:6.
- Jussila, Osmo 1978: Från ryska undersåtar till finländska medborgare - om medborgarbegreppet utveckling under första hälften av 1800-talet. *Historisk Tidskrift för Finland* 1978:1 (årg 63).
- Jussila, Osmo 1984: Kuka oli Venäläinen, kuka suomalainen. *Historiallinen Arkisto* 83. Helsinki: SHS.
- Jussila, Osmo 1987: *Maakunnasta valtioksi. Suomen valtion synty*. Porvoo: WSOY.
- Jussila, Osmo 2004: *Suomen suuriruhtinaskunta 1809-1917*. Porvoo: WSOY.
- Jutikkala, Eino 1987: *Kuolemalla on aina syynsä. Maailman väestöhistorian äärioviivoja*. Porvoo: WSOY.
- Juvelius, Einar W. 1919: *Suomen puolustuskysymys ison- ja pikkuvihan välisenä aikana 1721-1741*. HTutk 2. Helsinki: SHS.
- Jäntere, Kaarlo 1940: Naantali puolustamassa kaupunkioikeuksiaan Ison vihan jälkeen. *Historiallinen Aikakauskirja* 1940.
- Kalela, Jorma 2000: *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kallio, O. A. 1901: *Viipurin läänin järjestäminen muun Suomen yhteyteen*. Helsinki: Osakeyhtiö Weilin & Göös aktiebolag.
- Kallioinen, Mika 2000: *Kauppias, kaupunki, kruunu. Turun poroariyhteisö ja talouden organisaatio varhaiskeskiajalta 1570-luvulle*. Bibliotheca Historica 59. Helsinki: SKS.
- Kamen, Henry 2000: *Early Modern European Society*. London: Routledge.
- Kangas, Tomi 1996: *Uudenkaupungin "siunattu" rauha 1721 - Suuren Pohjan sodan ja isonvihan päätös*. Uusikaupunki: Uudenkaupungin merihistoriallinen yhdistys.
- Kappeler, Andreas 2001: *The Russian Empire: A Multiethnic History*. Harlow, England: Longman.
- Karlsson, Åsa 1994: *Den jämlike undersåten. Karl XII:s förmögenhetsbeskattning 1713*. Studia Historica Upsaliensia 175. Uppsala: Uppsala universitet.
- Karonen, Petri 1994a: *Kämnerinoikeudet Suomen kaupungeissa suurovalta-ajan alkupuolella (noin 1620-1660)*. Studia Historica Jyväskyläänsia 48. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Karonen, Petri 1994b: *Brottsligheten i städerna i Egentliga Finland och Satakunta i början av 1600-talet*. *Historisk Tidskrift för Finland* 1994:1.
- Karonen, Petri 1995: *"Raastuvassa tavataan" Suomen kaupunkien hallinto- ja oikeuslaitoksen toimintaa ja virkamiehiä suurovalta-aikana*. Studia Historica Jyväskyläänsia 51. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Karonen, Petri 1996: *Pohjolan vaarallisimmat asuinpaikat. Rikollisuus, pelko ja turvattomuus Suomen uuden ajan alun kaupungeissa (noin 1540-1660). Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*. Toim. Sari Forsström. Studia Historica Helsingensis. Helsinki: Yliopistopaino.
- Karonen, Petri 1998a: *A Life for a Life versus Christian Reconciliation. Five Centuries of Violence in Finland and Baltic Area*. Red. Mirkka Lappalainen. Helsinki: Academy of Finland.

- Karonen, Petri 1998b: Rättskultur och rättskydd i stormaktstidens Stockholm. *Historisk Tidskrift för Finland* 1998:3.
- Karonen, Petri 2001: Borgmästare mellan staten och stadssamhället. *Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige*. Red. Börje Harnesk, Marja Taussi Sjöberg. Rätthistoriska Skrifter, Första bandet. Stockholm: Institutet för Rätthistorisk forskning.
- Karonen, Petri 2002: Vahvimman oikeus harmonian säilymisen takana?. *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v. 1450–1860)*. Toim. Piia Einonen, Petri Karonen. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: SKS.
- Karonen, Petri 2003: De österbottniska städernas differentiering från landsbygden under 1600-talet. *Historisk Tidskrift för Finland* 2003:4 (Årg 88).
- Karonen, Petri 2004: *Patruunat ja poliitikot. Yritysohjatut taloudellisina ja poliittisina toimijoina Suomessa 1600–1920*. HTutk 217. Helsinki: SKS.
- Karonen, Petri 2007a: Perspektiv och metoder inom domboksforskningen i Sverige och Finland cirka 1990–2005. *Domboken som filologiskt och historiskt forskningsobjekt*. Red. Harry Lönnroth. Nordiska texter och undersökningar 30. Uppsala: Uppsala universitet.
- Karonen, Petri 2007b: Johdanto. Kun rauha tuo omat ongelmansa. *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*. Toim. Petri Karonen, Kerttu Tarjamo. Historiallinen Arkisto 124. Helsinki: SKS.
- Karonen, Petri 2008a: *Pohjoinen suurovalta. Ruotsi ja Suomi 1521–1809*. 3. uudistettu painos. Helsinki: WSOY.
- Karonen, Petri 2008b: Coping with peace after a debacle. The crisis of the transition to peace in Sweden after the Great Northern War (1700–1721). *Scandinavian Journal of History*, Vol. 33:3 (2008).
- Karonen, Petri 2008c: Clayhills, Carl. *Biografiskt lexikon för Finland* 1. Red. Henrik Knif et al. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Karonen, Petri 2008d: De finska borgarna och begreppet "Finland". Om borgarståndet och dess krav på ständertidens riksdagar. *Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Red. Max Engman, Nils Erik Villstrand. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland. Stockholm: Atlantis.
- Karonen, Petri 2012a: Konsten att vinna ett krig – och förlura ett annat: fredens kriser efter trettioåriga kriget och stora nordiska kriget. *Svärdet, ordet och pennan – kring människa, makt och rum i nordisk historia*. Red. Christer Kuvaja, Ann-Catrin Östman. Åbo: Skrifter utgivna av Historiska Samfundet i Åbo.
- Karonen, Petri 2012b: Viipurin läänin talouselämä. Käsikirjoitus.
- Katajala, Kimmo 1994: *Nälkäkapina. Veronvuokraus ja talonpoikainen vastarinta karjalassa 1683–1700*. HTutk 185. Helsinki: SHS.
- Katajala, Kimmo 1995: Oliko talonpoika rivo sälli?. *Historiallinen Aikakauskirja* 1995:2.

- Katajala, Kimmo 2002: *Suomalainen kapina. Talonpoikaislevottomuudet ja poliittinen kulttuuri Suomessa Ruotsin vallan ajalla (n. 1150–1800)*. HTutk 212. Helsinki: SKS.
- Katajala, Kimmo 2005: *Suurvallan rajalla. Ihmisiä Ruotsin ajan Karjalassa*. Historiallinen Arkisto 118. Helsinki: SKS.
- Katajala, Kimmo 2008: *Differentiering och unifisering. Provinspolitiken vid det Svenska rikets östgräns ca 1617–1809. Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Red. Max Engman, Nils Erik Villstrand. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland. Stockholm: Atlantis.
- Kaukiainen, Yrjö 1969: *Vanha Suomi ulkomaalaisten matkailijoiden kuvauksissa*. Historiallinen Arkisto 64. Helsinki: SHS.
- Kaukiainen, Yrjö 1970: *Virolahden historia I*. Virolahti: Virolahden kunta.
- Kaukiainen, Yrjö 2005: *Rantarosvojen saaristo. Itäinen Suomenlahti 1700-luvulla*. HTutk 225. Helsinki: SKS.
- Kauppi, Ulla-Riitta 1999: *Vanhan Suomen venäläisten sotilaiden ja suomalaisten kanssakäyminen*. *Genos* 70:1 (1999).
- Kemiläinen, Aira 1964: *Nationalism. Problems Concerning the Word, the Concept and Classification*. *Studia Historica Jyväskyläensia* III. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Keskisarja, Teemu 2006: *"Secoituxesta järjettömään luondocappalden canssa". Perverssiot, oikeuselämä ja kansankulttuuri 1700-luvun Suomessa*. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/histo/vk/keskisarja/secoitux.pdf>.
- Kidd, Colin 1999: *British Identities before Nationalism. Ethnicity and Nationhood in the Atlantic World, 1600–1800*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kivelson, Valerie A. 1996: *Autocracy in the Provinces. The Muscovite Gentry and Political Culture in the Seventeenth Century*. Stanford: Stanford University Press.
- Klingenberg, Hilding 2009: *Repression och legitimering – rysk maktutövning i Åbo generalguvernement 1717–1721. Civiltförvaltningen under en ockupation med jämförande utblickar*. Åbo: Åbo Akademis förlag. <http://doria17-kk.lib.helsinki.fi/bitstream/handle/10024/50594/KlingenbergHilding.pdf?sequence=1>
- Kliuchevsky, Vasilii Osipovich 1994: *A Course in Russian History. The Seventeenth Century*. Translated from the Russian by Natalie Duddington. New York: M. E. Sharpe Inc.
- Kokkonen, Jukka 2002: *Rajaseutu liikkeessä. Kainuun ja Pielisen Karjalan asukkaiden kontaktit Venäjän Karjalaan kreivoin ajasta sarkasotaan (1650–1712)*. *Bibliotheca Historica* 79. Helsinki: SKS.
- Koskelainen, Liisa 1997: *Turun hovioikeuden tuomiokäytäntö 1700-luvulla. Tie tulkintaan. Heikki Ylikankaan juhla-kirja*. Toim. Anu Koskivirta. Porvoo: WSOY.
- Koskinen, Ulla 2011: *Hyvien miesten valtakunta. Aroid Henrikinpoika Tawast ja aatelin toimintakulttuuri 1500-luvun lopun Suomessa*. *Bibliotheca Historica* 132. Helsinki: SKS.

- Koskivirta, Anu 2001: *"Sisäinen vihollinen". Henkirikos ja kontrolli Pohjois-Savossa ja Karjalassa Ruotsin vallan ajan viimeisinä vuosikymmeninä*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Koskivirta, Anu 2003: *The Enemy Within. Homicide and Control in Eastern Finland in the Final Years of Swedish Rule 1748–1808*. Studia Fennica Historica 5. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Koskull, Walter von 1952a: *Finlands rättsväsen under stora ofreden*. Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk n:o 3. Utgivna af Finska vetenskap societeten. Helsingfors: Centraltryckerit.
- Koskull, Walter von 1952b: *Återbyggnaden av Finlands rättsväsen efter stora ofreden*. *Historisk Tidskrift för Finland* 1952 (årg 38).
- Kotilainen, Sofia 2008: *Suvun nimissä. Nimenannon käytännöt Sisä-Suomessa 1700-luvun alusta 1950-luvulle*. Bibliotheca Historica 120. Helsinki: SKS.
- Kryk-Kastovsky, Barbara 2006: *Historical courtroom discourse*. *Journal of Historical Pragmatics* 7:2.
- Kujala, Antti 2001: *Miekka ei laske leikkiä. Suomi suuressa Pohjan sodassa 1700–1714*. HTutk 211. Helsinki: SKS.
- Kujala, Antti 2011: *Det svenska riket och dess undersåtar i Ingermanland och i Kexholms län på 1600-talet (1617–1658)*. *Historisk Tidskrift för Finland* 2011:2 (årg 96).
- Kuvaja, Christer 1999: *Försörjning av en ockupationsarmé. Den ryska arméns underhållssystem i Finland 1713–1721*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Laasonen, Pentti 1967: *Pohjois-Karjalan luterilainen kansankulttuuri Ruotsin vallan aikana*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 72. Helsinki.
- Laasonen, Pentti 2005: *Novgorodin imu. Miksi ortodoksit muuttivat Venäjälle Käkisalmen läänistä 1600-luvulla?*. HTutk 222. Helsinki: SKS.
- Lagergren, Jan 2008: *Den svenska järnhantering och rysshärjningarna 1719–1721*. Lund: Grahns Tryckeri AB.
- Lagus, Gabriel 1889: *Några förhållanden i Wiborg under ryska ockupationen*. Wiborg: Östra Finlands tryckeri.
- Lamberg, Marko 2001: *Dannemännen i stadens råd. Rådsmanskretsen i nordiska köpstäder under senmedeltiden*. Stockholm: Stockholmia förlag.
- Lamberg, Marko 2007: *Ethnic Imagery and Social Boundaries in Early Modern Urban Communities: The Case of Finns in Swedish Towns, c. 1450–1650. Shaping Ethnic Identities. Ethnic Minorities in Northern and East Central European States and Communities, c. 1450–2000*. Ed. Marko Lamberg. Helsinki: East-West Books.
- Lamberg, Marko 2011: *Introduction. Mapping physical and cultural spaces in Pre-industrial Europe. Physical and cultural space in pre-industrial Europe. Methodological approaches to spatiality*. Eds. Marko Lamberg, Marko Hakanen & Janne Haikari. Lund: Nordic Academic Press.
- LeDonne, John P. 1991: *Absolutism and Ruling Class. The Formation of the Russian Order 1700–1825*. Oxford: Oxford University Press.
- LeDonne, John P. 2003: *Grand Strategy of the Russian Empire, 1650–1831*. Oxford: Oxford University Press.

- Lehtinen, Erkki 1961: *Hallituksen yhtenäistämispolitiikka Suomessa 1600-luvulla (1600–n.1680)*. HTutk LX. Helsinki: SHS.
- Lehtinen, Erkki 1967: Kielestä suomalaisten ryhmätuntonmerkkinä Ruotsin vallan kaudella. *Historiallinen Arkisto* 65. Helsinki: SHS.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel 1985: *Montaillou. Ranskalainen kylä 1294–1324*. Suom. Marja Itkonen-Kaila. Helsinki: Otava.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel 1990: *Karnevaalit. Kynttelin päivästä piinaviikolle 1579–1580*. Suom. Inkeri Tuomikoski. Porvoo: WSOY.
- Lempa, Heikki 1990: Yhteiskuntahistorian umpikuja – historian unohdettu kerronnallisuus. *Historiallinen Aikakauskirja* 1990:3.
- Lennartsson, Malin 1999: *I säng och säte. Relationer mellan kvinnor och män i 1600-talets Småland*. Bibliotheca Historica Lundensis 92. Lund: Lund University Press.
- Lennersand, Marie 1994: Höga herrar på visit. Kommissionen till västernorrlands lagsaga 1670. *Spickor i muren. Funktion och dysfunktion i det stormakstida rättsystemet*. Ed. Gudrun Andersson Lennström, Marie Lennersand. Opuscula Historica Upsaliensia 14. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lennersand, Marie 1999: *Rättoisans och allmogens beskyddare. Den absoluta staten, kommissionerna och tjänstemännen ca 1680–1730*. Studia Historica Upsaliensia 190. Uppsala: Uppsala universitet.
- Lennersand, Marie 2008: "Bringa guvernementet uti ett ordentligt skick". Integrering och information i Skånelandskapen och Norrland under 1660-talet. *Karolinska Förbundets Årsbok* (2008).
- Lerbom, Jens 2003: *Mellan två riken. Integrationen, politisk kultur och förnationella identiteter på Gotland 1500–1700*. Studia Historica Lundensia 11. Lund: Lund University Press.
- Lerbom, Jens 2006: Genmäle till Tryggve Siltberg. *Historisk Tidskrift* 2006:2 (årg 126).
- Letto-Vanamo, Pia 1995: *Käräjyhteisön oikeus: oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiollisen riidanratkaisun vakiintumista*. Oikeushistorian julkaisuja 2. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Levi, Giovanni 1992: *Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa*. Suom. Kaisa Kinnunen & Elina Suolahti. Tutkijaliiton julkaisusarja 73. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Lext, Gösta 1968: *Mantalsskrivningen i Sverige före 1860*. Göteborg.
- Liliequist, Jonas 2002: Käänteinen vaimokuri. Diskurssi avioliittoon kuuluvasta miehisydestä, vallasta ja auktoriteetista Ruotsissa uskonpuhdistuksesta 1800-luvun alkuun. *Arjen valta. Suomalaisen yhteiskunnan patriarkalisesta järjestyksestä myöhäiskeskiajalta teollistumisen kynnykselle (v.1450–1860)*. Toim. Piia Einonen, Petri Karonen. Historiallinen Arkisto 116. Helsinki: SKS.
- Lilja, Sven 1990: Urbanisering i långtidsperspektiv. Några teorier och ett empiriskt exempel. *Scandia* 56:2 (1990).
- Lilja, Sven 1995: Stockholms befolkningsutveckling före 1800: problem, metoder och förklaringar. *Historisk Tidskrift* 1995:3.

- Lilja, Sven 1996: Städernas folkmängd och tillväxt. Sverige (med Finland) ca 1570-tal till 1810-tal. *Historisk tätortsstatistik* utgiven av stads- och kommunhistoriska institutet. Del 2, Utgivare Lars Nilsson. Stockholm.
- Lindberg, Bo 2006: *Den antika skevheten. Politiska ord och begrepp i det tidigmoderna Sverige*. Filologisk arkiv 45. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Lindberg, Erik 2001: *Borgerskap och burskap. Om näringsprivilegier och borgerskapets institutioner i Stockholm 1820–1846*. Acta Universitatis Upsaliensis. Studies in Economic History 54. Uppsala: Uppsala universitet.
- Linde, Martin 2000: *Statsmakt och bondemotstånd. Allmogen och överhet under stora nordiska kriget*. Studia Historica Upsaliensia 194. Uppsala: Uppsala universitet.
- Linde, Martin 2009: *I fädrens spår? Bönder och överhet i Dalarna under 1700-talet*. Göteborg: Gidlunds förlag.
- Lindeqvist, K. O. 1919: *Isonvihan aika Suomessa*. Porvoo: WSOY.
- Lindstedt Cronberg, Maria 1997: *Synd och skam. Ogifta mödrar på svensk landsbygd 1680–1880*. Historiska institutionen. Lund: Lunds universitet.
- Lindström, Dag 1988: *Väld, förtal och förlikningar i Stockholm 1475–1625*. Rätthistoriska studier 14, ser II. Lund: Lunds universitet.
- Lindström, Dag 1994: Öärliga och kivande makar. Ett och annat om rättskipning, kriminalitet och normsystem i 1500-talets Norden. *Historisk Tidskrift* 1994:4.
- Lindström, Dag 1999: Folklig rättskultur i stormaktstidens Stockholm. *Historisk Tidskrift* 1999:4.
- Lindström, Dag 2003: Från lokal konfliktlösare till administrativ stab. Råd och kämnersrätt i Karlstad under 1600-talet. *Scandia* 69:1 (2003).
- Lindström, Dag 2005: Förhållandets Praktik. En politisk och social strategi i det tidigmoderna Sverige. *Historisk Tidskrift* 2005:1.
- Lipponen, Lasse 1999: *Kertomus kulttuurisesti suuntautuneen psykologian ydinmetaforana. Kulttuuri ja psykologia. Toim. Juhani Ihanus. Yliopistopaino*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Luntinen, Pertti 2008: *Sota Venäjällä, Venäjä sodassa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1158. Helsinki: SKS.
- Lönroth, Harry 2007: *Ekenäs stads dombok 1678–1695 I. Rättsfilologisk studie av en 1600-talshandskrift*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 171. Helsingfors: Finska vetenskaps-societeten.
- Matikainen, Olli 2002: *Verenperijät. Väkiävalta ja yhteisön murros itäisessä Suomessa 1500–1600-luvulla*. Bibliotheca Historica 78. Helsinki: SKS.
- Mickwitz, Joachim 2007: From a political border to a pre-national frontier: the construction of divergence between Russia and Sweden in eighteenth-century eastern Finland. *Boundaries in the Eighteen century*, vol. 1. Ed. Pasi Ihalainen et al. Helsinki & Oxford. http://www.helsinki.fi/historia/1700/IRECS-RIEDS/vol_1/IRECS_ihalainen_eng.pdf

- Mikkola, J. J. 1932: Inkerinmaan kreikanuskoisten käännytyksestä vuosina 1683–1700. *Historiallinen Arkisto* XXXIX,5. Helsinki: SHS.
- Murto, T. G. 1939: *Savitaipaleen pitäjän historia*. Lappeenranta: Oy Etelä-Savon kirjapaino.
- Mälkiä, Matti 1995: Hallintohistoria, hallintotiede, julkishallintotiede: näkökohtia hallintotieteen, julkishallintotieteen ja hallintohistorian sisältöön sekä hallintohistoriallisen tutkimuksen asemaan julkishallintotieteen kentällä. *Hallintotiede*. Työpapereita 9. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Mälkiä, Matti 1996: Fred W. Riggs ja julkishallintotiede. *Hallinnon tutkimus* 1996:2.
- Mäntylä, Ilkka 1977: *Yksimielisyydestä kauppiaiden valtaan. Raatimiesten vaalit 12 kaupungissa 1722–1808*. HTutk 104. Helsinki: SHS
- Mäntylä, Ilkka 1981: *Valitut, ehdollepannut ja nimetyt. Pormestarien vaalit 20 kaupungissa 1720–1808*. HTutk 114. Helsinki: SHS.
- Mäntylä, Ilkka 1985: *Suomalaisen juoppouden juuret. Viinanpolto vapaudenaikana*. Helsinki: SKS.
- Möller, Sylvi 1954: *Suomen tapulikaupunkien valtaporvaristo ja sen kaupankäyntimenetelmät 1600-luvun alkupuolella*. HTutk 42. Helsinki: SHS.
- Naber, Jaak 1995: *Motsättningarnas Narva. Statlig svenskhetspolitik och tyskt lokalvälde i ett statsreglerat samhälle 1581–1704*. *Opuscula Historica Upsaliensia* 15. Uppsala: Uppsala universitet.
- Nenonen, Marko 1992: *Noita, taikuus ja noitavainot. Ala-Satakunnan, Pohjois-Pohjanmaan ja Viipurin Karjalan maaseudulla 1620–1700*. HTutk 165. Helsinki: SHS.
- Neunsinger, Silke 2010: Cross-over! Om komparationer, transferanalyser, histoire croisée och den metodologiska nationalismens problem. *Historisk Tidskrift* 2010:1 (årg 130:1).
- Nikander, Gabriel 1930: *Lovisa stads historia I, 1745–1808*. Lovisa.
- Nikula, Oscar 1981: *Kaupunkilaitos 1721–1875. Suomen kaupunkilaitoksen historia I. Keskiajalta 1870-luvulle*. Vantaa: Suomen kaupunkiliitto.
- Nilsson, Sven A. 1984: *Den karolinska maktstaten. Fredens problem och krigets. Tre Karlar. Karl X Gustav, Karl XI, Karl XII*. Red. Gudrun Ekstrand. Stockholm: Livrustkammaren.
- Nilsson, Sven A. 1990: *De stora krigens tid. Sverige som militärstat och bondesamhälle*. *Studia Historica Upsaliensia* 161. Uppsala: Uppsala universitet.
- Nordenstreng, Sigurd 1908: *Fredrikshamns stads historia. Första delen*. Fredrikshamn: Suomalainen sanomalehti- ja kirjapaino-o.y.
- Nordenstreng, Sigurd 1909a: *Fredrikshamn såsom befäst gränsort och stapelstad 1721–1811*. Wasa: F. W. Unggrens boktryckeri.
- Nordenstreng, Sigurd 1909b: *Fredrikshamns stads historia. Andra delen*. Fredrikshamn: Suomalainen sanomalehti- ja kirjapaino-o.y.
- Nordin, Jonas 1998: I broderlig samdrägt? Förhållandet Sverige-Finland 1700-talet och Anthony D Smiths ethniefbegrepp. *Scandia* 64:2 (1998).

- Nordin, Jonas 2000: *Ett fattig men fritt folk. Nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*. Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.
- Nousiainen, Kevät 1993: *Prosessin herruus. Länsimaisen oikeudenkäytön "modernille" ominaisten piirteiden tarkastelua ja alueellista vertailua*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 191. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.
- Nurmiainen, Jouko 2003: *Frågan om "etnisk nationalism", nationell självbild och 1700-talets Sverige*. *Historisk Tidskrift för Finland* 2003:3 (årg 88).
- Nurmiainen, Jouko 2005: *Degerby-Loviisan perustaminen. Esimerkki 1700-luvun ruotsalaisesta tapulikaupunkipolitiikasta*. *Kaupunkikuovia ajassa*. Toim. Timo Joutsivuo, Markku Kekäläinen. Historiallinen arkisto 119. Helsinki: SKS.
- Nurmiainen, Jouko 2009: *Edistys ja yhteinen hyvä vapauden ajan ruotsalaisessa poliittisessa kielessä*. *Bibliotheca Historica* 122. Helsinki: SKS.
- Olsson, Anders 1995: *Borgmästare, bastioner och tullbommar. Göteborg och Halmstad under statligt inflytande 1630–1660*. *Bibliotheca Historica Lundensis*. Lund: Lund University Press.
- Olsson, Andreas 2007: *Inte bara undersåte utan också en borgare. De skånska stadsinvånarnas identitetsbruk 1658–1685. Öresundsgränser. Rörelser, möten och visioner i tid och rum*. Red. Fredrik Nilsson, Hanne Sanders, & Ylva Stubbergaard. Göteborg & Stockholm: Makadam Förlag.
- Omel'chenko, O. A 2002: *The System of State and Law in Eighteenth-Century Russia and the Political Culture of Europe: Some Historical Interactions*. *The Slavonic and East European Review* Vol. 80 No. 2.
- Orrman, Eljas 1980: *Henkikirjat henkilöhistoriallisena lähteenä*. *Genos* 1980:1.
- Paaskoski, Jyrki 1993: *Om privilegierna för Viborgs provins vid freden i Nystad*. *Historisk Tidskrift för Finland* 1993:3 (årg 78).
- Paaskoski, Jyrki 1997a: *Vanhan Suomen lahjoitusmaat 1710–1826*. *Bibliotheca Historica* 24. Helsinki: SHS.
- Paaskoski, Jyrki 1997b: *The Russian Empire and its Western Borderland – Some Dimensions of Eighteenth Century Russian Finland*. *The Dividing Line: Borders and National Peripheries*. Eds. Lars-Folke Landgren, Mauno Häyrynen. Renvall Institute Publications 9. Helsinki: Renvall Institute.
- Partanen, Jukka 2004: *Isän tuvasta omaan tupaan. Väestö ja kotitaloudet karjalankannaksen maaseudulla 1750–1870*. *Bibliotheca Historica* 86. Helsinki: SKS.
- People meet the Law. Control and conflict-handling in the courts*. 2000. Ed. Eva Österberg, Solvi Sogner, Solvi. Translated into English by Alan Crozier. Oslo: Universitetsforlaget.
- Petersson, Ann-Marie 1972: *Nyköping under frihetstiden. Borgare och byråkrater i den lokala politiken*. *Studia Historica Upsaliensia* 43. Uppsala: Uppsala universitet.
- Peterson, Claes 1979: *Peter the Great's Administrative and Judicial Reforms: Swedish Antecedents and the Process of Reception*. Rättshistorisk bibliotek.

- Tjugonionde bandet. Stockholm: Institutet för rätthistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009: *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pihlajamäki, Heikki 1997: *Evidence, Crime and the Legal Profession*. Rätthistoriskt bibliotek LVI. Lund: Institutet för rätthistorisk forskning.
- Piilahti, Kari-Matti 2007: *Aineellista ja aineetonta turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750*. Bibliotheca Historica 106. Helsinki: SKS.
- Piirimäe, Pärtel 2011: The Legitimation of Swedish Rule in the Baltic Provinces. Seminaariesitelmä. On the Eastern Edge of the Baltic Sea III: Exercise of Power in the History of Finland and the Baltic Countries (1.–2.12.2011).
- Pyökkänen, Anu 1990: *Puoli vuodetta, lukot ja avaimet. Nainen ja maalaistalous oikeuskäytännön valossa 1660–1710*. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Rajainen, Maija 1972: *Luterilaisuus Venäjän valtikan alaisena. Itä-Suomen ja Inkerin kirkon järjestymisvaiheita Uudenkaupungin ja Turun rauhojen molemmin puolin*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 87. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen seura.
- Rajala, Juha 2004: *Kurittajia ja puukkosankareita. Väkiältä ja sen kontrollointi Kannaksen rajaseudulla 1885–1917*. Bibliotheca Historica 87. Helsinki: SKS.
- Ranta, Raimo 1978: *Lappeenrannan kaupungin historia 1743–1811. Nide II*. Lappeenranta: Lappeenrannan kaupunki.
- Ranta, Raimo 1980: *Lappeenrannan kaupungin historia 1743–1811. Nide III*. Lappeenranta: Lappeenrannan kaupunki.
- Ranta, Raimo 1982: Venäläinen sotaväki ja majoitusrasitus Vanhassa Suomessa. *Turun Historiallinen Arkisto* 38. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Ranta, Raimo 1984: Venäläinen kauppiaskunta ja sen kauppa Vanhassa Suomessa. *Historiallinen Arkisto* 83. Helsinki: SHS
- Ranta, Raimo 1985: *Vanhan Suomen talouselämä 1721–1743 I*. HTutk 130. Helsinki: SHS.
- Ranta, Raimo 1986: Suomen "silta" – Vanhoja siteitä ja uusia vaikutteita. *Historiallinen Arkisto* 88. Helsinki: SHS.
- Ranta, Raimo 1987: *Viipurin komendanttikunta 1710–1721. Valtaus, hallinto ja oikeudenhoito*. HTutk 141. Helsinki: SHS.
- Ranta, Raimo 1991: Inkerinmaan hallinto ja oikeuslaitos 1617–1917. *Inkeri. Historia, kansa, kulttuuri*. Toim. Pekka Nevalainen, Hannes Sihvo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 547. Helsinki: SKS.
- Raun, Toivo U. 1989: *Viron historia*. Suomentanut Heidi Järvenpää. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Renvall, Pentti 1949: *1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa*. Turun yliopiston julkaisuja 33. Turku: Turun yliopisto.
- Renvall, Pentti 1962: *Suomen kansanedustuslaitoksen historia. Suomen kansanedustuksen vaiheet 1850-luvun puoliväliin. 1. osa Ruotsin vallan aika*. Helsinki: Eduskunnan historiakomitea.

- Reuterswärd, Elisabeth 2001: *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*. Studia Historica Lundensia 2. Lund: Lund University Press.
- Riggs, Fred W. 1963: The theory of developing polities. *World Politics*, Vol. 16, No.1.
- Riggs, Fred W. 1964: *Administration in Developing Countries. The Theory of Prismatic Society*. Boston: Houghton Mifflin Company.
- Rosén, Jerker 1946: Statsledning och provinspolitik under Sveriges stormaktstid. *Scandia* Band XVII (1946).
- Rosén, Ragnar 1924: Kring tillämpningen av Åbofredens privilegieparagrafer vid medlet av 1700-talet. *Historiallinen Arkisto XXXII*, 14. Helsinki: SHS.
- Rosén, Ragnar 1940: Oikeustaistelua Viipurin läänissä 1700-luvulla. *Historiallinen Aikakauskirja* 1940:1-2.
- Ruuth, J. W. 1908: *Wiipurin kaupungin historia. Ensimmäinen nidos*. Suomennos. Wiipuri: Wiipurin kaupunki.
- Räihä, Antti 2008: Främmande men bekanta? Synen på ryskhet i Villmanstrand efter ofrederna på 1700-talet. *Historisk Tidskrift för Finland* 2008:4 (årg 93).
- Räihä, Antti 2010: Kriminalisoitu juopumus ja alkoholinkäytön tapakulttuuri 1700-luvun rajaseudun kaupunkiyhteisöissä. *Historiallinen Aikakauskirja* 2010:4.
- Räihä, Antti 2011a: Henkikirjaväkiluku ja väestönlaskenta – tarkastelussa nimet, numerot ja niiden taustat. Keski-Suomen Sukututkijat. *Keski-Suomen Sukututkijat ry:n jäsenlehti* 1/2011. Jyväskylä: Keski-Suomen Sukututkijat.
- Räihä, Antti 2011b: Övergångsprocess, besittningstagande och lokala sedvänjor. Erövrade provinser under den nya överheten i Ryssland och Sverige under 1600- och 1700-talen. *Scandia* 77:1 (2011).
- Räihä, Antti 2012: Vieraita omassa talossa. Majoitusrasitus ja kaupunkiväestön toimintastrategiat 1700-luvun puolivälin Lappeenrannassa ja Haminassa. *Vieraan rajalla*. Toim. Kari Alenius, Olavi K. Fält. Studia Historica Septentrionalia 64. Oulu: Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys.
- Saarenheimo, Mikko 1939: *Savonlinnan kaupungin historia I (1639-1812)*. Savonlinna: Savonlinnan kaupunki.
- Sahlins, Peter 1991: *Boundaries. The Making of France and Spain in the Pyrenees*. Berkeley: University of California Press.
- Salenius, J. M. 1913: *Kuvaus Vanhasta Suomesta*. Viipuri: Karjalan kirjapaino O.-Y:n Kirjapaino.
- Salenius J. M. 1915: Oikeusistuimet ja lainkäyttö Vanhassa Suomessavv. 1721-1812. *Historiallinen Arkisto XXV*, 3. Helsinki: SHS.
- Salmi, Hannu 1992: Historiatieteellisen kerronnan rakenteesta. *Historiallinen Aikakauskirja* 1992:3.
- Sanders, Hanne 2008: *Efter Roskildefreden 1658. Skånelandskapen och Sverige i krig och fred*. Centrum för Danmarksstudier 17. Göteborg: Makadam.
- Sarkamo, Ville 2011: *Karoliinien soturiaroot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa*. Jyväskylä Studies in Humanities 167. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Šaskolski, I. P. & Bespjatyh, Ju. N. 1983: Venäjä ja Suomi Pohjan sodan vuosina (1700–1721). *Historiallinen Arkisto* 80. Helsinki: SHS.
- Schweitzer, Robert 1995: Government in Finland and Russia's Borderland Policy: Variants of Autonomy. *Finland and Poland in the Russian Empire. A Comparative Study*. Ed. Michale Branch et al. London: School of Slavonic and East European Studies.
- Schybergson, M. G. 1875: *Bidrag till Finlands inre historia åren 1721–1731*. Helsingfors: J. C. Frenckell & son.
- Scott, James C. 1990: *Domination and the Arts of Resistance. Hidden Transcripts*. Yale: Yale University Press.
- Screen, J. E. O. 1978: Undersåte och medborgare: finländska officerare i rysk tjänst. *Historisk Tidskrift för Finland* 1978:1 (årg 63).
- Sennefelt, Karin 2001: *Den politiska sjukan. Dalupproret 1743 och frihetstida politisk kultur*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Shields Kollmann, Nancy 2004: Judicial Authonomy and Criminal Law: Beloozero and Arzamas. *Die Geschichte Russlands im 16. und 17. Jahrhundert aus der Perspektive seiner Regionen. Forschungen zur osteuropäischen Geschichte*. Band 63. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag.
- Siltberg, Tryggve 2006: När staren invaderade Gotland. Några synpunkter på Jens Lerboms doktorsavhandling. *Historisk Tidskrift* 2006:2 (årg 126).
- Simonson, Örjan 1999: *Den lokala scenen. Torstuna härad som lokalsamhälle under 1600-talet*. *Studia Historica Upsaliensia* 191. Uppsala: Uppsala universitet.
- Sirén, Kirsi 1996: Korkean rikollisuuden alueet Suomessa 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa. *Laittomuuden laitatiellä. Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin*. Toim. Sari Forsström. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Sivonen, Mika 2007: "Me inkerikot, vatjalaiset ja karjalaiset". *Uskonnollinen integrointi ja ortodoksisen vähemmistön identiteetin rakentuminen Ruotsin Inkerissä 1680–1702*. *Bibliotheca Historica* 111. Helsinki: SKS.
- Skocpol, Theda & Margaret Somers 1980: The Uses of Comparative History in Macrosocial Inquiry. *Comparative Studies in Society and History*, vol. 22, no. 2.
- Smedberg, Staffan 1972: *Frälsebönderörelser i Halland och Skåne 1772–76*. *Studia Historica Lundensia* 39. Lund: Lunds universitet.
- Soikkeli, Kaarle 1914: Lappeenrannan asukkaat vuonna 1745. *Karjala* 1914: 110.
- Smith, Anthony D 1991: *National Identity*. London: Penguin Books.
- Stadin, Kekke 1979: *Småstäder, småborgare och stora samhällsförändringar. Borgarnas sociala struktur i Arboga, Enköping och Västervik under perioden efter 1680*. *Studia Historica Upsaliensia* 105. Uppsala: Uppsala universitet.
- Stadin, Kekke 2007: Att ta territoriet i besittning. Generalguvernörerna och maktens legitimering i provinserna. *Scandia* 73:1 (2007).
- Stenvall, Jari 1995: *Herrasmiestaidosta asiantuntijatietoon. Virkamiehistön asiantuntemuksen kehitys valtion keskushallinnossa*. *Hallintohistoriallisia tutkimuksia* 19. Helsinki: Painatuskeskus.

- Starkhovsky, Leonid I. 1941: Constitutional Aspects of the Imperial Russian Government's Policy toward National Minorities. *The Journal of Modern History*, Vol. 13. No. 4.
- Sundberg, Ulf 1998: *Svenska krig 1521–1814*. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Sundin, Jan 1992: *För Gud, Staten och Folket. Brott och rättskipning i Sverige 1600–1840*. Rättshistorisk bibliotek 47. Lund: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Suny, Ronald Grigor 2001: The Empire Strikes Out. Imperial Russia, "National" Identity, and Theories of Empire. *A State of Nations. Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Ed. Ronald Grigor Suny, Terry Martin. Oxford: Oxford University Press.
- Söderberg, Johan 1990: En fråga om civilisering. Brottmål och tvister i svenska häradsrätter 1540–1660. *Historisk Tidskrift* 1990:2.
- Sörlin, Per 2004: *Sakören, soning och soldater. Om fogdemakt, rättskipning och kriminalitet i Jämtland under 1500- och 1600-talen*. Oslo: Tingbokprojektet.
- Tandefelt, Marika 2002: *Fyra språk på en marknad. Viborgs fyra språk under sju sekel*. Toim. Marika Tandefelt. Helsingfors: Schildts.
- Tarkiainen, Kari 1986: *Se vanha vainooja. Käsitukset itäisestä naapurista Iivana Julmasta Pietari Suureen*. HTutk 132. Helsinki: SHS.
- Tarkiainen, Kari 1990: *Finnarnas historia i Sverige 1. Inflyttarna från Finland under det gemensamma rikets tid*. Helsinki: SHS.
- Taussi Sjöberg, Marja 1990: *Staten och tingen under 1600-talet*. *Historisk Tidskrift* 1990:2.
- Taussi Sjöberg, Marja 1991: Civil and Criminal Cases in Seventeenth Century Judicial Proceedings in Sweden. *Theatres of Power. Social Control and Criminality in Historical Perspective*. Ed. Heikki Pihlajamäki. Publications of Matthias Calonius Society 1. Helsinki: Matthias Calonius Society.
- Taussi Sjöberg, Marja 1996: *Rätten och kvinnorna. Från släktmakt till statsmakt i Sverige på 1500- och 1600-talen*. Malmö: Atlantis.
- Temmes, Markku 2000: State formation and transition theory. *International Review of Administrative Sciences*, Vol. 66:2.
- Tengström, Leif 1997: "Muschoviten...turcken icke olik". *Ryssattribut, och deras motbilder i svensk heraldik från Gustav Vasa till freden i Stolbova, Del I*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Thaden, Edward C. 1984: *Russia's Western Borderlands, 1710–1870*. With the collaboration of Marianna Forsters Thaden. Princeton: Princeton University Press.
- Thaden, Edward C. 1995: Traditional Élites, Religion and Nation-Building in Finland, the Baltic Provinces and Lithuania, 1700–1914. *Finland and Poland in the Russian Empire. A Comparative Study*. Ed. Michael Branch et al. London: School of Slavonic and East European Studies.
- Theiland, Thord 2001: *Från Trondheims län till Härnösandshövdingedöme. Den svenska centralmaktens integration av Jämtland efter freden i Brömsebro 1645. Mellan makten och menigheten. Ämbetsmän i det tidigmoderna Sverige*.

- Red. Börje Harnesk, Marja Taussi Sjöberg. Rätthistoriska Skrifter, Första bandet. Stockholm: Institutet för Rättshistorisk forskning.
- Thunander, Rudolf 1990: *Tusen brott i Småland. Studier i Göta Hovrätts Criminaliaserie 1635–1644*. Växjö.
- Thunander, Rudolf 1993: *Hovrätt i funktion. Göta hovrätt och brottmålen 1635–1699*. Rätthistoriskt bibliotek XLIX. Lund: Institutet för rättshistorisk forskning.
- Tiihonen, Seppo 1994: *Herruus. Ruotsi ja Venäjä. Osa 2*. Helsinki: Painatuskeskus.
- Tilly, Charles 1986: *War Making and State Making as Organized Crime. Bringing the State Back In*. Ed. Peter B. Evans, Dietrich Rueschemeyer & Theda Skocpol. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tilly, Charles 1990: *Coercion, Capital and European States, AD 990–1992*. Oxford: Basil Blackwell.
- Toivanen, Pekka 1979: *Lappeenrannan kaupungin historia 1649–1743. Nide I*. Lappeenranta: Lappeenrannan kaupunki.
- Tolz, Vera 2006: *Russia. Empire or a Nation-State-in-the-Making?. What is Nation? Europe 1789–1914*. Ed. Timothy Baycroft, Mark Hewitson. Oxford: Oxford University Press.
- Tommila, Päiviö 1976: Suomen historian runko-ohjelma. *Historiallinen Aikakauskirja* 1976:3.
- Turpeinen, Oiva 1977: De finländska städernas folkmängd 1727–1810. *Historisk Tidskrift för Finland* 1977:2 (årg 62).
- van Dijk, Teun A. 2011: *Discourse Studies. A Multidisciplinary introduction, Volume 2*. Los Angeles: Sage.
- Viikki, Raimo 1966: Vanhan Suomen henkiverotus ja väestökisterit. *Historiallinen Arkisto* 60. Helsinki: SHS.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 1995: Alkoholien nauttimispaikka, juopottelijat ja juomisen ajankohta 1500–1700-luvun Suomessa. *Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina*. Toim. Heikki Roiko-Jokela, Timo Pitkänen. Jyväskylän Historiallinen Arkisto vol. 1. Jyväskylä: Jyväskylän historiallinen yhdistys.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 1996: *Arkielämää patriarkalisessa työmiesyhteisössä. Rautaruukit suurvalta-ajan Suomessa*. HTutk 196. Helsinki: SHS.
- Vilkuna, Kustaa H. J. 2005: *Viha. Perikato, katkeruus ja kertomus isostaviihasta*. HTutk 229. Helsinki: SKS.
- Villstrand, Nils Erik 1992: *Anpassning eller protest. Lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620–1679*. Åbo: Åbo Akademis Förlag.
- Villstrand, Nils Erik 2005: *Stormaktstidens politiska kultur. Signums svenska kulturhistoria. Stormaktstiden*. Red. Jakob Christensson. Lund: Bokförlaget Signum.
- Villstrand, Nils Erik 2008: *Skriftlighet med förhinder. Den svenska statsmaktens kungörelser i finskspråkiga församlingar under 1700-talet. Maktens mosaik. Enhet, särart och självbild i det svenska riket*. Red. Max Engman, Nils Erik Villstrand. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland. Stockholm: Atlantis.

- Villstrand, Nils Erik 2009: *Riskdelen. Stormakt och riksprängning 1560–1812*. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland.
- Virrankoski, Pentti 1970: Tuomiokirjojen käyttö historiantutkimuksessa. Turun *Historiallinen Arkisto* 22. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Vuorimies, Heikki 2005: Pakkosiirto Suomeen? Havaintoja syksyllä 1721 ruotsalaisrykmentistä Suomeen siirretyistä suomalaissyntyisistä sotilaista. *Suomen sukututkimusseuran vuosikirja* 46. Helsinki: Suomen sukututkimusseura.
- Väänänen, Kyösti 1975: *Pappisviestys Vanhassa Suomessa*. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 96. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen seura.
- Walta, Matti 2005: *Virkamiehiä. Lääninhallinnon virkamiehet 1721–1808*. Suomen Sukututkimusseuran julkaisuja 56. Helsinki: Suomen sukututkimusseura.
- Waris, Elina 1999: *Yksissä leivissä. Ruokolahtelainen perhelaitos ja yksilöllinen toiminta 1750–1850*. Bibliotheca Historica 48. Helsinki: SHS.
- Wassholm, Johanna 2008: *Svenskt, finskt och ryskt: nationens, språkets och historiens dimensioner hos E. G. Ehrström 1808–1835*. Åbo. <http://bibbild.abo.fi/ediss/2008/WassholmJohanna.pdf>
- Wirilander, Kaarlo 1962: Rajakirkon oloja 1700-luvun Suomessa. *Historiallinen Arkisto* 58. Helsinki: SHS.
- Wirilander, Kaarlo 1974: *Herrasväkeä. Suomen säätyläistö 1721–1870*. HTutk 93. Helsinki: SHS.
- Wolff, Charlotta 2007: Aristocratic Republicanism and the Hate of Sovereignty in 18th-Century Sweden. *Scandinavian Journal of History*, Vol 32:4 (2007).
- Wolff, Charlotta 2008: *Noble conceptions of politics in eighteenth-century Sweden (ca 1740–1790)*. Studia Fennica Historica 15. Helsinki: Finnish Literature Society.
- Ylikangas, Heikki 1971: Väkivaltarikosten motivaatiopohja 1500-luvulla Suomessa. *Historiallinen Arkisto* 65. Helsinki: SHS.
- Ylikangas, Heikki 1976: *Puukkojunkkareitten esiinmarssi. Väkivaltarikollisuus Etelä-Pohjanmaalla 1790–1825*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Ylikangas, Heikki 1983: *Miksi oikeus muuttuu. Laki ja oikeus historiallisen kehityksen osana*. Porvoo: WSOY.
- Ylikangas, Heikki 1986: *Käännekohdat Suomen historiassa. Pohdiskeluja kehityslinjoista ja niiden muutoksista uudella ajalla*. Porvoo: WSOY.
- Ylikangas, Heikki 1999: *Väkivallasta sanan valtaan. Suomalaista menneisyyttä keskiajalta nykypäiviin*. Porvoo: WSOY.
- Ylikangas, Heikki 2007: *Suomen historian solmukohdat*. Helsinki: WSOY.
- Åberg, Alf 1978: *Vår svenska historia. Natur och kultur*. Lund: Bröderna Ekstrands Tryckeri.
- Ågren, Henrik 1998: *Tidigmodern tid. Den sociala tidens roll i fyra lokalsamhällen 1650–1730*. Studia Historica Upsaliensia 185. Uppsala: Uppsala universitet.
- Ågren, Maria 1988a: *Att lösa ekonomiska tvister – domstolarnas främsta sysselsättning på 1700-talet*. *Historisk Tidskrift* 1988:4.

- Ågren, Maria 1988b: Rätt och makt i Danmark 1500–1800. *Historisk Tidskrift* 1988:3.
- Ågren, Maria 1992: *Jord och gäld. Social skiktning och rättslig konflikt i södra Dalarna ca 1650–1850*. Studia Historica Upsaliensia 185. Uppsala: Uppsala universitet.
- Åström, Sven-Erik 1977: Anlagda städer och centralortssystemet i Finland 1550–1785. *Urbaniseringsprocessen i Norden. Del 2. De anlagde städer på 1600–1700-tallet*. Red. Grethe Authén Blom. Oslo.
- Österberg, Eva 1971: *Gränsbygd under krig. Ekonomiska, demografiska och administrativa förhållanden i sydvästra Sverige under och efter nordiska sjuårskriget*. Bibliotheca Historica Lundensis XXVI. Lund: Lunds universitet.
- Österberg, Eva 1987a: Svensk lokalsamhälle i förändring ca 1550–1850. Participation, representation och politisk kultur i det svenska självstyrelsen. *Historisk Tidskrift* 1987:2.
- Österberg, Eva 1987b: Brott och straff i svenska småstäder under medeltid och vasatid. *Över gränser. Festskrift för Birgitta Odén*. Ed. Ingemar Norrling et al. Lund.
- Österberg, Eva & Lindström, Dag 1988: *Crime and Social Control in Medieval and Early Modern Swedish Towns*. Studia Historica Upsaliensia 152. Uppsala: Uppsala universitet.
- Österberg, Eva 1989: Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt – kompromiss – politisk kultur. *Scandia* 55:1 (1989).
- Österberg, Eva 1991a: The Civilizing of Swedish peasant society in the seventeenth century. *Mentalities and Other Realities. Essays in Medieval and Early Modern Scandinavian History*. Eds. Göran Rystad, Sven Tägil. Lund: Lund University Press.
- Österberg, Eva 1991b: Social Arena or Theatre of Power? The Courts, Crime and the Early Modern State in Sweden. *Theatres of Power. Social Control and Criminality in Historical Perspective*. Ed. Heikki Pihlajamäki. Publications of Matthias Calonius Society 1. Helsinki: Matthias Calonius Society.
- Österberg, Eva 1992: Folklig mentalitet och statlig makt. Perspektiv på 1500- och 1600-talens Sverige. *Scandia* 58:1(1992).
- Österberg, Eva 1993a: Vardagens sträva samförstånd. Bondepolitik i den svenska modellen från vasatid till frihetstid. *Tänka, tycka, tro. Svensk historia underifrån*. Redigerad av Gunnar Broberg, Ulla Wikander & Klas Åmark. Stockholm: Ordfront.
- Österberg, Eva 1993b: Brott och rättpraxis i det förindustriella samhället. Tenderser och tolkningar i skandinavisk forskning. *Historisk Tidskrift* 1993:2.
- Östlund, Joachim 2007: *Lyckolandet. Maktens legitimering i officiell retorik från stormaktstid till demokratins genombrott*. Lund: Sekel.

LIITTEET

Liite 1 sisältää tiedot Haminan ja Lappeenrannan kotitalouksien, henkikirjoitusväkiluvun sekä kaupunkien porvariston ja virkamiehistön määrästä vuosilta 1727, 1738, 1750 ja 1761 kaupunkien henkikirjojen mukaan.

Liitteeseen 2 on merkitty jokainen Lappeenrannan kämnerinoikeudessa vuosina 1723–1765 käsitelty talous, hallinto ja rikosoikeudellinen tapaus. Se tarkoittaa sitä, että useampaan kertaan käsitellyt asiat on laskettu vain yhdeksi jutuksi. Tapausten luokittelun toisena perussääntönä on ollut, että asia lasketaan yhdeksi jutuksi, vaikka tapausten käsittelyissä yhdistyisi useampia rikostyyppisiä, myös eri henkilöiden kesken. Mikäli esimerkiksi väkivalta- ja kunnianloukkausrikkomuksen yhteydessä molemmat osapuolet tuomittiin toistensa vahingoittamisesta, on tapaus merkitty taulukkoon vain yhtenä yksikkönä.

Lappeenrannan kämnerinoikeuden pöytäkirjojen pohjalta laadittu luokittelu perustuu kolmijakoon rikos-, siviili- ja hallintoasiat. Rikosasioita olivat teot, joista laki määräsi rangaistuksen. Siviiliasioita olivat tyypillisimmillään erilaiset yksityishenkilöiden väliset velka- ja omaisuuskiistat, joihin haettiin ratkaisua tuomioistuimesta. Niitä yhdistävä tekijä oli kysymys taloudellisista eduista. Hallintoasioita olivat tuomioistuinten antamat ja välittämät määräykset, tiedonannot ja ukaasit sekä maksu- ja muut rasitusvaatimukset. Mukaan on laskettu myös erilaiset huudatukset, sopimusten vahvistukset ja tuomioistuimen laatimat kaupankäyntiä ja elinkeinonharjoittamista koskeneet selvitykset. Laadittu luokittelu on väistämättä suuntaa-antava ja väkivaltainen. Esimerkiksi porvariston ja viipurilais-venäläisten kauppiaiden toistuneet kiistat olivat sekä rikosasioita porvarioikeudettomien kauppiaiden tehdessä ilman lupaa kauppaa Haminaassa ja Lappeenrannassa että siviilioikeudellisia, sillä vastakkain oli siviilihenkilöitä. Tuomioistuimen pyrkiessä selvittämään kiistoja ja laatiessa tiedonantoja ja määräyksiä rikkomusten rajoittamiseksi, asiasta tuli hallinnollinen tapaus. Tällaisissa tilanteissa luokittelun lähtökohtana on ollut selvittää oliko kysymyksessä selkeästi osoitettu rikkomus, johon viitattiin vai yleinen tus ”vieraiden” toimista. Toiseksi on selvitetty, oliko asia hallinnosta ja oikeudenhoidosta vastanneiden virkamiesten esille nostama vai siviilihenkilöiden välinen kiista. Näiden perusteiden pohjalta tapaukset on jaettu yllä olevan kolmiluokittelun mukaisesti.

Liite 3 sisältää Lappeenrannan kämnerinoikeuden vuosittaisen työn ”rasituksen”, vuosittaisten istuntojen ja istunnoissa keskimäärin käsiteltyjen asioiden määrän. Työn rasitus tarkoittaa jokaisen tapauksen laskemista omana juttunaan, myös silloin kun samaa asiaa käsiteltiin oikeudessa useampaan kertaan. Keskimääräinen yhdessä istunnossa käsiteltyjen tapausten määrä on laskettu jakamalla työrasitus vuosittaisten kokoontumisten määrällä (Työn ”rasitus” / Kokoontuminen).

Liite 1. Haminan ja Lappeenrannan kotitaloudet, henkikirjoitusväkilu sekä porvariston ja virkamiesten määrä (1727, 1738, 1750, 1761)

Kaupunki/ vuosi	1727	1738	1750	1761
<i>Kotitaloudet</i>				
Hamina	194	247	184	205
Lappeenranta	97	117	70	79
<i>Henkikirjoitusväkiluku</i>				
Hamina	422	653	465	548
Lappeenranta	226	277	156	207
<i>Kauppiaat</i>				
Hamina	36	27	15	20
Lappeenranta	21	28	8	8
<i>(Pikku)porvarit</i>				
Hamina	17	20	9	6
Lappeenranta	2	-	2	4
<i>Käsityöläiset</i>				
Hamina	24	36	22	30
Lappeenranta	12	14	12	11
<i>Suojelusmiehet</i>				
Hamina	74	74	66	85
Lappeenranta	28	28	19	28
<i>Kruunun ja kaupungin virkamiehet</i>				
Hamina	36	64	68	60
Lappeenranta	29	46	22	25
<i>Porvaristo ja virkamiehistö yhteensä</i>				
Hamina	187	221	180	201
Lappeenranta	92	116	63	75

Lähteet: Haminan ja Lappeenrannan henkikirjat 1727, 1738, 1750, 1761, MMA

**Liite 2. Lappeenrannan kämnerinoikeudessa vuosittain käsitellyt tapaukset,
1723–1765**

Vuosi	Rikosasiat	Siviiliasiat	Hallintoasiat	Yhteensä
1723	-	1	8	9
1724	17	24	55	96
1729	28	21	4	53
1731	20	25	8	53
1732	13	26	4	43
1733	11	20	10	41
1734	22	13	4	39
1735	15	15	10	40
1736	14	21	17	52
1737	11	13	15	39
1738	20	11	7	38
1739	8	5	6	19
1744	3	5	16	24
1746	7	11	44	62
1747	7	5	32	44
1748	7	9	38	54
1749	5	5	31	41
1750	8	13	41	62
1751	8	9	35	52
1752	6	7	23	36
1753	11	12	12	35
1754	13	5	40	58
1755	12	3	23	38
1756	8	5	20	33
1757	2	2	21	25
1758	5	4	10	19
1759	9	3	7	19
1760	3	8	41	52
1761	3	11	12	26
1762	6	6	18	30
1763	4	13	24	41
1764	8	4	11	23
1765	7	3	17	27
Yht.	321	338	664	1323
n/vuosi	9.7	10.2	20.1	40.1

Lähteet: LKO 1723–1724, 1729, 1731–1739, 1744, 1746–1765, MMA.

Liite 3. Lappeenrannan kämmerinoikeuden vuosittaisen työn rasitus, kokoontumisten ja istunnoissa keskimäärin käsiteltyjen tapausten määrä, 1723–1765

Vuosi	Tapaukset yhteensä	Työn "rasitus"	Kokoontumiset (kpl)	"Rasitus"/ kokoontumiset
1723	9	12	6	2.0
1724	96	134	72	1.9
1729	53	79	59	1.3
1731	53	85	55	1.5
1732	43	58	40	1.5
1733	41	73	32	2.3
1734	39	48	34	1.4
1735	40	58	42	1.4
1736	52	77	39	1.4
1737	39	65	44	2.0
1738	38	62	37	1.5
1739	19	32	22	1.5
1744	24	22	13	1.7
1746	62	70	50	1.4
1747	44	61	47	1.3
1748	54	59	44	1.3
1749	41	58	49	1.2
1750	62	80	45	1.8
1751	52	64	32	2.0
1752	36	45	23	2.0
1753	35	51	32	1.6
1754	58	79	45	1.8
1755	38	57	33	1.7
1756	33	44	22	2.0
1757	25	38	18	2.1
1758	19	28	21	1.3
1759	19	29	25	1.2
1760	52	66	29	2.3
1761	26	36	27	1.3
1762	30	44	27	1.6
1763	41	54	42	1.3
1764	23	30	21	1.4
1765	27	40	31	1.3
Yht.	1323	1838	1158	53.5
n/vuosi	40.1	55.7	35.1	1.6

Lähteet: LKO 1723–1724, 1729, 1731–1739, 1744, 1746–1765, MMA.

HAKEMISTO

Henkilö-, paikannimi ja asiasanahakemisto. Hakemiston sivunumerot viittaavat myös alaviitteisiin sisältyviin lisätietoihin, mutta eivät lähteitä koskeviin merkintöihin. Hakemisto ei sisällä tekstissä jatkuvasti esiintyviä termejä, kuten Hamina, Lappeenranta, raastuvanoikeus, kämnerinoikeus, Ruotsi ja Venäjä.

- Ahonen, Voitto; 126, 167
 Ammond, Johan Gustaf; 159
 Anander, Petter; 60, 63
 Andersson, Joseph; 219
 Anisimov, Evgenii; 30
 Anna Simonsdotter; 103, 201
 Anziforof, Jacob; 151
 Backman, Gerhardt; 76
 Backman, Mårten; 137
 Backman, Reinhold Wilhelm; 78
 Baltia; 55, 80, 208, 231
 Barth, Fredrik; 179, 202
 Beerman, Erich; 107
 Berg, Petter; 141
 Bergman, Karl; 24, 25, 28, 164, 181, 205
 Bergström, Isaac; 171, 172
 Blankenhagen, Anton; 138
 Blekinge; 13, 28, 127, 142, 164
 Bohuslän; 13, 28
 Bolin, Abraham; 109, 170, 171, 217
 Borgman, Simon; 109
 Bruun, Anders; 168, 171
 Bruun, Heino Erich; 51
 Brömsebron rauha; 28, 46, 68, 81, 181, 231
 Buschardt, Paul; 71
 Bäckerman, Simon; 137
 Böisman, Reinholdt; 129
 Campenhausen, Johan Balthasar von; 19, 60, 62, 64, 69, 75, 76, 85, 120, 121, 122, 146, 147, 148, 149, 151, 157, 158, 189, 206, 207
 Carsten, Diedrich Reinhold; 60, 63, 64
 Claesen, Dirck; 106
 Claudelin, Claes; 72
 Clayhills, Carl; 56, 83, 84, 106, 124, 125, 128, 135, 136, 158, 182
 diskurssianalyysi; 43, 44, 152, 165
 Dittloff, Lorenz; 131
 Diurstedt, Petter; 73, 107
 Dobbin, Jobst; 56, 57, 59, 67, 106, 118, 125, 158, 161
 Dobbinin, Carl; 72
 Doest, Carl Gustaf; 137
 Doest, Heino; 55
 Donart, Johan Christopher; 216
 Dufwing, Klas; 56
 Einonen, Piia; 32, 223
 Elfwengren, Carl Enoch; 65, 77
 Elisabeth, keisarinna; 78, 86, 104, 109, 185, 193, 194, 196, 197, 198, 200, 206, 226
 Eng, Torbjörn; 29
 Enköping; 57
 Erichsson, Anders; 74
 Ericson, Lars; 68
 Espanja; 12, 203, 207
 Essenius, Adam; 74
 ethnien-termini; 210
 etninen nationalismi; 209
 Européus, Jacob; 72, 78, 79
 Falck, Petter; 73
 Felde, Niclas zum; 60, 64, 75, 76, 77, 84, 85
 Flinck, Johan; 163
 Florin, Erich; 72
 Fogelgren, Sven; 64, 65, 76, 108
 Forsander, Gabriel; 97
 Forsell, Carl; 131
 Forsell, Jacob; 106, 125, 126, 127, 148

- Frisenheim, Johan Henrik; 58, 70, 75, 118, 119, 123, 124, 142, 158, 162, 183
 Frost, Otto Johan; 131
 Gahmberg, Chrysostomus; 56, 70, 72, 92, 141
 Giösling, Magnus; 63, 129
 Glansenstierna, Lorens; 162
 Glete, Jan; 33
 Gotlanti; 28, 81, 86, 108, 181, 207
 Govinius, Carl; 66, 125, 138
 Govinius, Magnus; 57, 72, 138
 Gregoriev, Anim; 150
 Grään, Mårten; 57, 138
 Gustafsson, Harald; 209
 Haikari, Janne; 45, 112
 Haimen, Christian; 72
 Hall, Stuart; 178, 184
 Hallanti; 13, 28
 hallitseva senaatti; 18, 19, 48, 60, 62, 80, 103, 112, 121, 130, 146, 149, 152, 157, 162, 163, 169
 Haminan konsistori; 38, 195, 196, 199, 201, 215, 226
 Hanson, Petter Tesche; 125, 128
 harmonia; 25, 107, 108, 113, 158, 164, 211, 229
 Hassan Jansson, Karin; 172
 hattujen sota; 11, 15, 19, 20, 29, 38, 51, 60, 63, 69, 77, 78, 110, 121, 129, 147, 153, 190, 198, 206, 212, 222, 223, 225, 227, 231
 Helsinki; 91, 125, 129, 183
 Hielman, Nils; 138
 Hollola; 127
 Hosking, Geoffrey; 30
 hovioikeus; 18, 19, 26, 28, 40, 49, 51, 95, 96, 110
 Hunnius, Dettlof; 185
 Hyvärinen, Matti; 25
 Höök, Gabriel; 110, 134, 163, 170
 Höök, Maria Elisabeth; 170
 identifikaatio; 11, 177, 178, 179, 180, 181, 194, 203, 210, 211, 214, 218, 220
 identiteetti; 12, 177, 178, 179, 183, 200, 201, 203, 206, 209, 210
 Inkerinmaa; 30, 69, 80, 131, 204
 interaktioteoria; 21, 22
 intressi; 33, 52, 54, 84, 96, 97, 98, 99, 145, 151, 194, 203, 206, 207, 209, 210, 216, 220, 221
 intressien nationalisointi; 202, 203, 204, 206, 208, 209, 210, 211, 221, 230, 231
 isoviha; 11, 21, 36, 38, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 61, 72, 74, 80, 83, 84, 89, 91, 93, 97, 124, 125, 126, 129, 131, 132, 133, 134, 136, 137, 146, 153, 155, 158, 160, 167, 169, 173, 180, 185, 188, 211, 212, 213, 228, 230
 itäinen tutkimuskomissio; 126, 138, 141, 145, 224
 Jatinen, Abraham; 151
 Johazeskei, Iwan; 149
 Joutseno; 190
 jumalanpalvelus; 199
 Jussila, Osmo; 189
 Jämtlanti; 28, 91
 Jääski; 15
 Kaarle XII; 32
 Kappeler, Andreas; 30, 69, 182
 Karonen, Petri; 74
 kaste; 201, 202
 Katajala, Kimmo; 200
 kaupunginpalvelija; 53, 71, 74, 75, 78, 79, 80, 109, 111, 172, 195, 225
 kaupunginsihteeri; 41, 52, 53, 64, 65, 67, 73, 76, 77, 224
 kaupunginvahti; 74, 75, 79, 80, 107
 kaupunginviskaali; 72, 76, 78
 kaupunginvouti; 53, 78
 kaupunkiprivilegiot; 16, 117, 122, 147, 158, 165, 173, 209, 211, 223
 Kaura, Jacob Jacobsson; 74
 kellonasettaja; 53
 kellonsoittaja; 53, 79
 Kexler, Carl; 138
 kielenkääntäjä; 60, 79, 107, 109

- kirjuri; 41, 71, 73, 97, 111, 114
 Kitunen, Erich; 107, 113
 Kocken, Johan von; 138
 Kolemain, Anders; 192
 komendantti; 18, 67, 85, 101, 102, 126, 149, 151, 155, 156, 163, 198, 199
 konflikti; 32, 86, 153, 167
 konglomeraatti; 12, 13, 27, 36, 68, 115, 184, 189, 205, 209, 218, 224, 231
 Koskivirta, Anu; 26, 104, 152
 Krompein, Carl Friedrich; 76, 99, 148
 Kujala, Antti; 32
 kuvernementtikanslia; 18, 60, 62, 64, 65, 66, 77, 78, 87, 100, 103, 111, 115, 148, 149, 151, 175, 191, 192, 195, 209, 215, 216, 228
 Kymenkartanon provinssi; 19, 38, 48, 62, 67, 68, 69, 70, 86, 93, 95, 99, 100, 103, 111, 115, 116, 118, 121, 122, 126, 129, 146, 147, 148, 149, 153, 155, 157, 164, 189, 192, 194, 195, 196, 198, 199, 200, 204, 205, 206, 207, 212, 220, 224, 226, 228, 229, 230, 231
 Kymenkartanon provinssikanslia; 19, 38, 77, 90, 99, 107, 109, 115, 148, 166, 169, 175, 192, 199, 202, 226, 227, 228
 Kyrcklund, Jacob; 63, 64
 Käkisalmen lääni; 13, 30, 149, 200, 204
 kämneri; 41, 97
 käskeynhaltija; 18, 62, 76, 99, 100, 101, 111, 116, 148, 149, 175, 192, 198, 207, 209, 226, 227, 229
 Lallerus, Theobald; 138
 Lanoff, Jacob; 198, 199
 Lappee; 190
 Lappeenrannan taistelu; 16
 LeDonne, John P; 30
 Lehtinen, Erkki; 30
 Lerbom, Jens; 28, 65, 108, 164, 207
 leuteraatio; 26
 Levi, Giovanni; 27
 Liivinmaa; 47, 69, 122, 190
 Liliequist, Jonas; 172
 Lindberg, Bo; 194
 Lode, Jürgen; 156
 Loviisa; 61, 74, 76, 129, 148
 luterilainen; 30, 93, 150, 188, 199, 200, 201, 202, 204, 205, 210, 218
 maaherra; 17, 18, 37, 38, 50, 52, 57, 58, 59, 66, 70, 73, 75, 91, 92, 93, 94, 98, 99, 100, 114, 118, 119, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 132, 135, 136, 138, 142, 143, 145, 155, 156, 158, 159, 161, 162, 175, 176, 182, 183, 212, 227, 229
 Madrid; 203
 mahtivaltio; 32, 223
 Maria Andersdotter; 104, 191
 marketentti; 20, 120, 130, 181
 Martins, Mathias; 60, 62, 84, 85, 86, 87, 108
 matkapassi; 78, 182, 183, 191, 192, 193
 Maunu Eerikinpojan kaupunginlaki; 22, 123
 Maus, Paul; 138
 Mellander, Zachris; 72
 menosääntö; 41, 53, 54, 60, 61, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 82, 114, 224, 230
 meritulli; 74, 80, 119
 Merlin, Sigfred; 163, 168
 Mesner, Johan Conrad; 131
 Mether, Anders; 57, 58
 mittaja; 53, 74, 79
 Mäntylä, Ilkka; 55
 Naber, Jaak; 184, 223
 Narva; 15, 129, 203, 223
 nation; 12, 28, 120, 178, 182, 183, 184, 185, 190
 Nikiforov, Conrad; 151, 193
 Nordenstreng, Sigurd; 53
 Nordin, Jonas; 179
 notaari; 41, 53, 64, 67, 71, 76, 77, 78, 97, 98, 112, 195, 208
 Nurmiainen, Jouko; 190

- Nykenen, Marcus; 141
 Nyman, Petter; 53, 54, 58, 70
 oikeuden peili; 200
 oikeuskollegio; 18, 19, 37, 38, 40, 48, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 76, 85, 86, 87, 93, 95, 100, 102, 103, 104, 111, 112, 121, 151, 164, 165, 171, 193, 196, 199, 215, 216, 227, 229
 oikeusturvallisuus; 26, 27
 oikeusvarmuus; 26, 152
 Olsson, Andreas; 175
 ortodoksi; 30, 93, 181, 188, 199, 200, 201, 202, 204, 205
 partikularismi; 215
 patriotismi; 209
 Petterberg, Thomas; 79
 Pietari; 14, 18, 19, 31, 48, 65, 69, 95, 103, 131, 132, 153, 155, 164, 182, 201, 216, 217, 227
 Pietari Suuri; 14, 15, 48, 69, 93, 163, 227
 Pihl, Erich; 122, 139
 Pihl, Mårten; 171
 Piilahti, Kari-Matti; 144
 pikkuporvari; 20, 41, 59, 63, 64, 66, 77, 97, 98, 99, 110, 130, 132, 133, 134, 135, 140, 143, 144, 147, 151, 167, 168, 170, 179, 228
 pikkutulli; 74, 80, 119
 pikkuviha; 19, 20, 21, 37, 38, 48, 51, 52, 56, 58, 60, 61, 63, 64, 67, 69, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 84, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 97, 99, 100, 101, 103, 107, 108, 111, 112, 113, 115, 116, 129, 133, 134, 135, 145, 146, 147, 148, 150, 151, 152, 154, 164, 165, 166, 167, 168, 173, 176, 185, 186, 188, 190, 193, 194, 195, 211, 215, 219, 225, 227, 229, 230
 poliittinen kulttuuri; 11, 23, 24, 25, 27, 43, 46, 65, 82, 96, 114, 116, 173, 223, 226, 227
 pormestari; 50, 51, 52, 53, 55, 58, 62, 68, 69, 70, 83, 85, 86, 87, 92, 108, 114, 118, 123, 139, 141, 148, 155, 160, 224, 225
 porvarimaksujen jäämäluettelo; 139, 140
 praasniekka; 199
 prismaattisen yhteiskunnan teoria; 21, 22
 privilegit; 11, 12, 17, 19, 22, 23, 43, 47, 48, 53, 95, 105, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 125, 133, 137, 144, 147, 148, 149, 150, 152, 155, 160, 164, 165, 173, 174, 176, 186, 190, 193, 198, 206, 207, 208, 209, 212, 214, 215, 217, 218, 219, 221, 226, 228, 229, 230, 231
 profossi; 79
 protonationalismi; 209
 Puola; 95, 115, 203
 Puumala; 190, 191
 raatimies; 20, 41, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 72, 75, 76, 77, 83, 85, 92, 98, 99, 104, 114, 128, 136, 139, 141, 148, 156, 161, 170, 209, 214, 224, 225
 rahastonhoitaja
 kasööri; 53, 64, 72, 76, 83, 84, 85, 139, 140
 rakenneanalyysi; 34, 35
 Ranska; 12, 203, 207
 Ranström, Jonas; 182
 Ranta, Raimo; 52, 80, 157
 rauhaan paluu; 20, 43, 46, 69
 Rautalampi; 127
 Redevitz, Anders; 137, 183
 Renvall, Pentti; 34, 39
 Riggs, Fred Warren; 21
 Riika; 15
 Rosén, Jerker; 46
 Roskilden rauha; 23, 28, 47, 68, 81, 181, 200
 rukouspäivä; 199
 Ruuth, J W; 62, 180
 ryssänhuora; 188
 Saarenmaa; 122

- Saburoff, Petter; 171
 Sahlins, Peter; 12, 203, 206, 210
 Sarkamo, Ville; 139
 Savonlinna; 16, 17, 19, 121, 148, 159
 Scheele, Johan Friedrich; 60, 64, 85, 141
 Schmidt, Hindrich; 170
 Schweitzer, Robert; 47
 siirtymäprosessi; 46
 siirtymäprosessi; 21, 22, 23, 28, 29, 37, 44, 49, 68, 88, 107, 133, 181, 211, 230
 Sivonen, Mika; 183
 Skogh, Gustaf; 156, 160
 Skoone; 13, 28, 29, 47, 175, 194, 200, 207
 Smith, Anthony D; 179
 Soltov, Johan Engelbrekt; 168
 sotilasmajoitus; 153, 155, 158, 162, 163, 166, 169, 171, 176, 229
 Stewen, Daniel; 63, 64, 65, 66, 67, 128
 Stewen, Wolter Wilhelm; 60, 63, 66
 Stina Matsdotter; 190, 191
 Stolbovan rauha; 15
 Sundblad, Alexander Johan; 66, 67
 Sundin, Jan; 106
 suojelusmies; 117, 130, 132, 133, 136, 139, 140, 141, 144, 157, 163, 169, 174, 184, 186, 193, 228
 Sutthoff, Carl; 72
 Sutthoff, Hans Carl; 56, 124, 158
 Sutthoff, Hans Hindrich; 128
 Sutthoff, Johan; 128
 Suuri Pohjan sota; 11, 14, 15, 16, 20, 29, 38, 48, 49, 50, 52, 54, 56, 59, 69, 70, 71, 75, 82, 96, 114, 115, 121, 123, 125, 127, 137, 138, 144, 155, 164, 174, 175, 180, 182, 185, 190, 212, 213, 214, 218, 222, 223, 224, 225, 227, 230, 231
 Säkkijärvi; 15
 Söderberg, Anders; 104, 191
 Taipalsaari; 192
 Tallinna; 15, 131, 182, 192
 Tanninen, Petter; 78
 Tartto; 15
 Taussi Sjöberg, Marja; 106
 Teithon, Salomon; 78, 172
 Tesche, Hindrich; 72
 Tesche, Jacob Johan; 51, 56, 57, 66, 106, 125, 158, 161, 187
 Teubell, Jurgen; 111
 Thaden, Edward C; 30, 47, 227
 Tideman, Petter; 128, 163, 171
 Tidman, Jacob; 74
 Tilliander, Swen; 73
 Tillman, Israel; 72
 Tilly, Charles; 12, 223
 Tolz, Vera; 210
 Tukholma; 15, 16, 18, 38, 42, 50, 51, 117, 119, 126, 131, 160, 165, 192
 tuomioistuimesta luvaton poissaolo; 105, 106, 107, 108
 Turku; 16, 18, 57, 76, 83, 91, 117, 125, 129, 183, 192
 Turun rauha; 11, 16, 19, 21, 43, 60, 67, 69, 81, 82, 86, 90, 95, 102, 115, 116, 120, 122, 129, 132, 134, 147, 148, 155, 157, 164, 166, 174, 176, 180, 181, 189, 190, 191, 195, 204, 206, 207, 209, 210, 211, 215, 216, 219, 220, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 230, 231
 Turun rauhansopimus; 19, 62, 115, 120, 121, 149, 165, 190, 195, 198, 215, 221
 Ukraina; 115, 122, 155, 190, 208
 Ursinius, Johan; 124
 uskollisuudenväla; 78, 191, 194, 195, 224
 Ustinof, Jacob; 125, 127, 138, 182, 185, 186
 Uudenkaupungin rauha; 11, 15, 16, 21, 31, 43, 47, 50, 51, 55, 58, 62, 70, 81, 82, 92, 93, 100, 115, 122, 126, 131, 144, 149, 153, 154, 157, 177, 195, 202, 218, 222, 223, 224, 225, 229, 230
 Uudenkaupungin rauhansopimus; 15, 91, 121, 145, 186

- Vaasa; 125
 Wadsten, Johan; 73
 Valkeala; 192
 valta; 14, 20, 24, 25, 26, 48, 49, 51, 79,
 82, 97, 102, 104, 105, 114, 116, 120,
 121, 128, 139, 152, 155, 171, 172,
 174, 181, 184, 187, 200, 223, 226,
 229
 valtionrakennus; 11, 12, 21, 23, 27, 28,
 29, 43, 44, 47, 94, 144, 205, 210, 211,
 222, 223, 224, 227, 231
 valtiopäivät; 13, 17, 48, 83, 84, 117,
 118, 119, 135, 136, 141, 142, 156,
 173, 174, 203, 212, 213
 Vanha Suomi; 31, 40, 69, 91, 95, 96,
 130, 146, 152, 154, 157, 170, 180,
 194, 195, 204, 227
 vartiomies; 53, 191
 vasalli; 127, 185, 186, 219
 Wasilioff, Iwan; 219
 Weckrooth, Johan; 149, 150
 Weckström, Adam; 66
 Vehkalahti; 16, 50, 55, 117, 118, 124,
 125
 Versailles; 203
 Viipuri; 15, 16, 18, 20, 39, 53, 62, 63,
 64, 74, 99, 102, 114, 118, 119, 120,
 121, 122, 124, 125, 126, 129, 130,
 131, 138, 148, 149, 153, 157, 158,
 164, 168, 169, 180, 182, 192, 199,
 212, 218, 224, 229, 230
 Viipurin kuvernementti; 49, 60, 63,
 80, 99, 115, 154, 190, 197, 199
 Viipurin provinssi; 47, 93, 100, 115,
 123, 229
 Vilkuna, Kustaa H. J; 51
 Villstrand, Nils Erik; 23
 Winge, Carl; 70, 72, 73, 84
 Viro; 18, 30, 37, 38, 40, 47, 69, 122,
 190, 203
 Virolahti; 15
 viskaali; 53, 72, 78, 80
 Wittstock, Friedrich; 51, 58, 59, 70,
 72, 83, 84, 87, 118, 124, 155, 160
 vouti; 74, 76
 Wulfert, Anthon; 60, 67
 vuorovaikutus; 12, 32, 43, 84, 93, 95,
 103, 175, 179, 227, 231
 Vähä-Venäjä; 155, 180
 Ylikangas, Heikki; 29, 34
 Österberg, Eva; 32, 33

- 1 KOSTIAINEN, EMMA, Viestintä ammattiosaamisen ulottuvuutena. - Communication as a dimension of vocational competence. 305 p. Summary 4 p. 2003.
- 2 SEPPÄLÄ, ANTTI, Todellisuutta kuvaamassa - todellisuutta tuottamassa. Työ ja koti television ja vähän radionkin uutisissa. - Describing reality - producing reality. Discourses of work and home in television and on a small scale in radio news. 211 p. Summary 3 p. 2003.
- 3 GERLANDER, MAIJA, Jännitteet lääkärin ja potilaan välisessä viestintäsuhteessa. - Tensions in the doctor-patient communication and relationship. 228 p. Summary 6 p. 2003.
- 4 LEHIKONEN, TAISTO, Religious media theory - Understanding mediated faith and christian applications of modern media. - Uskonnollinen mediateoria: Modernin median kristilliset sovellukset. 341 p. Summary 5 p. 2003.
- 5 JARVA, VESA, Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa. - Russian influence and expressivity in the lexicon of Finnish dialects. 215 p. 6 p. 2003.
- 6 USKALI, TURO, "Älä kirjoita itseäsi ulos" Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkutaival 1957-1975. - "Do not write yourself out" The beginning of the Finnish Moscow-correspondency in 1957-1975. 484 p. Summary 4 p. 2003.
- 7 VALKONEN, TARJA, Puheviestintätaitojen arviointi. Näkökulmia lukioikäisten esiintymis- ja ryhmätaitoihin. - Assessing speech communication skills. Perspectives on presentation and group communication skills among upper secondary school students. 310 p. Summary 7 p. 2003.
- 8 TAMPERE, KAJA, Public relations in a transition society 1989-2002. Using a stakeholder approach in organisational communications and relation analyses. 137 p. 2003.
- 9 EEROLA, TUOMAS, The dynamics of musical expectancy. Cross-cultural and statistical approaches to melodic expectations. - Musiikillisten odotusten tarkastelu kulttuurien välisen vertailujen ja tilastollisten mallien avulla. 84 p. (277 p.) Yhteenveto 2 p. 2003.
- 10 PAAANANEN, PIIRKKO, Monta polkua musiikkiin. Tonaalisen musiikin perusrakenteiden kehittyminen musiikin tuottamis- ja improvisaatio-tehtävissä ikävuosina 6-11. - Many paths to music. The development of basic structures of tonal music in music production and improvisation at the age of 6-11 years. 235 p. Summary 4 p. 2003.
- 11 LAAKSAMO, JOUKO, Musiikillisten karakterien metamorfoosi. Transformaatio- ja metamorfoosiprosessit Usko Meriläisen tuotannossa vuosina 1963-86. - "Metamorphosis of musical characters". Transformation and metamorphosis processes in the works of Usko Meriläinen during 1963-86. 307 p. Summary 3 p. 2004.
- 12 RAUTIO, RIITTA, *Fortspinnungstypus* Revisited. Schemata and prototypical features in J. S. Bach's Minor-Key Cantata Aria Introductions. - Uusi katsaus kehitysmuotoon. Skeemat ja prototyyppiset piirteet J. S. Bachin kantaattien molliarioiden alkusoitoissa. 238 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 13 MÄNTYLÄ, KATJA, Idioms and language users: the effect of the characteristics of idioms on their recognition and interpretation by native and non-native speakers of English. - Idiomien ominaisuuksien vaikutus englannin idiomien ymmärtämiseen ja tulkintaan syntyperäisten ja suomea äidinkielenään puhuvien näkökulmasta. 239 p. Yhteenveto 3 p. 2004.
- 14 MIKKONEN, YRJÖ, On conceptualization of music. Applying systemic approach to musicological concepts, with practical examples of music theory and analysis. - Musiikin käsitteellistämistä. Systemisen tarkastelutavan soveltaminen musikologisiin käsitteisiin sekä käytännön esimerkkejä musiikin teoriasta ja analyysistä. 294 p. Yhteenveto 10 p. 2004.
- 15 HOLM, JAN-MARKUS, Virtual violin in the digital domain. Physical modeling and model-based sound synthesis of violin and its interactive application in virtual environment. - Virtuaalinen viulu digitaalisella alueella. Viulun fyysikaalinen mallintaminen ja mallipohjainen äänisynteesi sekä sen vuorovaikutteinen soveltaminen virtuaalitodellisuus ympäristössä. 74 p. (123 p.) Yhteenveto 1 p. 2004.
- 16 KEMP, CHRIS, Towards the holistic interpretation of musical genre classification. - Kohti musiikin genreluokituksen kokonaisvaltaista tulkintaa. 302 p. Yhteenveto 1 p. 2004.
- 17 LEINONEN, KARI, Finlandssvenskt sje-, tje- och s-ljud i kontrastiv belysning. 274 p. Yhteenveto 4 p. 2004.
- 18 MÄKINEN, EEVA, Pianisti cembalistina. Cembalotekniikka cembalonsoittoa aloittavan pianistin ongelmana. - The Pianist as cembalist. Adapting to harpsichord technique as a problem for pianists beginning on the harpsichord. 189 p. Summary 4 p. 2004.
- 19 KINNUNEN, MAURI, Herätysliike kahden kulttuurin rajalla. Lestadiolaisuus Karjalassa 1870-1939. - The Conviction on the boundary of two cultures. Laestadianism in Karelia in 1870-1939. 591 p. Summary 9 p. 2004.
- 20 Лилия Сибберг, "БЕЛЫЕ ЛИЛИИ". ГЕНЕЗИС ФИНСКОГО МИФА В БОЛГАРИИ. РОЛЬ РУССКОГО ФЕННОИЛЬСТВА. ФИНСКО-БОЛГАРСКИЕ КОНТАКТЫ И ПОСРЕДНИКИ С КОНЦА XIX ДО КОНЦА XX ВЕКА. 284 с. - "Belye lilii". Genezis finskogo mifa v Bolgarii. Rol' russkogo fennoil'stva. Finsko-bolgarskie kontakty i posredniki s konca XIX do konca XX veka. 284 p. Yhteenveto 2 p. 2004.

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES

- 21 FUCHS, BERTOLD, Phonetische Aspekte einer Didaktik der Finnischen Gebärdensprache als Fremdsprache. - Suomalainen viittomakieli vieraana kielenä. Didaktinen fonetiikka. 476 p. Yhteenveto 14 p. 2004.
- 22 JÄÄSKELÄINEN, PETRI, Instrumentatiivisuus ja nyky-suomen verbinjohto. Semanttinen tutkimus. - Instrumentality and verb derivation in Finnish. A semantic study. 504 p. Summary 5 p. 2004.
- 23 MERTANEN TOMI, Kahdentoista markan kapina? Vuoden 1956 yleislakko Suomessa. - A Rebellion for Twelve Marks? - The General Strike of 1956 in Finland. 399 p. Summary 10 p. 2004.
- 24 MALHERBE, JEAN-YVES, L'œuvre de fiction en prose de Marcel Thiry : une lecture d'inaboutissements. 353 p. Yhteenveto 1 p. 2004.
- 25 KUHNA, MATTI, Kahden maailman välissä. Marko Tapion *Arktinen hysteria* Väinö Linnan haastajana. - Between two worlds. Marko Tapio's *Arktinen hysteria* as a challenger to Väinö Linna. 307p. Summary 2 p. 2004.
- 26 VALTONEN, HELI, Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit. Tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden toimihenkilönaisten omaelämäkertoista. - Self-images, values and mentalities. An autobiographical study of white collar women in twentieth century Finland. 272 p. Summary 6 p. 2004.
- 27 PUSZTAL, BERTALAN, Religious tourists. Constructing authentic experiences in late modern hungarian catholicism. - Uskontotuturit. Autenttisen elämyksen rakentaminen myöhäismodernissa unkarilaisessa katolisuudessa. 256 p. Yhteenveto 9 p. Summary in Hungarian 9 p. 2004.
- 28 PÄÄJOKI, TARJA, Taide kulttuurisena kohtaamispaikkana taidekavatuksessa. - The arts as a place of cultural encounters in arts education. 125 p. Summary 3 p. 2004.
- 29 JUPPI, PIRITA, "Keitä me olemme? Mitä me haluamme?" Eläinoikeusliike määrittelykamppailun, marginalisoinnin ja moraalisen paniikin kohteena suomalaisessa sanomalehdissä. - "Who are we? What do we want?" The animal rights movement as an object of discursive struggle, marginalization and moral panic in Finnish newspapers. 315 p. Summary 6 p. 2004.
- 30 HOLMBERG, JUKKA, Etusivun politiikkaa. Yhteiskunnallisten toimijoiden representointi suomalaisissa sanomalehti uutisissa 1987-2003. - Front page politics. Representation of societal actors in Finnish newspapers' news articles in 1987-2003. 291 p. Summary 2 p. 2004.
- 31 LAGERBLOM, KIMMO, Kaukana Kainuussa, valtavyylän varrella. Etnologinen tutkimus Kontiomäen rautatieläisyhteisön elinkaaresta 1950 - 1972. - Far, far away, nearby a main passage. An ethnological study of the life spans of Kontiomäki railtown 1950 - 1972. 407 p. Summary 2 p. 2004.
- 32 HAKAMÄKI, LEENA, Scaffolded assistance provided by an EFL teacher during whole-class interaction. - Vieraan kielen opettajan antama oikea-aikainen tuki luokkahuoneessa. 331 p. Yhteenveto 7 p. 2005.
- 33 VIERGUTZ, GUDRUN, Beiträge zur Geschichte des Musikunterrichts an den Gelehrtschulen der östlichen Ostseeregion im 16. und 17. Jahrhundert. - Latinankoulujen musiikinopetuksen historiasta itäisen Itämeren rannikkokaupungeissa 1500- ja 1600-luvuilla. 211 p. Yhteenveto 9 p. 2005.
- 34 NIKULA, KAISU, Zur Umsetzung deutscher Lyrik in finnische Musik am Beispiel Rainer Maria Rilke und Einjuhani Rautavaara. - Saksalainen runous suomalaisessa musiikissa, esimerkkinä Rainer Maria Rilke ja Einjuhani Rautavaara. 304 p. Yhteenveto 6 p. 2005.
- 35 SYVÄNEN, KARI, Vastatunteiden dynamiikka musiikkiterapiassa. - Counter emotions dynamics in music therapy. 186 p. Summary 4 p. 2005.
- 36 ELORANTA, JARI & OJALA, JARI (eds), East-West trade and the cold war. 235 p. 2005.
- 37 HILTUNEN, KAISA, Images of time, thought and emotions: Narration and the spectator's experience in Krzysztof Kieslowski 's late fiction films. - Ajan, ajattelun ja tunteiden kuvia. Kerronta ja katsojan kokemus Krzysztof Kieslowskin myöhäisfiktiossa. 203 p. Yhteenveto 5 p. 2005.
- 38 AHONEN, KALEVI, From sugar triangle to cotton triangle. Trade and shipping between America and Baltic Russia, 1783-1860. 572 p. Yhteenveto 9 p. 2005.
- 39 UTRIAINEN, JAANA, A gestalt music analysis. Philosophical theory, method, and analysis of Iégor Reznikoff's compositions. - Hahmopuustainen musiikkianalyysi. Hahmofilosofien teoria, metodi ja musiikkianalyysi Iégor Reznikoffin sävellyksistä. 222 p. Yhteenveto 3 p. 2005.
- 40 MURTORINNE, ANNAMARI, *Tuskan hauskaa!* Tavoitteena tiedostava kirjoittaminen. Kirjoittamisprosessi peruskoulun yhdeksännellä luokalla. - Painfully fun! Towards reflective writing process. 338 p. 2005.
- 41 TUNTURI, ANNA-RIITTA, Der Pikareske Roman als Katalysator in Geschichtlichen Abläufen. Erzählerische Kommunikationsmodelle in *Das Leben des Lazarillo von Tormes*, bei Thomas Mann und in Einigen Finnischen Romanen. 183 p. 2005.
- 42 LUOMA-AHO, VILMA, Faith-holders as Social Capital of Finnish Public Organisations. - Luottojoukot - Suomalaisten julkisten organisaatioiden sosiaalista pääomaa. 368 p. Yhteenveto 8 p. 2005.

- 43 PENTTINEN, ESA MARTTI, Kielioppi virheiden varjossa. Kielitiedon merkitys lukion saksan kieliopin opetuksessa. - Grammar in the shadow of mistakes. The role of linguistic knowledge in general upper secondary school German grammar instruction. 153 p. Summary 2 p. Zusammenfassung 3 p. 2005.
- 44 KAIVAPALU, ANNEKATRIN, Lähdekieli kielenoppimisen apuna. - Contribution of L1 to foreign language acquisition. 348 p. Summary 7 p. 2005.
- 45 SALAVUO, MIikka, Verkkoavusteinen opiskelu yliopiston musiikkikasvatuksen opiskelukulttuurissa - Network-assisted learning in the learning culture of university music education. 317 p. Summary 5 p. 2005.
- 46 MAIJALA, JUHA, Maaseutuyhteisön kriisi-1930-luvun pula ja pakkojuutokaupat paikallisena ilmiönä Kalajokilaaksossa. - Agricultural society in crisis - the depression of the 1930s and compulsory sales as a local phenomenon in the basin of the Kalajoki-river. 242 p. Summary 4 p. 2005.
- 47 JOUHKI, JUUKA, Imagining the Other. Orientalism and occidentalism in Tamil-European relations in South India. -Tulkintoja Toiseudesta. Orientalismi ja oksidentalismi tamileiden ja eurooppalaisten välisissä suhteissa Etelä-Intiassa. 233 p. Yhteenveto 2 p. 2006.
- 48 LEHTO, KEIJO, Aatteista arkeen. Suomalaisten seitsenpäiväisten sanomalehtien linjapaperien synty ja muutos 1971-2005. - From ideologies to everyday life. Editorial principles of Finnish newspapers, 1971-2005. 499 p. Summary 3 p. 2006.
- 49 VALTONEN, HANNU, Tavallisesta kuriositeetiksi. Kahden Keski-Suomen Ilmailumuseon Messerschmitt Bf 109 -lentokoneen museoarvo. - From Commonplace to curiosity - The Museum value of two Messerschmitt Bf 109 -aircraft at the Central Finland Aviation Museum. 104 p. 2006.
- 50 KALLINEN, KARI, Towards a comprehensive theory of musical emotions. A multi-dimensional research approach and some empirical findings. - Kohti kokonaisvaltaista teoriaa musiikillisista emootioista. Moniulotteinen tutkimuslähestymistapa ja empiirisiä havain-toja. 71 p. (200 p.) Yhteenveto 2 p. 2006.
- 51 ISKANUIS, SANNA, Venäjänkielisten maahanmuuttajaopiskelijoiden kieli-identiteetti. - Language and identity of Russian-speaking students in Finland. 264 p. Summary 5 p. Реферат 6 c. 2006.
- 52 HEINÄNEN, SEIJA, Käsityö - taide - teollisuus. Näkemyksiä käsityöstä taideiteollisuuteen 1900-luvun alun ammatti- ja aikakauslehdissä. - Craft - Art - Industry: From craft to industrial art in the views of magazines and trade publications of the early 20th Century. 403 p. Summary 7 p. 2006.
- 53 KAIVAPALU, ANNEKATRIN & PRUULLI, KÜLVI (eds), Lähivertailuja 17. - Close comparisons. 254 p. 2006.
- 54 ALATALO, PIRJO, Directive functions in intra-corporate cross-border email interaction. - Direktiiviset funktiot monikansallisen yrityksen englanninkielisessä sisäisessä sähköpostiviestinnässä. 471 p. Yhteenveto 3 p. 2006.
- 55 KISANTAL, TAMÁS, „...egy tömegmészárlásról mi értelmes dolgot lehetne elmondani?” Az ábrázolásmód mint történelemkonceptió a holokauszt-irodalomban. - „...there is nothing intelligent to say about a massacre”. The representational method as a conception of history in the holocaust-literature. 203 p. Summary 4 p. 2006.
- 56 MATIKAINEN, SATU, Great Britain, British Jews, and the international protection of Romanian Jews, 1900-1914: A study of Jewish diplomacy and minority rights. - Britannia, Britannian juutalaiset ja Romanian juutalaisten kansainvälinen suojele, 1900-1914: Tutkimus juutalaisesta diplomatiasta ja vähemmistöoikeuksista. 237 p. Yhteenveto 7 p. 2006.
- 57 HÄNNINEN, KIRSI, Visiosta toimintaan. Museoiden ympäristökasvatus sosiokulttuurisena jatkumona, säätelymekanismina ja innovatiivisena viestintänä. - From vision to action. Environmental education in museums as a socio-cultural continuum, regulating mechanism, and as innovative communication 278 p. Summary 6 p. 2006.
- 58 JOENSUU, SANNA, Kaksi kuvaa työntekijästä. Sisäisen viestinnän opit ja postmoderni näkökulma. - Two images of an employee; internal communication doctrines from a postmodern perspective. 225 p. Summary 9 p. 2006.
- 59 KOSKIMÄKI, JOUNI, Happiness is... a good transcription - Reconsidering the Beatles sheet music publications. - Onni on... hyvä transkriptio - Beatles-nuottijulkaisut uudelleen arvioituna. 55 p. (320 p. + CD). Yhteenveto 2 p. 2006.
- 60 HIETAHARJU, MIKKO, Valokuvan voi repiä. Valokuvan rakenne-elementit, käyttöympäristöt sekä valokuvatulkinnan syntyminen. - Tearing a photograph. Compositional elements, contexts and the birth of the interpretation. 255 p. Summary 5 p. 2006.
- 61 JÄMSÄNEN, AULI, Matrikkeliarteilijaksi valikoituminen. Suomen Kuvaamataiteilijat -hakuteoksen (1943) kriteerit. - Prerequisites for being listed in a biographical encyclopedia criteria for the Finnish Artists Encyclopedia of 1943. 285 p. Summary 4 p. 2006.
- 62 HOKKANEN, MARKKU, Quests for Health in Colonial Society. Scottish missionaries and medical culture in the Northern Malawi region, 1875-1930. 519 p. Yhteenveto 9 p. 2006.

- 63 RUUSKANEN, ESA, Viholliskuviin ja viranomaisiin vetoamalla vaiennetut työväentalot. Kuinka Pohjois-Savon Lapuan liike sai nimismiehet ja maaherran sulkemaan 59 kommunistista työväentaloa Pohjois-Savossa vuosina 1930-1932. - The workers' halls closed by scare-mongering and the use of special powers by the authorities. 248 p. Summary 5 p. 2006.
- 64 VARDJA, MERIKE, Tegelaskategoriad ja tegelase kujutamise vahendid Väinö Linna romaanis "Tundmatu sõdur". - Character categories and the means of character representation in Väinö Linna's Novel *The Unknown Soldier*. 208 p. Summary 3 p. 2006.
- 65 TAKÁTS, JÓZSEF, Módszertani berek. Írások az irodalomtörténet-írásról. - The Grove of Methodology. Writings on Literary Historiography. 164 p. Summary 3 p. 2006.
- 66 MIKKOLA, LEENA, Tuen merkitykset potilaan ja hoitajan vuorovaikutuksessa. - Meanings of social support in patient-nurse interaction. 260 p. Summary 3 p. 2006.
- 67 SAARIKALLIO, SUVI, Music as mood regulation in adolescence. - Musiikki nuorten tunteiden säätelyä. 46 p. (119 p.) Yhteenveto 2 p. 2007.
- 68 HUJANEN, ERKKI, Lukijakunnan rajamailla. Sanomalehden muuttuvat merkitykset arjessa. - On the fringes of readership. The changing meanings of newspaper in everyday life. 296 p. Summary 4 p. 2007.
- 69 TUOKKO, Eeva, Mille tasolle perusopetuksen englannin opiskelussa päästään? Perusopetuksen päättövaiheen kansallisen arvioinnin 1999 eurooppalaisen viitekehyksen taitotasoihin linkitetyt tulokset. - What level do pupils reach in English at the end of the comprehensive school? National assessment results linked to the common European framework. 338 p. Summary 7 p. Sammanfattning 1 p. Tiivistelmä 1 p. 2007.
- 70 TUUKKA, TIMO, "Kekkonen konstit". Urho Kekkonen historia- ja politiikkakäsitykset teoriasta käytäntöön 1933-1981. - "Kekkonen's way". Urho Kekkonen's conceptions of history and politics from theory to practice, 1933-1981. 413 p. Summary 3 p. 2007.
- 71 Humanistista kirjoja. 145 s. 2007.
- 72 NIEMINEN, LEA, A complex case: a morphosyntactic approach to complexity in early child language. 296 p. Tiivistelmä 7 p. 2007.
- 73 TORVELAINEN, PÄIVI, Kaksivuotiaiden lasten fonologisen kehityksen variaatio. Puheen ymmärrettävyyden sekä sananmuotojen tavoittelun ja tuottamisen tarkastelu. - Variation in phonological development of two-year-old Finnish children. A study of speech intelligibility and attempting and production of words. 220 p. Summary 10 p. 2007.
- 74 SIITONEN, MARKO, Social interaction in online multiplayer communities. - Vuorovaikutus verkkopeliyhteisöissä. 235 p. Yhteenveto 5 p. 2007.
- 75 SIJERNVALL-JÄRVI, BIRGITTA, Kartanoarkkitehtuuri osana Tandefelt-suvun elämäntapaa. - Manor house architecture as part of the Tandefelt family's lifestyle. 231 p. 2007.
- 76 SULKUNEN, SARI, Text authenticity in international reading literacy assessment. Focusing on PISA 2000. - Tekstien autenttisuus kansainvälisissä lukutaidon arviointitutkimuksissa: PISA 2000. 227 p. Tiivistelmä 6 p. 2007.
- 77 KÖSZEGHY, PÉTER, Magyar Alkibiadés. Balassi Bálint élete. - The Hungarian Alcibiades. The life of Bálint Balass. 270 p. Summary 6 p. 2007.
- 78 MIKKONEN, SIMO, State composers and the red courtiers - Music, ideology, and politics in the Soviet 1930s - Valtion säveltäjiä ja punaisia hoviherroja. Musiikki, ideologia ja politiikka 1930-luvun Neuvostoliitossa. 336 p. Yhteenveto 4 p. 2007.
- 79 SIVUNEN, ANU, Vuorovaikutus, viestintä-tekniologia ja identifiointuminen hajautetuissa tiimeissä. - Social interaction, communication technology and identification in virtual teams. 251 p. Summary 6 p. 2007.
- 80 LAPPI, TIINA-RIITTA, Neuvottelu tilan tulkinnoista. Etnologinen tutkimus sosiaalisen ja materiaalsen ympäristön vuorovaikutuksesta jyvaskyläläisissä kaupunkipuhunnoissa. - Negotiating urban spatiality. An ethnological study on the interplay of social and material environment in urban narrations on Jyväskylä. 231 p. Summary 4 p. 2007.
- 81 HUHTAMÄKI, ÜLLA, "Heittäydä vapauteen". Avantgarde ja Kauko Lehtisen taiteen murros 1961-1965. - "Fling yourself into freedom!" The Avant-Garde and the artistic transition of Kauko Lehtinen over the period 1961-1965. 287 p. Summary 4 p. 2007.
- 82 KELA, MARIA, Jumalan kasvot suomeksi. Metaforisaatio ja erään uskonnollisen ilmauksen synty. - God's face in Finnish. Metaphorisation and the emergence of a religious expression. 275 p. Summary 5 p. 2007.
- 83 SAAKINEN, TAINA, Quality on the move. Discursive construction of higher education policy from the perspective of quality. - Laatu liikkeessä. Korkeakoulupolitiikan diskursiivinen rakentuminen laadun näkökulmasta. 90 p. (176 p.) Yhteenveto 4 p. 2007.
- 84 MÄKILÄ, KIMMO, Tuhoa, tehoa ja tuhlausta. Helsingin Sanomien ja New York Timesin ydinaseuutisoinnin tarkastelua diskurssi-analyttisestä näkökulmasta 1945-1998.

- "Powerful, Useful and Wasteful". Discourses of Nuclear Weapons in the New York Times and Helsingin Sanomat 1945-1998. 337 p. Summary 7 p. 2007.
- 85 KANTANEN, HELENA, Stakeholder dialogue and regional engagement in the context of higher education. - Yliopistojen sidosryhmävuoropuhelu ja alueellinen sitoutuminen. 209 p. Yhteenveto 8 p. 2007.
- 86 ALMONKARI, MERJA, Jännittäminen opiskelun puheviestintätilanteissa. - Social anxiety in study-related communication situations. 204 p. Summary 4 p. 2007.
- 87 VALENTINI, CHIARA, Promoting the European Union. Comparative analysis of EU communication strategies in Finland and in Italy. 159 p. (282 p.) 2008.
- 88 PULKKINEN, HANNU, Uutisten arkkitehtuuri - Sanomalehden ulkoasun rakenteiden järjestys ja jousto. - The Architecture of news. Order and flexibility of newspaper design structures. 280 p. Yhteenveto 5 p. 2008.
- 89 MERILÄINEN, MERJA, Monenlaiset oppijat englanninkielisessä kielikylpyopetuksessa - rakennusaineita opetusjärjestelyjen tueksi. - Diverse Children in English Immersion: Tools for Supporting Teaching Arrangements. 197 p. 2008.
- 90 VARES, MARI, The question of Western Hungary/Burgenland, 1918-1923. A territorial question in the context of national and international policy. - Länsi-Unkarin/Burgenlandin kysymys 1918-1923. Aluekysymys kansallisen ja kansainvälisen politiikan kontekstissa. 328 p. Yhteenveto 8 p. 2008.
- 91 ALA-RUONA, ESA, Alkuarviointi kliinisenä käytäntönä psyykkisesti oireilevien asiakkaiden musiikkiterapiassa - strategioita, menetelmiä ja apukeinoja. - Initial assessment as a clinical procedure in music therapy of clients with mental health problems - strategies, methods and tools. 155 p. 2008.
- 92 ORAVALA, JUHA, Kohti elokuvallista ajattelua. Virtuaalisen todellisen ontologia Gilles Deleuzen ja Jean-Luc Godardin elokuvakäsityksissä. - Towards cinematic thinking. The ontology of the virtually real in Gilles Deleuze's and Jean-Luc Godard's conceptions of cinema. 184 p. Summary 6 p. 2008.
- 93 KECSKEMÉTI, ISTVÁN, Papyrusesta megabitteihin. Arkisto- ja valokuvakokoelmien konservoinnin prosessin hallinta. - From papyrus to megabytes: Conservation management of archival and photographic collections. 277 p. 2008.
- 94 SUNI, MINNA, Toista kieltä vuorovaikutuksessa. Kielellisten resurssien jakaminen toisen kielen omaksumisen alkuvaiheessa. - Second language in interaction: sharing linguistic resources in the early stage of second language acquisition. 251 p. Summary 9 p. 2008.
- 95 N. PÁL, JÓZSEF, Modernség, progresszió, Ady Endre és az Ady-Rákosi vita. Egy konfliktusos eszmetörténeti pozíció természetete és következményei. 203 p. Summary 3 p. 2008.
- 96 BARTIS, IMRE, „Az igazság ismérve az, hogy igaz”. Etika és nemzeti identitás Sütő András Anyám könnyű álmot ígér című művében és annak recepciójában. 173 p. Summary 4 p. 2008.
- 97 RANTA-MEYER, TUIRE, Nulla dies sine linea. Avauksia Erkki Melartinin vaikutteisiin, verkostoihin ja vastaanottoon henkilö- ja reseptiohistoriallisena tutkimuksena. - *Nulla dies sine linea*: A biographical and reception-historical approach to Finnish composer Erkki Melartin. 68 p. Summary 6 p. 2008.
- 98 KOIVISTO, KEIJO, Itsenäisen Suomen kanta-aliupseeriston synty, koulutus, rekrytointitausta ja palvelusehdot. - The rise, education, the background of recruitment and conditions of service of the non-commissioned officers in independent Finland. 300 p. Summary 7 p. 2008.
- 99 KISS, MIKLÓS, Between narrative and cognitive approaches. Film theory of non-linearity applied to Hungarian movies. 198 p. 2008.
- 100 RUUSUNEN, AIMO, Todeksi uskottua. Kansandemokraattinen Neuvostoliitto-journalismi rajapinnan tulkina vuosina 1964-1973. - Believed to be true. Reporting on the USSR as interpretation of a boundary surface in pro-communist partisan journalism 1964-1973. 311 p. Summary 4 p. 2008.
- 101 HÄRMÄLÄ, MARITA, Riittääkö *Ett ögonblick* näytöksi merkonomilta edellytetystä kielitaidosta? Kielitaidon arviointi aikuisten näytötutkinnoissa. - Is *Ett ögonblick* a sufficient demonstration of the language skills required in the qualification of business and administration? Language assessment in competence-based qualifications for adults. 318 p. Summary 4 p. 2008.
- 102 COELHO, JACQUES, The vision of the cyclops. From painting to video ways of seeing in the 20th century and through the eyes of Man Ray. 538 p. 2008.
- 103 BREWIS, KIELO, Stress in the multi-ethnic customer contacts of the Finnish civil servants: Developing critical pragmatic intercultural professionals. - Stressin kokemus suomalaisen viranomaisten monietnisissä asiakaskontaktteissa: kriittis-pragmaattisen kulttuurivälisen ammattitaidon kehittäminen. 299 p. Yhteenveto 4 p. 2008.
- 104 BELIK, ZHANNA, The Peshekhonovs' Workshop: The Heritage in Icon Painting. 239 p. [Russian]. Summary 7 p. 2008.
- 105 MOILANEN, LAURA-KRISTINA, Talonpoikaisuus, säädyllisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana. - Peasant values, estate society and the Finnish in late nineteenth- and early

- and early twentieth-century narrative literature. 208 p. Summary 3 p. 2008.
- 106 PÄÄRNILÄ, OSSI, Hengen hehkusta tietostrategioihin. Jyväskylän yliopiston humanistisen tiedekunnan viisi vuosikymmentä. 110 p. 2008.
- 107 KANGASNIEMI, JUKKA, Yksinäisyyden kokemuksen avainkomponentit Yleisradion tekstitelevisiion Nuorten palstan kirjoituksissa. - The key components of the experience of loneliness on the Finnish Broadcasting Company's (YLE) teletext forum for adolescents. 388 p. 2008.
- 108 GAJDÓ, TAMÁS, Színháztörténeti metszetek a 19. század végétől a 20. század közepéig. - Segments of theatre history from the end of the 19th century to the middle of the 20th century. 246 p. Summary 2 p. 2008.
- 109 CATANI, JOHANNA, Yritystapahtuma kontekstina ja kulttuurisena kokemuksena. - Corporate event as context and cultural experience. 140 p. Summary 3 p. 2008.
- 110 MAHLAMÄKI-KAISTINEN, RIIKKA, Mätänevän velhon taidejulistus. Intertekstuaalisen ja -figuraalisen aineiston asema Apollinairen L'Enchanteur pourrissant teoksen tematikassa ja symboliikassa. - Pamphlet of the rotten sorcerer. The themes and symbols that intertextuality and interfigurality raise in Apollinaire's prose work L'Enchanteur pourrissant. 235 p. Résumé 4 p. 2008.
- 111 PIETILÄ, JYRKI, Kirjoitus, juttu, tekstilementti. Suomalainen sanomalehtijournalismi juttutyypin kehityksen valossa printtimedian vuosina 1771-2000. - Written Item, Story, Text Element. Finnish print journalism in the light of the development of journalistic genres during the period 1771-2000. 779 p. Summary 2 p. 2008.
- 112 SAUKKO, PÄIVI, Musiikkiterapian tavoitteet lapsen kuntoutusprosessissa. - The goals of music therapy in the child's rehabilitation process. 215 p. Summary 2 p. 2008.
- 113 LASSILA-MERISALO, MARIA, Faktan ja fiktion rajamailla. Kaunokirjallisen journalismin poetiikka suomalaisissa aikakauslehdissä. - On the borderline of fact and fiction. The poetics of literary journalism in Finnish magazines. 238 p. Summary 3 p. 2009.
- 114 KNUUTINEN, ULLA, Kulttuurihistoriallisten materiaalien menneisyys ja tulevaisuus. Konservoinnin materiaalitutkimuksen heritologiset funktiot. - The heritological functions of materials research of conservation. 157 p. (208 p.) 2009.
- 115 NIIRANEN, SUSANNA, «Miroir de mérite». Valeurs sociales, rôles et image de la femme dans les textes médiévaux des *troubairitz*. - "Arvokkuuden peili". Sosiaaliset arvot, roolit ja naiskuva keskiaikaisissa *troubairitz*-teksteissä. 267 p. Yhteenveto 4 p. 2009.
- 116 ARO, MARI, Speakers and doers. Polyphony and agency in children's beliefs about language learning. - Puhujat ja tekijät. Polyfonia ja agenttiivisuus lasten kielenoppimiskäsityksissä. 184 p. Yhteenveto 5 p. 2009.
- 117 JANTUNEN, TOMMI, Tavu ja lause. Tutkimuksia kahden sekventiaalisen perusyksikön olemuksesta suomalaisessa viittomakielessä. - Syllable and sentence. Studies on the nature of two sequential basic units in Finnish Sign Language. 64 p. 2009.
- 118 SÄRKKÄ, TIMO, Hobson's Imperialism. A Study in Late-Victorian political thought. - J. A. Hobsonin imperialismi. 211 p. Yhteenveto 11 p. 2009.
- 119 LAIHONEN, PETTERI, Language ideologies in the Romanian Banat. Analysis of interviews and academic writings among the Hungarians and Germans. 51 p. (180 p) Yhteenveto 3 p. 2009.
- 120 MÁTYÁS, EMESE, Sprachlernspiele im DaF-Unterricht. Einblick in die Spielpraxis des finnischen und ungarischen Deutsch-als-Fremdsprache-Unterrichts in der gymnasialen Oberstufe sowie in die subjektiven Theorien der Lehrenden über den Einsatz von Sprachlernspielen. 399 p. 2009.
- 121 PARACZKY, ÁGNES, Näkeekö taitava muusikko sen minkä kuulee? Melodiadiktaatin ongelmat suomalaisessa ja unkarilaisessa taidemuusiikin ammattikoulutuksessa. - Do accomplished musicians see what they hear? 164 p. Magyar nyelvű összefoglaló 15 p. Summary 4 p. 2009.
- 122 ELOMAA, EEVA, Oppikirja eläköön! Teoreettisia ja käytännön näkökohtia kielten oppimateriaalien uudistamiseen. - Cheers to the textbook! Theoretical and practical considerations on enhancing foreign language textbook design. 307 p. Zusammenfassung 1 p. 2009.
- 123 HELLE, ANNA, Jäljet sanoissa. Jälkistrukturalistisen kirjallisuuskäsityksen tulo 1980-luvun Suomeen. - Traces in the words. The advent of the poststructuralist conception of literature to Finland in the 1980s. 272 p. Summary 2 p. 2009.
- 124 PIMIÄ, TENHO ILARI, Tähtäin idässä. Suomalainen sukukansojen tutkimus toisessa maailmansodassa. - Setting sights on East Karelia: Finnish ethnology during the Second World War. 275 p. Summary 2 p. 2009.
- 125 VUORIO, KAIJA, Sanoma, lähettäjä, kulttuuri. Lehdistöhistorian tutkimustraditiot Suomessa ja median rakennemuutos. - Message, sender, culture. Traditions of research into the history of the press in Finland and structural change in the media. 107 p. 2009.
- 126 BENE, ADRIÁN, Egyén és közösség. Jean-Paul Sartre *Critique de la raison dialectique* című műve a magyar recepció tükrében. - Individual and community. Jean-Paul Sartre's

- Critique of dialectical reason* in the mirror of the Hungarian reception. 230 p. Summary 5 p. 2009.
- 127 DRAKE, MERJA, Terveysviestinnän kipupisteitä. Terveystiedon tuottajat ja hankkijat Internetissä. - At the interstices of health communication. Producers and seekers of health information on the Internet. 206 p. Summary 9 p. 2009.
- 128 ROUHIAINEN-NEUNHÄUSERER, MAIJASTIINA, Johtajan vuorovaikutusosaaminen ja sen kehittyminen. Johtamisen viestintähaasteet tietoperustaisessa organisaatiossa. - The interpersonal communication competence of leaders and its development. Leadership communication challenges in a knowledge-based organization. 215 p. Summary 9 p. 2009.
- 129 VAARALA, HEIDI, Oudosta omaksi. Miten suomenoppijat keskustelevat nykynovelista? - From strange to familiar: how do learners of Finnish discuss the modern short story? 317 p. Summary 10 p. 2009.
- 130 MARJANEN, KAARINA, The Belly-Button Chord. Connections of pre-and postnatal music education with early mother-child interaction. - Napasointu. Pre- ja postnataalin musiikkikasvatuksen ja varhaisen äiti-vauva-vuorovaikutuksen yhteydet. 189 p. Yhteenveto 4 p. 2009.
- 131 BÖHM, GÁBOR, Önéletírás, emlékezet, elbeszélés. Az emlékező próza hermeneutikai aspektusai az önéletírás-kutatás újabb eredményei tükrében. - Autobiography, remembrance, narrative. The hermeneutical aspects of the literature of remembrance in the mirror of recent research on autobiography. 171 p. Summary 5 p. 2009.
- 132 LEPPÄNEN, SIRPA, PITKÄNEN-HUHTA, ANNE, NIKULA, TARJA, KYTÖLÄ, SAMU, TÖRMÄKANGAS, TIMO, NISSINEN, KARI, KÄÄNTÄ, LEILA, VIRKKULA, TIINA, LAITINEN, MIKKO, PAHTA, PÄIVI, KOSKELA, HEIDI, LÄHDESMÄKI, SALLA & JOUSMÄKI, HENNA, Kansallinen kyselytutkimus englannin kielestä Suomessa: Käyttö, merkitys ja asenteet. - National survey on the English language in Finland: Uses, meanings and attitudes. 365 p. 2009.
- 133 HEIKKINEN, OLLI, Äänitemoodi. Äänite musiikillisessa kommunikaatiossa. - Recording Mode. Recordings in Musical Communication. 149 p. 2010.
- 134 LÄHDESMÄKI, TUULI (ED.), Gender, Nation, Narration. Critical Readings of Cultural Phenomena. 105 p. 2010.
- 135 MIKKONEN, INKA, "Olen sitä mieltä, että". Lukiolaisten yleisönasastotekstien rakenne ja argumentointi. - "In my opinion..." Structure and argumentation of letters to the editor written by upper secondary school students. 242 p. Summary 7 p. 2010.
- 136 NIEMINEN, TOMMI, Lajien synty. Tekstilaji kielitieteen semioottisessa metateoriassa. - Origin of genres: Genre in the semiotic metatheory of linguistics. 303 p. Summary 6 p. 2010.
- 137 KÄÄNTÄ, LEILA, Teacher turn allocation and repair practices in classroom interaction. A multisemiotic perspective. - Opettajan vuoronanto- ja korjauskäytännöt luokkahuonevuorovaikutuksessa: multisemioottinen näkökulma. 295 p. Yhteenveto 4 p. 2010. HUOM: vain verkkoversiona.
- 138 SAARIMÄKI, PASI, Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. - The norms, practices and conflicts of sex and marriage. Premarital and marital sexual activity in rural Central Finland in the late nineteenth century. 275 p. Summary 12 p. 2010.
- 139 KUUVA, SARI, Symbol, Munch and creativity: Metabolism of visual symbols. - Symboli, Munch ja luovuus - Visuaalisten symbolien metabolismi. 296 p. Yhteenveto 4 p. 2010.
- 140 SKANIAKOS, TERHI, Discoursing Finnish rock. Articulations of identities in the Saimaailmiö rock documentary. - Suomi-rockin diskursseja. Identiteettien artikulaatioita Saimaailmiö rockdokumenttilokuvassa. 229 p. 2010.
- 141 KAUPPINEN, MERJA, Lukemisen linjaukset - lukutaito ja sen opetus perusopetuksen äidinkielen ja kirjallisuuden opetussuunnitelmassa. - Literacy delineated - reading literacy and its instruction in the curricula for the mother tongue in basic education. 338 p. Summary 8 p. 2010.
- 142 PEKKOLA, MIKA, Prophet of radicalism. Erich Fromm and the figurative constitution of the crisis of modernity. - Radikalismmin profeetta. Erich Fromm ja modernisaation kriisin figuratiivinen rakentuminen. 271 p. Yhteenveto 2 p. 2010.
- 143 KOKKONEN, LOITTA, Pakolaisten vuorovaikutussuhteet. Keski-Suomeen muuttaneiden pakolaisten kokemuksia vuorovaikutussuhteistaan ja kiinnittymisestäään uuteen sosiaaliseen ympäristöön. - Interpersonal relationships of refugees in Central Finland: perceptions of relationship development and attachment to a new social environment. 260 p. Summary 8 p. 2010.
- 144 KANANEN, HELI KAARINA, Kontrolloitu sopeutuminen. Ortodoksinen siirtoväki sotien jälkeisessä Ylä-Savossa (1946-1959). - Controlled integration: Displaced orthodox Finns in postwar upper Savo (1946-1959). 318 p. Summary 4 p. 2010.

JYVÄSKYLÄ STUDIES IN HUMANITIES

- 145 NISSI, RIIKKA, Totuuden jäljillä. Tekstin tulkin-
ta nuorten aikuisten raamattupiirikeskuste-
luissa. – In search of the truth. Text interpre-
tation in young adults' Bible study conversa-
tions. 351 p. Summary 5 p. 2010.
- 146 LILJA, NIINA, Ongelmista oppimiseen. Toisen
aloittamat korjausjaksot kakkoskielisessä kes-
kustelussa. – Other-initiated repair sequences
in Finnish second language interactions.
336 p. Summary 8 p. 2010.
- 147 VÁRADI, ILDIKÓ, A parasztpolgárosodás
„finn útja”. Kodolányi János finnországi
tevékenysége és finn útirajzai. – The “Finn-
ish Way” of Peasant-Bourgeoisization. János
Kodolányi's Activity in Finland and His
Travelogues on Finland. 182 p. Summary 3 p.
2010.
- 148 HANKALA, MARI, Sanomalehdellä aktiiviseksi
kansalaiseksi? Näkökulmia nuorten sanoma-
lehtien lukijuuteen ja koulun sanomalehti-
tiopetukseen. – Active citizenship through
newspapers? Perspectives on young people's
newspaper readership and on the use of
newspapers in education. 222 p. Summary 5
p. 2011.
- 149 SALMINEN, ELINA, Monta kuvaa menneisyy-
destä. Etnologinen tutkimus museokokoel-
mien yksityisyydestä ja julkisuudesta. – Im-
ages of the Past. An ethnological study of the
privacy and publicity of museum collections.
226 p. Summary 5 p. 2011. HUOM: vain verk-
koversiona.
- 150 JÄRVI, ULLA, Media terveyden lähteillä. Miten
sairaus ja terveys rakentuvat 2000-luvun
mediassa. – Media forces and health sources.
Study of sickness and health in the media.
209 p. Summary 3 p. 2011.
- 151 ULLAKONOJA, RIIKKA, Da. Eto vopros! Prosodic
development of Finnish students' read-aloud
Russian during study in Russia. – Suoma-
laisten opiskelijoiden lukupuhunnan prosodi-
nen kehittyminen vaihto-opiskelujakson
aikana Venäjällä. 159 p. (208 p.)
Summary 5 p. 2011.
- 152 MARITA VOS, RAGNHILD LUND, ZVI REICH AND
HALLIKI HARRO-LOIT (EDS), Developing a Crisis
Communication Scorecard. Outcomes of
an International Research Project 2008-2011
(Ref.). 340 p. 2011.
- 153 PUNKANEN, MARKO, Improvisational music
therapy and perception of emotions in music
by people with depression. 60 p. (94 p.)
Yhteenveto 1 p. 2011.
- 154 DI ROSARIO, GIOVANNA, Electronic poetry.
Understanding poetry in the digital environ-
ment. – Elektroninen runous. Miten runous
ymmärretään digitaalisessa ympäristössä?
327 p. Tiivistelmä 1 p. 2011.
- 155 TUURI, KAI, Hearing Gestures: Vocalisations
as embodied projections of intentionality in
designing non-speech sounds for communi-
cative functions. – Puheakteissa kehollisesti
välittyvä intentionaalisuus apuna ei-kielelli-
sesti viestivien käyttöliittymä-äänien
suunnittelussa. 50 p. (200 p.) Yhteenveto 2 p.
2011.
- 156 MARTIKAINEN, JARI, Käsitettävä taidehistoria.
Kualähtöinen malli taidehistorian opetuk-
seen kuvallisen ilmaisen ammatillisessa
perustutkinnossa. – Grasping art history. A
picture-based model for teaching art history
in the vocational basic degree programme in
visual arts. 359 p. Summary 10 p. 2011.
- 157 HAKANEN, MARKO, Vallan verkostoissa.
Per Brahe ja hänen klienttinsä 1600-luvun
Ruotsin valtakunnassa. – Networks of
Power: Per Brahe and His Clients in the
Sixteenth-Century Swedish Empire. 216 p.
Summary 6 p. 2011.
- 158 LINDSTRÖM, TUIJA ELINA, Pedagogisia merki-
tyksiä koulun musiikintunneilla peruso-
petuksen yläluokkien oppilaiden näkökul-
masta. – Pedagogical Meanings in Music
Education from the Viewpoint of Students
of Junior High Grades 7-9. 215 p. 2011.
- 159 ANCKAR, JOANNA, Assessing foreign lan-
guage listening comprehension by means of
the multiple-choice format: processes and
products. – Vieraan kielen kuullun ym-
märtämistaidon mittaaminen monivalinta-
tehtävien avulla: prosesseja ja tuloksia. 308
p. Tiivistelmä 2 p. 2011.
- 160 EKSTRÖM, NORA, Kirjoittamisen opettajan
kertomus. Kirjoittamisen opettamisesta
kognitiiviselta pohjalta. – The story of writ-
ing teacher. Teaching writing from cognitive
base. 272 p. Tiivistelmä 4 p. 2011.
- 161 HUOVINEN, MIKA, Did the east belong
to the SS? The realism of the SS demo-
graphic reorganisation policy in the light
of the germanisation operation of SS- und
Polizeiführer Odilo Globocnik. – Kuuluiko
Itä SS-järjestölle? SS-järjestön uudelleen-
järjestelypolitiikan realismisuus SS- ja poliisi-
johtaja Odilo Globocnikin germaanistamis-
operaation valossa. 268 p. Tiivistelmä 1 p.
2011.
- 162 PAKKANEN, IRENE, Käydään juttukauppaa.
Freelancerin ja ostajan kohtaamia journa-
lismen kauppapaikalla. – Let's do story
business. Encounters of freelancers and
buyers at the marketplace of journalism.
207 p. 2011.
- 163 KOSKELA, HEIDI, Constructing knowledge:
Epistemic practices in three television inter-
view genres. – Tietoa rakentamassa: epis-
teemiset käytänteet kolmessa eri
televisiohaastattelugenressä.
68 p. (155 p.) Yhteenveto 3 p. 2011.
- 164 PÖYHÖNEN, MARKKU O., Muusikon tietämisen
tavat. Moniälykyys, hiljainen tieto ja
musiikin esittämisen taito korkeakoulun
instrumenttituntien näkökulmasta. – The
ways of knowing of a musician: Multiple
intelligences, tacit knowledge and the art of
performing seen through instrumental
lessons of bachelor and post-graduate
students. 256 p. Summary 4 p. 2011.

- 165 RAUTAVUOMA, VEERA, Liberation exhibitions as a commemorative membrane of socialist Hungary. 251 p. Yhteenveto 3 p. 2011.
- 166 LEHTONEN, KIMMO E., Rhetoric of the visual – metaphor in a still image. – Visuaalisen retoriikka – metafora still-kuvan tarkastelussa. 174 p. Yhteenveto 1 p. 2011.
- 167 SARKAMO, VILLE, Karoliinien soturiarvot. Kunnian hallitsema maailmankuva Ruotsin valtakunnassa 1700-luvun alussa. – Carolean warrior values: an honour-dominated worldview in early-eighteenth-century Sweden. 216 p. Summary 11 p. 2011.
- 168 RYNKÄNEN, TAIJANA, Русскоязычные молодые иммигранты в Финляндии – интеграция в контексте обучения и овладения языком. – Russian-speaking immigrant adolescents in Finnish society – integration from the perspective of language and education. 258 p. Tiivistelmä 9 p. Summary 9 p. 2011.
- 169 TIAINEN, VEIKKO, Vähentäjää vähentämässä. Tehdaspuu Oy puunhankkijana Suomessa. – Tehdaspuu Oy in Finnish Wood Procurement. 236 p. Summary 5 p. 2011.
- 170 STOLP, MARLEENA, Taidetta, vastustusta, leikkiä ja työtä? Lasten toimijuus 6-vuotiaiden teatteriprojektissa. – Art, resistance, play and work? Children’s agency in a six-year-olds’ theatre project. 79 p. (142 p.) 2011.
- 171 COOLS, CARINE, Relational dialectics in intercultural couples’ relationships. – Kulttuurienvälisten parisuhteiden relationaalinen dialektiikka. 282 p. 2011.
- 172 SAARIO, JOHANNA, Yhteiskuntaopin kieliympäristö ja käsitteet – toisella kielellä opiskelvan haasteet ja tuen tarpeet. – The language environment and concepts in social studies – challenges and need of support for a second language learner. 290 p. Summary 7 p. 2012.
- 173 ALLURI, VINO, Acoustic, neural, and perceptual correlates of polyphonic timbre. – Polyfonisen sointiväriin hahmottamisen akustiset ja hermostolliset vastineet. 76 p. (141 p.) Yhteenveto 1 p. 2012.
- 174 VUOSKOSKI, JONNA KATARIINA, Emotions represented and induced by music: The role of individual differences. – Yksilöllisten erojen merkitys musiikillisten emootioiden havaitsemisessa ja kokemisessa. 58 p. (132 p.) Tiivistelmä 1 p. 2012.
- 175 LEINONEN, JUKKA, The beginning of the cold war as a phenomenon of realpolitik – U.S. secretary of state James F. Byrnes in the field of power politics 1945–1947. – Kylmän sodan synty reaalipoliittisena ilmiönä – James F. Byrnes suurvaltapoliitiikan pelikentällä Jaltasta Stuttgartiin 1945–1947. 393 p. Yhteenveto 8 p. 2012.
- 176 THOMPSON, MARC, The application of motion capture to embodied music cognition research. – Liikkeenkaappausteknologian soveltaminen kehollisen musiikkikognition tutkimuksessa. 86 p. (165 p.) Yhteenveto 1 p. 2012.
- 177 FERRER, RAFAEL, The socially distributed cognition of musical timbre: a convergence of semantic, perceptual, and acoustic aspects. – Musiikillisen sointiväriin jakautunut kognitio. 42 p. (156 p.) Yhteenveto 1 p. 2012.
- 178 PURHONEN, PIPSA, Interpersonal communication competence and collaborative interaction in SME internationalization. 72 p. (196 p.) Yhteenveto 7 p. 2012.
- 179 AIRA, ANNALEENA, Toimiva yhteistyö – työelämän vuorovaikutussuhteet, tiimit ja verkostot. – Successful collaboration – interpersonal relationships, teams and networks in working life. 182 p. Summary 4 p. 2012.
- 180 HUHTINEN-HILDÉN, LAURA, Kohti sensitiivistä musiikin opettamista – ammattitaidon ja opettajuuden rakentumisen polkuja. – Towards sensitive music teaching. Pathways to becoming a professional music educator. 300 p. Summary 2 p. 2012.
- 181 JÄNTTI, SAARA, Bringing Madness Home. The Multiple Meanings of Home in Janet Frame’s Faces in the Water, Bessie Head’s A Question of Power and Lauren Slater’s Prozac Diary. – Kodin monet merkitykset naisten hulluuskertomuksissa: Janet Framen Faces in the Water, Bessie Headin A Question of Power ja Lauren Slaterin Prozac Diary. 358 p. Yhteenveto 7 p. 2012.
- 182 COPP JINKERSON, ALICIA, Socialization, language choice and belonging: Language norms in a first and second grade English medium class. – Sosiaalistuminen, kielen valinta ja jäsenyys: kielelliset normit englanninkielisessä alakoulun ensimmäisen ja toisen luokan opetuksessa Suomessa. 108 p. (197 p.) Yhteenveto 5 p. 2012.
- 183 RÄIHÄ, ANTTI, Jatkuvuus ja muutosten hallinta. Hamina ja Lappeenranta Ruotsin ja Venäjän alaisuudessa 1720–1760-luvuilla. – Continuity and the management of change: Hamina and Lappeenranta under Swedish and Russian rule from the 1720s to the 1760s. 279 p. Summary 12 p. 2012.